Günümüz Türkçesiyle

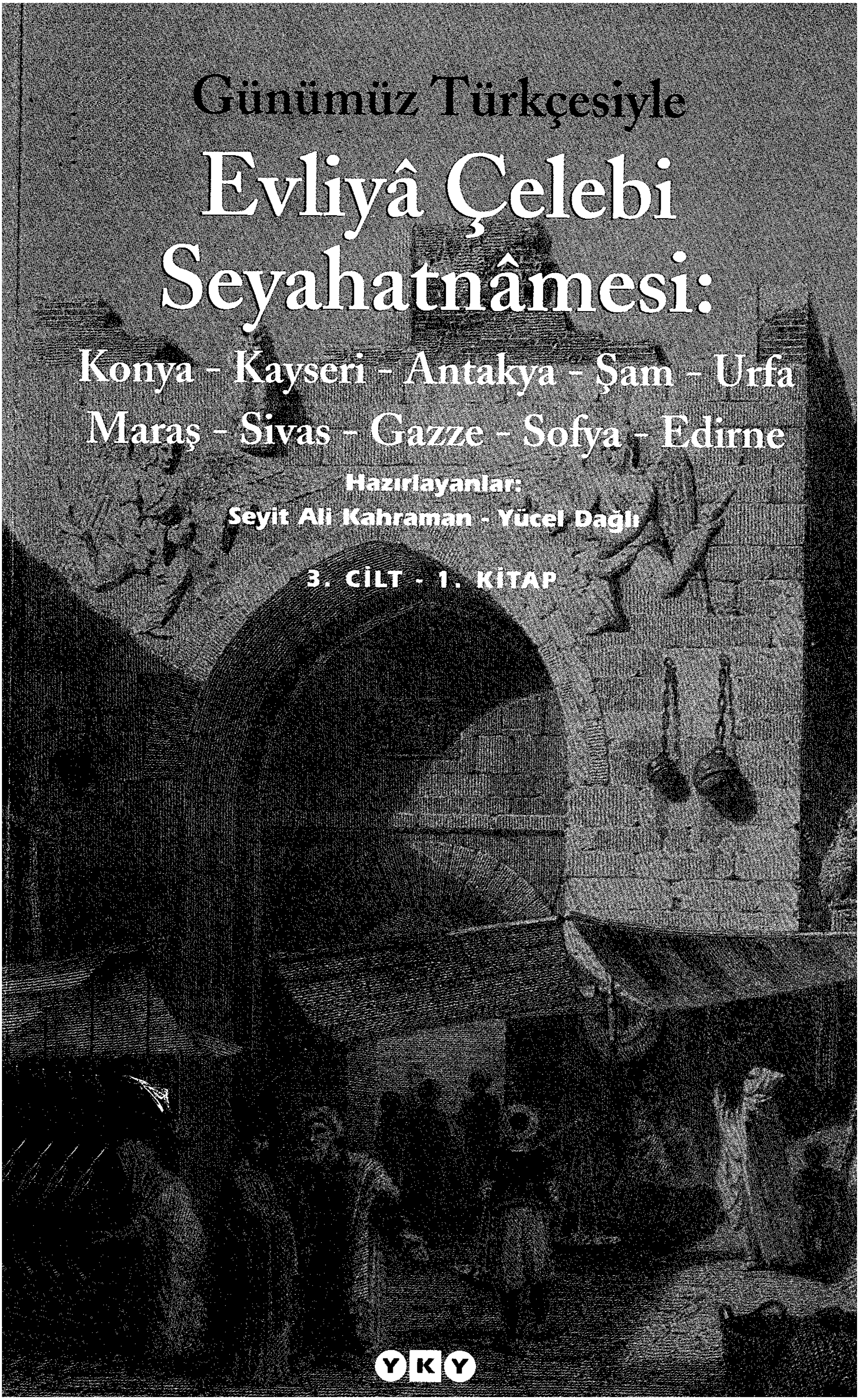
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi:

Konya - Kayseri - Antakya - Şam - Urfa Maraş - Sivas - Gazze - Sofya - Edirne

Hazırlayanlar:

Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı

3. CİLT - 1. KİTAP

YKY

3 Cilt - 1. Kitap

Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa
Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne

Evliya Çelebi Seyahatnamesi

Günümüz Türkçesiyle

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE
EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ:
KONYA - KAYSERİ - ANTAKYA - ŞAM - URFA - MARAŞ
SİVAS - GAZZE - SOFYA - EDİRNE

3. Cilt

1. Kitap

Evliyâ Çelebi'nin
YKY'deki kitapları:

Çevriyazı:
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: (1. Kitap),
haz.: R. Dankoff - S. A. Kahraman - Yücel Dağlı (2006)
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: (2. Kitap),
haz.: Z. Kurşun – S. A. Kahraman – Y. Dağlı (1999)
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: (3. Kitap),
haz.: S. A. Kahraman – Y. Dağlı (1999)
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: (4. Kitap),
haz.: Y. Dağlı – S. A. Kahraman (2001)
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: (5. Kitap),
haz.: Y. Dağlı – S. A. Kahraman – İ. Sezgin (2001)
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: (6. Kitap),
haz.: S. A. Kahraman – Y. Dağlı (2002)
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: (7. Kitap),
haz.: Y. Dağlı – S. A. Kahraman – R. Dankoff (2003)
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: (8. Kitap),
haz.: S. A. Kahraman – Y. Dağlı –R. Dankoff (2003)
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: (9. Kitap),
haz.: Yücel Dağlı – S. A. Kahraman – R. Dankoff (2005)

Günümüz Türkçesiyle
Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul (1. Cilt, 1. Kitap),
haz.: S. A. Kahraman – Y. Dağlı (2003)
Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul (1. Cilt, 2. Kitap),
haz.: S. A. Kahraman – Y. Dağlı (2003)
Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul (2. Cilt, 1. Kitap),
haz.: Y. Dağlı – S. A. Kahraman (2005)
Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul (2. Cilt, 2. Kitap),
haz.: Y. Dağlı – S. A. Kahraman (2005)
Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul (3. Cilt, 1. Kitap),
haz.: Y. Dağlı – S. A. Kahraman (2006)
Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul (3. Cilt, 2. Kitap),
haz.: Y. Dağlı – S. A. Kahraman (2006)

EVLİYÂ ÇELEBİ

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi:
Konya - Kayseri - Antakya - Şam - Urfa Maraş - Sivas - Gazze - Sofya - Edirne

3. Cilt

1. Kitap

HAZIRLAYANLAR:
SEYİT ALİ KAHRAMAN - YÜCEL DAĞLI

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 2353
Edebiyat - 717

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi:
Konya - Kayseri - Antakya - Şam - Urfa - Maraş - Sivas - Gazze - Sofya - Edirne
Evliyâ Çelebi
3. Cilt - 1. Kitap

Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı

Kitap Editörü: M. Sabri Koz

Kapaktaki "Konya Pazar Kapısı" gravürünün kaynağı:
Charles Texier, *Description de l'Asie Mineure,*
C. 2, Paris, 1849 (Gravür: A. Guillaumot)

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M-Blok No: 291 İkitelli/İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Haziran 2006
ISBN 975-08-1101-1
Takım ISBN 975-08-1103-8

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://yky.estore.com.tr
www.teleweb.com.tr

Giriş

Türk büyükleri arasında mümtaz bir yere sahip ve dünyanın iyi tanıdığı şahsiyetlerden biri olan Evliya Çelebi, seyyahların başında gelir. Yarım asır boyunca gezip dolaştığı yerleri titiz bir şekilde anlattığı ve âdeta oya gibi işlediği on ciltlik *Seyahatnâme*'si dünyanın saygın eserleri arasında yerini almıştır. Çok değişik dillere çevrilen *Seyahatnâme*'nin, günümüz Türkçesinde yapılmış tam bir yayımı yoktur. Osmanlı döneminde sansür kurulları tarafından sakıncalı görülüp çıkarılarak eski harflerle yayımlanmış, daha sonra yayıncılar tarafından lüzumsuz görülerek eserden çıkarılmış bölümleri bulunan yayınlar, *Seyahatnâme*'yi tam olarak yansıtmamaktadır.

Hakkında fazlaca yazı yazılan ve çok geniş bir bibliyografyaya sahip olan Evliya Çelebi için enstitüler kurulmuş, ulusal ve uluslararası sempozyumlar düzenlenmiştir. Pek çoğu yabancı araştırmacılar tarafından hazırlanan birçok yayın, kültür tarihi içinde yerini almıştır. Ülkemizde oluşturulan yanlış kanaat ve eksik bilgi sonucu *Seyahatnâme* hak ettiği ciddiyette ilgi görmemiştir. Yabancı araştırma ve yayınlar çoğaldıkça ülkemizde de ilgi artmaya başlamıştır. Okuyucunun bu artan ilgisi üzerine I. ve II. ciltlerinin Günümüz Türkçesi ile yayını yapılmıştır. Bundan sonra diğer ciltlerin de günümüz Türkçesine çevrilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Diğer ciltlerde olduğu gibi bu ciltte de takip ettiğimiz usulü şöyle özetleyebiliriz:

Giyecek, değerli taş, para birimleri, ağırlık ve uzunluk ölçüleri, savaş araç ve gereçleri, sivil ve askeri kurum, makam, rütbe, unvan, lakap, meslek, esnaf, vb. isimlerin birçoğunun bugün bire bir kelime karşılıklarını bulmak imkânsızdı. Bunlar ya dipnotlar ile ya da eser sonuna konacak bir sözlük ile açıklanabilirdi. Bu durumda

eserin arkasında sanki ayrı bir tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü oluşacaktı. Dipnotlarla metin içine bu sözlüğü yedirmek ise metnin akıcılığını kaybettirecekti. Bunun yerine, gerek duyulan yerlerde parantez içinde kısaca kelime karşılığı verildi; ancak bugün yaygın kullanış şekli varsa o tercih edildi.

Elinizdeki eser bugün herkesin anlayacağı günümüz Türkçesi ile yazılmaya çalışıldı. Türk alfabesinde yer almayan harfler metinde kullanılmadı. Deyim ve terimlerde, eserin özelliği gereği bazıları korundu. Evliya Çelebi'nin üslûbuna mümkün olduğu kadar sadık kalındı. Metin içinde geçen başkasının ağzından verilen konuşmalar ile Evliya tarafından şive özellikleri korunarak nakledilen bölümler aynen korundu. Sadeleştirilmiş metin içinde, hemen her kelimenin bire bir karşılıkları verildi. Metnin akıcılığı için bazen cümlede tasarruflar yapıldı, ancak kesinlikle bilgi dışlanmasına gidilmedi.

Âyet, hadis, Arapça ve Farsça metinlerin orijinal metinleri veya transkripsiyonları verilmedi Türkçe karşılıkları verildi. Âyet ve hadislerin kaynakları ibarenin yanında köşeli parantez içinde gösterildi.

Orijinal yazmada Evliyâ Çelebi'nin bırakmış olduğu kelime, satır, sayfa boşlukları yeni metinde de gösterildi. Çıkma ve derkenarlar metnin içinde işaret edilen yerlere yerleştirildi. Yazma eserin varak numaraları araştırmacılara kolaylık olması amacıyla metin içinde italik şekilde verildi.

Türkiye'deki yer isimleri, bugünkü bilinen şekliyle yazıldı. Ancak yer isminin ilk geçtiği yerde gerek duyulduğunda bir defaya mahsus olmak üzere parantez içinde ismin orijinal şekli yazıldı. "İslâmbol" kelimesi İstanbul şeklinde değiştirildi, ancak İstanbul anlamında kullanılan diğer bazı isimler orijinal şekliyle bırakıldı. Yabancı yer ve ülke isimleri bugün Türkiye'de bilinen şekliyle kullanıldı. Yaygın olmayan yer isimleri ise orjinal şekliyle bırakıldı.

Türk şahıs adları bugün kullanılan şekliyle yazıldı. Ancak Ahmed, Mehmed gibi isimlerdeki son harfler aslına uygun şekilde bırakıldı ve "t"ye dönüştürülmedi. Mehemmed gibi isimler "Mehmed" şeklinde yazıldı. Evliya Çelebi'nin kendisi için kullandığı "Hakîr" sıfatı, bir tevazu sıfatı olarak kullanıldığından olduğu gibi korundu. Yabancı şahıs isimleri ise Türkiye'de bilinen imlâ ile ya-

zıldı. Yaygın olmayan isimlerde orijinal şekli korundu. Arap isimlerinde bulunan terkipler gösterilmedi.

Dua ve övgü cümleleri sadeleştirildi ve metin içinde italik olarak verildi. Çok uzun dua cümleleri metin içinde dua olma özelliği dışında bir anlam taşımıyorsa sadeleştirilmeden italik olarak yazıldı.

Şiirlerin diline dokunulmadan olduğu gibi verildi. Tarih düşürme beyit ve mısraları yanında tarih bulunuyorsa Miladi tarihe çevrildi; bunun dışında ayrıca bir hesaplama, hesap kontrolü veya tarih düzeltmesine gidilmedi. Atasözleri ve deyimler, yabancı dilde ise Türkçeye çevrildi, Türkçe ise orijinali ile birlikte parantez içinde karşılıkları verildi

Hicri tarihler köşeli parantez içinde Milâdi tarihe çevrildi. Bu çevirim sırasında Tarih Kurumu tarafından hazırlanan *Tarih Çevirme Kılavuzu* (Yücel Dağlı, Cumhure Üçer, Ankara, 1997) kullanıldı. Orijinal metinde yer alan fihrist, eserin başında yeniden verilmedi bunun yerine çok genişletilmiş olarak içindekiler ilâve edildi. Ayrıca eserin sonunda, eserden kolay yararlanmayı sağlayacak detaylı karma bir indeks hazırlandı.

Orijinal metinde boş bırakılan bir kelimelik yerler (---) işareti ile, boş satır miktarı ise noktalar arasında parantez içinde, bizim tarafımızdan ilave edilen yerler de köşeli parentez [ ] içinde gösterildi.

Böylesi zor bir işi yaparken gözümüzden kaçan hatalarımızın okuyucu tarafından hoş karşılanacağını ümit ediyoruz.

Eserin yayımlanması için bize devamlı yardımlarda bulunan Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan Dinç ve yayın danışmanlarından M. Sabri Koz'a teşekkürlerimizi sunarız

Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

İçindekiler

[4b]

Seyahatnamenin üçüncü cildinin girişi

El-hamdü lillahi'llezî ekame nizâmü'l-ekvân, alâ ameli'l-kudreti kün fe-kân, fe-tebârekallahu ahseni'l-hâlıkîn, ebde'a'l-ervâha'l-latîfeti min âlemi'l-gaybi bi-gayri sırrıhi ve lâ mu'în, vahteri'l-ecsâme'l-keyfiyyeti min âlemi'n-nakli min sülâletin min mâ'in mâ'in.

Bin kez salât ü selâm o Mefhar-i Mevcudât üzerine olsun ve nice hezâr hezâran nâliş [u] efgân-ı dil-sûz ile tahiyyat u selâm ailesine, evlâdına, ashâbına, zevcelerine, tabilerine, Suffe erbabına ve Kerbela Çölü şehitleri üzerine olsun ki, onların gayretleri ve kılıçlarıyla bütün Mısır, Şam, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Nihavend, Belh u Buhara ve Horasan iklimleri feth edilerek İslâm diyarına ilave olup Şam illerinde, Mekke ve Medine yollarında güvenlik sağlandı. Bu garip ve kusurlarla dolu riyasız Evliyâ'ya da cennet kokulu Şam yoluyla hacca gitmek arzuları düşüp tertemiz niyet ile yola çıktık. Allahım kolay eyle.

1058 yılı Şaban [Temmuz-Ağustos 1648] ayının sonunda Üsküdar'dan Şam'a gittiğimiz menzilleri bildirir

Cenâb-ı Bârî sağlıkla ve esenlikle varmayı nasip ede, âmin ve yâ Muîn bi-hakkı Seyyidi'l-mürselîn.

Evvelâ *Bismillah* ile büyük Üsküdar şehrinde bir ay bekledikten sonra kalkıp doğu tarafına deniz kıyısı ile (---) saat gidip **Kartal Köyü**'nü, oradan **Pendik Köyü**'nü geçip,

Gebze Kasabası menzili: Bunlar yukarıda Erzurum seyahatine giderken 2. cildimizde anlatılmıştır. Buradan (---) saatte tepe aşağı inip,

İçmesuyu İskelesinin anlatılması: Büyük iskele olup denizi karşı Dil tarafına buradan geçildiğini ilk defa 1050 [1640] tarihinde seyahat etmeye çıktığımız sırada ikinci cildimizde, bu is-

kele içme suyu müshili de burada olduğundan gezinti yerleri ve İçme Suyu'nun özellikleri, hepsi yazılmıştır. Ancak şimdi bu iskeleden iki günde 200 parça at kayıklarıyla uygun hava ile karşı tarafa geçilip,

Dilhan menzili: 1050 [1640] yılında da ikinci cildimizde ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Buradan yine kıble tarafına tam 8.000 adım gidip,

Hersek Kasabası'nın anlatılması: 861 [1457] tarihinde Fatih Sultan Mehmed Han Gazi, Bosna diyarında Hersek kralının tahtı olan Bolagay Kalesi'ni kuşatıp fethinde zorluk çekerken içeriden kralın oğlu kement ile kaleden dışarı çıkarak Fatih huzurunda İslâm ile şereflenir ve kalenin kolay fethedileceği yerleri gösterir. Allahın emriyle kale fethedilir. Fatih, ganimet mallarıyla birlikte o kaleyi Müslüman olan Hersek Kralı oğlu Ahmed Bey'e sancak şeklinde bağışlar.

O taraflarda 76 parça babasından kalmış kaleleri feth edip İslâm topraklarına katması padişahın çok hoşuna gittiğinden adı geçen Ahmed Bey'e Bosna eyaleti bağışlanır. Şanlı bir vezir olarak savaşlarda çok mal sahibi olur.

Bu Hersek Kasabası yeri bir verimli boş arazi olup hacıların gelip geçtiği bir yer olduğundan Hersekoğlu Ahmed Paşa bu servetle, bu güzel yere 700 hane reâyâ (Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşları) yerleştirir. Bütün vergilerden muaf olmaları için ellerine fermanlar verir. Belde halkı ve gelen geçen yolculara ibadethane olması için bir minareli, geniş avlulu, dört tarafında sütunlar üzerine oturtulmuş kubbeler ile süslenmiş, mihrap ve minberi eski tarz süslü bir cami yapar. Bir mescit, bir medrese, bir mektep, bir tekke, iki han, bir hamam ve bir aşevi yaptırır.

Bütün gelen geçen yolcuları ve çevrede oturanları bu konukevinde konaklatıp konakçılar kervansarayın her ocağına bir sini yemek çorba, adam başına birer ekmek ve zeytinyağı getirirler. Her at ve deve başına birer torba arpa getirip hizmet ederler, büyük vakıftır.

Tamamı 70 adet dükkândır.

Hepsi sonradan yapılmış 5 adet hanlardır ki bütün yapıları kiremitlidir. Ama Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın bu kasaba içindeki bütün cami ve imaretleri kurşunlu büyük yapılardır. Bu yüzden Hersek Kasabası derler.

Havası ve suyu ağırdır. Serçeyi sıtma tutar. Bütün halkı sarı benizli Etrak adamlarıdır ancak zenginlerdir. Zira gayet iş ve kazanç yeridir. Şehri bir kumsal düz yere kurulmuştur. Buradan kıble tarafına 7 saatte,

Derbend Köyü menzili: Bu da Yalova Kazası sınırında 100 haneli ve bir camili ve iki hanlı bakımlı ve şenlikli muaf ve müsellem Müslim ve kefere ile süslenmiş köydür, ama gayet bakımlı işlek yerdir.

Yalakâbâd (Yalova) Kalesi'nden beri Kırkgeçit derelerini kırk kere geçenler kılavuz olup yolları temizlemekle görevli reâyâlardır, ama gayet mamur olacak yerlerdir. Yaz ve kışta Kırkgeçit derelerinde ve Yalakâbâd Kalesi derelerinde aslâ ve katâ haramîler (Hırsız, haydut, yol kesen) eksik değildir ki haramîlerin gizlendikleri ve barındıkları yataklarıdır. Her zaman *[5a]* güvenlik değildir, tehlikeli yerdir. Buradan yine kıble yönüne dağlar üzere sık ağaçlı ormanlar geçip İznik Gölü kenarında,

Sülün Köyü: 100 kadar haneli, bağlı, bahçeli ve servi ağaçlı yerleşim yeridir. Şeriflerden velinimet kimseleri vardır. Bunu geçip 8 saatte,

Çini eski kalesi yani eski yurt
İznik şehrinin özellikleri

Yunan dilinde yazılmış *Yanvan Tarihi*'nde bu İznik Kalesi'ni ilk defa yapan Nuh aleyhisselâmın oğlu Sam'dır. Tufan'dan sonra Musul yakınında Cudi Dağı'nda gemileri karar bulur, gemiden çıkan 70 nefer kimse kendilerine yerleşmek için güzel bir mekan aramaya başlarlar. Hazret-i Sam seyahat ederek bu İznik mahalline gelip görür ki bir göl kenarında suyu ve havası tatlı güzel bir yerdir. Çoluk çocuğuyla bu iç açıcı yerde 70 sene oturarak imar eder.

Tarihçilerin yazdıklarına göre, İstanbul Kalesi yerine Hazret-i Süleyman saray yapmazdan 1.700 yıl önce imar olmuş eski bir şehirdir. Daha sonra İstanbul'a ikinci kurucu olan Yanko b. Madyan'ın saygıdeğer kızı olan İznike adlı kadın kral, Sam yapısı üzere yeniden sağlam bir hisar ve dayanıklı bir kale inşa etmiştir ki hâlâ bütün kara ve deniz seyyahlarının dillerinde ve bütün Rum tarihçilerinin güvenilir kitaplarında, özellikle *Yanvan Tarihi*'nde eski Rum çini kalesi, eski İznik şehri diye anlatılmakta ve yazılmaktadır.

Daha sonra nice melikten krala değip sonunda İstanbul Tekfuru Pozatin oğlu Alinam kralın elinde iken bilek zoruyla 731 [1331] tarihinde Orhan Gazi kuşatıp 7 ay döğdükten sonra küffarın 500 parça gemileriyle Gemlik adlı iskeleden yardıma gelip İslâm gazilerini kale eteklerinden kaldırmak için gelirler. İslâm ordusu bu hâli görüp yardıma gelen küffara bir Orhan satırı vurarak gölün kıyısında bulunanların hepsi ateş saçan kılıçtan geçer. Nice bini gölün sularına gömülürler. Yine kaleyi kuşatmaya devam ederler.

Kale içinde bulunan murdar (kirli, pis) küffar bu hâli görüp canlarını kurtarmaktan ümitlerini keserler. Kırk gün daha büyük savaşlar edip sonunda kalenin yıkılan yerlerinden Müslüman gaziler örümcekler gibi sağlam kalenin duvarlarının tepesine çıkıp ezanlar okurlar. Kale için bulunan bütün küffarı kılıçtan geçirirler. Kılıçla fethedildiği için hâlâ Orhan Gazi Camii'nde hatib minbere kılıç ile çıkar.

Osmanoğulları Devleti'nin başlarında ilk büyük savaşın biri de budur. Daha sonra Gazi Hudavendigâr yazımı üzere Bursa sancağı toprağında (---) (---) (---) tarafından hâkimliktir. 300 pâyesiyle şerif kazadır ve tamamı (---) adet köylerdir. Bu köylerden senelik kadısına yedi çin kesesi hasıl olur.

Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, müftüsü, nakibüleşrafı, ayan ve eşrafı, salih uleması, büyük şeyhleri, halim-selim tarikat ehli ve dindar adamları vardır. Şehir naibi ve kapan muhtesibi vardır ama iç il olduğundan kalesinin dizdarı (kale muhafızı) ve askerleri yoktur. Ancak celâlî ve cemalî korkusundan birkaç kuleleri bakımlı ve kapıları kapalıdır.

İznik Kalesi'nin şekli: Göl kıyısında bir düz, geniş verimli alanda dörtgen şeklinde tuğladan, Şeddad yapısı gibi bir Ferhad yapısıdır. Her tuğlası onar okka olmak üzere kızıl taşa benzer tuğla, horasan, kireç ve cibis ile yapılmış sağlam bir kaledir. Duvarının boyu 40 melik zirai yüksektir ve 7 arşın derin sağlam duvardır. Tamamı birbirine yakın 366 kuleleri vardır ama bedenleri yer yer zamanın geçmesiyle harap olmuştur. Çevresinde bulunan hendeği toz toprak ile dolmuştur.

Fırdolayı büyüklüğü 6.000 germe adım geniş bir kaledir. Dört köşesinde 4 kapısı var. Gölkenarı kapısı, batı tarafına bakar, göl de kalenin batı tarafındadır. Yenişehir kapısı ve kale duvarına sarmaşık sarılmıştır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kale dışında aslâ yapı yoktur, tamamı kale içindedir. Bu şekilde ve bu büyüklükte olan kalenin içinde toplam 18 mahalle ve (---) bin adet kiremit ile örtülü bağlı ve bahçeli, iki katlı bakımlı ve süslü evler ile bezenmiş, şirin imaretler ile süslenmiş Rum çini şehridir. Bu kadar yapılar kalenin kıblesi yönündedir. Kalenin dou tarafında binlerce *[5b]* harap haneleri, toprak olmuş yapıları yerle bir olup yatar. Hâlâ nice bahçeler, bağlar, zeytin, servi ve ceviz ağaçları sınırları belli olmayan camiler, meydan yerinde kalmış bomboş yerler vardır. Ama hâlâ şenlikli olan süslü şehri 26 adet cami ve mescit vardır. Evvelâ eski cami,

Orhan Gazi Camii: Fetih sırasında kiliseden çevrilmiştir. Bu eski ibadethane, kurşun ile büyük cami çarşı içinde olduğundan kalabalık cemaate sahip bir minareli melik camiidir. Ancak yandığından dolayı (---) tarihinde Süleyman Han Mimar Sinan'a tamir ettirmiştir. Ve harabistân içinde kalmış,

(---) Camii: Kârgir kubbeleri gömgök kurşun ile örtülü, düzgün bir minareli süslü camidir. Kubbeleri mavi renkli kurşun ile örtülü, düzgün minareli güzel camidir. Beddua sebebiyle cemaatten garip acaip bir camidir. Sonra,

Şeyh Eşrefoğlu Camii: Kırmızı renkli kiremit ile örtülü, çini ile süslü nur dolu bir camidir ki bizzat Şeyh Eşrefoğlu bu camide gömülüdür.

Bu camiin tarihi:

Velekad büniye beytü'l-hüdâ
İlmu'l-verâ sırr-ı mübîn

Fesennâ lehu tarihihi
Ve le ni'me dârü'l-müttakîn. *Sene (---)*

Çini üzere yazılmış sanatlı tarihtir. Bu nur dolu camiin gece gündüz cemaati boldur. Buradan,

Orhan oğlu Süleyman Şah Camii: Kurşunlu aydınlık camidir. Ve,

Şeyh Kutbeddin Camii: Kurşunsuzdur, ama cemaati çok boldur. Sonra,

Hayreddin Paşa Camii: Yeşil Cami adıyla meşhur olmuş süslü güzel bir camidir.

................(1 satır boş) ....

Mahalle mescitlerinin özellikleri: Tamamı (---) bakımlı mescitlerdir. Bunlardan, eski Yenişehir kapısı dışında **Orhan Gazi Mescidi,** cemaatten garip ve acaip mescittir.

Buna yakın akrabalarımızdan **Yakub Ecezâde Mahmud Çelebi Mescidi;** kurşun ile örtülü bakımlı bir mescittir. Ancak abdesthaneleri harap olduğundan ora halkı hakîre "İmar eyle" diye ısrar ettiler. Orada misafir idik, gücümüz olmadığından ferağat ettik. Tanrı dönmeyi nasip ederse biz de tamir ederiz, zira padişahların fermanlarıyla mütevelliliği hâlâ bu hakîre miras olarak geldiği için zaptımızdadır.

................(1 satır boş) ....

Medreselerin anlatılması: Tamamı yedi medresedir. Bunlardan donanımlısı Süleyman Paşa medresesidir.

................(2 satır boş) ....

Özel darülhadis ve darülkurrası yoktur.

Ebced okuyan çocukların eğitim yeri olan mekteplerin anlatılması: Hepsi 46 adet ergenlik çağına gelmemiş çocuk mektepleridir. Evvelâ Orhan mektebi, Süleyman Şah mektebi, Aziz mektebi ve Tekioğlu mektebi. Her yıl temiz yavrulara bayramlık elbiseleri çıkar.

Derviş tekkelerinin anlatılması: Tamamı 7 tekkedir ama kutuplar kutbu Eşrefoğlu Tekkesi dünyaca meşhur fukara ile dolu bir tekkedir.

................(1 satır boş) ....

İmaretlerinin özellikleri: Hepsi 7 imarettir. Burada Hayreddin Paşa'nın iki imareti var, biri Eski imaret, biri Yeni İmaret'tir. Zenginlere ve fakirlere iki öğün çorbası dağıtılır. Ve Orhan Gazi İmareti, Ramazan ayında devamlı açıktır. Balabanoğlu İmareti ve Eşrefzâde'nin Tekke imareti. Bu imaretlerin nimeti ay ve yıl, genç ve yaşlı, zengin ve fakirlere dağıtılır.

Hamamlarının özellikleri: Toplam iki çifte hamamı vardır. Bunlardan Tekeoğlu hamamı, hoş havalı, hoş sulu ve hoş yapılı aydınlık bir hamamdır ve biri Yeni Hamam: Bu da aydınlık ve gönül açan güzel bir hamamdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tüccar hanlarının özellikleri: Rüstem Paşa Kervansarayı, Mimar Sinan yapısıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

................(1 satır boş) ....

Hayat suyu olan çeşmelerin özellikleri: Hepsi 7 adet akarsulardır. Evvelâ İmaret Çeşmesi'nin tarihidir:

İşbu cây-ı hûbda bu sebîl
Dediler târîhini "Hayru'l-uyûn". Sene [977/1568-69]

Sultan çarşısı, dükkânlarının özellikleri: Tamamı 600 dükkândır. Ancak kârgir yapı bedesteni yoktur, ama bütün değerli şeyler mevcuttur. 9 yerde usta kâşî çini işlikleri vardır. Ahmed Han zamanında 300 işlik varmış, zulümden *[6a]* viran olmuştur.

Bu şehir beşinci iklimde bulunduğundan enlemi (---) ve boylamı (---) olmakla suyunun ve havasının tatlılığından mahbub ve mahbubesi beğenilir. Genellikle halkı çuka, ferace, kontuş ve serhaddî giyerler.

Yiyecekleri, içecekleri ve sanatlarının anlatılması: Bağı, bahçesi ve servi ağaçları ve zeytini (---) vardır. Gölünün hayat suyu herkesçe meşhurdur. Beyaz somunu ve hububatında yağlı arpası gayet güzeldir. Çiniden kâseleri, tabakları ve ibrikleri meşhurdur. Osmanoğulları ülkesinde ne kadar nakışlı çinili imaret var ise bu İznik şehrinde işlendiğinden Çîn-i Mâçîn-i Rum derler. Sihirli bukalemun nakışlı kâşîler (çiniler) işlenir ki anlatılmasında dil yetersiz kalır.

İznik Gölü'nün özellikleri

Kalenin batı tarafında çevresi 60 mil büyük bir göldür. İçine yedi yerden akarsular katılıp batı tarafında Gemleyik (Gemlik) Kasabası körfezine ayağı akar. Etrafında 45 parça bağlı, bahçeli, camili, hamamlı ve küçük çarşılı bakımlı köyler ile süslenmiş göldür. İçinde 30 adet balık avcısı kayıkları vardır. En az derinliği 20 kulaçtır. Dört tarafını bir atlı adam bir günde dolaşabilir.

Suyu gayet güzel ve tatlı olduğundan burada olan 76 çeşit balıklar bir gölde yoktur. Özellikle bunlardan elhalinye balığı, alabalığı ve sala balığı gayet meşhurdur ki aslâ balık kokusu yoktur. Gayet lezzetli çorbası ve tavası olup kolay sindirilir olduğundan başka güçlendiricidir. Bütün avcılar bu balıkları Yenişehir'e, Gemlik Kasabası'na ve Pazarköy Kasabası'na götürüp kâr ederler.

Göl suyunun özelliliği: Suyunda şehir halkının bütün kadınları gölün kenarında çamaşır yıkarlar. Esvapları sabunsuz öyle beyaz olur ki sanki pamuk gülü gibi olur.

Bu gölde 7 gün bir atı yıkasalar ve suyundan içirseler etlenip şişmanlayıp daha güzel olur.

Kadın kısmı içse küsamı yani masdarı etli ve büyük olur.

Erkekler içse vecd-i halet-i merdânı merdâne-vâr tavakana bile doğdu biraderi uzun tırnak olur. Yani kırmızı parmak kardeş ejderha gibi olup soludukça büyük olur.

Bu göl içinde bir çeşit pullu balık olur, gayet lezzetlidir ama tepesinde iki sivri kemiği olur. Onu kırıp daha sonra balığı pişirip yerler. Gayet güçlendiricidir ve birleşmeye gayet takviye verir. Eğer o kemikleri çıkarmadan pişirseler balığın eti yemyeşil olup balığı acı eder. O kemiği başka bir diri balığa saplasalar o an diri balığın vücudu mahv olur. Onun için bu gölün balıkları bu kemik sahibi olan balıktan korkarlar, ama gayet lezzetli balıktır.

Bu İznik şehrinin kıblesi tarafındaki **Arnavut Dağı**'nı aşıp (---) saatte,

Bursa Yenişehri'dir ve yine şehrin lodos tarafında göl aşırı (---) saatte deniz kıyısında,

Gemleyik (Gemlik) Kasabası vardır. Batı tarafında minareleri gözüken, **Pazarköyü** Kasabası'dır ve doğu tarafında beş saatte **Geyve Kasabası**'dır.

Bu **İznik**, bu kasabaların ortasına kurulmuştur, ama **Engürücük Kasabası** ve **Lefke Kasabası** dokuzar saat uzaklıktadır.

Eski kale İznik şehrinin evliyâlarının ziyaret yerleri

Evvelâ dünya ve din sultanı, kâf-ı yakîn sîmurgu, Sübhânî külübe sâkini, ârif-i Samedanî (---) (---) (---) (---) (---) meşhur **Eşrefoğlu**, 70.000 müride sahip (---) tarikatında (---) âşıklar önderi idi. Eşrefoğlu mahlasını kullanır temiz ve güzel şiirleri vardır. Tasavvufâne sufîler arasında okunur on iki makamda başka ilâhîler divanı vardır. (---) yıl yaşayıp (---) zamanında (---) tarihinde âhiret yurduna göçmüştür. İznik Kalesi içinde camii yanında büyük bir türbe içinde medfundur. Bu türbenin dört tarafında kâşî çini üzere celî hat ile esmâü'l-hüsnâ (Allah'ın güzel isimleri) ve çeşit çeşit bukalemun nakışları içinde "Şeyh Rumi Türbesi budur" diye yazılmıştır ve bu beyit de yazılmıştır:

Ey mürîd-i sırr-ı rûhânî olan ehl-i yakîn
Âsitân-ı Şeyh-i Rum'a gel ki Eşrefzâde'dir

Diğer tarih:

Gelip sultan-ı bahr u ber (...)düp bu mâkâmı
Anın itmâmına tarih, "Ez-lûtf-ı Murad Hanî

Sene 1043 [1632-33]

Bağdad Fatihi Murad Han'ın tamirine tarihtir.

Mevlânâ Tâceddin İbrahim ziyareti: Hatibzâdelik ile tanınmış, zamanın gerçek fazıllarından (üstün, değerli, olgun) musannif (kitap yazan) ve müellif (yazar) kimse idi. Şeyh Hazret-i Molla Yegân öğrencilerinden olup bütün bilimleri görmüştü.

Sırr-ı Ali Efendi ziyareti ve azizin türbesi yanında **Şeyh Eşrefzâde oğlu Hamdi Çelebi:** Sırr-ı Ali Efendi ile bir tekkede gömülü olduğundan türbelerinin üzerinde yazılan tarih budur :

Goft-i İlmî berây-ı o târîh
Rûh-ı sırr-ı Alî muhabbet bâd, *Sene [1041/1630-31]*

(---) (---) (---) (---) Amasyalıdır. Eşrefzâde civarında gömülüdür. *[6b]* Bu ziyaretleri edip şehir ayanından **Defterdarzâdeli Hasan Ağa** ile ve diğer dostlar ile vedalaşıp yine kıbleye doğru 5 saatte,

Lefke Kalesi'nin özellikleri

Etrak kavmi Levke derler. Bursa toprağında yine Bursa kralları yapısıdır. 707 [1306-07] tarihinde Osmanoğulları'nın kurucusu Osman Gazi, Rum keferesi elinden feth etmiştir. Kalesi dörtgen şeklinde taş yapı bir küçük harap kaledir. 150 akçe şirin kazadır. Hepsi 70 parça köyleri vadır. Kadıya senelik üç kese hasıl olur. (---) hâkimi vardır.

Şehri Sakarya Nehri kenarında bağlı ve bahçeli, 600 haneli, 5 camili, 4 hanlı, hamamlı, mektepli ve küçük çarşılı şirin kasabadır. Sipah kethüdayeri ve yeniçeri serdarı var, ama nakibüleşrafı (Peygamber soyundan olanların işlerini görmek üzere içlerinden hükümetçe tâyin olunan memur) ve şeyhülislâmı (müftüsü) yoktur. Ancak ulema, salihleri, ayan ve eşrafı vardır.

Beğenilenlerinden, birer buçuk okka gelir sulu ve yemesi hoş ayvası olur ki Tanrı bilir yeryüzünde benzeri yoktur. Ayva perverdesi ve ayva reçeli herkesce beğenilir.

Sakarya Nehri üzerinde büyük bir ağaç köprüsü var, bu da ibret verici bir eserdir. Bu şehirden kalkıp yine kıbleye doğru 13 saatte verimli ve şenlikli yerler geçip,

Söğüt Kasabası'nın özellikleri

Bursa sancağı hükmünde Lefke Kazası nahiyelerinden hâkimi (---) bağlı ve bahçeli, suyu ve havası tatlı 700 kiremit ile örtülü Etrak haneli, birkaç camili, han ve hamamlı, çarşı ve pazarlı küçük kasabacıktır.

Beğenilenlerinden, üzüm turşusunun her türlüsü olur ki diller ile anlatılmaz.

Ertuğrul Han ibn (---) Han ziyareti

Osmanoğullarının büyük atası Osman Gazi'nin aziz babasıdır. Öncelikle bunlar Mahan diyarından çıkarak Selçuklular'dan Sultan Alâeddin'e 300 nefer kimse ile gelip nice büyük savaşlarda bulunurlar. Bunların yüzünden nice yüz, yüz aklıkları olup Sultan Alâeddin bunları boy beyi edince davul ve sancak sahibi olur. Bursa taraflarını geçip ta Kastamonu'ya varıncaya kadar kılıç vurur. Allah'ın izniyle ne tarafa yöneldiler ise zafer kazanıp ganimet mallarıyla Alâeddin Şah'a gelirdi.

Tanrı'nın hikmeti Alâeddin çocuksuz ölüp Selçuklular son bulunca bütün Anadolu ileri gelenleri Ertuğrul Han'ı bey seçerler. Sikke ve hutbe sahibi olmadan Lefke-Söğüt arasında büyük bir savaşta yaralanır. Kendilerinin vasiyetiyle Osmancık, Rum diyarına davul ve sancak sahibi bey oldu, 699 [1298-99] tarihinde idi. *"Evvelâ Osman"* lafzı tarih düşmüştür.

Bunların bey olmalarının cuma hutbesini Osman ismiyle Tursun Fakih adlı kimse okudu. Ulu seyyidlerden Edebalı adlı azizin şerefli yıldız kadar temiz kızını aldı, Orhan ondan doğdu. Onun için Osmanoğulları, anneleri tarafından seyyidlerdendir.

Osman Bey halife olunca babası Ertuğrul Han'ı bu Söğüt şehrinde defn edip şehrini imar eder. Daha sonra Yıldırım Han zamanında nursuz Timur bu Söğüt şehrini yağmalar, harap eder. Hâlâ nur dolu türbesi öyle bakımlı bir türbe değildir. Buradan (---) saatte,

Eskişehir Kalesi'nin vasıfları

Kalesi Bursa tekfuru yapısıdır. Tarihçiler bu şehir için Sâm yapısı olduğu içn Eskişehir derler. Eski zamanlarda büyük şehir imiş Hâlâ yapı kalıntıları açıktadır. 731 [1329] tarihinde kefere elinden Orhan Gazi feth etmiştir. Hâlâ Anadolu eyaletinde (---) (---) hâkimliktir. 150 akçe şerif kazadır ve hepsi (---) parça köylerdir.

Adalet üzere kadıya altı kese hasıl olur. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, müftüsü, nakibüleşrafı, ayan ve eşrafı ve sipahı çoktur, ama kalesi harap olduğundan dizdarı yoktur.

Hepsi 17 mahalle ve tamamı (---) bakımlı, şenlikli, bağlı ve bahçeli (---) örtülü geniş süslü hanelerdir. Ve tamamı (---) mihraptır. Evvela,

................(3 satır boş) ....

Bunlardan başkası mescitlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[7a]*

Ve tamamı (---) medreselerdir, ama kârgir yapı öğretim yerleri yoktur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve hepsi 70 adet sıbyan mektebidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve tamamı 7 adet tarikat ehli tekkeleridir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve hepsi 7 adet tüccar hanlarıdır.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve tamamı (---) gönül açan hamamlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümlesi (---) aşevidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve hepsi (---) 800 kadar dükkândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Suyunun ve havasının tatlılığından güzelleri beğenilir. Halkı gerçi Etrak'tır ama yurdundan ayrı garipleri sever adamları vardır. Çuka ve değerli kumaşlar giyer ayanları var. Ve abâ ve kaba giyer ümmetin salihlerinden Allah adamı kimseleri vardır.

Ve bu şehrin dört tarafı bağlık, güllük gülistanlıktır, bahçeleri, bostanları ve ekinleri bol ganimet bir şehirdir. Hatta paşa efendimize bu şehir halkından 1000 adet koyun, 7 at, 300 araba arpa ve zahire cinsi hediyeler geldi.

Eskişehir ılıcasının Özellikleri

Şehrin kuzey tarafı dışında bağlar içinde kârgir kubbeler ile yapılmış bir tatlı kaplıcadır ki ona, on büyük havuzu sıcak su ile dolu bir ılıcadır. Ama suyu gayet sıcaklık üzere yaratıldığından sıcak suya soğuk su karıştırılarak ılık hale getirilir. Gayet yararlıdır. Parmakta yüzük türü saf gümüşleri sarı renge çevirir. Bu güzel suyu içen sarılık hastalığından, uyuz ve cüzamdan kurtulur,

herkesçe beğenilen bir ılıcadır. Ancak Bursa kaplıcaları gibi donanımlı büyük yapı değildir.

................(2 satır boş) ....

Eski şehrin ziyaret yerleri

................(1.5 satır boş) ....

Buradan 8 saatte,

Seyyid Hüseyin Gazi oğlu Seyyid Battal Cafer Gazi Kalesi'nin özellikleri

Doğum yerleri, Murat Nehri kenarına yakın Malatya şehridir. 233 [846-47] tarihinde Abbasîlerden Bağdad Halifesi Harun Reşid ile İstanbul'un yarısını feth ettiler. Harun Reşid Silivrikapısı'nın iç yüzünde hâlâ Mustafa Paşa Tekkesi yerinde Kızlar Manastırı adındaki büyük bir kilisenin yerinde bir sığır derisi dilimi büyüklüğünde sağlam bir kale yaparak içine ve çevresine 10.000 askeri muhafazacı koydu ve her sene ellişer bin altın verip bu muhafazacı askerlere zahirelerini vermek üzere küffarı haraca kesti. Harun Reşid Bağdad'a doğru yola çıktıklarında Üsküdar'da Seyyid Battal Cafer Gazi'yi 12.000 asker ile alıkoydu. Hâlâ Üsküdar'da Hünkâr bahçesi olan yerde üç sene bağlar yetiştirip orada oturur.

Harun Reşid Bağdad'da ölüp oğlu Me'mun halife olunca küffar İstanbul'da isyan edip kale içinde olan Harun Reşid'in askerini tamamen şehit edip Koca Mustafa Paşa Camii etrafında defneder. Bunun için hâlâ sahabe-i kiramdan o yerde nice yüz Soffa erbabı, Muhâcirin, Ensar ve ashâb-ı güzin gömülü olduğundan Koca Mustafa Paşa Camii bütün halkın ve gönül erbabının ziyaret yerleridir.

Seyyid Battal Gazi'nin şehit olmasının sebebi
Allah'ın rahmeti üzerine olsun

Bu içler acısı hâli Üsküdar'da Seyyid Battal Gazi duyunca bir gece bir kayığa binerek Üsküdar'a yakın Kızkulesi'nden İstanbul Tekfuru'nun kızını alıp av eder.

Sonra bütün gaziler ile Üsküdar'ı, Pendik, Gebze ve nice şehri yağmalayıp yakıp yıkarak bu Seydî Gazi'nin gömülü olduğu yerde bir küçük kalecik vardır, Rum kayseri yapısıdır, onu aman vermeyip feth eder. İçine sevgilisi olan İstanbul Tekfuru kızını saklar.

Tanrı'nın hikmeti, bir gece hisarın dibinde *[7b]* Battal Gazi uykuya dalıp yatarken kayser tarafından yağı küffar geldiğini kalede sevgilisi olan kız görüp Battal Gazi'ye haber etmek için bir küçücük fıske taşı kaleden Battal'a atar. Hayy ve Kadîr olan Tanrı'nın emriyle anılan taş Seyyid Battal'ın kulağı tozuna isabet edip şehit olur. Bunda söylenti çeşitlidir.

Bazı tarihlerde avratta hakikat olmadığında, kale içinde kral kızı küffarın geldiğini görüp "Fırsat ganimettir" deyip kaleden Seyyid Battal üzerine taş bıraktı, derler ama bu yanlış rivayettir. Zira kız fiske taş ile Battal'ın şehit olduğunu görünce aşkından âh edip canını teslim eyledi. Zira daha önce o kız Battal'a âşık olduğundan kızın Battal'a yakınlığı fazla olmasından dolayı denizin içine Kızkulesi yapılır. Sonunda gönül birliği ve işbirliği edip Battal Gazi'nin avı olup ikisi bir yerde bu Seydî Battal şehrinde ölmüşlerdir, doğrusu budur.

Daha sonra gece baskıncısı küffarlar Seyyid Battal'ı ve öldüren kadını ölmüş görünce,

"İkisini de ateşe yakalım" derler. Bu kere esir olan Battal Gazi erleri,

"Siz Battal Gazi'nin mübârek vücudunu ateşte yakarsınız, ama Bağdad ve Malatya'da olan ümmet-i Muhammedler sizin orada olan esirlerinizi ve 40.000 rahiplerinizi öldürüp ateşte yakarlar" deyince yeri cehennem olası küffar Seyyid Battal'ın temiz cesedini bırakıp esir olan askerinden pekçoğunu salıverip cehennem yurtlarına giderler. Daha sonra Seyyid Battal Gazi'nin sadık âşıkları yüz bin feryatla Cafer Gazi'nin cesedini yüksek bir tepe üzerine defn ederler. Nice âşıkları dünyayı terk edip kabri yanında karar ederler. Küffar da bunlara Türk dervişidir diye göz yumarlar.

Ama Battal Gazi'nin babası Seyyid Hüseyin Gazi Ankara kıblesi tarafında bir konak uzaklıkta Hüseyin Gazi Köyü'nde büyük bir türbede gömülüdür. *Allah ikisinden de razı olsun.*

Ve kral kızının cesedenini kalenin eteklerinde gömerler. Hâlâ onun da kabri bellidir. Selçuklular Mahan diyarından Dânişmendoğulları ile 476 [1082-83] tarihinde çıkıp merkezi güvenlik yurdu Konya olan Karaman'ı Selçuklular alıp dört tarafını feth ederek bu Seydî Gazi'nin vefat ettiği Firav Kalesi'ni feth ederler. 600 [1202-03] tarihinde Selçuklu beylerinden (---) adındaki pehlivan hanedân muhibbi Seydî Battal Gazi üzerine kârgir

yüksek binalar, meydanlar, çeşitli odalar, Keykavus Mutfağı, kiler, fırın ve misafirhaneler inşa eder.

Daha sonra (---) tarihinde Horasan'dan 700 Horasan erenleriyle Hacı Bektaş-ı Velî, ceddimiz Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinden Anadolu'ya gelmek için izin alıp doğru bu Seyyid Battal Gazi Türbesi'ne gelir. Nice zaman orada ikamet eder. Orhan Gazi Bursa'dan Hacı Bektaş-ı Velî'yi görmeye bu Seyyid Battal Türbesi'ne gelip Bektaş-ı Velî ile müşerref olur. Bektaş-ı Velî ricasıyla bu Battal Gazi Türbesi'ni Koca Orhan Gazi öyle imâr eder ki sanki sağlam bir kale edip 1.000 adet hane halkını iskân ettirip şehir kurar.

Hacı Bektaş-ı Velî de halifelerinden Pîrce Sultan'ı yetmiş fukarasıyla tekkeye şeyh eder. Orada sâkin olduğundan hâlâ Bektaşî Tekkesi'dir ki iki yüzden fazla ehl-i sünnet ve'l-cemaat, yalınayak başı kabak maarif erbabı, Allah adamı fakirlik erenlerinden *"fenâ fillah (Allah yolunda yok olmuş)", "lâ cübbete ve lâ sivallah (cübbesiz ve herşeyden geçmiş)"*dan nice güzel huylu, halim ve selim canları vardır ki *"Kafir de olsa ikramda bulunun"* mazmunu üzere zengin ve fakir, seçkin ve halk, yaşlı ve gencin gelen gidenlerine bir baş ile bin can ile gönülden hizmet edip mihmandarlık ederler.

Her bir gönlü yaralı dervişlerinin kimi Farça okur, kimi örfi okur, kimi sanatlı kaşıklar, çevgan (cirit sopası) ve pâlhengler (kementler) ve çeşit çeşit güzel şeyler icat edip hırka bahası için gelen gidenlere hediye verirler. Her bir fukara bu türbede birer işe memurlardır. İlk başlarda meydan ferraşlığından (süpürgeciliğinden) başlayarak azizin türbesinde türbedar olur. Daha sonra buranın şeyhi olup gece gündüz kutlu tekkede oturup duası kabul olunan kimse olur.

Aziz'in türbesinin anlatılması: Bu büyük türbesin bir tarafında yüksek bir kubbe içinde Battal Gazi yatmaktadır. Eşiğinde ve kapısının kapaklarında gümüş pullar, gümüş kakma pullar ve gümüş kilit ve anahtarlar ile süslenmiş kutlu bir kapıdır. Tarih:

................(1 satır boş) ....

Bu kapıdan içeri bütün ziyaretçiler girince insanın vücudu titreyip insana dehşet hasıl olur heybetli uzun bir kabirdir ki boyu tam on adımdır. Dört tarafında nice yüz çeşit çeşit saf altın gibi kandiller, buhurdanlar, gülâbdanlar ve şamdanlar ile süslenmiş-

tir. Dahi dış tarafı da 70 adet hüsn-i hattlı Kur'an-ı Kerimler ile *[8a]* süslenmiştir. Mübârek başlarının tarafında çeşit çeşit sancaklar, oklar ve yaylar var ki okları mızrak gibi kimi demir ve kimi ağaçtan oklardır.

Bütün duvarlarında nice bir âşıkların fakirlik cihazlarından def, kudüm, nefir, davul, zil, balta, pâlheng, zerdeste, Davud sapanı, keşkül (çanak), Müslim teberi (baltası) ve başka çeşit çeşit eşyalar ile süslenmiş kubbedir. Bütün duvarların yüzünde her gelen âşıkların birer çeşit yazıları vardır. Hatta bu hakîrin de küstahca,

"Şefâat yâ Muhammed Evliyâ'ya" diye kötü bir hattı vardır. Bu tekkeyi Murtaza Paşa ile ziyaret edip azizin ruhu için bir Yâsin-i şerif okuyup azizin mübârek ruhuna hibe edip ruhaniyetinden yardım talep edip yakınlık kazandık. Paşa efendimiz bütün fukaraya 100 altın dağıtıp avlunun ortasındaki şadırvanda üç kurban edip oradan kapı arasında,

Gizlice Baba Sultan ziyareti: Bu er ta Horasan'dan 70 okka (1 okka=1283 gr) keçe ve yün hırkasıyla yaya olarak gelip bu tekkeye ayak bastığında aşkının ve sevgisinin coşkunluğundan Seyyid Battal Gazi'nin eşiği mermerini öperken diş vurup ısırınca Gizlice Baba kuvvetiyle mermeri koparıp kanlı göz yaşını eşiğe döker. Daha sonra o diş ile yaralanan taşı eşiğinde koparırlar, Gizlice Baba Türbesi'nin duvarında durur. Dişlerinin tesir ettiği yerler bellidir.

Bu Gizlice Baba ziyareti de bu tekkeye yokuş yukarı hareme çıkarken kapı arasındadır. Bu teke baştanbaşa mavi saf kurşun ile örtülü büyük bir tekkedir ki bir fersah yerden mavi kurşunlarının parıltısı denizin dalgası gibi şimşek vurur.

Ama aşağıda kasabası (---) toprağında kalesi bir püşte üzere harap varoşu 150 haneli, bağlı, bahçeli, camili, hanlı, hamamlı ve küçük çarşılı kasabacıktır. Hatta aşağı derede kiremit örtülü 70 ocak büyük bir hanı var. Bağdad Fatihi Sultan IV. Murad Han'ın musahibi silâhdarı Mustafa Paşa yine Bağdad seferine giderken inşa etmiş büyük bir handır. Bu han yakınında,

Molla Güden Taceddin ziyareti: Saruhan vilayetindendir. Bu Seydî Gazi şehrinde fetva sahibi iken şehit ettiler. Han çevresinde bir sed üzerinde gömülüdür. Mezar taşında tarihi yazılıdır. Ancak zamanın geçmesi ve çok yağmur yağmasından dolayı mezar taşının yazısı bozulup düzgün okunamadığı için yazılmadı.

Bunlardan sonra Seydî Gazi 150 akçe pâyesiyle şerif kaza oldu. Adalet üzere 76 parça köylerinden kadısına senelik dört Rum kesesi olur. Ve kale dibinde,

Seyyid Battal sevgilisi, katili ve kral kızının ziyareti: Ana yoldan uzak bir yerde gömülüdür. Buradan yine kıble tarafına bakımlı ve şenlikli köyler içinde 7 saat gidip,

Husrev Paşa Hanı menzili: Taş yapı yüz ocaklı ve çarşı pazarlı, camili, hamamlı ve (---) haneli bakımlı güzel bir han kasabasıdır.

...............(1 satır boş) ....

Buradan kıbleye 8 saatte,

Bayad menzili:

...............(1.5 satır boş) ....

Buradan 5 saatte,

Bolvadin Kasabası menzilinin anlatılması

(---) sancağı toprağında 150 akçe kazadır ve toplam (---) adet parça köyleri bakımlıdır. Hâkimi (---) kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve ayanı vardır. Ama müftüsü ve nakibi yoktur. Şehri toplam (---) eski hanelerdir ve (---) mihraptır, ama Rüstem Paşa Camii, Süleyman Han'ın Mimar Sinan'ı yapısı olduğundan aydınlık camidir.

...............(1.5 satır boş) ....

Buradan 8 saatte, *[8b]*

Sinhisar yani Akşar Kalesi'nin özellikleri

Ama meşhur galatı Akşehir'dir. Bazıları Ahşehir derler, bazı Etraklar Ahşer derler, bazıları Akşar derler. Türkistan vilâyetleri olduğundan çeşit çeşit özel lehçeleri vardır. Rum şehirlerindendir. Rum kayseri kızı Sine adlı bir krale yaptığından Rum tarihlerinde Sinehisar derler. Konya'nın kuzeyinde bulunup Konya onun kıblesinde üç günlük yoldur. On yedinci örfi iklimin ortasında olduğundan suyu ve havası soğuktur. Enlemi (---) (---) ve boylamı (---) saat, (---) derece ve (---) dakikadır ama yazı yaz ve kışı kıştır.

793 [1391] tarihinde Yıldırım Han Karamanoğulları eşkıyaları elinden alıp Müslüman hacıların yolları güvenli hale getirdi.

Süleyman Han yazımı üzere hâlâ Karaman eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. Beyinin hâss-ı hümâyûnu padişah tarafından 190.500 akçedir. 500 asker ile yönetip senelik 20 kese hasıl edip sefer eşer. Sancağında zeamet sahipleri 16 ve timar erbabı 122'dir. Cebelüleri ile sefer sırasında 800 asker olup paşası ve alaybeyisi bayrağı altında sefer eşerler (savaşa giderler). Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır.

150 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Ara sıra 300 akçe ile sadaka olunur yüksek mansıptır. Toplam (---) adet köylerinden kadısına senelik sekiz kese hasıl olur. Müftüsü, nakibüleşrafı, ayanı, kibar ve eşrafı çoktur. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şehir naibi, şehir muhtesibi ve şehir subaşısı vardır, ama kalesi bir tepe üzerinde olduğundan fethinde zorluk çekilmiştir, haraptır. Bundan dolayı dizdarı ve kale neferatları yoktur, ama şehir direkli İrem Bağları gibi bir ağaçlık ve yeşillik içinde toplam (---) örtülü (---) adet iki katlı ve tek katlı güzel evlerden meydana gelmiştir. Toplam (---) adet mahalle ve (---) adet mihraptır. Evvelâ,

................(4 satır boş) ....

Bunlardan başka mescitlerdir.

................(1 satır boş) ....

Hepsi (---) tekkedir.

................(2 satır boş) ....

Tamamı (---) medresedir.

................(1.5 satır boş) ....

Cümlesi (---) sıbyan mektebidir.

................(1.5 satır boş) ....

Hepsi (---) aşevi imaretleridir.

................(1.5 satır boş) ....

Tamamı (---) adet çarşıdır. Bütün değerli şeyler bu güzellik pazarı içinde mevcuttur.

................(1.5 satır boş) ....

Beğenilenlerinden; Akşehir'in al yanaklı tebekanî elması herkes tarafından bilinir.

................(1.5 satır boş) ....*[9a]*

Tamamı (---) adet gönül açan hamamdır.

................(1.5 satır boş) ....

Hepsi (---) adet kervansaraydır.

................(1.5 satır boş) ....

Hepsi (---) adet hayat suyu çeşmelerdir.

................(1.5 satır boş) ....

Suyu ve havası tatlı olduğundan mahbub ve mahbubesi düzgün endamlı olup Akşehir tebekanî elması gibi al yanaklı güzelleri olur. Gerçi Etrak şehirlerindendir ama uleması, salihleri ve ileri gelenleri değerli elbiseler giyer muhteşem adamları vardır. Hepsi tüccar, hizmet ehli ve sanat ehli adamları garipleri severler. (---)

Akşehir'in ziyaret yerlerini bildirir

Evvelâ şehrin kıble tarafı dışındaki mezarlık içinde din ve dünya uleması, kâf-ı yakîn sîmurgu **Mevlânâ Hazret-i Şeyh Hoca Nasreddin**: İlk çıkışları yine bu Akşehir'dendir. Gazi Hudavendigâr'a yetişip Yıldırım Bayezid Han zamanında gelişmiş engin erdem sahibi olup hazır-cevap, keşif ve keramet sahibi ulu sultan idi. Timur ile hem-meclis olmuştur. Timur sohbetlerinden hoşlanıp mübârek hatırları için bu Akşehir'i muaf tutup yağmalayıp yakıp yıkmamıştır. Bütün insanların dilinde Nasreddin Hoca öğütleri ve latifeleri atasözü gibi yaygındır. Bunlardan biri,

Bir gün Timur, Hoca ile hamama girip birer peştemal ile yıkanırlarken konuşma sırasında Timur,

"Hoca! Şimdi bencileyin cihangir şanlı padişahın satılması gerekse beni niçeye (ne kadara) alırdın? der. Hoca,

"Kırk akçeye ancak alırdım" der. Timur,

"Be hey hoca! Benim futam (peştemalım) kırk akçe eder" der. Hoca,

"Ya, ben de kırk akçeye futayı alırım, yoksa sen bir Moğolî taifesinden bir yaralı topal herifsin, hille mankırıyla bir mankır etmezsin" der. Hazır-cevap olduğundan nursuz Timur hoşlanıp bol bol bağışlarda bulunur.

Bunun gibi nice yüz bin karışık, tatlı latifeleri vardır ki dillerde destandır. Yıldırım Han ölümünden sonra Çelebi Sultan Mehmed zamanında vefat edip bu Akşehir dışında bir kubbe ve

türbesi belli mahalde gömülüdür ve dört tarafı parmaklık ile çevrilmiştir.

Hakîrin başından geçenler: Gece yarısı göç boruları çalınıp bütün ağırlıklar giderken hakîr de hizmetçilerimi gönderdim. Bir kölemle gece yarısı şehirden dışarı çıktım. Hatırıma geldi ki,

"Her kim Hoca Nasreddin'i ziyaret ederse latifelerinden bazı şeyleri hatıra gelip elbette güler" diye hatırıma geldi.

"Ayâ gerçek mi?" diye anayolun sol tarafında mezarlığa sapıp doğru mübârek kabrine at ile varınca bir kere,

"Es-selâmü aleyküm ey kabir ehli!" dedim. Hemen Hoca Nasreddin Türbesi içinden,

"Ve aleykümselâm ey himmetli can" deyince altımdan atım "foh" diye ürktü, iki ayak üzere kalkıp fırlayarak mezarlık içinde şahlandı.

Güç ile zabt ederken onun bir ayağı bir kabre girdi. Hakîr az kalıp kabir azabı çeke yazdım. Hemen yine Hoca Türbesi'nden,

"Ağa sadakanızı verin de güle güle gidin, beri gelin beri" diye haykırdı. Meğer türbedar imiş.

"Bre herif ben kabir ehline selâm verdim. Sen dübür ehli iken niçin selâm aldın" diye birkaç akçe sadaka verip,

"Var yardımcın Allah ola!" diye dua etti. Gerçekten de bu duruma güle güle,

Mevlânâ Husrevzâde Mustafa Efendi: Bursa'da Zeyneddin Hâfî Kabristanı'nda yazılan *Dürer u Gurer* müellifi Molla Husrev'in yetkin torunlarındandır. Rumeli diyarında büyük şehir olan Üsküp Kalesi yakınında İpek şehrinde ibrişim al al ipek şal gibi orada dünyaya gelmiştir. Bu Akşehir'de Nasreddin Hoca Kabristanı'nda yatmaktadır. Temiz zatı dünyadan âhirete arı gitti. (---) saatte,

Ilgın Kasabası'nın özellikleri

Eski zamanlarda büyük şehir imiş. Celâlî ve haramî zulmünden harap olup bir miktarı bakımlı ve şenlikli (evli) *[9b]* şehirdir. Halk dilinde bazıları Ilkın derler, niceleri Ilğın derler, ama ılıcası olduğundan isimlendirilmesinin sebebi Ilığın'dır. Zira Etrak kavmi ılıcalara ılığın, yani kudretten ılı ve ıssı (sıcak) su demektir.

Karaman eyaletinde Akşehir nahiyelerinde başka 150 akçe şerif kazadır ve tamamı (---) adet köyleri vardır. Askerî taifesi

çok olduğundan sipah kethüdayeri ve yeniçeri serdarı (---) tarafından (---) hâkimi vardır.

Şehri bir geniş ovada bağlı ve bahçeli (---) adet (---) örtülü iki katlı hanelerdir, hepsi (---) adet mahalle ve tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ,

...............(3 satır boş) ....

Bunlardan başkası mescitlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve Mustafa Paşa Kârbânsarayı.

...............(6 satır boş) ....

Ilıcanın özellikleri: Ilgın şehrinin dışında batısında ve bayır dibinde sıcak bir pınardır. Sultan Alâeddin nikris (gut) hastalığına yakalanıp bu ılıcada iyileştiği için bu sıcak kaynak üzerine derli toplu bir kubbe, camekân ve büyük bir havuz yapmıştır. İki yerden mermer arslan başı şeklinden sıcak sular havuza akar. Gayet ılıktır. Bazı kimseler testiler içinde soğutup içerler. Gayet tatlı ve yumuşaktır. Cüzam, felç, baras (leke hastalığı), hafakan (kalp çarpıntıs) ve zâtülcenbe (akciğer iltihabı) Tanrının emriyle gayet yararlıdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ilgın Gölü'nün özellikleri:

...............(2.5 satır boş) ....

Ilgın evliyâlarının ziyaretleri

Evvelâ can dostumuz, sırdaşımız olan *merhum* **Fehîm Çelebi**: (---) tarihinde Eyyub Paşa ile Mısır'a gider. Mezakî Süleyman Efendi, Fehim Çelebi'yi paşaya şikayet ede ede gözden düşüp nazardan uzak olunca üzüntüsünden izin alıp Anadolu'ya gelirken bu Ilgın'da vefat eder. Şehir içinde (---) camii mihrabı önünde gömülüdür. *Allah rahmet eylesin.*

On yedisine ulaştığında divanını harf sırası üzere tamam etti. Hâlâ şairler arasında divanı pek değerlidir. Gûyâ zamanın Örfî'si ve Sâib'idir. *Figâniyye*'sine ve *Na't-ı Şerîf*ine zamanımız şairleri nazire edememişlerdir. Latifeye dair on dil üzere on iki bend, bir hiciv türü bahr-i tavil (bir aruz ölçüsü) yazmıştır. O da insanın yapacağı bir iş olmayıp garip bir lehçedir. Gerçi dilinde biraz dığdığı lehçesi gibi bir kekemelik var idi ama bunda olan akıcılık ve tez fikirlilik zamanımızın şairlerinde yok idi. Özellikle babası Mısır fellâhlarından olup Parmakkapı'da kürk

yapardı. Beddavî şerbetçisinde yenen beyaz kek ve kurabiye onun babasının imalatıydı.

Fakir Fehim 21 sene yaşayıp muradına ermeden gurbet ellerde *[10a]* azizlik yurduna yollanıp yüce Rabbinin huzurunda Resul-i mübinin na'tını okumaya can attı. *Allah rahmet eylesin.*

................(2 satır boş) ....

Bu Ilgın şehri ileri gelenlerinden Melek Ahmed Paşa efendimizin ağalarından Kefeli İbrahim Ağa ile, Ramazan Ağa ile, yine Melekli Kadızâde İbrahim Çelebi ile ve nice ahbap ve dostlarla vedalaşıp yine kıble yönüne 5 saatte,

Lâdik Kasabası menzili özellikleri

Bu şehre Konya Lâdiki derler. Biri de Amasya Lâdiki'dir ki yukarıda Erzurum seyahatinde özellikleri anlatılmıştır. Biri de Van eyaletinde Gürlâdik sancağıdır. Ama bu Konya Lâdik'i Karaman eyaletinde 150 akçe kazadır. Ara sıra Konya mollasına arpalık şeklinde ilave olarak verilir. (---) adet köyleri vardır. Kethüdayeri ve serdarı Konya'dadır. (---) (---) (---) (---) (---) hükûmetidir.

................(2.5 satır boş) ....

Karaman eyaleti, eski saltanat merkezi, iman şehri, Selçukluların, yani Sultan Alâeddin'in saltanat merkezi Konya Kalesi'nin özellikleri

Bu eski şehirin ilk kurucusu, Yunanlılardan *Yanvan Tarihi* sahibinin yazdığına göre Hazret-i Yahya *aleyhisselam* zamanında kayserlerden Harkilan oğlu Aleksandıran oğlu Rişan'dır. Hazret-i Ömer Medine'den balçıklı eliyle,

"Kayserin gözün çıkarırım" diye Rum'a doğru elini uzatınca Allah'ın izniyle Konya'da o an bir çamurlu mübârek el gelip kayser tahtında otururken gözünü çıkarır. Daha sonra Hazret-i Ömer'den kayser elçisi gelip kayserin gözünü çıkmış görünce kral acınacak halini elçiye anlatır.

Elçi bilir ki, Hazret-i Ömer'in o gün çamurlu eliyle işaret edip kralın gözü çıktığıdır. Hemen elçi bir takrip ile menzilleri kat ederek Hazret-i Ömer'i Kudüs-i Şerif gazasında bulur, Hazret-i Ömer huzurunda Kayser elçisi iman ile şereflenir. Hazret-i Ömer ismini Hüseyin kor. İki kere varıp geldiği için "Hüseyn-i zü'l-cenâheyn (iki kanatlı Hüseyin)" diye künye verirler.

Hazret-i Ömer Kudüs'ü ve Kumame'yi feth edip Mısır diyarına kumandanlıkla Amr ibnü'l-Âs'ı gönderip feth edince beri tarafta kör kayser korkusundan Konya'yı yeniden yapar, böylece ikinci yapıcı (kurucu) kör Rum kayseri olur.

Karaların ve denizlerin gezginleri, yeryüzünü dolaşan güngörmüşler, Rum tarihçileri, hikmetli sözler söyleyen akıllı insanlar ve *"Herkes için belli bir makam vardır"* [Sâffât, 164] âyeti gereğince yeryüzünde ilk yurt edinen insanlığın babası Hazret-i Âdem Safî *aleyhisselâmdır.*

Çocuklarının çocukları çoğalıp yeryüzü âdemoğulları ile süslendi. Ama milletlerin sınıfları için çok değişik bilgiler yazmışlardır. Bu Anadolu'ya, Hay ve Kayyum olan Allah'ın izniyle, bu Konya yurduna ve Rum diyarı ki Sivas'tır, bu diyarlara ümmet-i Muhammed'den ilk defa gelip yerleşen Selçuklulardan 476 [1082-83] tarihinde Sultan Alâeddin'dir. Onlara Rum kavmi derler. İshak oğlu Ays evlatlarından olup Yâfes'e, oradan Hazret-i Nuh aleyhisselâma ulaşır bir cesur, yiğit ve temiz inançlı erler idi. İlk önce İslâm ile Anadolu'ya ayak basan bu Selçuklular'dan 476 [1082-83] tarihinde Dânişmend emirleri ki onlara Dânişmendoğulları derler.

Bu Selçuklular onlar ile Mâveraünnehir'de Mahan diyarında gönül birliği ve ülkü birliği edip Azerbaycan memleketlerinden kılıç vurarak o diyarı feth ederler. Amcazâdeleri Çoban Bay'ı Revan, Gence, Tiflis ve Aras taraflarına hâkim atadılar. Çoban Bay (---) olup çocukları çok olup Selçukoğulları oldular, ama İran ülkesinde Sultan Ebu Said kudretli ve şanlı cihangir padişah idi.

Bu Çoban Bay padişahlık sevdasında olmayıp Sultan Ebu Said'in veziri namıyla Gürcistan, Ahıska ve Kars'a ve Aras Nehri'nin kıblesi tarafından Avnik Kalesi, Şuşik Kalesi, Ziyaeddin Kalesi, Mekü Kalesi, Bayezid Kalesi, Malazcird Kalesi, Van Kalesi ve nice yüz kalelere *[10b]* hâkim olup Çobanoğulları diye nam verdi. Nice bin hayrat ve hasenatları vardır. Hatta Pasin Ovası'nda Aras Nehri üzerinde Çoban Köprüsü bu anılan Çoban Bay'ındır. Mekke-i Mükerreme'de Harem-i Şerif'e ilave, mahfil ve nice şeylerde de bu zatın güzel hayır eserlerindendir.

Daha sonra Bağdad adlı bir Gürcü asıllı ay parçası güzel kadını bu Çoban Bay oğluna vermişti. Sultan Ebu Said Çoban Bay'dan Bağdad Hatun'u istedi, vermeyince Sultan Ebu Said Çoban Bay üzerine asker çekti. Karşı koymaya gücü yetmeyince

kaçtı. Oğlunu yerine hâkim bıraktı. Sultan Ebu Said Çoban Bay oğlunu katl edip istediği Bağdad Hatun'u alıp nikâhladı. O zamanda Moğol padişahlarının hükmü o idi ki istediği kızı veya kadını zorla ve baskıyla alırdı.

Bu kere Çoban Bay kaçtığı yerde Dânişmendoğulları'ndan ve Selçuklulardan hayli asker toplayarak Sultan Ebu Said üzerine gitti. Büyük savaş sonunda Pasin Sahrası'nda Çoban Bay bozguna uğrayıp o savaşta şehit oldu. Devletini, Sultan Ebu Said Akçakoyunlu'ya verdi ki yine Çoban Bay'ın, Selçuklulardan Sultan Alâeddin'in ve Dânişmendoğulları'ndan Melik Gazi hazretlerinin Akçakoyunlu Hasan Alp amcazâdeleri idi. Bu Akçakoyunlu da iktidar sahibi şah oldu. Sultan Ebu Said Tebriz'de öldürüldüğüne tarihtir, Vânî güftesi:

Elhak çi gûne küşte ne-küştî ki küşte bûd
Târîh-i fevt-i maktel-i Sultan Ebû Sa'îd

Sene 873 [1467-68].

Bu sırada Moğol hanlarından Ebu Said Han'ın ve Selçukoğulları'nın devletleri son bulup devlet Akçakoyunlular'da karar edince Ahlat şehrini taht merkezi edindiler.

Bunlar da Mâveraünnehir'den Selçuklular ve Dânişmendliler ile geldiler. Amcazâdelerdir ve Osmanoğulları da bunlardandır, ama ilk önce Selçuklular ile Mahan'dan çıkan Çoban Bay'ın bir oğlu, Sultan Çoban Kurduman'dır. Akçakoyunlu ile büyük ceng edip babasının memleketine sahip olup nice zaman mutasarrıf oldu.

Sonunda dünya işlerini terk edip babasının naaşını Şureger şehrinden çıkarıp Mekke-i Mükerreme'ye götürdü. Oradan Medine-i Münevvere'de Hazret-i Abbas yanında defnetti. Kendisi de daha önce mutasarrıf olduğu Erzincan şehrine gelerek yine padişahlık sevdasında oldu. Asker toplamak için Zağapa Deresi adlı yerde tılsımlı olan defineye çıkarayım derken definenin içinden bir ateş çıkarak bütün adamlarıyla Melik Çoban Kurduman'ı helâk etti. Nicesi o ateşte kül oldu.

Melik Çoban'ın naaşı Erzincan yakınında Baru Köyü'nde Behlül-i Semerkandî hazretleri yanında gömülü olduğu yukarıda yazılıdır. Çobanoğulları da bunda son buldu, ama yine biz konuya dönelim.

Çobanoğulları, Dânişmendoğulları ve Selçuklular kâfiristanı kıra geçire gelip Rum diyarı ki Sivas'dır, onu feth ettiler. Dânişmendoğulları Amasya'dan öte geçmeyip Amasya'yı taht merkezi ettiler.

Niksar şehrini ilk defa Dânişmendliler'den Sultan Melik Gazi yaylak edinip orada sâkin oldu. Nice yüz fetihlerde bulunup Niksar'da vefat etti. Niksar Kalesi içinde Sultan Melik Gazi medfundur. Onun akrabalarından olan Selçuklular'dan Alâeddin Han, Yunan vilâyetini Dânişmendlilerin yardımıyla fethetti. 408 [1016-17] tarihinde Sultan Alâeddin Konya'yı feth ederek müstakil padişah oldu, sikke ve hutbe sahibi Karaman vilâyetinin kayseri oldu.

Daha sonra yine Mâveraünnehir'de Mahan şehrinde Selçukluların akrabalarından Ertuğrul adında bir yiğit Rum diyarında Alâeddin Han'ın müstakil padişah olduğunu duyar. Ertuğrul 700 neferle doğrulup Alâeddin Han'a gelip Alâeddin'in boybeyi olur. Ertuğrul'un yardımıyla küffar diyarını yakıp yıkıp yağmalayarak Malatya, Kayseri, Niğde, Alâiyye, Antakya ve nice yüz şehirleri feth eder. Ertuğrul tâ Üsküdar'a varınca yağmalayıp Üsküdar'dan baş dil alıp ganimet mallarıyla Sultan Alâeddin'e gelirdi.

Yeri cehennem kafir Bursa kralı Aleksandra adındaki kötü işli sapık denizler gibi asker toplayarak Konya üzere gelip büyük ceng eder. Sapık kral *[11a]* bozguna uğrayıp perişan gidince Sultan Alâeddin Konya Kalesi'ni tekrar istihkam üzere yapıp üçüncü yapıcısı olmuştur.

Konya Kalesi'nin şekillerinin anlatılması

Daha sonra sene 569 [1172-73] tarihinde yontulmuş taşlar ile Sultan Muizzeddin Kılıç Arslan b. Mes'ud inşa edip sağlamlık vererek dördüncü yapıcısı olmuştur. Bir sultan divanhanesi etmiştir ki o zamanda kisra (sarayından) eyvanından nişan verirdi. Zelzeleden yıkılmıştır. Daha sonra (---) tarihinde Selçuklu Sultan Keykubad tamir etmiştir. Büyük bir hendek inşa etmiştir ki, derinliği 11 zira, genişliği 50 zira ve yüksekliği 30 melik ziraıdır. Dış katındaki sağlam hisarının duvarı fırdolayı 11.000 germe adımdır. Toplam (---) adet burçlardır, (---) adet bedenlerdir ve hepsi (---) adet kale kapılarıdır. (---) yönüne bakan Atbazarı Kapısı'nda zincirler üzere asılmış bir kuru at kafasına gem vurup

ibret verici olması için komuşlardır. Zira bu memleket iyi at binicisi sipahi diyarıdır. Onlara nasihat olsun için,

"Avrata, ata itimat etmeyip, at kuru kafa olursa da başından gem eksik olmayıp yularını elinde tutasın" demektir. Ve (---) yönünde,

................(1.5 satır boş) ....

Selçuklular zamanında 12 kapı idi. Osmanlılar zamanında dördü kalıp diğerlerini kapattılar, ama iç kalesinin büyüklüğünü bilmiyorum. Bütün dört köşe beyaz taş ile çeşit çeşit mimari hendeseler ile yivli, mukarnaslı ve sanki Alâiyye kuleli ustaca yapılmış dörtgen şekilli sanatlı bir kaledir.

Bu Konya Kalesi'ni, Sultan Alâeddin Keykubad b. Gıyaseddin yeniden yaptıktan sonra şahin yuvasından süzülür gibi dört tarafında olan düşman diyarlarına süzülüp avlar alıp nice yüz fetihler etti. Sonunda Erzurum yakınlarında, nice haricî-sapıklar ortaya çıkıp İslâm diyarını yağmalamaya başladılar. Onların üzerine sefere gidip intikam almak niyetinde iken Erzurum yakınlarında Kubadiyye adlı bir mahalde oğlu Gıyaseddin dünya devleti için babası Alâeddin'e zehir verince 600 [1202-03] tarihinde vefat etti. Bütün padişahlık müddeti 26 sene olmuştur.

Daha sonra askeri katil oğlunu katl edip oğluyla babasının naaşını Konya'ya getirip defn ettiler. Anadolu Selçuklullarının sonuncusu bu Alâeddin'dir. Tamamı 14 adet Selçuklu sultanı gelmiştir.

600 [1202-03] tarihinde Sultan Alâeddin'in soyu kesilince bütün ileri gelenler, eşraf, ulema ve salihlerin izniyle Ertuğrul Beğ doğrulup geldiği için onu Yunan diyarına bey tayin ettiler ama müstakil padişah olup sikke ve hutbe sahibi olmadan Söğütçük adındaki kale cenginde şehit olup yerine oğlu müstakil padişah oldu ki, Osman Bey derlerdi. Çıkışına *"Evvelâ Osman"* lafzı tarih olmuştur.

Osmanoğulları ilk başlarda bu şehirde yetişerek çıkmışlardır. Sultanu'l-ulemâ hazretlerinin hayr duaları bereketiyle nasiplenmişlerdir.

"Dünyanın sonuna kadar devletleri müebbed ola" diye yetmiş adet büyük evliyâlar Horasan'da Yese şehrinde Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî hazretleri huzurunda hayr dua ve senalar edip 700 fukarasıyla Hacı Bektaş-ı Velî'yi Osmanoğulları devle-

tine yardımcı olsun diye gönderirler. Osman Bey vefat eder, Orhan Gazi ile Hacı Bektaş-ı Velî Bursa fethinde bulunur. Bursa'nın fethine ve Osmancığın ölümüne *"Feth-i Bursa"* lafzı tarih olmuştur. Zira Osman Han denizler gibi asker ile Bursa'yı kuşattığında nikriz (damla, ağrı) hastalığına yakalanır. Hastalığı gittikçe şiddetlenince ciğer-köşesi oğlu Şehzâde Orhan'ı başkumandan eder. Orhan Bursa'yı feth edip ılgar ile müjdesini babasına götürmeye gider, ancak Bursa feth olduğu sıra Osman Gazi ruhunu teslim eder, Orhan müstakil padişah olur. Hacı Bektaş-ı Velî Orhan Gazi'nin padişahlığında yeniçeri ordusunu kurup,

"Osmanoğulları üzerine nazır olalar!" diye hayr dua ve sena ettiklerinden hâlen Osmanoğulları'nın her işi yeniçeri taifesiyle kolay olur.

Daha sonra (---) tarihinde Gazi Hudavendigâr, Rumeli'nde Priştine şehri ile Vuçitrin Kalesi sahrası ki, Kosova adıyla bilinen ovada Miloş Koblaki adındaki sapık kralın 300.000 askerini kılıçtan geçirip zafer kazanmışken Gazi Hudavendigâr yani Koca I. Murad Han keferelerin leşlerini seyrederken iki kellesiz küffar ayak üzere durduğunu görüp,

"Sübhânallah! Bu ne sırdır?" deyince Baba Nimetullah da,

"Her bir küffar yüz bin küffarın katl olduğuna işarettir ki iki küffar başsız ayak üzere dururlar" derken hemen küffar leşlerinin içinden zırhlara gömülmüş bir kafir dal-bıçak olup Gazi Murad Han'ı o anda şehit eder. Miloş Koblaki kâfiri de parça parça ederler.

Bir rivayette melun Miloş kıyafet değiştirerek elçilik bahanesiyle gelip el öperken Murad Han'ı şehit eder. Bundan dolayı Osmanoğulları devletinde her hangi elçi olursa olsun padişah yanına getirmezler. İki yanından kapıcılar kethüdası ve çavuşbaşı tutup *[11b]* padişah tahtından bir uzun hil'at yeni uzanmıştır, onu öper, hâlâ Osmanlı töreni budur.

Orada Murad Gazi'nin kalbini ve içinde olanları Kosova Sahrası'nda defn ederler. Hâlâ üzerinde büyük bir türbe inşa olunmuştur. 1071 [1659-60] tarihinde Melek Ahmed Paşa efendimiz Bosna'dan azledilerek Rumeli eyaletine mutasarrıf olup gelirken bu Murad Han, Türbesi'ne gelip harap binasını tamir etti, dört tarafına havlı duvarı gibi sağlam bir duvar çekti. İçini İrem Bağı edip eski kubbesini nurlu bir mekan edip cüzhanlar (Kur'an okuyanlar) ve türbedarlar tayin eyledi.

Beri taraftan, o asırda şehit Murad Han'ın cesedini Bursa'ya getirip Eski Kaplıca adlî yerde cami-i kebiri yanında defn ettiler. Hâlâ bütün insanların ziyaret yeridir.

O zamanda Konya beylerinden Karamanoğulları Gazi Hudavendigâr'ın Kosova'da şehit olduklarını duyup bütün Yunanlı kavmi isyan edip ayaklanınca Konya'da Karamanoğlu hâkim oldu.

Daha sonra 792 [1388] tarihinde Yıldırım Bayezid Han denizler gibi asker ile yıldırım gibi yetişip Konya Kalesi'ni yıldırım vurur gibi vurarak kaleye aman ve zaman vermeyip feth etti. Müstakilen henüz Selçuklu taht merkezi olan güvenli yurt Konya Karamanı'na sahip oldu.

Sultan Süleyman Han yazımı üzere hâlâ başka iman yurdu Karaman eyaletidir ki hâlâ paşa tahtıdır. Padişah tarafından paşasının hâss-ı hümâyûnu 660.071 akçedir. 2.000 asker ile bu eyaleti zabt edip 50.000 guruş tahsil edip sefer eşer.

Bu Karaman eyaletinde hazine defterdarı, defter kethüdası, defter emini, çavuşlar kethüdası ve çavuşları vardır. Ve eyaletinde yedi sancağı vardır.

Evvelâ Konya şehri paşa tahtı sancağıdır. Sonra Kayseri sancağı, Niğde sancağı, Beğşehri sancağı, Kırşehri sancağı, Akşehri sancağı ve Aksaray sancağıdır. Karaman eyaletinde zeamet 68 ve timar 2111'dir. Karaman hazinesi defterdarının hâssı 65.000, Karaman defterdarı kethüdasının hâssı 65.000 ve Karaman timar defterdarının hâssı 65.000. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşıları vardır.

Karaman eyaletinde olan timar ve zeamet sahipleri sefer sırasında kanun üzre cebelüleri ile ve paşası askeriyle toplam 12.000 seçkin kılıç asker olur. Savaşta bir timar sahibi mevcut bulunmasa alaybeyisinin arzıyla timar sahibinin arzını bozup timarını başkasına verirler, kanundur. Konya şehri 500 akçe mollalıktır.

Kazası altında toplam (---) adet bakımlı ve şenlikli nahiyeler vardır. Evvelâ (---) nahiyesi,

................(2 satır boş) ....

Bu nahiyelerden mollasına senelik adalet üzere 20 kese hasıl olur. Bu şehrin İmam-ı A'zam (Hanefi) mezhebi şeyhülislâmı vardır amma Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî müftüleri yoktur. Sağlam

nesepli nakibüleşrafı, ayan ve eşrafı, ulema ve salihleri, zenginleri ve Mevlevî fukarası gayet çoktur. Askerî taifesi pek bol olduğundan sipah kethüdayeri ve yeniçeri serdarı yerine muazzam yeniçeri çavuşu, muhtesib ağası, üç yerde şehir naibi, şehir subaşısı, bâcdârı, kale dizdarı ve (---) adet kale neferatları, kırk pare küçük ve büyük topları ve yetecek kadar cebehaneleri vardır. Bütün yönleriyle bakımlı ve şenlikli bir şehirdir. (---) (---)

Konya imaretlerinin anlatılması: Bu büyük şehir Meram Dağı'nın doğu tarafında bir düz ovada kurulmuş olup İrem gibi Meram Dağı bu şehrin batı tarafında (---) saat uzak mesafededir. Bu şehrin içinde ve dışında küçük ve büyük (---) ile örtülü güzel evler vardır. (---) (---) (---).

Konya mahallelerinin isimleri:

................(4 satır boş) ....*[12a]*

İman yurdu Konya şehrinin camilerinin özellikleri: Hepsi (---) adet eski camilerdir.

Evvelâ iç kalede eski yapı **Sultan I. Alâeddin Camii:**

................(1.5 satır boş) ....

Diller ile anlatılmaz ve kalemlerle yazılmaz sanatlı bir camidir. Ancak iç kalede olduğundan cemaattan yoksundur. Bu iç kale bir yüksekçe yerde bulunup donanımlı ve mükemmel cebehanesi ve topları vardır. Bu kalenin doğu ve kuzey tarafları ova ve göldür. Konya'nın bütün akarsuları bu göle katışır. Sonra,

Sultan Süleyman Han Camii: İki minaresi, birer tabakalı ve geniş avlulu, kubbeleri saf kurşun ile örtülü bakımlı ve aydınlık bir camidir.

................(29 satır boş) .... *[12b]*

Karaman (Konya) mescitlerinin anlatılması: Tamamı (---) adet mahalle mescitleridir. Evvelâ,

................(2 satır boş) ....

İlim yurdu medreselerinin tarifi: Toplam (---) adet medreselerdir. Evvelâ Nalıncı medresesi,

................(2 satır boş) ....

Kur'an darülkurralarının anlatılması: Hepsi 11 adet Kur'an tecvidi öğretilen yerdir. Evvela,

................(2 satır boş) ....

Darülhadislerin anlatılması: Toplam 3 yerde darülhadisi vardır. Evvelâ,

................(2 satır boş) ....

Sıbyan (çocuk) eğitim yurdu mekteplerin anlatılması: Toplam 170 yerde her sene elbisesi, çantası ve bahşişi verilir ebced okuyan sıbyan mektepleri vardır. Evvelâ,

................(2 satır boş) ....

Derviş tekkelerinin anlatılması: Toplam 40 adet şanlı derviş tekkeleridir. Bunlardan Hazret-i Sultan Mevlânâ Celâleddin-i Rumî Tekkesi'dir ki anlatılmasında dil yetersiz kalır. Sonra kale içinde, Hazret-i Şems-i Tebrîzî Tekkesi, yüksek bir kubbedir. Burada da Mevlânâ âyini yapılır. Mahkeme yakınında eski tekkedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Akarsu çeşmelerinin anlatılması: Toplam (---) adet tatlı su çeşmeleridir. Kaynakları yine Meram Dağı'dır ki taksim kubbesinden gelir. Evvelâ (---) çeşmesi,

................(1.5 satır boş) ....

Can kaynağı sebillerinin anlatılması: Toplam 300 adet cennet içeceği sebillerdir.

................(2.5 satır boş) ....

Yaşlı ve genç aşevlerinin anlatılması: Toplam 11 adet ziyafet evidir. Lâkin hâlâ nimeti bol bol dağıtılan Hazret-i Mevlânâ İmareti, Sultan Süleyman Han İmareti ve (---) (---) imareti,

................(1.5 satır boş) ....

Hamamlarının anlatılması: Toplam (---) adet hamamdır. Evvelâ Âsitane Hamamı; eski yapı, suyu ve havası güzel ve tatlı aydınlık bir hamamdır. Kale içinde Sunkur Hamamı.

................(1.5 satır boş) ....

Ayan (ileri gelen) hamamlarının anlatılması: Vilayet ileri gelenlerinin anlatmalarına göre 380 büyük saray ve başka ileri gelen evlerinin saray hamamları vardır.

................(2 satır boş) ....

Hastahanelerinin anlatılması: (---) (---) (---) (---) (---) *[13a]*

Vezir ve ileri gelenlerin saraylarının anlatılması: Toplam 300 adet bağlı, bahçeli ve akarsulu büyük saraylar vardır. Bunlardan Paşa Sarayı.

................(1.5 satır boş) ....

Konukevi olan kervansarayların anlatılması:

................(2.5 satır boş) ....

Tüccar hanlarının manzarası: Toplam (---) adet handır. Evvelâ Atpazarı Kapısı dışında Bağdad Fatihi'nin Kösem Vâlidesi Hanı büyük binadır.

................(1.5 satır boş) ....

Bekar gariplerin konakladıkları hanların anlatılması: Hepsi 20 adet maarif ehli bekar hanlarıdır.

................(2 satır boş) ....

Güzellik çarşı-pazarı bedestenlerin adedi: Toplam 1900 sultan çarşısı dükkânları vardır. Nice yüz dükkânları baştan başa kârgir bakımlı yapılardır, ama bunlardan kârgir yapı demir kapılı kanatlar ile yapılmış mavi kurşun ile örtülü bedesteninde zengin tüccarlarda bütün dünyanın değerli eşyaları mevcuttur. Sipah pazarı, saraçhaneleri ve tahta kalesi bakımlı ve süslüdür.

Genç yaşlı insanlarının yüz renklerinin özellikleri: Suyunun ve havasının tatlılığından bütün halkı sağlam yapılı, rahatına düşkün, buğday tenli sağlam bünyeli adamları olur. O kadar yaşlanır ve yaşarlar ki kuvvetleri gitmiş, hey'eti yitmiş, ömrü yüz yetmişe yetmiş ve sohbetten ve oynaşmaktan kalmış olurlar, ama uleması, akıllı, olgun, yetkin ve ergin insanları vardır.

Cihan güzellerinin anlatılması: Kadınları gayet güzel yüzlü hoş yapılı olup konuşmaları ölçülü, dişleri dizilmiş inci gibi olur. Kıvrım kıvrım örülmüş saçlarını döktüklerinde gönlü yaralı âşıkların akılları târumar olur. Ve Konya'nın helvacı civanlarıyla Selman-ı Pâk berber civanları meralî ve ceylan gibi sürmeli gözlü, şirin sözlü, parlak yüzlü nice güneş parçası gençleri olur.

Ayan ve ileri gelenlerinin anlatılması: Bunlardan Hazret-i Mevlânâzâde Halim Çelebi ve,

................(2 satır boş) ....

Beden ulemasının (tabiplerin) anlatılması: Toplam 20 adet hekimleri vardır ki her biri sanki Eflatun-ı İlâhî, Bokrat, Sokrat, Calinus, Aristotales, Filikos, Fisagores-i Tevhidî ve Ebu Ali Sînâ gibi cerrah, usta ve uzman tabiplerdir. Bunlardan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Duası kabul olan şeyhlerin anlatılması:

................(2.5 satır boş) ....

Seçkin şairlerin anlatılması:

................(2.5 satır boş) ....

Hem-sohbet olduğumuz dostlar ve kardeşler:

................(2.5 satır boş) ....*[13b]*

Âşık mazınnelerin anlatılması:

................(2.5 satır boş) ....

Bölge halkının giyeceklerinin özellikleri: Genellikle askerî taifeleri samur kürk ve değerli kumaşlardan kaftan elbise giyerler. Ulemaları muhteşemane çeşit çeşit soflar ve Bruci zaî ve mollayî bezler giyerler. Ehl-i örfü (idarecileri) ve diğer erleri tamamen Hazret-i Mevlânâ muhibbi (sever) olduklarından halkın çoğunluğu Mevlevî külâhları üzerine Muhammedî sarık sararlar (---)

Karaman şehri halkının özel lehçeleri: Gerçi Etrak diyarıdır ama musannif ve mü'ellif dili açık ve ifadesi düzgün kimseleri vardır, ama şehir Etrakleri "Nidek şu mühmeli, helecesi, kelecisi tatlı tatlı sözlü değildir" derler. Başka, "Bürü anariye vardım, o kişiyi onda yasanladım" diye nice çeşit sözleri vardır, ama gayet gerçek garip dostu adamlardır.

İbret verici yapılarının anlatılması:

................(2.5 satır boş) ....

Anadolu beldesinin tatlı rüzgârının anlatılması: Bu şehrin saba rüzgârı, nesim rüzgârı ve tatlı havası gayet meşhur ve herkesçe beğenilir. Bazıları Ma'arretünnuman ve Haleb havasından tatlıdır diye Karaman elleriyle Germiyân elleri ve güzellerini överler. Gerçekten de seher vaktinde insan saba rüzgârından hayat bulur. Zira bahar mevsimi ve güz mevsimi düzenli bakımlı bir şehirdir.

Hayat sularının anlatılması: Bu kale dışında bir akarsu taksimi için bir kubbe inşa olunmuş. O kubbede 366 lüle tatlı su şehre taksim olunup bütün cami, mescit, hamamlar, hanlar ve bütün ileri gelen konaklarına dağıtılır. Konya şehri sulanıp bütün bağları sular. Meram Dağı'ndan doğar. Daha sonra Konya Ovası'nda göl olur.

Evlerdeki su kuyularının anlatılması: Toplam 2.700 ev, bağ, bahçe ve bostan su kuyuları vardır ki her bir derin su kuyusu sanki Mısır'da Hâmân Kuyusu'dur. Hepsi hayat suyundan nişan verir su

kuyularıdır. Sâkîler ile zorluklarla çekilip bütün bahçeler, sünbülistan, gülistan ve bostanları sulayıp yetmiş çeşit yeşillik ve sebze türü şeyler yetişir.

Beldenin ikliminin anlatılması: 5. hakiki iklimin ortasında olup yazı ve kışı ortadır. Ancak 17. örfî iklimdedir, demişler. Yine usturlab (astronomi aleti) ilmi üzere enlemi (---) ve boylamı (---) (---) dakikadır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Selçuklu Konyası'nın talii: Tarihçiler ve yıldız bilginlerinin doğru görüşleri üzere usturlab ilminde ve kavl-i sahîhleri üzre ilm-i usturlabda ve rub'-ı daire ilmi ile Konya'nın yükselen taliini Zühre (Venüs) burcunda bulmuşlardır. Bunun için bütün halkı saz, söz, ney, çeng, rebab ve semâya düşkün olup Mevlevîleri Zühre gibi raks ve semâ ederler (---) (---) (---).

Hububat ürünlerinin anlatılması: Yedi çeşit taneli buğdayı olup deve dişi dedikleri buğday meğer Şam Havranı'nda ola, ama arpası gayet yağlı olduğundan atlara çok vermekten sakınmak lâzımdır. Diğer tahılları, otları ve sebzeleri beğenilir. Yeşillikleri güzel ve sevimli, ekinlikleri geniş, bereketi bol, şenlikli şehri bolluk içinde bir beldedir.

Sanayilerinin beğenilenlerinin anlatılması: Bu şehrin kuyumcuları, külâhcıları, terzileri ve pâk Selmanî berberleri meşhurdur, ama debbağları (deri işleyicisi) yedi iklimde yoktur. Bu şehir Meram'ında bir gûne çiçek hasıl olur. Silû (kırmızı veya mavi renkli kök boya) ve mavidir. Onun ile debbağlar tabaklayıp gök mavisi renk, şeftali gülü, sarı, turuncu ve kırmızı sahtiyanı (boyanmış ve cilalanmış deri) olur ki Arap ve Acem'de meşhurdur.

Yiyeceklerinin anlatılması: Evvelâ beyaz ekmeği, kâhîsi (bir çeşit simit), çöreği, ballı böreği ve helvasının çeşitlerinden zülbiyesi, pandısı, pişmaniyesi ve tahinlisi meşhurdur, ama sabuniyesi (helva) ile canım beyaz halka çinisini(?) âşıklar yediklerinde insanın dimağı ikiye ayrılır. Başka özel helvacı çarşısı vardır. "Konya'da adama helvayı döğerek yedirirler" diye meşhurdur. *[14a]*

Meyve çeşitlerinin anlatılması: Evvelâ Meram Bağı'nda kamerüddevle adında ve kamerüddin derler iki çeşit mışmış alusu (kayısı) olur ki Şam'ın Hamavî kayısısından lezzetli, sulu ve yemesi hoş olur. 20 çeşit armudu, kirazı, dürbelisi(?), üzüm sarması ve badem kırması (---) (---) olur, ama limonu, turuncu, narı, inciri, zeytini ve hurması olmaz.

Çeşit çeşit içeceklerinin anlatılması

................(5.5 satır boş) ....

Direkli İrem Bağları benzeri Meram bağları ve diğer gezinti ve mesire yerlerinin özellikleri

Evvelâ **Meram Mesireyeri:** Bu İrem Bağları ve Cennet bahçelerine benzeyen bu güzel yeri nice bin şairler sultanı övgüler dizip anlatmışlardır, ama Tanrı bilir denizde katre (damla) ve ve güneşte zerre övememişlerdir. İnsaflı olan ülkeler görmüş dünya gezginleri "Cihanda benzerini görmedik" derler.

Gerçekten de bu hakîr de bu Konya gezisine gelinceye kadar 20 sene seyahatimiz olup böyle bir bahçe ve böyle güzel bir yeşillik görmedim. Budin serhaddinde İrem Bağı'na benzer Peçoy şehrinin kale ardında Baruthane Mesireyeri, Kırım Adası'nda Sudak Bağı, İstanbul'da Osmanoğulları'nın 170 gülistan bahçeleri, Malatya'nın Aspozusu, Tebriz'de Şah Cihan Bağı ve bu Konya Meramı Mesireyeri'nin yanında o övgüler yazılan mesire yerleri küçük bir çimenlik değildir.

Sözün kısası, Hazret-i Sultanu'l-ulemâ'nın, Celâleddin-i Rumî hazretlerinin, yetmiş yedi tabaka büyük evliyâların nazarı değmiş bir evliyâ nazargâhıdır.

Toplam (---) adet bağ ve bahçedir. Buraların yabancısı bir kimse bu Meram Bağı'na girse kaybolur. Çeşit çeşit güzel sesli kuşların âhenkli ve hoş ötüşlerinden insan yeniden can bulur.

Özellikle şakrak bülbülün binlerce nağmeleri yeniden hayat verir. Konya halkı çoluk çocuklarıyla sekiz ay bu Meram Bağı'nda sakin olup zevk u safâ edip felekten kâm alırlar. Nice bin bağ evleri, kulübeleri, camileri, mescit, musallâ, han, hamam, ve çarşı-pazar var ki Konya şehrine gelmeye muhtaç değillerdir.

................(13 satır boş) ....*[14b]*

Gönül alan Konya eserlerinin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi,

................(7 satır boş) ....

Bu Konya şehrinin doğu tarafında Aksaray üç merhale yerdir. Kıblesinde Kâfiryat Kalesi'ni geçip Lârende Kalesi bir gergi konaktır. Güney tarafında Adalya (Antalya) ve Alâiyye iskeleleri ikişer konaktır. Batı tarafında (---) (---) .

Konya şehrinin içinde ve dışında yatmakta olan büyük velilerin *Allah onlardan razı olsun ve sırlarını aziz kılsın* ***nur dolu kabirlerini anlatır***

Evvelâ İlâhî sırların müftüsü, sonsuz nurların mücahidi, bilgi kandili, ilim ışığı, makam sahibinin önderi, himmeti yüksek, âlemin ışığı, asfiyanın direği, evliyânın özü **Şeyh Hazret-i Sultanu'l-ulemâ:** Mübârek isimleri Hazret-i Hasan Belhî el-Hatib ibn Mahmud el-Hatib ibn Mevdûd b. Sâbit b. Müseyyeb b. Mutahhar b. Hamad b. Abdurrahman b. Emirü'l-mü'minin Hazret-i Ebubekirü's-Sıddik *Allah onların hepsinden razı olsun* hazretlerine ulaşmaktadır. Kendileri Belh'den Sultan Alâeddin'e gelerek din-i mübini âşikâr etmek için Anadolu diyarına 605 [1207-08] tarihinde gelip (---) yıl yaşadıktan sonra 631 [1234] tarihinde vefat etti. Selçuklu Sultanı Alâeddin'in son yıllarında idi. Daha sonra oğlu Celâleddin-i Rumî ki Hazret-i Molla Hünkâr'dır, Hazret-i Sultanu'l-ulemâ'nın oğludur, onun postuna oturup dervişlerine şeyh oldu, onun mübârek türbesinde medfundur.

Bu sultanın sandukasıyla beraber sağlam bilgi yolunun talipleri, irfan yolunun kervancısı, hakka erenlerin önderi, taliplerin isteği, imamet âleminin güneşi, keramet tahtının padişahı, gören gözlerin kaynağı, mücahede bilgilerinin toplanan yeri, vefa denizi, şifa kaynağı, aziz dostların bir tanesi, evliyânın müctehidi **Şeyh Hazret-i Molla Hudavendigâr Celâleddin-i Rumî,** yani Hazret-i Mevlânâ Muhammed b. Sultanu'l-ulemâ Hasan-ı Belhî b. Mahmud b. Mevdûd b. Hazret-i Ebubekir es-Sıddik *Allah onların hepsinden razı olsun.*

Bu Hazret-i Mevlânâ'nın doğum yerleri Belh diyarıdır. Çocukluğunda olgun ve yetkin iken babalarıyla Karaman diyarına bütün akraba ve yakınlarıyla gelmişlerdi. Belh'de kutlu doğumları 606 yılının Rebiülevvel ayının 6. günündedir. [08.09.1209]

Mutlu zamanlarında Nakşibendiye tarikatında 400.000 Müslümana önder olmuşlardır. Kendileri zahir bilginlerinden iken Şems-i Tebrizî hazretlerinden fakirlik cihazını kabul ettmişler, batın ilimlerini de onlardan tamamlamışlardır. Mevlevîlik tarikatını kurup 400.000 Allah kulunu irşad etmişlerdir. Daha sonra 673 [1273] Sultan Rükneddin Süleyman zamanında Cemaziyelahir ayında bu geçici dünyadan kalıcı dünyaya göç ederek babaları ile yan yana sandukalar içinde defnedilmişlerdir. Bu hesap üzere aziz ömürlerinin müddeti 68 sene 3 aydır. *Allah sırrını aziz etsin.*

Bundan sonra din deryasının dalgıcı, yakin incisinin denizi **Şeyh Çelebi Hüsâmeddin Hasan b. Muhammed b. Hasan ibn Ali Türkmen ziyareti:** Hazret-i Mevlânâ'nın yetiştirmesidir. *Mesnevî-i Şerîf*'in yazılmasına bunlar sebep olmuşlardır. Hazret-i Mevlânâ'dan sonra bütün dervişlerin izniyle bunlar seccade sahibi (şeyh) olmuşlardır. 684 [1284] tarihinde Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Mes'ud zamanında vefat etmiştir. Hazret-i Mevlânâ yanında gömülüdür.

Sonra dünya ve din, sultanı yakin kâfının sîmurgu **Şeyh Hazret-i Veled Efendi Bahâeddin ibn Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rumî b. Hazret-i Sultanu'l-ulemâ ziyareti:** Hazret-i Molla Hünkâr'ın büyük oğlu idi. Mutlu doğumları Konya'da 623 [1226] senesinde olup Çelebi Hüsâmeddin'den *[15a]* sonra şeyh olup bunların zamanında büyük vâlideleri yani Hazret-i Mevlânâ'nın şefkatli anneleri Konya şehrinin kıble tarafına bir menzil uzaklıkta Lârende şehrinde oturmakta idi. Bu Sultan Veled Efendi'nin rüyasına büyük annesi girip,

"Yetiş ey oğul! hâlet-i nez'deyim (ölmek üzereyim), beni defn eyle" diye rüyasında görür.

O an Sultan Veled uyanıp yolları katlayarak Lârende'de bulunup babaannesinin son nefesinde yetişir.

Büyükannesini Lârende Mevlevîhanesi'nde defn edip yine yolları katlayarak Konya'ya gelir. Bu kerametlerini açıkladıklarından sonra 712 [1311-12] tarihinde vefat eder. Aziz ömürleri müddeti 89 senedir. Aziz babası Hazret-i Hünkâr yanına defn ederken Mevlânâ hazretleri mübârek elleriyle Sultan Veled Efendi'ye yer gösterdikleri müsbettir. *Allah hepsine rahmet eyselin.*

Bu hakîr 1060 [1650] tarihinde Melek Ahmed Paşa efendimiz Sadrazam iken padişah fermanı ile bu kutlu türbeyi tamir edip evkafnamelerine baktığımızda, temiz soyları bu şekilde anlatılmıştır.

Sultan Süleyman Han yapısı Hazret-i Mevlânâ Türbesi *Allahın rahmeti üzerlerine olsun*: Nice padişahlar ve sultanlar, bu kutlu türbeyi tamir etmiştir, ama 941 [1533-34] tarihinde Süleyman Han, Bağdad fethine giderken 200 kese masraf koyup cennet benzeri Bağdad'ı feth edip gelince evvelâ Sultanu'l-ulemâ ve oğlu Hazret-i Molla Hünkâr'ın sandukalarını altın işlemelere gömdürüp gümüş şebekeler, dört tarafında güzel yazılı Kur'an-ı Kerimler, gümüş âletler, gümüş şamdanlar, buhurdanlar, gülâbdanlar

ve çerağdanlar ile bezemiş ve nice bin kıymetli kandiller ve sanatlı avizeler ile süslemiştir. Hazret-i Sultanu'l-ulemâ'nın sandukası hepsinden yüksek ve Molla Hünkâr'ın sandukası ondan alçak ve (---) (---) alçaktır.

Mübârek başlarında Mevlevî külâhları üzere beyaz Mevlevî sarıkları ve boyunları olan yer mahallinde Keşmirî ve Lâhurî şallar ve sünnet-i Muhammedî taylesanı heybetli ve ruhaniyetli mübârek kabirlerdir ki avlusundan gören adama korku ve endişe gelip bir dehşet hasıl olur.

Bu mübârek kabirler semâhanenin kıblesi tarafı köşesinde dört tarafı parmaklıklar ile çevrilmiştir. Üzerlerinde başka kubbeleri yoktur. Ve semâhane meydanı bir cilalı parlak alandır. Başka mutrıbhaneleri ve ibadethane mihrabı düzgün direkler ile yapılmış bir türbedir.

Bir ham mermer ile döşenmiş geniş ve büyük bir avlusu vardır. Toplam (---) adet kapısı vardır. Bu avlunun dört tarafında pek çok sayıda gönlü yaralı derviş odaları vardır. Pencereleri etrafında olan bahçeye bakmaktadır.

Haftada (---) Mevlânâ âyini olup üç yüzden fazla kimi molla, kimi bey ve paşa ve her biri birer bağın gülü ârif-i billah dünyayı terk edip Mevlânâ Tekkesi'nde çark edip semâ ve safa ederler. Her biri birer Aristo akıllı, şair, kitap yazar yalın ayak başı kabak fakirlikle övünür canlar vardır. Gece ve gündüz İlâhî aşk ile sermest olmuş, kendinden geçmiş dervişler vardır.

Ve kilâr, fırın ve bir aşevi mutfağı da bütün bu anılan hayrat eserleri Süleyman Han'ındır. Bu tekke yakınında iki minareli bir cami, bir medrese ve ziyafet evi, imareti bütün Süleyman Han'ındır. Bu hayrat ve hasenatın tamamı kârgir yüksek kubeler ile yapılmış ve baştan başa mavi has kurşun ile örtülmüş büyük binalardır. Sözün özü, Osmanoğulları devletinde böyle büyük bir tekke yoktur.

................(7 satır boş) ....*[15b]*

Bu türbenin dışında olan dervişler mezarlığında yatmakta olan büyük evliyâları ve diğerlerini bildirir

Şeyh Hazret-i Sadreddin-i Konevî ziyareti: Kuyumcubaşı oğlu idi. Annesini Muhyiddin-i Arabî alır. Gerdek gecesi Muhyiddin bir tavuğu tamamen yiyince hatunu "Şu ma'sum Sadreddin'e bir lokma vermedin" der. Muhyiddin heman tavuğun kemikle-

rine "Kalk, iznimle" deyince Allah'ın izniyle tavuğun kemikleri hayat bulur. Zira Muhyiddin "Hüve Hüve" makamında kutb-ı avn idi. Onun için "*Kum bi-iznî*" (Kalk iznimle) dedi, "*Kum bi-iznillah*" (Kalk, Allah'ın izniyle) demedi. Hatunu bu kerameti görünce oğlu Sadreddin'i Muhyiddin'e teslim etti. Bütün öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini, ledün (gayb, öteler) ilmini Muhyiddin-i Arabî'den görüp kâmil mürşid olmuştur. Üvey oğlu, yetiştirmesi ve gözdesi olmuştur. *Allah ikisine de rahmet eylesin.*

Şeyh Muhakkık-ı Tirmîzî ziyareti (---) (---) *Allah sırrını kutlu eylesin.*

Mevlânâ Muhyiddin Mehmed b. Mehmed, meşhur Martalos Efendi: Mevlevîler yakınında gömülüdür.

Mevlânâ Ahmed b. el-Kazvînî de Mevlevîler yanında yatmaktadır.

...............(10 satır boş) ....

Bu Konya şehri Osmanoğulları şehzâdelerinin taht merkezi olduğundan nice şehzâdelerin gözdesidir ve niceleri burada gömülüdür. Hattâ 966 [1557] tarihinde Süleyman Han, Şehzâde Selim Han'a Konya eyaletini yönetsin ve adalet eylesin diye bağışladığında bu güzel beyt tarih olmuştur,

Livâ-yı adl-i şehzâde verüp nûr
Karaman ellerini kıldı aydın *Sene (---)*

Daha sonra Süleyman Han oğlu Bayezid'e Amasya sancağını bağışlayıp lalasının ve Kuduz Ferhad Bey'in ayartmasıyla Konya'da Selim Han ile güzel geçinemedi. Amasya sancağıyla Konya sancağı birbirine sınır olduğundan iki kardeş şehzâdeler birbirinin askerini kırmaya başladı.

Bu çok sıkıntılı durumlar Süleyman Han'ın kulağına gidince zorunlu olarak Bayezid'i Amasya'dan azlederek Devlet başkentine yakın Kütahya sancağını bağışladı. Bunun üzerine Şehzâde Bayezid,

"Hay beni İstanbul'a yakın götürürler, hayır değildir" diye Sarı Rüstem Paşa'nın kışkırtmasıyla Bayezid âsi olup 80.000 Türk belalısı asker topladı.

Sultan Bayezid inatçı ordusuyla Konya Sahrası'nda belirince Şehzâde Selim tarafından yardıma gelen Vezir Mehmed Paşa kalabalık asker ile öncülüğe çıktı.

Konya Kalesi altında iki kardeş askeri birbirine karşılıklı saf bağladılar. Selim tarafında yeniçeriler saf saf durdular. Bayezid'in ilk başta hücum eden eşkıya askerine yahşi kurşun vurdular. İlk hamlede o iki alayın seçkini belki daha fazlası şehitlik şerbetini içtiler.

Bu hâl üzere tâ güneşin batımına dek büyük savaş olup gecenin karanlığı bastırınca herkes kendi tarafının sancakları dibinde karar ettiler. Seher vakti yine iki taraftan ceng davuluna tokmaklar vurulup ta öğle vaktine dek şehzâdeler cengi oldu.

İşin sonunda zafer rüzgârı Allah'ın izniyle Şehzâde Selim tarafına esip Bayezid'in topladığı eşkıyalar ateş saçan kılıçların dişinden geçip kılıç artıkları kaçmaya başlayınca hemen fakir Bayezid, oğlu Şehzâde Orhan ile ve lalası Kuduz Ferhad ile toplam 300 nefer kimse ile Amasya'da karar edip Nahşivanlı Akın Seyfeddin adlı dinsizin kandırmasıyla Şehzâde Bayezid ve dört adet ciğer-köşesiyle Acem diyarında Şah Tahmasb'a varıp sığındılar.

Ona pek çok ikramda bulunup hoş tuttular. Beri tarafta Selim zafer kazanmış olarak ganimetleriyle Konya'da rahata erdi.

Bu büyük cenge tarih:

Eyledi Sultan Selim ile kıtâli Bâyezid.

Sene 966 [1557].

Daha sonra Bayezid'i evlatlarıyla Şah, Osmanlı'ya gönderdi. Beş şehzâdesiyle Sivas'ta katl olundular. Paşa oturduğu kalenin kuzey tarafındaki kapı dışındaki mezarlık içinde gömülüdürler, *Allah onlara rahmet eylesin. [16a]*

Konya şehrinden yine kıble tarafına 8 saatte,

İsmil Kasabası menzili: Konya nahiyelerinden naipliktir ve (---) (---) hükûmettir. Toplam (---) adet evlerdir. (---) Cami, han ve hamamı var bakımlı beldedir. Buradan (---) saatte,

Konya Karapınarı Kasabası menzilinin özellikleri

Rumeli'nde de Kırkkilise Karapınarı olduğundan buna Konya Karapınarı derler. Konya toprağında (---) kazası sınırında (---) hâkimliktir. Suyu ve havası tatlı, bağ ve bahçeli, (---) bakımlı haneli şirin kasabadır.

Çarşı içinde Süleyman Han Camii kurşunlu muazzam bina camidir. Mimar Sinan yapısıdır. Bakımlı ziyafet yurdu imareti var.

................(1 satır boş) ....

başkası mescitlerdir. 3 tekke, (---) hamam, (---), (---) adet han (---), sıbyan mektebi (---) (---) ve toplam (---) sultan çarşısı dükkânlar ile süslenmiş şehir gibi hoş yapılı bir kasabadır.

................(1.5 satır boş) ....

Buradan 9 saatte,

Eski şehir Ereğli yani eski kale Erkili'nin özellikleri

Osmanoğlu devletinde seyahat ettiğimiz yerlerde 4 Ereğli vardır. Bir Rumeli'nde İstanbul yakınında Silivri ile Tekirdağı arasında **Tekirdağı Ereğlisi**, büyük bir limanlı köhne kaleli bir yerdir. Biri de Kastamonu toprağında Karadeniz kıyısında Akçaşar ile Bartın şehri arasında **Bartın Ereğlisi** derler. **Sarıhan Ereğlisi**, harabe olmadadır.

Ama bu **Karaman Ereğlisi** Hazret-i Resûl-i Kibriya'nın Hazret-i Ömer'e verdiği ağzı yarı mucizesiyle ve Hazret-i Sultanu'l-ulemâ ve Celâleddin-i Rumî Mevlânâ'nın nazargâhı olması sebebiyle günden güne ilerlemede olup bakımlı ve şenlikli olmadadır. İlk kurucusu *Yanvan Tarihi* görüşüne göre Hazret-i Nuh *aleyhisselâmın* oğlu Sâm'dır.

Daha sonra kalesini Hazret-i Ebubekir halifeliğinde ashâb-ı güzinin gulgulesi korkusundan Kayser Harkil benzersiz bir kale yapınca ismi Harkiliyye oldu. Daha sonra 484 [1091] tarihinde Sultan Alâeddin, Sultanu'l-ulemâ ile bu kaleyi büyük ceng ve sıkıntılı savaş ile feth etti. Bütün yaralılara ve hastalara Peygamber Pınarı'nın başındaki çamurdan Sultanu'l-ulemâ sürünce bütün dertlilere o mübârek kil merhem olduğundan "Er-kili" yani "Er-çamuru" demekten bozulma Ereğli adıyla isimlenmiş evliyâların nazargâhı seçkin bir şehirdir.

Daha sonra Türkleri isyan etti. (---) tarihinde Fatih Sultan Mehmed, kalesini feth edip bir daha isyancı ve belalı Türkler sığınmasınlar diye kalesini yer yer yıkmıştır. (---) üzere beşgen şeklinde sağlam taş yapı güzel bir kaledir, ama içinde dizdarı, neferatları ve cebehanesi yoktur.

................(1 satır boş) ....

Fatih Sultan Mehmed yazımı üzere Karaman eyaletinde muaf ve müsellem Haremeyn-i Muhteremeyn evkafı bakımlı şehirdir. İstanbul'da Darüssaade ağası padişah kanunu üzere nazırdır.

Onların tarafından bir muhteşem şanlı ağa yüz atlı ile idare eder. Bütün İslâm padişahlarının ellerinde olduğu zamanlarda Haremeyn evkafıdır.

Hatta küffâr elinde iken kötü işli Kral Harkil bu şehrin suyunun Resulullah'ın mucizesi ile aktığını görünce, gerçi imana gelmedi ama Hazret-i Ömer'e ve diğer halifelere her sene hediyeler gönderdi.

Bu şehir, Resulullah'ın korumasında olmuş idi. Zira bu Hazret-i Ömer Medine'de durduğu yerde parmağıyla Harkil Kayser'in gözünü çıkarıp kör Harkil olmuştu. Nice ki hayatta idi, halifelere hediyeler gönderirdi. Halen günümüzde de halifelerin korumasında olup Haremeyn hâkimi zabt eder. Karaman paşasının adamları aslâ karışamazlar.

Bir hâkimi de şeriat tarafından 300 payesiyle şerif kazadır. Toplam (---) adet şenlikli köyleri vardır. Senelik 7 kese anılan köylerden hasıl olur.

Kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, şehir naibi, şehir subaşısı ve su taksiminde mîr-i âbı yani su ağası vardır. *[16b]* Eğer bu şehirde su ağası olmasa gece gündüz kan kavga eksik olmazdı. Zira bu şehir Peygamber Pınarı Dağı dibine kurulup şehrin doğu tarafı, batısı ve kuzey tarafı tamamen Harkil Ovası sayılıp bu gönül açan düzlüklerde toplam 26.000 tescilli ve kayıtlı bağ, bahçe ve ekinlikler vardır.

Tamamen mucizeler ile sulanmaya muhtaç olduğundan bir su hâkimi vardır. Bütün bağ ve bahçelerden su hakkı olup Haremeyn'e surre gider.

Bu İrem şehri toplam (---) adet (---) örtülü iki katlı ve tek katlı büyük konaklar, bakımlı haneler vesüslü evler ile bezenmiştir. Her hanesi birer akarsu, havuz ve şadırvanlar ile süslenmiş şenlikli ve güzel bir şehirdir.

Toplam (---) adet camidir. Bunlardan Koca Mehmed Paşa Camii; Süleyman Han veziri camii olduğundan Mimar Sinan yapısıdır.

................(8 satır boş) ....

Ve toplam (---) adet mescitlerdir.

................(1.5 satır boş) ....

Ve toplam (---) adet derviş tekkeleridir.

................(1.5 satır boş) ....

Ve toplam (---) adet handır. Bunlardan Rüstem Paşa Kervansarayı Mimar Sinan yapısıdır.

................(1.5 satır boş) ....

Ve toplam (---) adet hamamdır.

................(1.5 satır boş) ....

Ve toplam (---) adet çarşı pazardır.

................(1.5 satır boş) ....

Yiyeceklerinin ve içeceklerinin beğenilenlerini bildirir:

................(1.5 satır boş) ....

Mesire yerlerinin anlatılması: Resulullah'ın mucizesi Pınarbaşı

................(2.5 satır boş) ....

Ereğli ziyaret yerlerinin anlatılması: Evvelâ Mevlânâ İskenderzâde Abdürrahim Efendi; benzersiz nur dolu bir türbesi vardır. Gönül erbabının ziyaret yeridir.

................(3 satır boş) ....*[17a]*

Kâinatın Serveri Mucizesinin bildirilmesi,
Cemâlî nazmı ile Ereğli övgüsü

Bismillahirrahmânirrahim ve bihi nesta'în ve yâ Fettâh

Hamd kılmak Hâlık'a vâcîbdürür
Ni'metine ins [u] cân tâlibdürür

Hem salât ile selâm ol Ahmed'e
Mazhar-ı Levlâk-ı sırr-ı emcede

Sahbına evlâdına olsun selâm
Anlar ile oldu çünkim dîn temâm

Ehl-i ahyardan rivâyet olunur
Çok tevârîhde hikâyet olunur

Bir gün ol Sultan-ı zeyn-i enbiyâ
Vâkıf-ı esrâr-ı remz-i "Hel etâ"

Otururdu Rahmeten li'l-âlemîn
Hem salâbetle Emîrü'l-mü'minîn

İbn-i Hattâb Ömer ol kân-ı cûd
Hazret-i Serverle kılmışdı sücûd

Hazret ağzından mübârek yârını
Ol nübüvvet ağacı esmârını

Verdi ağzından dedi kim yâ Ömer
Emr-i Hak'dır sen bunu tut mu'teber

Bu emânettir senin ağzında bil
Vakti gelince anı sen saklagil

Anı bel' etti Emîrü'l-mü'minîn
Mustafa'nın sırrına oldu emin

Dâr-ı mihnetten çû mihnet dârına
Gitti sultan kodu yârın yerine

Yâr-ı sânî a'del ü âlim Ömer
Ehl-i İslâm buldu devrinde zafer

Bir melîkin adı Harkil-Rum idi
Kendisi ve cümle kavmi şûm idi

Görmediler yüzünü Peygâmberin
Mu'cizâtın bilmeyüp ol serverin

Nâme yazıp gönderip kavm-i dalâl
Sandılar kim ola bu işi muhâl

Dediler kim isteriz biz yâ imâm
Dîniniz hakk ise bildir bi't-temâm

Zâhir olsun ilimizde bir pınar
Câri olsun görelim hem âşikâr

Terk edelim dîn ü kendi bilimiz
Vakfedelim ana cümle ilimiz

Hem müselmân olalım biz bi't-temâm
Sözümüz hep cümle budur vesselâm

Nâme geldi çün Medîne şehrine
Ol halife ve adâlet bahrine

Nâme geldi çün ana buldı vusûl
Gördi ma'nâsın bulup ol pür usûl

Lîk düşdi kalbine çok ıztırâb
Zâhiren verdi cevâb-ı bâ-savâb

Gice vardı merkad-i Peygamber'e
Makdemine kodu baş u yüz yire

Çok tazarru' eyleyüben ağladı
Yâ Habîballah meded eyle dedi

Beyne nevm [ü] yakaza ol pâk zât
Gördü kim geldi göründü bir sıfât

Dedi kim kaldır başını yâ Ömer
Hak katında sen çû oldun mu'teber

Sana verdiğim ağız bârım ki var
Gizlü idi olısardır âşikâr

Gönder anı Rum'u ma'mûr eylesün
Remzim ile ehl-i Rum'u toylasun

Çûn Emîrü'l-mü'minîn buldu safâ
Dedi zâhir mu'cizât-ı Mustafa

Münkatı' olmaz cihândan tâ ebed
Cümleye andan iriserdir sened

Menziline geld'Emîrü'l-mü'minîn
Çıktı ağzından o dem dürr-i hemîn

Gizledi sandûka içinde anı
Hurrem oldu görenin cân u teni

Gönderüp ol dürreyi ashâb ile
İzzet [ü] ikrâm ile ahbâb ile

İhtirâm ile anı götürdüler
Harkilu'r-Rum'a anı yetirdiler

Cem' oluben bu sihirdir dediler
Bu yalandır ya mekirdir dediler

Dediler bunu koyalım bir yire
Olmaya toprak ola taş [u] dere

Kodular bir yire yazı sengi çok
Bir deredir taşı çok toprağı yok

Zâhir oldu anda enhâr-ı kirâm
Mu'cizât-ı Mustafa'dan ey hümâm

Ne yire kim kodularsa çıktı su
Çün hemendem câri olup aktı su

Her biri bir dürlü söz söylediler
Bunun üzre ittifâk eylediler

Yarı varup kodular taş mermere
Çoğu münkir oldular Peygamber'e

Diğer kıt'a:

Koyunca seng üzere yarı zâhir
Tulû' etti o dem bir mâ'-i tâhir

Serî'an anda dahi oldu cârî
Resûl-i Kibriyâ'nın ağzı bârı

Dediler ol bınara şimdi Ebrîz
Ne hikmettir ki akar şöyle tiz tiz

Cemî'an ettiler tecdîd-i îmân
İdüp tasdîk olup cümle müselmân

Mu'cizât [u] hem kerâmet oldu bu
Zemzem-i Ahmed değil midir bu su

Oldu meşhur Zemzem ile İsma'îl
Hâcer anayile babası Halil

Lik bu mu'ciz-i Resûl-i Kibriyâ
O şefâ'at kân[ı] tâc-ı asfiyâ

Münkirîne oldu ma'lûm bi't-temâm
Bildiler ol hazret[i] hep hâs u âm

Zübde-i evlâd-ı İsmail Halil
Hazret-i Ahmed mu'în-i bâ delîl

Enbiyâ vü evliyânın efdali
Âdem evlâdının oldur ekmeli

Mu'cizâtından zuhûr eden bınar
Hükmüdür Zemzem denilse sâd hezâr

Ol mübârek su başında hâs [u] âm
Mesken edip duttular anda hıyâm

Ol makam oldu nazargâh-ı Hudâ
Seyr ederler padişah u hem gedâ

Başka bir kıt'a:

Müfti-i devr-i zemân ehl-i yakîn
Hazret-i Es'ad Efendi şeyh-i dîn

Eyledikte hacc için azm-i sefer
Bu diyârı eyledi seyr [ü] güzer

Olmağıla bu vilâyet râh-ı hacc
Olduğuçün dâhil-i min külli fecc

İzzet ile bu diyâra geldi ol
Vardı nehre seyr için buldu vüsûl

Meclisinde hâzır olan ârifân
Olduğiyçün müfti-i sahib-zemân

Eylediler anda istiftâ olar
Bu suyun aslın beyân et dediler

Sûret-i fetvâda verdiler cevâb
Dinle budur ol cevâb-ı bâ-savâb:

Tenbîh eyleyip bâri, mübârek ağzının yârı
Yarup ahcârı cârî eyledi çûn nice enhârı

Bu yerlerde zülâli mu'cizâtın eyleyip cârî,
Harâcâ kesdi tîğ âbıyla küffâr-i füccârı

Mâhasal ol su akup oldu revân
Mu'cizât-ı Mustafa'dan her zemân

Ol fezâ kim yoğidi anda bınar
Olmamışdı bağ u bostân sebzezâr

Her kuyudan içilirdi suları
Hem su içün var idi kayguları

Gördüler kim aktı nehr-i bî-girân
Dediler cümle olalım Müslimân [17b]

Ehl-i İslâm oldular cümle temâm
Mu'cizât-ı Mustafa'dan hâs u âm

Gördüler bu nehr-i cârî bâ sebât
Bir sudur kim mislidir Nîl ü Furât

Diğer vezn:

Edüp cûş u hurûş aktı fezâya
Hemendem başladı zikr-i Hudâ'ya

Anın sıyt u sadâsın sanma hâlî
Zikr-i Allah eder dinle makâli

Lisân-ı hâl ile der yâ Muhammed
Ki sensin mazhâr-ı Levlâk-i emced

Benim âşık sana cân u gönülden
Senin fikrin benim gitmez dilimden

Bana kılmak karâr-emken ola mı
Fezâlar bana hiç mesken ola mı

Benim senden muradım budur ey Şah
Mübârek yüzünü göstere Allah

Bile girem seninle cennete ben
Şefâ'at kıl ereyim rahmete ben

Ben oldum çünki mâ'-i mu'cizâtı
Ki senden isterim hem iltifâtı

Beni bir kerre nûş eden ricâle
Şefâ'at ile yalvar Zü'l-celâle

Bu şevk ile tamam etti figânı
Hemen alçaklara oldu revânı

Olup cârî figânı zârı gûyâ
Ovalar oldu gûyâ misl-i deryâ

Tahassun etmeğe hâk-i gubârı
Getürüp yapdılar sedd ile yârı

Geçüp yazıyı da deryâ-yı Nîl-veş
İdüp cûş [u] hurûşu aktı seyl-veş

Dolup cümle su Harkile Ovası
Su içre kaldı evlerin binâsı

Kaçup halkı sudan hep dağa çıktı
Ki tufân-veş olup dünya su aktı

Kral yanına geldi cümle âdem
Dediler nolıser bu hâl-i âlem

Ki deryâ oldu cümleden ovamız
Yıkıldı evlerimiz hem yuvamız

Dedi âkılleri bir iş edelim
Medîne şehrine varup görelim

Ki zira anda ettiler du'âyı
Du'âsıyla sel almışdır ovayı

Varup bildirelim hâl-i temâmı
Ki râzî oldular hâs ile âmı

Yazup nâme melik gönderdi âdem
Ana derler idi peyk-i mükerrem

Bu cânibden varup nâme o şaha
Anın adli irişdi mihre mâha

Emîrü'l-mü'minîn ol İbn-i Hattâb
Oturmuşdu yanında cümle Ashâb

Okundu nâmeyi bildi temâmet
Gelip nutka dedi sahib-salâbet

Dedi Peygamberimiz bil diridir
Cemî'-i enbiyânın serveridir

Muradınız ne ise ola hasıl
Kaçan kim olasız şer'ile âmil

Diğer bahr:

Bir yire cem' oldu sahb-ı Mustafa
İbn Hattâb-ı Ömer'le Murtaza

Cümle ashâb-ı Resûl-i Kibriyâ
Söylediler her birisi bî-riyâ

Dediler kim varalum Peygamber'e
Diyelim ahvâlimiz ol servere

Bize andan ne olısardır cevâb
Olalım âmil bulalım çok sevâb

Merkâd-i Peygambere cümle varup
Hâk-i pâyine kamu yüzün sürüp

Kıldılar ana salât ile selâm
Başlayuben söylediler hem kelâm

Dediler kim yâ Resûl-i zü'l-minen
Gel bizüm müşkilimiz hall eyle sen

Yüz tutuben ağladılar her biri
Merkad-i pâkine kodular seri

Her kimin mir'ât-i kalbi oldu pâk
Dediler ikrâr edip mâ arfnâk

Ol kişi kim kendülikten mahv ola
Zât-ı Hak'ta kendüliğin yok kıla

Zâhir olur anda settaru'l-guyûb
Setr eder aybını Settaru'l-uyûb

Keşf olur ana hakâyık dürleri
Zâhir ederler çü bâtın erleri

Lûtf ile kılur tecellî ana Hak
İlm-i esrâr-ı ledünn olur sebak

Ya peygamberden olanlara niçe
Keşf-i esrâr olmasın mı ey hoca

Cümlesinin kalbine mülhem olup
Murtaza kim cümleden a'lem olup

Dediler kim ana eyle feth-i bâb
Bize vergil sen haber ey kâmyâb

Zâhir oldu anda esra[r] u'l-guyûb
Setr eder aybını Settaru'l-uyûb

İbn Ebî Tâlib Alî'dir şah-ı dîn
Dedi bana keşf olupdur bu yakîn

Cümlemiz suya yazalım bir kitâb
Yazalım hem ismimiz şeyh ile şâb

Gönderelim bir kişi ashâbdan
İzzet ü ikrâm ile ahbâbdan

Cümle Ashâba dahi söylediler
Bize de mülhem olan bu dediler

Yazdılar bir nâme Bi'smillâh ile
Mustafa nâmı yazıldı evvele

Yazdılar pes Ahmed-i Muhtâr hakı
Vech-i pâkinde olan envâr hakı

Nâme vardıkta sana ey mâ'-i pâk
İttibâ' yoluna eyle insilâk

Âşık-ı şeydâlığından geç i su
Mest [ü] medhûş oluban akma i su

Nâsa enfa' oluben vaktiyle ak
Tâ ki ola rûz-ı mahşer yüzün ak

Diğer kıt'a:

Niçe bir âh edip feryâd edesin
Bu aşkı kendüne üstâd edesün

Mücerred hûy [u] hây ile iş olmaz
Senin gözün yaşiyle dünye dolmaz

Misâl-i ebkem ol kendü halinde
Ko bu cûş [u] hurûşu dur yolunda

Ki sırr-ı aşkı sakla sende ki var
Müyesser ola tâ ki sana dîdâr

Ki haddinden tecâvüz etme aslâ
Ki senden hasıl ola nice ma'nâ

Çü senden bula insan intifâ'ı
Bulasın hak katında irtifâ'ı

Ger ağlarsan dahi vaktiyle ağla
Zamaniyle çıkup bir hoşça çağla

Ki senden hasıl ola bağ u bustân
Yiyüp anda safâlar ide insân

Dahi bitsün kamu eşcâr [u] esmâr
Ki gûne gûne bite sende ezhâr

Ki feryâd eyleye mürğ-i hoş-elhân
Karârgâh edinüp envâ'-ı mürgân

Eğer bir sud'olursa sebze-zârı
Anı kim görse kalmaya karârı

Zamanıyla çıkup eyle cereyân
Görüp seyr eyleyenler ola hayrân

Çıkup hengâm-ı gülde eyle feryâd
Olasın bülbül-i şeydâya üstâd

Ki vuslat demleri oldu o demler
Gelir vuslat gider cümle sitemler

Bu uslûba yazup nâme temâmı
Dahi gönderdiler cümle selâmı

Varan âdemler ile bir sahâbe
Alup mektûbu ol gitti cevâbe

Götürdü çûn bular mektûbu Rum'a
Gelip gösterdiler Harkil-ı şûma

Pınarbaşına cem' oldu ulular
Geh Ashâb u [geh] ahbâb u velîler [18a]

Dediler varalım nehrin başına
Bizimle görelim nehrin işi ne

Kim anda cem' olup cümle kibârı
Durup saf saf kamu şeyh u sığârı

Du'âlar eyleyip anda cemaat
Zuhûr oldu nice dürlü kerâmet

Sahâbe kim yazup vermişdi nâme
Okuyup nâme[y]i erdi temâme

Mübârek su dahi dinledi anı
Ki suyun gûyiyâ var cism [ü] cânı

Tamamen okudu mektûbu kârî
İşidüp su o dem kıldı karârı

Ki gûyâ nâme[y]i nehr etti tefhîm
Kabûl etti kelâmı oldu teslîm

Niçe etmeye ta'zîm ol kelâmı
Lisân-ı hâl ile duydu selâmı

Niçe dürlü beşâret oldu anda
Dil ehline işâret oldu anda

Hem anda nice hikmet oldu zâhir
Resûlün ümmeti kıldı tefâhür

Pes andan su yine akup yürüdi
Iyânen "Allah Allah Hû!" der idi

Pes andan sonra gün günden az aktı
Acebler gördü her kim ana baktı

Açıldı pes o Harkile Ovası
Göründü herkesin mülk-i esâsı

Yerine vardı herkes anda ma'mûr
Reâyâ ü berâyâ oldu mesrûr

Cemî'an zâid olan mâ'-i cârî
Akup buldu kemâl üzre karârı

Zevâid su varup bir çaya aktı
Ki menfez oluben hep suyu çekti

Bu asr içre denildi ana çün Rûd
Zevâyid sular oldu anda mevcûd

Bu duran suyu çekmese o yine
Olup deryâ yürür idi sefîne

Taşar hengâm-ı gülde o serâser
Olur nef'inde her mahlûk beraber

Suvarır bağ u bustân ehl-i dihkân
Refâhiyyet bulur insân [u] hayvân

Medîne vakfına bâ'is çü budur
Sebeb vakf olmağa budur bu sudur

Anın ismiyle Harkil idi evvel
Herak dimek olurdu iy mükemmel

Mülûk-ı Kayserîden bir melik-zâd
Hikem ilminde idi kâmil üstâd

Ekilürdü vilâyette ad ile
Olup meşhûr o adl ile dâd ile

Ereğli oldu adı şimdi meşhûr
Ziyaret eyleyenler oldu mesrûr

Nice medh olmaya bu âb-ı seyyâr
Ki sun' ile yaratmış anı Settâr

Ki üç yüz altmış altı Hırk suyu
Aceb taksîm etmiş bunca suyu

Akar Hırkî-misâl mâ-i Ceyhûn
Gider sahrâlara gûyâ ki mecnûn

Olur her kûşe anda sebzezârı
Bütün güller olur bülbül karârı

Anın her kûşesi san bağ-ı cennet
Hayat bulur kılanlar anda sohbet

Ki kande varsa anın bir mizânbı
Döner üstünde nice âsiyâbı

Nedir anda olan bağ u besâtîn
Nedir ezhâr ile dürlü reyâhîn

Nedir anda olan enhâr-ı cârî
Gönüllerde komaz aslâ gubârı

Ana bağ-ı İrem desem hatâ yok
İrem bağında bu denlü safâ yok

Biter şeftâlû vü emrûd u elma
Olur zerdâlüsü mânend-i hurma

Nice medh etmeyim ben bu cinânı
Ki zira yokturur bu şehre sânî

Verüp vakfiyyetine Âl-i Selçuk
Bu hâli bilmiş idi cümle mahlûk

Telef olmuş idi ol vakf cerrâs
Mukarrer eylemişdi Âl-i Abbâs

Gelüp sonra yine mîr-i Karaman
Muhakkak eyleyüb etmişdi fermân

Olup vali bu iklîme Selim Şah
Makamın kıla cennette ol Allah

Verüp hükmü ana sahibkırânı
Mukarrer eyledi evkâfın ânı

Verüp vakfiyyetin cümle selâtin
Mücedded verdiler hükm-i berâtın

Husûsâ bu zamanda ol vilâyet
Müfettâh üstüne bâb-ı sa'âdet

Güzîn-i Âl-i Osman Han Osman
Şehinşah-ı cihân Sultan Osman

Anun şimdi olupdur padişahı
Hudâ olsun nigehbân-ı penâhı

Sa'âdetle muzaffer ola dâ'im
Semâvât ile arz oldukca kâ'im

Olunca saltanat tahtına nâ'il
Anın vakfiyyetine oldu mâ'il

Virüp vakfiyyetine hükm-i te'kid
Anınçün oldu böyle vakf te'yid

Celîs-i padişah-ı âlem-ârâ
Enîs-i tâcdâr-ı dâr-ı dünyâ

Karîn-i şehriyârı heft-kişver
Sa'âdet-baht [u] mansur [u] muzaffer

Ağa-yı a'zam-ı dârü's-sa'ade
Sa'adetle ola dâ'im küşâde

Olupdur nâzır-ı vakf-ı peyâmber
Muîn ola ana Allahu Ekber

Ola vakfın re'ayası safâda
Analar hayr ile dâ'im du'ada

Tekellüfden, meşakkatten müsellem
Mu'af [u] hem müberrâ ola âdem

Huzur-ı kalb ile eyler du'âyı
İderler rûz [u] şeb hamd [ü] senâyı

***Cemâlî**'nin dahi budur ricâsı*
Erişe kâmil insânın du'âsı

Bu Resul-i Kibriyâ'nın mucizesinin suyunun özellikleri ve Ereğli şehrinin övgüsü burada tamam oldu, ama hakkını vererek bu Ereğli şehri anlatılsa başka bir ciltli kitap olur. Zira eski zamanlarda Antakya şehrinden sonra bu Harkile şehri yani Ereğli şehri, bakımlı ve şenlikli büyük bir belde ve şen bir şehir idi.

Daha sonra Konya şehrini Selçuklular'dan Sultan I. Alâeddin imar edip taht merkezi Konya olup şenlendikçe bu Ereğli'nin bayındırlığı gerilemeye başladı ama hâlâ günümüzde bile bakımlı bağlarının ve gülistanlarının övülmesinde dil yetersiz kalır.

...............(3 satır boş) .... *[18b]*

Karaman Ereğlisi'nden yine kıble tarafına 9 saatte,

Ulukışla Kasabası menzilinin özellikleri

Niğde sancağında ve Karaman eyaletinde Koca Mehmed Paşa evkafıdır. Mütevellîsi hâkimdir ve 150 akçe şerif kazadır. Toplam (---) adet köyleri vardır. Adalet üzere kadıya beş kese hasıl olur. Kethüdayeri ve serdarı vardır. Toplam (---) adet tek katlı, iki katlı ve kârgir bağ ve bahçeli, bakımlı ve şenlikli temiz toprak örtülü evlerdir.

Ve hepsi (---) mihraptır. Bunların içinde mükellef ve süslü selâtin camii gibi **Koca Mehmed Paşa Camii**; bir yüksek kubbeli, uzun minareli, avlusu ham mermer döşeli, etrafı kubbeli ve avlusu içinde (---) şirin bir camidir, kıble kapısı üzere tarihi, bir zâviyesi ve temiz bir hamamı var.

Büyük bir hanı var, sanki bu şehrin kalesidir. Hepsi 170 ocaktır. Başka avlu odaları, başka develiği, 300 tavla at alır at ahırı ve 300 tavla katır alır avlusu ortasında büyük bir havuzu ve yemekhanesi var ki her akşam ocak başına birer bakır sini ile beşer tas buğday çorbası, beşer ekmek, birer yağ kandili ve her at başına birer torba yem verilir. Nimeti bol, vakıfları sağlam hayrat büyük bir handır. 300 kadar dükkânları vardır.

Bu yazılan eserlerin tamamı kârgir güzel bina mavi renkli kurşun ile örtülmüş Mehmed Paşa evkafıdır. Hayrat sahibi Haleb'de Şeyh Bekrîler yanında Öküz Mehmed Paşa adıyla meşhur olup o yüksekçe türbede yüksek bir kubbe içinde gömülüdür. *Allah rahmet eylesin.*

Nice yerde bol bol hayratları vardır ama bu Ulukışla hayratının benzeri meğer Şam'ın batısında ve güneyinde Sinan Paşa hanları ola.

................(2.5 satır boş) ....

Buradan 7 saatte,

Gönül alan dağ, Ramazanoğlu Yaylağı'nın özellikleri

Adana eyaleti hükmünde büyük bir yaylaktır. Osmanoğulları hükmünde toplam 70 yayla vardır. Bunlardan Erzurum ensesinde Bingöl Yaylası, Revan yakınında Ağrı Yaylası, Van yakınında Vereg Yaylası, diğer Van yakınında Sübhan Yaylası, Şehrezol'da Harir Yaylası, Musul yakınında Cudi Yaylası, Mardin yakınında Sincar Yaylası, Diyarbakır yakınında Karadağ Yaylası, Kayseri

yakınında Göksun Yaylası, Birgi'de Bozyaylak ve Tire Yaylası, Manisa ensesinde Sultan Yaylası, Bursa'da Keşiş Dağı Yaylası, Kastamonu Yaylası ve Sinop Yaylası (---) (---)

Bunun benzeri nice büyük yaylalar da Rumeli'nde Samakov Yaylası, yakınında Rila Yaylası, yakınında Destpot Yaylası, Serez Yaylası, Sofya'da Vitoş Yaylası, Menlik Yaylası, Hersek'de Çimirne Yaylası, İllok Yaylası, Nevesin Yaylası, Bosna'da Köprez Yaylası, Kazanlık'da Turvakotran Yaylası ve Şıpka Yaylası.

................(1.5 satır boş) ....

Bunun benzeri nice yüz yaylaları Rumeli'nde seyr ettik ama Erzurum'un Bingöl Yaylası gibi ve Adana'nın bu Ramazanoğlu Yaylası gibi büyük yaylak görmemişim. Eğer burada olan Türkmen boylarının aşiret ve kabilelerinin isimlerini yazsak başka ciltli bir kitap olur, ama genellikle Adana, Tarsus, Sis, Misis, Tartus ve Silifke kavimleri yaylalanır ki her birinin sınırları, kadı ve nâibleri, hâkimleri, camileri, yayla evleri, bahçe evleri, çarşı pazarları, han ve hamamları vardır. Yetmiş kere yüz bin (700.000) koyun yaylasına çıkıp koyun hakkı alınır diye meşhurdur.

Bunda olan hayat suları, yayla kirazları, yoğurdu, kaymağı ve tereyağı bir diyarda yoktur. Çarşı pazarı baştan başa çam tahtasından ve çam kabuğu ile örtülü küçük küçük dükkânlardır. Kısacası övülmesinde meddâhlar aciz kalır.

Murtaza Paşa efendimiz zevk sahibi bir kimse olduğundan üç gün burada zevk u safalar edip türlü türlü, renk renk çiçeklerin hoş kokuları dimağlarımızı kokulandırdı.

Atlarımız yonca, tirfil ve ayrık otları ve yeşillikler yemekten koca karınlı olup 3 günde her biri birer Dâbbetü'l-arz'a (kıyâmet alâmetlerinden olup topraktan çıkan varlık) döndüler. Paşaya bu yayla halkından tam 3.000 koyun ve yedi at hediyeler geldi.

Buradan yine kıble yönüne yokuş aşağı dere ve tepeli dağlık, taşlık sık ormanlık yerleri aşıp **Çifte Han** adında bir derli toplu iki adet hanlara geldik. Bu mahalde bir dere içinde,

Çifte Han ılıcası: *[19a]* Kârgir bina küçük bir kubbe ile yararlı bir kaplıcadır, suyu ılıktır. Bütün yayla halkı bu ılıcada çimip ebedî hayat bulur. Çifte Han'ı ve bu ılıcayı geçip 7 saatte,

Sultan Hanı menzili: Bu da derli toplu bir dinlenme yeri, menzil yeri bir handır, ama amansız yerdedir. Genellikle Adana halkı bu mahalle yaylağa çıkarlar. Âb-ı hayat şeker pınarları vardır ki cana hayat verir. Buradan yine kıbleye doğru dereli ve tepeli imiş ve yokuş dereli yerleri aşıp,

Gülek Kalesi menzilinin özellikleri

Bu kalenin aşağı deresinde konakladık. Sağ tarafımızda göklerle beraber bir yalçın kaya üzerinde yüksek kaledir. (---) Mısır padişahı Yusuf Salahaddin'in korkusundan Ramazanoğulları yuvarlak şekilde fıçı ve külek (tahta kova) gibi inşa ettiğinden halk dilinde Külek Kalesi, Küvlek ve Gülek Kalesi derler taş bina güzel bir kaledir. 872 [1466-67] tarihinde Fatih Sultan Mehmed, Karamanoğlu'nun Varsak eşkıyası elinden feth edip hacıların yolu güvenli hale geldi.

Hâlâ Adana Şehri eyaletinde Koson Kazası'nda bakımlı, cebehaneli, kale kumandanı, neferatları ve kale içinde haneleri vardır. Lâkin kethüdayeri ve yeniçeri serdarı yoktur ve halkı âsilerdir. Her adam kaleye çıkmaya cesaret edemez. Kaleye çıkmak da çok zor bir iştir.

Çarşı pazarı, han ve hamamdan bir belirti yoktur. Ancak Fatih'in bir camii var. Bu mahalden kalkıp yine dere ve tepeler ve yedi kere çayları yüz bin zorluk ve sıkıntılar ile geçip kıbleye doğru 9 saatte,

Çakıt hanı menzili: Çakıt Nehri kenarında 1047 [1636-37] tarihinde Bağdad Fatihi Sultan Murad Han vezirlerinden Bayram Paşa'nın hayratıdır ama gayet amansız yerde inşa olunmuş büyük bir handır. Toplam 70 ocaklı, avlulu, at ahırlı, toprak ile örtülü kale gibi bakımlı handır, ama imareti yoktur. Hemen gelenler ve gidenler için bir yolcu kervansarayıdır.

Dibinden akan büyük nehir bahar günlerinde aslâ geçit vermez. Zira Ramazanoğlu Yaylalarından ve başka yerlerden nice bin akarsular karışıp derya olur. O mahalde sallar ile geçilir. Başka zaman at ile geçilir ama terstir, gayet çoşkun akar.

Bu büyük nehrin ilk çıktığı yer olan Sis Dağları'ndan gelip bu Çakıt Hanı altından geçip batı tarafına akarak iner, Tarsus Kalesi altında Akdeniz'e karışır. Bu hanın dört tarafında köyler yoktur, ama,

Topçeken Camus (manda) Yaylağı: Rum, Arap ve Acem'de Adana camusu meşhûrdur. Bu dağlarda Osmanoğlu padişahının 40.000 adet kanun üzere topçeken camusları vardır ama bugün hesabını kitabını Tanrı bilir. Kendi biter kendi yiter damgalı ve damgasız camusları var ki her biri Dâbbetü'l-arz'a ve Sevr-i hamele-i arza (dünyayı taşıyan öküz) benzer kara camuslardır.

Bunların korunmaları ve güdülmeleri için yedi adet beldenin halkı muaf ve müsellemlerdir. Sefer sırasında nice binini kementlerle, tokatlarla (hayvan sürüleri için ağıl olarak etrafı çitle çevrilmiş arazi) ve kapanlarla avlayıp sefere götürüp balyemez toplar çektirirler. Bu dağlarda kaplan gayet çok olup camus avına kaplan geldiğinde camusun boğaları kaplanı ortaya alıp ol an aman vermeyip öldürürler.

Bu dağlar içine başka insanlar dahi giremezler. Hattâ Murtaza Paşa öyle büyük alay edip bu dağlar içinde küta küt mehterhane çalıp giderken yedi tane camus mehterhane sesini işitip "alay budur" deyip hücum edince derhâl askeri darmadığın olur.

Davullar orman içinde kalıp asker pür-silâh bu yedi camusa o kadar ok ve mızrak attılar, ok ile camusların vücutları kirpi gibi olup nice kurşun daha vurdular, aslâ ruhlarının haberleri olmayıp yine dağlara girip gittiler. Bu kadar camusa Osmanoğlu padişahından başka bir kral sahip olmamıştır.

Daha sonra bu Çakıt Hanı'ndan kalkıp yüz bin dert ve sıkıntı ile Çakıt Nehri'ni geçip yine kıble tarafına 7 saatte,

Azine Kalesi yani Adana şehrinin özellikleri

İlk kurucusu Emirü'l-mü'minin Muhammed b. Reşid imam iken Seyhan Nehri kenarında taş yapı bir küçük kaledir. Beldeler içinde ismine Dâr-ı Hümâ derler. (---) tarihinde Fatih *[19b]* Sultan Mehmed Han Gazi feth ettiği bütün özellikleriyle tek tek hacc için yola çıktığımız sene (---) ciltte [9. cilt] ayrıntılarıyla yazılmıştır, ama bu mahalde iki gün konakladık.

Buradan kalkıp şehrin kenarında Seyhan Nehri üzerinde 16 göz büyük köprüyü geçip yine kıbleye doğru (---) saatte,

Eski Misis Kalesi'nin özellikleri

İlk kurucusu Ebu Cafer el-Mansur'dur. İspanyalılar aldı. Bin çuka işliği var idi. Ona göre nice mamur yerleri var idi. Daha sonra 891 [1486] tarihinde Bayezid-i Velî, İspanya elinden feth

edip hac yolunda bir daha kafirlerin yerleşmemesi için kalesine çokça asker koyup imar etti. Sonunda İspanya küffarı bin pare gemi ile deniz kıyısındaki Osmanoğulları elinde olan kalelerin tamamını yakıp yıkarken bu Misis Kalesi'ni de harap edip hâli üzere bıraktı. Bu şehrin de özellikleri hacca giderken (---) [9. cilt] cildimizde yazılmış ve anlatılmıştır.

Buradan kalkıp yine kıbleye doğru bu şehre yakın **Ilıcak beli** geçip,

Dâr-ı Hayye yani Şahmaran Kalesi: Sol tarafımızda bir yalçın kaya üzere Maraş yolunda görünüp biz kıble yönüne 13 saatte,

Kurtkulağı menzili: Düzlüğünde konakladık.

................(2 satır boş) ....

Buradan **Demirkapı** adlı yer, bir korkulu ve tehlikeli yerdir. Kayserler zamanında bu yere bir kale duvarını ta deniz kıyısına varıncaya kadar çekerek Arap askerlerinden emin olmuşlardır. Bir demir kapı inşa ettiklerinden hâlâ yapılarının belirtileri açık ve seçik görünür.

Bir yalçın kaya üzere harap bir kalesi ormanlık içinde kalmıştır. Onun için bu yere Demirkapı derler. Hâlâ yine bu yerde Çum Kürdü haramîleri yolkesicilik edip av kapıp dağlara çıkar. Bu tehlikeli yeri geçip 9 saatte,

Payas Kalesi'nin özellikleri

(---) tarihinde kurucusu (---) (---) (---) dur. Haleb eyaletinde 1007 [1597-98] tarihinde Süleyman Han, Selim Han, III. Murad Han veziri Koca Sokollu Mehmed Paşa'nın vakfına ayrılmıştır ki 300 adam ile yönetilir büyük bir vakıf tevliyetidir. 150 akçe şerif kazadır. Nahiyesi 16 kethüdalık sayılır. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, şehir naibi, şehir subaşısı ve gümrük emini vardır ama müftüsü ve nakibi yoktur. Ancak kale dizdarı ve yetmiş adet kale neferatları vardır.

Payas Kalesi'nin şekli: Deniz kıyısında dörtgen şekilli taş yapı güzel bir kaledir. Toplam 8 adet topları vardır ama büyük bir burcunda balyemez topları ile limanı korutur. Zira Haleb İskelesi olduğundan gayet serhaddir.

Kalesinin fırdolayı büyüklüğü 800 germe adımdır. Kale içinde toprak ve kireç ile örtülü 300 adet bakımlı haneleri var. Kalesinin fırdolayı iki kat duvarları burç ve bedenleri gayet dayanıklı ve

sağlam yapıdır. Doğu yönüne bakar ikişer kat demir kanatlı kapıları ve hendeği üzerinde ağaç köprüsü var. İskele kulesi bir sağlam ve yuvarlak kuledir. Gece ve gündüz kale neferatları bu kule üzerinde gözcülük ederler. Zira gümrük bu mahaldedir.

Liman, eski zamanda gayet tatlı bir liman imiş. Zamanın geçmesiyle hâlâ o kadar bakımlı değildir, bir hayat suyu göldür. Yine bazı gemiler girer ama iri barça (yelkenli savaş gemisi), karavana (büyük kalyon), burtun (küçük yelkenli savaş gemisi) ve kalyon (yelkenli ve kürekli büyük savaş gemisi) gemiler girip demir bırakıp yatmazlar. Bütün gemiler alarka demir atıp yatarlar. Sekiz rüzgârdan emin iyi demir dutar yataklı limandır.

Kale hendeğinin sol tarafı kenarında bir geniş şer'-i Resul mahkemesi vardır. Kale kapısı önünde yüksek bir dut ağacı vardır.

Ve bu mahalde iki kanatlı demir kapılı kale gibi büyük bir hanı var. Kapısı üzere tarihi sene 1007 [1597-98] tarihidir. Bu han kapısı kale kapısına bakmaktadır. Hanı gayet donanımlı, süslü, bakımlı, şenlikli, avlusunda pek çok odası bulunan, at ahırlı, develikli, imaret ve yemekhaneli ve bir geniş avlulu bütün gelen giden yolculara dinlenme yeri teklifsiz hanedir.

Bu hana yakın acaip sanatlı bir cami var ki benzeri meğer İstanbul'da Silivrikapısı içinde İbrahim Paşa *[20a]* Camii ola. Mihrabı ve minberi gayet sanatlıdır. Uzunluğu ve genişliği seksener ayaktır, gayet şirin süslü bir sevimli camidir. Hemen avlusu cennet bahçesinden haber verir bir mesiregâh ve dinlenilecek yerdir. Bu şehir içinde böyle bir selâtin camii gibi nur dolu cami olduğundan kalabalık cemaatli ibadetgâhtır.

Evvelâ geniş avlusunun ortasında bir şebekeli bir havuzu var, fırdolayı çevresinde abdest muslukları var ki selsebil gibi gece gündüz akıp abdest yenilenir. Bu havuzun çevresi çeşit çeşit turunç ağaçlarıyla bezenmiştir. Her birisinin hoş havalı gölgesinde limon ve turunç çiçeklerinin güzel kokusundan kalabalık cemaatin dimağları kokulanıp hoş koku aldıklarında Rablerine ibadet ederler. Ve camiin iki kapısı var, biri kıbleye açıktır ki avlu kapısıdır. Üzerinde son mısranın tarihi:

...............(1 satır boş) ....

Ve sol kapı, anılan dut ağacına bakmaktadır. Cami içi gayet aydınlık nur dolu bir kubbedir Bunda olan kafesli tunç pencereler

üzere sadefkârî kapaklar ve billûr, necef, moran ve hurdekâr camlardır ki parlak güneşin ışıklarının parıltısı vurdukça cami için apaydınlık olur. Bunda olan kürsü ve müezzin mahfili gibi bir camide öyle sanatlı kürsü yoktur. Bunda olan şamdan, çerağdan, türlü türlü asılmış avizeler ve ibrişim nakışlı halılar bir camide yoktur.

Sözün kısası cami, han, imaret, mescit, medrese, çarşı pazar ve tatlı hamamı bütün kârgir güzel binaları tamamen mavi saf kurşun ile örtülü mamur bir şehirdir ki bütün hayrat ve hasenatı gazi ve şehit Sokollu Mehmed Paşa yapısı olup o bolluk zamanında temel nazırı Sinan Ağa vilâyet halkının arzıyla 7.000 kese masraf gösterirler. Aslâ deftere bakmayıp ateşte yakar. Tâ bu derece Hâtem-i Tayy ve Cafer-i Bermekî, Aristo akıllı bir vezir idi.

Sonunda (---) tarihinde Kubbealtı'nda padişah divanı edâ ederken serhad gazilerinin biri bir mahlül (boşalmış) zeamet getirdiğinde vezir, "Verilmiştir!" der. Serhadli,

"Sultanım, beş kere böyle mahlül getirdim. Bir dahi getir sana vereyim, buyurdunuz. İşte at çatlatıp bunu getirdim" der.

Yine vezir "Verilmiştir!" deyince serhadli dal-kortela (hançer) olup padişah divanında kubbe altında yedi vezir huzurunda veziriazamın yakasına yapışıp kortela ile bir kaç kere memesi üzere kortelayı kabzasına kadar saplar.

Birkaç kere de karnına vurup kortelayı vezirin karnında burar. Bu serhadliye el kaldıranlardan bir kaçını da öldürüp dal-satur olup orta kapıda atına binip giderken ardınca divan askeri üşüşür. Yaralı insaflı Koca Vezir,

"İncitmen, ben bana ettim. Hak ol serhadlinindir. Beş kere mahlül getirdi, vermedim. Allah emaneti olsun, o garibi kendi haline koyun" diye vasiyyet edip ertesi gün ruhunu teslim eder.

Ebu Eyyub-ı Ensarî yakınında Yoğurtçular Pazarı içinde başka bir büyük kubbe içinde gömülüdür.

Sultan Süleyman, Sultan Selim ve Sultan Murad Han'a veziriazam olup kırk sene sadrazam olup nice kere azledilde ve nice kere başkumandan oldu. Bütün hayrat ve hasenatlarında 320 hutbesi okunur. Rumeli'nde Edirne yolunda Burgaz Kasabası'ndaki büyük hayrat da onun yapısıdır ki hâlâ bütün vakıflarına neslinden İbrahim Hanzâdeler o hayrat ve hasenatlarını ocaklık şeklinde mütevellîleridir, *Allah rahmet eylesin.*

Nice yüz hayratları imaretinde yemeğini yemişiz, ama bütün hayratlarının en gerekli ve önemlilerinden olan bu hacıların geçiş yeri olan Payas şehri tehlikeli derbend iken imar edip güvenli bir yer oldu. Hâlâ bir bakımlı ve süslü, bağlı ve bahçeli ve güllük gülistanlık bir şirin mamur şehirdir. Bütün amber kokulu toprak gibi toprak, kireç ve cibiz (alçı taşı) ile örtülü 850 mamur hanelerdir. Tamamı hane-i avarızdır. *[20b]*

Ve bütün örfi vergilerden muaf ve müsellem reâyâlardır ki tamamı 8.000 adam yazılmıştır. Zabıtları 16 kethüdalık tabir olunur.

Gerektiğinde korsan kâfirlerinin ve dağ haramîlerinin haşeratları yola bile inseler anında bu şehir halkının yiğitleri batı tarafına Kurtkulağı'na, kıbleye doğru Belen ve Bakras yollarına pür-silâh olup elbette haramîleri avlarlar ve gelen giden Müslüman hacıları ve kara ve deniz tüccarlarını geçirirler. Gayet cesur ve korkusuz erleri ve pek çok hünerli yiğitleri vardır. Bu cesurluklarına göre gayet itaatli kavmi vardır.

Ve bu şehirde ancak Mehmed Paşa Camii'nde hutbe okunur, geri kalanları zâviyelerdir. Halil Ağa Zâviyesi ve İskele Zâviyesi var, bildiklerim bunlardır.

Hepsi 300 dükkândır ama bütün eşya bu dükkânlarda mevcuttur. Ve yedi adet kahvehane ve bir hoş yapılı aydınlık hamamı var ama bağ ve bahçesi hesapsızdır.

Mercan Ağa Kuyusu demekle bilinen âbıhayattan (bengisu) haber verir Zemzem kuyusu benzeri bir su kuyusu var ki Temmuz ayında buz parçasıdır. Bütün şehir halkı ona muhtaçtırlar, gayri su kuyuları da yoktur, ama bu herkesçe bilinir.

Bu şehir deniz kıyısında olduğundan havası biraz ağırdır ama altı ay kışı gayet tatlıdır. Diğer altı ayda yani Temmuz ayında (yaz aylarında), bütün şehir halkı şehir içinde kalmayıp bütün seçkinler ve ileri gelenleri, küçükleri ve büyükleri şehrin doğu tarafında olan,

Payas Dağı Yaylağı'nın özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi: Beyaz Dağı'ndan bozulma Payas derler büyük bir yayladır ki o bölgelerde olan Türkmen ve Araplardan 200.000 insan on kere yüz bin (bir milyon) koyunlarıyla Kuyruk yıldızı yani Ülker yıldızı doğunca altı ay bu yaylalarda temiz hava alır, zindelik ve tazelik kazanıp döl döş sahibi olur-

lar. Nice bin âbıhayattan haber verir akarsuları vardır ki her biri cana can katan yayla ve tatlı sulardır.

Bu şehrin halkı gayet garip dostudur, Oğuz taifesi, saf ve temiz kalpli halkı vardır. Gayet musallî (namazını kılar), inançlı, dindar ve derviş huylu adamları vardır.

Yiyeceklerinin ve içeceklerinin beğenilenlerinden; beyaz ve has ekmeği, yaylasında pişi lavaşa yufka ekmeği, üzümü, inciri ve turuncu (---) (---) beğenilir ama yaylalarında kışa yakın bir üzümü olur, bir diyara mahsus değildir.

Toplam yedi adet yaylalardır. Her birinde birer çeşit özellik vardır. Evvelâ,

Sürmeli Yayla'da aslâ veba olmaz. Habib-i Neccâr hazretleri nice zaman bu yaylada kalıp halkı dine davet etmiştir. Zira peygamberdir demişler ve ihtilâf etmişler. Onların duası bereketiyle bu Sürmeli Yayla'da aslâ veba olmaz.

Göktepe Yaylası: Gayet yüksek ve büyük yayladır. Burada bütün hayvanları aslâ hastalık vurmaz.

Çatalağaç Yaylası: Burada aslâ sıtma olmaz. Halkı gayet sağlam vücutlu olur.

Fındıklı Yayla'da aslâ ve kat'â yılan, çıyan, akrep ve diğer zehirli haşeratlar olmaz.

Şolgay Yaylası: Orada hiç bir zaman hırsız ve yol kesici olmaz. Zira Şolgay Sultan, Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin baş halifesidir. Bu yaylada gömülü olduğundan aslâ haramî olmaz. Bir kimse komadığı şeye el uzatsa eli kurur kalır. Denenmiş olduğundan bu yaylada aslâ haramî ve yol kesici yoktur. Herkesin malları meydanda açıkta durur. Hiç bir kimsenin el uzatmaya gücü yetmez.

Sencen Yaylası: Burada cüzam ve miskin varsa Allahu Taalâ'nın emriyle altı ayda âbıhayat suları özelliğinden vücudu sağlığına kavuşup cüzamlının vücudu beyaz inci gibi olup yeniden can bulur. Zira Hazret-i İsâ annesiyle Nablus şehrinden buraya gelip bu yaylada kaldığı mübârek makamı ziyaret yeridir. Hazret-i İsâ'nın havarisi Şem'un-ı Safâ hazretleri Mısır'ın Behnisa şehrinden seyahat ederek bu yaylada Hazret-i İsâ makamını ziyarete gelmiştir. Burada da Şem'un-ı Safâ'nın makamı vardır.

Peygamberlerin gözdesi bir yer olduğundan içtikleri tatlı sulardan cüzamlı hastalar içseler Tanrı'nın emriyle şifa bulurlar. Herkesin bildiği bütün insanların ziyaret ettiği yerdir. Bazı

Frenkler tarihlerinde bu yaylada Hazret-i İsâ ve Şem'un-ı Safâ'nın yüce makamları olduğunu işitip İskenderun'dan kalabalıklarla *[21a]* bu yaylalara gelip ziyaret edip havalanırlar. Kısacası ibret verici, görülmeye değer büyük yaylalardır.

Bu Payas şehrinde iki gün konaklayıp bütün askerin yiyeceklerini ve içeceklerini Mehmed Paşa vakfı tarafından verildikten sonra göç boruları çalınıp Payas'dan kıbleye doğru mezarlığa gidecek yerde dört göz bir sanatlı Sokollu Köprüsü vardır, ona yakın deniz kıyısından uzak sağ tarafta,

Hazret-i Sultan Abdülkadir el-Cîlânî Tekkesi: Tekkesi bakımlı, şenlikli ve fukarası ehl-i Medyen(?) bir nazar yeri, dinlenme yeri, mesire yeri, gezinti yeri ve kisafir ağırlama yeri bir tekkedir. Bunu geçip yine kıble tarafına gittik. O mahalde,

Uzun Dede Sultan ziyareti: Bir ziyaret yeri tekkedir. Ufak tefek bir tekkedir, birkaç Bektaşî fukarası vardır.

Burayı da geçtikten sonra yine kıble tarafına **Mehresin Nehri Köprüsü** geçilir. Adı geçen Mehresin Nehri, Payas'ın doğu tarafındaki anılan yedi yaylalardan toplanıp bu Mehresin Köprüsü altından geçip hemen bu mahalle yakın Akdeniz'e karışır. Bahar günlerinde taşkın akar. Buraya yakın,

Merkez Kalesi'nin özellikleri

Bu da Haleb eyaleti toprağında denizden bir ok atımı uzak yüksek bir dağ eteğinde dörtgen şekilli yontma taşla yapılmış bir savaş kalesidir. (---) tarihinde kayserler yapısıdır. 922 [1516] tarihinde Selim Han, Mısır'a giderken ahalileri itaat etmişlerdir. Hâlâ Payas naipliğidir. Dizdarı ve neferatları vardır ama yeniçeri serdarı ve kethüdayeri yoktur. Lâkin bağı ve bahçesi çoktur. Kale içinde bir camii ve neferat haneleri vardır. Neferatları, Haleb defterdarından muayyen ulufelerini alırlar (---).

Bu kaleyi geçtikten sonra deniz kıyısında **Sakaltutan Beli** gibi bir bel vardır. Allah saklasın gece ve gündüz haramîleri eksik değildir. Haleb'in Çum Kürtleri karargâhı, haramîler durağı korkulu ve tehlikeli yerlerdir. Yol kesicilerin yaya gizlenme yerleridir ki gayet sakınmak gerekir.

Burayı geçtikten sonra (---) saatte **Acıçay** adlı yeri de geçerek iki buçuk saat daha gidip,

İskenderun Kalesi'nin özellikleri

İlk kurucusu Büyük İskender olduğundan İskenderun derler. Daha sonra Çöl Arapları harap etmiştir. Daha sonra İbn Ebî Davud Alayâdî yaptı. Yine harap olup hacıların geçiş yeri kapanmış, haramîler yatağı ve Frenk kâfirlerinin durağı olmuştur.

Sonunda 1021 [1612] tarihinde Sultan Ahmed Han zamanında Veziriazam Nasuh Paşa sağlam bir kale yapmaya başlamıştır. Tamamlanması nasip olmadan Karadeniz kenarında Sinop Kalesi'ni Kazaklar istilâ ettiğini Nasuh Paşa, Sultan Ahmed Han'a bidirdiği için Ahmed Han, Nasuh Paşa'yı katl edince bu İskenderun Kalesi eksik kalmıştır. Birazcık Osmanoğlu himmeti mamur olup burasının işlek büyük şehir olması kolay bir iştir. Zira Haleb'e iki menzil yakın, çok gerekli ana yollu bir iskeledir. Her sene limanına 200 pare Müslüman ve Frenk kalyonları gelip demir atıp yatarlar.

Kalesi olmadığından kötü renkli Frenk gümrük vermede inat ve muhalefet edip giderler, ama kalesi imar olsa küffar kalyonlarının âsileri gelemeyip itaatkarları da gümrük vermede inat ve muhalefet edemezlerdi. Hâlâ bu iskele Haleb eyaletinde 70 yük akçe iltizam gümrük emanetidir ve 150 akçe kazadır. Nahiyesi (---) adet köylerdir. Bu köylerden her sene kadısına beş kese hasıl olur.

Çok güzel rahat limanı vardır. Ancak kara karaka (büyük galyon), burtun (yelkenli gambot, küçük savaş gemisi), şınıya ve karavana kalyonlar girip yatamazlar, top menzili uzak alarka yatarlar. İyi demir tutar yataktır ama batı tarafı açık olduğundan kumu çok gelip yine demir kuvvetiyle yatarlar, iyi yataktır.

Bu limanın batı tarafında 260 mil Kıbrıs Adası'nın burnunda (---) kalesi limanıdır. Tatlı ve ılıman havada Kıbrıs Adası'nın karlı dağları görünür derler ama hakîr görmedim.

Bu İskenderun'da tamamen Frenk ve Rum kefereleri oturduğundan cami, hamam, han ve çarşı pazarı yoktur ama meyhaneleri çoktur. Bazı gelip giden yolcular kış günlerinde bu meyhanelerde konaklarlar, sanki her biri birer handır, ama suları uzaktan eşekler ile Kervan Pınarı'ndan getirirler.

Gelen giden yolcular, bu İskenderun ada gibi yer olduğundan Kervan Pınarı'nda konarlar, ama bu İskenderun'da yedi kralın

balyoz vekilleri yani konsolosları oturup balyozları (elçileri) Haleb'de *[21b]* balyozhanelerinde (eçiliklerinde) otururlar.

Bu İskenderun Haleb İskelesi olmak ile gümrük yanında büyük mahzenler vardır. Gece ve gündüz Frenk kafirleri orada alış veriş ederler. Hatta Murtaza Paşa efendimiz büyük alay ile bu mahalden geçerken denizde yatan 26 pare kalyonlar "Safa geldin!" diye o kadar şenlik topları attılar ki sanki her biri Nemrud ateşi içinde kaldı.

Bu İskenderun'un üç tarafı sazlık ve bataklık yerdir ki kefere domuzlarının bataklığıdır. Müslümanlar sakınarak yatarlar *vesselâm*.

Buradan kalkıp **Kervan Pınarı**'nı geçip yine kıbleye doğru kâh deniz kıyısı, kâh yüksek dağlar geçerek **Karga Sekmez** adlı beli yüz bin candan bezdiren belalar çekerek yağmur suları içerek o tehlikeli yeri geçtik. Ona yakın **Gök Gedik** adlı yeri de geçip (---) saatte,

Belen Kasabası'nın özellikleri

Türkmen dilinde "belen" diye yokuş olan yere derler. Haleb eyaletinde voyvodalıktır ve 150 akçe (---) nahiye köylü kazadır. Kethüdayeri ve yeniçeri serdarı vekili vardır. Bütün evleri birbiri üzere havaleli bayırlı yere kurulmuş toplam 700 adet toprak ile örtülü eski tarz bakımlı Türk evleridir. Hepsi 3.000 kadar halkı vardır. Suyunun ve havasının tatlılığından halkının yüzlerinin renkleri kırmızıdır.

Yer yer Türk mahbubu ve mahbubecikleri vardır ama evleri gayet dardır. Bütün yolcular onlardan usanmıştır. Zira yoldan biraz uzaktır ama yaylağı bol yerdir.

Ve kurşunlu güzel camii vardır. Bir (---) yapısıdır.

Camii kapısı önünde bir bakımlı ve süslü kurşun örtülü hanı da vardır. Bir hanı da haraba yakın olmuş bakıma ve onarıma muhtaçdır. Bir hamamı ve 40-50 kadar dükkânları var.

Yiyeceklerinin ve içeceklerinin beğenilenleri; sulu üzümü ve diğer meyveleri meşhurdur.

Bu şehrin ensesindeki dağlarında bağları ve havası tatlı yaylaları beğenilir.

Buradan kalkıp yine kıble tarafına iniş yokuş aşıp **Gafarlar Beli**'ni geçip yani yol bekçilerini geçip onların sağ tarafında bir top atımı yoldan uzak,

Bakras Kalesi'nin özellikleri

Eski zamanlarda (---) yapısıdır. Daha sonra nice melikler eline girmiştir. 922 [1516] tarihinde Selim Şah, Mısır üzere giderken Osmanoğlu'nun büyüklüğünden korkusundan itaat ederek Hadım Sinan Paşa'ya anahtarları teslim ettiler.

Yunus Paşa'yı kale hâkimi edip bu yollardan Mercidabık Sahrası'na Osmanoğlu askerini geçirmeye memur oldu. Bir bayır üzerinde beşgen şeklinde bir kaleciktir. Ne kadar adım kuşattığını bilmiyorum.

................(1.5 satır boş) ....

Haleb eyaletinde hükûmettir ve 150 akçe kazadır. (---) adet köyleri vardır. Kethüdayeri, yeniçeri kumandanı, kale dizdarı ve (---) neferatları (---) vardır. Kale içinde ancak 150 kadar neferat ve fukara haneleri vardır.

Bir camii, han ve hamamı ve küçük bir çarşısı vardır. O kadar donanımlı değildir. Zira yoldan uzaktır ama dağlarında olan sünbül ve müşk-i rumîsi ovalarını süsler ki Bakras sünbülü ve müşk-i rumîsi meşhurdur. Zamanında insanoğlunun dimağını kokulandırır.

Bütün halkının kârları bağlar, bahçeler ve dağlarında çiçek soğanları çıkarıp İstanbul'a ve başka diyarlara götürüp satarlar. 70-80 haneli müşk-i rumîsi herkesçe bilinir.

Buradan kalkıp yine kıbleye doğru **Bakras** altında **Kabaağaç** adlı mahalde **Gafirciler** adlı yeri geçtikten sonra **Kara Mefrat** adlı mahalli de geçip 12 saatte,

Cehennem yurdu şehir ve eski taht merkezi
Antakya Kalesi'nin özellikleri

Çok eski bir belde olduğundan her dilde birer özel isim ile isimlendirilmiş güzel bir şehirdir. Bazıları Entakiyye derler, niceleri Antakıyya, niceleri Ayn-ı takıyye derler, bazıları Entakiyye, niceleri Antakıyye ve bazıları Antekye derler ama meşhur galatı Antakıyya ve Entakiyye'dir. Kıptî dilinde Cebsiyan derler, Arap dilinde (---) derler, Yunan dilinde (---) derler, Acemce'de Ân-tâkiyye derler. Gayet eski şehirdir. Nuh Tufanı'ndan önce Sürid Hakîm derli toplu küçük bir şehir kurmuştur. Hazret-i İdris zamanında halkı İslâma gelmediklerinden halkı cehennem azabı gibi yakıcı rüzgâr ile acıklı azap çekerek yok oldular.

Tufan'dan sonra Nuh *aleyhisselâm*ın oğlu Yafes imar edip *[22a]* nice zaman burada oturdu. Çocuklarının çocukları yeryüzüne yayıldı. Hazret-i Nuh'a da iman getirmeyince Cenâb-ı Hak kızgın ateşle bu kavmi helâk ettiğinden nice tarihçiler bu şehre Dâr-ı cahim (cehennem yurdu) ve Dâr-ı kayasıra (Kayserler yurdu) dediler.

Daha sonra (---) büyük bir kale inşa edip Hazret-i Süleyman'a isyan ederek bütün halkıyla kaleye sığındılar. Hazret-i Süleyman insanlar, cinler, yaban hayvanları ve kuşlar ile bu kaleye savaş açtı. Sonunda Hazret-i Süleyman bu kaleyi feth edip bütün halkıyla padişahını esir etti. Daha sonra Hazret-i (---) asrında Takyanus tahtı olduğundan An Takyanus'dan bozulma Antakıyya derler.

Denklayanuş yani
Takyanus Kral'ın durumunun anlatılması

Eski zamanlarda bunlara Rum kayseri derlerdi. Zira Erzurum'a, Sivas'a, Kayseri ve Konya şehirlerine sahip olduğundan Rum kayseri derlerdi. Birkaç kral toplansa kayasıra (kayserler) derler, ama bu Takyanus, Rum krallarından olup taht merkezi Roma ve Antakya idi. Yunanlı İskender tarihinin 595. senesinde sapık kral olup zulmünden Ashâb-ı Kehf (Mağara ashâbı) *"... gayb için zanda bulunacaklar, sayıları yedidir, sekizincileri de köpekleridir, diyecekler..."* [Kehf, 22] âyetinde anlatıldığı gibi 7-8 adet Ashâb-ı Kehf'in kaçtıkları bütün tefsir kitaplarında yazılıdır.

Bu Takyanus putperest idi ama dost gibi görünüp Hıristiyanları, Şamlıları ve Mısırlıları kırıp kiliseleri harap ederdi. Onların malıyla İskenderiye üzerine varıp kendine âsi olan veziri hileyle katl ederek İskenderiye sahibi olup Mısır diyarını Buhtunnasr gibi harap etti. Oradan Acem ülkesine bir vezirini kumandan ederek Şapur Şah ile büyük savaş etti. Şapur Şah'ı katl edip bütün çoluk çocuğunu ve hazinesini Takyanus'a gönderdi. O mal ile bu Antakya Kalesi'ni daha fazla imar etti. Sonunda 20 sene krallık edip zorba olduğundan dişlerinin etleri dökülüp öldü. Yerine alçak oğlu Karniyal kral olup iki yıldan o da ölünce kayserler bunda son buldu.

Devlet Hıristiyan milletine nasip olup Büyük Kostantin kral olup Hazret-i İsâ âyinini icrâ etti. İlk Hıristiyan bu Kostantin

olup bütün Takyanus putlarını kırmıştır, bütün heykelleri ateşte yakmıştır ve yerlerine kiliseler yapmıştır, ama Takyanus'dan sonra Buhtunnasr evlatları Antakya'yı harap ettiler.

Nice krallar eline girip Hıristiyan kayserler elinde iken Hazret-i Ömer halifeliğinde Kudüs-i Şerif feth oldu. Halid b. Velid, Esved b. Mikdad, Ebu Ubeyde ibn Cerrah ve nice bunların benzeri sahabelerin seçkinleri gelerek büyük cengler ettiler. Kimi feth edip kimi fetihsiz Medine'ye döndüler. Sonunda (---) tarihinde Abbasîlerden Harun Reşid 300.000 asker ile Seyyid Battal Cafer Gazi ile gelip büyük cengle ile feth eyleyecek bütün küffarını kılıçtan geçirdiler. Şehzâde Me'mun'u hâkim atayıp Harun Reşid yine Bağdad'a gidip ölünce küffar yine Antakya Kalesi'ni istilâ eyledi.

Sonunda Şam Padişahı Nureddin Şehid hazretleri kerfere elinden feth etti. O vefat ettikten sonra Yusuf Salahaddin, Mısır sultanıyken Kudüs'ü, Trablus-Şam'ı ve bu Antakya'yı Frenk küffarı istila etti.

Türkmenoğulları ki cümle beş neferdir. Bunlardan biri Emir Kerboğa'dır. Denizler gibi büyük ordu ile Antakya Kalesi'ni küffardan kurtarmaya geldi, ancak savaşçı Frenkler tarafından bozguna uğradı. Utancından ve onurunun kırılmasından Haleb tahtını bırakıp 495 [1102] tarihinde Acem diyarının cihan yarısı Isfahan şehrine giderken Hoy şehrinde vefat etti ve oraya gömüldü.

Daha sonra Salahaddin Yusuf, Mısır'dan denizler gibi asker ile gelip Kudüs'ü, Trablus-Şam'ı ve bu Antakya'yı feth etti. Tâ Mısır padişahlarının Çerkezlerinden Sultan Gavrî devrine dek Mısır padişahlarının elinde kaldı.

Sultan I. Selim, Acem'le ceng ederken Mısır Sultanı Gavrî İranlılara yardım etti.

Çıldır Ovası'nda Selim Şah, Gavrî'nin İranlılara yardımı sebebiyle yenilmişken Allah'ın izniyle fırsat rüzgârı Selim Şah'ın üzerine esti. Şah İsmail bozguna uğrayarak kaçarken 40.000 kadar seçkin Mısır askeri kılıçtan geçirildi. Sultan Selim Selim Şah zafer kazanmış olarak dönüp,

"Kızılbaşa (İranlılara) yardım eden Müslim geçinen adamın katli vâcibdir" diye Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi'den fetvalar aldıktan sonra *Bismillah* ile gazaya niyet etti.

Sonraki senede Mısır'da Gavrî'ye elçiler gönderdi. Elçilerinin Gavrî tarafından katledildiği haberi Selim Şah'a gelince delilli

ve sağlam bir fetva daha ele alıp yer götürmez asker ile önce Göksun Yaylası'nda Maraş Padişahı Sultan Alâüddevle'yi bozup 40.000 Türkmen azgınlarını katletti. Alâüddevle'nin devletsiz başıyla yetmiş boy beyleri başıyla Mısır'da Gavrî Han'a gönderip "Hazır ol vaktine!" dedi.

Gavrî de Selim Han'ı Mercidabık'da 400.000 insanla karşılayıp Hazret-i Davud'un Melik Câlût ile ceng ettiği yerde bir Selim ve Gavrî cengi oldu ki Gavrî bu cengin sonuna ermeden Haleb Kalesi'ne ancak 700 nekes (hasis) Çerkez ile kimsesiz olup firar ettiler.

Selim Şah ardına düşüp Haleb'i aman ile feth etti. Yunus Paşa'ya da bu Antakya'nın anahtarlarını teslim etti. Nice kere yüz bin altın ile vilâyet halkı hediyeler ile Haleb altında Selim Han'a gelip dua ve sena ile hediyelerini sundular. Bıyıklı Mehmed Paşa Antakya valisi olup Haleb eyaletine yazıldı.

İşbu Antakya fethi 922 [1516] tarihinde gerçekleşmiştir. Hâlen günümüzde Osmanoğulları elinde Haleb valisi hâss-ı hümâyûnunun voyvodalığı hükûmetidir. 300 adam ile zabt eder ve 300 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Nice kere 500 payesiyle nice mollalara arpalık olarak bağışlanmıştır.

Dört mezhepten şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şehir naibi ve muhtesibi vardır. Kale dizdarı ve (---) adet kale neferatları vardır. İç il olduğundan yetecek kadar cebehanesi, küçük ve büyük yirmi parça yaralı şekilli topları vardır.

Büyük ve eski Antakya Kalesi'nin özellikleri

Cenâb-ı Hak bu yeryüzünü Âdemoğulları ile süsleyeli nice bin yıldan beri büyük kaleler ve eski binalar inşa olunmuştur, ama Tanrı'nın emriyle insanoğlunun ilk defa ibret verici yapısı, Hazret-i *[22b]* İdris'in öğretmesiyle Sürid ve Kalimon hakîmlerin hâkimlikleri vaktinde Mısır'da Ehram Dağları'dır.

Tufan'dan sonra Ermen diyarında Cude şehri, sonra Mısır'da bölgesinde Hasan taraflarında Ariş şehri, Belbis şehri, Ihmim şehri, Elvahat şehri, Asvan şehri, Sudan şehri, Menufiyye şehri ve Antakya şehri yapılmıştır. Büyük yapılardan biri de budur.

Biri Ümm-i dünya (dünyanın anası) Kahire-i Mısır'dır.

Biri Irak'ta cennet benzeri Bağdad'dır.

Biri Arap Irakı'nda Haleb'dir.

Biri Irak-ı Dadyan'dır ki Elburz Dağları eteğinde Deşt-i Kıpçak'a bakmaktadır. Biri de büyük yapı Ahlat'dır.

Biri de Makedonya Kalesi, yani Kostantiniyye şehridir ki ilk kurucusu Hazret-i Süleyman'dır, ama bu Antakya Kalesi, İstanbul'dan önce imar olmuş ve Hazret-i Süleyman bu Antakya'da ceng edip feth etmiştir.

İmdi eski yapının ve büyük eserin biri de bu Antakya Kalesi'dir ki büyük suru beş adet yüksek ve büyük dağ (tepe) üzerine kurulmuştur. Bu dağ üzerinde olan kale duvarları doğu tarafında gökyüzüne karışmış dağlardır. Bu kalenin yarısı aşağı düzde batı tarafına, büyük Asi Nehri kenarına kadar alçak yere yapılmış büyük kaledir ki bu hesap üzere kalenin yarısı yüksek dağlar üzerindedir. Diğer yarısı dağın eteklerinde aşağı düzde yapılmıştır. Mil hesabıyla bu kale 12 mildir. Her mil, 4.000 adımdır. Bu hesaba üzere bu kalenin bütün aşağısı yukarısı fırdolayı tam 44.000 adımdır ki yavaş yürüyüşle 12 saatte dolaşılır. Ama İstanbul Kalesi 47.000 adımdır. Mimar zirai ile duvarının yüzü ölçüldüğünde 87.000 arşın gelmiştir.

Bundan sonra cennet benzeri Bağdad da büyük kaledir. 24.000 bedendir ve 27.000 adımdır. Bundan sonra büyük bu Antakya Kalesi'dir.

Bundan küçük kale Mısır'dır, ondan küçük Şam'dır, ondan Haleb'dir, ondan küçük Kırım Adası'nda Kefe Kalesi'dir ve Rumeli'nde Kefe'ye denk Selânik Kalesi'dir.

Bundan sonraki bütün kaleler bu Antakya'dan küçüktür ama bu Antakya Kalesi'nin duvarlarının, burç ve bedenlerinin yüksekliği kadar boy bir kalede görmedim. Doğu tarafında olan dağlar üzerinde duvarlarının boyu tam seksener melik zirai yüksekliktedir, ama Asi Nehri kıyısı olan tarafı 20 zirâ alçaktır ve yalın kat duvardır. Bu taraftan başka Haleb kapısından ve Şam kapısından yukarı dağlara çıkıncaya kadar kat kat birbirine yakın burç ve bedenler vardır ki fırdolayı toplam (---) adet büyük kulelerdir. Eski zamanlarda bu her kulede Takyanus kösü döğülürmüş ve her kule içi beşer kat bölümlenmiştir. Kalenin dağ tarafı duvarının genişliği yirmişer zira enlidir.

Bu kale öyle iri ve büyük yontma taşlar ile yapılmıştır ki her bir taşı birer Menkerûs fili cüssesi kadar vardır. Usta, Ferhad külüngüyle taşları birbirine öyle kaynaştırmıştır ki sanki tek parça düzgün bir kaledir.

Toplam (---) adet kapıdır. Evvelâ kuzey tarafına bakan Haleb Kapısı, 20 zirâ boyunda geniş ve yüksek bir kapıdır. Bu kapının iç yüzünde kayalardan âbıhayat su kaynar.

Batı tarafına Köprü Kapısı, Asi Nehri üzerinde (---) göz büyük köprü ile geçilir sağlam kapıdır. Ve,

................(1 satır boş) ....

Bu kalenin doğu tarafı beş adet yüksek dağ olup o dağların üzerinde olan duvarları seksener zirâ yüksek olduğundan aşağı şehre iki saatten sonra güneş dokunur. Zira bu şehrin doğu tarafındaki dağlar üzerinde Habib-i Neccâr tarafından tam 2 saatte çıkılır yüksek dağlar olduğundan güneş 2 saatte aşağı şehre doğar, biline.

Mahallelerin isimleri ve adetleri:

................(1.5 satır boş) ....

Büyük saraylar ve evlerinin özellikleri: Toplam 8 adet büyük sarayları vardır. Evvelâ aşağı şehirde Ketağaç Paşa Sarayı; gayet mükellef yapılı, pek çok odalı ve kapısı demir zincirli saraydır. Hatta bir kere zincirini Ketağaç Paşa kılıç ile çalıp iki parça etmiştir. Hâlâ kapı üzerinde asılı durur ki insanın yapacağı şey değildir. Onun için Ketağaç Paşa derler, "ketağaç" kılıç demektir. Genellikle mamur evleri Asi Nehri tarafında bulunmaktadır. *[23a]*

Antakya şehri camilerinin anlatılması: Tamamı (---) adet mihrap Müslüman ibadet yeridir.

................(9 satır boş) ....

Antakya mescitlerinin anlatılması:

................(2.5 satır boş) ....

Medrese ve darülhadislerinin anlatılması: Gerçi İstanbul ve diğer şehirler gibi özel kârgir yapı medrese ve darülhadisleri yoktur ama yedi yerde ve cami ve mescitlerde bütün ilimler görülür. Özellikle Dersiâm (---) Efendi fazıl, hünerli ve bilgili kimsedir.

................(1 satır boş) ....

Darülkurra ve sıbyan mekteplerinin özellikleri: Üç yerde seb'a, aşere ve takrib kırâatı okunur darülkurraları var; ancak özel talebelerine belirlenmiş ücretleri yoktur. Bedava ders veren

vardır. Toplam 40 adet sıbyan mektepleri vardır. Nicesinin bayramlık elbiseleri ve hediye çantaları vakıf tarafından bağışlanır, bakımlı mekteplerdir.

Şanlı derviş tekkelerinin özellikleri: Tamamı 9 derviş tekkesidir. Evvelâ aşağı şehirde Hazret-i Habib-i Neccâr Cesedi Tekkesi; dervişleriyle mamurdur. Bir çukur yerde bulunmaktadır. Bir Habib-i Neccâr Tekkesi de dağdadır, bir saatte çıkılır, her tarafı görür.

Gönülalan hamamlarının özellikleri: Hepsi (---) adet ufak tefek hamamlardır. Tamamı Asi Nehri kenarında olan kale duvarının iç yüzünde havası ve suyu tatlı hamamlardır. Suları Asi Nehri'nden dolaplar ile çekilerek hamamlara gelir, âbıhayat suları vardır.

Tüccar hanlarının özellikleri: Tamamı 9 adet bekar tüccar hanlarıdır. Evvelâ çarşı içinde (---) hanı,

...............(1 satır boş) ....

Çarşı-pazar ve dükkânlarının özellikleri: Tamamı 350 dükkândır. Kârgir yapı bedesteni yoktur ve o kadar süslü değildir. Ancak yine her değerli eşya mevcuttur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Güzellerinin anlatılması: Meşhur Arabistan'ın sınırı başlangıcı olduğundan sürmeli ceylan gözlü, münevver yüzlü ve şirin sözlü, güzel yüzlü civanları olur. Paşalar bu şehre girince bütün kadınları beyaz çarşaflarını bürünüp zılgıt vururlar.

Beldenin ikliminin, hava ve suyunun özellikleri: Üçüncü iklimin ortasında olduğundan suyu ve havası tatlı ve yumuşak olup usturlab ilmine göre enlemi (---) ve boylamı (---) saat ve derece ve (---) dakika bulunmuştur.

Âb-ı hayat akarsu kaynakları: Bu şehrin doğu tarafında yüksek dağlar olduğundan o dağların eteklerinden nice cennet pınarları, âbıhayat kaynaklar kale içine akar. Hattâ Haleb Kapısı'nın iç yüzünde turna gözü sular akıp Asi Nehri'ne katılır.

Mahsüllerinin, yiyeceklerinin ve içeceklerinin beğenilenleri: Evvelâ beyaz deve dişi buğdayı, beyaz çakıl ekmeği, pamuğu, limonu, turuncu, şeker kamışı, bahçeleri ve Asi Nehri kenarında düzenli bostanları vardır ve su dolaplarıyla sulanır bağları vardır.

Arabistan hududunun özellikleri: Bu şehrin batı tarafı Rum (Anadolu) diyarıdır. Bu şehir Arabistan diyarının başlangıcıdır ki Irak-ı Arap yani Haleb şehri sınırındadır. Ancak Arz-ı mukaddese değildir. Cehennem yurdu şehirlerindendir, demişler. (---) (---) (---) *[23b]*

Antakya yapılarının özellikleri: Bu şehri Hazret-i Yahya zamanında imar eden ve adaletli olan Biatü'l-Kassân adında bir melik Hazret-i İsâ'ya iman getirmiş idi. Bu şehir içinde yüz yıl adalet ile yönetip 70 kadar büyük kiliseler yapmıştı. Bu kale içinde toplam 600 adet kilise, manastır, Hıristiyan mabethanesi var idi. Her biri süslü, billûr, renkli necef, döşeli kesme taşlı, mavi ve somaki, yeşil ve sarı mermer ile yapılmış seçkin büyük kiliseler var idi. Hazret-i Peygamberin doğduğu gece çoğu yıkılmış olup hâlâ yapılarının kalıntıları ve 7 adet bakımlı kiliseleri vadır.

................(4 satır boş) ....

Antakya Asi Nehri'nin özellikleri

Tuhfe [kitabı] sahibi tarihçinin görüşüne göre bu nehrin ilk doğuşunun sebebi odur ki; Hazret-i Peygamber zamanında Hama şehri gayet susuz olup Yahudi taifesinden İzail adında bir Yahudi bir su dolabı yapıp hazırlar, ama sudan bir damla nam ve nişan yok idi. Soranlara "Nil'i bu şehre getirip bu çöller içinde akıttırıp imar etsem gerek" der idi.

Sonunda Mısır'a varıp Mansure şehri dibinde Nil'den dört şişe su alarak bir efsun okuyup "Hama yolu niyetiyle" deyip gittikçe Nil Nehri'nin bir parçası hemen bu Yahudi'nin ardı sıra yeri yarıp tâ Menzile şehrine gelir.

Oradan Yafa şehri kırları içinden gelirken o aralıkta Askalân'dan Kıbrıs Adası'na varılır deniz içinde bir incecik yol var idi. Bütün kervan halkı Askalân şehrinden, Arz-ı Hasan, Ariş şehri, Taberistan şehri, Filistin şehri ve Kefirnahun şehrinden yani Safet şehrinden bütün kara deniz tüccarı bu yol ile Kıbrıs Adası'na giderlerdi.

O mahalde sihir ile Nil Nehri bu Menzile şehrinden geçerken o sihirbaz şişenin birini yere vurunca Allahın emriyle yerden Nil kaynayıp büyük bir göl olup Kıbrıs yolunu kapatır. Ariş, Gazze, Askalân, Yafa ve Teyme Kalesi şehirlerine varınca ya kadar

hâlâ başka büyük bir göldür. Şam'dan Mısır'a giderken Ariş taraflarını geçerken bu göl görünmektedir.

Bundan sonra yine sihirbaz şişenin birini yeryüzüne vurunca Cenâb-ı Barî yaratıcılığını göstermek için Lût Gölü'nü ortaya çıkarır ki Remle şehri yakınındadır. Bütün güvenilir kitaplarda durumu yazılmıştır.

Bundan sonra yine Nil Nehri o Yahudi'nin ayağı altında gelirken Mine Gölü yerinde sihirbaz yine şişenin birini daha kırıp, herşeye gücü yeten ve diri olan Allah'ın izniyle o yerden Mine Gölü tatlı suyu ortaya çıkar. Hâlâ o da tatlı sulu bir göldür.

Sonra yine Nil Nehri yer altında o Yahudi'nin sihir ile götürdüğü şişe içinde giden Nil suyunun gittiği yere gidip tâ Gülbin Dağı altına gelip orada durur. Daha sonra Hazret-i Peygamber,

"Yetiş ey Ali! Sihir ile Nil Nehri'ni Arz-ı Mukaddes'den dışarı çıkarıp Rum'u harap etmek ister, yetiş!" diye Hazret-i Resul, Hazret-i Ali'ye emr edince Ali derhâl Düldül'e binip Yahudi'ye Gülbin Dağı eteğinde yetişir ve Yahudi'yi orada öldürür.

Koynundaki dördüncü şişenin biri de bu Gülbin Dağı'nda kırılır. Allahu Taalâ'nın emriyle Nil suyu şişeden yere dökülünce Gülbin kayasından "Yâ Allah" sadasıyla büyük bir nehir batı tarafa doğru akınca Hazret-i Ali,

"Ey Asi Nehri, bütün nehirler Hakk huzuruna yönelip kıbleye doğru akar. Sen niçün batıya doğru akarsın. Dön geri ak, âsi oldun" deyince herşeye gücü yeten ve diri olan Allah'ın izniyle nehir dile gelip,

"Ey Ali! Tanrı'nın emriyle ile bu mahalle gelmişken Humus, Hama ve nice şehri sulayıp Antakya şehrinde Habib-i Neccâr'ı ziyaret edip oradan yine kıbleye doğru akayım" deyince Hazret-i Ali,

"Dön, yoksa seni keskin Zülfikârımla iki parça ederim" deyince nehir,

"Eğer vurursan ey Ali, bir parçamı kan, bir parçamı irin akıtıp kıyamet gününe dek Allah'ın kulları benden fayda elde edemezler" deyince Hazret-i Ali,

"Senin adın âsi olsun. İnsanoğlu senden yarar görüp içen hayat bulsun" der.

Gülbin Dağı dibinde Hazret-i Ali içip Düldül'ünü sulayıp ibadet ettiği yere "Ali Makamı" derler. İlk defa Asi Nehri'nin adını Hazret-i Ali buyurmuştur. Katl ettiği Yahudi de o mahalde yatar.

Ama bu öldürülen Yahudi hakkında Yahudiler;

"Peygamberdir, onün mucizesiyle Nil Nehri Mısır'dan geldi" derler. Ve,

"Hazret-i Musa zamanında gelmiştir" diye iddia ederler.

Bu büyük nehri sihir ile getirdilerse de Tanrı'nın başka bir sırrıdır. Bu nehir Gülbin Dağı eteklerinde bir küçük göldür. Buradan Humus, Hama ve Antakya'ya gelinceye kadar batı tarafına akıp Antakya'nın kıble tarafında kale duvarını döverek kale kapısına (---) göz büyük köprü ile geçilir. Antakya'nın bütün bağ ve bostanlarını sulayıp Habib-i Neccâr toprağına ahdi ve sözü gereği yüz sürüp hemen Antakya altında Allahu Taalâ'nın emriyle geri dönüp *[24a]* kıbleye doğru akarak (---) sancağı toprağında (---) adlı mahalde Akdeniz'e katılır bir âbıhayat tatlı sulu nehirdir. Nice bu nehrin Mısır diyarından gelmesini bu şekilde yazmışlardır. İnşaallah mahallinde Hama şehrinde aktığı da yazılır.

...............(1 satır boş) ....

Antakya evliyâlarının ziyaret yerlerinin özellikleri

Evvelâ âbidlerin şerefi, zâhidlerin hazinesi, keramet dairesinin merkezi, velilik feleğinin kutbu, ashâbın önderi, ashâbın özeti, sırların mahremi, iyilerin öncüsü **Hazret-i Habib-i Neccâr:** Hazret-i Yahya ve Hazret-i Mesih hazretlerine yetişmişler idi. Bazı tarihlerde Hazret-i İsâ *salavâtullah ve selâmihi* hazretlerinin halifelerinden havarilerin reisi idi, derler. Niceleri peygamberdir derler ama kimileri ihtilâf edip Lokman, Hızır, İskender ve bu Habib-i Neccâr peygamber değildir, demişler.

Habib-i Neccâr'ın hikâyesi: Yukarıda adı yazılan Antakya kurucusu Biatü'l-Kassân adındaki melikin bir göz nuru, ciğer köşesi var idi. O da babası gibi Hazret-i İsâ'ya iman getirip mü'min ve muvahhid olmuş idi. Tanrı'nın hikmeti biçilmiş eceli gelip *"Rabbine dön!"* [Fecr, 28] emrine uyarak Hakk'a doğru yollanıp Antakya içinde defnedildi. Yedi seneden sonra bu Hazret-i Habib-i Neccâr bu Antakya şehrine gelip bütün halkı Mesih dinine davet ettiğinde bütün bölge halkı Habib-i Neccâr'dan mucize isterler,

"Bizim kralımızın Yavhid adında bir adaletli oğlu var idi. Yedi sene önce öldü. Onu dirilt, hepimiz imana gelelim" dediler.

Derhâl Habib-i Neccâr şehzâdenin kabrine varıp dua edip "*Kalk, Allah'ın izniyle*" der.

Tanrı'nın emriyle bu şehzâde kabir azabından kurtulup hayat bulunca yedi sene daha yaşar ve bütün Antakya halkı İslâm ile şereflenir.

Şehzâde bu yedi senede o kadar adaletli davranıp büyük kiliseler ve bol hayratlar edip Antakya şehrini imar ederken Habib-i Neccâr geçimini sağlamak için neccârlık (dülgerlik, marangozluk) yaptığı için Habib-i Neccâr derler.

O zamanda dülgerlerin pîri ol idi, ama Hazret-i Peygamber zamanında Ebülkasım Abdülvahid en-Neccârî'dir. Hazret huzurunda Selman-ı Pâk belini bağlayıp 42. pîr oldu. İbn Zübeyr hazretlerinin fermanıyla Mekke-i Mükerreme'ye bir kapı daha yaptı ki hacılar birinden girip birinden çıkarlardı.

Daha sonra Yusuf Haccâc-ı Zâlim gelip zulm ile Mekke'de büyük ceng edip İbn Zübeyr hazretleri yenilince,

"Niçün Mekke'ye bir kapı daha yaptırdın?" diye Hazret-i İbn Zübeyr'i (---) tarihinde Haccâc-ı Zâlim idam etti.

Hazret-i Zübeyr'in kabri Muallâ Kabristanı'ndadır. Dülgerlerin Pîri Ebülkasım'ı da kapı inşa ettiği için idam etmek isteyince Ebülkasım, Cidde'den gemiyle Habeş'e kaçtı, sonra Asvan şehrinde bâkî dünyada karar etti, ama marangozların eski pîri Habib-i Neccâr idi.

Hazret-i Habib-i Neccâr bu Antakya'da Yavhid adındaki şehzâdeyi ölü iken diriltip mucize gösterdiğini inkarcılar görüp sonunda yedi seneden sonra Habib-i Neccâr'ı şehîd ettiler ve mübârek başını dağın tepesinden yuvarladılar. Aşağı şehirde bir mağara çukurunda (---) merdiven ile inilir nur dolu bir tekke içinde gömülüdür. Hâlâ bütün Müslüman ve Hıristiyan kavimlerinin ziyaret yeridir.

Habib-i Neccâr ziyaret yeri: Mübârek vücudu kale içinde göklere doğru uzanmış bir yalçın kaya üzere bir mesire yeri mağara türbede gömülüdür. Timur bakıp taptaze buldu, derler. Kendilerinin şehit olmasından beri mübârek kabri üzere gece gündüz aslâ kandili sönmemiştir. Tekke dervişleri kandilini yakmaktadırlar. Bunların şehitliğinden sonra ölü iken idirilen şehzâde de vefat edip kale içinde aşağı Habib-i Neccâr yakınında gömülüdür.

Melik Yavhid ve Melik Biatü'l-Kassân ziyareti: Bütün Hıristiyan milletler "Bizim kralımızdır" diye ziyaret edip

adaklar getirirler, ama bir tarihte gördüm, bu şehzâdeyi dirilten Hazret-i İsâ'dır diye bu âyet-i şerifi kesin delil etmiş. Âyet: *"Onlara, elçilerin geldiği şu şehir halkını misâl olarak anlat."* [Yasin, 13] tefsirine bakılsın, demiş. *Vesselâm.*

................(1.5 satır boş) ....

Bu Antakya Kalesi'ni seyr ü temaşa ve ziyaret edip 1058 mübârek Ramazanı'nın bayram namazını çarşı içindeki (---) camide kıldıktan sonra göl boruları çalınıp yine kıbleye doğru bakımlı köyler geçerek 8 saat gidip,

Zanbakıyye Kasabası menzili: Gerçekten de bir verimli vadi içinde bağlı, bahçeli ve zambak çiçekli 300 haneli bakımlı beldedir. Antakya Nahiyesi'nde (---) hükûmettir. İncir ağaçları cihanı tutmuştur.

Bu köy içinde *[24b]* Canpolatzâde Ali Paşa, Murtaza Paşa'ya büyük bir ziyafet vermiştir ki bir padişah bir krala etmemiştir. Murtaza Paşa ve Ali Paşa'nın toplam 6.000 askerleri ve bu kadar köylüler ve halk yedikleri halde yine bu kadar bin sahanlar ve lengeriler (büyük bakır sahan) nefis yemekler ile dopdolu kalmıştır. Paşaya üç küheylân kısrak hediye etti. Murtaza Paşa da Ali Paşa'ya bir samur kürk ve bir mücevher hançer hediye eyledi. Buradan yine kıble tarafına (---) saatte,

Nursuz Şuur Köprüsü menzili: Bu mahal de Haleb toprağında Asi Nehri kenarında ve bir yeşillik yerde bir küçük hanı vardır ama amansız yerdir. Bir hayır sahibine Cenâb-ı Hak imar edilmesini nasip edip hacıların geçit yolu güvenli hâle gele.

Buradan yine kıbleye doğru kâhîce kayalı, kâhîce sâzlı ve bataklı yerleri geçerek 6 saatte,

Mıdık Kalesi'nin özellikleri

(---) tarihinde Sultan Nureddin Şehid'in Mıdık adında bir veziri yaptığı için onun ismiyle isimlenmiş süslü bir kale ve yeni yapı bir surcağızdır. 922 [1516] tarihinde nekes (cimri) Çerkez elinden Yavuz Sultan Selim Han aman ile feth etmiştir. Haleb eyaletinde (---) kazasında bir göl kenarında bir küçük kayalı alçak tepe üzerinde dörtgen gibi taş yapı bir küçük güzel kaledir.

................(3 satır boş) ....

Buradan 7 saatte,

Şecer Kalesi'nin özellikleri

(---) tarihinde Mısır halifelerinin hatunlarından Râbia-i Adeviyye gibi Şecerüddür adında bir kadın Diyarbakır eyaletinde Hısn-ı Keyfa'da oğlunu ziyarete giderken bu mahalde Şecerüddür Hatun'u haramîler basmış ve büyük ceng ederek kurtulmuştur. Oğluna Hısn-ı Keyfa'da Mısır halifeliği nasip olup dönüşte bu korkulu ve tehlikeli yerde bu kaleyi yapmıştır. Bu yüzden o hatunun ismiyle isimlendiğinden Şecer Kalesi derler.

Daha sonra Mısır'da hatuna halifelik nasip olmuştur. Firavn zamanında Deluke adlı kadın Menuf şehrinde nasıl padişah olduysa öyle bir melike olup Mısır sultanlarının bütün ağalarına ve iç has gılmanlarından 3.000 adama kadar yıllık değerli hil'atler (giyecekler) vakf etmiştir. Ka'be-i Şerif'i siyah ipek nakışlı örtü, altınla işlenmiş kuşak, baştan başa sırma işlemeli Mekke Kapısı'nın perdesi ve sırmalı Makam-ı İbrahim örtüsü toplam 300 kese masraf ile işlenir. Bu mübârek örtüler hâlâ devam eder, bu kale sahibi Şecerüddür Hatun'un hayrat ve hasenatıdır.

Merhume bizzat kendileri Mısır içinde Sitti Nefise yakınında Sirkeciler Mahallesi'nde güzel camii içinde bir kubbede gömülüdür. Ölüm sebebi kocası Sultan Aybeği et-Türkmanî'yi cariyelerine hamam içinde katl ettirirken meğer Aybeğ et-Türkmanî hamam içinde habersiz değil imiş. Hançer ile hamam içinde cariyelerle ceng ederken adı geçen Şecerüddür. "Ayâ nice oldu" diye o ağır kilolu vücuduyla hamam kubbesi üzerinde camdan Aybeğ et-Türkmanî'nin cengini seyr ederken hemen hamam kubbesi çöküp Şecerüddür Aybeği et-Türkmanî önüne düşünce Aybeğ "Eyi geldin" deyip Şecerüddür'ü hançerle öldürür. Cariyeler de Aybeği yaman günde şehit ederler. İkisinin de ölümü böyle meydana gelmiştir, ama bu Şecer Kalesi onların zamanında gayet bakımlı idi.

Daha sonra 922 [1516] tarihinde Gavrî elinden Sultan I. Selim feth etmiştir. Haleb eyaleti toprağında (---) hâkimdir (---) ve (---) (---) (---) kıbleden kuzeye kadırga gibi uzunlamasına bir taş yapı güzel kaledir. Temelleri yalçın yüksek bir kaya üzerine oturtulmuştur. (---) yönüne bakar ancak bir kapısı vardır.

...............(5 satır boş) ....

Buradan 9 saatte *[25a]*.

Eski şehir, fukara yurdu yani Hama Kalesi'nin özellikleri Allah belalardan korusun

Bu Hama şehrine Yunan dilinde "*Hamutan*" derler, Farsça'da "*Dârşenbit*" derler. Dürzî dilinde "*Şehrezol*" derler. Arapça'da "*Hama*" derler. Tufan'dan sonra ilk kurucusu Hâm b. Nuh aleyhisselâmdır. Gayet bakımlı şehir olup Asi Nehri gelmezden önce dört kere yüz bin (400.000) büyük su kuyuları ile sulanır büyük bir şehir idi. Bütün kavmi İsrailoğulları Hazret-i Yahya aleyhisselâmın kanını Buhtunnasr, İsrailoğullarından almak için bu Hamutan şehrini yakıp yıkmıştır.

Daha sonra Büyük İskender zamanında birazcık imar olmada iken İskender 32 sene krallıktan sonra ölünce bu kaleyi Yunanlılardan kayserler bir yığma tepe üzerinde bir kale yaptılar. Gayet mamur olup kralı Trablus-Şam'da İspanya Frengiyle birleşip Şam, Mekke ve Medine yollarını ve nice şehirlerini yakıp yıkmaya başladılar.

Sonunda Hicretin 25 [644] tarihinde Hazret-i Ömer halifeliğinde Hazret-i Ubeyd ibn Cerrah başkumandan olup 150.000 asker ile bu kaleyi kuşattıklarında; Halid ibn Velid, Hazret-i Ali'nin kardeşi Ukayl ibn Ebi Talib, Esved ibn Mikdad, Mâlik ibn Eşter, Sâriyetü'l-Cebel ve Yezid b. Süfyan bu kumandanların yedisi de bu kaleyi yedi ay kuşatıp Allah'ın izniyle zorla Rum keferesi elinden feth edip İslâm diyarı cennet benzeri Şam'a ilave eylediler.

Daha sonra (---) tarihinde (---) (---) Şam halifesiyken Frenk küffârı Trablus-Şam'ı istilâ edip bu Şehrezol-ı Hama'yı kuşattılar Çöl tarafından Mevâl Arapları yardımıyla küffarı Müslüman kılıcından geçirip kılıç artıkları Dürzî Dağları'ndan Trablus'a can attılar.

Daha sonra Halife (---) bu kaleyi gereği gibi o kadar sağlamlıkla dört köşe yontma taş ile bir acaip kuvvetli, dayanıklı ve sağlam etti kim hâlâ onu yapısının eseridir ki muazzam binadır. Hatta bu kalenin güneyi tarafından duvarın yüzünde beyaz taşlar arasında siyah taş ile yapı ustası kalenin yapıcısı olan halifenin ismini yazmıştır ki Musta'sımî hattıdır ki o hat budur (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Daha sonra bu şehir Mısır halifelerinden Sultan Gavrî hükmüne girip Selim Han Mısır fethine gelirken Şam veziri Çerkez Senyal Bay Selim Han'a itaat edip bu Hama Kalesi'nin

anahtarlarını kavgasız ve cengsiz teslim etmiştir. Vilâyete Vali Güzelce Kasım Paşa ve Kemâl Paşazâde damadı Hicabî Muslihiddin-i Kocavî kadı olup Şam eyaleti sancağı oldu. Mısır fethinden sonra yeniden yazılmıştır. Hâlâ Trablus-Şam eyaletinde başka sancakbeyinin tahtıdır. Beyinin padişah tarafından hâss-ı hümâyûnu 364.035 akçedir. 26 zeamettir ve 171 timardır. Çeribaşısı, yüzbaşısı ve alaybeyisi vardır.

Bütün paşa askeriyle ve zeamet erbabı cebelüleri ile toplam 2.000 asker olup sefer eşerler. Dört mezhepten şeyhülislâmları, nakibüleşrafı, ayanı ve seçkinleri vardır. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve Şam yeniçerisi serdarı vardır. Kale dizdarı, kale neferatı ve muhtesibi vardır. 300 pâyesiyle şerif kazadır. Toplam (---) adet nahiye köyleridir. Kadıya senelik 6 kese gelir olur, beyine adalet üzere 30 kese olur.

Şenbetdâr Kalesi'nin şekli: Bir çöl ve çölistan içinde Asi Irmağı kenarında sonradan yığma bir tepe üstünde yontma taş bir savaş kalesidir. Eski zamanlarda gayet imar imiş. Hâlâ iç il olduğundan burçları ve bedenleri o kadar bakımlı değildir. Toplam (---) adet burçtur ve fırdolayı büyüklüğü (---) adımdır. Dört tarafında hendeği yoktur. Ve (---) tarafına bakar bir kapısı vardır. Kale içinde,

................(2 satır boş) ....

Hama'nın mahalleleri, sarayları, evleri ve diğer binaların anlatılması

Toplam (---) mahalledir ve hepsi (---) bin bağ ve bahçeli, havuz ve şadırvanlı büyük saraylar ve başka ileri gelenlerin haneleridir ki hepsi temiz toprak ile, kireç ve cibiz ile örtülmüş bakımlı saraylar ve evlerdir. Bunların içinde yeni saray Arnavud Mehmed Paşa Sarayı'dır. Asi Irmağı kenarında 300 haneli, pek çok avlulu, 2 hamamlı ve avlusu cennet bahçeli saraydır ki meğer benzeri Şam'da ola. Murtaza Paşa'ya büyük bir ziyafet çekmiştir ki anlatılmaz.

Ve Şeyh İbrahim Efendi ibn Abdülkadir el-Cîlânî Sarayı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) sarayı *[25b]*

Hama şehrinin camilerinin anlatılması

Hepsi 105 mihraptır. Evvelâ yukarı çarşı içinde **Ubeyde ibn Cerrah Camii:** Hama fatihidir ve Hazret-i Peygamber bunlara

"Cennet ehlisiniz!" diye müjdelediği Aşere-i mübeşeredendir (cennetle müjdelenen 10 zat). Bu cami eski zamanlarda kilise imiş. Mihrap çevrilerek fetih sırasında cami oldu. Humus keferesinin haracı malıyla tamir edilerek eski mabet bir cami oldu. Hâlâ giden masrafı dört köşe bir beyaz mermer üzerinde iri yazı ile yazılıp cami duvarında bellidir.

................(1 satır boş) ....

Güzelce Kasım Paşa Camii: Selim Han fethinde vali bulunup bu nur dolu camii inşa etmiştir.

................(2 satır boş) ....

Bunlardan başka (---) adet mescitlerdir.

................(1 satır boş) ....

Medrese ve darülhadislerin anlatılması :

................(1.5 satır boş) ....

Darülkurra ve sıbyan (çocuk) mekteplerinin anlatılması: Tamamı 72 adet sıbyan mektebdir.

................(1.5 satır boş) ....

Tarikat ehli derviş tekkelerinin anlatılması: Tamamı yedi tekkedir ama Hazret-i Abdülkadir el-Cîlânî Tekkesi kadar bakımlı, şenlikli, dervişleri çok ve aşevinde nimeti devamlı tekke yoktur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bekar tüccar hanlarının anlatılması: Tamamı yedi adet tüccar hanı vardır. Evvelâ,

................(1.5 satır boş) ....

Konuk kervansaraylarının özellikleri: Tamamı (---) adet konukların teklifsiz kaldıkları büyük kervanlarayları vardır. Evvelâ,

................(1 satır boş) ....

Sultan çarşısı bedestenlerininin anlatılması: toplam (---) adet dükkânlı çarşıdır. Gerçi Şam ve Haleb çarşısı gibi süslü değildir ama yine bütün kıymetli eşyalar mevcuttur. Kuyumcular ile berberleri çoktur.

Yaşlı ve gençlerinin yüz renklerinin anlatılması: Gayet çok sıcak bir şehir olduğundan halkı biraz buğday benizli, niceleri beyaz yüzlü ve bazıları da kızıl yüzlü ince yapılı ve yaşlanmış insan-

ları olur ki güçleri kuvveti kesilmiştir. Nice duası kabul olan adamları da vardır.

Güzellerinin övülmesi: Arabistan olduğundan meralî ve ceylan gözlü, Kudret eliyle sürmeli gözlü, şirin sözlü, nurlu yüzlü, haya sahibi dilberleri olur. Yer yer güzelleri vardır, derler ama pek beğenilmez. Fakat edepli kadınları var.

Halkın giyeceklerinin anlatılması: İleri gelenler renkli hırka ve ipek kaftan giyerler. yerler. Orta halli olanlar olan "*Kazananı Allah sever*" ile kanaat ehli renkli ferace ve yün giyerler. Kadınları ayaklarına çizme giyer, başlarına beyaz car bürünürler.

Beldenin havasının ve suyunun özellikleri: Dördüncü iklimin ortasında bulunduğundan suyu ve havası gayet sıcaktır. Şehirden dışarı bazı sene sam yeli esip insanı helâk eder ama şehre tesir etmez. Enlemi (---) dir ve boylamı (---),

Sanayiinin beğenilenleri bildirir: Bu şehirde de bütün halkı pamuk ipliği eğirip çarşaflar, havlular ve ipek siyah poşular yaparlar. Askerî taifesinden at binicileri pek çok olduğundan gayet sanatlı at gemi yapar demircileri vardır. Hama gemi meşhurdur.

Mahsullerinin beğenilenlerini bildirir: Şam'ın Havran buğdayından iri taneli buğdayı olur. Güzel arpası, pamuğu, baklası, reyhanı, tirfili, yoncası ve küheylân atları, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[26a]*

Yiyeceklerinin beğenilenlerini bildirir:

................(2 satır boş) ....

İçeceklerinin beğenilenlerini bildirir :

................(2 satır boş) ....

Sanatlı hamamlarını bildirir: Tamamı (---) adet hamamdır ama Arnavud Mehmed Paşa Hamamı kadar aydınlık bir hamam bir diyarda görmedim. Evvelâ Kırım diyarında Bahçesaray içinde Mehmed Giray Hamamı'nı gördüm, ama bu yeni yapıldığından bütün kubbelerinde billûr, necef ve moran camları ile aydınlanmıştır ki sanki hamam içine nur doğmuştur.

Anadan doğma İlâhî nur gümüş tenli ve gümüş gibi vücutlu dilber civan dellâklar kâküllerini dağıtarak her adamın huzurunda hizmete dururlar. Bütün futaları (kumaş cinsi) renkli ipekli peştemallerdir. Silecek ve havlu peşkirleri ile bütün gereçleri çok temizdir. Hamam içinde bütün Hanefî kurnalarının ve Şâfiî havuzunun lüleleri ve bütün taşları altın yaldızlıdır. Kısacası hiz-

met edenlerin tamamı huri ve gılman gibi Arap dilberleridir. Sonra (---) hamamı,

...............(2 satır boş) ....

Bunlardan başka bu büyük şehirde 180 saray hamamı vardır diye belde halkı övünürler, gerçek yine öyledir.

İbret verici Muhammed dolabı binasının özellikleri

Daha önce Antakya'nın özelliklerinde yazılan Asi Irmağı'nı Mısır ülkesinden sihir ile getiren Yahudi'nin yaptığı Hama dolabıdır. Hazret-i Ali anılan sihirbazı katl edince Asi Nehri'nin bu Hama dolabına uğrayarak döndürmesi ihtimali olmadığından anılan dolap işlemedi. Bu kere öldürülen adı geçen sihirbazın bir oğlu kalmıştı, bu dolabı döndürerek şehri sulamak için elinden gelen çabayı gösterdi. Ancak döndürmesi mümkün olmadı. Sonunda,

"Hazret-i Âdem'i seversen dön!" dedi. Aslâ dönmedi. Kısacası bütün peygamberleri şefaatçi tutup,

"O ulu'l-azm peygamberleri seversen dön!" dedi.

Dolap yine dönmedi. Hemen dolap sahibi Yahudi,

"Âhir zaman peygamberi Muhammed'i seversen dön!" deyince azametullah bir kere dolap,

"Yâ Muhammed!" diye çok ses çıkararak dönünce hemen dolap sahibi şahâdet parmağını kaldırıp İslâm ile şereflendi. İsmine Muhammed Ensarî derler, dolap yakınında gömülüdür.

Hama dolabının şeklinin özellikleri

Bu öyle bir dolaptır ki "Yâ Muhammed!" diye seslendiğinde, dört tarafındaki çöllerde gece yarılarında sekizer saat yerden "Yâ Muhammed!" sesi duyulduğundan "Muhammed dolabı" derler. Göklere doğru baş uzatmış yüksek bir dolaptır. Orta milinden en yüksek yerine varıncaya kadar 40 mimar ziraıdır. 40 zirâ da aşağı olup toplam 80 arşın yüksekliğinde bir dolaptır.

Bütün tahtaları Ba'albek Dağları'ndan gelir çam ağaçlarıdır. Bu tahtalarda yüzer, yüz ellişer okka gelir çiviler vardır. Dolabın çevresinde binlerce su kovaları vardır. Kule üzerinde saf su akıp oradan su kemerleri ile şehrin bütün camilerine, tekkelerine ve saraylarına gidip sular büyük bir vakıftır ki (---) muaf ve müsellem marangozları ve 40-50 hizmetçileri vardır ama yanına varıp seyr eden kimselerin kulağı dolabın sesinden sağır olur.

Garip ve acaip seyirlik budur ki; şehrin aylak çocukları bu dolaba sarılıp dönerek yukarı çıkıp oradan aşağı Asi Nehri'ne kendilerini atarlar, acaip seyirliktir.

Bu dolaptan başka Asi Nehri'nin iki tarafında 3.000 adet Rıdvan cenneti bahçelerine benzer bağlar, bahçeler, düzenli bostanlar, güllük gülistanlık cennet bahçeleri vardır. Her birinde birer ikişer küçük dolapları ile anılan İrem Bağları sulanır bir gülistan şehridir, ama Muhammedî dolabından büyüğü yoktur ki Arap ve Acem seyyahları ağızlarında dolaşır, meşhurdur.

................(2 satır boş) ....*[26b]*

Hama şehrinin ziyaret yerlerinin anlatılması

Evvelâ Hama şehri dışında **Taşköprüzâde Molla Hamid Çelebi:** Kudüs'den gelirken yine arz-ı mukaddes olan Hama'da vefat etti.

Molla İbrahim Âzerî Çelebi: Muallimzâde Efendi'nin körpe can kuzusu Âzerî'dir. Hama'da ateşli hummadan vefat etti. Gilânî tarikati şeyhleri civarında Hamid Çelebi ile bir yerde gömülüdürler. Ölümüne tarihtir:

Dediler geçdi Âzerî Çelebi. *Sene [1251]*

................(2 satır boş) ....

Bu ziyaretlerden sonra tuğlar gidip Hama'dan kıbleye doğru çöller içinde (---) saatte,

Rastan Köprüsü menzili: Asi Nehri üzerinde büyük bir köprüdür ki Arz-ı Mukaddes'te akan iki nehir üzerinde böyle köprü yoktur. Arz-ı Mukaddes'te akan büyük nehrin biri Fırat Irmağı'dır ki Malatya sınırından ta Umman denizine katılıncaya kadar bu ırmağın kıblesi, güneyi ve batısı tâ Arz-ı Hasan, Askalân, Remle, Yafa, Akka, Sayda, Berat ve Trablus-Şam ve Tartus-ı Tarsus'a varınca kadar Arz-ı Mukaddestir. Sonra Ramazanoğlu Yaylası sınır olup tâ Maraş'a, Malatya'ya ve Murat Irmağı kıyısına kadar Arz-ı Mukaddes'tir.

Bütün tefsircilerin sağlam görüşlerine göre Arz-ı Mukaddes odur ki; mahşer gününde İsrâfil Sûr'una üfleyip bütün ölüler dirildiğinde bu Arz-ı Mukaddesi Cenâb-ı Bârî o kadar geniş ede ki bütün insanların, cân, cin, kuşlar ve bütün yaratıkların sorgu-suali Kudüs-i Şerif'te olup bütün yaratıklar bu Arz-ı Mukaddes'de toplana. Onun için Arz-ı Mukaddes derler.

Başka bir rivayette Hazret-i Davud *aleyhisselâm* ile bir tabut birlikte giderdi. O tabut hangi şehre ve hangi hududa vardı ise o mahalle Arz-ı Mukaddes dediler. Bu tabut hikâyesi Kur'an-ı Azim ile sabittir. Bakara suresindeki *"Ve peygamberleri onlara dedi ki: Onun hükümdarlığının alâmeti, Tabut'un size gelmesidir."* [Bakara, 248] âyeti delildir, ama bu tabut Antakya, Kefirnahun yani Safet'e ve Mısır şehrine varmadığından bütün tefsirciler, hadis bilginleri ve tarihçiler görüş birliğiyle "Bu üç şehir Arz-ı Mukaddes değildir" demişler.

Başka bir rivayette peygamberlerin gömülü oldukları yerlere Arz-ı Mukaddes demişler, ama bu Arz-ı Mukaddes'de Ba'albek Ovası'nda Tenur Nehri, Zabul Nehri, Kelb Nehri, Zağzağa Nehri ve nice nehirler vardır ama Fırat ve Asi Nehri'nden başka Arz-ı Mukaddes içinde akan büyük nehir yoktur, ama Fırat Nehri üzerinde Arz-ı Mukaddes'e dahil olduktan sonra aslâ köprü yoktur. Zira deniz gibi sudur, köprü tutmak ihtimali yoktur. Malatya, Birecik ve Caber kaleleri önünde gemilerle geçilip Birecik'ten tâ Bağdad ve Kurna'ya varınca kadar bütün tüccar mallarını keleklerle (yük taşınan sal) ve gemilerle Bağdad ve Basra'ya götürürler. Derin sulu nehirdir.

Ama bu Asi Nehri köprü kabul eder. Bir köprüsü Antakya'da ve bir köprüsü bu anılan Rastan Köprüsü'dür ki Abbasîoğulları'ndan Harun Reşid, Şam Meliki Nureddin Şehid ve nice melikler tamir etmişlerdir. Zira insanların geçit yeri ve Mısır, Şam ve Haleb yoludur. Bu köprünün Humus toprağı tarafı kenarında bir bayır üzerinde Humus sınırında 100 haneli bir Arap yerleşim yeri vardır.

Burada Zevk erbabının pîri, şevk sahiplerinin önderi, akıl ve şeriatin bekçisi, asıl ve fer'in ârifi, ilâhî sırların şeyhi, sonsuz nurların mücahidi, **Şeyh Bayezid-i Bistamî** *Allah sırrını aziz etsin,* o köy içinde büyük bir cami ve eski bir tekke içinde nurlu yüksek bir kubbe içinde medfundur. (---) (---) tarikatından ulu sultandır. Yüzden fazla fukaraları vardır. Gelen geçenlere nimeti bol bol dağıtılır. Bütün Araplar, Çöl Arapları, Türkmenler, Anadolu halkı ve bütün mahlûkat bu sultana inanırlar ki bütün insanların ziyaret yeridir.

Hazret-i Bayezid hikâyesi: Bir Kadir gecesinde şeyh hazretleri cennet benzeri Bağdad'ın Kuşlar Kalesi adlı yerindeki evinden dışarı çıkınca görse ki Büyük Arş'ın rahmet kapısı açılmış.

"Subhânu'l-Hallâku'l-Bâkî" deyip hayret âlemine dalmış iken ötelerden bir gelir ki "Ey Bayezid! Benim böyle 70.000 rahmetim kapısı vardır" sesini Bayezid işitince "Hû" deyip Bağdad Çölü içinde dönerek çöl dikenleri, toz toprak ve sert taşlara ayaklarını vurmaya başlar. Mübârek ayaklarında aslâ et ve tırnak kalmaz. Kuru incik kemiğiyle bu yere gelerek (---) oğulları zamanında vefat edip defn ederler. *Allah sırrını aziz etsin.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu mahalde Şam'ın çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, Şam yeniçeri muhzır ağası ve nice divan erbabı hediyeleriyle divan hizmetine geldiler. *[27a]*

Buradan çöller içinde kıbleye doğru 6 saatte,

Kur'an yurdu ve irfan ocağı Humus'ın özellikleri

İlk kurucusunu bilmiyorum ama (---) tarihinde Rum kayseri yapısıdır.

Daha sonra Hazret-i Ömer halifeliğinde bunu da Ubeyde ibn Cerrah aman ile feth ettikten sonra yine küffâr istila etmiştir.

Daha sonra ikinci fethi Hazret-i Halid ibn Velid'indir.

Daha sonra Mısır halifelerinden Sultan Gavrî elinde iken 922 [1516] tarihinde kale halkı Osmanoğulları'nın tantanasını görüp Hazret-i Osman'ın el yazısıyla Kur'an-ı Kerimi ve kalenin anahtarlarını Yavuz Sultan Selim'e teslim ettiler. Böylece bütün örfî vergilerden muaf ve müsellem oldular.

799 [1395] tarihinde nursuz Timur da Şam'ı harap etmeye gelirken bu Humus şehrini Hazret-i Osman Kur'an-ı Kerimi sebebiyle afv edip harap etmemişti. Daha sonra Selim Han yazımında bu Humus şehri İhtimanoğlu'na sancak yazılıp Trablus-Şam eyaletinde hâlâ sancakbeyi tahtıdır. Hâss-ı hümâyûnu 220.290 akçedir. Erbab-ı zeameti 5 ve erbab-ı timarı 169'dur.

Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Beyinin askeriyle ve bütün timar sahiplerinin cebelü askeriyle 2.000 asker olup sefer eşerler. 300 akçe payesiyle şerif kazadır. Lâkin çölde olduğundan nahiyelerini çöl Arapları harap etmiştir. Sipah kethüdayeri yoktur. Lâkin Şam yeniçerisi serdarı vardır. Dört mezhepten şeyhülislâmları ve nakibüleşrafı vardır. Muhtesibi ve şehir naibi vardır.

Humus Kalesi'nin şekilleri: Asi Irmağı'ndan tam 5.000 doğuya doğru uzaklıkta bir çölde, sonradan yığılma bir tepe üzerinde

yontma taş ile yapılmış bir savaş kalesidir. Fırdolayı büyüklüğü (---) adımdır. Batı tarafına açılır açık bir kapısı var, demir kanatları vardır. Dört tarafında hendeği yoktur. Duvarının yüzü nakışlı taşlar ile hisar içinde toplam (---) adet temiz toprak ile örtülü evler vardır.

Kale dizdarı ve neferatları vardır. Yetecek kadar topları vardır. Paşa bu şehre girince acaip top şenlikleri ettiler. Hayli yüksek kaledir. Bu Arabistan'da böyle elle yığma tepe üzerinde bu Humus, Hama ve Haleb kalesi vardır (---) (---).

Ama aşağı varoşda toplam (---) adet süslü evler vardır. Bağ ve bahçeleri yoktur. Yer yer bostanları Asi Nehri kenarındadır. Geçmiş zaman padişahları şehre Asi Irmağı'ndan bir ark kesmişlerdir. Horasanî kârgir yapı ile temiz suyu şehre gelip sular. Gerçi suyu Asi'den gelir ama sanki hamam suyu gibi sıcacık olur. Aşağı varoşu etrafında yerleşim yeri olmadığından Çöl Araplarından çok korkarlar.

Tamamı (---) mihraptır. Evvelâ yukarı iç kalede Sultan Camii (---) o kadar geniş cami değildir ama eski nazargâh olduğundan ruhaniyet vardır. Hazret-i Osman'ın kûfî hatt ile Kur'an-ı Kerim'i bu camidedir ki Hazret-i Osman Medine-i Münevvere'de bu Kur'an-ı Kerim'den okurken Ramazan gününde şehit olup bu Kelâm-ı İzzet'de (---) suresinde *"Muhakkak Allah adaleti ve iyiliği emreder."* [Nahl, 90] âyet-i şerifi üzerinde hâlâ kan bulaşmış belirtileri vardır. Ve (---) (---) camii,

................(3 satır boş) ....

Geri kalanları (---) adet eski ibadethane mescitlerdir. Evvelâ Bey'a Mescidi ve (---) mescidi,

................(1.5 satır boş) ....

Ve iki medrese, bir darülhadis, bir darülkurra ve yedi sıbyan mektebi var. Bunların bütün evkafları o kadar sağlam ve bakımlı değildir. Üç adet tekkesi var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve üç hanı var ve bir hamamı var, suyu Asi Nehri'nden dolap ile akar derli toplu bir hamamdır. Öğleden sonra kadınlar girer.

Ve (---) kadar dükkânları var ama her şey bulunur. Lâkin bedesteni yoktur.

Suyu ve havası, çölde olduğundan çok şiddetli sıcak olup bazı zaman sam yeli eser. Mahbub ve mahbubesi beğenilmez. Ancak ümmetin dindarlarından ermiş insanları vardır.

Sanayiinin beğenilenleri: Beyaz pamuk havlusu, peşkiri, çarşafları, siyah poşuları, siyah carları ve alaca peşkirleri meşhurdur. *[27b]*

Humus şehrinin külliyatının özellikleri: Bütün halkı saf, temiz oğuz taifedir. Yalan, iftira, dedikodu, günah ve isyan bilmezler.

..............(3 satır boş) ....

Humus Kalesi'nin ibret verici tılsımlarının özellikleri: Hâlâ eski zaman kahinleri ve filozofları bu eski şehir içinde yer altında yılan, akrep, çıyan kısacası zehirli hayvanlar için tılsımlar yapıp gömmüşlerdir. Hâlen günümüze kadar o tılsımların etkisiyle o gibi yılan, akrep ve çıyan olmaz. Olursa da insanoğlunu ısırsalar da etkisi olmaz.

Humus toprağının özelliği: Humus toprağından bir kişi her hangi diyara götürüp yılan, akrep ve çıyan soktuğu yara üzerine o toprağı bağlasalar Allah'ın izniyle olur.

Diğer özelliği: Humus'un içinde bir su kuyusu vardır. Bir kimse o kuyu suyuyla gömleğini yıkayıp giyerse o insanı aslâ akrep sokmaz. Eğer o gömleği başka su ile yıkarsa hükmü geçersiz olup akrep sokarsa o zaman etkili olur. Pek meşhur kuyudur.

Vilayet halkından işittim, Humus'ın Bey'a tarafında bir mescit vardır. Kapısı üzerinde bir tılsımlı garip ve acaip görünüşlü bir heykel vardır. Yarısından yukarısı insan görünüşündedir. Yarısından aşağı ise akrep şeklinde mermerden yapılmış bir heykeldir. Bir adam o heykel üzerine bir parça hamur yapıştırsa o hamur o tılsımın şekline benzer, o hamur kuruduktan sonra hamurun azıcık bir parçasını ateşe bırakıp akrep sokan kimseye tütsü etseler o yaralanan adam hamurun kokusundan koklasa Tarnı'nın emriyle akrebin soktuğu yerin acısı dinip yaralı kişi şifa bulur. Bu hamurdan hakîre Dizdar Ağa 50 dirhem kadar hediye edince sakladım. Tanrı'nın hikmeti Acem ülkesinde Rumiye şehrinde bir kölemi akrep soktu. Anılan hamurdan ateşte yakıp kölemi tütsüleyince derhâl acısından kurtuldu, akrebin soktuğu yerden sarı sular akıp kölem kurtuldu. (---) (---)

Büyük sahabelerin ziyaret yerlerini anlatılması
Allah onlardan razı olsun

Evvelâ Hazret-i İkrime ibn Ebu Cehil, Cürhümoğulları'ndan Sâbir ibn Cürhüm, Arem Kabile b. Atfan, Eddes b. Ukayl eş-Şems, Mervan ibn Âmir, Ensar Kabilesi'nden Salim ibn Buhayra, Hâşim

b. Benî Neccâr, Buhayr b. Âsım el-Eslemî, Kân Halif el-Eşteri en-Necefî, Câşin ibn Halef, Ahmed Benî Abdullah ibn Neccâr, Huveylid ibn Sehl el-Ayadî, Mu'arrec b. Zâyid el-Kelbî, Mu'ammer b. el-Kays el-Mahzûmî, Hassân ibn Ganem el-Mahzûmî ve Cem' ibn Harbu'l-Yetîmî *Allah sırlarını aziz etsin.*

Talha ibn Abdullah, Utbe ibn Hişâm en-Nehafiyyü'l-Ensarî, Mâlik ibn Fehm et-Temerrî, Gallâd ibn Eslemü'l-Hayfî, Mu'ammer ibn eş-Şeybânî, Müslim b. Haffaf eş-Şeybânî, el-Minfâl ibn Âmiri's-Selmî, Câbir ibn Huveylid er-Rem'iyyü'l-Ensarî, Emevîlerden Hazret-i Ömer ibn Abdüzaziz ibn Mervan'ın anneleri Hafza binti Âsım b. Ömerü'l-Fârûk'dur, Abdülaziz b. Mervan Mısır hâkimiyken bu Ömer b. Abdülaziz Mısır'da Halvan adlı bir beldede doğmuştur. Emevî eşkıyaları Hazret-i Ali'ye söverlerken bu Abdülaziz minberde sövme yerine *"Onlara karşı Allah sana yeter. O, işitendir, bilendir."* [Bakara, 137] âyetini okutturdu. Sonunda Hicretin 110 yılının Receb ayında 39 yaşında olarak vefat etti. Humus şehri dışında Sem'an adlı köyde gömülüdür. *Allah hepsine rahmet eylesin.*

İç hisarda **Hazret-i Osman mushafı ziyareti**: Humus şehrinde yağmur yağmasa Hazret-i Osman'ın mushaf-ı şerifini camiden dışarı çıkarsalar Allah'ın izniyle hemen o an yağmur inmeye başlar, acaip Tanrı sırrıdır.

Gizlilik güneşinin sahibi, hayatın ay ve güneşi, hazır ve gaibin yolcusu, Peygamberin habercilerinin öncüsü, sırlar mahremi, iyilerin öncüsü, uçan adam **Hazret-i peyk-i Resûl Amr-ı Ayyâr ziyareti:** Mübârek isimleri (---) (---) [Amr b. Ümeyye ed-Damirî] dir. Peygamber Efendimizin habercisi ve has musahibi idi. Hazır cevap, zarif ve nükteci olduğundan Amr [b.] Ümeyye et-Damirî derler idi. *[28a]* Peygamber Efendimiz ile bütün savaşlarda ve başkumandanlarla seriyye (küçük savaşlar) seferlerinde bulunmuştur. Peygamber Efendimizin dünyayı terk etmelerinden sonra dünyadan el etek çekerek âlet edevatını kemerine bağladı, âftabesini (başlığını) mübârek başına geçirdi ve dünyayı dolaşarak bu Humus şehrine geldi. Baktı ki iki kişi mezar kazıyorlar,

"Acabâ uzun mu, kısa mı" diye tartışıyorlar. Amr,

"Ölen adam benim kadar var mıdır" der.

"Vardır" derler.

Hemen Amr sıçrayıp kabr içine girip *"Bismillah"* diye yatar.

Meğer mezar kazanın biri Hazret-i Azrail imiş. Amr'ın yakasına yapışarak şahadet kelimesini getirterek ruhunu teslim alıp orada defn ederler.

Şehrin içinde büyük bir türbe içinde gömülüdür. Bütün gelen gidenler, gezginci dervişlerin Davudî sapanları, asaları, İsâ cimcimeleri (pabuç), Veys el-Karanî âftabeleri (başlık), keşkülleri (çanak), pâlheng (dizgin, yular. Tasavvufta Allah'a bağlanmaya sebep olan şey demektir), cürezan, harazan, ummân-ı kerâmeleri (para keseleri), tennure (Mevlevi dervişlerinin giydiği kolsuz, yakasız, yırtmaçlı, beli kırmalı, uzun ve geniş giysi) ve dağarcıkları, çeşit çeşit tarikatların külâhları, zîl [ü] bem (dervişlerin, taşıdığı küçük ziller), kantura (süslü giyim), debdevî dehdehî (ve benzer biçimler), cığcığa (süs olarak takılan kuş yeleği), derviş baltaları, horasan boruları, nice def ve kudümleri (Türk müziğine mahsus usul vurma âleti) ile ve nice bunun gibi fakirlik cihazlarıyla bu Hazret-i Baba Amr Türbesi süslenmiş olup gece ve gündüz gelen ve giden konuklara nimeti bol bir gönül erbabı ziyaret yeridir. *Allah sırrını aziz eylesin.*

Bütün seyis ve ulakların pîridir ki Hazret-i Risâlet-penâh huzurunda Hazret-i Ali Amr b. Ümeyye-i Damîrî'nin kemerini bağlayıp peyklere (ulaklara) pîr oldu.

Melik el-Mansur İbrahim oğlu Melik el-Eşref Muzaffereddin Musa ziyaret yeri: Babasının yerine Humus hâkimi olup 662 [1264] tarihinde vefat ederek bu Humus'da defnedilmiştir.

................(3 satır boş) ....

Bu ziyaretgâhları dolaşıp yine kıbleye doğru 6 saatte,

İkikapılı Han menzili: Şam toprağında (--) hâkimdir. Kale gibi bir çölü çölistan içinde büyük bir handır ki 10.000 at alır. Bütün gelen giden ve dolaşan yolcular bir kapısından girip bir kapısından çıktığı için iki kapılı derler. Hemen kaledir, ama neferatı içinde hâkimidir. Çöl Arapları eşkıyasının yatağı yerdir. Tam yerinde büyük hayrattır. Yapıcısı (---) dır. *Allah rahmet eylesin.*

................(1 satır boş) ....

Buradan yine kıbleye doğru 7 saatte.

Nebik Köyü menzili: Şam toprağında bağlı, bahçeli ve âbıhayatlı (---) evkafı bakımlı köydür. Bir camii var ama bir hayır sahibi büyük bir han yaptırsa daha fazla bakımlı hale gelirdi. Suyu ve havası gayet tatlı bir yerdir. Buradan 6 saatte.

Görülmeye değer büyük Kadife Hanı menzilinin özellikleri

Şam toprağında (---) tarihinde Mehmed Han vezirlerinden Yemen Fatihi Sinan Paşa evkafıdır. Bir çöl içinde kale gibi toplu ve tüfenkli büyük bir handır. 300 asker ile mütevellîsi hâkimdir. 70 adet kasaba gibi vakıf köyleri vardır. Bu hana 10.000 adam atıyla, katırıyla ve devesiyle gelip konaklasa yine bir tarafı boş kalır. Ta bu derece büyük hayrattır. Çeşit çeşit avluları, pek çok odaları, sedirleri, 5.000 at alır ahırı, başka develiği, başka avlu odaları, imareti, kileri, fırını, ferah bir hamamı, 40 adet dükkânı, başka mütevellî sarayı ve paşalar için başka sarayı olan büyük bir handır ki bütün yapıları kârgir kubbeler ile inşa olunmuştur.

Bütün duvarlarının yüzü silâh asacak demir çengeller ile süslenmiş ve bütün atları bağlayacak demir halkalar ile bezenmiştir. Avlunun ortasında büyük bir havuz ile güzelliği tamamlanmış büyük bir handır. Sabah akşam bütün konuklarına her ocak başına birer bakır sini ile beşer tas et parçalarıyla buğday çorbası, adam başına birer ekmek ve her ocağa şamdanlarıyla birlikte birer yağ kandilini hizmetçileri getirirler. Her gece bütün yolcuların atlarına, deve ve katırlarına birer öğünlük yem verilir.

Mütevellî Kasım Ağazâde Mustafa Çelebi, Murtaza Paşa efendimize büyük bir ziyafet çekmiştir ki anlatılmaz. Ta bu derece eski bir han ve büyük bir hayrattır ki Arap ve Acem'de Kadife Hanı meşhurdur. Buradan yine kıble tarafına 6 saatte, *[28b]*

Harasta Köyü menzili: 300 haneli, bağlı, bahçeli ve bir camili bakımlı (---) köydür. Burada Şam ileri gelenleri hediyeleriyle paşaya gelip tanıştılar. Bütün hediyeleri kabul edildi. Hediye gelen 150 kadar at ve kısrakları bütün ağalarına bağışlayıp diğer yiyecek ve içecek türünden hediye ve ikramlar ile paşanın bütün askeri zengin oldu. Hakîre de Nâşifzâde'nin hediye gelen atını bütün koşumlarıyla bağışladı.

Ertesi günü sabahleyin Allah'ın azameti cennet kokulu Şam askeri deniz dalgaları gibi coşup zırh külâh, cebe ve cevşene (örme zırhlara) ve diğer silâhlara gömülmüş olup anayolun iki tarafına kat kat selâma duranların kargı, süngü, kılıç ve mızraklarından Şam Ovası ormana döndü ve mızrak yalmanlarının (mızrak başı, ok temreni) parıltısından insanların gözleri kamaşırdı.

Bütün ileri gelenler, seçkinler, ulema, salihler, şeyhler, imamlar, hatipler, mollalar ve seyyidler kendi adamlarıyla atlar üzerinde selâma durup Emir-i Hac Sinan Paşa başka asker alayı gösterip selâma durdu. Sonra Türkmen oğulları İsâ ve Musa Ağa, Abdüllâm oğulları, Sinan Paşa oğulları, Kasım Ağazâde, Nasıfoğlu Mehmed Efendi, Şam defterdarı, Şam kethüdayeri, Şam çavuşlar kethüdası, emini, katibi ve bütün (---) adet mücevvezeli ve ablak sorguçlu küheylân atlar üzre değerli elbiselere gömülmüş çavuşlar selâma durdular. Kör Abdüsselâm, Rahtavan Mustafa Ağa, Keyvanoğulları, Safet Hâkimi Yavaşça Mehmed Ağa, Salih Ağa ve Hüseyin Ağa (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu ileri gelenlerin tamamı kat kat selama durdu. Sonra Şam'ın 1.500 yeniçerisi zırh külâh ve zırhlara gömülüp hepsi yeşil, al ve güvezi kırmızı benekli, ünlü ve seçkin şanlı yiğitler ellerinde on yedişer boğum kantar sırığı kargı, demir yalmanlı ve omuzu Haleb kalkanlı güçlü kuvvetli, cesur ve namlı beylerin her birisinin altlarında her ayağı biner guruşa, filân oğlu filân diye soyu sopu belli mühre kısraklar üzerinde sade Şam başlığı koşumlar, Şamvarî eyerler, Şam rikabları, Şam dikdikleri (eyer örtüleri), ve tutmir şaka-bend, cerid buridelisi, zelpuşlu, at sineklikli, ipek örme sırmalı şebekeleri ile altı pâre yancıklı, ve Sam-süvâr hotaslı küheylân at ve kısraklar üzere selâma durup yedi akçe ulufeye mutasarrıf yeniçerilerin ensesinde en azı beşer, onar, kırkar, ellişler kâkülü dağınık, iki karış enli gümüş kuşaklı, eli sırıklı Gürcü, Abaza ve Çerkez köleli yeniçeriler kat kat selâma durdular. Bunlardan sonra Kapukulu yeniçeri serdarı ve Kapukulu sipah kethüdayeri başka selâma durup başka büyük alay ettiler.

Şanlı Paşa da azamet, gösteriş, şaşaa ve tantana ile Rüstem ve Efrasiyab gibi atına binip önce 400 sadaklı (ok torbası) ve savatlı (zırhlı), pâk ve silâhlı, mükemmel koş kol (yedek at), ağırmak (safkan at) ve kazakdaş (yoldaş, arkadaş) alaşaları (iğdiş edilmiş at) ile at başı beraber geçtiler.

Bundan sonra 200 deli ve 200 gönüllü askerleri de pür-silâh Kosdaniçse (mızrak veya cıda, kargı) sırıklarında kurt derileri sarılmış renkli filandıra bayraklarıyla (kurdele biçiminde bayrak), yelken şeb-külâh ve Salihli takkeleri çelenkler (sorguç) ile hepsi pür-silâh at başı beraber geçtiler.

Sonra 100 çaşnigir (saray sofracısı) ve 100 taşra kilerciler de elleri sırıklı küheylân atlar üzere ubûr ettiler.

100 adet iç ağaları ve saraçları, 100 adet mahzenciler, matbah (mutfak) emini ve vekil-harc tabileri hepsi sırıklı geçtiler.

Daha sonra 200 adet müteferrika (padişahın, vezirlerin veya sadrazamın emirlerini götüren kimse) ve 200 adet riayet edilen çifte köçekli pâk mükellef ve muhteşem eli sırıklı ağalar at başı beraber geçtiler.

Sonra 200 kapıcıbaşı samur kürklü, küheylân atlı kırkar ve ellişer adet eli sırıklı dilberan kafadarları zırh-külâha gömülmüş at başı beraber geçtiler.

Sonradan paşanın bir yüğrük bayrağı, bir ardcı bayrağı ve iki tuğları geçip ardı sıra paşanın dokuz adet küheylân atları taşlarla süslenmiş altınlara gömülmüş yedekleri ve mücevvezeli (resmi kavuklu) yedekçiler, mirahur ağa ile çekip ardı sıra paşa diba, zerbaf, sırmalı, ipekli ve taşlarla süslenmiş kırmızı kadife cevahir düğmeli samur kapaniçse ile altın sırmayla işlenmiş tirkeş ile iki yanında kırmızı dolamalı ve sırmalı üsküflü mataracılar, altın taşlı şatırlar ile ve 400 adet silâhlara gömülmüş iç ağalarıyla mehterhanesini döğerek 1058 Şevval'inin 10. günü [28.10.1648] cennet kokulu Şam'a girildi. *Allah mübârek eyleye.* (---) (---) (---) (---) (---) *[29a]*

Cennet kokulu Şam'ın gücümüz yettiği kadar hâllerine vakıf olup bütün peygamberlerin ve evliyâların nurdolu kabirlerine yüzümüzü sürüp ileri gelenlerinin ve seçkinlerinin açık-seçik ve düzgün konuştukları Arapçayı bildirir

Evvelâ Cenâb-ı Hak meleklere Arapça konuşmayı emr etmişti. Hazret-i Âdem de yeryüzünden cennete girdiğinde Hazret-i Cebrail, Hazret-i Âdem Safî'ye Arapça'yı öğretmişti. Havva Ana ile ve diğer melekler ve bizzat Allahu Taalâ Arapça konuşurdu. Zira *"Peygamber (A.S.) dedi ki: Cennet ehlinin lisânı Arapça, Farsça ve Dürrî'dir."*

Bu hadis-i şerif Kemâl Paşazâde'nin yazmış olduğu *Dakâyık u Hakâyık* adlı kitapta yazılıdır, ama Hazret-i Âdem cennetten yeryüzüne indikten sonra kendinde Allahu Taalâ'dan ayrılış üzüntüsünden dolayı unutkanlık meydana gelir. Daha sonra Arafat Dağı'nda Hazret-i Havva ile kırlangıç kuşu

aracılığıyla buluşur. Tanrı'nın emriyle Arapça'ya yakın İbrî diliyle konuşurlar. İbrî dili harfleri yine Arapça harfleri kadardır ve yine o harflerdir. Ancak İbrî derler başka bir dildir ki (---) cildimizde yazılıdır.

Hazret-i Âdem aleyhisselâmın çocukları çoğalıp yayılınca İbrî dili, Süryanî dili ve İmranî diliyle konuşurlardı. Hazret-i İsmail Nebî aleyhisselâm 40 yaşında peygamber olunca Arapça dili ilk defa onlar tarafından konuşuldu, ama Süryanî, İmranî ve nice diller Hazret-i İdris Nebî'den kalmıştır, ama günümüze kadar gelen Arapça Cenâb-ı Hakk'ın övdüğü dildir ki (---) suresinde *"Apaçık Arap diliyle"* buyurduklarından bir geniş dildir ki haddi ve sınırı yoktur.

Bir şey için yetmiş lügat vardır. Nitekim Mekke'nin 300 ismi vardır. Meselâ Mekke, Bekke, Ka'be, Vâdi'n-Neml ve Mu'allâ (---) isimleri vardır. Arslan için 300 ismi vardır. Tâ bu derece geniş, fasih, belagatlı, tumturaklı kelimelerle açık-seçik dildir.

Onun için büyükler *"el-Arabî fesâhatün ve'l-Acemî zarâfetün ve't-Türkî kabâhatün ve sâ'irü'l-lisân galîzatün"* (Arapça fesâhattir, Farsça zerafettir, Türkçe kabadır ve diğer diller fazlalıktır) demişler.

Böyle bir geniş Arap dili, Arabistan gibi geniş Arz-ı Mukaddes'de Arap kavim ve kabilelerinin haddi sınırı olmadığından Arapça 12 lisandır. Her biri birinden başka özel lehçeleri vardır ama hepsinden fasih ve beliğ konuşulan Arapça Mekke, Taif, Hicaz ve Mevâl Araplarının fesahat ve belağat üzere konuştukları dilleridir ki nice parlak inci gibi kelimeleri âyet-i şerif ile konuşulur, ama Şamlıların da açık, seçik ve güzel konuşmaları vardır. Zira Şam uleması (bilginleri) meşhurdur.

Evvelâ âlem seyyahı ve insan nedimi olan kimselere lâzımdır ki herkes ile güzel geçinmek için Arapça'dan bile, kendine yardım için ekmek ve su isteyecek kadar ve kendine bir zarar geleceği sözü anlayıp gafil olmamak için her ne çeşit dil olursa 140 lisanı bilip olgun, bilgin ve âlem seyyahı ola. Zira her şey'in bilinmemesinden bilinmesi yeğdir. Evvelâ:

vâhid	*isneyn*	*selâse*	*erba'a*	*hamse*
1	2	3	4	5

sitte 6	*seb'a* 7	*semâniye* 8	*tis'a* 10	*aşere* 11
ihdâ aşer 11	*isnâ aşer* 12	*hubuz* ekmek	*mâ'* su	*ineb* üzüm
bıttîh karpuz	*asel* bal	*leben* süd	*tîn* incir	*tibin* saman
rummân nar	*tüffâh* elma	*ades* mercimek	*basal* soğan	*nahl* hurma ağacı
şecer ağaç	*temir* hurma	*rubat* hurma	*beyza* yumurta	*dücâc* tavuk
ganem koyun	*bakar* sığır	*cemel* deve	*feres* at	*hımâr* eşek
zi'b kurd	*kelb* köpek	*hınzîr* domuz	*milih* tuz	*fülfül* biber
dibis bekmez	*hatab* odun	*nâr* ateş	*berd* sovuk	*temmûz* sıcak
ta'al gel	*rûh* git	*iclis* otur	*uk'ud* otur	*semeke* balık
cibâl dağ	*makâlîd* kilit	*İftahi'l-bâbe ya veledî* Ey oğul aç kapuyu		

Gallıkı'l-bâb
Kapa kapıyı

Seddi'l-bâb
Kapa kapuyu

Ta'al yâ ahî
Gel kardeş

İrkibi'l-feres
Bin bu ata

Yâ sittî ta'al te'kül yaktîn
Yâ kadıncığım, gel sen kabak ye

Yâ baklete'l-hamkâ'	*Yâ deyyûs*	*Ellâ yahrib diyârek*
Ya'ni ahmak semiz ot	Yâ gidi	Allah vilâyetin, harâb eylesin

Eş biddek	*İnkalebe'l-hamru hallen*
Ne istersin	Şarâb sirkeye döndü
Ey se'ele'l-haber	*Ey vecedtuhu ceyyiden*
haber sordu	Ben anı yeni buldum

Iğrevveytü	*galebe*	*Ey sâra mâzâ şiye*
Ata çıplak bindim	Galip oldu	Yürümek iyi oldu

Vecedtü bahîlen	*Ey sâre vakti hasâdin*
Ben onu bahîl buldum	Ekin biçmek vakti geldi
İzâ kesüre indehü'l-leben	*Ezültü anhü'l-şikâye*
Kaçan katında süd çok ola	Ben ondan şikâyeti kaldırdım *[29b]*
Ey i'tekadtü ennehu kerîmun	*teslîm*
İnandım, gerçekten, cömerttir.	boyun komak

izmâmî	*hamayî*	*revâ*	*kâl?*	*haşiye*
sıkıldı	ey uşak	söyledi	uçdu	korktu
gıyâvet	*yü'sir*	*veris*	*idrâk*	*bâğ*
anılmak	bây oldu	mirâsyedi	anladı	sattı
veheb	*ekâm*	*tavvıf*	*meyyit*	*sâfir*
bağışladı	durdu	tavaf etti	öldü	sefer etti
Kahire	*ta'addi*	*eyyi*	*hirre*	*sübû'*
kahr etti	geçmeklik	demektir	kedi	arslan

Ellâ yerzâ anküm

Allah senden râzı olsun

Bu Arap dili uçsuz bucaksız bir denizdir. Bunu manalar dalgıcı olan bilir. Ancak bu hakîr, bu lisandan da müsveddemiz içinde bulunsun diye yazdı, *vesselâm.*

Tanrının hikmeti, cennet kokulu Şam'da Murtaza Paşa efendimizle gece ve gündüz Hüseyin Baykara fasılları edip has sohbetler ederken Âsitâne-i Saadet tarafından paşanın ulağı gelip Mevlevî veziriazamın azledilerek Malkara'ya sürüldüğü ve Kara Murad Paşa'nın veziriazam olduğu haberini getirince Paşa gayet kederlendi. Zira Koca Mevlevî Mehmed Paşa'nın çırağı olup harem-i hasdan doğru Koca Vezir sarayına çıkıp onun misafiri ve gözdesi olmuştu. O gece Paşa ile sohbet ederken Paşa efendimiz,

"Bre hazinedarı çağırın" deyince hazinedar geldi. Hazinedara,

"Var Evliyâ Çelebi'ye 300 altın ve bir samur paçası serhaddî ve üç kölesine üç kat esvap kürkleriyle ve kölelerine ellişer guruş ver" dedi. Hemen hazinedar 300 altını hakîre verdi. Paşa,

"Biraderim Evliyâm! Allah âsân getire. Der-i devlete (İstanbul'a) yolcusun!" deyince aklım başımdan gitti. Ne çare,

"Emrin başüstüne" deyip o gece Murtaza Efendi bütün mektupları yazdı. Sabahleyin bütün dostlar ile vedalaşarak üç kölemle,

Cennet kokulu Şam'dan ulaklık ile Asitâne-i Saadete gittiğimiz menzilleri bildirir

Evvelâ **İkikapılı** menzili; Şam'dan 9 saattir. (---) saatte **Humus** menzili.

Buradan 12 saatte **Hama** menzili. Burada menzil beygiri ve menzilci alıp aslâ dinlenmeyip (---) saatte **Şecer**'i, **Mıdığ**'ı, **Şuur Köprüsü**'nü ve **Zanbakıyye**'i geçip o gün o gecede **Antakya** menziline geldik.

Buradan **Belen**'i, **İskenderun**'u, **Payas**'ı, **Kurtkulağı**'nı ve **Misis**'i (---) saatte geçip **Adana menzili**, oradan **Çakıt**'ı, **Sultanhanı**'nı ve **Ramazanoğlu Yaylası**'nı aşup (---) saatte **Ulukışla menzili**, oradan **Ereğli Kasabası**'nı, **Karapınar** ve **İsmil**'i geçip (---) saatte **Konya menzili**ne geldik.

Buradan **Lâdik** ve **Ilgın Kasabası**'nı geçip (---) saatte **Akşehir menzili**ne gelindi.

Oradan **Bolvadin**'i, **Bayad**'ı, **Husrev Paşa Hanı**'nı ve **Seydî Gazi**'yi geçip (---) saatte **Eskişehir menzili**ne geldik.

Oradan **Söğüt Kasabası**'nı ve **Lefke Kasabası**'nı geçip (---) saatte **İznik Kalesi menzili,** oradan **Yalakâbâd** Deresi'nde **Kırkgeçit** adındaki melun, korkunç ve tehlikeli yerde Kırkgeçit'i 40-50 kere geçip tatlı candan usanıp derbendi geçip **Hersek**'de menzil beygirlerini değiştirip oradan **Dil**'i geçip gece yarısında (---) toplam saatte **Üsküdar** menziline deniz gibi asker içine güç ile geldik.

Paşanın kapı kethüdası Kuşçu Mahmud Ağa ile Sadrazam Murad Paşa'yı Üsküdar'da otağında bulup hakîr el öptükten sonra mektupları verdiğimde,

"Şam'dan çıkalı kaç gündür?" dedi.

"Çıktığım gün ile bugünkü gün on gündür" dedim.

"Paşa n'işler?"

"Hayır duanızdadır" dedim.

Bu hakîrin hâlini sordu ve mektuplardan memnun olup,

"Biz onu bir büyük işe koşsak gerek. Hemen er olsun, baş yarsın, padişaha mal tahsel eylesin. Hele şu gailemizi def' edelim" dedikten sonra hakîre değerli bir hil'at giydirip,

"Kapı kethüdası! Evliyâ'yı bir hoşça gözet!" dedi. Yine yer öpecek şeklinde saygı gösterip Mahmud Ağa'nın çadırında konakladık. (---) tarihinde,

Osmanoğlu askeriyle Gürcü Nebi'nin Üsküdar cengini bildirir

Meğer bütün Osmanoğlu askeri Gürcü Nebi, Katırcızâde ve Çomar Bölükbaşı (---) adındaki Celâlîler üzerine sefere çıkmışlar ama adı geçen Celâlîler Osmanoğlu askeri üzerine 100.000 Celâliyle Üsküdar'a gelmek üzere iken Üsküdar şehrinin etrafına bağlar kenarına *[30a]* hendekler kazmışlar. Ama,

İlâhî zuhurat: O gün ki Kara Murad Paşa veziriazam olup Mevlevî Koca Vezir Mehmed Paşa'yı Malkara'ya sürüp orada şehit ettikleri günlerin bir mübârek gecesinde Kasımpaşa Mevlevîhanesi Şeyhi Çelebi Halil Efendi bir rüya görüp Murad Paşa'nın tezkirecisi Karagöz (---) Efendi'ye söylerler. Onlar da Kara Murad Paşa'ya söylerler. Hemen Şeyh Halil Efendi'yi Murad Paşa huzuruna davet edip rüyasında gördüğü şeyi anlatır.

Salih (doğru) rüyanın etkileri: Şeyh Çelebi rüya âleminde görür ki,

"Üsküdar'daki namazgâha nice kere yüz bin ümmet-i Muhammed toplanıp belayı defetmek için yağmur duasına hazır olup

Üsküdarî Mahmud Efendi vaaz ve nasihate çıkmış derler. Mahmud Efendi buyururlar ki;

'Üsküdar, Arz-ı Mukaddes toprağından olup bizim himayemizde olduğundan Gürcü Nebi adlı eşkıyanın Murad Paşa elinde perişan olmasını rica ettim. İnşaallahu Taalâ 1059'un [1649] (---) ayının (---) gününde ve (---) saatte öğle vaktinde Gürcü Nebi yenilerek Müslüman gaziler bolca ganimet mallarıyla doyum olup nice bin ümmet-i Muhammed denize gömülmekten ve benim himayemde olan Üsküdar'ın ateşte yanmaktan kurtulmasını diledik. Tanrı'ya hamd olsun duamız kabul oldu. Murad Paşa'da (---) kadar sadrazam olup selâmetle Budin'e vali olduktan sonra kapudan olup yine sadrazam olacak, daha sonra Arabistan'da Hama şehrinde evlenip çoluk çocuk sahibi olmasını rica eyledik. Şimdiki hâlde bu yağmur duasına göz nurum, aziz canım Abdülgafur Çelebim kürsiye çıkıp vaaz ve nasihat etsin' buyurdular.

Bunun üzerine Gafurî Efendi, Üsküdar minberine çıkarak dua edince gökten rahmet suları inip Üsküdar ve İstanbul üzerindeki uğursuz karanlık kalkıp âlem apaydınlık oldu" diye bu rüyayı Şeyh Halil Efendi bu uslup üzre Murad Paşa'ya anlatınca Murad Paşa,

"Vallahi Efendi, geçen gece ben de rüyamda bu İstanbul'da ehlimi (karımı) üç talak boşayıp Hama şehrin evlenerek kubbeli saraylar ve camiler yaptırmışım. İnşaallah hayr ola" diyerek Halil Efendi'ye bol bol bağışlarda bulunup Halil Efendi'nin hayır duasını alır.

Daha sonra "Bu rüyadan ne İlâhî şeyler çıkacak?" derken Gürcü Nebi'nin isyan ortaya çıktı.

Celâlî Gürcü Nebi, Haramî Katırcıoğlu ve adamlarının isyanının sebebini bildirir

Adı geçen Gürcü Nebi, Harem-i Has'da yetişip hizmet erbabından zengin, cömert, makam ve mevki sahibi namlı yarar adam idi. Genellikle (---) mutasarrıf olurdu. Veziriazam Murad Paşa Sultan İbrahim Han kanlısı ve Koca Mevlevî Vezir katili olması cihetiyle Gürcü Nebi, Murad Paşa'ya gücenip Anadolu eyaletleri haşeratlarına bol mal dağıtarak başına 20.000 pis, bozguncu, şeytan, pis bedenlerinin ortadan kaldırılması şart, türlü türlü mahlûkat cinsi ayak takımını başına toplar. Yaratılışında gizli olan hainlik, pislik, melunluğu isyan ve ayaklanma tarafına

yönlendirerek Osmanoğulları'nın ekmek ve tuzunu unutarak sonunun neye varacağını düşünmeden Yüce Devlet'ten yüz çevirir.

Bir alay ipsiz, sapsız, zabt u rabtsız, haşerat ve süprüntüyü devletsiz başına toplayıp Osmanoğlu'nun taht merkezi olan Belde-i Tayyibe, yani İstanbul şehrini sekban ve sarıca sürüleri elinde berbat edip İstanbul halkını İbrahim Han kanı için ağlatmaya ve hallerini perişan etmeye yemin eder.

80.000 askerine 70.000 sahte ve yalan vaatlerle boğazı tokluğuna aç, perişan, muhtaç, sefil boğazı ipli kavmi başına toplar. Nice azledilmiş beylerbeyiler, mültezimler ve bir tavuk için kırk eve konar çapulcular kendine arkadaş, yoldaş olup, korkmadan çekinmeden Anadolu toprağından süprüntü, cünüp askerleriyle bir baş Üsküdar'a gelmeye yemin-billah ve kasem-tallah edip gelmede.

Beri Devlet-i Aliyye tarafında seçkin, halk ve zengin yoksul danışık ederek Hazret-i Resulullah'ın mübârek sancağını Üsküdar'a çıkarup,

"Her kim padişahın birden bine; binden yüz bine varınca tuz ve ekmeğini yerse Resulullah Sancağı dibine gelsin" deyince Allahın büyüklüğü hakîr Üsküdar'a vardığımda dağ, taş, kırlar, meydanlar, bağlar ve bahçeler adam deryası olup dalgalanır.

Hakîr bu büyük kalabalığı görüp,

"Şam-ı Şerif'ten ulaklık ile bu büyük topluluğu görmeye gelip yine fanî cihanın nakşından türlü türlü hisse almaya gelmişiz" deyip seyr etmeye *[30b]* daldık.

İlk önce büyük alay ile Hazret-i Risalet-penah'ın mübârek sancağıyla Sadrazam Murad Paşa nice yüz bin İslâm askeri ile nice bin kayıklar, sandallar, çekeleveler (yelkenli kayık) ve donanma-yı hümâyûn gemileriyle Üsküdar Sahrası'na geçip çadırında konakladı. Âsitane-i Saadet'te mevcut bulunan 76 oda yeniçeri neferatları, korucuları, dânişmendleri (kadıların yanında stajyer olarak çalışan kimseleri), mütekaitleri, bütün kul oğlu kul ve bütün acemiyan ile toplam 44.000 yeniçeri askeri Üsküdar'a geçip kat kat, saf saf olup çadırlarını kurarak bağlar kenarında metrise girdiler.

Sonra 18 dergâh-ı âlî topçuları askeri 200 pâre şahî topları, 40 pâre balyemez ve kolomborna toplarını yeniçeri metrisleri (siperleri) önüne dizdiler, köşe köşe 3.000 topçu askeri hizmette olup cümle topları araç ve gereçleriyle hazır ettiler.

Sonra 30 oda dergâh-ı âlî cebecileri toplar hizmetine ve Müslüman gazilere cebe (zırh) ve diğer mühimmat verme hizmetine 3.000 cebeci hazır oldular.

Bu bütün muzaffer ordunun ensesinde sadrazam hazretleri 10.000 seçkin pür-silâh kapısı kuluyla; yeniçeriler, topçular ve cebecilere kafadar olup sağında ve solunda iki kanat sahibi olarak altı bölük sipahi askeri cebe (zırh) ve cevşene (halka halka, aralarında ufak ufak tenekeler olan zırh), tuğulka (zırh başlığı) ve başka silâhlara gömülmüş olup kat kat üzengi üzengiye, tirkeş tirkeşe (okluk okluğa) at başı beraber sıralanıp ellerinde on yedişer boğum Bağdad ve Basra'nın kargı sırıkları, bellerinde Ma'arra kılıçları ve dillerinde "Yâ gâliben gayrı mağlûb!" zikrini ederek düşman üzere giderek savaş meydanına vardılar.

Çadır ve çergeleri önünde Müslüman askerlerin sırıkları yalmanlarının parıltısından âdemoğlunun gözleri kamaşır. Her kantar mızrak, kargı ve süngünün ucunda ve mızrak yalmanında olan bukelamun nakşı bayrak, filandıra ve sancaklar yeryüzünü bezeyip Üsküdar Sahrası bir lâle bahçesi oldu. 150 yerde ceng davuluna tarralar vurulup yer ve gök güm güm gürleyip Tanrının büyüklüğü kıyamette dirilme gününden bir nişan oldu.

O gün yine 70 adet tuğ, davul ve alem sahibi ve diğer yedi kubbe vezirleri bütün kapu kullarıyla alaylarını gösterip diğer azledilmiş beylerbeyileri ve diğer Arabistan beyleri tekrar itibar kazanmak için var kuvveti bazuya getirip sancakları altında hepsi tertipli, mükemmel, silâhlı ve donanımlı askerleriyle eski kanuna uyarak Osmanoğlu tarzı üzere hareket ederek yavaş yavaş alayları ile geçtiler ve tayin olundukları yerde konakladılar.

İsyancı, vahşi, serkeş olan Celâlî askerine karşı koymaya hazırlanıldı. Her bir vezir ve beylerbeyilere kol kol karavullar (nöbetçi, karakol kolu) buyurulup Üsküdar Sahrası'nda bütün Dergâh-ı âlî yeniçerileri yetmiş yerden metrise girdiler. Köşe köşe şahî ve kolomborna toplar, darbzen ve balyemez topları kirpi gibi kol kol yerleştirdiler. Bütün topları zincir ve saçma ile saklayıp hazır ettiler. Çamlıca, Bulgurlu, Kayışpınarı, Âl-i Bahadır, Sücâh Bağları ve Kadıköyü Dağları tarafına bütün sipahi askeri karavul tayin olundu.

Ve gece ve gündüz deryalar gibi asker Rum gulgulesi ve velvelesi ile basiret üzere olup her gece nice bin Müslüman askeri "Allah yektir yek!" diye gözcülük ve bekçilik ederlerdi.

Yedi koldan vezirler ve beylerbeyileri asker öncüsü, çarhacı tayin olunup günden güne cenge hazır dururlardı. Ve her gün Gürcü Nebi tarafından sadrazama çaşıtlar (casuslar) gelip,

"İşte filân menzile geldi ve 80.000 askeri vardır!" diye haber gelirdi.

Hemen sadrazam Kapudan (---) Paşa'yı görevlendirip 40 pâre donanma-yı hümâyûn kadırgalarıyla 5.000 asker tayin ederek İzmit Boğazı yollarına gidip Pendik, Kartal, Darıca ve Hereke yollarından Celâlîler deniz kıyısı ile geçmesin diye anılan kadırgalar memur olup gittiler, ama Celâlîler bu kadırgaların yolları üzerinde hazır olduklarını haber alınca İzmit şehrine uğramayıp hesapsız zahirelerini zorla İzmit şehrinden alıp Kocaili sancağı toprağında bakımlı ve şenlikli köyler içinden Üsküdar'a gelecekleri haberi geldi.

Ertesi gün bizzat Cem-haşmetli saadetlü padişah başdarda-i hümâyûnına (yelkenli savaş gemisi) binip 2.000 kadar bostancıbaşı kayıkları ve diğer sandallar ile 12.000 tüfenkçi *[31a]* güçlü-kuvvetli kurnaz bostancı yiğitleriyle ve 12.000 asker de baltacılar, aşçılar, helvacılar, kilârcılar, ekmekçiler, hâs ahırlılar, yedekçiler, kopilciler, zülüflü baltacılar ve diğer sayısız İslâm askerleri ile Üsküdar Bahçesi'nde konakladı.

O an bostancıbaşıya ferman edince 12.000 tüfenkli uskuklar ile Haydarpaşa Bahçesi'nden tâ Ali Bahadır ve Sücah Bahadır bağlarına varıncaya kadar bostancılar kat kat metrise girdiler.

O gün saadetlü padişah hazretleri, efendimiz Defterdarzâde Mehmed Paşa'yı huzuruna davet edip bir samur hil'at giydirip ve başına bir mücevher otağa sokup dua ve senâ ile,

"Serdar-ı ekremim ve çarhacı vezir-i mükerremimsin. Yürü İslâm askerimin öncüsü ol. Allah işin âsân getire!" diye saadetlü padişah, paşa efendimize nice yüz güzel sözler etti.

Defterdarzâde efendimiz ye öpüp başında şahî sorgucu ile sadrazama gelip on kese altın bağışlandı. Oradan otağına gelip dîn-i mübin gayretine gelip çarhacılık hizmetinde mukayyed oldu. İlk önce kendi askerinden 4.000 seçkin atlı Abaza, Çerkez, Gürcü ve akrabalarından Hersek serhaddi gazilerinden hepsini gök demire gömüp hepsinin atlarının gemleri soluklarına birer zira yeşil dârâyî (ipekli kumaş) bağladı. Bütün süvarilerin başlarında yine birer zira yeşil dârâyî bağladı. 2.000 adet piyadesinin hepsinin başlarına da yine yeşil dârâyîler sardı. Toplam

6.000 askerini başka elbise ile ayırıp edip akıllıca hareket etti. Zira Celâlî askeri de İslâm'dandır. Ceng mahallinde mahşerden bir nişan olduğunda bu yeşil dârâyî çarhacı (öncü) nişanı olsun diye bu şekilde güzel bir iş yaptı.

Bu kadar zamandan beri tâ Erzurum vâlisi iken hizmetinde olan 27 bayrak sekban ve sarıcayı hep piyâde döküp çatal fitil, çatal kurşun ve çatal çakmaklı bel tüfenkleri ile bütün gazileri ayaklı cebehaneye döndüler.

Bütün deli, gönüllü ve rüzgâr gibi esip düşman kıran Tatarları çarha cengine ileri, 150 kapıcıbaşıları pür-silâh taifeleriyle paşanın sağında ve 300 adet namlı şahbaz iç ağaları silâha gömülmüş olup paşanın ensesinde kat kat, çıt-a-çıt kafadarlarıyla Bulgurlu adlı mahalde çarha yerinde karar ettiler.

Her tarafa, düşman geleceği taraflara ince karavullara (nöbetçi, karakol kolu) ikişer at yemi tayin edip haber getirmede idiler. Bu kere asker içinde bir dedikodu olup,

Dedikoducu, yerici, huysuz tiryakîlerin saçma-sapan, boş sözleri ve saçma davranışlarını bildirir

İstanbul toprağında çelebi, zarif, bilgili, yazar çizer, kibar, olgun, yumuşak huylu ve efendi adamlar olur ancak tiryakî ve afyon-keşleri gayet fesatçı, fitneci, karıştırıcı ve yerici olurlar. Bu Üsküdar cengi gününde nice bin atlas, diba, ipekli ve sırmalı kumaşlara gömülmüş gözü sürmeli, başı misvaklı, eli mercan tesbihli Kadızâde tarikatından geçinir riyakâr şahıslar, ökçesiz kırkar dirhem nârin pabuç giyer çelebiler, birkaç gece önce Üsküdar'a geçip ceng seyrine gelirler, sanki Kâğıthane ve Okmeydanı gezintisine çıkmışlardır.

Ömrü boyunca kapısından dışarı çıkıp gün yüzü görmemiş lapa dandin hoppa ve zır-zop, bel-hop çelebiler Üsküdar'da bağlarda, Karaca Ahmed Sultan Tekkesi ve Miskinler Tekkesi yanında küme küme, grup grup olup bağların ve mezarların içinde feracelerini altlarına koyup kimi havâyî fişek atar, kimi yere vurmaca top oynar, kimi şarkı söyler, kimi dübeyt, taksim ve varsağı okuyup def ve kudüm çalıp çeşit çeşit şakalar ederler.

Beri tarafta adam deryası ceng ü cidâle hazır olup can pazarına düşmüşler, bunlar bir yere üşüşmüşler. Bir hay-huy şaka ile eğlence vadisine yetmişler.

Nice bin, zayıf, çelimsiz, çaresiz, çekirge bacaklı, eli kalemtraş bıçaklı tiryâkiler burunlarının sümüğünü akıtıp çarpılmış

gibi eğri boyunlu, yamuk ağızlı ve deve dudaklı olup salyaları göğsüne akmış, dili bir karış ağzından dışarı çıkmış, uğursuzlar sürünür ve birer yere toplanıp o şiddetli sıcakta ince yün ferace ve beyaz Ahmedâbâd'ın Hint bezi sadeleri giyip sarıklarını eğip ellerinde birer yelpaze ve birer arka *[31b]* kaşıyacakları ile ceng seyrine gelmişler.

Nicesi elinde oku yayı var ama oklarının yeleklerin 40-50 yıldan beri güve yemiş ama yine fonta sözü yerinde,

"Bre vur kahbe Celâlîyi, bre kıralım Celâlîyi" diye kendine cesaret verir. Kimisi bir yere toplanıp,

"Bre canım! Bu Üsküdar, Eskidar'dan bozma üstü açık bir dünya zindanıdır. Kalesi ve kapıları yok. Levent haşereleri çok. Celâlî melunları bir kere şu Bulgurlu Dağları'ndan gözüküp aşağı İslâm ordusu üzere at bıraksa bütün Üsküdar halkını Kızkullesi'nde denize döker. O günde feryatlar birbirine karışıp bir kayık bin altına bulunmaz, hâl neye varır. Ananın babanın bir taneciği idim, *hüküm Allah'ın*" der.

Bazısının yelpazesi elinde, tütün kesesi belinde altı boğum Diyarbakır'ın ebrî nârenc çubuğuna, Bursa'nın imam lülesine, Cebeliye, Latkiye ve Yenice'nin karınca ayağı doğranmış kokulu tütününü doldurup içerek, gazel okuyarak bu derya gibi asker içinde o kalabalıkta yaya giderek har har solur.

Nicesi tuman (şalvar) peçe olup ayağına nalın giyip elinde asâsı ile salınır. Kimisi bir ayağına çizme ve bir ayağına kubadî pabuç giymiş. Kimi samur kürkünü hizmetkârına vermiş oğlanıyla danışarak,

"Acaba oğlan! Şu cengi hangi bağdan ve hangi dağdan seyretsek ve ne yüzden yük aklığı etsek?" der.

Kimisi o kalabalıkta yol üzerine oturup pastırma, sucuk ve kaşkaval peynirleri, kestane, leblebi, fındık ve fıstık yerler.

Nicesi çelimsiz atına binip,

"Oğlan! Kılıcınla ensemden ayrılma, 'bre vur' dediğim zaman o an aman verme vur" diye kölesine tenbih eder. Kölesi,

"Sultânım kılıç ile ensenizden kimi vurayım?" der.

"Kahpezâde beni uracak değilsin a! Celâlîyi ur!" der.

Nicesi ata binip gözlerinin görme kuvveti kalmamış, feri sönmüş, işi bitmiş burnuna gözlüğünü geçirip bakar.

Kimi dürbün ile Bulgurlu Dağı'nda savaş meydanında atılan çarhacı tüfenklerine bakıp,

"Hay kahpe oğlu, ne pek gülbânglı tüfenk attı!" deyip Bulgurlu Dağı'nda atılan tüfenkten Miskinler Tekkesi önünde, bre miskin tiryakî, korkarak,

"Hay urdu, hay kodu, hay düştü, hay kaçtı. Acaba bizden midir?" der. Birisi,

"Yok onlardandır" der. Birisi,

"Ya onlar kâfir midir?" der. Birisi,

"Kâfirden beş beterdir ki buldu belasını" deyip nice nice ağız ve çirkin küfürler eder. Kimisi

"Hay şahbaz yiğit idi, Hak rahmet eyleye!" diye ağlar.

Kimi acele ile cenge giden adamlardan su ister, vermese,

"Hasan-Hüseyin düşmanı mısın?" der. Kimisi,

"Ağa çek atın başını, benim lüleme bir çakmacık çaka" der.

Nicelerinin keyfi yetişip öz kendi lehçeleriyle kalenderî münasebetsiz sözler ederdi.

Ve nice bin güçsüz kuvvetsiz kalmış bitkin tiryakîler ileri gitmeye mecali kalmayıp arkadaşlarına,

"Birader, Allah bilir bizim asker bozulursa" diyen kurnaz, burnaz, koknaz ihtimalcileri Miskinler Kabristanı setlerinde mezar taşlarının üzerlerine feracelerini altlarına koyup kimi gemi maymunu gibi oturur, kimi kazığa vurulmuş gibi ayaklarını sarkıtıp oturur ve gelen-gidene kötü nükteler ile dil uzatıp gözüne kestirdiği cenge giden adamlara ve nice ileri gelenlere,

"Ağa uğurlar olsun ve gazânız kutlu olsun. Bolay kim evine oğlanın ile bir baş göndereydin" der. Biri de,

"Ağa sen bunun sözüne bakma ve tehlikeye kendini atma. Bu cenk yerinde baş çok olacaktır. Bir baş satın alıp ehliyle geçip bir baş ile var", der. Bazısı,

"Ağa gazân kutlu olsun. Bolay kim şu gazâda sana şehadet nasip ola". Bazısı,

"Garip adamdır, Allah versin şehitliği", der. Kimi de,

"Ağa bu silâhı bit pazarından ödünç mü aldın" der. Biri,

"Yok şirdenzâdeden ödünç aldı" der.

Yine bazısı bir şey yiyerek giderken birisi,

"Çelebi ne yersin?" der. Birisi,

"Necâset (pislik) ekmeği yer" der. Kimisi,

"Ağa vasiyet hakdır. Üsküdar Arz-ı Mukaddese toprağıdır. Cenge gidiyisen sen vasiyet eyle, sana hangi mezarı kazalım?" der. Kimi,

"Ağa kılıcın belinden düştü, kaldır!" der. Kimisi,
"Ağa hizmetkârın yayan gidemeyip kuma döndü, gitti" der. Kimi,
"Ağacığım gayret eyle, boklu şehit olmayıp hür şehit olup din uğuruna sağ gelmeyesin!" der. Kimi,
"Ağa altındaki değirmen beygiridir. Ökçe ile sakın sıçratma. Başından sarığın düşer" der. Kimisi,
"Çelebi, ata kendini pek bağla, kayışı yağla, annenden ayrı düşeceğine ağla!" der. Kimi,
"Çelebi, paşa suyu *[32a]* geçti mi?" der. Biri,
"Helâlleşmeyip üç talâk haramlaşıp geldi" der. Nicesi,
"Ağa atın başı peke benzer, evdeki gibi cenkte çatışma!" der. Kimisi,
"Kendin aldırma, gayret eyle, benzin sararmış" der. Nicesi,
"Çelebi, gine gelir misin?" der. Birisi,
"Gine geleceğim değil" diyene,
"Geleceğine şüphem vardır."
Kimisi bazı hoppa çelebilerdir. Yoldan geçen askerî taifesine,
"A adamcığım, bu elindeki ucu demirli ağaç sırık nedir" der. Kimisi
"Bak a adam, sen adam öldürmeğe mi gidersin. Var Celâlîyi öldür, Üsküdar'a gelmesin" der. Nice gün görmüş şekilli olanları bir yere toplanarak,
"Hemen Celâlîler Bulgurlu Dağları'ndan göründüğü gibi bu Üsküdar askerinin hepsi Haydarpaşa Bahçesi'nden hemen denizi kesip bağlar içinden akıtıp Celâlîler denizin öte tarafında kalırlar, ne ceng ve ne cidâl olup Celâlîlere acaip renk olup bozuma uğrayıp dönüp giderlerdi" diye saçma sapan ve boş laflar ederlerdi.

Bu Üsküdar cenginde bu şekilde nice yüz bin adam deryası dağı taşı tutmuştu ve hepsi seyirci idi. Tanrı âlimdir, eğer Çarhacı Defterdarzâde Mehmed Paşa asker öncüsü olup Gürcü Nebi askeriyle çok sıcak savaşa kalkışmasa, Üsküdar Sahra'sı'nda pek kalabalık ve ağzına kadar dolu olan adam deryasına Celâlîler at kosa Tanrı hakkı beş kere yüz bin insanoğlunu Celâlîler denize dökerlerdi, ama Cenâb-ı Barî yardımcı olup Üsküdarî Mahmud Efendi himmetiyle ve Defterdarzâde yardımıyla yüz aklıkları oldu.

Yine onun isabetli kararlarıyla Üsküdar'daki asker kayıklarla İstanbul'a firar etmez oldu. Bütün iskelelere yeniçeri ve acemî çorbacıları tayin olunup tâ Anadolu Hisarı'na varıncaya kadar karşı taraftan beri tarafa gelen kayıklara engel olmayıp yine kayıkları karşı tarafa gönderirlerdi. Bu hâl ile bütün İslâm askeri gemilerle karşı tarafa geçmekten ümidi kesip cenge başlamalarına Çarhacı Defterdarzâde sebep olmuştur.

Ve İslâm askeri içinde Ağaçayırı adlı mevkide kat kat metrisler kazılıp bostancılar, cebeciler ve topçular hepsi kat kat hendekler kenarına metrislere girdiler.

Her dirsekte tabyalar üzere balyemez toplar konulup Üsküdar'ın her köşe bucak başlarına kapılar yapılıp, hendekler kazılıp mevcut askerleriyle birer oda yeniçeriler çorbacılarıyla tayin olunup cenge hazır olmaları tedbiri yine Defterdarzâde Mehmed Paşa'nın doğru görüşüyle olmuştur.

Bu türlü türlü isabetli görüşler ile İslâm askeri cenge hazır...

Celâlîler tarafından çaşıtlar (casuslar) gelip,

"İşte âsîler Kayışpınarı adlı mahalle geldiler. Yarın elbette cenk ederler" diye haber gelince Sadrazam Kara Murad Paşa 40.000 tüfenkçi yeniçerilere, diğer yedi bölük askerine, ayanına ve iş başında olan iş erlerine nice yüz güzel sözler edip Noveli'den, Bosna ve Arnavudluk'dan 10.000 namlı, fitoz (güçlü), cesur, bahadır serdengeçdi yiğit ile Hazret-i Peygamber'in mübârek sancağıyla ceng meydanına çıkıp Çarkacı Defterdarzâde Mehmed Paşa ensesine kafadar dururdu.

Ve o saat Osmanoğlu cebehanesinden hadsiz, sayısız ok, yay, kılıç, tüfenk, kalkan, mızrak ve diğer silâhlar Müslüman askerlere kol kol defter ile zırh ve demir-külâh dağıtıldı ve yedi koldan bütün asker bir araya gelip at başı beraber kaldılar.

Tâ ki kuşluk vakti oldu, Bulgurlu ve Çamlıca Dağı'ndan ve Âl-i Bahadır Bağı'ndan, kısacası yedi yerden Celâlî askeri görünüp baştanbaşa top top olup yanar ateş gelir gibi gelerek bütün piyadesini ileri döküp geldiği belli olunca hemen sadrazam tarafındaki Hazret-i Risalet sancağını açınca Tanrı'nın emriyle güzel bir rüzgâr çıktı ve Peygamber Sancağı Celâlîler üzere efil efil esmeye başladı.

Bütün Müslüman gaziler bu hâli görünce Yüce Yaratıcıya hamd ü senâ edip taze can buldular. Yedi yerden ceng davuluna tarralar urulup davul, boru, zurna ve nakkarenin sesi ve gürültüsü, atların

nal sesleri ve tozu dumanı göklere yükselip Allah Allah sesleri Üsküdar Sahrası'nı daraltıp inletti.

Bir saat geçince âsîlerin öncüsü Katırcıoğlu adlı palavracı tepeden domuz topu olup Bulgurlu Dağı'ndan yukarıdan aşağı Üsküdar Sahrası budur diye at bırakınca hemen Çarhacı Mehmed Paşa efendimiz canu gönülden bütün askeriyle bir ağızdan "Allah Allah" deyip iki asker birbirine karılıp katılıp iki taraftan kırkar ellişer dirhem Rum tüfengleri atıldı, çok şiddetli çarpışmalar oldu. *[32b]*

Çarkacı Defterdarzâde Celâlîlere aman vermedi. Celâlî ordusunun içine girip vurup kırıp, askeriyle Celâlî askerini iki parça etti. Korkmadan çekinmeden Celâlîlerin öte tarafında, ensesi üstünde Çamlıca Dağı eteğine çıktı.

Oradan yine Celâlîlere üzere tepe aşağı "Hû'dur hû gaziler!" deyip "Allah Allah" ile şiddetli rüzgâr gibi yine Celâlîlerin içine girdi. Kıra geçire yine beri sadrazam tarafına selâmetle çıkıp yedi yüzden fazla kelle getirdi. At değiştirip istirahat etti.

Bu kere yine Defterdarzâde ağalarından paşanın kafadarı ve can dostu olan Şamlı Osman Ağa çarhaya çıkıp,

"Katırcıoğlu katırın depmesi Allah'ın izniyle ne olacaktır?" diye,

"Be koma koçaklarım. Gün bu günkü pür-bela Kerbela günüdür. Saadetli padişah adalet köşkünde adalet edip baş getirene 100 altın ve dil (kendisinden bilgi alınan savaş tutsağı) getirene sipahlık ve zeamet (sipahilere verilen arazi) veriliyor!" diye bütün levendât yiğitleri cenge teşvik etti.

Eline kılıcını alıp kendi akranları askeri içine girip yine paşa ile Celâlî üzerine öyle bir hücum eylediler ki o cengi ne Efrasiyab, ne Sam ve Neriman ve Zâl ve Güstehem etmemiştir.

Yine bu cengin bir kenarına saf, korkusuz ve muzaffer çıkıp Defterdarzâde efendimiz atından inerek bütün koşumlarıyla altındaki yel gibi esen atını Şamlı Osman Ağa'ya verdi.

Bir daha "Koma kurdum!" deyip bütün namlı iç ağalarından cenge kanıkmış bütün Abaza, Çerkez ve Gürcü ünlüleri ile Katırcıoğlu üzerine hücum edip göz açıp kapayıncaya kadar bin kadar Celâlî haşeratını toprağa serdi.

Paşa tarafından ancak 70 adam şehitlik şerbetinden içtiler, ama beri tarafta sadrazamın kümesi hazır olarak durur.

Ve Celâlî tarafından Gürcü Nebi askeri hazır durup bu arada Katırcıoğlu askeriyle Defterdarzâde askeri çarha cengi etmede idi, ama gerçekten de Celâlî tarafında da meydan merdi, yiğitlik ve cesaret sahibi atbinici, silâhşör ve savaşçı yetmiş dalda silâh kullanmayı bilen namlı, cesur, er, dilâver, başçeken, hünerli yiğitler var idi.

Ama beri tarafda Defterdarzâde efendimizin Şamlı Osman Ağa'sı, Filibeli Silâhdar Mehmed Ağa'sı, Nakışlı Bölükbaşı, Kahveci İkbali, Kilârcı Hasan Ağa ve Çukadar Behlül Ağa, bunlar o cengde, kızgın savaş meydanının namlısı ve yiğitlik meydanının hızlı binicisi, her biri erkek arslan, belki her biri birer er oğlu er, önder, ejder, vali-i mihter (büyük vali) olmaya lâyık birer yiğitler idi.

Celâlîlerin kırkar ellişer dirhem dalyan tüfenklerine bakmayıp Şamlı Osman Ağa siperin yüzüne tutup ateş saçan kılıcını eline alarak at sürüp önüne geleni tepere çalıp alayları bölük bölük bölüp arslan gibi şimşek gibi gürleyüp kılıç vururdu. Sanki Kassâb-ı Cömerd köçeği idi.

Ama onlardan Celâlî Çomar Bölükbaşı, o da gerçekten İzoli kabilesi Kürtlerinden o derece kağan arslan ava sunar gibi sunar pars görmedik. Yedi kere paşanın üzerine, on bir kere Şamlı Osman Ağa üzerine hamle ettikçe burnu fışırdar bir doru at üzere aslâ boş çıkmazdı, elbette bir iki adam aktarıp kelle alıp çekinmeden korkmadan alaylarına selâmetle varırdı.

Bu mahalde Âsaf-ı Berhıyâ olan Veziriazam Kara Murad Paşa, Şamlı Osman Ağa'ya gümüş at takımı, gümüş üzengi ve gümüş koşumlarıyla bir küheylân at, bir semur kürk, bir değerli elbise ve başına bir çelenk ile Amasya sancağı kendine söz verildi.

Bu şekilde bütün Müslüman gazilerinin kelle ve diri (esir) getirenlerine sınırsız bağışlarla Müslüman askerlerini cenge özendirirlerdi.

Bu hâl üzere iki taraftan öncü cengi karışıp şiddetli çarpışmalar olurdu. Bu şekilde Gürcü Nebi dikkatini dağıtmayıp yavaş yavaş Bulgurlu'dan aşağı Müslüman askerleri üzerine yürüdükçe Üsküdar şehri içindeki seyirciler esrarkeş, sarhoş, bakkal ve çakkal allak bullak olup "Ayâ biraderler, hâlimiz neye olacak" derlerdi.

Hemen bütün Müslüman askerler kol kol, dalga dalga, bölük bölük olup yetmiş yerden Celâlî askerini kuşattı. Cenâb-ı Bârî

yardımcı olup Gürcü Nebi galip gelecek iken iki taraftan bir yaylım top ve tüfenk atılıp Üsküdar Sahrası'ndaki adam deryası coşarak dağı, bağı, yakın ve ırağı adam deryası gibi dalgalandı. Cihanı tutmuş Celâlî askeri, bir sene kırmakla tükenmez âsîler kılıçtan geçmişken kılıç artığı olanları gayreti elden komayıp bir kaç hamle daha ettikçe bütün hamleci ve düzenbazları ateş saçan kılıçtan *[33a]* geçti.

Hemen Gürcü Nebi'nin dip alayı deniz dalgası gibi dal-kılıç Bulgurlu'dan tepe aşağı yürüyünce yine Çarhacı Defterdarzâde Peygamber Sancağı önünde Gürcü Nebi askeri içine "Hû'dur Hû Allah" deyip aç kurt koyuna girer gibi girdi.

Gürcü Nebi askeri şaşırıp aşağı toplar üzere metrisleri basmak isteyince metriste olan bütün tüfenk atıcı Hacı Bektaş-ı Velî köçekleri bir yaylım kurşun ve bir yaylım top atınca *amanallah* Üsküdar Sahrası'nda bir ses, velvele ve gürültü koptu ki sanki bütün Celâlîler semender kuşu gibi Nemrud ateşi içinde kalıp iki taraftaki bütün askerler hayretler içinde kaldı.

Bu mahalde Çarhacı Defterdarzâde efendimiz Osmanoğlu askerine nöbet vermeyip Celâlîlere göz açtırmayıp yedinci hamlede kendi askerinden nice yüz namlı serdar yiğitleri şehitlik şerbetini içtiler.

Sonunda (---) tarihinin (---) ayının (---) gününde Muhammed Mustafa mucizesi berekâtıyla zafer rüzgârı Çarhacı Mehmed Paşa tarafına esti. Gürcü Nebi, Katırcıoğlu ve Çomar Bölükbaşı'nın içlerine korku düşüp Mehmed Paşa efendimiz sebebiyle bozulup Bulgurlu Dağı'nda bulgur kusup bir kerre yan verip bir kerre hile edip geriye dönek edem sandı. *"Kul tedbir alır, Allah takdir eder.* Bre Celâlîler bozuldu" deyince sekiz saat şiddetli savaştan sonra *Allah'ın büyüklüğü* Üsküdar Sahrası'nda olan Osmanoğlu askeri deniz dalgası gibi dalgalanıp bütün beylerbeyiler, diğer beyler, yaya ve atlı bütün askerler davullarını döverek ve bütün yeniçeriler Arasat Meydanı günü yerden çıkar gibi metrislerinden (siperlerinden) çıkıp her biri birer yedi başlı ejdere dönüp yalınayak çabuk olanlar,

"Bre Gürcü keferesi bozuldu!" deyip kumandan Çarhacı Mehmed Paşa bütün askeriyle Gürcü Nebi'nin pis askeri ardına düştü.

Diğer Müslüman gaziler de Celâlîlere Kayış Pınarı'nda, Çamlıca'da, Bulgurlu'da ve Sarı Kadı'da tâ Kocaeli hudutlarına varıncaya kadar kova kıra Kayış Pınarı'nda Celâlînin kayışların

arkalarından çıkarıp kellelerini devlet kapısına getirip mallarıyla zengin olmada.

Kumandan Mehmed Paşa bütün askeriyle Gürcü Nebi'nin ardına düşüp Gebze yolu üzerinde Kemikli Ali Baba'ya varıncaya kadar Celâlîleri kırıp kemiklerini Kemikli Baba'da tepe yaptı.

Üçer bin kelle, bu kadar deve, katır ve mal sahibi olup bütün ağaları zengin olduklarından başka bir seyisleri bir katar sahibi oldu. Ve bütün Üsküdar bağcıları birer Gürcü kölesi ve birer Celâlî hizmetçisi mahbup oğlanlara sahip oldu.

Çarhacı Mehmed Paşa bu kadar kelle ve bu kadar ganimet mallarıyla padişah huzuruna gelince bizzat saadetli padişah kendine bir samur hil'at ve başına bir mücevher otağa da bağışladı.

Paşaya (---) eyaleti bağışlanıp 70 adet ağasına değerli elbiseler ve 150 adamına zeamet, timar ve sipahilik verildi. Bu günde bu Mehmed Paşa Efendimizin ettiğini ne Rüstem, ne Şağat, Pîjen ve Geyümers etmemiştir. *Allah saklasın.*

Sonra bütün kubbe vezirlerine, beylerbeyilerine, diğer beylere, iş erlerine, bütün yeniçeri, sipahi, topçu, cebeci, bostancı ve diğer ocaklara itibarlarını yükseltmek için ihsanlar ve bağışlar oldu. Celâlîler üzere genel seferberlik emirleri verilip "Malı sizin ve başı benim" diye padişah fermanları çıkınca yine bütün beylerbeyileri ve beyler Celâlîlerin ardına düşüp gitmede. Gece gündüz nice yüz Celâlîler eli ayağı bağlanarak padişah huzuruna gelir, padişahın çadırı önünde yuvarlanan kellelerin haddi sınırı yok idi. Ve Osmanlı ülkesinin köşe bucağına, her yerine buyruklar gidip genel seferberlik ferman olunup Celâlîleri katl ederlerdi.

Gürcü Nebi'nin sonunun bildirilmesi:

................(1.5 satır boş) ....

Katırcıoğlu'nun başına gelenlerin bildirilmesi

(---) tarihinde Katırcıoğlu'yla sadrazam (---) Paşa araya (---) girip Katırcıoğlu haramîlikten "Günahlarına tövbe eden günah işlememiş gibidir" sözü uyarınca tövbe edip yüce devletin eşiğine yüz sürünce kendine (---) sancağı verildi.

Beş yüz eskiden eli kanlı ve gözü kanlı *"Benim başkası değil"* diyen yiğitler ile Girit Adası'na geçip Deli Hüseyin Paşa ile gece gündüz "Allah yolunda mücâhid" olup yüz aklıkları ederdi, *vesselâm.*

Bu Üsküdar cengi fethi günü o sevinçli günde bu hakîr Sadrazam Murad Paşa'ya varıp, [33b]

"Gazânız kutlu ola sultanım. Düşmanlarının kelleleri her zaman böyle yuvarlana!" diye duadan sonra,

"Sultanım! Bu hakîr geleli on sekiz gündür emrinizle Şam-ı Şerif'e Paşa kardeşinize fetih müjdesiyle gideyim!" deyince,

"Tez re'is efendi! Murtaza Paşa kardeşime emr-i şerifler yaz. Şam eyaletiyle Safet sancağı malının bekayası (geriye kalanı) tahsili için Dürzistan vilayetine serdar-ı muazzamdır (başkumandandır), emirler yazılsın ve Karagöz Efendi'ye mektuplar yazılsın!" diye tenbih buyurdu.

Murtaza Paşa'nın kumandanlığını padişaha telhis (sadrazam tarafından pâdişâha yazılacak şeylerin kısaltması) edip ferman, başkapıcıbaşılardan Kabakulak Mustafa Ağa'ya verildi. O gün Defterdarzâde efendimizle müşerref olup "Gazânız mübârek ola!" diye hayır dua ettim, 100 altın harcırah verdi.

Ertesi sabahleyin Kapı kethüdası Mahmud Ağa ile sadrazamdan menzil emirleri, serdarlık (kumandanlık) emri ve mektuplar alıp 200 altın bağışlandı.

Üsküdar'dan *Bismillah* ile evvelâ (---) saatte **Gebze menzili,** oradan (---) saatte **İznik menzili**, oradan (---) saatte **Eskişehir menzili**, oradan (---) saatte **Akşehir** diye giderken bir dağ içinde menzil beygirinin ikisi kalıp o gece dağda konuk olup istirahat ederken,

Gökten düşen bir kaza, Çomar Bölükbaşı ile karşılaşmamızın bildirilmesi

Sabahleyin abdest tazelerken bir Rüstem cesaretli ve arslan heybetli bir kimse ki ondan erlik umulur yiğit, atıyla ve donuyla bir dağ içinden belli olup gelir, ama atı ve kendi güçsüz kuvvetsiz, bitkin gelir. Hemen hakîr,

"Bu iyiye işaret değildir" deyip durumunu araştırıp haberini aldım ki Üsküdar cenginde Gürcü Nebi'nin baş bölükbaşısı olan Neriman ve Sam akranı olan Çomar Bölükbaşı imiş.

Derhâl yanıma çağırtıp hal-hatır soruştuktan başka kalkıp iki yanağından öptüm, ama sanki zehir zıkkım öptüm. Bir bıyıkları kulak memesinin üstüne kadar uzamış, suratı tıraşlı, acaip suratlı, korkunç görünüşlü, çirkin çehre ve kötü işli bir şahıs, ama göz yumup,

"Tez bize menzilci, tütün kahve hazırla ve hazırda heybede ne var ise bu kardeş ilē yiyelim!" dediğimde bile yemek yemeğe razı olmayıp kalkmak istedi.

"Elbette bir lokmamızı yer" diye ister istemez bir yerde oturup,

"Bak a ömrüm! Dünya ve âhiret kardeşim ol. Devletten düşmüş yiğide benzersin, atların zebun olmuş. Ne yerlisin ve isminizi bize bağışlayın. Perişan halini bir bir anlat" dedim. Hemen konuşmaya başlayıp,

"Çünkü bana kardaş dedin. Kabul ettik artık ben senden, sen benden emin ol ve yemeğini dahi yedik. Ben İzoli Kürdü kabilesindenim ve Gürcü Nebi'nin baş bölükbaşısıyım. İsmime Çomar Bölükbaşı derler. Üsküdar cenginde bozulup gece gece dağdan dağa kaça kaça bu mahalle gelip sana duş geldim (rastladım)" deyince hemen kalkıp yine gözlerini yüzünü öptüm, ama sanki bir kara gön derisi öpüp kılları neşter gibi dudaklarıma battı. Hemen hakîr,

"Bre canım şimdi biz ol cengden gelirim. Çarkacı Mehmed Paşa alayına at koyup Şamlı Osman Ağa ile Ali cengi edip adamlar aktaran sen misin?" diye elini tutup,

"Ey imdi birader, ben seni elden komam. Ben Şam Veziri Murtaza Paşa'nın ağalarından gayet iş-görür adamıyım. Üsküdar cenginde senin cesaret ve yiğitliğini gördüm. Ben seni elden komam, Paşa efendime götürürüm!" deyince,

"Canıma minnet ama atlarım zayıftır. Bozulalıdan beri gündüz sarp dağlarda yatarım, gece yollarla giderim. Seferberlik korkusundan köylere ve kasabalara uğramaya korkardık. Sonunda açlık canımıza kâr edip bu mahalde sana rast gelip tatlı dilinle ve nimetinle bizi avladın, ama siz ulaklık ile biz ceng görmüş yorgun atlar ile size yoldaş olmak mümkün değildir" dedi. Hakîr,

"Birader, senin hatırın için biz de menzil menzil gidelim. Atların kalırsa sana at verelim, hemen durma gidelim!" deyep yemin-billah ile oradan yola çıkıp,

Seyyid Gazi menzili: Burada atlarına sallama ağır yemler asıp oradan Bolvadin'i geçip bir sahrada bin kadar askere rast geldik. Çadır ve ağırlıkları ile konaklamışlar. Hemen içlerinden beş on atlı çapulcu haşeratı hakîre gelip,

"Ulak mısız?"

"Evet, Âsitane'den geliriz" dedim.

"Ya bu yanınızdaki Üsküdar yorgunu sarıca kafirleri nedir?" dediler. Hakîr,

"Murtaza Paşa efendimizin bölükbaşılarındandır. Amasya'dan gelirken rast gelip şimdi Şam'a gideriz" dedim.

"Hele buyurun. Teftişçi Paşa sizi ister" diye paşanın otağına vardık. Meğer velinimetim Ketenci Ömer Paşa oğlu Bakî Paşa imiş.

"Safâ geldin Evliyâ Çelebi" diye ikram edip bir at ve 20 altın bağışladı. Üsküdar cengini anlatıp yemeği de yedikten sonra oradan yine kıbleye doğru Çomar Bölükbaşı'yla (---) saatte, *[34a]*

Akşehir uzun **menzili**, andan (---) saatte Konya, andan (---) saatte **Ulukışla menzili**, oradan (---) saatte **Adana menzili**, oradan (---) saatte **Antakya menzili**, oradan (---) saatte **Hama** uzun **menzili**, oradan (---) saatte **İkikapılı**, oradan (---) saatte **cennet kokulu Şam menzili**ne ulaştık.

Doğru İbrahim Kethüda'ya varıp onunla paşaya vardığımızda paşa ayağa kalkıp,

"Evliyâm! Yol zahmetleri, hoş geldin. Der-i devletten kaç gündür çıkalı?"

"Onuncu gündür" dedim. Emirleri ve mektupları mübârek ellerine verip Üsküdar cengini bir bir meydana geldiği şekilde anlattım. Çok çok hoşlanıp hakîri bir değerli elbise, bir altın hançer ve Sayda ile Beyrut Kalesi'nin yoklama hizmetini bağışladı.

Padişah emirlerini okuyunca başkumandanlıktan çok hoşlanıp hakîre bir samur nimtane abdest kürkünü bağışladı. Sonra padişah divanı kurup fermanları okuttu.

"Hazır olun ey Şam ayanı" diye tenbihler edip kaza kaza bütün Şam eyaletine asker sürmeye kapıcıbaşılar gitti. Dua ve sena ile saray meydanına tuğlar çıkıp kurbanlar kesilip dellâllar bağırdılar ve herkes hazır olmaya başladılar.

1059 Muharremi'nin (---) [Ocak 1649] günü Şam'dan Sayda, Beyrut ve Safet malı bakayasını tahsil etmek için Şam eyaleti askeriyle Dürüzistan memleketinde Maanoğulları üzerine gittiğimiz menzilleri, kale, köy ve kasabaları bildirir

1059 yılı [ocak 1649] başlarında Murtaza Paşa efendimiz selâm yurdu Şam askeriyle büyük bir alay edip Şam'ın Gökmeydanı'nda çadırında konakladı. Günden güne derya gibi asker toplanıp çevre

vilâyetlerden bütün askerler gelmeye başladı. Hemen kendi askerinden 70 bayrak sekban, sarıca, deli, gönüllü ve Tatar askeri toplanıp 12.060 adet yem asılırdı.

Ertesi gün ferman ile Dergâh-ı âlî kapıcıbaşılarından Kabakulak Mustafa Ağa gelerek paşayı sefere memur etti.

Kapıcıbaşıya bir samur ve on kese bağışlandı. Gökmeydanı'nda on gün konaklanılıp Müncik Köşkü adlı yerde zevk u safâlar ederken Safet hâkimi Tabanıyassılı Yavaşça Mehmed Ağa ve Sayda Beyrut hâkimi Nalbant Ali Ağa bütün askeriyle geldiler. Maanoğlu Emir Mürhem'den, Şeyh Sarıhan'dan, Şehaboğulları'ndan ve Türabîoğulları'ndan çok çok feryad edip ağlayarak bol bol şikayet ettiler. Adı geçen şeyhlere adamlar gönderildi.

"Bizim mîrîye (devlete) aslâ borcumuz yoktur" diye varan adamları kovup,

"Paşa bildiğinden kalmasın" dedikleri haberi gelince hemen göç boruları çalındı.

Şamlı Osman Ağa 3.000 çatal fitilli yiğit ile Üsküdar cenginde Gürcü Nebi baş bölükbaşısı Çomar Bölükbaşıyla, yeni gelmiş yedi bayrak pür-silâh sarıca yiğitleri Konakçı Şamlı Osman Ağa ile asker öncüsü olup bir gün önce ileri gittiler.

Ertesi gün Paşa cennet kokulu Şam'dan kalkıp güney tarafa doğru, taşlık, kayalık dar boğaz olan Mize Boğazı'nı geçip Banyas Nahiyesi'nde Cebelü's-Selc dibinde konaklandı.

Bütün dağlara, kayalara ve boğazlara pusular, karavullar ve saklanılacak yerlere asker pusulayıp o gece orada yatıldı. Zira bu Şam etrafı Dürzî memleketi ve 27 mezhepsiz sapık inançlı âsi kavimler olduğundan Şam serhad olup yolları da güvenli değildir. O yüzden bu mahalde Paşa İslâm ordusunun etrafına karavullar tayin etti. Şam askeri babaktır (ödlektir) diye paşa askerinden uzakta konaklaması ferman olundu.

Cebelü's-Selc'in (Karlı Dağ) anlatılması: Öyle bir yüksek dağdır ki yer ve gökler yokluktan yaratılalıdan beri o yüce dağın en yüksek tepesinde kar eksik değildir. Yetmiş yerde tatlısu ırmakları akıp Mize Boğazı'nı geçerek Şam Bağlarını sular. Bu dağda "âb-ı zülâl dedikleri bir canlı kar kurdu vardır" derler, ama hakîr görmedim.

Ve bu yüce dağdan her gün biner yük kar Şam'a gidip Şam suyuna karıştırdıklarında Şam'ın suyunu düzeltir.

Ve bu karı insan ne kadar yese o kadar yararlıdır. Aslâ zararı yoktur. Bu dağda kar kurdu olduğundan Araplar o kurda *"zi'bu hayyi's-selc"* (canlı kar kurdu) derler. Görülmeye değer ulu bir dağdır ki üç günlük yoldan bellidir. Bu dağda,

Ebü's-selc ziyareti: Daima Şam halkına kar taşıyıp kar dağıttığından dolayı Ebü's-selc derlermiş, halkın ziyaret yeridir. Buna yakın,

Ebü's-selc-i Hindî ziyareti: Hazret (Peygamber Efendimiz) ile ticaret için Busra şehrine geldiklerinde Hazretle Şam'a gelmşti. Ancak Hazret Şam'a girmeyip Kaysun Dağı'nda Şam'ı seyretmiştir. Hâlâ orada Kademü'n-Nebî makamı vardır. Hazret yine Busra'ya gidince Ebü's-selc-i Hindî Şam'da kalmıştır. Bu Cebelü's-Selc'de gömülüdür. Sahabe-i kiramdandır. Bazıları Hazret'e peygamberlikten evvel yoldaş *[34b]* olduğundan sahabe değildir, demişler. Hâlâ bütün insanların ziyaret yeridir. Yukarıda hikâyesi yazılıdır. Bu dağ dibinden kalkıp (---) saat gidip,

Rebve Dağı: Şam'ın güneyinde bir konak yerdir. Bütün tefsirciler bu boğaz hakkında (---) suresindeki *"O ikisini oturmaya uygun, çeşmeli bir tepeye yerleştirdik."* [Mü'minûn, 50] âyeti gelmiştir, derler. Bir ormanlık dağdır. Ta en yüksek tepesinde Hazret-i İsâ havarilerinden Hazret-i (---) yatmaktadır. Bu dağda Muaviye halife iken bir mescit yaptırmıştır. Temmuz ayında Kerek ve Ba'albek halkı bu yüce dağa çıkıp havarileri ziyaret edip dinçleşir, tazelik kazanırlar.

Bu Rebve Boğazı Dağı'na bitişik büyük bir dağ vardır. Orada benzersiz bir mağara vardır. Bütün Hıristiyanlar o mağarayı ziyaret ederler. Bütün Şam halkının dediklerine göre Hazret-i Meryem, Hazret-i İsâ'yı bu mağarada dünyaya getirmiş ola. (---) suresinde *"Kitab'da Meryem'i de an! Bir zaman o ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti."* [Meryem, 16] âyetini delil getirirler, ama Kudüs'ün büyüklerine, bütün tefsir kitaplarında ve *Yunanlı Yanvan Tarihi*'nde yazdığı üzere Kudüs-i Şerif yakınında Beytüllahm adlı yer ki, hâlâ Rumların elinde büyük bir kilisedir, Hazret-i İsâ'nın ana rahminden burada dünyaya geldiği kesindir.

Ve bütün Rum tarihlerinde doğru şekilde yazılıdır ki onların tarihlerinde aslâ yalan yoktur. Buradan (---) saatte,

Garradhanı menzili: Banyas Nahiyesi'nde bir geniş dereli yerde Bermekî oğullarının yapısı, bir küçük handır. Burada da bütün asker hazır olup dağlar üzerinde karavullar beklenirdi,

ama günden güne İslâm ordusu adam deryası oldu. Buradan kalkıp yine güneye (---) saatte gidip,

Suluhan menzili: Daymas Köyü yakınında Emevîler tarafından yapılmış büyük bir handır. Daymas 300 haneli, camili, bağ ve bahçeli Bekâ Nahiyesi hududunda bakımlı köydür. Buradan (---) saatte,

Deyr-i Zünnun Köprüsü menzili: Bekâ (Bukâ) Sahrası'nda üç gözlü büyük bir köprüdür. Kimin yaptığını bilmiyorum. Altından Bekâ Nehri akar. Bu nehrin kaynağı Ba'albek Dağları'ndan, Maan Dağları'ndan ve peygamberler ve evliyâlar ziyaret yeri Cebelü'l-Lübnan'dan (Lübnan Dağı) toplanıp bu köprü altından geçerek Rebve Nehri, Tennure Nehri ve Büreyde Nehriyle birleşip karışarak Kasımiye Kalesi dibinde Akdeniz'e katılır küçük nehirdir ki at ile geçilir. Buradan kalkıp Bekâ Ovası içinde kuzeye doğru (---) saatte,

Hazret-i İlyas Köyü'nün özellikleri: Bekâ Sahrası'nın kuzeyinde, Cebelü'l-Lübnan eteğinde, Bekâ hâkimi hükmünde ve Ba'albek Kazası sınırında 200 haneli, bağlı, bahçeli, camili, hanlı, hamamlı ve küçük bir çaşrılı bakımlı köydür. Halkının yarısı Dürzî mezhebindedir. Yarısı Fellâh Araplardır.

Hazret-i İlyas *aleyhisselâm* **ziyaret yerinin özellikleri:** Peygamber Hazret-i Harun'un evlâdının evlâdının evlâdı oğludur. Benî İsrail kavmine gönderilmiş mürsel peygamberdir. Kabri, İlyas adlı bakımlı bir köyde büyük bir türbe içinde yün ile örtülü sandukası ve türbedar dervişleri vardır, ama nice tarihlerde "Bu âsitane kabri değil, makamıdır" derler. Zira halk dilinde Hazret-i Hızır ve Hazret-i İlyas hayatta olup Hızır Nebî deniz hizmetine memurdur. İlyas Nebî yerde olan hizmete memurdurlar. Nice güvenilir kitaplarda yazılıdır.

Ve İlyas Peygamber makamına yakın yine Cebelü'l-Lübnan'da,

Hazret-i Elyesa ibn Hatvan *aleyhisselâm* **makamı ziyareti:** İlyas Peygamberin arkadaşıdır. İlyas Nebî onu yerine vekil tayin eyleyip kendileri Benî İsraile kumandan olup sefere gittiğinde Elyesa 40 yaşına gelince peygamber oldu. Bunun da büyük ziyaret yeri olan makamı vardır. Ve yine bu türbelere yakın Cebelü'l-Lübnan'da,

Hazret-i Nuh Nebî *aleyhisselâm* **makamı ziyaret yeri:** Cebelü'l-Lübnan eteğinde Kerek-i Nuh adlı bir köy ki, 200 haneli,

bağlı, bahçeli, camili, hanlı, hamamlı, tekkeli ve küçük çarşılı bakımlı bir köydür. Bekâ subaşısı hükmünde Ba'albek Nahiyesi sınırında Hazret-i Nuh aleyhisselâm ziyaret yeridir. Bir kuş yuvası yeşillikler içinde cennet bahçeli büyük bir türbedir. 100 adet Hasan-ı Raî tarikatı fukarası vardır.

Nur dolu kubbesini Emevîoğullarından Abdülmelik ibn Mervan yaptırmıştır. Mübârek kabrinin sandukası yeşil çuka ile örtülüdür. Ve çeşit çeşit şamdanlar ve avizeler ile süslenmiştir. Beş vakit namaz kılınır eski bir ibadethanedir.

İcmâl-i Enbiyâ Tarihi ve Muhammed ibn İshak'ın yazdıklarına göre, Hazret-i Nuh'un ömürleri 400 seneye vardığında Cenâb-ı Rabbi'l-İzzet'den vahiy gelip 120 sene halkı dine davet eyledi. Ancak toplam 80 adet insan imana geldi. Sonra tufan olunca Nuh Nebî yapısı gemiye kendine inanmış bu 80 kişi ile gemiye girip tufandan kurtuldular. Musul-ı Irak'da Cudi Dağı üzerinde 40 günden sonra karar ettiler. Nuh Tufanı'ndan sonra ilk defa yeryüzünde imar olan köy Cude'dir ki Kur'an-ı Kerim'de kesin delil ile kanıtlanmıştır. (---) suresinde *"'Ey arz, suyunu tut ve ey gök tut!' denildi. Su azaldı, iş bitirildi: (Gemi) Cudi'ye oturdu. 'Haksızlık yapan kavim yok olsun!' denildi."* [Hûd, 44] âyeti delildir ki Cudi Dağı'nda Tufan'dan sonra Nuh Necî'nin gemisi karar ederek 80 adet insan Cude şehrini imad edip vatan edinmişlerdir. Bundan sonra çocuklarının çocukları yeryüzüne yayıldığı için bütün tarihlerde Hazret-i Nuh'a "İkinci Âdem" ve "İkinci Baba" dediler.

Daha sonra o Cude şehri bir işlek büyük şehir oldu. Hazret-i Nuh'un çocukları ve kendisine inanan müminler bu şehirden istedikleri boş yerlere giderek verimli yerleri imar etmeye *[35a]* başladılar.

İlk başta Arz-ı Hasan'da Ariş şehri kuruldu. Sonra Bâlis, sonra Eski Mısır karşısında Hazret-i İdris'in öğretmesiyle Cize toprağında Surid Hâkim'in yaptığı Ehram Dağları'nı bulup orada Heremin adlı bir şehri Kalimon Kehene yaptı. Bundan sonra hâlâ Eski Mısır ki ona o zamanda Fustat şehri derlerdi, o imar oldu.

Tarihçilerin dediklerine göre Hazret-i Nuh Tufan'dan kurtulduğu gün Aşura günü idi. Herkeste bulunan yemekleri bir kazana koyup pişirdikten sonra yediler, adına "Aşura" dediler, Hazret-i Nuh sünnetidir.

Hazret-i Nuh Necî Tufan'dan sonra 300 sene yaşayıp üç oğlu daha oldu.

Bir oğlu Hâm'dır, kara Zengiler, Fir'avnîler ve Cebbarîn kavimleri bu Hâm'ın soyundan meydana gelmişlerdir.

Bir oğlu Sâm'dır. Araplar, Acemler ve bütün peygamberler onun temiz soyundan gelmişlerdir.

Bir oğlu Yâfes'dir. Türk, Tatar, Sakâlib, Ye'cüc ve Me'cüc bunun neslinden meydana gelmişlerdir.

Bir oğlu Ken'an idi. Babası Nuh Nebî ile gemiye girmedi. Peygamber belinden gelip dinden dönen ilk kişi bu Ken'an'dır. Bütün Mısır Kıptîleri, Malta kafiri Arabı ve Girit Adası'nda İsfakiye Arabı Kıptî'dendir. Ortaya çıkışları Mısır İskenderiyesi'ndendir ki asılları Kıptî ve Hazret-i Nuh oğlu Ken'an'a ulaşır. Ken'an babasıyla kurtuluş gemisine girmeyip bir tunç küpün içine yiyecek ve içecekleriyle girer. Yiye, içe, sıça dolaşıp yine yiye yiye pisliğinde boğulup Tufan'da küpüyle bir kenara çıkar. Hâlâ Mısır'ın yukarı Saidi olan elvâhât-ı evveli Nakraveş yakınında küpünün parçalarıyla bir mağara içinde yatar. Kıptî kavminin ziyaret yerleridir.

Hakîr üç kere uğrayıp seyr ettik. Eski bir kilise gibi bir mağara, bir imansızlar yatağıdır ki (---) suresinde (---) *"O senin ailenden değildir. O(nun yaptığı), yaramaz iştir.* [Hûd, 46] âyeti bu Ken'an hakkında Allah tarafından kıssa (hikâye) şeklinde Peygamber Efendimize indirilmiştir.

Nice tarihçiler "Hâm, Sâm ve Yâfes, Tufan'da gemi içinde birlikte idi" derler. Bazıları, Tufan'dan sonra dünyaya geldiler, derler. Doğrusu bu ola. Sözün kısası Tufan'dan sonra gemi içinde olan 80 adet kimseden bu dünya âdemoğlu ile dopdolu olduğundan Hazret-i Nuh'a "İkinci Âdem" derler.

Bir rivayette "Feridun Hazret-i Nuh ile gemide bile idi. Tatar ondan çoğaldı" derler.

Feridun'un kabri Heyhat Sahrası'nda gömülü olduğu inşaallah yeri geldiğinde yazılır, ama bu Hazret-i Nuh'un ziyaretgâhı olan Kerek-i Nuh Köyü semtinde Deyr Dağı derler yüksek bir dağ vardır. Bir tarafı batı yönüne, Beyrut tarafında Akdeniz'e bakar. O yüksek dağ içinde 72 sapık mezheplerden Dürzî, Timânî, Yezîdî ve Mervanî kavmi bulunmaktadırlar.

Bu dağda hikâyesi anlatılan Nuh aleyhisselâmın oğlu Ken'an'ın bir mağarası vardır. Şamlılar, Ken'an babasıyla ge-

miye girmeyip küp içinde bu mahalde boğulduğuna Nuh suresinde (---) âyet-i şerifi delil gösterirler. *"Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım"* [Hûd, 43] Bu yer içindir diye tefsirciler yorumlamışlardır.

Nuh Tufanı kesinlikle bu Bekâ Ovası'ndaki Tennur Nehri'nden kopup dünyayı büsbütün suya gömdü.

Filozof olanlar "Tufan hemen Arz-ı Mukaddese'de oldu" derler. Öyle ise *"Gemi Cudi'ye oturdu."* [Hûd, 44] âyetine göre Hazret-i Nuh'un gemisi Cudi Dağı üzerine oturduğunda Cude, Musul, Irak-ı Acem, Kurna ve Basra tamamen Arz-ı Mukaddes olmuş olur.

Peygamberler ve velîler meramı Cebelü'l-Lübnan'ın (Lübnan Dağı'nın) özellikleri

Şam'ın batı tarafında 3 menzil uzaklıkta, Bekâ Ovası'nın kuzeyinde göklere doğru uzanmış mamur ve şenlikli yüksek bir dağdır ki Dürzî, Nusayrî ve Teymanî mezhebinde olan yolunu sapıtmışlar bu dağda mevcuttur. Bir ucu Antakya yakınında Gülbin Dağı'nda son bulur. Bir ucu kıble tarafında kırk konak Mekke-i Mükerreme yakınında Hicaz Vadisi'nde biter. Böyle bir uzun ve önemli bir dağdır. Bunda olan akarsuların sayısı belli değildir. Çeşit çeşit meyve ağaçlarının da haddi ve sınırı yoktur.

Havasının ve suyunun tatlılığından güzelleri olur ki sanki al al şeftali yanaklı, kiraz dudaklı, gümüş tenli, sürmeli gözlü, seçkin ve müstesna ay parçası Dürzî civan mahbubları olur.

Bütün Frenk ve Arab hekimleri ve bütün kimyagerler bu dağlara bahar mevsiminde çıkıp nice kere yüz bin yararlı ve ilaç olacak otlar ve bitkiler toplarlar, nice bin çuval yükü ağaçları dertlere deva olması için diyar diyar götürürler. Ve kimyagerler nice çeşit otlar bulurlar. Bu dağda bir çeşit ot vardır, o otu yiyen koyunun ve keçinin dişleri altın gibi olur. Onun erbabı olanlar bulup kimyaya katıp altın *[35b]* ederler, ama çok az bulunur bir çeşit ottur.

Hakîr bu dağı dolaşmak için çıktığımda nice yüz mağaralar içinde ümmetin salihlerinden abdallar, melamîler ve meczup olan kimseler vardır ki kırkar ellişer senedir bıçak ile boğazlanmış canlı kısmından bir şey yememişlerdir. Ve haftada bir iftar edip gündüz oruçlu ve gece ibadet eder kutsal kuvvet sahibi canlar vardır. Haftada bir hurma, üç badem ve bir fincan süt içer hâl sahibi adamlar vardır.

Gönderilen bütün peygamberler, bu yüce dağı ziyaret etmeyince peygamber olmamışlardır. Zira bu büyük dağa Cenâb-ı İzzet yetmiş kere cemâl tecellîsi etmiştir. Sabahleyin bu dağa bakıldığında, Tanrı bilir, sanki nur çakar. Onun için bu dağda bütün peygamberlerin yalnızlığa çekildikleri nur dolu mağaraları vardır. Lübnan Dağı ismiyle isimlendirilmesinin aslı,

................(1.5 satır boş) ....

Bundan dolayı yukarıda yazılan peygamberlerin makamları ve ziyaret yerleri bu yüksek dağın eteğindedir. Herkesin bildiği meşhur eski ziyaret yerleridir. Nice yüz peygamber türbesi vardır ama bildiklerimiz bu yazılan peygamber mezarlarıdır, ama Hazret-i Nuh Türbesi'ni bu dağın eteğinde ziyaret ettik.

Ancak bu hakîr Bağdad Kufesi'nde Kufe Camii içinde Hazret-i Ali Esedullahi'l-galib Ali ibn Ebî Tâlib *radıyallahu anh* hazretlerini bu Kûfe Camii içinde -ki Abdurrahman ibn Mülcem şehit etmiştir- makamı vardır. Bu nur dolu makamın yakınında, yine Kufe Camii içinde Hazret-i Nuh Makamı'nı ziyaret ettik. Doğrusunu Allah bilir, bu iki makamın birinde gömülüdür.

Tufan'dan evvel olan peygamberlerin nur dolu mezarları o kadar belli değildir. Ancak işaret ve belirtileri çeşit çeşit tuhaf yazılar ile, peygamberlerin ve velîlerin keşif ve kerametleriyle bellidir, ama Tufan'dan sonra olan peygamberlerin nurlu kabirleri bütün milletler tarihlerinde yazarlar tarafından yazılmıştır. Herkesin kabul ettiği bilinen ziyaret yerleridir.

Özellikle Kudüs-i Şerif ziyaretleri ve Halilürrahman ziyaretleri tarihleriyle ve yapı belirtileriyle bellidir, ama bizzat kainatın serveri ve varlıkların övüncü Hazret-i Muhammed Mustafa'nın Medine-i Münevvere'deki mübârek kabirlerinde mübârek cesetlerinin olduğunu vilâyetin bütün ileri gelenleri her sene Şeriat mahkemesinde sicille kayd edip Osmanoğlu padişahına arz ederler.

Resulullah'ın kabrinin her sene hazır olduğu kesindir. Bizzat Hazret-i Peygamber, kendisine peygamberlik gelmezden evvel gençliğinde Hadice-i Kübra ananın malıyla Busra şehrine ticarete geldiğinde Şam'ı da seyr ettiği için bu Lübnan Dağı'nda Hazret-i Muhammed aleyhisselâm makamı vardır.

Bu dağa gelindiğinde *"Es-selâmü aleyke ey Cebelü'l-Lübnan"* deyince bütün peygamberlerin ruhları *"Ve aleykümüsselâm ey*

Muhammed"! diye selâm aldıklarının sesi geldiği mahal hâlâ 120 yerde, kayalarda cilalı ve parlak delikler vardır. 120 delik, 124 gönderilmiş peygamberlerin ruhlarının sesi geldiğinin alâmettir. Bunun için hâlâ ol yere "Selâm kayası" derler.

Bu Hızır Makamı'nın yanında Hazret-i İbrahim Makamı, Hazret-i İsmail, Hazret-i İshak, Hazret-i Musa, Hazret-i Yahya ve Hazret-i İsâ makamları vardır. Kısacası bütün gönderilmiş peygamberlerin yüce makamları vardır. Her bir mağaraya birer hayrat sahipleri kayalar üzerine tarihler de yazmışlar, gerçekten de sikkeyi mermerde kazmışlar. Ve bu makamlar yakınında,

Şeyh Hazret-i Şeyban-ı Râ'î ziyareti: Herkesin ziyaret ettiği bir yerdir. Bu Lübnan Dağı'nın özelliklerini gördüğümüz şekilde yazsak büyük bir kitap olur ama bu kadar ile yetindik. Yine bu yüce dağın eteğinde,

Hazret-i Hızır *aleyhisselâm* **ziyaret yeri**: Muhakkak Sâm b. Nuh Nebî soyundandır. İskender-i Zülkarneyn'in askerî taifesinden olup karanlıklara bile gitmiş, âbıhayat ona nasip olduğu hâlâ hayattadır, ama bir rivayette Hazret-i Peygamber buyurmuşlar ki,

"Eğer Hızır sağ olsa bizimle buluşurdu" demiş diye halk arasında dillerde dolaşır, ama hayatta olduğu ve Hazret-i Musa ile Mısır'dan İskenderiye, Reşid ve Dimyat'da Merece'l-bahreyn adlı yerlerde arkadaş olduğuna (---) suresinde âyet-i şerif ile kesin deliller vardır.

Rahman suresindeki âyet; *"İki denizi salıverdi birbirine kavuşuyorlar."* [Rahman, 19] ve (---) suresindeki âyet; *"Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim."* [Kehf, 78] (---) (---) (---) ve nice âyetler daha vardır.

Bazıları, "gönderilmiş peygamberdir" demişler. Bazıları, İskender, Lokman ve Habib-i Neccâr'ın (---) (---) peygamberliğinde ayrılığa düşmüşler, akâid ilmine dair *"Yekûlü'l-abdü fî yedi'l-emâlî, bi-tevhîd ve nazmı dâllâlî"* risâlesi *[36a]* manzumunda (---) olduklarını ayrıntılı olarak yazmışlardır. Zira deniz ve kara gezginleri, gaziler ve mücahit olan kimselerin nicesi rast gelmişlerdir.

Hâlâ Hazret-i Hızır ile İlyas Nebî hayattadırlar ve birbirleriyle arkadaştırlar. Ancak Hazret-i Hızır deniz hizmetine memurdur. Hazret-i İlyas kara hizmetine memurlardır. Lakin yine gece gündüz her an açıktan ve ruhen birbirleriyle görüşüp beraber

olurlar. Ricâlü'l-gayb, nücebâ, nukebâ, evtâd, büdelâ ve (---) (---) (---) Hızır-İlyas'ın emrine memurlardır. Sabah ve akşam birbirlerinden ayrıldıkları yoktur.

Hazret-i Hızır, Hazret-i Nuh ile gemide birlikte idi ki Hazret-i Nuh duası bereketiyle hayatta olup o zamandan beri denizde gezer. Hızır ismiyle isimlendirilmesinin sebebi o ki Berberistan'da bastığı yerde yeşil ot bitmiştir. Onun için Arap dilinde Hızır dediler. Ahzar, yeşil demektir. Kelimeyi hafifletip elifini kaldırıp Hızır derler. Himmeti (yardımı) hazır ola. Herkesin gittiği bir acaip ziyaret yeridir. (---) (---) (---)

Kerek Kalesi'nin özellikleri

Kerek Kalesi Selim Han kanunu üzere Şam eyaletinde başka sancakbeyi tahtıdır. Beyinin hâsı 25.248 akçedir. Timar 7 ve zeamet 15. Alaybeyisi ve çeribaşısı vardır. Sefer sırasında toplam 1.150 adet asker olup beyinin sancağı altında sefer eşmek (sefere gitmek) kanundur.

Anılan Lübnan Dağı'nın eteğinde Hazret-i Nuh ziyaretine yakın yüksek bir tepe üzerinde (---) tarihinde Dürzî kabilesinden Maanoğlu Şeyh (---) Osmanoğlu'na asi olunca bu kaleyi üç senede yaptı, ama gerçekten de Kahkaha kalesi etti. Fırdolayı büyüklüğü 4.000 adımdır. 20 kulle ve 20 dirsektir, aslâ hendeği yoktur. Duvarının temeli 30 arşındır. Kıbleye doğru bir demir kapısı vardır. Gayet sarp kaya üzerinde olduğundan zorluk çekerek bu kaleye çıkılır.

Kale içinde aslâ ev, han, cami ve hamam yoktur. Ancak Bekâ subaşısı 200 neferatıyla burada oturup yönetir. Üç adet şahî topları vardır. Bu kale Lübnan Dağı'nda olduğundan sağlam surunun yaslandığı yerde bir kaya içinde büyük bir mağarada Hazret-i Cibril-i Emin Makamı vardır. Murtaza Paşa Efendimiz çıkıp ziyaret etmiştir.

Bu kale altında bütün İslâm askeri ile konaklayıp günden güne Müslüman askerler gelmede iken hakîr Paşa'dan izin alıp 50 adet pür-silâh yiğit içre Bekâ Ovası içinde doğuya doğru açıklık verimli yerler ile (---) saatte,

İbret verici, büyük ve eski bina Ba'albek Kalesi'nin özellikleri

Bütün tarihçiler bu kale hakkında "Hazret-i Süleyman yapısıdır" diye yazmışlardır. Gerçekten de Hazret-i Süleyman'ın

yapısıdır. Zira devleri haps ettikleri mahpushaneleri ve Hazret-i Süleyman mutfağı hâlâ bellidir. Her taşı Süleymaniye kubbesi kadar yontma, cilalı ve parlak taşlardır ki insan gördüğünde şaşırır ve hayran olur. Her burcu ve bedeni Bîsütun Dağı'ndan, Elburz Dağı'ndan ve Demavend Dağı'ndan nişan verir. Ve duvarının boyu (---) arşın yüksekliktedir. Fırdolayı (---) şeklindedir ve tamamı (---) adımdır. (---) yönüne bakan (---) kapısı (---) (---) (---) (---).

Kısacası bu hakîrin bu seyahatinde dikkatle bakıp incelediği kaleler içinde böyle sağlam bir kale ve dayanıklı bir sed görmedim. Meğer Acem diyarında Kahkaha Kalesi veya Van ve Mardin Kalesi ola. Nice binlerce kara ve deniz gezginleri "Bukalemun renkli felek atlasında görmedik" derler. Zira insanoğlu yapısı değildir. Hazret-i Süleyman devlere yaptırmıştır. Zira o büyük kubbe gibi taşları insanoğullarından Âd, Semûd, Hûd ve Amâlika kavminin kaldırmaya güçleri yetmez. Lût kavmi, İsrailoğulları ve Amalâk kavminin de cereskal ilmi ile bu kalenin bir taşını bir yerden bir yere koymaya güçleri yetmez.

Hatta Ba'albek Kalesi'nin dışında bir yeşillik ovada dört köşe dağ gibi büyük bir kaya vardır. Bir köşesi yerde, üç köşesi havaya bakar parlak yontulmuş bir taştır. Bir dev karısı bu taşı Ba'albek Kalesi'ne götürür imiş. "Kale tamam oldu, bu taşı nereye götürürsün" dediklerinde taşı omuzundan bu yeşillik yere bırakıp gider. Onun için bu sert taş o yerde kalmış, tâ bu derece büyük kayaları vardır.

Bu kale Hazret-i Süleyman'dan sonra nice bin melik eline girmiştir. Emevîlerde bu Ba'albek Kalesi sahrası o kadar bakımlı hâle geldi ki sanki İrem Bağı olmuştu. Zira Ba'albek Ovası ve Bekâ kırları bir verimli vadidir ki sanki Busra Ovası ve Havran Vadisi'dir.

Daha sonra Âl-i Ekrad'dan Şam Meliki Nureddin Şehid hazretleri imar etti. Bundan sonra Şam melikliği, Mısır'da kale yapan Yusuf Salahaddin eline girince Ba'albek Kalesi'ne kul koyup imar etti. Daha sonra 922 [1516] tarihinde Sultan Gavrî elinden Sultan I. Selim Han feth etti.

Şam eyaletinde subaşılıktır ve 150 akçe kazadır. Nâhiyesi (---) parça köydür. Kethüdayeri ve serdarı yoktur. Kalesinde dizdarı, neferatları (---) ve kale içinde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[36b]*

Ve kalesi (---) kurulmuştur. Çevresinde bağları ve bahçesi hesapsızdır. (---) (---) (---) (---)

Kısacası, çeşitli dillerde yazılan tarih kitaplarında bu kale meşhurdur ve övülmüştür. Hatta bütün kitap yazan bilginler arasında *"Munsarıf, gayri munsarıf ve ilmü lâ yunsarıf (dilbilgisi örnekleri)"* misalinde (---) ilminde bu Ba'albek'i örnek getirirler. Ba'al bir padişahın ismi idi. Bek onun sıfatı idi. Bu kaleye 800 sene mutasarrıf olup imar ettiğinde onun ismini almış ve kalenin adı Ba'albek olmuştur.

Bu Ba'albek'de Hazret-i İlyas'ın bir camii var idi. İlyas Nebî seyahatte iken Ba'al padişah bu camiye bir put koyup ona ibadet ederlerdi. O putun ismine Ba'al derlerdi. Hâlâ bu kale o padişahın ve o putun ismiyle anılmaktadır. Hazret-i İlyas seyahatten gelip bu cami içinde o putu görünce halkı put-perest olmaktan men etti. O kavmin haklarında nice kere suhuf nazil oldu (indi).

Ba'albek halkı İlyas Peygamberi yalanlardı. İşin sonunda Cenâb-ı Bârî o kavmi cezalandırınca bütün halkı kıtlık ve yokluktan helâk oldular. İlyas Nebî, bu Ba'al şehrini terk edip Elyesa Nebî ile ikisi Lübnan Dağı eteğinde Kerek-i Nuh yerine gelip makam edindiler. Hâlâ Elyesa Nebî Kerek-i Nuh'da gömülüdür, ama tefsirciler "İlyas Nebî hazretleri Hızır Nebî ile hayattadır" derler.

İsmi ilk başlarda İbrî dilinde Şezande idi. İlk defa Hazret-i İdris yapıp ismini Şezand kodu. Hâlâ İdris Nebî Makamı, Halilullah Makamı ve Süleyman Eminullah Makamı kasrı vardır. (---) (---) (---) (---) (---) Bu kaleye yakın,

Rabtan Nehri; yine Lübnan Dağı'nın doğu tarafından çıkıp Ba'albek Kalesi yakınından geçerek Bekâ Sahrası'nda nice yüz köylerin ekili yerlerini sulayıp Nuh Tufanı'nda Nuh Tennuru'ndan çıkan Tennur Nehri'ne karışarak Kasımiye Kalesi dibinde Akdeniz'e katılır.

Bu Ba'albek Kalesi'ni seyr edip gelirken Bekâ Sahrası'nın sağ tarafının kıble yönünde;

Hazret-i Yahuda ibn Hazret-i Yakub *aleyhimesselâm* **ziyareti**: Hazret-i Yusuf'un en uluca kardeşidir. Hatta Hazret-i Yusuf'u diğer kardeşleri kuyuya atmak istediklerinde bu Yahuda razı olmamıştı, ancak sözü geçmeyince Yusuf'u kuyuya atmışlardı.

Buna Yusuf suresinde *"(Bir kervan geldi, sucularını gönderdiler) kovasını sarkıttı..."* [Yûsuf, 19] âyeti ve diğer *"(İçlerinden bir sözcü: 'Yusuf'u öldürmeyin onu) kuyunun dibine (atın)..."* [Yûsuf, 10] âyeti delildir.

Daha sonra Hazret-i Yusuf'u kuyudan kervan halkı çıkararak Mısır'da Mısır azizine sattılar. Cenâb-ı Bârî Yusuf'u yine imtihan için zindanda haps etti. Aradan nice yıllar geçtikten sonra peygamberlik ile Mısır'a halife etti. Yusuf Kıtlığı olup Hazret-i Yakub oğulları Ken'an elinden Mısır'a buğday almaya Hazret-i Yusuf'a gelince Hazret-i Yusuf gördü kim kendini Yusuf kuyusuna atan kardeşleri Meya'il, Hesyan, Reveyl, Şemun, Mesher ve ana baba bir kardeşi Hazret-i İbnyamin ve Hazret-i Yahuda'dırlar.

Hazret-i Yusuf bu mezkûr kardeşlerini görünce sevinip hepsine bol bol buğday verdi, ama hiç birinin ruhlarının haberi yok idi ki yeryüzünün halifesi Yusuf-ı Sıddik kardeşleri idi. Bu kere Yusuf ana baba bir kardeşi İbnyamin'i bir yolla alıkomak ister. Kardeşlerine altın ölçek (kile) ile buğday verirken İbnyamin'in devesinin yükü içine altın ölçeği saklattırıp,

"Bre ölçek kayboldu" diyerek ölçeği arattırdı. İbnyamin'in yükünde bulunca,

"Hay haramîyi bulduk" diye İbnyamin'i tutukladıklarında diğer kardeşleri aslâ seslerini çıkarmadılar, ama bu Yahuda hazretleri ateş parçası olup,

"Bak a halife! Bu İbnyamin'in bir kardeşine Yusuf derlerdi. Babamız Yakub, Yusuf'u pek severdi. Bu kardeşlerim Yusuf'a hasetlerinden kuyuya atıp babamıza 'Yusuf'u kurt yedi' dediler. Babamız da Yusuf aşkı ile ağlaya ağlaya hasta oldu ve bu İbnyamin'i Yusuf yerine sevmeye başladı. Şimdi sen bu oğlanı 'hırsızımdır' diye haps ettin. Ken'an eline vardığımızda o ulü'l-azm peygamber babamıza ne cevap verelim. Tez şu İbnyamin'i ver. Yoksa bir nara atarım ki gökten bulutlar parça parça olur, sesimden Nil Nehri yerin dibine geçip Mısır ateşte yanıp harap olur" diye öyle öfkelendi ki vücudunda olan bütün tüyleri elbisesinden dışarı çıktı.

Hemen Hazret-i Yusuf kardeşi Yahuda'nın bu şekilde ateş parçası olduğunu görünce oğlu Efrayim'e,

"Var şu darılan Yahuda'nın elbisesine elini sür, bir nezaketle eli eline dokunsun" dedi.

Hazret-i Yusuf'un oğlu Efrayim varıp bu Yahuda'nın sağından solundan geçerken elini eline dokundurdu. Yahuda'nın kızgınlığı dinince Yahuda,

"Ne hikmettir. Benim yanıma Yakub evlatlarından kimse gelip eti etime dokunmadı ki gazabım dinsin. İşte vücudum gevşeyip konuşmaya mecalim kalmadı" dedi.

Bu hâl üzerine Hazret-i Yusuf'un karıdeşleriyle nice mücadeleleri oldu. Sonunda İbnyamin'i hapisten bırakmadı ve kardeşlerine nice yüz deve yükü buğday bağışladı.

İbnyamin için "Hapistedir" deyip babasına mektuplar gönderdi. Kardeşleri Ken'an eline gidince İbnyamin'i usul gereği hapisten çıkarıp bağrına basıp taht üzere beraber otururlardı.

Hatta Hazret-i Yusuf, Feyyum şehrini, halifeliği sırasında yaptığı mahalde Hazret-i Yakub Mısır'a gelince gözleri açıldı, Hazret-i Yusuf'u ve İbnyamin'i görünce dünya kadar hoşlandı, iki evlâdının hasretine kavuştu.

Hazret-i Yakub Nebî 17 sene Mısır'da ailesi ve çocuklarıyla oturdu. Vefat edince Hazret-i Yusuf, babası Yakub Nebî'yi Kudüs'de Halilürrahman yanında defn etti. Hâlâ orada gömülüdür.

Daha sonra Hazret-i Yusuf'u da Hazret-i *[37a]* Süleyman tunç sanduka ile Nil Nehri'den çıkarıp Halilürrahman'da Yakub Nebî yanında defn eyledi, ama Hazret-i Yusuf oğlu Efrayim, Yusuf'un kardeşi İbnyamin, Hazret-i Musa'nın annesi (---) Hatun ve Hazret-i Yusuf'un ma'şukası Züleyha Hatun, bunların hepsi Mısır'da Kurâfe-i Kübra'da (Büyük kabristan) Cuşî Dağı ki Mukaddam Dağı'dır, bu yüksek dağın gölgesinde Abdullah Meğâverî ziyareti karşısında, bu peygamberzâdeler büyük bir kubbe içinde gömülüdürler ki hâlâ Mısır'ın bütün halkının ziyaret yeridir.

Ama bu adı geçen Yahuda hazretleri, babası Yakub Nebî'nin vefatından sonra adı geçen Bekâ Sahrası'nda vefat etmiştir. Adı geçen yerde alçak bir dağın eteğinde derli toplu, nur dolu bir kabirde gömülüdür. Boyu tam 140 adımdır. Nurlu türbesi kârgir yapıdır ve yüzeyi toprak ile sıvalıdır. Birkaç fukara Arap dervişleri vardır. Lakin üzerinde sanduka mümkün değil, uzun bir kabir olduğundan bazı valiler ruhaniyetinden yardım istemek için yeşil çuka ile örterler, ama zamanımız kabirleri gibi kıbleye yan bükü değildir. Mübârek başları Kudüs-i şerife doğrudur. Hazret-i Yakub'un büyük evlâdı ve Hazret-i Yusuf kardeşi olduğunda şüphe yoktur.

Buradan yine yoldaşlarımız ile batıya doğru 3 saatte yine Bekâ Ovası'nın kıblesi tarafında,

Hazret-i Âdem Safî oğlu Hazret-i Şis *aleyhimesselâm* **ziyareti**: Bir bayır dibinde 170 adım uzun bir kabirdir. Üzerinde yine kârgir yapı vardır ve temiz toprak ile örtülü büyük bir türbedir. Yine mübârek başları Kudüs yönündedir. 70-80 kadar Hindî Özbek'i ve Arap fukarası ile dolu büyük bir türbedir, ama çevresinde köy ve kasaba gibi yerleşim yerleri olmadığından ziyaretçileri azdır, fakat acaip ruhaniyet vardır. Mübârek kabrine insan girince vücuduna titreme gelir.

Hazret-i Âdem hayatta iken bu Hazret-i Şis'e 40 yaşında peygamberlik gelmiştir. Çulhalık ile geçimini sağlardı. (---) yıl yaşadı ve babası Âdem Safî'den sonra vefat edip bu yerde defn ettiler. Muhammed ibn İshak'a göre, Hazret-i Şis'den Peygamber Efendimizin doğumuna kadar 6750 sene geçmiştir.

Hazret-i Şis'in hikâyesi: Nice tarihçiler bu Hazret-i Şis Nebî için, Hazret-i Âdem Me'vâ cennetinden çıkıp Hindistan toprağında Serendil Adası'na ayak basınca cennetten ayrılışı dolayısıyla ağlayıp inledikçe bütün vahşi hayvanlar, kuşlar ve melekler Âdem'i ayıplarlar.

"Ya Rabbî, yüzümün karasına bakma!" diye yalvarıp inleyerek,

"Bu dünyada bana gam ortağı, dost, yol arkadaşı ihsan eyle" deyince ilk başta Hazret-i Âdem'e cennetten bir öküz ve bir at bağışlanır.

Onlar ile oyalanıp binerek Hazret-i Havva'yı arardı, ancak bir iz ve belirti bulamazdı. Tanrı'nın hikmeti; bir gice rüyasında ihtilâm olup inen menisi yere düşer. Diri ve her şeye gücü yeten Allah'ın izniyle dokuz ay on günden sonra yerden Hazret-i Şis vücuda geldi. İbrî dilinde "Şis" bitti, demektir. Onun için Şis Nebî derler. Hatta bazı tarihçiler (---) suresinde; *"Allah yanında İsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı"* [Âl-i İmrân, 59] âyetinin yorumunda Âdem, Şis ve İsâ ile yorumlamışlar, ama bazı tarihçiler ve tefsirciler,

"Evet, Hazret-i Âdem ihtilâm olup yerde bir evlâdı meydana geldi, ama ana eski hekimler "Abdüsselâ" ve "Yebrûhu's-sanem" derler. Yaylalarda insan şeklinde erkekli ve dişili şekilli, bıyıklı, sakallı, boy bos sahibi bir tür canlı ottur ki hekimler ilaç için yer altından çıkarırken nicesi dişisi ile cimâ ederken bu-

lunmuştur. Kâküllerini toplamış mahbub çehre küçük ve büyük bir tür kuvvetlendirici otťur. Zira Âdem Safî'nin menisinden yaratılan budur, Hazret-i Şis değildir diye yazarlar.

Doğrusu; Hazret-i Âdem Serendil Adası'nda iken kırlangıç kuşu Âdem'e gelip sakalı telinden Cidde'de bulunan Havva'ya götürür, Havva'nın saçlarının telinden Âdem'e getirir. Kırlangıç kuşu aracılığıyla az müddette Hazret-i Âdem Havva Ana ile bir araya gelip Havva hamile kalır. İlk defa yeryüzünde ana rahminden dünyaya gelen Hazret-i Şis Nebî'dir ki Âdem'den sonra ikinci peygamber de Şis'dir ve bütün peygamberlere ikinci babadır.

Hazret-i Şis'in diğer hikâyesi: (---) tarihinde Sultan Süleyman zamanında Derviş Paşa Şam valisi iken Bekâ Ovası'nda öyle bir yağmur yağar ki yedi gün yedi gece nice beldeler ve nice dağlarda kayalar parça parça olur. Yağmur seli deniz gibi dalgalanıp edip bu Hazret-i Şis'in mübârek kabrinin bir tarafını sel suyu yıkar, Hazret-i Şis'in cesedinin sağ tarafında mübârek elleri ve uylukları ortaya çıkar. 6750 seneden beri taptaze olarak durduğu görülünce Şam valisi, Derviş Paşa'ya acele olarak haber gönderirler. Paşa da bir günde oraya gelir. Nice yüz bin insan Şis Peygamberin naaşını görüp İslâma inançları da fazlalaşır, nice bin inkarcılar da inanç tazelerler.

Daha sonra Derviş Paşa bütün *[37b]* ileri gelenleri toplayıp Hazret-i Şis'in vücudunun sağ tarafını dualar ve zikirlerle gülsuyu ve amber kokularıyla yıkayıp bu yere defnederler. Daha sonra o selin yıktığı yere sağlam bir duvar inşa edip türbesini imar eder. Bu durum yakın zamanda olduğundan Bekâ, Zeydaniye ve Ba'albek mahkemeleri sicillerinde yazılıdır.

Daha sonra (---) tarihinde Civankapıcıbaşı, Şam valisiyken Sultan İbrahim Han'ın sadrazamı olup bu Şis Nebî Türbesi'ni imâr edip uzun kabrinin üzerine 500 arşın yeşil çuka örtmüştü.

Hakîr ziyaret ettiğimde o örtülü çuka hazır idi. Hakîr bu nurlu kabir üzerindeki bütün tozları süpürüp Peygamber hizmetinde bulundum. Allah rızası için bir hatm-i şerife başlayıp daha sonra veda ziyaretinde bulundum. Yine atlarımıza binip akşam vaktinde Kerek-i Nuh Kalesi dibinde İslâm ordusuna gelip katıldık. Ertesi gün göç kösleri çalınıp denizler gibi asker ile batı tarafa Bekâ Ovası içinde (---) saatte,

Kar'avn Köprüsü Köyü menzili: Bekâ Ovası'nda 150 evli köydür. Cami ve hamamı var. Reâyâsı Arap ve Dürzîlerdir. Bekâ subaşısı hükmünde zeamettir. Zira Bekâ, Kerek sancağı sınırıdır. Tennur Nehri üzerinde üç gözlü Zahir Baybars Köprüsü vardır. Buradan yine batı tarafına doğru (---) saat gidip,

Ceremat Köyü menzili: Tennur Nehri'nin batı tarafı olduğundan Zeydaniye Nahiyesi sınırında yüz haneli itaatkar Dürzî Köyü'dür ki bunlara Kızıllı derler. Cenk mahallerinde "Hûbâr" diye bağırıp gülbâng çekerler. Bütün evlerinin duvarları, bacaları, bahçelerindeki dut ağaçları ve zeytin ağaçları kızıl aşı ile boyanmıştır. Tanrı'nın hikmeti bütün dağlarında ve ovalarındaki toprakları kırmızı toprak olduğundan Kızıllı derler.

Bütün çocuklarının ve genç kızlarının giyecekleri ve başlarındaki taçları kırmızı güvezi makdemdir (başlık). Genellikle mahsülleri ipek ve zeytindir. Diğer tür mahsülleri oldukça kıttır. Bu köyde Maanoğlu'nun itaat eden ve boyun eğen şeyhleri gelip hediyelerini sundular ve zimmetlerinde olan 170 keseyi de teslim edip Şam defterdarından mühürlü temessükler (senetler) aldılar. Buradan (---) saatte,

Görülmeye değer Şıkıf Kalesi'nin özellikleri

(---) tarihinde Kudüs-i Şerif, kötü renkli Freng keferesi elinde iken bu Şıkıf Kalesi'ni Şıkıf adlı bir Dürzî beyinin yardımıyla İspanya yapmıştır. Daha sonra Kudüs'ü Nureddin Şehid feth edince bu kaleyi de feth etmiştir. Daha sonra 922 [1516] tarihinde Yunus Paşa eliyle Selim Han feth etti. Şam eyaletinde Kerek sancağı sınırında Zeydaniye Kazası ve subaşılığı hükmünde göklere doğru baş uzatmış bir yalçın beyaz yüksek tepenin üzerinde ibret verici bir kaledir. Aşağıdaki Tennur Irmağı'ndan tâ kalenin yüksek yerine iki saatte çıkılır. (---) tarihinde Maanoğlu Osmanlılara karşı durup isyan edince bu kaleye 20.000 fitil tüfenkatıcı asker ile kapanıp cenge hazır olduğunda kara tarafından Karaman, Sivas, Maraş, Adana, Haleb, Şam ve Tarablus-Şam eyaletleri askerleri bu kaleyi kuşattılar.

Deniz tarafından 200 parça kadırga ile donanma-yı hümâyûna Kapudan Cafer Paşa başkumandan olup Bektaş Ağa donanma yeniçeri ağası olup yetmiş 80.000 İslâm askeri ile bu kaleyi kuşattılar.

Maanoğlu bir taşına bin baş alıp üskes (kesinlikle) kaleyi vermeyince İslâm askerleri eli boş ve mahrum olup gittiler. Hâlâ

Osmanlı'nın metris yerleri açıkta durup nice bin Osmanlı şehitleri burada gömülüdürler.

Kıble tarafı Tennur Irmağı deresine bakar uçurumdur. Allah saklasın insan aşağı bakmaya cesaret edemez. Aşağı derenin bir tarafında Ba'albek Kalesi vadisinden gelen Ritan Nehri, Tennur Nehri'ne karışır. Şıkıf Kalesi'ne gelen Ayn-i Sul Köyü'nden doğan Sul Nehri bu Tennur Nehri'ne karışıp üç nehrin çağıltı ve iniltisinden insanın kulağı sağır olu. Sesi bir fersah yerden duyulur.

Maanoğlu, adı geçen Şıkıf Kalesi'nden usta dağ deliciler getirip kaleden aşağı nehirlere gelinceye kadar 1.200 kademe taş merdiven kesip kaleden suya inilir gizli su yolları yaptırmıştır ki belli değildir.

Gelecek senede yine Maanoğlu üzerine önceki gibi büyük bir ordu ile Küçük Ahmed Paşa kumandan olup Maanoğlu'nu zar zor pazu kuvvetiyle (---) (---) kalesinden çıkarıp İstanbul'a gönderdi. Sultan IV. Murad Han huzurunda kellesi kesilip oğlu (---) Beyi Harem-i hâsda odasına aldı.

Ama bu Şıkıf Kalesi'nde hâlâ insandan eser yok. Bakımlı ve şenlikli bir burcuna ve bedenine zarar isabet etmemiş beşgen şeklinde taş yapı güzel bir kaledir. Her taş fil cüssesi kadar var. Kat kat sarayları, pek çok odaları, bir camii, tahıl anbarı, cebehane *[38a]* odaları ve yağmur suyundan inen tatlı su için su sarnıçları var. Yapılarında aslâ ağaç cinsinden bir parça tahta bile yoktur. Hepsi kârgir yapılardır ki henüz usta mimar elinden çıkmıştır, ama bu kalede saat gibi kurulu bir çeşit un değirmeni vardır, diller ile anlatılmaz acaip sanattır. Bu kale imar olup insanlar ile doldurulsa binde bir (seçkin) dayanıklı bir kale olurdu.

Bu kaleyi seyr ederken bazıları Zeydaniye Kalesi'ni övdüler. Hemen aşağı İslâm ordusuna inerek paşadan izin alıp 40-50 yiğit başıma topladım ve Tennur Nehri'ni geçip 7 saatte,

Ayn-i Sul Köyü adlı yere varıldı. Şıkıf Nahiyesi'nde Ayn-i Sul adında bir kayadan hayat pınarı su çıkıp aşağıda bir göl olur. O göl içinde yaz ve kışta aslâ balık cinsinden bir şey olmaz. Tâ ki şubat ayı gelince sayısını ve miktarını Allah bilir bir tür balık çıkar ki sanki saf gümüştür. Büyüklük yönünden hamsi balığı gibi bir balıktır. Şubat ayının yarısı olunca bu balıklar biri biri üzerine binip çiftleşmeye başlarlar. O balıklardan bu su yüzüne bir çeşit neft (petrol) gibi yağ yüzmeye başlar. O yağdan cüzam olanlar toplayıp yarasına sürse ve tütsü etse Allah'ın izniyle şifa bulur.

Bu gölde yağın çıktığı yerden bir adam bu sudan içse serhabtan hastalığına yani salbaş ve ahmaklık hastalığına tutulup başını tutamaz olur, ama cimâ etmekten de usanır. Anılan balığı ateşte yaksalar o ev içinde olan hayvanat, akrep, çıyan ve yılan tamamen ölür. Bu balığın etini yiyen adam da salbaş olup başını tutamaz olur.

Bu seyirleri edip yine kıbleye doğru taşlık ve zeytin ağaçlı yerleri ve ormanlık yerleri aşıp (---) saatte,

Görülmeye değer Zeydaniye Kalesi'nin özellikleri

Fütûhât-ı Şam Tarihi'ne göre, bu kale (---) tarihinde Emevîlerden Süleyman b. Abdülmelik'in kardeşi Mesleme tarafından yapılmıştır. Bir melikten diğer melikin eline girip 922 [1516] tarihinde I. Selim'e savaşsız itaat etmişlerdir. Hâlâ Şam eyaletinde Şam paşasının hâs-ı hümâyûnundan ifraz yedi kese mahsullü, subaşısı 150 adam ile hâkimdir. 150 akçe âsumanî kazadır. Zira köyleri tamamen Dürzî, Teymanî ve Mervanî'dir. Şam yeniçeri serdarı, kale dizdarı ve neferatları vardır.

Zeydaniye Kalesi'nin şekilleri: Bu da göklere çıkmış yüksek bir dağın en tepesinde beşgen şekilli Şeddadî taş yapı sağlam bir kaledir, ama yalın kat duvardır. Bir yere yaslanmamıştır ve bir taraftan zafer mümkün değildir. Dört tarafında aslâ hendeği yoktur. Fırdolayı büyüklüğü 6.000 adımdır. (---) tarafında bir demir kapısı vardır. Kale içinde,

...............(5 satır boş) ....

Bu kalede bir gece Subaşı Saçlıoğlan'da konuk olup ertesi yine kuzey tarafa (---) saatte sür'at ile gidip yine Şıkıf Kalesi altında orduya katıldık. Gece asker içinde bir dedikodu olup,

"İslâm ordusunu 40.000 tüfenkli Dürzî basacak imiş" diye nice hay-huy oldu. O gece İslâm ordusunun dört tarafına binlerçe tüfenkli pusuları kurulup hazır durdular. Tâ ki gece yarısı oldu, aman Allah Cebelü'l-Lübnan'ın üzerinde nice bin fitil kandiller görünüp bir "Hûbâr" sesi koptu ki yerler ve gökler tir tir titredi. Ne taraftan İslâm ordusuna saldırdılarsa pusu yerlerinde hazır olan Müslüman gazilere rastlayıp Murtaza Paşa'nın kılıcından geçip bozguna uğrayarak hüsranla gittiler.

Ertesi günü sabahleyin bir gün önce tuğların ileri gitmesini makul görmeyip bütün muzaffer ordu bir toptan kalktı. Yine batı tarafına (---) saatte,

Kasımıye Kalesi'nin özellikleri

(---) tarihinde Güzelce Kasım Paşa'nın yaptığı, deniz kıyısından bir top menzili uzak bir tepe üzerinde Ritan Irmağı ve Tennur Nehri kenarında Sayda eyaleti hükmünde subaşılık olduğu ve kale içinde beş on hane olup dörtgen şekilli bir küçücük dizdarsız kale olduğu, hac için *[38b]* yola çıktığımız sene (---) [dokuzuncu] cildimizde ayrıntılarıyla yazılmıştır. Bu mahalde bütün Müslüman gaziler Akdeniz kenarına çadırlarını kurup konakladılar. Bu menzilde Sayda-i Beyrut hâkimi 5.000 asker ile yardıma gelip konakladı.

Daha önce ulaklık ile Âsitane'den geldiğimizde paşa efendimiz Sayda-i Beyrut kaleleri teftişini vermişti. Burada Sayda hâkiminden 2.000 esedî hizmet aldık. Ve bir gün yine Safet hâkimi Nalband Ali Ağa 3.000 asker ile gelip Akdeniz kıyısında konakladı ve çarhacı (öncü) tayin olundu. Buradan deniz kıyısı ile iki saatte,

İbret verici acaip Re'sü'l-uyûn Tılsımı menzili: Bu diyar Yunanlı kavimlerin elinde iken hekimler hikmet ile deniz kıyısından 100 adım uzaklıkta deniz içinde 50 arşın boyunda yüksek bir kule yapmışlardır. Ortasında büyük bir havuzu var, gayet duru temiz su ile dolu bir havuzdur. Bu havuzun dibinde nice değerli eşyalar gözükmektedir. Nice serdengeçti yiğitler çok ağır taşları kucaklayıp dibine inmeden katı yaydan ok çıkar gibi suyun yüzüne çıkar, ama aslâ zarar isabet etmez. Suyun sonuna ermek mümkün değildir. Her ne zaman ki bu havuza canlı biri girse göz açıp yumuncaya kadar dışarı çıkar, ancak yıkanmak için girip çıksa aslâ zarar yoktur. Ve taş ve ağaç gibi şeyleri bıraksalar aslâ zarar etmez. Re's-i aynın özelliği; kırk gün bir cüzamlı suyundan içse kurtulur.

İkinci özellik: Girip suyundan içen humma hastalığından kurtulur. Hikmet bu ki bu büyük havuz deniz içinde yüksek bir kulenin en tepesinde coşkun deniz gibi taşar. Kulenin yakınlarında yaslandığı yüksek bir dağ yoktur ki âbıhayat oradan gele. Seyredilecek bir yerdir ki Hacc-ı Şerife gittiğimizde (---) cildimizde bunun da özellikleri ayrıntılarıyla yazılmıştır.

Bu seyirleri edip yine kıbleye doğru deniz kıyısı ile 2 saatte,

Mamur kale yani Sur şehrinin özellikleri

Deniz kıyısında Büyük İskender yapısıdır. Daha sonra (---) tarihinde Melik Tahir İspanya keferesi elinden feth etmiştir.

Daha sonra 922 [1516] tarihinde Selim Şah'a aman ile vermişlerdir. Sayda toprağında voyvodalıktır ve kazadır. Deniz kıyısında büyük bir kalesi ve büyük bir limanı var. Hâlâ kısım kısım bazı yerleri yıkıktır, büyüklüğü 6.000 adımdır.

Ve üç mahalle, 300 toprak örtülü haneleri, bir camii, bir hamamı, küçük bir çarşısı ve bakımlı bir kilisesi var, bütün kefere, Aleksandır'ın mabedgâhıdır diye itibar ederler. Bu yerdekiler tamamen keferelerdir ama aslâ Rum dili bilmeyip tamamen Arapça konuşurlar. Yemin etseler "Vahad Allah, bi-sırrı Hazret-i Şem'un" derler.

Bu kale bir kumsal yerde bulunduğundan deniz kıyısında limana bakan sağlam bir kulesi Yemen fatihi Sinan Paşa yapısıdır. Dizdarı ve kale gözcüsü 50 nefer ile burada sakinlerdir.

Sekiz zorlu rüzgârdan emin büyük limanı vardır. Akka Limanı'nda gemiler kışlamayıp burada yatarlar ama kum deryası günden güne şehri toza toprağa gark etmededir. Eski zamanda kum tılsımları olmak üzere yüksek bir sütun var imiş. Maanoğlu, define vardır diye sütunu yıkınca kum bu şehre girmeye başlar. Bu Sur Kalesi'nin çeşit çeşit özellikleri yine Mekke-i Mükerreme'ye gittiğimiz sene Tarablus-Şam özellikleriyle birlikte ayrıntılı olarak yazılmıştır.

Bu kaleyi seyr edip belli yerden bütün asker Nakura Boğazı'nı geçmek için rütbeli rütbesiz herkes danıştı. Safet hâkimi çarhacı (öncü) olup kırk bayrak sekban sarıca askeri gece yarısında silâhlanarak Nakura Boğazı'na vardılar. Burayı boş bulunca pusu yerlerine sepişip bütün yiğitler hazır olup sessizce beklemeye başladılar. O gece Dürzîlerden yedi adet çaşıt tutulup Paşa'ya getirildi. Bunlar söyletildikten sonra aslâ aman vermeyip Sur Kalesi önünde kelleleri bedenlerinden Murtaza kılıcı ile ayrıldı. Sabahleyin Nakura Boğazı'ndan feryatçılar gelip,

"Bre Sultanım, pusuda olan İslâm askerlerini Dürzîler bastı. Onlar galip bizim bayraklar mağlup olmada. Hâlâ büyük ceng vardır" deyince daha önce ileri 40 bayrak piyade Sayda-i Beyrut ve Safet askeri gidip yardım yetişir. Paşa da atlanıp bütün asker ile bir saatte imdada yetişip,

Büyük Nakura Dağı cenginin anlatılması

Ardından tedbirli paşa bütün askeri piyade edip ceng davullarına tokmaklar vurulup bütün asker büyük çatışma olan yerlere

varmadan, Şamlı Osman Ağa bir koldan, Delibaşı bir koldan, Üsküdar cenginde Gürcü Nebi ile kaçan Çomar Bölükbaşı bir koldan ve 400 iç ağaları deniz kıyısındaki yalçın kayalardan, kısacası 17 yerden alarka dağlar içinden girip tâ ceng mahalline varıldığında bir ağızdan Allah Allah sesleri göklere yükseldi. Bütün Dürzî ve Timânîler Allah Allah seslerini duyunca akılları başlarından gitti. Daha önce geceden pusuda basılan *[39a]* bayraklar altında bozulmaya yüz tutan Müslüman gaziler taze can bulup iki asker arasında dinsiz Dürzîler muhabbet meydanında kaldılar. Mısra:

"Neresi yâ neresi, selâmet yurdu neresi"

sözü uyarınca bir kurtuluş yeri bulmaya güçleri olmayıp kudurmuş azgın köpek gibi yedi buçuk saat şiddetli çarpışmalar ve vuruşmalar oldu ki bu dağlarda Maanoğlu'ndan beri böyle bir Murtaza Ali cengi olmamıştır.

Sonunda kimi kayalardan kendini denize atıp boğuldu ve kimi yuvarlanıp parça parça oldu. Kimi ateş saçan kılıcın dişleriyle kellesi yuvarlandı. İkindi vaktinde 3.000 adet Cebrî, Kaderî, Nusayrî, Timânî ve mezhepsiz Mervanî ateş saçan kılıçtan geçti. İkindiden sonra Nakura Boğazı yüz bin şiddetli sıkıntı, zorluk ve güçlüklerle geçilip akşam vaktinde,

Şem'un-ı Safâ Köyü menzili: Bu mahal Safet sınırında Dürzistan vilayetidir. Bu köy 1.000 haneli, hanlı, hamamlı ve küçük çarşılı bakımlı köydür. Her hanesi kale gibi mazgal delikli bütün kapıları sağlam ve dayanıklı kale gibi toprak ile örtülü, zeytinli, dut ağaçlı, bağlı ve bahçeli şenlikli Dürzî Köyü'dür. Bu köyde 700 esir köy şeyhleri geldi. Nicesinin kelleleri yuvarlandı, 600 tanesi esir eli kolu bağlı esir oldu. Otak önüne 5.000 kelle yığıldı. İslâm askerinden ancak 280 adam şehitlik şerbetini içip 700 adam da yaralanmış oldu.

O gün bütün iş erlerine 270 hil'at giydirilip nice yüzüne Şam zeameti, timarları ve yeniçeri gedikleri bağışlandı. 2.000 kadar yiğit, cesur ve hünerli kumandanların başlarına çelenkler sokulup hepsine 70 kese bahşiş dağıtıldı. Hakîrin bu büyük cenge fakiranca bu beyti tarih düşmüştür: Murtaza Paşa eliyle Dürzî fethi:

Evliyâ bu fethi gördükte dedi tarihini
Sene elli dokuz tarihinde oldu gazâ.

Sene 1059 [1649].

Bu zaferle biten bu savaştan sonra bütün esirleri kurtarmak için kılıç artıkları olan Dürzî şeyhleri geldiler ve zimmetlerinde olan malları getirdiler. 20 günde bu Şem'un beldesinde 1.000 kese mal ve 300 katır yükü ham ipek gelip Şam'a gitti. Ve bütün İslâm askerleri birer rehinler ile Dürzistan Dağları'na gelip mallar tahsil ederek her ağa zengin oldu.

Yüksek Nakura Dağı'nın özellikleri

Akdeniz kıyısında göklere doğru çıkmış beyaz sarp kayalardır ki çok yükselerde uçan kuşlar bu yüksek dağın üzerinden kanat çırpıp geçmede acizdir. Hattâ bütün tefsirciler (---) suresindeki *"İşte o gün, çetin bir gündür!"* [Müddessir, 9] âyeti bu Nakura Boğazı hakkında inmiştir, derler" Akka Kalesi'nde gömülü olan Hazret-i Salih'in duası bereketiyle bu yüksek dağın üzerinde dar ve ince bir yol açılmış ama yine deve, katır ve yüklü eşeğin geçmesi ihtimali yoktur, ancak yaya adam geçer.

Daha sonra Melik Tahir Akka Kalesi fethine gittiğinde birazca yollarını temizlemiş. Nice melikler de bu Nakura Boğazı'nı açmışlar, ama yine sarptır. Deniz kıyısı tarafına insan bakmaya cesaret edemez. Zira gayya çukurundan, cehennem deresinden ve Veyl deresinden işaret verir yüksek dağdır. Hattâ deniz tarafındaki göklere doğru baş çekmiş kayalarının altları gökkubbe gibi boştur.

Elbette barça kalyonlar girse direklerinin serenlerinin cundaları kayalara dokunmaz. Böyle mağaralı kayalar var ki içine yirmişer bin atlı adam girse "Yerimiz dardır" diyemezler. Öyle geniş ibret verici mağaralardır.

Lodos rüzgârı şiddetli olarak estiğinde denizin dalgaları coşup kabarır ve yedişerleme dedikleri deniz kumu dağlar gibi gelip bu Nakura kayaları mağaralarına çarptığında o dağların gürültüsünden insanoğlu, Nakura'dan geçmeye cüret edemeyip ödü patlar. Tâ bu derece ses verip gürültü çıkarır ki üç menzil uzaklıktaki Şam-ı Şerif'de bu Nakura kayaları mağaralarına deniz dalgalarının vurduğunun gürültüsü duyulup "Nakura Dağları gürler" derler. Tâ bu derece büyük mağaralardır. Hattâ bütün tefsirciler "Kur'an-ı Azim'de zikr olunan Nakura Boğazı budur" derler.

Bütün denizcilerce ve bütün kara gezginlerince meşhur bir Nakura Boğazı'dır. Dar yollarının iki tarafları öyle yalçın kaya-

lardır ki pars, panter ve kaplan tırnaklarını iliştirecek yer bulamaz. Bu kayalarda bir tüfenkli, bin adet adamı geçirmez. Tüfenk atmayıp taş yuvarlasa yetişir, kuş uçamaz. *Allah saklasın* sarp, korkunç ve tehlikeli yerlerdir.

Tanrıya hamd olsun böyle bir geçişi zor yerde Murtaza Paşa efendimize Dürzî melunlarının defedilip yenilmesi nasip olup hakîr de böyle bir gazada bulunduk.

Daha sonra Şem'un-ı Safâ Köyü'nde padişah malı tahsil etmeye başladıklarında Murtaza Paşa efendimiz hakîre *[39b]* 40.000 guruş tahsilini bağışladı. Ali Bölükbaşı bayrağıyla 80 adet güçlü kuvvetli silâhlı yiğitler götürüp Zeydaniye Nahiyesi'nde 7 saatte,

Suabe Köyü menzili: Bir dağ başında bağlı ve bahçeli, incir, zeytin ve dut ağaçlı ve 1.000 haneli bakımlı ve şenlikli Teymanî kavmi köyüdür. Tanrıya hamd olsun yedi günde 30 kese tahsil edip üç kese hakîre ve bir kese bayrak sarıcalarına verip 1.000 guruş için üç adet şeyhi bağlayarak getirip paşaya teslim ettik. Yine Şem'un köyünde eğlencemizle meşgul olduk.

Hazret-i Şem'un-ı Safâ ziyaret yeri: Hazret-i İsâ aleyhisselâmın on iki halifesi (havarisi) var idi. Evveli Habib-i Neccar idi. İkincisi bu Şem'un-ı Safâ idi. Amma bu Şem'un hakkında Yunanlılar, peygamberdir derler, ama saçma söz demişler.

Hazret-i İsâ çocukluğunda bunların kucağında büyümüştü. Bu Şem'un, Hazret-i Yahya'nın akrabalarından idi. Hazret-i Mesih göklere yükseldikten sonra sonra bunlar Nablus şehrini terk ettiler. Genellikle Antakya'da Habib-i Neccar ile otururlar idi. Habib-i Neccar'ın şehit olmasından sonra nice zaman gezdi dolaştı. (---) sene yaşayıp bu Nakura'da şehit oldu ve Hıristiyanlar burada defnettiler. Üzerine kayserlerden bir kral yüksek bir türbe ve bir İrem Bağı zeytinli cennet bahçesi yapıp imar eder. Hâlâ bütün Hıristiyan milletlerin ziyaret yeridir. Ümmet-i Muhammed'in de ziyaret ve dinlenme yeridir.

Yüzlerce Dürzî mezhepli derviş fukaraları vardır. Nur dolu kubbesinin için çeşit çeşit balmumları ile süslenmiştir. Ve şamdanlar, halılar ve kandiller ile bezenmiş ünlü bir türbedir. Hattâ on iki havarilerin aşkına on iki kandili gece gündüz yanıp aslâ sönmemişlerdir. Bütün hizmetçileri bu işle görevlidirler. Zira bu diyar zeytin ve zeytinyağından ibaret olduğundan her köyden nice yüz miskete ile zeytinyağı gelip kandillerde yakarlar.

Ama garip olan budur ki Frengistan diyarının İspanya, Ceneviz, Portugal, Dış Fransa, Donkarkız, Danimarka, Felemenk, İsfeç, Çek, Leh (Polonya), Nemse (Avusturya), İngiliz ve diğer Hıristiyan ülkelerinden bu Şem'un-ı Safâ kandilleri için zeytinyağı adaklarını testi ve tulumlarla tâ dip Frengistan'dan denize bırakırlar. Allahın emriyle bu Şem'un-ı Safâ'nın yattığı Nakura Dağı'nın deniz kıyısına gelir. Her sabah mutlaka Şem'un fukaraları deniz kıyısına varıp birer ikişer tulum zeytinyağını gelip alırlar, tuhaf hikmettir.

Diğer hikâye: Bu Şem'un köyünde bütün halkın koyunları, keçileri ve sığırları çobansız dağlarda sürü sürü gezerler, aslâ kurt yemez ve haramî uğurlamaz (çalmaz).

Başka hikâye: Bu köy halkının kapıları gece ve gündüz açıktır ve gayet eli açık Dürzîleri vardır. Bütün malları ortalıktadır. Aslâ bir kimse bir insanın mallarına el uzatamazlar. Bir kimsenin bir şeyi kaybolsa şüphelendiği kimseyi "şer'ullah" diye bu Şem'un-ı Safâ Türbesi'ne götürür. İddiacı,

"Ihkem yâ Şem'un! (Hüküm ver ey Şem'un!)" diye selâm verir. Şüphelenmiş olduğu adam gelip Şem'un'un kapısına el vurup yemin eder. Eğer habersiz ise aslâ kendisine zarar gelmez. Eğer hırsız ise Şem'un'un kapısına el vurunca tepesi üstüne düşüp ölür. Bu türbe kapısı önünde yatan bütün ölüler yalan yemin edip Şem'un kapısına el vuranlardır. Niceleri korkup kapıya el vurmadan çaldığı şeyi söyleyip aldığı eşyayı geri vererek kurtulur.

Bu diyarın mahkemesi Şem'un Türbesi'dir. O yüzden mahkeme kadılarına rağbet yoktur. Bu da ibret alınacak bir şeydir. Hıristiyanlar yine bir müşkil işleri olsa bu türbeye gelip Şem'un-ı Safâ'nın kendi hattıyla ceylan derisi üzerine Hazret-i İsâ'ya doğru İncil bu türbededir, Hıristiyanlar o İncil'e el basıp yemin ederler. Suçlu olanlar korkup el basamazlar.

Hakîr bu İncil'i yedi kere açıp seyr etmişimdir. Ma'kal yazısına yakın bir çeşit yazıdır. Hakîr, masraf katibi Rum Mehmed Ağa ile bu doğru İncil'den Hazret-i Risâlet-penah hakkında Hazret-i İsâ'ya indirilen âyeti çıkarıp bu mahalle yazdık,

Hazret-i Muhammed Mustafa *sallalahu aleyhi ve-sellem* hakkında İncil-i şerifteki âyet:

abitun	*Azeriyun*
bir oğlan	Âzer oğlundan

porfonoton peygamber olâ.	*lev gıslin* yalancı olmaya.
nitu nita Onun doğumu	*efzulad* Mekke'de ola.
ki kalevşir sâlihlik ile gelmiş ola	*to nomnin* onun mübârek adı
mevamis Ahmed Muhammed ola.	*epsi godos* ona uyanlar
na kirdis Bu cihan ıssı olalar.	*biystu bis* Dahi ol cihan ıssı olalar.

İncil'de elif-be sureleridir.

"Alfa o vdipşi gamaşı deltafi e-i zitata itasima siteru yotapi kabau levdekşi mini ubiru" ive devamı. *[40a]*

Bu Şem'un-ı Safâ hattıyla yazılan İncil'den bu âyet-i şerifeler yazılıp bu türbede nice ibret verici şeyleri seyrederdik. Zira bütün İslâm ordusuna mesire yeri ve dinlenme yeri, her tarafı gören bir ağaçlık yerdir ki bütün Akdeniz, kara tarafında Ba'albek, Bekâ Ovası, Rebve boğazı, Yerid Nehri, Deyr Dağı, Zeydaniye Kalesi, Şıkıf Kalesi, Sayda-i Beyrut Kalesi ve bütün Maanoğlu Dağları yeryüzünde bukalemun nakşı gibi bellidir.

Bu Dürzistan'da olan 72 adet sapık mezheplerden Dürzî kavmi, Teymanî kavmi, Yezidî, Mervanî, Hubarî, Aklı ve Kızıllı, Zeydanî, Nusayrî, Tatekî, Kanağî, Şehâbî, Şehbâzî, Şi'î, Maslayânî, Maanî, Cebrî, Kaderî, Hurûfî, Şemsî, Kamerî, Necmî, Zeminî, Râfızî, Muhalledî ve (---) (---) ve nice bunun benzeri mezhesiz sapık fırkalardan adamlar vardır. Her birinin batıl mezhepleri birbirlerine aykırı ve ters bir alay sapık ve saptırıcı kavmin mensubu adamlar vardır.

Dürzî sapık fırkalarını (mezhepleri) bildirir

Beş vakit namaz farzını ikişer rek'at kılıp çiftçiyiz diye beş vakti bir yerden bir ezan ile kılarlar.

Mezhepsiz Teymanî kabilesi: Bağımın ürünüdür diye ilk önce kızlarını kendileri bozup daha sonra kızkardeşinin oğluna veya başka dengi olan akrabasına verir.

Mezhepsiz Yezidî kavmi: Tâat ve ibadet nedir bilmezler. Kimi köpeğe, kimi keçiye, kimi horoza, kimi şeytan heykeline taparlar. Kısa günlerde oruçlu olurlar.

Mervanî kabilesi: Beş vakit namazı kılarlar. Cenabet iken yemek yemezler. Hac, zekat ve oruç nedir bilmezler.

Hubarîlerin durumu: Cünüp olunca yıkanırlar, ama ihtilâm olsalar yıkanmazlar ve haram, helâl nedir bilmezler.

Mezhepsiz Aklı kavmi: Canlı kısmından canı kanı olan ne varsa yerler. Özellikle kedileri haps edip tombullaşınca yerler. Semiz köpekleri çeşit çeşit pişirip yerler.

Kızıllı kavminin durumları: Hırsızlık, yol kesicilik ve şarap bunlarda gayet haramdır ama zina ve livata (oğlancılık) serbesttir.

................(3 satır boş) ....

Eğer bu değişik mezhep sahibi olan sapık fırkaların yollarını bire birer bildiğimiz kadarıyla yazsak büyük bir kitap olur. Ve her biri birer ülkede olup birbirlerine can düşmanı olmuşlardır. Yoksa Şam ve Haleb'e bu kavimler güven ve rahat komazlardı, ama Cenâb-ı Bârî yardım edip her biri birbirine musallat olduğundan birleşip anlaşamazlar.

Ve her bir kötü mezheplinin birer çeşit özel lehçeli dilleri vardır ki birbirlerinin dillerini tercüman ile anlarlar. Genellikle Frenkler ile görüşüp karışırlar.

Evvelâ mezhepsiz Teymanî kavmi:

vad	*is*	*seles*	*rubu'*	*hamis*
1	2	3	4	5
sit	*seb'*	*teman*	*tisa*	*aş*
6	7	8	9	10
vad aş	*is aş*	*seles aş*	*arbaş*	*hamesaş*
11	12	13	14	15
sittaş	*seb'aş*	*temanaş*	*tis'aş*	*teltin*
16	17	18	19	30
vad teltin	*habz*	*muy*	*tal*	*rah it*
31	ekmek	su	gel	git yanımdan

tal ukt	*huncam*	*tilfirkaf*	*hav*	*zirimbıtıllik*
Gel otur	misk	safran	yağmur	gökyüzü
hennihcas	*hu'til*	*hafillas*	*gafti'rat*	*nam*
cennet	cehennem	âsîler	kaleler	uyku

reş'at	*haca'ab tıft*	*Hanik cas sekiıt*
ateş	Aksa Camii	Cennete benzer

zemiz birti	*a'vâ*	*Kavh kiflak*
gerçektir	bu dünya	Aldanma buna
Galebtir fak	*Savz hulduhcer*	marb
Dünya fânîdir.	Âhiret gerçektir.	yılan

akreb	*cedar*	*hayit*	*selem*	*Şebbak*
akreb	temel	duvar	merdiven	pencere
turk	*muşmur*	*sitval*	*kunbal*	*ılat*
yol	yemişler	sığırlar	atlar	deve

mi'mi'innefilnat	*bata kele remfit*
Hazret-i Nuh Nebî gemisi	Selâm aleyküm
remfit beta kel	*kasa ma'lhat*
Aleyküm selâm	sabâhu'l-hayr
Ya-ma'lhat kasa an bakar	*ne'amet*
Ya hayr sabah ola sana.	ırmak

amizrat	*hinfar*	*zerizab*	*Haminas*	*hande*
dağlar	sansar	sığınlar	Yahudi	odun

Teymani kavminin gazelidir

Dur vuluddub buduhi — *Dur vele men tis sutuhi*
"Sen niçin ağlarsın böyle?" — *[40b]* "Derdini bana söyle"

Abid ader bede rubhi — *Kıl kıli kılli kılluhî,*
"Yârin yoğise âh eyle" — *"Til lilli lide* raks eyle"

Zifaf geceleri def ve rûd (bir nevi saz, kemençe) ile çalınır ve Rehavî makamında okunur bu gibi nice özel şiirleri ve nice oyun havası sözleri olan muntazam Teymanî şarkıları vardır. Hakîr ağızlarının hareketlerine göre beyitlerinin tercümelerini kağıda geçirdik. Eğer bu diyar halkıyla karışıp görüşüp hallerini öğrendiğimiz kadarını yazsak "Tercümannâme" adında bir kitap olur.

Beri taraftan Murtaza Paşa efendimiz bu Şem'un-ı Safâ Köyü'nde 20 günde padişah malından (---) kese topladıktan sonra göç boruları çalındı. Yine güney tarafa doğru Nakura Dağı'ndan yokuş aşağı indik. Deniz kıyısıyla giderken bütün gaziler silâhlı oldukları halde ve zincire vurulmuş 400 adet köy şeyhleri ile (---) saatte,

Tavahîn Mefşuhât menzili: Akka hâkimi ve kadısı hükmünde deniz kıyısında Yemen fatihi Sinan Paşa değirmenleri olduğundan Tavahîn derler. Bakımlı büyük vakıf un değirmenleridir. Nahiyelerine Mefşuha derler. 170 parça asi ve asi olmayan Dürzî, Yezidî ve Teymanî köylerdir ki bu nahiyeden 50.000 tüfenkli melun levend yiğit çıkar. Her bir beldeleri birer kale gibidir. Ve bütün dağları zeytin ve dut bağlarıdır.

Buradan yine deniz kıyısı ile (---) saatte,

İbret verici sağlam kale, dayanıklı ve büyük sur, güçlü hisar, eski yapı, Bekke rabatı (varoşu), yani eski şehir Akye (Akka)

İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---) (---) dir. İlk yapıcısı İspanyalılardır. Hazret-i Yahya zamanında Hıristiyan milletlerden melun İspanya elinde Kudüs-i Şerif var iken bu Akka Kalesi'ni 600 [1202-03] tarihinde Hicretten evvel İspanya kralı bu kaleyi yaparak Kudüs-i Şerif'e büyük liman etti. Daha sonra Yafa Kalesi'ni yapıp Kudüs'e müstakil kral olup (---) sene Kudüs'e sahip oldu. Bu dağların Arapları o zamandan beri küffâr ile görüşüp kaynaşmaktan dolayı mezhepsiz ve dinsiz oldular.

Bu Akka Kalesi o zamanda o kakar süslü, öyle bakımlı ve şenlikli idi ki hemen 700 büyük kilise ve 300 han ve hamam var idi. Her sene 1.000 parça cehennemlik kafir gemileri gelip gidip Kudüs'ü imar ederlerdi. Tâ ki Mısır'da Eyyubîoğullarından Yusuf Salahaddin, kötü renkli Freng elinden önce Dimyat Kalesi'ni alıp küffâr bir daha buraya sığınmasın için Dimyat Kalesi'ni yıktıktan sonra Mansure'ye gelip küffârın ardını aldı. Bütün küffârı kılıçtan geçirdiği için Mansure şehri dediler.

Daha sonra Şam'da Nureddin Şehid vefat edince Mısır'da Yusuf Salahaddin Mısır'a ve Şam'a müstakil padişah olup denizler gibi sayısız asker ile Kudüs-i Şerif'e sarılarak kırk günde aman vermeyüp kaleyi feth etti. Küffârdan bir can bırakmayıp iki kere yüz bin Hıristiyan, Mığdısî Ermeni, Rum, Freng ve 50.000 papaz kılıçtan geçti. Yusuf Salahaddin Kudüs Kalesi'ni temelinden yıkıp Mısır'a gitti. (---) oğullarından Melik Eşref Halil b. Kalavan yine 44 gün kuşatıp feth etti ve yine yıktı.

Daha sonra (---) tarihinde Süleyman Han Belgrad ve Malta Rodos'unu feth edip onların gaza malından Kudüs Kalesi'ni yeniden yapmıştır ki hâlâ sağlam bir kaledir.

Daha sonra Salahaddin öldükten sonra Tahir Baybars halife iken "Nitekim Akka Kalesi küffâr elindedir, yine Kudüs'ü işgal etmeleri kesindir" diye yer götürmez denizler gibi asker ile karadan ve 700 parça gemiyle denizden Akka Kalesi'ni Tahir Baybars kuşatıp tam 7 sene kalenin eteklerinde bağ diktiler. Çoluk çocuk sahibi oldular, ama yine kalenin fethi mümkün olmadı. Zira bu Akka Kalesi gibi o zamanda böyle bir Kahkaha Kalesi yok idi. Sonunda bir gece Melik Tahir rüyasında görür ki "Bu savaşta Haleb şehrindeki Şeyh Âbidin Efendi olmayınca bu kale feth olmaz" derler.

Hemen Tahir Baybars, Haleb'e bir dostluk mektubu ile adam gönderir. Adam 3 günde Haleb'e varıp muhabbet üsluplu mektubu şeyhe verir. Şeyh mektubun içindekini *"emri baş üstüne"* deyip nalınlarının üzerinde abdest alırken hemen şeyhin bir gözü kör olur.

"Sübhânallah der, var âdem elhamdülillah, işte bu an kale feth olur" diye sağ ayağından nalınını çıkarıp öfkeyle havaya atarak,

"Var Melik Tahir'e bizden selâm eyle. Gazaları kutlu olsun, diye haber eyle. İşte o gazada bâtın âleminde ceng ederken bir gözceğimiz şehit oldu" diye göz bebeğini bir hokkaya kor, anılan elçi ile gözünü Akka Kalesi altında Tahir Baybars'a gönderir.

Elçi üç günde Akka Kalesi'ne gelir. Görür ki kale yerle bir olup yerde yatar. Bütün Müslüman gaziler kaleye girmişler ve kale Müslüman ibadetgâhı olmuş.

Elçi Melik Tahir'e gelip şeyhin selâmıyla mübârek gözünü *[41a]* verir, bütün Müslüman gaziler hayretler içinde kalırlar. Meğer adı geçen Şeyh Âbidin hazretleri,

"N'ola davete uyarak gazada bulunalım" deyip abdest alırken gözü şehit olduğu sırada, ayağından nalınını havaya attığında Akka'yı kuşatan Müslüman yiğitler gün gibi apaçık görürler ki bir nalın havada uçarak gelip kalenin bedenlerine bir kere nasıl vurursa Allah'ın izniyle hendek kenarında olan kale duvarına büyük bir deprem isabet edip bütün burçları ve bedenleri yerin dibine geçer ve bütün temelleri açığa çıkar.

Kısacası anılan nalın Akka Kalesi'nin beş kat duvarına beş kere vurur, hâlâ beş kat duvarları harap olur. Bütün temelleri havaya bakar, burçları ve bedenleri yerin dibine geçmiştir.

İmdi azizim evliyâ kerameti haktır. Büyük evliyâları inkar etmemek gerek. Melik Tahir 7 sene bu Akka Kalesi'ni kuşatıp nice kere yüz bin mancınık taşları vurduğu gülleler Akka Ovası'nda yuvarlanıp toz toprak içinde yatar. O taşlar kaleye aslâ zarar vermedi ama Haleb şehrinden bir kere bir şeyh nalınını atınca göz açıp yumuncaya kadar kısa bir sürede 7 sene fethedilemeyen kale bir anda fethedilmiştir. Bundan dolayı bütün akâid kitaplarında,

"Evliyâ kerameti haktır" diye yazmışlardır. Şeyh Âbidin'in şehit olan mübârek gözü bir mücevher hokka içinde Şam-ı Şerif'de Melik Tahir'in nur dolu türbesinin haziresinde korunmaktadır. O mübârek gözü hakîr görmüşüm. *Allah sırrını aziz etsin.*

İşte Akka Kalesi'nin ilk fethi bu yüzden olmuştur. Nice kere küffâr istilâ etti ama yurt edemeyip firar etti.

Daha sonra (---) oğullarından Melik Kamil Mısır halifesiyken biraz tamir edip kale kulu koydu. Çerkezlerden Sultan Gavrî elinde iken 922 [1516] tarihinde Selim Han Mısır'a giderken halkı itaat edip kaleyi teslim ettiler.

Hâlâ Şam eyaletinde Safet sancağı sınırında başka 300 kese iltizam ile hâkimi bin kadar asker ile yönetir yüksek mansıptır.

Beyine de 150 kese kalır ve 150 akçe şerif kazadır. Toplam (---) adet nahiye köyleri vardır. Safet şehri bir merhale ve Kudüs şehri üç menzil yerdir. Bu iki şehrin iskelesidir. Şehir naibi, şehir muhtesibi, gümrük emini ve Şam yeniçerisi serdarı vardır, ama sipah kethüdayeri yoktur. Ve dizdarı, (---) adet kale neferatları, nakibüleşrafı ve dört mezhepten şeyhülislâmı vardır.

Seçkinleri ve ileri gelenleri aslâ yoktur. Zira bir ada yerdir. Hepsi kara ve deniz tüccarı ve gemici cinsinden adamları vardır. Ve iskele başındaki han içinde yedi kral taraflarından balyoz unvanlı (elçi) kefereleri vardır.

Akka Kalesi'nin şekillerinin anlatılması: Akdeniz kenarında bir körfez bitiminde bir düz kumsal ve eğimsiz yerde dörtgen şekilli eski bir kaledir. Tamamı beş kattır. Her kat duvarı yirmişer arşın enlidir. Bir sıra horasanî tuğla ve bir sıra dört köşe yontma taş ile yapılmıştır. Ve beş kat duvarının aralarında birer kat 50 arşın enli hendekleri var. Hepsi beş kat hendektir. İçinden Akdeniz geçer. 7 adet büyük kapıları var imiş. Fırdolayı büyüklüğü 9.000 adım kuşatır. Bütün burçları ve duvarları yıkılıp toprak olup yerde yatar.

Bu büyük kale içi tamamen incir ve dut bağlarıdır. Yapı ve evlerden bir eser yoktur, ama bu kalenin güneyi tarafında deniz kıyısında (---) tarihinde Süleyman Han vezirlerinden Koca Lala Mustafa Paşa dörtgen şekilli bir küçük taş yapı kuleye benzer güzel bir kale yapmış. Bütün çevresi 800 adımdır. Batı arafına açılır bir kapısı var. Dizdar ve neferat hepsi burada otururlar.

Limana bakar 7 adet şahane balyemez topları ve sair cebehanesi var. Kale içinde tahıl anbarı, su sarnıçları ve bir Süleyman Han Camii var. Başka yapıların tamamı taşra varoştadır ve bin kadar kârgir ve başka şunun bununla yapılmış ufak tefek evlerdir. Niceleri de hasır ile örtülmüş garip evleridir.

Yapılarından donanımlı ve mükemmeli kale gibi iskele başında Sinan Paşa'nın Balyoz Hanı'dır. Gerçekten de kaleden sağlam ve dayanıklıdır. Ve iskele başında Sinan Paşa Camii küçüktür, ama kalabalık cemaate sahiptir. Ve çarşı pazarı gayet azdır, ama yine kıymetli şeyler Balyoz Hanı'nda mevcuttur.

Ve şehrin dışında ufak tefek bir hamamı vardır. Hamam için tamamen zift ile döşenmiş, bir çeşit güzel bir koku duyulur hoş kokulu bir hamamdır, ama günden güne bu hamamı kum doldurmaktadır. Zira İskender-i Zülkarneyn bu şehirde otururken kum için bir tılsım yaptırmıştı. Günümüzde o tılsım yıkıldığından kum denizi bu şehri boğmaktadır. Bu hamam yakınında deniz kıyısında limana büyük bir saray yıkıntısı var ki orada olan ibret verici garip yapılar meğer Ayasluk'da ve Edincik şehirlerinde ola. İskender Sarayı adıyla meşhurdur. *[41b]*

Bu şehri seyr edip dolaşırken iskele başında Sinan Paşa Camiinde cuma namazına hazır olduğumuz sırada bir adet büyük kalyon 12 pare yelkenlerini açıp orsa bayraklarını ve haçlı sancaklarını açıp şimşek gıjgırıp Akka limanına gelmede.

Cezayirli ile Felemenk ve İngiliz küffarının büyük savaşının anlatılması

Önden gelen küffar kalyonunun ardınca bir küçücük potaç kalyoncuk bu kâfir gemisinin ardı sıra kovarak o da orsa bayraklarını ve yeşil sancağını açınca hepsi kırmızı fesli Müslüman gaziler, kalyonun kıçı, başı ve palavrası üzere bağrı açık gaziler *Allah Allah* sesine yol buldurup hemen dağ parçası gibi küffâr gemisine bir kat alabanda top vurdu, küffâr da ona vurdu.

Bir yaylım tüfenk baştan ve kıçtan serpip kâfir gemisine sarılınca melun küffâr semender kuşu gibi Nemrud ateşi içinde kaldı. Bunun üzerine nice bin kurnazlık ve şeytanlıklar edip Cezayirli'den alarka oldu. Geminin içinde hazin sesle bir çeşit turompete frenk boruları çalınca şehir içinde olan balyoz kafirleri Murtaza Paşa'ya, kadıya ve Safet hâkimine mal dağıtmaya başladılar. Murtaza Paşa "Görelim sonu neye varır" diye göz yumunca hemen Cezayirli var gücüyle yine kafire sarılmaya hücum edince küffar yine yelkenlerini açarak "kale altı budur" deyip can havliyle gemilerini karaya düşürüp yatttılar. Bütün kâfirleri taşra dökülüp kale altına geldiler. Cezayirli bu kere eli boş hüsranla tıramola edip liman içine gelirken onu gördük,

Liman ağzından iki pâre dağ gibi kalyonlar yelkenlerini döküp haçlı bayraklarını açıp limana girdi. Ardı sıra yeşil sancaklı iki kalyon al ve ala fesli asker ile kat kat Cezayirliler bu iki gemiyi kovarak büyük limana girince hemen önce giren Cezayirlinin küçük gemisi iki kafir kalyonunun önünü aldı.

İki kâfir gemisi yelkenlerini ıstinkaya vurup cenge başladı. Üç İslâm gemisi arasında iki kefere gemisi birbirlerine sarılıp Akka şehri önüne geldiler. Tam üç buçuk saat büyük ceng ettiler. Akka şehri içindeki bütün halk top güllesinden kaçtılar, ancak 70-80 kadar adam şehir içinde şehit ve sayısız insan da yaralandı. Müezzin minarede salâ verirken minare gülle darbesinden yıkılınca müezzin de kaçtı. Sonunda bütün Cezayirliler bir ağızdan Allah Allah sadasına yol buldurup bir yaylım da top ve tüfenk vurup kıçtan baştan kâfir gemilerine girdiler. Hemen dal-kılıç çarmıhlara ve kâfir direklerine çıkıp bütün çarmıh, abli, kazlı, göncük, ıstaca, kurnal ve bütün yelken âletlerini balta ve kılıçlar ile kesip ezanlar okudular.

Tam bir saat daha küffâr ambar içinde cenk ettiler. Önce Felemenk gemisi feth oldu. Daha sonra İngiliz gemisi alındı. İki

kâfir gemisini yedeğe alıp alarka bir top ve tüfenk şenlikleri ile bir Allah Allah gülbângı (bir topluluk tarafından bir ağızdan ve makamla yapılan dua) çekmişlerdir ki Akka şehrinin dağını, taşını inletip o mahalde demir bırakıp yattılar. Beri tarafta kafir balyozlar bütün iş erlerine mal yedirip,

"Ne demektir, Osmanlının limanında gümrüğe gelmiş, yanaşmış gemilerimizi padişah limanında, insanların ortasında ellik (dost) gemilerimizi aldılar" diye Paşa tarafından sandallar ile Cezayirliye adamlar gidince onlar da,

"Üç gün, üç gecedir Kıbrıs Adası'ndan beri ceng edip kovarak bu âsîleri bu mahalle düşürdük. Gaziler kanunu üzere yaralı maralımızdır. Mekke'de, Medine'de dahi olsa alırız" deyip Paşa'ya bir Frenk kızı ve bir Freng oğlanı hediye gönderip yelken açtılar ve avlarını yedeğe alıp şenlikler ederek Akdeniz deyip gittiler.

Tanrı şahittir karada durduğumuz yerde yedi sekiz saat bir deniz cengi seyr ettik ki uzun müddet ömrümde görmemiş idim. Daha sonra paşa bazı haneleri ve topdan yıkılan minareyi imar etti, ama karada kalan kâfir kalyonunu hilekâr küffar bir sanat etmiştir ki akıllar perişan olur.

Kalyonu çıkarılmasının anlatılması

Evvelâ şehir içinde nice yüz fıçılar topladılar. Her fıçıya birer ip bağlayıp iplerin birer ucuna da birer fıçı daha bağladılar. 100 fıçı kalyonun bir tarafında 100 fıçı bir tarafında kalıp bütün sağlam ipleri geminin altında kaldı. Bu kere bütün fıçıları deniz suyuyla ağzına kadar doldurunca fıçılar denize battı. Her bir fıçıya bir kâfir tulumba koyup fıçıların suları tulumbalar ile boşaldıkça gemiyi boş fıçılar kaldırdı ve kıç tarafında olan demiri tıramola edip kolaylıkla gemiyi kurtardılar. İnsan *[42a]* hayran olur.

Sanatçının bağenilen becerisinin anlatılması

Bu Akka Sahrası'nda 70-80 bin asker ile konaklarken zikri geçen cengâver Cezayir kalyonlarından iki adet hizmetkârıyla bir pehlivan (sanatçı) çıkıp bütün askere, paşaya ve diğer ileri gelenlere yeşil bayraklar hediyeler verip,

"İbret verici temaşagâhım vardır ki görmeye muhtaçtır" diye herkesi savaş meydanına davet etti. Magrib topraklarında yetişmiş bir uluç adamı idi.

Sözün kısası üç gün ibret verici gösterilerde bulundu ki insan şaşırıp kalır. Bu üç günde tüm ileri gelenlerden iki kese kadar mal topladı.

Birinci marifeti: Nice yüz adamlara kavun, karpuz, kabak, hıyar, turp ve havuç gibi yüz sebze ve ot tohumları verdi. Her adam ellerindeki tohumları yere sokup seyre durdular. Hemen o sanatçı tohumlar üzerine bir yeşil tulum içinde bir çeşit su serpti. O anda bütün çekirdeklerden yeşil filizler çıktı ve bir anda bütün ürünü olgunlaştı. Herkes ektiği yerden beşer onar kavun, karpuz ve hıyar alarak birbirlerine dağıtıp yediklerinde bütün halk hayretler içinde kalıp dudaklarını ısırdılar. Sonra,

İkinci becerisi: Paşa askerinden nice hoşgörülü levendleri bu ustanın izniyle pehlivanı bir büyük çuval içine koyup çuvalın ağzını öyle sıkı bağladılar ki Süleyman devleri çözemezdi. Bir kere pehlivan çuval içinden "Yâ Allah!" deyip çuvaldan dışarı çıktı.

Üçüncü ustalık: Bütün halk üzerine bir efsun okuyup "üf!" dedi. Bütün halk birbiriyle öpüşmeye başladılar.

Dördüncü marifet: Bir efsun daha etti. Bütün halk birbirlerini başsız görüp korkuya kapıldılar.

Beşinci sanat: Bir efsun daha etti. Bütün halk birbirini çirkin fiilde görüp bir hay huy sulu şakaları oldu ki bütün halk gülmekten yorgun düştüler.

................(7 satır boş) ....

Üç günde bunun gibi ibret verici insanı hayrette bırakan ustalıklar sergiledi ki bütün insan deryası halk hayretler içinde kaldılar.

Üçüncü gün sihir sanatı seyrini bildirir: Kuşluk vaktinde muhabbet meydanında iki hizmetçisine def çaldırıp kendi dönerek ortaya gelip bir hayli döndükten sonra,

"Bugünkü gün siz erenlere son marifetimizi gösterelim" deyip çantasından bir küçük karpuz kadar var bir kırmızı yuvarlak top çıkardı. Ucunda bir kınnap ipi bağlı idi. Sonra gösteri meydanına bir iri at kazığı kakıp o topun ucundaki ipi kazığa bağladı. O topu eline alıp kazığa bağlı olan ipden çeke çeke on kulaç kadar ip topun içinden çıktı.

Bir kerre "Yâ Allah" diyerek topu pazu kuvveti ile havaya attı. O titreyerek havada asılı kaldı. Bütün halk da yine hayrette kaldı.

Birkaç kere topa "İn" dedi. Top yine asılı dururdu. Ey dostlar, top hâl dili ile,

"Bütün dostlar birer akçe vermeyince inmem" der, diyerek para toplar. Birer kuruş ve birer altın vermiş adam var. Daha sonra topun ipi dibine gelip,

"İşte akçe, in aşağı" dedi. Top yine yerinde dururdu.

Sonunda bütün halk ile ipi çekmeye başladı. On yerde ip kankal kankal yığıldı ki üç fil yükü ip oldu, ama bütün ipler, havada olan topdan inip yığılırdı. Bu kere kendisi gazaba gelip hizmetçinin birine,

"Var şu topu indir" deyince hemen bir esmer renkli yamağı topdaki ipe yapışıp ip cambazlığı ederek insanların gözü önünde ipden yukarıya çıktı, ta havada topun üstüne çıkıp durdu.

"Bre topu indir ve sen dahi in" diye bağırdı.

Ne hizmetçisi ve ne topu inmedi. Onun için de yüz kuruş kadar mal toplayıp yine "İn aşağı!" dedi.

Yamağı ve top inmedi. Bu kere öbür adamına emr edip,

"Var şunları aşağı indir" *[42b]* diye tembih etti.

Gerçi bu köleler dilsiz gibi idiler. Üç günden beri bunlardan bir tek kelime bile duyulmadı ama ne ki emr ederlerse emrine uyarlardı. Bu kere ikinci köle anılan kazık dibinden ipe yapışıp gemici yamağı gibi, örümcek gibi havaya tırmanıp öbür kölenin yanına varınca o da orada durdu. Bu duruma da bütün halk hayret etti. Hemen pehlivan,

"Bre inin oğlancıklarım!" dedi. Nice adamlar ile ipe yapışıp çeke çeke üç kankal ip daha yığıldı, ancak oğlanlar havada asılı dururlardı. Bu kere pehlivan telaşa kapılıp öfkelenerek,

"Hoş adam pişman olursun. İşime engel olma. Sana kıyarım!" deyip dal-kılıç gösteri meydanında gezerdi, ama *"Mana, şairin içinde gizlidir"* işaretini kimse bilmezdi.

Hemen para kesesinden bir kabak çekirdeğini yere dikip üzerine anılan tulumdan su döktü. Anında büyük kırmızı bir kabak çıktı. Hemen yine,

"Gel adam, benim hünerime engel olma!" diye meydanda dalkılıç serseri gezerdi.

"Bu kere bu hünerimi de seyr edin ümmet-i Muhammed" deyip ipin yanına gelerek yine oğlanlara,

"Bre inin!" diye bağırdı ve hayli akçe devşirdi.

Halktan nice hançer ve bıçak, kontuş ve çeşit çeşit esvaplar alıp geyindi, para kesesini beline bağlayıp ip dibine geldi, elindeki kılıç ile bitirdiği kabağa bir satur vurunca kabak iki parça oldu. O an ipe yapışıp örümcek gibi yukarı çıktı, oğlanların yanına varınca dal-satur olup,

"Ben size inin aşağı demez miydim? Niçin inmediniz. Ey ümmet-i Muhammed sizi Allah'a ısmarladım. Endülüs diyarına bize yol göründü. Bu köleleri, Allah emaneti olsun, bir hoşça defn eylen!" diye iki kölenin başlarını kesip aşağı attı.

"Benim sanatıma engel olanın dahi ölüsünü bir hoş defn edin!" deyince hava kapkaranlık olup yerde kazığa bağlı olan ip kırıldı.

O yoğun karanlık havada oyuncu adam göklere doğru kayboldu.

Bütün halk hayretler içinde kaldı. O iki kölemin kelleleriyle cesetleri de gösteri meydanında kaldı.

"Bre paşanın masraf katibi Urum Mehmed Ağa da başsız bulundu" diye bir ses duyuldu.

Bütün halk varıp gördüler ki fakir Mehmed Ağa Akka Kalesi içinde İskender Sarayı'nın yıkıntısının yüksek bir yerinden pehlivanı seyr ederken, marifetli bir çelebi olduğundan bütün esvaplarını ters giymiş ve ayağından pabucunu çıkarıp başına sokarak pehlivanın sihrini ve simyasını bozmaya çalışmış. Meğer meydanda pehlivanın,

"Adam benim marifetime engel olma. Sana kıyarım. Sonra pişman olursun!" dediği fakir Mehmed Ağa için imiş.

Hemen kabak bitirip kabağı kılıç ile kestiğinde Mehmed Ağa İskender Sarayı'ndan aşağı düşmüş. Ters esvaplarıyla fakir Mehmed Ağa'nın cesedini kaldırıp yıkayıp Hazret-i Salih yanında defn ettiler.

Köleleri de Akka kumluğunda gömdüler. Sabahleyin hamama gidenler gördüler ki iki kölenin mezarında iki keçi leşini sırtlan kurtları çıkarıp bazı yerini yemişler. Meğer bu köleler aslâ konuşmadıklarından simya ilmi ile hareket eder bir cansız imiş. Ancak merhum masraf katibi Çelebi'ye yazık oldu. İşte bu Akka Kalesi'nde böyle bir acaip gösteri seyr ettik.

................(1 satır boş) ....

Beyt-i Mukaddes İskelesi
Akka Kalesi'nin ziyaret yerleri

Evvelâ Akka Kalesi'nin tâ ortasındaki yıkıntılar içinde kumlukta bir alçak kubbeli ve bir ufak tefek türbeli bahçe içinde,

Hazret-i Salih İbn (---) ziyareti *salavatullahi aleyhi ve selâme.* Bu kale bunların mübârek naaşları bereketiyle yapılıp mamur olmuştur. Bu kaleyi bir kere küffar istilâ eylediğinde Hazret-i Salih'in cesedini kaldırıp İspanya'da büyük şehre yani Kızılelma'ya götürmek istediklerinde mezar içinden acı bir sayha (haykırış) duyulup cesede el uzatan küffârların tamamı o sayhadan helâk oldular. Bunların hepsi İskender'in harap olan sarayı yakınında gömülüdürler.

Hazret-i Salih *aleyhisselâm* **mucizesi:** Hazret-i Salih Semûd kavmini imana davet etmekle görevlendirilmişti. Kavmi imana gelmeyi aslâ kabul etmeyip türlü türlü mucizeler istediler. Niceleri,

"Şu karşıki kara kayadan bize bir deve çıkar, görelim ve yanına erkek deve gelmeden hamile kalıp ondan bir köçek (yavru) deve doğsun. Dişi devenin sütüyle geçinelim. Ondan sana iman getirelim" diye böyle nice çeşit mucizeler istediler.

Hemen o demde Salih Nebî el açıp dua edince Allahu Taâlâ'nın emriyle o yalçın kızıl kaya ikiye ayrılıp bir dişi deve ortaya çıktı. Az bir vakit içinde dişi deve hamile kaldı ve ondan çok sevimli bir köçekcik doğdu. Tam 30 sene bu develer ovada otlayıp sütünü bütün Semûd kavmi *[43a]* sağıp geçimlerini sağlarlardı. Yine böyle iken,

"Ey Salih, sen ne usta sihirbaz imişsin ki şöyle kızıl kayadan bir deve çıkardın" diye bir kişi bile imana gelmedi. Sonunda dişi deveyi öldürdüler. Salih Nebî duası ile yine kaya ikiye ayrılıp devenin köçeği kaya içine girip kayboldu.

Hakîr Şam yoluyla hacc-ı şerife gittiğimde bu Nâka (Dişi deve) Kayası adlı mahalli görüp seyr ettik. Göklere doğru baş uzatmış bir kızıl kayadır. Hayy ve Kadîr olan Allah'ın izniyle kaya iki parça olup devenin ortaya çıktığı yer ve yine köçek deve girip kaybolduğu kaya kudret eliyle parça olduğu öyle apaçık bellidir ki, sanki hakkâk ustası yemenî taşı, seylânı ve elması nasıl kazır, siler, parlatır ve cilalarsa öyle berrak yarıklı kayadır. İki tarafı dar boğaz göklere baş çekmiş kayalardır.

Eski zamanlarda bu mahalde kayadan kayaya büyük bir yapılmış olup Hicaz toprağı ile Şam sınırı bu kapı imiş. Hâlâ o kapı yerleri anılan kayada bellidir.

Bu kaya içinde saklanan deve köçeğinin böğürdüğünün sesini Müslüman hacılarının develeri duyup o yerden bir adım ileri gitmeleri ihtimâli yoktur. O kayalar arasında deve kemiklerinden geçilmez bir dar yerdir. İşin sonunda develerimiz bu Salih devesinin inilti ve feryatlarını bu kayaların arasında işitmesin diye bütün Şam hacıları bu Nâka Kayası dibine yakın gelince yetmiş hacı bir ağızdan Allah Allah seslerine yol buldurup gülbâng-ı Muhammedî'nin sesinden ve çınıltısından dağlar güm güm gümleyip bütün insanlar dehşete kapıldılar. Bu kayalar arasında nice yüz bin tüfenkleri ve emir-i haccın altı pâre toplarını üç nöbet atıp nice bin develeri böyle hay huy feryadı ile geçirtirler. Tâ hacıların sonu tamam oluncaya kadar bu Allah Allah sesleri kesilmez.

Yine böyle iken nice yüz deve kaya içindeki Salih devesinin sesini işitip altta kalınca orada ilk kalan deveyi kurban edip geçerler. Ve nice hâl sahibi adamlar,

"Kaya içindeki Salih Nebî devesinin sesini işittim" der. Mümin ve muvahhidlerin ağızlarından duyduk, ama Tanrı bilir hakîr duymadım. Böyle bir yalçın kayalı yerlerdir ki bütün Şam hacıları her sene bu Hazret-i Salih kayaları arasından geçip ziyaret ederler. Peygamber mucizesi yüksek bir kayadır.

Hazret-i Salih zamanında bu kaya içinde dişi deve kaybolunca Cenâb-ı Bârî tarafından Hazret-i Salih'e Rabbânî gizli ses ile *"Yâ Salih, ruh ile'ş-Şâm-Ey Salih! Şam'a git!"* emri olunca Hazret-i Salih Şam tarafına gitti. Cenâb-ı Rabbi'l-İzzet bu Semûd kavmine bir gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım azabını verip bütün Semûd kavminin o gürültülü sesten ödleri patladı, oturdukları evleri yerle bir olup bütün kayalara oyulmuş mağara evleri yıkıldı. Hâlâ bütün kapılarının üst eşikleri, kayadan oyulmuş tavanları, yükleri ve dolapları tamamen yerin dibine geçip kimi baş aşağı, kimi yan vermiş yatar evler ve saraylar var ki bütün Şam hacıları bu Semûd şehri içinden geçtikçe seyredip Allah'ın gazabının ne idiğini görüp Ulu Yaratıcıdan korkuları artar, ibret verici harabedir.

Buradan, Hazret-i Salih bu Akka şehrine gelip (---) yıl yaşayıp vefat edince bu temiz toprağa defn ederler. Hâlâ bütün in-

sanların ziyaret yeridir. Gerçi büyük bir bina türbesi yoktur ama yine fukara çobanlardan yedi sekiz adet türbedarları ve hizmetçileri vardır, ama bu türbeyi de kum kapatmaktadır. Her sene bütün şehir halkı toplanıp Hazret-i Salih'in mübârek ruhundan yardım talep edip nice kere yüz bin arka yükü kumu denize döküp Hazret-i Salih'in kabrini temizlerler. Hakîr de hizmetimiz geçsin için eteğimle nice kere kum taşıyıp denize attık, Salih Nebî ruhu için bir Yâsîn-i Şerîf okuyup veda ziyareti ettik.

Hazret-i Âdem *aleyhisselâm* **makamı ziyareti:** Hazret-i Âdem atamız Şam yakınında Havran ovalarında çift sürerken sığırlarını sulamaya bir kaç adımda bu Akka'ya gelirdi. Hâlâ Havran Nahiyesi'nden zamane halkının adımıyla Akka şehrine altı konak yer menzil uzaklıktadır. Hazret-i Âdem bu Akka'da sığırlarını sulayıp ibadet ettiği çimenlik sofa üzerinde kayada oyulmuş yüksek makamı vardır. Hâlâ insanların ziyaret yeridir.

Aynü'l-bakar ziyaret yeri: Akka Kalesi'nin doğu tarafının dışında, 1.000 adım uzaklıkta, bir yeşillik yerde 40 basamak taş merdiven ile inilir bir Aynü's-sevr (Sığır pınarı), bir tatlı sudur. Nice bin peygamberler bu Aynü's-sevr'e girip yıkandıklarından hâlâ nice kere yüz bin insan hastalıklı geyip bu pınarda yıkanıp suyundan içince Allah'ın izniyle bütün hastalıklarından kurtulur, vücudu düzelip beyaz inci tanesi gibi olur. Hattâ bütün Akka uleması ve Bekâ halkı bu kaynağa Hazret-i Peygamber Hazret-i Ali ile gelip girmiştir diye anlatırlar.

Üçüncü özellik: Bu temiz pınardan güçsüz kuvvetsiz bir sığıra yedi gün su verseler Tanrının emriyle ölüm mertebesinde ise bile kurtulup öyle etlenir ve irileşir ki sanki Hamele-i arz sığırı ola. Arap dilinde atasözüdür ki, bir adam şişmanlayıp zor hareket eder olsa "Akka sevri (sığırı) gibi olmuş" derler. *[43b]*

Nimetli iki pınar ziyareti: Aynü's-sevr'e yakın iki akarsudur ama kaynadığı yerden yine kaybolur âbıhayattan işaret verir iki kaynaktır. Tanrı'nın emriyle biri süt lezzetindedir ve birinin başka bir hoş kokusu vardır. Cenâb-ı Bârî'nin ezelî âdeti odur ki bütün sularda lezzet vardır ama koku yaratmamıştır, ama bu iki büyük nimette bir koku vardır ki Tanrı bilir, hemen insan bir damlasını koklayınca sanki yeniden hayat bulup insanoğlunun dimağı kokulanır.

Hekimler bu tatlı pınarın ecel dışında 70 çeşit özelliklerini yazmışlardır. Her sene nice bin adam girip yıkandıkça vücudunu

bütün hastalıklardan kurtulmuş bulup bedeni öyle sağlamlaşıp düzgünleşir ki vücudunu kelpeden ve cımbızla çekseler bir parça etini koparamazlar. Nice tarihçiler,

"Hazret-i Hızır her zaman bu sudan içer!" derler. Hattâ bu hakîr kul şifâ niyetine girip yıkanınca koşumsuz ata binmeye başladım, o derece zinde ve tendürüst oldum ki değme yiğitler bileğimi bükemez oldular.

İki küçük nimetin özellikleri

Bu da ona yakın bir geniş kuyu şekilli merdiven ile inilir bir hayat pınarıdır. Lezette Kudüs-i Şerif'deki Âb-ı Selvâ'nın (Selva suyunun) lezzetindedir. Genellikle bu pınarda Hazret-i İsâ yıkanmıştır diye Hıristiyanlar ve Frenk taifesi içip yıkanırlar. Yahudiler ise Hazret-i Musa bu pınarda yıkanmıştır diye ziyaret edip içerler, ama gayet müstamel etmişler.

Bu iki pınarın "Ni'meteyn-iki nimet" ismiyle isimlenmesi *"Manzara-i Enhâr-ı Uyûn ve Bi'r-i Germâb"* adlı tarihte anlatılır ki,

Bizzat Hazret-i Risâlete sihirbazlar sihir ettiklerinde Rabbânî ilhâm ile Hazret-i Resul, Şam yakınında Busra şehrine ticarete gelince Busra şehrinde Bahîra adında bir rahip var idi. O der ki,

"Ey Muhammed! Sende sihir belirtisi var, durma, Akka'da Ni'meteyn derler iki pınar vardır, birine Hazret-i Musa girip Fir'avnlıların sihrinden kurtulup Kızıldeniz kenarında Fir'avn'ın ordusunu yendi. Bütün Fir'avnîler suda boğulup Musa Nebî sihirlerinden kurtuldu. Birine Hazret-i İsâ Nebî girip İsraillilerin sihirlerinden kurtularak göklere yükseldi. Ey Muhammed! Sen de Akka'da o pınarlara girip yıkan. Benî Kureyş kabilesi sihrinden emin olup onlara galip gelesin. Ve ey Muhammed! Akka'da pınar çoktur. Her hangi pınar sana 'Ben cennetin iki nimetiyim' derse onlara girip yıkan" deyince Hazret-i Resul, Bahîra rahibin öğretmesiyle Akka'ya gelip gezip dolaşırken bu iki kaynak,

"Ey Muhammed! Cennetin iki nimeti biziz!" dediler.

Hazret *Bismillah* ile bu iki pınarda yıkanıp bütün sihirden kurtulup "İşte iki nimet" buyurmuşlardır.

Bütün milletlerin tarihlerinde bu Ni'meteyn (iki nimet) pınarı yazılı olduğundan başka bizim nice yüz güvenilir kitaplarımızda özellikleri yazılıdır. Bundan dolayı bütün memleketlerdeki bin-

lerce sihire, sevdaya ve sara hastalığına yakalanmış insanlar bu ni'meteynlere girip Allahu Taalâ'nın emriyle şifâ bulup gider. Hakîr bir nicesine tanık oldum.

Hazret-i Server-i Kâ'inât ve Mefhar-i Mevcûdât Makamı: Bu iki nimetlerde yıkanıp temizlendikten sonra bu güzel yerde kaya üzerinde ibâdet ettikleri mahalde mübârek alınlarının secdeye geldiği kayaya tesir ettiği yer apaçık bellidir. Burada da ibadet olunur namazgâhdır.

İki hurma ağacının anlatılması: Akka'nın yine doğu tarafında gökyüzüne doğru baş uzatmış iki hurma ağaçlarıdır ki her biri üçer kere göklere uzanıp yine zemine inmiş, deve boynu gibi üçer kere eğri hurmalardır. Akka halkı ihtiyarlarının anlattıklarına göre bu hurma ağaçları dibine üç yüce peygamber gelip,

"Esselâmü aleyk ey iki ağaç" dediklerinde bu ağaçlar selâm alıp boylarını eğdiklerinden üç yüce peygamberin selâmını aldıklarına işarettir, derler.

Başka bir anlatış; "Hazret-i Meryem babasız oğul getirdiği için halktan utanıp Nablus şehrinden İsâ ile bu hurma altına gelerek konakladığında bu iki hurma İsâ üzerine gölgelik olup boyları eğilmiştir. (---) suresindeki *'...taze hurma ye, iç; gözün aydın olsun!..'* [Meryem, 25-26] âyeti hikâye yollu Yüce Peygamber'e bu âyetin inmesi bu iki hurma ağacı hakkındadır" derler.

Başka bir anlatış: Bazı Akâ bilginleri, Cenâb-ı İzzet Bekâ Ovası'ndaki Cebelü'l-Lübnan'a üç kere Cemâl tecellîsi ettiğinde Rabbü'l-İzzet'in cemâlinin utancından üç kere bu hurmaların yerlere secde ettiğine işarettir" derler.

Kısacası öyle büyük hurmalardır ki Basra, Lahsa, Cevâzir, cennet benzeri Bağdad ve Mısır-ı Kâhire-i Muizzeddin'de böyle büyük hurmaları görmemişizdir. Gerçekten de evliyâ ve enbiya nazargâhıdır. Ancak biri erkek ve biri dişidir. 20-30 salkım hurma verir. Bir tanesini Frenkler bulsalar 100 altına alırlar.

İki hurmanın özellikleri: Bir adam ne kadar hasta olsa bu iki hurma ağacının gölgesinde üç gün yatsa Allah'ın izniyle şifâ bulur, meşhurdur.

Hazret-i İsâ ve Meryem makamı: Bu hurmanın dibine Hazret-i Meryem gelip oturduğunda bu dişi hurma önceden *[44a]* kurumuş idi. Meryem dua edip o an yeşerip taze hurma verir. Meryem yaş hurmaları toplarken Hazret-i İsâ hurmanın gölgesinde sırt üstü yatarken mübârek ayaklarının ökçesiyle taşa vurur.

Ökçesinin taşa tesir ettiği iki ökçe çukuru hâlâ bellidir. Hıristiyanlar o İsâ Nebî ayak çukurlarına gülsuyu doldurup yüzlerine sürerler, testilere doldurup ta dip Frengistanlara götürüp yüzlerine ve gözlerine sürerler, *vesselâm*.

Bu Akka şehri, eski bir şehir olduğundan nice yüz ziyaretler daha vardır ama çok gezmekten yazmaya fırsat bulamayıp bu kadarla yetindik. Bu Akka şehrinde tam iki ayda 1.600 kese tahsil eyledik. Buradan bütün İslâm askeri ile kalkıp doğuya doğru 4 saatte sarp zeytinli dağlar içinde,

Benî Ken'an vilayetinin özellikleri: İli içinde gidip,

Benî Rame Köyü: Safet sancağı toprağında yüz evli, camili, han ve hamamlı, zeytinli ve dut ağaçlı bakımlı Teymanî Köyü ve zeamettir. Buradan yine doğu tarafına (---) saatte dağlar ve beller aşıp,

Vâdi-i Limon Köyü menzili: Bütün orduyla bir limonlu sahrada çadırlar ile konaklayıp bekaya malı tahsil ederken Akka Kalesi'nden müsellem geldi: "Siz ma'zulsünüz" dediler.

Murtaza Paşa efendimizin aklı başından gidip düşman içinde iken gayet üzülüp telaşa kapıldı. Ertesi, 1059 [1649] tarihinde Âsitane-i Saadet tarafından İpşir Paşa'ya Şam eyaleti verilince müsellimi Köse Bayram Ağa geldi. Bütün Şam ileri gelenleri ve Safet mollası ile gelip Paşa'yla buluşunca padişah emirlerini ve hatt-ı şerifleri gösterip okunduğunda Murtaza Paşa efendimiz,

"İpşir Paşa kardeşimize Şam eyaleti mübârek ola!" diye Müsellim Bayram Ağa'ya bir yeşil çuka kaplu bir samur kürk bağışladı. Bayram Ağa,

"Sultanım! Safet malından tahsil ettiğiniz bütün malı bize teslim eylen!" deyince,

"Çık bre hınzır!" diye Bayram Ağa'yı katl edeyazdı.

Fakir Bayram Ağa, bayrama eremeye yazıp dokuz-gökkubbeli otaktan taşra bayram ve seyrana gitti. Ardından padişah divanı olup bütün Dürzî ve Teymanî şeyhleri, kısacası bütün mîrî bekaya mal verenlere Murtaza Paşa,

"Temessük (senet) vereyim, sizden şu kadar mal aldım ve şu kadar bekaya padişah malı kaldı" deyince bütün Dürzî ve Teymanî şeyhleri;

"Var git Murtaza, selâmetle! Biz sana bir akçe padişah malı vermedik. Bizim sana verdiğimiz tamamen kadem ücretidir.

Bütün padişah malı hâlâ bizim zimmetimizdedir. Senden gayri görelim ne şekil vezir gelip Nakura Boğazı'nı aşabilir. Hâlâ bütün mal bizdedir" dediler. Şeyhlerin bu sözleri sicillâta yazıldı.

Murtaza Paşa bütün şeyhlerden "Zimmetimizdedir" diye temessükler aldı. Temessükler gereğince Safet mollasından şer'i huccet alıp 1.600 keseyi larkkıdak yutup taze can bulunca bütün Dürzî şeyhlerine 200 değerli elçilere, bu kadar sarıklar, çuka ve kumaşlar bağışladıktan sonra vedâlaştı. Bu mahalde bütün Şam askeri izinli olup Şam'a gittiler.

Paşa efendimiz Safet şehrinde Hazret-i Yakub evlatlarını ve Beytülhazen'i ziyaret etmeye niyetlenip bütün kendi askeriyle Vâdi-i Limon'dan kalkıp yine kıbleye doğru (---) saat sarp dağlar aşıp,

Mağar Köyü: Safet toprağında 100 haneli Teymanî Köyü'dür. Bu mahallerde bir kayalı derelerde İsrailoğulları şehirlerinden Hayyan şehri adında bir şehir var imiş. Ancak bütün halkı mağaralarda otururlarmış ki, kat kat büyük mağaralardır. Hak Taalâ bu kavme azab edip bütün arpa, buğday ve pirinçleri ve zeytinleri tamamen taş olmuştur. O derenin içi küçük taş pirinçlerle doludur, "hacerü'r-rûz" derler. Hekimler ishâl olmuş kimsenin ilacına karıştırırlar. Zahîr (basur) hastalığından bile kurtulur.

Taş olan zeytinlerine "Yahudi zeytini" ve "Yahudi taşı" derler. Aynı zeytin büyüklüğünde ve şeklinde bir sert taşdır. Mesane hastalığına yakalananlara bu Yahudi taşı gülsuyu ile bileğiye sürüp ezilir. O sudan aç karnına, bir mesane hastalığına yakalanan kimse içse mesanesi yolu açılıp rahatlıkla idrarını yapabilir, ama çok kullanırsa sidiğini tutamaz olup selisü'l-bevle (idrarını tutamama rahatsızlığı) yakalanır. Gayet dikkatli olmak lâzımdır. Bu Yahudi taşını Rum'a, Arap ve Acem'e ve Hindistan diyarına götüren başka tüccarları vardır. Bu mahalden kalkıp (---) saatte doğu tarafına,

Ken'an vilâyeti, Yahudi yurdu, Cuhud beldesi, ibret veici kale Kefirnahun yani Safet şehrinin özellikleri

İlk yapıcısı Tufan'dan sonra Nuh *aleyhisselâm* oğlu Sâm'dır. Hazret-i Yakub'a gelinceye kadar bu şehir o kadar mamur oldu ki Askalân şehri, Hasan şehri, Filistin şehri, Taberistan şehri, Kudüs ve Zağzağa şehri bu Safet şehri gibi mamur değil idi. Zira bütün İsrailoğulları bu Safet şehrinden *[44b]* çıktığından eski ma-

betleri olup, benzetme olmasın halen günümüzde bile İsrailoğullarından olan Yahudi kavmine bu şehir Kabeleri olmuştur.

Bu şehri Selim Han 922 [1516] tarihinde Mısır Çerkezlerinden Sultan Gavrî elinden feth ettiğinde Hadım Sinan Paşa yazımıyla altı kere yüz bin (600.000) Yahudi haracı yazılmıştı. Hâlâ yine 70-80 bin Yahudi mevcuttur ki kat kat Yahudi evleri vardır. Ve ömründe bir Yahudi bu şehri ziyaret etmese, eğer gücü yoksa toprağından sürünmese, veya suyundan içmese, yahut ağaçlarının solmuş yapraklarından kendine tütsü vermese yanlış inançları üzere Yahudi olmayıp cuhud olur.

Bu şehrin ilk kurucusu, Yahudi tahtı ve Yahudi ziyaret yeri olması, bütün ibret verici yapıları ve bütün hayrat ve hasenatları tarihleriyle yazılmıştır.

Ve bütün ziyaret yerlerinde Hazret-i Yakub oğulları ve kızları ve Hazret-i İsmail evlatları unvan ve isimleriyle, Hazret-i Yakub'un Beytülhazen'i, Sâm kabri, Hazret-i Yusuf oğlu Hazret-i Efrâyim evi, Hazret-i İshak evi, Hazret-i İsmail evi, Hazret-i Eyyub evi ve nice nice başka özellikleri, hepsi hacca gittiğimiz sene seyahatnâmemizin (---) [9. cilt] cildinde gayet gayet ayrıntılı olarak yazılmıştır, ama bu sene seyahatimizde dünya gezgini ve insanoğlunun nedimi, dostu olan kimselere her dilden bilmek çok gerekli olduğundan buraya Tevrat dili üzere Yahudi dili yazıldı.

Der-beyân-ı Lisân-ı Yahudi

Melun eski kavimlerdir ki gayet tutucu, katı cuhud Yahudilerdir. 124.000 peygamberin dört bini Allahu Taalâ muhabbetinden rahat yataklarında vefat etmemişlerdir. Tamamını bu Yahudi taifesi şehit etmişlerdir. Yahya, Zekeriyya ve Circis (---) (---) (---) (---) (---) gibi nice bin mürsel ve gayri-mürsel peygamberleri şehit eyledikleri bütün tefsir ve tarih kitaplarında yazılıdır.

Bir millete iki kitap nazil olmamıştır, ama bunlar öncelikle Davudî olduğundan Cenâb-ı Bârî Hazret-i Davud'a Zebur kitabını indirdi. (---) suresinde *"Davud'a da Zebur'u verdik."* [İsrâ, 55] âyeti kesin delildir.

Başlarda Hazret-i Davud vaiz ve öğütçü idi. Davudî yüksek ses ile Zebur âyetlerini okuyarak vaaz eder, öğüt verir, geçimini sağlamak için ceng aletleri için demirden zırh yapardı. Sonra Cenâb-ı Bârî, Hazret-i Davud'a Câlût Melik üzere sefere gitme-

sini emretti. Tâlût Melik Hazret-i Davud'a iman getirdi. Câlût ile Haleb eyaletinde Mercidabık Sahrası'nda büyük bir savaş oldu. Hazret-i Davud, Câlût'un kellesine bir sapan taşı ile vurdu ki Câlût'un kellesi parçalanıp o an öldü. Cenâb-ı Bârî Hazret-i Davud'a Câlût'un tahtını ve mülkünü bağışladı.

Böylece hem peygamber ve hem padişah oldu. Buna delil olarak Bakara suresinde, *"Davud Câlût'u öldürdü; Allah ona hükümdarlık verdi..."* [Bakara, 251] âyetini indirmiştir, ama Hazret-i Davud'a indirilen Zebur kitabında vaad etme, korkutma, hikâye, emir, yasak, haram ve helâl yoktur, tamamen duadır. Hâlâ bütün Yahudilerin sinagoglarında hahamların kayış üzerinde okudukları Zebur'dur ve yemin ettikleri kitap da Zebur'dur.

Ama Hazret-i Musa'ya indirilen Tevrat kitabında vaad etme, korkutma, hikâye, emir ve yasak, haram ve helâl, cennet ve cehennem, a'raf, haşr u neşr, *"... yaş ve kuru hiç bir şey yoktur ki, apaçık bir Kitab'da olmasın."* [En'âm, 59] âyeti Kur'an-ı Kerimde olduğu gibi Tevrat kitabında da bütün bu hükümler vardır, ama Yahudi kavminden başka Hıristiyan milletlerden olanlardan İsfeç, Felemenk, Dunkarkız, Danimarka ve Nemse (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) kefereleri tamamen Tevrat ve Zebur okuyup Yahudice kelimeler bilirler, ama mezhebleri Mesihiyye mezhebine aykırı bir alay sapık inançlı kefereleridir. Yahudi dili budur.

Un	*dos*	*tire*	*kotra*	*çinko*
1	2	3	4	5
sey	*sete*	*ot*	*neve*	*dec*
6	7	8	9	10

kim anda	*venki*	*un dos*
ne dersin	gel	nerede idin
inkaza	*miyalom*	*ki kaziyan*
evde idim	canım	ne işlerdin

avra porte	*serele porte*
aç a kapuyu	kapa kapuyu

Miyaloma sinyor vamoz sadaka Canım ağa! Git sadakaya.	*Miyaloma ono pa çuz dami* Canım bana bir ferc ver.
miyaloma bono andam Canım bana güzel bak.	*Miyaloma andami sinyor sî* Canım bak ağam benim!

Yahudi isimleri:

Abraham İbrahim	*Mordahay*	*Nisim*	*Mayliko* İsmail
Yako Yakub	*Duşenko*	*İsra'il*	*Musiko* Musa Çelebi
Kazeliko	*Hârûn*	*[45a] Zehirrya*	

...............(2 satır boş) ....

Yahudi kadın isimleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

...............(1 satır boş) ....

pastaliko börek	*kaşar* pâk	*turfa* nâ-pâk	*sinago* tapınak

...............(5 satır boş) ....

Yahudi taifesinin bu özel lehçelerinden başka pek çok kelimeleri vardır ama bu kadarlar yetindik. (---) Ve **Safet** şehrinin de nice bin özellikleri vardır ama hepsi yukarıda yazılmıştır.

Sonra paşa efendimiz bu Safet'ten cennet kokulu Şam'a gidip bütün ihtiyaçlarını görmek için yola çıktığında hakîri Gazze Paşası Hüseyin Paşa'ya on kese bakaya mal için dostuluk mektupları ile Şehaboğlu'na koşup,

Safet şehrinden arz-ı Askalân'da Gazzetü'l-Hâşim şehrine gittiğimiz konakları bildirir

Evvelâ güneye doğru sarp kayalık dağlarda, zeytin ağaçlı ormanlar içinden giderken **Uyun-ı Tüccar Kalesi** sol tarafımızda kalıp 9 saatte,

Haddese Köyü menzili: Yüz haneli, bağlı, bahçeli ve bir camili Türabîoğlu hududunda bakımlı köydür. Buradan deniz kıyısı ile Aclun sancağı toprağında (---) saat gidip,

Hayfa Kasabası menzili: Türabîoğlu'nun tahtıdır. Sultan I. Selim Han'dan beri itaat eden ve bağlı olan Arap emirlerindendir. Han, cami, hamam ve küçük çarşısı olup deniz kenarına yakın olduğu Kudüs-i Şerif ziyaretine gittiğimizde (---) cildimizde ayrıntılı olarak yazılmıştır. Buradan yine deniz kıyısı ile nice harap kaleler ve şenlikli ve bakımlı yerler geçip,

Leccun Hanı: Sol tarafımızda Mısır yolu üzerinde görünür yerde kalıp biz yine deniz kıyısı ile,

(---) İskelesi menzili: Nablus toprağında Nablus, Kudüs İskelesi'dir. Ancak Akka gibi işlek ve büyük iskele değildir. Akka hâkimi tarafından gümrüğü zabt olunur. Birkaç mahzenleri, bir zâviyesi ve birkaç fellâh haneleri vardır. Buradan yine güneye doğru bir Kakun Sahrası içinde giderken,

Kakun Kalesi: Yine Mısır yolunda sol tarafımızda görünür yerde kalıp büyük bir meşe ormanlarına girip (---) saatte,

Büyük Kalinseve Kalesi yani Felestin (Filistin) şehri

Eski *Mısır Tarihi (kitap)* sahibi Hıtat-ı Makrisî bu şehir için şöyle yazmış ki; Nuh Tufanı'ndan önce de büyük şehir idi, ama Tufan'dan sonra ilk defa yeryüzünde yapılan büyük şehirlerden biri bu Kalinseve şehridir. İbrî dilinde Kalinsev bir şeyhin ismidir ki Kıptî kavmi,

"Bu Şeyh Kalinseve peygamberdir. Sâm ibn Nuh Kalinsev'dir" derler. 700 sene yaşayıp bu kaleyi inşa ettiğinden onun ismiyle isimlenmiş bir Kalinsev şehridir.

Daha sonra Buhtunnasr Kürdistan'dan çıkıp Hazret-i Yahya'nın kanını Yahudilerden almak için Zağzağa şehrini, Taberistan şehrini, Kefirnahun şehrini, yani Safet'i ve bu Kalinseve şehrini yakıp yıkıp bütün Yahudileri katlettikten sonra bu şehri de yerle bir etti.

Daha sonra Emevîlerden Ömer ibn Abdülaziz Şam ve Gazze arası güvenli yol olsun diye imar etti. 922 [1516] tarihinde Sultan I. Selim'e boyun eğdiler. Hâlâ Nablus sancağı toprağında Kakun Kalesi Nahiyesi'nde anayoldan uzakta bir ormanlık içinde büyük bir kaledir ki her taşı kubbe gibidir. Tarif edilmesinde ve anlatılmasında dil kısa kalır. Dizdarı, neferatları, kalesinde yetecek kadar cebehanesi, kale içinde Urban haneleri, taşrada camii, hamamı ve birkaç dükkânları vardır.

Buradan güney taraf ile batıya (---) saatte,

Şeyh Hazret-i Alem İbn Uleym ziyareti

Büyük bir türbe ve herkesin ziyaret ettiği bir yerdir ki yılda bir kere büyük mevlid toplantısı olur. Bu mahalde Celcula Hanı Mısır yolunda kalıp yine batıya doğru bir saatte,

***Büyük iskele Yafa Kalesi'nin özellikleri** [45b]*

Gazze sancağı toprağında deniz kıyısında dörtgen şekilli bir taş yapı, birin ve sevimli bir şîrîn kaledir. Remle Nahiyesi'nde Gazze subaşılığı hükmündedir. Dizdarı ve (---) adet kale neferatları vardır. (---) tarihinde yapıcısı (---) On yılda tamam olmuştur. Gayet sağlam ve dayanıklı kaledir. Cebehanesi ve limanına bakar topları vardır.

Ve çok iyi demir tutar limanı vardır. Kıbrıs Adası'ndan, Şam Tarablus, Sayda, Beyrut, Akka, İskenderiye, Reşid, Dimyat ve Teyme Kalesi iskelelerinden her sene bu Yafa İskelesi'ne nice yüz pâre gemiler gelip Gazze'ye, Remle'ye, Lût Kasabası'na ve Kudüs-i Şerif'e tahıl, metâ, tüccar ve ziyaretçi getirirler. İşlek iskeledir ama Dimyat ve Reşid İskelesi gibi bakımlı ve süslü büyük şehir değildir. Ancak 500 hanesi, camii, han ve hamamı, çarşı pazarı olan bağlı ve bahçeli bakımlı kasabacıktır.

Güney, doğu, kuzey tarafı tamamen kum deryasıdır. Kuzeyinde Akka Kalesi iskelesi 200 mildir. Güneyinde Tima benderi 70 mildir. Kudüs'e bir konak yerdir ki bundan yakın Kudüs iskelesi yoktur. Kefere zamanı Kudüs hatırı için şehir büyük işlek iskele imiş.

Buradan yine kıbleye doğru kumluklar içinde şehir dışında,

Hazret-i Üzeyr İbn (---) ziyaret yerinin özellikleri
salavâtullahi aleyhi ve selâmehü.

Büyük peygamberlerdendir. İsrailoğulları kavmine gönderilmiştir. Halkından hiç kimse Üzeyr Peygambere inanmadıklarından Cenâb-ı Bârî onlara büyük veba vermiştir. Askalân şehrinden dışarı kaçarlarken Cenâb-ı Allah Cibril-i Emin'e emr edip bunlara "Allah'ın iznine uyunuz" diye bir sayha vurdu. Hepsinin o sayhadan ödü patlayıp biri biri üzere hepsi helâk oldular. Tümünün bir yerde helâk olmalarının sebebi odur ki aramıza veba girmesin diye birbirlerini kucaklamışlar, öyle tirkenip sık olmuşlardı ki aralarından su sızmazdı. Daha sonra nice yüz yıl geçtikten sonra Hazret-i Üzeyr bu ölülerin kemik yığınlarına uğrayıp

gördü ki denizler gibi insan kemikleri birbirine çatılmış yatar. Hayretler içerisinde,

"Yâ Rabbî! Bu ne hâldir ki bütün ölülerin kemikleri bir yerde yatar. Birisi bile dağılmış değildir. Bu ne hikmettir?" diye şaşkınlık içinde iken ötelerden bir ses geldi ki,

"Ey Üzeyr! Bunlar benim veba azabımdan kaçarken helâk olanlardır. Senin duanı beklerler ki onlara yine hayat verem" dedi.

Hazret-i Üzeyr dua edince Allah'ın hikmeti bütün organları birbirine karış katış olmuşken her cesedin kemikleri yerli yerine vardı. Cenâb-ı Bârî kudretini göstermek için bütün kemiklerine üzerine sinirler ve damarlar bağlanıp üstüne deriler yaratıldı. Daha sonra hepsi hayat bulup ayak üzere kalktılar. Hepsi birden Hazret-i Üzeyr'i görünce,

"*Lâ ilâhe illallah, Üzeyrun ibnullah-Allah birdirve Üzeyr Allah'ın oğludur*" dediler. Hâşâ sümme hâşâ Üzeyr'i Cenâb-ı Bârî'ye ortak koşup diri edenin Hazret-i Üzeyr olduğunu sandılar ki, (---) suresinde *"Yahudiler: 'Üzeyr, Allah'ın oğludur' dediler.* [Tevbe, 30] dedikleri bu âyet ile sabittir.

Hâlâ Yahudi kavminin sarı benizli ve kuvvetsiz olup ağızları koktuklarının aslı: Hazret-i Üzeyr duasıyla ölü iken hayat bulan Yahudi taifesi neslinden olan Yahudilerin hâlâ ağızları leş gibi kokup yüzlerinde ve gözlerinde nur yoktur.

Daha sonra Hazret-i Üzeyr Nebî 100 sene yaşadıktan sonra vefat edip Filistin'de Remle'de defn ettiler. Daha sonra Cenâb-ı Bârî kudretini göstermek için Hazret-i Üzeyr'e ve Üzeyr'in eşeğine hayat verip 300 yıl daha halkı dine davet ettiğini Cenâb-ı Allah, Habibi Muhammed Mustafa'ya hikâye yollu (---) suresinde, *"Allah da kendisini yüz sene öldürüp sonra diriltti."* [Bakara, 259] âyeti ile bildirmiştir.

Hazret-i Üzeyr'i ölüden diri edip yine halkı dine davet ettiğini bu âyet bildirirler. Daha sonra yine Hazret-i Üzeyr vefat etti ve Yafa şehri dışında bu mezkûr mahalde defnedildi. Onun için Hazret-i Üzeyr'in iki yerde mübârek kabri vardır. Biri Remle'de, biri bu Yafa şehri dışındadır.

Ölü iken dirilip iki kere ölen peygamberin biri bu Hazret-i Üzeyr'dir. Biri kırk kere ölüp dirilip külü göğe savrulup yine hayat bulan Hazret-i Çircis aleyhisselâmdır ki Musul'da gömülüdür, ama bu Hazret-i Üzeyr'i, mübârek kabrinden İspanya küffârı

çıkarıp Kızılelma'ya götürmek istediklerinde büyük bir deprem olmuştur. Bu depremden Askalân şehri, Filistin Remle şehri ve Kalinseve Kalesi şehri harap olup içindeki bütün kefereler de helâk olmuştur.

Bu üç belde 300 sene viran yatıp mamur olunca Mısır padişahlarından Melik Kâmil zamanında yine *[46a]* İspanya kefereleri Kudüs'i istilâ ettiklerinde Hazret-i Üzeyr kabrine el uzatmaya cesaret edemeyip Hazret-i Üzeyr'in eşeğinin kemiklerini kabrinden çıkarmışlardır. Hâlâ eşeğin iki ön ayakları Nemse Çasarı'nın hazinesinde cevahir kutu ile durur, eşeğin tırnaklarını mücevherle bezemiştir ve hazinesinde saklıdır. Ve arka ayakları İpanya Kızılelması'nın İrimpapa hazinesindedir. Diğer kemikleri yine Yafa şehri yakınında Hazret-i Üzeyr yanında gömülüdür.

Küffârın Kudüs'ü işgal ettiği sırada Malta küffârı fırsat bulup Nablus yakınında **Sabastiye Köyü**'nden Hazret-i Yahya'nın mübârek cesedini çalıp Tarsus yanında karargâhları olan Karagözgez adlı kaleye götürdüler. Onu Me'mun Halife feth edince Malta küffârı Hazret-i Yahya cesedi ile Malta Rodosu Kalesi'ne vardılar. 928 [1522] tarihinde onu da Süleyman Han kuşatınca Hazret-i Yahya cesedini hâlâ Malta olan adada cevahir sanduka içinde Sencuvan hazinesinde sakladılar. Sencuvan, Yahya Nebî vücududur. Onu kendilerine ricâl-i gayb edinip onun mübârek elinin nakşı olan bayraklarını açıp ne tarafa yönelirlerse muzaffer olurlar.

Malta küffârının bütün kafirler arasında saygın ve üstün olmalarının sebebi, Hazret-i Yahya cesedinin onlarda olmasındandır, ki Sencuvan namıyla meşhur olmuştur, ama mübârek başları Şam-ı Şerif Kalesi'nde Ümeyye Camii ortasında yerin altında bir altın tepsidedir. 797 [1393] tarihinde Timurlenk açıp ziyaret edip görmüştür.

Ama bu Yafa şehrinde Hazret-i Üzeyr'in mübârek kabrini hiçbir kimse açmayı başaramamıştır. Her peygamberin hayatlarındaki gibi kimi celâl (haşmet, sertlik), kimi cemâl (lütuf, yumuşaklık) sahibidir. Hazret-i Üzeyr celâl sahibi olduğundan mübârek kabrine hiçbir sapık kral el uzatamamışlardır.

Bu Üzeyr ziyaretini edip yine kıbleye doğru düz ve geniş şenlikli ova içinde (---) saatte Şeyh Rudin hazretlerini ziyaret ettik. İhtiyaç sahiplerinin ziyaret yeri olan bir tekkedir. Bu semtlerde kıyıya inen Türkmen kabilesinin tamamı Hazret-i

Üzeyr'e inanırlar ki hâlâ tasarruf sahibi olup ulu sultandır. Buradan (---) saatte,

Hazret-i Lût Kasabası'nın özellikleri

Eski şehirlerdendir. Hazret-i Lût burada oturduğu için Lût şehri derler. Bu da büyük şehir imiş. Buhtunnasr'ın yakıp yıktığının izleri ve kalıntıları hâlâ açıkça bellidir. Gazze sancağı toprağında Remle Kazası Nahiyesi'nde, Lût Gölü kıyısında 1.000 haneli, üç camii ve mescitleri olan, han, hamam, tekke ve çarşı pazarı süslü şirin bir kasabadır. Bağı ve bahçesi ve güzel bostanları vardır.

Suyu ve havası o kadar beğenilmez. Zira Lût Gölü'nün bir çeşit kötü kokusu tiyâb rüzgârında gelip bütün halkını sersem eder. Hâkimi maktu'u'l-kalem ve mefruzu'l-kıdem (---) Paşa evkafı olduğundan mütevellî hükmeder. Muhtesibi, naibi ve subaşısı vardır ama Şam yeniçeri serdarısı yoktur. (---)

Zehir gibi ve kötü kokulu Lût Gölü'nün özellikleri

Bu göl odur ki Hazret-i Lût zamanında Lûtî kavmi Cenâb-ı Bârî gazap edip pis leşlerini Cenâb-ı Allah meleklere emr edip bu denize döktürmüştür. Bütün leşleri nice zaman bu gölün üzerinde yüzdüğünden pis leşlerinden gölün suyu kötü kokulu olmuştur. Hâlâ günümüzde bir sasık (pis kokulu) göl ve kara yüzlü denizdir.

Emevî halifeleri zamanına gelinceye kadar bu göl üzerinde her sabah binlerce kefenli taptaze ölüler bulunurmuş. Meğer rahmet develeri ile vekil melekler Lûtîleri kabrinden çıkarıp bu göle dökerlermiş. Lût şehri hâkimi tarafından kefenlerini almaya emin adamları kayıklar ile varıp ölülerin kefenlerini başları ucundan çözüp kefenlerini alınca avret yerleri kapkara kül olup vücutları çok pis kokarmış. Hemen leşlerinden kefenleri çıkınca bu gölün köpek balıkları öncelikle Lûtîlerin avret yerini koparıp yerler imiş. Kefen için başka bir emanetçi adamı olurmuş. Her sene 40-50 bin kefen toplanırmış, ama Emevîlerden sonra bu durum Müslümanlara olmamıştır, ama Lût Kasabası'nda (---) camii imamı Zeynüddin hazretleri, Şeyh Necibüddin, Şeyh Aliyülvâhî ve Hatib Muhammed Şinavî hazretleri yemin ettiler ki,

"Nice kere bizim tarafımızdan görülmüştür ki yakın zamanda nice yüz Lûtî kavmi bu gölün üzerinde gezip kenara gelince çiftçiler beyaz miskali pamuk kefenlerini alınca öncelikle organını ve yu-

murtalarını gölün balıkları harp harp koparıp yerler" diye tanıklık ettiler. Bundan dolayı Lût şehri halkı, *[46b]* "Bu gölün balığı Lûtîlerin etini yerler" diye dindar olanlar bu gölün balığından yemezler. Ve *Allah korusun* arslan pençeli bir çeşit siyah balığı olur, insan etinden başka bir şey yemez derler, tuhaf ve acaip bir Lût Gölü'dür.

Bu kasabayı seyr edip yine kıbleye doğru 2 saatte,

Filistin memleketi tahtı, sağlam sur eski şehir Remle Kalesi'nin özellikleri

Tarihçilere göre; Tufan'dan sonra yeryüzünde kurulan büyük şehirlerden biri de budur. İlk yapıcısı Hazret-i Nuh oğlu Sâm'dır. Daha sonra Buhtunnasr Fustat şehrini, yani eski Mısır'ı harap etmeye giderken bu şehri harap etmiştir. Nice kere imar olup ve nice kez yıkılmış, nice melikten meliğe geçmiştir. Sonunda 922 [1516] tarihinde Selim Han, Mısırlı Gavrî elinden feth etmiştir. Gazze sancağı toprağında (---) adet köylerinden kadıya senede yedi kese hasıl olur. Muhtesibi, subaşısı ve Şam yeniçeri serdarı vardır. Şeyhülislâm ve nakibüleşrafı vardır.

Şehri toplam (---) adet mahalle ve tamamı (---) toprak, cibiz ve kireç ile örtülü, bağlı ve bahçeli, bakımlı ve şenlikli iki katlı güzel ve süslü evler ve saraylardır. Ve bunlardan (---) sarayı (---) (---) (---).

Rimle (Remle) Kalesi'nin şeklinin anlatılması

Safî kumuk içinde bulunduğundan Rimle (Remle) Kalesi derler. (---) şeklinde sağlam taş yapı güzel bir kaledir. Fırdolayı büyüklüğü (---) adımdır, ama hendeği gerçekten de kum ile dolmuştur. Ve toplam (---) kapısı vardır.

...............(1 satır boş) ....

Kale içinde toplam (---) hane vardır. Dizdarı ve 70 adet neferatları bu kalede otururlar. Deniz kıyısından (---) (---) olduğundan serhad olup iyi büyük topları ve ihtiyacı karşılayacak kadar cebehaneleri vardır, ama burçları ve bedenleri Rum kaleleri gibi sağlam ve dayanıklı değildir. Allah bilir (---) (---) yapısı olmak ihtimali vardır.

Kale dışındaki varoşu gayet bakımlıdır. Tamamı (---) mihraptır. (---)

...............(4 satır boş) ....

Geri kalanı (---) toplam (---) adet mescitlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hepsi (---) adet derviş tekkeleridir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tamamı (---) adet sıbyan mektebdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Toplam (---) adet tüccar hanıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hepsi (---) adet gönül alan hamamdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tamamı (---) adet hayat suyu sebilleridir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Toplam (---) adet sultan çarşısıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Mahbub ve mahbubanının övülmesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Beldenin ikliminin anlatılması (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tahıllarının beğenilenleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Yiyeceklerinin özellikleri: Evvelâ bunların içinde Remle karpuzunun yeryüzünde olmak ihtimâli yoktur. Gayet sulu ve lezzetlidir.

Sanatlarının övülmesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

İçeceklerinin anlatılması (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Yapılarının anlatılması (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[47a]*

Eski şehir, büyük belde Remle'de gömülü olan büyük peygamberler ve evliyâların kabirlerini bildirir

Evvelâ, **Hazret-i Nuh oğlu Hazret-i Sâm oğlu Hazret-i Erfahışd ziyareti:** Hazret-i Erfahışd'ın ömrü 465 senedir. İbn 'Abbas'a göre Cemşid zamanında vefat etmiştir ve bu Remle dışında yatmaktadır. Hâlâ gönül erbabının ziyaret yeridir, ama Cemşid'in ömrünün ne kadar olduğu belli değildir. Ancak nice tarihçiler 700 yıl padişah olup taht üzere oturmak, ilmî konuları tartışmak, silâh yapmak, yün ve ibrişim elde etmek, çeşit çeşit

hayvanların derilerini tabaklayıp kürk giymek, dalgıçlık ettirip deniz dibinden inci çıkarmak, şehirden şehire yol açmak, kerpiç, kireç, üstübeç, müşk, ûd ve anber, kalye, misk ve türlü türlü kokular bulmak, çadır, hamam, boru, zurna, gözlük, sabun ve kiriş yapmak, halkı dört bölük edip birini ulema, birini sipahi (asker), birini sanat ehli ve birini ziraat ehli edip Istacr şehrini imar eyledi.

Tahtında karar edip adaletle krallık ederken bunayıp Rumeli bölgesinde Filibe, Tırhala ve Maşkolor panayırları semtinde hâşâ sümme hâşâ tanrılık davasında kalkışmıştır. Cemşid üzerine Şeddad ibn Âd yürüyüp Cemşid Boğazhisar'dan Anadolu tarafına geçmiştir. Deniz gibi asker ile Ayasuluk adındaki eski şehrin ovasında Cemşid ile Şeddad oğlu ve Dahhâk ile büyük ceng etmiştir. Sonunda Cemşid askeri yenilince Cemşid'i bağlayarak Dahhâk'ın huzuruna getirip iki levha arasına Cemşid'i koyup testere ile iki parça ederken "Erre fahışda iman getirdim. Erre fahışd! Erre fahışd" diye iki parça olup öldü.

Bazı tarihçiler Cemşid'in son nefesinde imana gelmesine ye's imanıdır, demişler. Onun için Erfahışd ibn Sâm'a Erre Fahışd da derler. Hâlâ Cemşid Kuşadası şehri yakınında Ayasuluk dışında doğu tarafında gömülüdür ve ziyareti yasaktır.

Beri taraftan, yine Remle şehrinde **Hazret-i Lokman ibn (---) ziyareti:** Sudan vilâyetinden karayağız bir hakîm idi. Cenâb-ı Bârî kendisine hikmet ilmi verip bütün dağlarda olan otlar kendisiyle hâl dili ile konuşup,

"Ey Lokman! Ben filân derde devâyım" derler idi. Hatta ecele derman bulmaya çalıştı. Arz-ı Mukaddes'in bitiminde Adana şehri yakınında Misis şehri köprüsünden Ceyhan Nehri üzerinden geçerken Cibril-i Emin, elinden kitabını kanadıyla Seyhan Nehri'ne attı.

Lokman sonunda dünyayı gezmeye çıkıp Yukarı Said toprağında Asvan şehrinde Hazret-i İdris'in mağarası içinde nice zaman oturdu. Hakîre o mağaraya girmek nasip oldu. Tanrı hakkı için hâlâ o nazargâh mağara içinde zencefil, tarçın, karanfil, besbâse, kebabe ve kakule kokusundan insanın dimağı kokulanır..

Oradan hava değiştirerek bu arz-ı Filistin Remle'de ecel derdine derman bulamayıp hakikat üzere hava değiştirip hayat tarafına gitmiştir. Remle şehri dışında gömülüdür, ama bazı tarihçiler peygamber olduğunu iddia etmişler, ama bazı tefsirciler (---) suresinde *"Lokman demişti ki..."* [Lokman, 13] âyetinin yoru-

munda peygamberliğine inanmışlardır. Bütün halkın ziyaret yeridir. Buradan,

Enuş ibn (---) (---) **ziyareti:** Ömrü (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) dür. Buradan,

Hazret-i Kaffâh ibn (---) **ziyareti**: Ömrü (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) dür. Buradan,

Hazret-i Hanuh ibn (---) (---) **ziyareti**: Ömrü (---) (---) (---) dür.Ve,

Hazret-i Kınân ibn (---) (---) **ziyareti**: Dahhâk-ı Mârî zamanında vefat etmiştir. Bu Remle dışında gömülmüştür. Aziz ömürleri 460 sene olmuştur. Ve,

Ubbâde b. Sâmit ziyareti: Ensar'dandır. Amr ibnü'l-Âs ile Mısır fethinde bulunup Hazret-i Osman zamanında 34 senesinde vefat etti.

................(2.5 satır boş) ....

Yanvan Tarihi'ne göre, Filistin Remle şehrinde 73 peygamber gömülüdür. Tufan'dan önce vefat edenler o kadar *[47b]* belli değildir ama Tufan'dan sonra Rablerine kavuşup nur dolu kabirleri belli olan bunlardır, ama büyük velilerin nur dolu kabirlerinin sayısına sınır yoktur. *Allah hepsine rahmet eylesin.*

Buradan yine kıbleye doğru çöller içinden (---) saatte düz bakımlı ovalardan gidip,

Sedud hanı menzili: Gazze toprağında bir bakımlı süslü şirin kasabadır. Kale gibi bedenleri var büyük bir handır. Camii, hamamı ve küçük çarşısı var,

................(2 satır boş) ....

Buradan yine kıbleye doğru (---) saatte,

Askalân vilâyeti, Arz-ı Hasan hududu, eski Marmaşim şehri yani Gazzetü'l-Hâşim (Gazze) Kalesi'nin özellikleri

Bu eski şehre ayak basınca doğru vilâyet hâkimi olan Hüseyin Paşa hanesine varıp tanıştık. Murtaza Paşa efendimizin mektuplarını, pervane yayı ve Frengî hâre hediyelerini verdiğimizde cihan kadar hoşlandı. Dostluk mektupları okunup,

"Evet borcumuzdur. İnşaallah sizinle gönderip borcumuzu öderiz" diye hakîre güzel bir ev hazırlattı. Paşa ile gece gündüz has sohbet ederdik. Meğer paşa bir alçak gönüllü, yârandan

Hâtem-i Tay gibi kerem sahibi, iyi yazan ve tarihçi kimse imiş. Bu hakîrin seyahati çok sevdiğimiz kendilerinin malumları olup şehrin âlimler, salihleri ve tarihçilerin topladı. Gece gündüz nice güvenilir tarih kitaplarını okuyup onlardan çıkardığımız üzere Tufan'dan sonra kurulan eski şehirlerden biri de bu Gazzetü'l-Hâşim şehridir. Bunlar kitaplar, Tarihçi ibn Zolak (Solakzâde?), *el-Hıtatı'l-Kazâî* ve *Tárihu't-Tecrîd fi's-Sahâbe li-Zehebî* adlı tarihlerdir ki Gazze'nin özellikleri onlardan çıkarılmıştır.

İlk kurucusu Tufan'dan sonra Nuh *aleyhisselâm* oğlu Sâm oğlu Mermaşim'dir. Bu Mermaşim 1150 sene yaşamıştır. Arz-ı Hasan ve Teberîstân'da nice şehirler kurmuştur. Bu Gazze'yi Marmaşim'den üç mil uzaklıkta büyük bir şehir inşâ edip ismini Marmaş koydu. Hâlâ Buhtunnasr'dan beri haraptır. Hâlâ bir köy gibi kalmıştır. Calinus hakîm imar olduğu zamanda orada gömülmüştür.

Ama bu Gazze evliyâ ve enbiya nazargâhı olduğundan hâlâ mamurdur. Ve nice bin devletten devlete düşmüştür. Sonunda Mısır meliklerinden ve Çerkezlerden Sultan Gavrî elinden Osmanlılardan I. Selim Han 922 [1516] tarihinde feth etmiştir. Şam eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. Sancakbeyinin padişah tarafından hâssı 508.338 akçedir. Zeamet sahipleri 7 ve timar sahipleri 107'dir. Kanun üzere cebelüleri ile toplam 1150 asker olup paşası ve alaybeyisi sancağı altında sefer eşerler.

300 akçe şerif kazadır. Toplam (---) adet bakımlı ve şenlikli köylerinden her sene adalet üzere kadıya 4.000 kuruş ve paşasına 80.000 kuruş hasıl olur. Adı geçen sancak gayetle mamur şenlikli vilâyettir. Dört mezhepten bütün ilimleri öğrenmiş şeyhülislâmları, nakibüleşrafı, şehrinin ileri gelenleri, büyük âlim ve salihleri, bol ve muhteşem sipahi taifesi, ticaret ehli, zengin ehl-i hizmetleri ve sanat sahipleri vardır.

Şehir naibi, şehir subaşısı, şehir muhtesibi ve şehir bâcdârı vardır. Zira bu şehir ebedî hayat kaydı ile Hüseyin Paşa'nın, Selim Han'dan beri miras mülk ocaklıkları olduğundan bütün muhtesib bâcdârının gelirleri paşanın hâssıdır.

Gazze Kalesi'nin şekli: Eski zamanda yapılan kalesini Buhtunnasr harap ettiğinden (---) tarihinde kalesinin yapıcısı (---) dır. Deniz kıyısından doğuya doğru bir saat uzaklıkta kumluk içinde dörtgen şekilli bir küçücük taş bina güzel birkaledir. Duvarının boyu 20 mimar arşınıdır. Tamamı (---) adet burçtur. Ve

hepsi (---) bedendir. Kıbleye doğru açılan bir demir kapısı var ama etrafında hendeği (---) . Fırdolayı büyüklüğü (---) adımdır.

Bu kalenin dizdarı ve (---) adet kale neferatları daima mevcut olup bekçilik ederler. Zira gayet tehlikeli Çöl Arapları serhaddi olduğundan düşmanı çoktur. Kale içinde bütün Gazze ileri gelenlerinin ve köylerin halkının değerli eşyaları saklanır.

Kale içinde hepsi temiz toprak ile örtülü bağsız ve bahçesiz ufak tefek neferat haneleri vardır. Bir camii, buğday anbarları, *[48a]* cebehane mahzenleri, yetecek kadar cebehanesi ve çok güzel şahî topları vardır. Bu kalenin kıblesi tarafında şehrin varoşu vardır. Ve kale kapısı önünde yol aşırı bir mescidi var, üç vakit namaz kılınır ve kalabalık cemaatli mescittir.

Gazze şehrinin anlatılması: Düz geniş ovada toplam 6 mahalle ve hepsi 1.300 haneli şehirdir. Bütün yapıları kârgir taş bina ve yüzeyleri tamamen toprak, kireç ve cıbız (alçı) ile örtülü büyük saraylar ve evler ile bezenmiş, çeşit çeşit yapılar ile süslenmiş bağlı ve bahçeli eski bir şehir ve büyük yerleşim yeridir.

Toplam (---) adet saraydır. Evvelâ Hüseyin Paşa Sarayı'nın övülmesinde dil yetersiz kalır ki her gece 100-200 atlı konuk eksik değildir.

................(1 satır boş) ....

Gazze camilerinin anlatılması: Tamamı 70 mihraptır. 11'i cuma namazı kılınır nur dolu camilerdir. Evvelâ çarşı içinde kalabalık cemaate sahip,

Vilâyetin valisi Hüseyin Paşa Camii: Yeni yapı güzel bir camidir ki bütün Mısır, Şam ve Kudüs mimarlarının birbirleriyle yarışıp ustalıklarını göstererek inşa ettikleri benzersiz bir camidir ki hendese ilmi sahibi olan kimseler insaf gözüyle baktıklarında ağızlarını kapatıp hayretler içinde kalırlar. Marifetli usta bu camiye üç kat şerefeli uzun bir minare yapmış ki Mısır, Şam, Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem'de benzeri yoktur. Sonra,

Sinan Paşa Camii: Yemen fatihi Sinan Paşa'nındır, ama o kadar geniş değildir.

................(4 satır boş) ....

Bu camilerden başka geri kalanı mescitlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Darülhadislerin anlatılması: Tamamı,

................(1.5 satır boş) ....

Kur'an darülkurraları ve sıbyan mekteplerinin anlatılması: Tamamı,

...............(1.5 satır boş) ....

Derviş tekkelerini anlatılması: Tamamı 7 tekkedir. Şehrin kıblesinde Şeyh Şâvân Tekkesi, cennet bağı gibi bir tekkedir.

Ve şehrin ortasında Abdüllâzim Tekkesi.

Ona yakın Ali Mergân Tekkesi, büyük ziyaret yeridir.

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tüccar hanlarının anlatılması:

...............(1,5 satır boş) ....

Gelen-giden yolcu kervansarayları:

...............(1.5 satır boş) ....

Susamışların sebillerinin anlatılması: Tamamı 200 sebilhanedir. Bu şehir çöllük yerde kurulduğundan akar ırmakları yoktur ve bir âbıhayat su kuyusu var. Bütün askere yeter, şehir içindeki bütün sebillerin hayat suyunu develer ile bu kuyudan taşırlar.

Gönül alan hamamların anlatılması: Tamamı (---) hamamdır, ama Paşa Hamamı ve Üşkür Hamamı ferah, hoş havalı ve güzel yapılı aydınlık bir hamamdır.

...............(1 satır boş) ....

Bedesten çarşısının anlatılması: Tamamı 600 dükkândır. Gerçi işlek şehir değildir ama Sultan Çarşısı'nda bütün değerli şeyler kolayca bulunur, ama saraçhanesi ve gazazhanesi gayet mahbupları ile süslü kârgir yapı güzellikler yurdu dükkânları demişler.

Mahbuplarının anlatılması: Şam Havranı'nın güzellerinden sonra bu Gazze'nin maralî ve ceylan sürmeli gözlü, şirin sözlü ve parlak beyaz yüzlü mahbuplarının gerdanlarında ve çene çukurlarında benleri çok olduğundan "Gazzetü'l-Hâşim beni" diye meşhurdur. *[48b]*

Yaşlı genç halkının giyecekleri: İleri gelenleri samur, sof, çuka ferace ve atlas kabalar giyerler. Orta hâlli olanlar londura çuka ve beyaz sadeler giyerler. Sanat ehli ve fukaralarının hepsi alaca kereke aba giyerler. (---) (---) (---) (---) (---)

Havasının, suyunun tatlılığı ve mahbuplarının yüz renklerinin anlatılması: Suyunun ve havasının tatlılığından halkı gayet beyaz yüzlü, siyah kaşlı ve bazıları kara yağız, düzgün vücutlu,

sağlıklı, cömert, kerem sahibi, garipleri sever, sakin yapılı yumuşak huylu insanlardır.

Beldenin iklimi ve taliinin bildirilmesi: Bütün müneccimlerin görüşüne göre bu şehrin tâlii Müşterîdir. Onun için bütün halkı işleri ve kazançları ile geçinirler. Dördüncü iklimin ortasında olup havası ılımandır. Enlemi (---) ve boylamı (---)

Tahıllarının beğenilenleri: Beyaz deve dişi buğdayı, arpası, nohudu ve,

................(1.5 satır boş) ....

Ürünlerinin beğenilenleri: Evvelâ 27 adet ürünü vardır. Bunlardan pamuğu, ipeği ve,

................(1 satır boş) ....

El imalâtlarının beğenilenleri: Alaca sof kerekesi, Gazze yağlıkları, peşkirleri, peştemalleri ve siyah poşuları güzel olur.

................(1 satır boş) ....

Yiyecek ve içeceklerinin övülmesi: 7.000 bağdır. Zeytini, dutu, limonu, turuncu, narı, inciri, sulu üzümü, kavunu, karpuzu ve hurması cihanı tutmuştur, ama zeytinyağı Mısır'a nice bin deve yükü gidip Mısır'ı doyum eder güzel yağdır.

Gezinti yeri bağlarının anlatılması:

................(1.5 satır boş) ....

İbret verici Ayn-i Seccan'ın (Seccan pınarı) anlatılması

Bu Gazze yakınında Üpele adlı bir mahalde küçük bir vadi vardır. Bu sahrada beş adet akarsular vardır. Onlara Ayn-i Seccan derler. Kış günlerinde çok uzayıp akar bir çukurda kaybolur, ama yaz günlerinde az akar. Bu mahallerde adı geçen pınarların kenarlarında yastık kadar, tencere ve kazan kadar yuvarlak taşlar döşenmiştir. Bu taşlar içinde bir küçük ırmacık daha vardır. Kenarında bu sudan yüksekte tek parça taştan büyük bir küp vardır. İçi ağzına kadar tatlı su doludur. Bu küpden çapulcu askeri gelip on gün on gece suyunu taşısalar bir damlasının eksilme ihtimâli yoktur. Devamlı olarak su ile dopdolu durur. Suyunu almasalar yine eskisi gibi dopdolu durup dışarı aslâ taşmaz, acaip hikmettir. Ama,

Garip hikmet: Bu sudan vahşiler, kuşlar ve hayvanlar içseler bütün tüyleri dökülüp çıplak kalırlar, ama insanoğlu içse bütün derdlere devadır.

Başka hikmet: Bu iri küpden mef'ul adam su almak istese bir damla su bulmaz. Temiz insan el uzatsa dopdolu olup su alır. Bu sanat hikmeti bu yere yakın Mermas şehri harabesinde gömülü olan Calinus Hakîm'in (filozof) hikmet ilmiyle yaptığı tılsımlı sudur, derler. Gerçekten de ibret verici eski bir eserdir.

Bu Gazze şehrinde, içinde ve dışında nice bin ibret verici acaip ve tuhaf eserler vardır ki diller ile anlatılmaz ve kalemler ile yazılmaz.

Acaip ve garip başka bir hikmet: Tarihçilere göre, Hazret-i Risâlet-penâh'ın dünyaya gelişlerinden 882 sene önce Büyük İskender zamanında bu Gazze yakınında deniz kıyısında Askalân şehrinden tâ Kıbrıs vilâyetine varıncaya kadar deniz içinde geniş bir yol var idi. Bütün kara ve deniz tüccarları o yolla Kıbrıs Adası'na gidip gelirlerdi. Hattâ Mısır'ın Kıptîleri zamanında yapılan duvarlarının yüksek sütunları bu ana yol ile camuzlar ve develer çekip Mısır'a gelmişler. Daha sonra İskender zamanında Hamalı bir Yahudi Mısır'ın Nil'ini sihir ile Hama şehrine getirirken bir şişe içindeki Nil suyunu yere vurunca Tene Gölü ortaya çıkıp Kıbrıs yolunun yarısı suya gömülmüştür. O yolun yarısı daha önce İskender Karadeniz'i kesip Akdeniz'e karıştırdığı sırada büyük bir kısmıyla Askalân şehri ve Gazze şehrinden Kıbrıs'a yol suya batmıştı. Hâlen günümüzde gemiciler deniz içinden Kıbrıs Adası'ndan gelirken o yolları denizde görüp sığlarından sakınıp gemilerin alarka geçirirler. (---) (---) (---) (---) *[49a]*

Gazzetü'l-Hâşim külliyatı

................(6 satır boş) ....

Gazze'nin büyük evliyâları ziyaret yerlerinin anlatılması

Allah kabirlerini mağfiret nuruyla nurlandırsın

Evvelâ bu Gazze şehrinin bir saat uzaklığında, batı tarafta deniz kıyısında büyük belde ve eski şehir,

Askalân Kalesi: Buhtunnasr bu şehri öyle yakıp yıkmış, binalarını toprak etmiş, İsrailoğulları'nı kebap etmiş ki hâlâ o zamandan beri şenlenmeyip yıkıntı olarak yerde yatar. Eğer yıkıntılarında olan ibret verici yapılarını yazsak, tanınmayan şeylerin yazılması ve ilgisi olmayan eşyanın övülmesi sıkıntı verir, ama kastedilen bu harap yerin yakınında,

Hazret-i Askalân ziyaret yeri: Yedi kardeşler idi. Yahudilerin tarihlerinde yedisi de peygamberdir diye yazarlar. Bir kardeşi Hazret-i Şemmad, Hazret-i Vâdin, Hazret-i Alve, Hazret-i Hura, Hazret-i Yühdî ve Hazret-i.Selman. Bunların kimi mürsel ve kimi gayri mürsel peygamberdir, derler. Hepsi Askalân şehri dışında gömülüdürler. Genellikle Safet Yahudileri Akka'dan gemiler ile gelip ziyaret ederler, ama karadan gelmeye korkarlar. Ve Gazze şehrinin kıble tarafında tekkesi içinde,

Şeyh Şâvân hazretleri: Ulu sultandır. Mübârek isimleri Şaban'dır, ama Urban taifesi Şeyh Şâvân derler. *Allah sırrını aziz etsin.* Ve şehrin ortasında,

Şeyh Hazret-i Abdüllâzim *Allah sırrını aziz etsin.* Ve,

Şeyh Ali b. Ferğân ziyareti: Büyük ziyarettir. Ve şehrin batı tarafında deniz kıyısında,

Şeyh Hasan Vâhidî *Allah sırrını aziz etsin.* Ve,

Şeyh Rıdvânu'l-ulâ. Kutbiyyete ayak basmış ulu sultandır. Evvelâ bunlardan (---)

Hazret-i Hâşim ibn Abdümenâf ziyaret yeri; ibn Kusay ibn Kilâb ibn Mürre ibn Ka'b ibn Lüvey ibn Gâlib ibn Fehr ibn Mâlik ibn en-Nazr'dır. Bunlar bizzat İki cihanın efendisi Hazret-i Peygamber'in yüce atalarıdır, ama bu Gazze'de gömülü olan Hazret-i Hâşim, Resul-i Kibriyâ'nın ikinci dedesidir, ki Peygamber'in babası Abdullah'dır, onun babası Abdülmuttalib'dir. Onun babası da bu Haşim'dir. Gazze'ye cehâlet zamanında gelip vefat ettiğinde Muhammedî din henüz gelmemişti. Bu sırada kıble Kudüs-i Şerif olduğundan kabri Kudüs'e yanbeği (aykırı) yapılmıştır. Nice tarihler, bu Hâşim Gazze'de hâkim olduğundan bu şehre Gazzetü'l-Hâşim derler. Bazıları cehalet devrinde öldüğü için ziyaret etmezler. Nicesi Tanrı Elçisi sevgisinden dolayı ziyaret ederler. Ufak tefek bir türbesi vardır.

................(10 satır boş) ....

Bu Gazze'den Mısır güney tarafında (---) konaktır. Kudüs-i Şerif güney tarafında iki menzildir. Nablus doğusunda bir menzildir.

Bu Gazze şehrinde on gün zevk u safâ edip mümkün olduğu mertebe ziyaretler ettik. Hüseyin Paşa'dan Murtaza Paşa efendimizin on kese malını aldık. Paşaya iki küheylân kısrak hediye etti, hakîre bir kese harcırah, bir at ve bir kat elbise, *[49b]* kölelerime onar sikke-i hasene, birer çuka, kumaş ve nice Gazze peşkirleri

bağışlayıp elli atlı yoldaşlar verdi. Biz de bütün dostlar ile vedalaşıp,

Gazze'den cennet kokulu Şam'a gittiğimiz konakları bildirir

Evvelâ kuzey tarafa 6 saatte kale gibi,

Südud Hanı Kasabası menzili: Buradan yine kuzey tarafa 9 saatte Remle şehri (---) tarafımızda kalıp,

Mamur kasaba Lût şehri menzili: Yukarıda anlatılmıştır.

Buradan yine kuzeye 6 saatte bakımlı ve şenlikli yeşillik ovaları ve ağaçlıkları geçip Türkmen obalarında gölemez ve kaymak yiyerek,

Celcula Kalesi menzili:

...............(5.5 satır boş) ....

Buradan 6 saatte,

Kakun Kalesi'nin özellikleri:

...............(6.5 satır boş) ....

Buradan 8 saatte,

Eski Leccun Hanı menzili: Buradan 8 saatte,

...............(2.5 satır boş) ....

Buradan kalkıp yine ova ile giderken,

Türabîoğlu Kasabası: Cinin Kalesi sağımızda kalıp buradan 9 saatte,

Ayn-ı Tüccar Kalesi'nin özellikleri: Safet hâkimi hükmünde (---) (---) yapısı olup büyük hayrat olduğu nice kere Şam'dan Kudüs'e giderken (---) özellikleriyle yazılmıştır. Buradan 8 saatte,

Minye Gölü kenarıyla yine kuzeye gidip bir sarp taşlık tehlikeli yerde **Akabü'l-han'**ı geçip yine kuzeye taşlık içinden geçtik. **Hazret-i Yusuf Kapısı'**nı geçerek âbıhayattan içip kapı dibinde hanını seyr ettik.

Oradan Benî Ken'an içinde Yakub hüznünden bütün kayaların delik delik olduğu kayalı yerleri geçtik. Ve,

Hazret-i Sa'd [ibn Ebî] Vakkas ziyareti: Cennetle müjdelenen 10 sahabeden olup bütün yaycıların piridir. Onu ziyaret edip yine kuzeye giderek (---) saatte,

Cisr-i Yakub Hanı menzili: (---) (---) (---) yapısı olduğu ve köprüsü (---) (---) (---) Nehri olduğu, bu yollarda olan yapıların

tamamını Kudüs-i Şerif'e gittiğimiz (---) cildimizde ayrıntılarıyla yazılmıştır.

Ondan yine kuzeye bir büyük meşe ormanı içinde 8 saatte gidip,

Kunaytara Kalesi menzili: Süleyman Han vezirlerinden Lala Mustafa Paşa yapısı olup kalesi, han ve camii, hamamı, imareti ve çarşısı tamamen Kudüs-i Şerif'e giderken yazılmıştır.

Buradan yine kuzeye kâh taşlıklar ve kâh yeşillik yerleri ve **Turunciye Köyü**'nü geçip taşlık içinde 8 saatte,

Sa'saa Kalesi menzili: Yemen fatihi Sinan Paşa'nın hayratı olduğu bu da Kudüs yolunda ayrıntılarıyla yazılmış ve övülmüştür. Buradan yine kuzeye,

Daru Köyü'nü ve Ahmed Paşa'yı geçip (---) saatte Tanrı'ya hamd olsun sağlıkla ve selâmetle,

Cennet kokulu Şam toprağı ve selam yurdu Şam'ın özellikleri (---) [50a]

Şam'a gelip Şam'ın batısı kenarında Gökmeydan adlı yerde Murtaza Paşa efendimizi bütün askeriyle büyük otağında konaklamış bulduk. Hakîr de derecemize göre çadırımızla konakladık. Paşa efendimizin ayağının toprağına yüz sürüp on keseyi, iki kısrağı ve dostluk mektuplarını verdik. Paşanın o azilde on kese eline girince bütün karakollukçulara bahşiş dağıttı. Hakîre 300 guruş ve bir kısrak bağışlayıp hakîrin geldiğinden dünya kadar memnun oldu. Şam'ın Gökmeydanı'nda zevk u safa edip hacc-ı şerif nasip olmadan azledildiğinden yedi baş develerimizi 700 guruşa sattık. Mahfil imametini bir kese guruşa Ali Hicazî adlı bir kimseye satıp Anadolu'ya doğru yola çıkacakken Âsitâne-i Saadet'den Kara Murad Paşa vezirin ağalarından Alî Ağa adında bir ağa Murtaza Paşa efendimize Sivas eyaletini getirince Paşa ağaya bir kürk ve on kese verdi, ağa da Anadolu'ya geri döndü. Hakîr bütün ahbap ve dostlarla vedalaştım. Hazret-i Yahya'ya veda ziyaretinde bulunduktan sonra Muhyiddinü'l-Arabî, Şeyh Arslan, Şeyh Bilâl-i Habeşî ve (---) (---) bütün zatlara veda ziyaretleri ederek mübârek ruhlarından yardım talep edip,

İşbu 1059 [1649] tarihinde Şam-ı Şerif'den Rum diyarına gittiğimiz menzilleri, kale ve şehirleri bildirir

Bu anılan senenin Zilkade ayının birinde [06.11.1649] Mısır'dan azledilmiş olan Emir Paşa Şam'ın Gökmeydanı'nda konakladı. O gün Murtaza Paşa efendimiz Şam'dan kalkıp kuzey tarafta Şam'ın bağları ucunda,

Harasta Köyü menzili: 300 haneli, camili, hamamlı, bağ ve bahçeli bakımlı köydür. Burada bir gün konakladık. Şam ileri gelenlerinden o kadar at, katır, deve, yiyecek, içecek ve değerli hediyeler gelmiştir ki Paşa'ya mansıbında iken o kadar peşkeş gelmedi. Oradan kalkıp (---) saatte,

Kusayra Köyü menzili: 100 haneli, cami ve hamamlı ve cennet bahçeli bakımlı (---) köyüdür. Ondan (---) saatte,

Büyük Kadife Hanı menzili: Daha önce Şam'a giderken Yemen fatihi Sinan Paşa yapısı olup hamamı, camii ve çarşısı ile bütün yapıları ayrıntılı olarak yazılmıştır. Oradan (---) saatte,

Karalar Kalesi'nin özellikleri: (---) tarihinde (---) (---) yapısıdır. Bu çölü çıplak Çöl Arapları eşkıyasından kurtarmak için yapılıp çevresine ve kale içine 12.000 cürd atlı Kara zenci Arap askeri koyup Şam yolu güvenli olduğu için Karalar Kalesi derler, ama kalesi bu çöl içinde bir yalçın kara kayalar üzere beşgen şekilli taş yapı yüksek bir kaledir, ama zamanın geçmesiyle kısım kısım yerleri yıkılmış olup içinde insandan hiç bir belirti yoktur. Selim Han Mısır'a giderken 922 [1516] tarihinde feth etmiş, daha sonra zulüm ve düşmanlıktan harap olmuştur. Oradan yine kuzey yönüne (---) saatte,

İkikapılı Hanı menzili: Şam bölgesinde kale gibi iki kapılı büyük bir han olup (---) Paşa hayratı ve hâkimi olduğu yukarıda yazılıdır. Bu mahalden kalkıp bütün asker ile kuzey yönüne giderken ol çölistan içinde,

Uryan (çıplak) Şeyh Bekkâr: Şeyh Bekkâr doğu taraftan yalın ayak başı kabak ve gömleksiz iki ellerini omuzlarına koymuş, çıngırak, taşak ve âleti sallanarak belli olup İslâm askeri içinde *"Bağdad'dan geldim!"* diyerek geçerken Akkâmbaşı (devecibaşı) Halil Ağa, gâyet temiz ve dindar bir kimse idi. O,

"Ey Şeyh Bekkâr! Öyleyse Bağdad hediyesi nerede?" deyince hemen Şeyh Bekkâr'ın iki elleri omuzunda iken *"Bismillah"* deyip sağ eliyle omuzundan bir salkım Bağdad'ın hıstavî hurması ki, Bağdad'ın Rum nahiye şehrinden henüz kopmuş gibi 40 Os-

manlı batmanı gelir bir salkım hıstavîyi akkâmbaşının eline vererek,

"İşte bu Bağdad'ın hurması" dedi. Şeyh Bekkâr biraz gidip gülerek Murtaza Paşa'nın yanına gelip tebessüm ederek,

"Ey Murtaza! Anadolu'ya git, daha sonra İstanbul'a, sonra Erzurum'a, sonra (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) git. Sonra Bağdad'a git, Allah muhabetinden öl, Dühük Kalesi'nde şehit ol" dedi.

Bu gibi nice rumuzlu sözler daha söyledi ama Şeyh Bekkâr'ın bu rumuzlu sözlerinden hiç kimse bir şey anlamadı. Şeyh Bekkâr Şam'a doğru yönelip bir anda gölge gibi kayboldu. Daha sonra akkâmbaşı, Şeyh Bekkâr'ın verdiği hurma salkımını paşaya *[50b]* verdi. Paşa da,

"Sübhanallah! Henüz kopmuş, Bağdad'ın hıstavî hurmasıdır" diye önce hakîre bir cıngıl hurma verdi. Üç tanesini yiyip geri kalanını sakladım. Hâlâ saralı ve felçli olanlara birer tane hurmasından veririz. Tanrı bilir Şeyh Bekkâr hikâyesi böyle olmuştur.

Şeyh Bekkâr'ın kerametinin gerçekliği: Gerçi Şam'da hurma olur ama verimli değildir. Ve Bağdad'ın hıstavî hurmasının bir diyarda olmak ihtimali yoktur.

Şeyh Bekkâr bir gün önce bizimle Karalar Kalesi'nde çadırlar ve ağırlıklar arasında saçma sapar konuşarak gezip ertesi gün bu İkikapılı yakınında bir salkım hıstavî hurma getirdi. Gariplik bunda ki ne Kurna, Cevazî, Semavât, Erce, Hille, Bağdad ve Şam'da hurmanın çiçeği yok idi. Ki, evliyâ kerameti hakdır. Ulu sultan ve büyüt ermiş çıplak bir er idi. Himmeti hazır ve nazır ola.

Tanrı'ya hamd olsun şöyle bir ulu er ile güzel güzel görüşerek her an hayır duasını alırdık. Ve hakîrin hanesinde bir dairesi (defi) var idi. Hanemize geldiğinde elbette daireyi bulup *"def çal"* diye elime defi verirdi. Hakîr defi çaldıkça Şeyh Bekkâr kendinden geçip raks edip safâ ederdi.

Diğer menkıbe: Bağdad toprağından idi. Bağdad içinde (---) camiinde müezzin iken gece yarısında temcid okurken Tanrı'nın rahmet kapısını açık görünce kendini minareden aşağı atıp Bağdad'dan kaybolur, çıplak Şam'da bulunur. Çarşı pazarda çıplak gezip avratlar hamamına futa ile girip bazı kadınlara kese ve sabun sürüp hizmet ederdi. Nice kere keramet gösterip,

"Bu senin karnında dünya ve âhiret kızım olsun ve oğlum olsun" dediğinde, Allah'ın emriyle çocuk doğduğunda nasıl sözler söylediyse çocuk öyle doğardı.

Hikâye: Hattâ bir kere yine avratlar hamamına girip (---) çorbacının hatununa kese ve sabun sürdükden sonra hatunun karnına el sürüp,

"Bu senin karnındaki oğlan manevi evlâdım olup benim gibi gezsin" der. Allah'ın emriyle kadın bir altın parçası bir saf nur gibi bir oğlan doğurur. O an Şeyh Bekkâr kapıya gelip,

"Bizim oğlanı verin" diyerek masumu alıp kulağına ezan okuyup üzerine "üf" der ve masumu annesine teslim edip gider.

Tanrı'nın hikmeti henüz doğmuş masum harekete başlayıp konuşmaya başlar. Beşik, kundak, esvap ve giyecek kabul etmeyip üç yaşına girdiğinde fakir çorbacı (---) ağanın oğlu çıplak olup Şeyh Bekkâr yanında gezmeye başladı.

Allah'ın emriyle bütün vücudunun şekli, hareketi, duruşu, tavır ve davranışları Şeyh Bekkâr gibi idi. Ancak Şeyh Bekkâr çok konuşan biri değil idi, ama bu manevi oğlu aslâ durmaz, gözü her kime rast gelse o adamla konuşur. Adam bulamasa hayvanlar ile konuşur veya taş ve ağaç türü şeylere söz söyler. Böyle bir pâk maumdur. Himmeti hazır ola.

Daha sonra Murtaza Paşa ile at üzere Şeyh Bekkâr hurmasını yiyerek (---) saatte,

Humus Kalesi menzili: Trablus eyaletinde sancakbeyi tahtı olup başka kaza olduğu bütün ziyaretgâhları acaip hikmetleri ile yukarıda ayrıntılarıyla yazılmıştır. Oradan (---) saatte,

Rastan Köprüsü menzili: Bu köprü Âsi Nehri üzere olduğu ve köprü başındaki köyde Bayezid-i Bistamî'nin gömülü olduğu yukarıda yazılıdır. Oradan (---) saatte yine kuzeye,

Hama Kalesi menzili: Bu da Âsi Nehri kenarında Trablus-Şam eyaleti sancağı olup büyük olduğu bütün yapıları, acaiplikleri ve ziyaretleriyle yukarıda ayrıntılarıyla yazılıdır. Oradan (---) saatte,

Şecerüddür Kalesi menzili: Haleb eyaletinde olup yapıcısıyla ve bütün özellikleriyle yukarıda anlatılmıştır. Oradan yine kuzeye doğru sarp yollar ile gidip 10 saatte,

Eski şehir ve büyük yapı
Ma'arretünnuman Kalesi'nin özellikleri

(---) (---) yapısıdır. Nice hükümdarlar eline girmiştir. Sonunda (---) tarihinde I. Selim Han'a itaat ettiler. Haleb eyaletinde başka paşa sancağı tahtıdır. Hezarpâre Ahmed Paşa'nın kardeşi Defterdar İbrahim Paşa üç tuğlu vezir iken arpalık şeklinde bağışlanmış 40.000 guruş gelir elde edilir bakımlı sancaktır. Padişah kanunu üzere paşasının hâssı 230.000 akçedir. Zeamet sahipleri 7, timar sahipleri 870'dir. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere cebelüleri ve paşa askeriyle toplam 1.560 adet silâhlı asker olur.

Eski şehir olduğundan 300 pâyesiyle şerif kazadır. *[51a]* Nahiyesi toplam (---) adet bakımlı köylerdir. Bir müddeti kadıya altı kese hasıl olur. Dört mezhepten şeyhülislâmı ve nakibüleşrafı var ama seçkinleri, ileri gelenleri, kale dizdarı, sipah kethüdayeri ve yeniçeri serdarı yoktur. Zira halkı fukaralardır. Muhtesibi, şehir naibi ve başka hâkimleri yoktur ve kalesi haraptır. (---) (---) (---)

Ma'arra şehrinin anlatılması

Bir taşlık ve kayalık yerde toplam 800 adet kârgir köhne yapı ufak tefek hanelerdir. Tamamı 26 mihraptır. Evvelâ (---) camii,

................(3.5 satır boş) ....

Geri kalanları mescitlerdir. Akarsuyu olmadığından bütün halkı kuyulardan susuzluklarını giderirler, ama Temmuz ayında bütün suları buz parçası gibi lezzetli âbıhayattır. Güzel kokulu yaratılan suyun biri de bu Ma'arra suyudur ki bütün tarihlerde yazılı olduğundan başka kara ve denizler gezginlerinin dillerinde de meşhur tatlı suyu, âbıhayat kuyuları vardır. Hatta,

Hikâye: Bir kerre Şeyh Hazret-i ibnü'l-Ulâ-yı Ma'arrevî hazretleri anadan doğma kör idi. Seyahat ile Bağdad'a Harunurreşid'e varır, Şattü'l-Arap Nehri'nden içip Ma'arra'nın suyunu ve havasını över. Ta o derece Ma'arra suyunu över ki,

"Yeryüzünde ondan lezzetli ve hoş kokulu su yoktur" der.

Halife hemen Ma'arra şehrine ılgar ile ulaklar göndererek Ma'arra suyundan küplerle su getirtir. Yemek yenilirken Şeyh ibnü'l-Ulâ-yı Ma'arravî su isteyince halife işaret edip bir testi ile Ma'arra suyundan verirler. Hemen şeyh bardağı eline alınca,

"Allah, ne hafîf su olur. Hemen bizim Ma'arra suyu hafifliğine benzerdir" deyip içerken,

"Allah Allah! Tayy-ı mekân ile ya ben Ma'arra'ya vardım, ya Ma'arra suyu Bağdad'a geldi" diye içip,

"Sübhanallah! İşte Ma'arra suyu, havası nerede" derler.

Gerçekten de Ma'arra'nın suyu ve havası, Haleb'in suyu, havası ve yapısı yedi iklim içinde aslâ yoktur. Bu Ma'arra'nın bir hanı, bir hamamı ve 40-50 adet dükkânları vardır, ama dut bahçeleri ve zeytini cihanı tutmuştur.

...............(1 satır boş) ....

Ma'arra'nın ziyaret yerleri: Evvelâ şehrin eski yerinde Hazret-i Yûşa b. Nûn *aleyhisselâm* medfundur. 120 yıl yaşamıştır. Tih Sahrası'nda Semûd şehrinde oturmakta idi. Hazret-i Musa ile bazı zaman buluşarak koyun güderlerdi. Musa Peygamber'in vefatından sonra yedi sene yaşadı ve daha sonra vefat etti. Şam Trablusu'nda ve bu Ma'arra'da da ziyaret ettim. Allah bilir biri kabri ve biri makamı ola.

Bu Yûşa Nebî'nin hatunu Musa Nebî'nin kız kardeşi Meryem Hatun'dur ki Tûr-ı Sînâ'da yatmaktadır, ama Hazret-i Yûşa'ın babası Hazret-i Nûn, yani Hazret-i Yusuf'un oğlu Efrayim hazretleri oğlu Hazret-i Nûn'dur. Bunun oğlu Yûşa Nebî'dir, ama Mısır halkının yanlış inancına göre Hazret-i Nûn hadis rivayetçisi olan Şeyh Ukbe-i Cüheynî yakınında gömülüdürler.

Bazıları bu Ma'arra'da oğlu Yûşa Nebî ile bir kabirde gömülüdür derler ama doğru görüş bu ola. Nice güvenilir tarihlerde Mısır'daki Nûn, Zünnûn-ı Mısrî'dir ki bu Zünnûn, Kıptiler Meliki Mukavkıs'dan Hazret'e elçilik ile hediyeler getirdiğinde Hazret-i Resul'ün güzel yüzünü görünce imana gelip sahabe-i güzin oldu. Tıp ilminde ve şiirde zamanın yeganesi idi. Mısır'da Şeyh Ukbe-i Cüheynî yanında gömülü olan bu Zünnûn-ı Mısrî'dir. Yoksa Hazret-i Yûşa'nın babası Hazret-i Nûn değildir. Ve yine Ma'arra'da,

Şeyh Ebü'l-Ulâ-yı Ma'arravî ziyaret yeri: Büyük velilerden bir darir, yani anadan doğma kör idi. Yukarıda Harun Reşid ile hikâyesi geçen Ebü'l-Ulâ'dır. Nice bin hikâyeleri vardır. Oradan (---) saatte,

Eski şehir Sermin'in özellikleri

İlk yapıcısı (---) (---)dır. Haleb eyaletinde paşanın hâssı subaşılığıdır. Hâkimi paşaya on kese, kendine beş kese hasıl eder,

150 akçe kazadır. Eski zamanlarda büyük şehir imiş. Karayazıcı Said Arab ve Kalenderoğlu adlı celâlîlerin zulmünden harap olmuştur. Hâlâ bin haneli zeytin, dut ve incir bağlı bakımlı şirin kasabadır. 18 mihraptır. Bütün özellikleri hacca giderken (---) [9.] cildimizde ayrıntılarıyla yazılmıştır, ama bu Sermin Kasabası'nın doğu tarafında (---) merhalede,

Büyük Seleme şehri: Şam ve Haleb hududunda, Haleb toprağında çöl ile Bağdad yolunda kurulmuş büyük şehir imiş. Kalesi ve şehir harap olmuştur. Ancak 300 Urban hanesi vardır. İlk kurucusu Abbasîlerden *Abdullah b. Salih b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib'dir.* Bir harabe camii üst eşiği üzerinde tarihi böyle yazılmıştır.

Harap u yebâb, viran olmuş boş bir alandır ki imar olsa büyük şehir olurdu. Murat Nehri'nden bu mahalle çarklar, arklar ve turalar kesip Murat Nehri'ni akıttırıp imar etmişler ki insan gördüğünde şaşırır ve hayran olur. Hâlâ halkının tamamı Hâşimî oğullarıdır. Şecerelerinde ve evkaf huccetlerinde bütün ataları yazılıdır. Oradan yine (---),

Sermin Kasabası: Paşa burada sağlığı düzelinceye kadar konaklayıp dört tarafındaki nice köyleri ve kasabaları seyr ettik, ama hacc-ı şerife giderken bu Sermin Kasabası etrafında meşhur, bakımlı ve şenlikli olan *[51b]* kasabalardan **Riha Kasabası, Yekeflun Kasabası, İdlib Kasabası, (---) Kasabası** ve **Şuğur Kasabası**'nı tamamen gezip dolaştık. Özellikleri (---) cildimizde yazılmıştır.

Daha sonra Sermin Kasabası'ndan kalkıp yine kuzey tarafa (---) saatte,

Han-ı Timan Kasabası menzili: Halk dilinde Hantıman derler. (---) tarihinde (---) yapısı olup kalesinin şekilleri, neferatları ve Haleb eyaletinde olduğu hacc-ı şerif seyahati cildinde [9. ciltte] ayrıntılı olarak yazılmıştır. Oradan (---) saatte yine kuzey tarafa,

Peygamberler nazargâhı, halifeler tahtı, büyük şehir ve eski belde Halebü'ş-Şehbâ'nın özellikleri

Bu şehre girerken bütün Haleb halkı denizler gibi olup paşayı karşılamaya çıkıp nice anayollar üzere halılar serdiler. Paşa Haleb Kalesi dışında Hünkâr Sarayı'nda konaklayıp "On gün konaklamadır" diye alay çavuşları tenbih eylediler. Bu büyük

şehrin de özelliklerini ayrıntılı olarak hacca gittiğimiz sene (---) cildinde bütün yapıları, yapıcıları, valisi, kalesi, ileri gelenleri ve halkı bir büyük kısım olarak anlatılmış ve yazılmıştır., ama bu gelişimizde Kevakibîzâde Efendi'den Halebü'ş-Şehbâ hakkında bu güzel sözlü şiiri dinleyip buraya yazdık. O güzel şiir budur. Küşâcim sözleriyle Haleb'in övülmesi:

Yağmurun eli eserlerin sana gösterdi (Arz esrârını ilan etti).

Hiç bir memleket Haleb'in halkına bahşettiği nimet gibi bir nimet bahşedemedi.

O bir cenettir, arzu ettiğin her şeyin toplandığı (cennet). Hemen orayı ziyaret et.

Ne mutlu Haleb'i ziyaret edene.

Bu Haleb şehrini nice yüz ciltli güvenilir kitaplarda ve nice yüz tarihlerde anlatıp yazmışlardır. Ama,

Bu şehir içinde işittiğimiz hoş sözlerle ilgili gülünç bir hikâyeyi bildirir

Bu hakîr kusurlu Evliyâ 1051 [1641] tarihinden beri dokuz padişah ve yetmiş şanlı vezirler ile müşerref olup hepsinin durumlarına vâkıf olup görürdük ki bütün vezirler, vekiller ve bütün ileri gelenler hoş sözlere, şakaya, alaya, yalana, iftiraya, dedikoduya ve fesatçı adamlara düşkündürler. Hattâ bu Haleb'de Murtaza Paşa efendimizle Hünkâr bahçesi havuzu kenarında oturmakta idim ve bazı eğlendirici nedimler ile sohbet etmekte idim. Hepsi bir kaç kere konuşma sırasında abartmaktan dolayı büyük sözler ederler ve büyük yalanları sallayıp saçmalarlardı. Söyledikleri yalanların gerçekliği ve yalanlığı hakîrin bildiği maddelerdir ki genellikle o seferlerde birlikte idim.

Hakîr onlara karşı çıktıkça paşa onların yalanını onaylayıp bağlantı ve çeşni verirdi. Hatta bir gün merhum Tabanıyassı Mehmed Paşa imamı Yahya Efendi Şam'dan azledildikten sonra Haleb şehrinde bulunup Murtaza Paşa'nın kapı yoldaşı olması dolayısıyla paşanın sohbet arkadaşı, has dostu ve hizmetçisi bir muhteşem molla, âlim ve fazıl kimse idi, ama saçma sapan konuşur, yalan söyler palavra atardı. Paşa huzurunda onların başından geçenlere ait sözerdir ki buraya yazıldı.

Şamlı Molla Yahya'nın anlatımıyla acaip gülünç bir hikâye: 1045 [1634-35] tarihinde Revan Kalesi'nde mahsur olan Murtaza Paşa'yı korumak için Tabanıyassı Mehmed Paşa efendimizle Erzurum Kalesi'nde 40.000 asker ile kışlakta iken Revan Kalesi'ni

Şahın kuşattığı haberi gelir. Erzurum'dan 50.000 asker ile Revan'da Murtaza Paşa'nın kurtarılmasına giderken bir mızrak boyu karı sökerek yüz bin sıkıntı çekerek Erzurum'dan iki merhale olan Deveboynu adlı yere yedi günde güçlükle vardık. Kar üzerine çadır ve ağırlıklarımızı kurup o gece orada tipi, boran ve kızıl kıyamet çekerek orada yattık. Sabahleyin bütün çadırları kar bürümüş ve bütün ümmet-i Muhammed üşümüş, 3.000 garibin elleri ve ayakları donmuş, çürümüş ve nice yüz at ve deve donmuş. Çadırları bozmaya ve ne atları kardan taşra çıkarmaya imkân yok. Tabanıyassı bazı piyade ağalarını Hasankalesi'ne, diğer köy ve kasabalara da adamlar gönderip on binden fazla eli kürekli, çapalı ve kazmalı reâyâ ve berâyâlar Deveboynu mahallinde yol açtılar. O gece yine çok çok kar rahmeti hazinesi yağıp dere ve tepe beyaz şepe ile ağzına kadar dolmuş.

Sabahleyin yine bütün yolları reâyâ ve berâyâlar temizledikçe tipi ve borandan yine *"Ne reh ne râhber peydâ"* sözü uyarınca 12 gün bu şiddetli sıkıntıları çekmekten bütün insanlar ve Tanrı'nın diğer yaratıkları bıktı usandı. Sıkıntı çeken bütün asker Tabanıyassı Mehmed Paşa'ya karşı ayaklanıp,

"Behey Paşa bizi kırır mısın? Revan Kalesi'ni şah alırsa bahar günlerinde *[52a]* yine zorla yolunu şaşırmış şahdan alırız. Hemen kalk Erzurum'a gidelim" dediklerinde işin sonunu düşünen paşa,

"Yâ padişaha sonra ne cevap verelim?" deyince bütün asker,

"Biz hepimiz padişaha arz ederiz. Siz dahi telhis edip aziz başın için bu insanları Erzurum'un bu soğuk cehenneminden kurtarın, hemen dönelim!" diye bütün asker sızlnanıp bağrıştılar.

İşin sonunda Deveboynu'nu aşamayıp Revan yardımına gidemeyip bütün İslâm askerine dönüş ferman olundu. Bu kadar mallar, cebehane, çadır, çerge ve bütün ağırlıklar Deveboynu adlı yerde kar içinde kaldı. Tabanıyassılı Yavaşça Mehmed Ağa adında bir ağamız canından bîzar olup kemerinden 2.000 sikke-i hasene altını ovayı kar bürümüş çadırı mahallinde gökyüzüne bakıp bir gök bulut parçasını bellek ederek yeri hançer ile kazdı ve o çukurcuk içine anılan kemeri 2.000 altın ile yere gömüp,

"İşte bu gökteki bulut, altındaki altınıma bellektir" deyip bütün deve ve katarını çekip düşe kalka Erzurum'a geldik.

Yedi ay kışlakta iken Avnik Kalesi ve Ziyaeddin Kalesi taraflarından Kürt beyleri ayağı lekanlı ve paçılalı birkaç Kürt adamları gelip,

"Revan Kalesi'ni Murad Han yedi günde aldı. Hâlâ şah yedi ayda döğe döğe alalı yedi gündür. Revan Kalesi'nde olan ümmet-i Muhammedi kılıçtan geçirdi ve kale miras mülkümdür, diye Revan'da yerleşip Revan içine 70.000 asker muhafazacı kodu" diye bu gibi korkunç haberi getirince Tabanıyassı efendimiz,

"Revan Kalesi gittiyse cehenneme ama o serdar kara dinli Kara Murtaza nice oldu?" dedi. Haber getiren Kürt,

"Murtaza Paşa gördü ki kale içindeki asker aman ile kaleyi şaha verdiler. O dahi hasta idi. Hemen parmağındaki elmas mührünü yutup ciğeri pâre pâre olup öldü" deyince Tabanıyassı,

"Bre geberdi ve hortladı desene" diye Kürde hitap edip yanında olan adamlarına,

"Efendiler! Revan Kalesi'nin elden gitmesi bir Kara Murtaza'nın dünyadan gitmesine değmez mi?" deyip sevindi ve Kürde hesapsız mal bağışlayıp Acem şahının Revan'ı işgal ettiğini Murad Han'a yazıp ulaklar ile gönderdi.

Murtaza Paşa'nın hikâyesi: Molla Yahya'dan dinleyip,

"Evet o sene Deveboynu'nda büyük dert ve belalar çekip Revan yardımına yetişemediğimizden kötü işli, kalleş ve sakalı traşlı Kızılbaş Revan'ı aldı, ama efendi! Yavaşça Mehmed Ağa'nın Deveboynu'nda kar altına gömdüğü kemer ile 2.000 altın nice oldu?" deyince Yahya Efendi,

"Sultanım, Erzurum'un on aydan sonra karı kalmayıp Yavaşça Mehmed Ağa bir hayli atlı yardımcısıyla iki günde Deveboynu'nda o kış ve kıyamette zemine altını gömdüğü yeri arayarak gökteki bulutu bellek koyduğu mavi bulutu görünce gömdüğü yere varıp görse ki on ay önce duran bulut yine yerinde durur. Yeri kazıp eliyle kemeri on ay önce yere nasıl koyduysa altınları eksiksiz olarak kemeriyle bulup Erzurum'a geldi" dedi.

Böyle bir yalan söyledi ki aklım gitti. Haleb'in ileri gelenlerinden bir nice akıllı ve bilgili ve sözünü bilir kimseler var idi. Onlar da gülümseyerek alay ettiler. Yine paşa nedimlerinden nice kimseler,

"Yavaşça Mehmed Ağa'yı biz biliriz. Bir oğuz ve doğruluk sahibi adam idi. O altın onun helâl malı olduğundan buldu" dediler.

Paşa da bu altın hikâyesine "şahidim" diye boş yere tanıklık ederek yalancı Yahya Efendi'yi doğrucuya çıkardı.

Halbuki Murtaza Paşa o devirde Revan seferine giderken o zor seferde dünya ve âhireti bilmez bir karakaşlı sekiz yaşında sarıkçı çırağı idi. Sefere gitmeye güçleri olmayıp onlar Haleb'de kalmışlar idi. Yalancı Yahya Efendi'nin bu Revan hikâyesinin doğru olduğuna hakîr de vâkıfım, ama Yavaşça Mehmed Ağa o kışta kıyamette karı eşip yere altın gömüp gökteki mavi bulutu bellek ettiği saçma sözleri işitince hakîr söze gelip,

"Bre canım, o seferde nice bin güçlü ve genç yiğitler çadırlarını, çergelerini (küçük çadır) ve yüklerini bozup deve ve katırlarına yükleyerek nice bin adamlar bellerinde okluklarını, kılıçlarını, altın ve guruş kemerlerini bellerinden çıkarmadan esenliğe çıktılar.

Ya Yavaşça Mehmed Ağa o seferde iki katar katır ile vara gele *[52b]* belindeki kemerini taşıyamaz oldu ise hizmetçilerinin heybesine ve katarları üstüne koydu veya bir yardımcısına verdi, esenliğe çıkarıp geldi.

İş tamam oldu, bitti. Altın dedikleri mal candandır, canını adam katarı üzere kosa ne olur. Yazıda kar içine hangi akıl ile altınını gömer, dedim. Ya o kış mevsiminde el tutmaz ayak tutmaz. zemin Nahçıvan demiri gibi olmuş, hançer ile değil ferhadî külünkler ile bir kırat kopmayan zemini hançer ile nasıl kazıp altın kemerini gömer ve on aydan sonra varıp bellek ettiği gökteki bulutu yerinde durur bulup bulut altındaki yerden altını çıkara. Bu ne yalandır?

Bütün bulutlar gökyüzünde gezip dolaşmak üzere yaratılmışlardır. Nasıl yerinde duran bulut ola" dedim. Hemen nedimin birisi,

"O sene öyle şiddetli kış oldu ki bir kaç ay dünyayı aydınlatan güneşin ışığı donup yeryüzüne ışık vermez oldu. O kışta bulutlar da gökyüzünde donup yerinde kaldığından Yavaşça Mehmed Ağa bellek koyduğu bulutu buldu. Belleğiyle yerde altınını bulmasının sebebi odur" diye iyiye yorumladıktarında hemen saf kalbli Murtaza Paşa,

"Evet o sene öyle kış olup gökte bulutlar birkaç ay yürümeyip yerinde kaldı" diye Molla Yahya Efendi'nin sapma sapan sözlerini tasdik etti. Karşılık olarak hakîr,

"Bre canım, bir adam Erzurum'un şiddetli kışında ölse, önce o ölüyü gömecekleri yere 15-20 yük odun yığıp Nemrud ateşleri yakıp yerin üstü yumuşadıktan sonra ferhadî külünkler (taşçı kazması) ile kazarlar. Bu şekilde beş altı saatte bir mezar güclükle kazılır. Daha sonra ölüyü tabutuyla getirip güçlükle defn ederken mezara usul usul korlar ki ölünün aslâ bir uzvu hareket etmeye. Zira ölünün bir uzvu hareket ederse parça parçaolur. Zira bütün vücudu buz olup donmuştur. O yüzden ölüyü parça parça olmasın diye belinden, boynundan, uyluklarından ve kollarından pek sararlar. Mirasçıları ölü yıkayıcılara ve mezar kazıcılara çok mal verip 'bir hoşça defn edin' diye rica ederler. Böyle şiddetli kış olunca hançer ile zemini kazıp kemer ile altını yere gömmek nasıl olur ve bulutu bellek etmekle mal nasıl bulunur. İlâhî âdet öyle yürümektedir ki; bütün yıldızlar, gezegenler, güneş, ay ve bulutlar dönüp dolaşmak üzere yaratılmışlardır. On ay bulut nasıl bir yerde sabit olur, bir an durmaz, kaybolur" dedim.

Murtaza Paşa'nın sözleri: Yahya Efendi'nin yalanını açığa çıkarmamak için,

"Ya bilmez misiniz ki bu arz üzerinde Demirkazık yıldızı (Kutup yıldızı) nasıl sabitedir. Yıldız rüzgârı tarafları gayet şiddetli kış olduğundan o Demirkazık yıldızı yerinde durur. Öyle olunca Erzurum vilâyeti de gayet soğuk yerdir. Onun için o zamanda Erzurum üzere bulutlar sabit olup Yavaşça Mehmed Ağa gökteki mavi bulutu bellek koyarak kemeriyle altını buldu" diye türlü türlü cevaplar verdi.

Hemen hakîr gördüm ki, olmaz, sohbete bir sebep olsun için Elibat suyu gibi, Basra ve Mısır Süveysi'nin medd ve cezri gibi iki tarafa akıp paşayı ve Yahya Efendi'yi tasdik etmek için hakîr:

"Gerçekten de efendim, Yahya Efendi hazretleri duacınızın garip hikâyesini acaip yorumlayıp Demirkazık yıldızı ile sabit bulutu iyi isbât ettiniz" diye ona nazire başımdan geçen bir olayı hikâye şekinde anlattık.

Hakîrin hikâyesi: "Benim efendim! (---) tarihinde Kırım hanlarından İslâm Giray Han ile Kırım'dan Moskof diyarına gidip hesapsız ganimet malları alıp dönme sırası geldiğinde erbain (kırk gün devam eden kara kış) ve zemherir (şiddetli soğuk) oldu. Bu kadar çok mallarla geldiğimiz yoldan dönmeye korkup zorunlu olarak Heyhat Sahrası'na o şiddetli kışta 17 gün ve 17 gece aşıp yorttuk. Tanrı'nın hikmeti bir gece bir cehennem soğuğu oldu ki 700

esir dondu ve 1.000 kadar Tatar'ın eli ayağı düştü. O sabah hakîre de felek soğuk cehenneminin zorlu rüzgârını gösterdi, sanki A'râf azabını gördük. Tam 7 saat taban tepip dermansız ve halsiz kalınca saba süratlı atıma bindim. *[53a]* Tanrı'nın hikmeti dördüncü saatte altı yerden ateş saçan güneş çıktı.

Bütün Tatar kartları (yaşlıları) hayretler içinde kaldılar, ama Allah'ın âdeti odur ki güneş doğudan doğar. Tam dört saat olunca o taraftan doğmayıp altı adet güneşin biri Heyhat'ın kıble tarafı, Çertez vilâyetidir, oradan belli oldu.

Bir güneş Heyhat'ın güney tarafıdır ki Kırım Adası'nda Kefe Kalesi'dir, o taraftan doğdu.

Biri batı tarafında Alman vilâyetidir ki oradan çıktı.

Biri Leh tarafından doğdu.

Beşincisi kuzey tarafında Krakov vilâyeti tarafından doğdu.

Altıncısı yine Heyhat'ın yıldız tarafında Moskof'un Görlef Kalesi taraflarından doğdu.

Bu altı güneşin her biri asıl güneşin parlaklığından fazla belli idi. Altısı da gökten yere doğru balık ağzı gibi yahut Tûbâ ağacı gibi baş aşağı yere inmişti Zira asıl güneşin doğu tarafı gayetle sert kış olduğundan ışığı donup bazı ılıman iklimlerden ışık vurup belli olurdu" diye bu hikâyeyi anlattığımızda hepsi *"... Allah dilediğini yapar"* [İbrahim, 27] diye hepsi gerçektir, dediler.

Ve bütün yağcıların ve dalkavukların hatırları hoş oldu, ama Tanrı bilir, böyle olmuştur. Yağcılar bu hikâyeden fırsat bulup,

"İşte o sene Erzurum'da öyle bulutlar da on ay tutulup gökyüzünde donmuş gibi sabit durur idi" diye susup kaldılar.

O zaman bildim ki bütün vezirler, vekiller ve devlet adamları huzurunda yağcılık ve hoşa giden sözler söylemek gerek imiş, ama bizim efendimiz Melek Ahmed Paşa huzurunda bir kimsenin canı yok idi ki yalan, iftira, dedikodu, kötü söz, suizan (kötü zan, şüphe), yağcılık edip hoşa giden söz söyleyeler idi. Onu meclisinden kovardı ve derhâl 'Çık dışarı bre şeytan!' der, ona hannâs (şeytan) lakabı kordu.

Ve bir kimse onun yanında bir yalan söz söylese o adamdan gayri nefret ederdi, ama ne kadar latifeli sözler söylense şakadan hoşlanırdı, ama hâlâ zamanımızın ileri gelenleri, vezirleri ve melikleri böyle hoşa giden sözlere ve yağcılığa düşkün olup tarafsız (bî-garaz) ve namuslu kimselere taşra işlerini sormadıklarından dolayı Osmanoğlu devletine taraf taraf yaralar

açılmaktadır. Tanrı Osmanoğlu devletini dünyanın sonuna kadar ebedî ede, âmin, yâ Mu'în.

Ama devlet ve mübârek dini korumak isteyen kimselerden bazı şairlerin Sultan Ahmed Han'a verdikleri beliğ kasidedir ki bu mahalle yazıldı. Şeyhî Efendi güftesi:

Dinle ey padişahım nâfi' olan sözlerimi
Habl-i Kur'ân ile sâbit-kadem ol bi'l-ikrâm

Kutb-ı ervâh-ı mukaddes sana mâyil olalar
Bulalar cümle ta'alluk edeler hubb-ı kirâm

Bî-garaz kimselere sormayıcak taşra işin
Maslahat bitmez ebed olsa ne denlü ikdâm

Bed-du'a-yı fukarâdan seni az var sakın
Sakınan yol bulamaz kim ede hâli i'lâm

Şahsa mansıb mı gerek, mansıba âdem mi gerek
Bu dürür sâfa-i dîni bozan ey fahr-i ızâm

Bu gibi öğüt verici 40-50 beyt değerli bir kasidedir, *vesselâm.*

Haleb şehrinde bu gibi acaip ve garip hikâyeleri dinleyerek zevk u safâ ederken Murtaza Paşa efendimiz bizi dost usluplu mektuplarıyla Urfa'da Halilürrahman şeyhi (---) Efendi hazretlerine hediyeler ile gönderdi, hakîre bir at, bir Gürcü kölesi ve 100 altın bağışladı. 13 adet yoldaşlarımız ile,

Haleb şehrinden Rakka eyaleti ve Urfa'ya giderken Haleb eyaletinde olan kaleleri ve kasabaları bildirir

Evvelâ Haleb şehrinden (---) yönüne saatte,

Bab-ı Vizâa Kasabası menzili: İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---). Haleb eyaletinde paşanın hâssıdır, subaşısı hâkimdir. 300 adam ile yönetir. Senelik 7.000 guruş hasıl eder. Türkmen şerlileri mekânı ve Urban eşkıyası yuvası bir geniş ovada bakımlı, tamamı temiz toprak ile örtülü 1.060 haneli, kadısı 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Nahiyesi 76 pâre köydür ve beş kese hasıl olur. Tamamı 11 mihraptır. Camii, mescidi, hanı, hamamı ve küçük çarşısı vardır. Bağları yoktur ama şebekeli bostanı çokdur.

Hazret-i Ukayl ibn Ebî Tâlib ziyareti: Hazret-i Ali'nin kardeşidir. Hicret'in ikinci senesinde Ebu Cehil katl olup Haz-

ret-i Paygamberin amcaları Abbas ve amcazâdesi [53b] bu Ukayl o cengde esir oldu. Abbas ile İslâm'a geldi. Daha sonra (---) (---) olup Hazret-i Ukayl vefat edince bu Bâb'da defnedildi. Bütün insanarın ziyaret ettiği bir yerdir. Ve,

Şeyh Hamid-i Dımışkî ziyareti: Ahmed Rufâî tarikatında ulu sultandır. Ondan,

Şeyh Zâhirüddin ibn Şeyh Sühreverdî: Bu da ulu sultandır. Emevîler ve Abbasîler devrinde bu Bâb-ı Vizâa büyük şehir olduğundan nice büyük evliyâlar gömülüdürler. Ancak Osmanoğulları devrinde Urban zulmünden Bâb-ı Vizâa şehri harap olup yıkılmış olup nice bininin ziyaretleri bilinmez olmuştur.

Oradan **Karaköprü Köyü** sol tarafımızda kalıp,

Kızılhisar menzili: Haleb toprağında kalesi harap, mamur camili ve hanlı köydür. Oradan kuzeydoğu tarafına doğru (---) saatte,

Nizip şehrinin özellikleri

(---) toprağında Murad şehrinin batı tarafında çölistan içinde yüksek bir dağın eteğinde (---) (---) haneli bağsız ve bahçesiz, cami, han ve hamamlı ve küçük çarşılı bakımlı kasabadır. Ve 150 akçe kazadır, daima Birecik'e katılıp nahiye olur.

Harun Reşid asrında bu da bakımlı ve şenlikli şehir imiş. Yapı kalıntıları ve Fırat Nehri'nden ayrılmış arkları toz toprak ile dolmuş ufak tefek bir kasabadır ki hâlâ Ayntab'a bir konaktır ve Ayntab'ın kıblesi yönündedir. Yay adam bir günde varır ve gelir. Oradan yine doğu tarafına 6 saatte,

Dayanıklı sur Birecik Kalesi'nin özellikleri

(---) (---) yapısıdır. Abbasoğulları'ndan Harun Reşid de Bağdad'a faydalı işlek iskele olduğundan gayet imar etti. Daha sonra nice melikten meliğe geçmiş, sonunda Mısır halifelerinden Sultan Gavrî veziri Hayra Beğ elinde iken Birecik'i ve Haleb'i 922 [1516] tarihinde I. Selim Şah'a teslim edip Urfa eyaletinde sancakbeyi tahtı yazılmıştır. Beyinin hâssı 295.220 akçedir, 109 timar sahipleri ve 15 zeamet sahipleri var. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Savaş sırasında beyinin sancağı altında 1.200 adet pâk silâhlı asker olur. 150 akçe şerif kazadır ve hepsi 70 pâre köydür.

Bu nahiye köylerinden kadıya senede altı kese hasıl olur. Şeyhülislâmı, nakibüleşraf vekili, şehir naibi, muhtesibi, iskele

başında gümrük emini, bâcdârı ve iskele emini, Kars kulu ağalarından bir muhteşem ağa bütün kelekleri (bir çeşit sal) ve ma'diye (geçit) gemileri onun hükmündedir. Senede Suruç'tan başka benderlerden (iskele) 70 yük akçe hasıl olup Kars Kalesi kuluna ulufe verilir yahşı (iyi, güzel) eminliktir.

Birecik Kalesi'nin özellikleri: Büyük Fırat Nehri'nin doğu ve kuzey tarafına meyilli bir yalçın kaya üzere göklere baş çekmiş taş yapı bir küçük altıgen şekilli güzel bir kaledir. Burçları ve bedenleri gayet sağlam olarak yapılmıştır ki her kulesi birbirine bakmaktadır. Hendeği yoktur, zira altı tarafı cehennem çukurlarından haber verir verir kayalardır ki şahin, karakuş ve devlengeçler (çaylak) kuşlarına yuva olmuştur ve fırdolayı büyüklüğünü bilmiyorum.

Kıble tarafında iç kaleye bakan bir sağlam ve dayanıklı demir kapısı var, üç kat kapıdır, ama iç kalesi kadar sarp hisar meğer Mardin Kalesi ola.

Aşağı Varoş yapıları: Tamamı 900 adet toprak ile örtülü kayalar üzere yüzleri Fırat Nehri'ne bakar altlı üstlü evleri var. Bunlardan alaybeyi sarayı ve beğ sarayı ve emin sarayı ve kadı sarayı ve Melek Ahmed Paşalı Hacı Kapıcı Sarayı bakımlıdır. Ve azledilmiş Dizdar Halil Ağa aşağıda olur, ama bütün kale dizdarları yukarı kalede otururlar. Kaleden dışarı çıkarsa dizdarı (kale muhafızı) azl ederler. Zira kralların hasret çektiği bir kaledir.

Toplam (---) adet neferatları vardır. Ve tamamı küçük ve büyük 70 pâre topları vardır. Fırat Nehri'ne bakar kulelerden Fırat'a bakan güzel topları vardır. Kaleden kayalar içinde suya iner yolları vardır. Cebehanesi, buğday anbarları ve büyük mağaraları vardır. İç hisarda Selim Han Camii var. Diğer yapıların tamamı bu Aşağı Varoş'tadır.

Tamamı 11 mihraptır. Bunlarna kalabalık cemaate sahip (---) (---) camii.

................(1.5 satır boş) ....

Gerisi mescitlerdir.

Tekkesi, sıbyan mektebi, iskele başında hanı, hamamı ve ufak tefek çarşı pazarı vardır, ama Haleb ve Bağdad iskelesi olduğundan bütün kıymetli eşyalar mevcuttur ve Birecik Ovası'na Zeytin Vadisi derler.

................(1 satır boş) ....

Büyük Fırat Nehri'nin özellikleri

Yukarıda Erzurum taraflarına seyahat ettiğimiz sırada bu Fırat Nehri'nin doğduğu yer olan kaya ki Erzurum'un iki menzil kuzey tarafında Gürcistan Boğazı'nda Dumlu Sultan Türbesi kayasında bir mağaradan *[54a]* çıktığı ve Erzurum Sahrası'ndan geçip Kemah Kalesi'ne, İzoli Kürtlerine ve nice kale ve nahiyelere uğrayıp Malatya yakınına geldiğinde, Bingöl Yaylası'ndan Murat Nehri doğup Muş Sahrası'nda Çanlı Kilise yakınında ve eski Muş'dan geçip Palu önünden ve (---) (---) (---) (---) (---) Malatya geçidinden geçip bu Birecik Kalesi'ne gelinceye kadar tam 71 adet geçit vermez büyük nehirlerin karıştığı inşaallah yeri geldiğinde tamamen yazılır.

Âb-ı zülâlden (berrak, duru su) nişan verir büyük nehirdir ki Kur'an-ı Kerim'de Mürselât suresinde *"...size soğuk sular içirmedik mi?"* [Mürselât, 27] âyeti bu hayat suyu hakkında inmiştir, diye bütün tefsirciler bu nehirdir, derler. Ve Ebu Hüreyre'den Müslim rivayet eder: *"Resûlullah (S.A.V.) şöyle buyurdu: Fırat Nehri (suları gitmesi sebebiyle) altından bir dağı açıp meydana çıkarmadıkça kıyâmet kopmaz. İnsanlar onun üzerinde ceng edip birbirlerini öldürürler. Neticede her yüz kişiden doksan dokuzu öldürülür. Onlardan her bir kimse, kurtulacak olan kişi belki ben olurum, der"* [Hadis-i Şerif, Müslim, 52/29] buyurmuşlardır.

Zira Arz-ı Mukaddes (mukaddes ülke, Kudüs) içinde akan bu Fırat Nehri ve Asi Nehri'nden başka büyük nehir yoktur. Geri kalanı Bekâ Ovası içinde küçük akarsulardır. Ayn-i Zerka ve Berka, Ceyhan Nehri, Seyhan Nehri ve Kelb Nehri (---) (---) (---) (---) (---) (---) Arz-ı Mukaddes içinde onlar da küçük nehirlerdir. Bunların içinde bu deniz gibi olup Birecik'den her sene nice bin tulumdan kelek tabir ettikleri gemiler ile bütün mamur memleket tüccarları kelekleri ağzına kadar değerli eşyaları, atları ve diğer gerekli şeyleri ile yükletip Erzurum Kalesi'ne, Caber'e, Rakka'ya, Ane(?) ve Haleb'e yük boşaltırlar.

Sonra 3 günde Bağdad taşrasına Kuşlar Kalesi'ne ve (---) (---) kalesi dibinde Bağdad'a yakın olmağıla bender iskele, oradan metalarını çıkarıp Bağdad'a gelir.

Bu Şatt-ı Dicle ve bu Fırat Nehri taşkın olarak aksa iki büyük nehir Bağdad Ovası'nda birbirine karışır, ama nadir gerçekleşir. Eğer öyle olsa bu iki nehir Bağdad'ı suda boğardı, ama bazı sene

Şattü'l-Arap taşıp Bağdad'ın Köprü Kapısı'ndan içeri gelir. Melek Ahmed Paşa efendimiz Bağdad valisi iken Şatt taşar, Murad Han asrında lağım ve metris yerlerinden girip kalenin nice yerlerini harap eder, ama Hazret-i Abdülkadir el-Cîlânî bu iki mübârek nehre,

"Ey mübârekler birer birer coşarak gelin!" diye söylediklerinden beri bir sene Şatt ve bir sene Fırat Nehri taşkın akıp Kerbela Çölü'nü sulayarak ve Düceylân arklarını ağzına kadar sulayıp (---) (---) (---) (---) (---) (---) inip Kurna Kalesi köşesinde Şatt ve Fırat Nehri birbirine karışıp üç konak aşağı Basra'da Şattü'l-Arap derler, deniz gibi olup Hindistan'dan Basra'ya nice gemiler ve nice Hindistan gemileri gelir. Ve Basra önünde medd ü cezir derler, Muhit denizi seher vaktinde Şattü'l-Arab'ı geri reddedince Basra önünde su acı olur. Öğlenden sonra Umman denizi geriye gidip Şattü'l-Arap gâlip olup Basra önünde su âbıhayat olur. Halen Basra önünde bu Şattü'l-Arab'ın hâli budur, *vesselâm.*

Daha sonra **Birecik ziyareti** (---) (---) (---) (---) (---) (---) Oradan yine batı tarafa 9 saatte,

Erzene'r-Rum, sağlam
Rakka şehri kalesinin özellikleri

Belde isimleri arasında dört Erzen vilâyeti vardır. Evvelâ biri Erzene'r-Rum yani Erzurum'dur. İkincisi Erzen-i Ahlat'tır. Üçüncüsü Erzincan'dır. Dördüncüsü bu Rum Kaledir.

Hazret-i Ömer halifeliğinde Rum kayseri yapısı olduğundan insanların dilinde Rum kale derler. Urfa ve Birecik arasında birer merhale yerdir. Urfa paşası eyaleti toprağında eminliktir. Hükûmet nahiye kazadır.

Rum kalenin şekilleri: Fırat'tan beri güney taraftadır ve Birecik'ten batı tarafa kurulmuş olup ikisinin arası bir menzildir. Kalesi bir tepe üzerinde gayet sağlam ve dayanıklı kaledir. Abbasîlerin yıkılması sırasında Ermeni küffârları istilâ edip nice müddet mutasarrıf olmuşlar iken Mısır padişahlarından Melik el-Eşref ibn Sultan Melik Mansur Kalavan (---) tarihinde büyük ordu ile bu kaleyi kuşatıp Ermenilerin elinden zorla ve kahren feth etmiştir. Daha sonra 922 [1516] tarihinde yine Mısır Sultanı Melik Gavrî elinden I. Selim Han feth edip imar etti. Ancak hâlâ o kadar bakımlı değildir. Kalesi beşgen şekilli sağlam taş yapıdır.

Kale içinde toplam 500 toprak ile örtülü evler vardır. Bir camii, taşrada camii, hanı, hamamı ve küçük çarşısı vardır.

................(2 satır boş) ....*[54b]*

................(1.5 satır boş) ....

Merzuban Nehri bu kale yakınında Fırat Nehri'ne karışır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Oradan kıble tarafına meyillice 10 saatte,

Eski şehir, hâlâ büyük ülke,
Suruç Vadisi'nin özellikleri

İlk kurucusu Emevîoğulları'ndan Hişam ibn Abdülmelik'dir. Onların zamanında bu Suruç sahralarında altı kere yüz bin (600.000) Türkmen ve Urban taifesi sakin olup dut bağlarından geçilmezmiş ve 5.000 yük ipek sultanî öşürü hasıl olurmuş. Ve bir çimden yapılma büyük bir kalesi var imiş. Rum keferesi Selçuklulara galip gelip yer götürmez fecere kefereler ile Kudüs'e doğru yola çıkıp bu Suruç sahralarında toplanırken çimden yapılma toprak kalesiyle şehrini harap etmişlerdir. Hâlâ yapı kalıntıları bellidir ama kaleden nam u nişan yoktur.

Hâlâ Haleb eyaletinde sancakbeyi tahtı Suruç Kasabası'dır. Beyinin hâssı 27.790 akçedir. Timarı 291 ve zeameti 9, alaybeyisi ve çeribaşısı vardır. Ancak bütün eyaleti sancaklarında kılıç zeamet 37 ve kılıç timar 262 adettir. Nahiyelerinin genellikle gelirleri bu Suruç'un ve Mercâbâd Nahiyesi'nin tamamen Erzurum Karsı kulunun aklâmlarıdır (devlet daireleri) ki Kars ağalarından 500 atlı ile bir ağa gelip her sene 40.000 guruş tahsil edip Kars kuluna mevâcib (maaş) verilir, büyük hizmettir.

Bu gelirler tamamen bu Suruç Sahrası'nda göçer evli Türkmen ve Ekrad kavminden hasıl olur. Bu vadiler içinde konaklayan haşerat cinsinin çoğunluğu Dinayi ve Berazi ve Kuh-binik ve Cum Kürdü kabileleridir. Burada yerleşip genellikle dut bağları içinde ipek hasıl edip öşr-i harir (ipek öşrü), arpa ve alef (ot) hakkı verirler. Türkmen'den,

................(1 satır boş) ....

oğlu adlarındaki eblehanlar (akılsızlar, budalalar) konup göçüp mahsulünün öşrünü verirler.

Bu Suruç Ovası'nın suyu ve havası o kadar tatlıdır ki gece ve gündüz adam yeniden hayat bulur. Genellikle halkı gayet sağlam

vücutludurlar. Ve nice bin yerde âbıhayat turna gözü akarsular var ki misli meğer Bingöl Yaylağı'nda ola. Havası oldukça yumuşak olduğundan nice kabileler ve aşiretler serin ve ılıman yerlere göçmeyip Suruç Ovası'nda kalırlar. Zira Suruç Vadisi Dicle ve Fırat arasında olan büyük adada bulunmuştur. Hüdâyî meyvesi ağaçlıklar içinde cihanı tutmuştur.

Bu Suruç, Birecik'in doğu tarafına meyillidir. Birecik ile arası ancak bir menzildir, ama Urfa kadısı hükmünde 150 akçe şerif kazadır. Yine şenlikli köyleri vardır.

Bu Suruç sancağı olan zemin ki, Dicle ve Fırat Nehri arasında, burada gördüğümüz bakımlı ve bakımsız kaleleri ve harap büyük beldeleri bozulmuş arkları bir bir yazsak sözü uzatmış oluruz, ama meşhur ve bakımlı olan kaleler ve beldeler bunlardır: Evvelâ Musul Kalesi, Sincar, Harran, Urfa, Re's-i Ayn, Âmid (Diyarbakır), Miyafârikin ve nice yüz kaleler bu "Cezire" içindedir ki uzunluğu 20 menzildir ve genişliği altı, yedi, sekiz, on merhale yerleri vardır. Abbasî halifeleri zamanında 400 kale, 600 kasaba ve şehir olduğu tarihlerde yazılıdır ve işaretleri bilinmektedir. Bu Suruç'dan batı tarafa 2 saatte,

Eski şehir Çâr-Melik Kalesi'nin özellikleri

Yani dört padişah kalesi derler. Gerçekten de tarihçilerin yazdıklarına göre kisralardan üç (dört) kardeş bu kaleyi yaptıkları için hâlâ halk dilinde Çâr-Melik Kalesi derler. Bir tepe üzerinde Murad yakınında dörtgen şeklinde bir küçük kaledir, ama o kadar imar değildir. Dizdarı, neferatı, Urfa Nahiyesi ve subaşısı hâkimdir. Urfa paşası toprağında (---) yüz haneli kasabası var. Camii, mescidi, hamamı ve birkaç dükkânları vardır. Birkaç kere harap olup yine imar olmuştur. Bir kârgir yapı hanı vardır. İçinde Türkmen sakin olur. Ve menzil beygirleri mütevellîsi hükmündedir. Suyu ve havası tatlıdır, ama bağ ve bahçesi yoktur. Oradan doğu tarafa 5 saatte,

Nemrud ateşperest tapınağı, Semûd oğlu Ruha yapısı yani eski şehir Ruha (Urfa) Kalesi'nin özellikleri

Nuh Tufanı'ndan sonra yapılan eski şehirlerden biri de budur ki Semûd kavminden Ruhay adlı bir melik yapmıştır. Daha sonra melun Nemrud bu Ruha'nın suyu ve havasından hoşlanıp yaşadıkça ilahlık iddiasında bulunmuş ve 200 sene bu şehirde oturmuştur.

Hazret-i İbrahim aleyhisselâmı bu şehirde Nemrud ateşine attığı mancınıkları açıkça bellidir ki Cenâb-ı Rabbü'l-izze Habib'ine (---) suresinde, *"Biz de: 'Ey ateş, İbrahim'e serin ve esenlik ol!' dedik."* [Enbiyâ, 69] âyetini kıssa yoluyla indirmiştir. *[55a]* Nice bin melikten melike nasip olmuştur.

Hazret-i İsâ, Urfa'ya kayser hükümdar iken seyahat ile bu şehre gelip ibadet ettiği Mesih kilisesi hâlâ mamurdur. İncil'i bu kilisede Havariler yanık ses ile rehâvîde okuduklarından ruhavî (rehâvî) makamı derler. Zira Urfa Kalesi'nin birinci yapıcısı da Ruha'dır. Hâlâ bu şehrin ismi halkın dilinde meşhur galat ile Urfa'dır, ama doğru ismi Ruha'dır.

Daha sonra hicretin (---) sene geçtiğinde Emevîlerden Muaviye ibn Ebu Süfyan Şam ve Haleb halifesiyken zorla Rum elinden feth edip İslâm ülkesine katıp Müslümanların ibadetgâhı olduğunda Hazret-i İbrahim Halil ocağı olduğundan Abbasîlerden Me'mun Halife Mısır'da Ehram Dağları'nda bulup çıkardığı mal ile bu Ruha'ya gelip ilk başta İbrahim Halil makamını imar etti. Nice melikler de sahip oldu. Sonunda 922 [1516] tarihinde I. Selim Şah Mısır'a giderken feth etti, Hadım Sinan Paşa eliyle.

Daha sonra Sultan Süleyman yazıp Rakka Kalesi Âmid hâkimi elinden feth olup bu Urfa'yı Rakka eyaletinde beylerbeyilik ettiler.

Eyalet taht merkezi Rakka Kalesi'nin anlatılması

İsmi Urfa'dır, ama yakınında Rakka Kalesi olduğundan onun eyaleti olup hâlâ padişah defterhanesinden gelen emirlerde "Rakka eyaletine mutasarrıf vezirim fülân paşa", diye yazılır. Defalarca arpalık şehrinde üç tuğlu vezire ihsan olunmuş yüksek rütbedir. Paşasının hâss-ı hümâyûnu altı yük 76.000 akçedir. Adalet üzere senede 40.000 guruş hasıl olur. 1.000 kadar asker ile paşası yönetir. Eyaletinde üç zeamet sahibi ve 132 timar sahibi, alaybeyisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere cebelüleri ile toplam 1.400 silâhlı asker olup alaybeyi bayrağı altında sefer eşerler. Paşası da hâssına göre 1.200 askerle savaşa gider.

Urfa eyaleti toplam altı sancakdır. Evvelâ,

Cemmase sancağı: Urfa'nın (---) (---) yönünde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve,

Habur sancağı: Kıble yönünde üç konak çölden Habur'a varır. Habur Nehri'nden kükürt çıkar ve Habur, Murat'a karışır. Ve,

Deyr-i Rahbe sancağı: Kıble yönüne düşer beş konak çölde Murat kenarındadır. Ve,

Benî Rebia sancağı: Kıble yönünde Rakka Çölü'nde beş menzil yerdir.(---) .(---). Ve,

Suruç sancağı: Batı tarafta Urfa'ya tam bir konak yerdir. Ve,

Harran sancağı: Urfa'nın kıblesinde çölde bir konaktır. Ve,

Rakka sancağı: Rakka, Urfa'dan 4 konak ileride çölde harap yerdir. Süleyman Han asrında eski eyalet merkezi Rakka idi. Şimdi,

Urfa sancağı: Bütün beylerbeyiler bu Urfa'da otururlar. Mal defterdarı yoktur. Ve defter kethüdası, defter emini, çavuşlar kethüdası ve çavuşlar emini vardır. Ancak eski eyalettir. Nice kere arpalık şeklinde üç tuğlu vezirlere ihsan olunur.

Toplam (---) adet subaşılığı hâssı vardır. Evvelâ şehir subaşılığı, Rakka subaşılığı ve Samsat subaşılığı (---) (---) (---) (---) (---) (---) 300 akçe şerif kazâdır. Sultan Ahmed asrında akrabalarımızdan Kütahyalı Fırakîzâde'ye 500 akçe mollalık ile bağışlanmıştır. Senede 7.000 guruş hasıl olur.

Bütün nahiyeleri altı adet köylerdir. Evvelâ Suruç Nahiyesi, Harran Nahiyesi, Rakka Nahiyesi, Samsat Nahiyesi. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu nahiyelerin genellikle halkı yurd sahibi Türkmen ve Ekrad ve Ermeni kavimleridir. Dağlık, ormanlık ve taşlık yerleri çoktur. Şehri Halilürrahman nazargâhıdır. Dört mezhebe göre fetva verebilen şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, ileri gelenleri, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şehir naibi, şehir muhtesibi, bâcdârı, şahbenderi ve kapan emini (---) (---) vardır.

Eski yapı Urfa Kalesi'nin şekillerinin anlatılması

Bu kale ensesinde, Damlacık adında taşlık ve kalakı yüksek bir dağ vardır ki melun Nemrud'un yaylak tahtgâhı idi. Kale bu yüksek dağın ortasında göklere doğru baş çekmiş yalçın tepe üzerinde büyük taşlar ile yapılmış Nemrud işi sağlam sur bir yüksek kaledir. Her taşı fil cüssesi kadar vardır ve yuvarlak şekillidir. Gayet sağlam, dayanıklı, elmas yüzük gibi bir kale, benzersiz bir rıbat iç kaledir. Burçları ve bedenleri sarp, sağlam ve dayanıklıdır. Toplam (---) adet kuledir. Çevresinde hendeği yoktur. Zira dört tarafı yalçın cehennem kayalarıdır. Ve fırdolayı büyüklüğü (---) adımdır. Batı tarafa açılır bir sağlam ve dayanıklı demir kapısı vardır.

İç kale yapılarının anlatılması

Bu iç kalede toplam 20 adet hane vardır. Dizdar ağa burada oturur. Ve toplam 200 adet neferatları var. Cebehanesi, buğday *[55b]* anbarları ve su sarnıçları var. Kale kapısının iç yüzünde (---) (---) camii var. Minaresiz ufak tefek bir camidir. Bundan başka mescit, han, hamam ve çarşı pazardan bir imaret yoktur. Kale içinde olduğundan haneleri bağsız ve bahçesiz neferat haneleri küçüktür. Hazret-i İbrahim'i melun Nemrud'un ateşe attığı Nemrud ateş-gedesi mancınığı bu kale içinde iki yapma yüksek sütunlar bu kaledir.

Aşağı Varoş büyük kalesinin şekli

Dörtgen şeklinde eski bir kaledir. Her taşı Mahmudî fili cüssesindedir. İç kalenin eteğine konmuştur. Fırdolayı büyüklüğü (---) (---) adımdır. Bunun da burçları ve bedenleri sağlamdır.

Bu varoşun üç kapısı vardır. Bey kapısı Bağdad tarafına doğu yönüne.

Samsat kapısı batıya açıktır.

Ve Harran kapısı da batı yönüne açıktır ama yukarı kale gibi kaya üzerinde değildir. Alçakta yapılmış olup geniş kaledir.

Bu Urfa Kalesi büyük Fırat Nehri'nin doğu tarafında bir konak uzaklıkta Tasdir Dağları içinde yapılmış olup fazlaca kuzey tarafa eğimlidir. Ve Rumkale'ye bir konak yakındır. Yolları Kürtlerden dolayı tehlikelidir.

Urfa varoşu yapılarının özellikleri

Bu şehrin fevkanî kalesi ve tek katlı sur varoşunun içinde ve dışında toplam 2.600 kireç, toprak ve cibis (alçı) ile yüzleri örtülü (sıvalı) şenlikli ve bakımlı yapı, güzel hanelerdir.

Ve bağlı, bahçeli, akarsulu ve hamamlı büyük saraylardır. Bunlardan Tayyar Mehmed Paşa Sarayı, oğlu Ahmed Paşa; Hâtem-i Tayy ve Cafer-i Bermekî gibi kerem sahibi kimsedir. Paşa Sarayı, Molla Sarayı, Gerz Paşa Sarayı, Celâlî Kadı Sarayı, Sarzâde Mustafa Paşa Sarayı ve Arap Ali Paşa Sarayı. Bu saraylardan başka nice haneler vardır ama bilip yazdıklarımız bu güzel evlerdir.

Urfa mahallelerinin anlatılması: Evvelâ Bey Kapısı Mahallesi, Tatlık Mahallesi, Caygirli Mahallesi, Kalaboynu Mahallesi, Tılıfdır Mahallesi, Kara Meydan Mahallesi ve Bağ-ı Safâ

Mahallesi. Bildiğimiz mamur mahalleri bunlardır. Her birinde İremezât gibi güzel haneler vardır.

Urfa camilerinin özellikleri: Hepsi 22 mihraptır.

Evvelâ iç kalede eski mabed minaresiz (---) camii ve Paşa Sarayı yakınında kalabalık cemaate sahip **Kızıl Cami** tâ Nemrud zamanından beri eski mabet imiş. Harun Reşid fethinde kiliseden çevrilip Müslüman mabedi olmuştur. Hâlâ minaresi erganun çanı haneleridir ki seyredilmeye değer yüksek minaredir.

Ak Cami bu da eski mabeddir.

Hazret-i İbrahim Halil Camii. İlk yapıcısı Me'mun Halife'dir.

Pazar Camii, cemaati çoktur.

Sultan Hasan Camii, bu da bakımlı camidir.

Nâr-ı Tecellî Camii, Caygirli Camii, Ahaveyn Camii yani iki karındaş camii bakımlıdır.

Ve **Tabahane Camii.**

Bu yazılan altı adet camilerin hepsine İbrahim Halilullah Nehri uğrayıp havuz, şadırvan ve fıskiyelerine uğrayıp selsebil gibi akar ve kalabalık cemaat ondan abdest tazelerler.

Bey Kapısı Camii, Hekim Dede Camii, Kara Meydan Camii ve **Uğurlu Meydan Camii,** bu da eski mabeddir.

Bunlardan başka 67 adet mahalle mescitleri vardır.

Bazı mahallede iki-üç zâviye vardır. Zira vilayet halkı gayet musallî kimseler, tarikat sahibi, dünyadan geçmiş halim ve selim adamlardır.

Medreselerinin anlatılması: Tamamı (---) adet medreselerdir. Evvelâ Kızıl Cami medresesi, Firuz Bey medresesi ve Sultan Hasan medresesi. Her camide medreseler var, ama bunların özel dersiâmları ve evkafları vardır.

Darülkurra ve darülhadislerin anlatılması: Tamamı üç darülkur'ân ve üç darülhadisi var. Talebeleri çoktur. Kürt uleması çoktur ki bütün ilimleri tamamlamış müfessir, muhaddis, mü'ellif ve musannif (kitap yazan) seçkin âlimleri vardır.

Ebced okuyan çocukların eğitildiği sıbyan mekteplerinin anlatılması: Tamamı 30 adet mekteptir. Evvelâ Kızıl Cami Mektebi, Hazret-i İbrahim Halil Mektebi, Sultan Hasan Mektebi, Ak Cami Mektebi. Bu sıbyan mekteplerinin her sene başında bayramlık güzel elbiseleri vakıf tarafından erişmemiş yetimlere surre (akçe kesesi) ve atiyyeler (hediye bahşiş) ile dağıtılmaktadır. Hepsi büyük vakıflardır. (---) (---) (---)

Aşevi imaretlerinin anlatılması Tamamı (---) adet fakirlere ziyafet evi imaretlerdir. Evvelâ bizzat **Hazret-i İbrahim Halil âsitanesi imareti** ay ve yıl, sabah ve akşam, zengin ve fakir, genç ve yaşlı herkese, *"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın..."* [Hud, 6] âyeti üzere bütün gelen gidenlere, yolculara ve çevredeki komşulara her gün iki öğün ruz pilâvı ve çorbası dağıtılmaktadır. *[56a]*

Urfa tekkelerinin anlatılması: Tamamı (---) adet şanlı derviş tekkeleridir, ama bunlardan Hazret-i İbrahim Halil Tekkesi kale içinde, iç hisar eteğinde Me'mun Halife yapısıdır. Hazret-i Halilürrahman Tekkesi ve makamı, Rum, Arap ve Acem'de kısacası bütün İslâm memleketlerinde meşhurdur ki melun Nemrud tanrılık iddiasında olup kartal kuşlarıyla göğe yükselerek *hâşâ sümme hâşâ* "Gök tanrısı ile ceng ederim" diye göklere ok atar. Tanrı'nın emri ile kartal kuşlarına bağlı sandukasına yine kanlı ok düşüp *hâşâ ve kellâ* "İşte gök tanrısını öldürdüm, yalnız başına yer ve gök tanrısı benim" diye tanrılık davasına kalkışır.

Bunun üzerine Cenâb-ı Bârî Hazret-i İbrahim'i gönderip imana davet edince bu şehir içinde Hazret-i İbrahim'i şakalayıp elini kolunu bağlayarak büyük bir mağarada haps eder. Dağlar kadar odunlar yığıp büyük bir Nemrud ateşi yakar, Hâlâ inkarcı Nemrud'un ateş yaktığı yer meşhurdur ki Urfa şehri içre Hazret-i İbrahim Tekkesi zemininde idi.

Hazret-i Risâlet-penâh annesinden doğdukları Rebiülevvel'in on ikinci gece isneyn gicesi olduğu mübârek gecede Medayin'de (Sâsânî imparatorluğunun başkenti olan ünlü tarihî şehir) Kisra tâki (kemeri) yıkılır.

İsvan şehrinde aynü'l-leben (süt pınarı) kurur.

Mekke şehrinde Safâ ve Merve arasındaki putlar baş aşağı olur.

İskenderiye'de sütun yıkılır.

Trabzon'da balık tılsımı direği suya batar.

Makedon-ı Kostantiniyye'de karada ve denizde 366 tılsımın tamamı yıkılır.

Ayasofya kubbesi, Roma papa kubbesi ve bunun benzeri nice tılsımlar yıkılıp o Peygamberin doğduğu gecede bu Urfa şehri içindeki Nemrud ateşi söndü.

O ateşe melun Nemrud Hazret-i İbrahim'i mancınık ile atar. Ta ateşin içine havadan uçarak ateşin içine düşünce Cenâb-ı Bârî

(---) (---) suresinde *"Biz de: 'Ey ateş, İbrahim'e serin ve esenlik ol!' dedik."* [Enbiyâ, 69] emriyle ateşe Tanrı emredince o an ateş İbrahim'e gül bahçesi olup ateş içinden bir hayat pınarı doğup Rabbü'l-izzet kudretini hikmetini göstermek için o tatlı pınarın dört tarafında gül-i gülistan ve sünbül ve reyhan bahçeleri olur. Güzel sesli bülbüller ve türlü türlü kuşlar cıvıldaşarak kanat çırpıp uçuşmadalar, yine etrafında Nemrud ateşi yanmaktaydı.

Bu hikâye bütün tefsir kitaplarında ve diğer güvenilir kitaplarda ayrıntılarıyla yazılıdır.

Sözü uzatmaya hacet yoktur ama hâlâ anılan Nemrud ateşi içinden ortaya çıkan hayat suyu Halilürrahman Tekkesi içinde büyük bir kaynaktır ki bütün şehrin camilerini, han ve hamamlarını, bütün hanelerini, saraçhane ve debbağhaneyi sulayan o hayat suyu Halilürrahman pınarıdır ki içinde nice bin türlü balıklar yüzgeçlik ederler. Hattâ Sultan IV. Murad Han efendimiz Bağdad fethine giderken bu türbe ziyaretine gelip seyr ederken iki adet balık avlattırıp kulaklarına birer altın küpe geçirmişlerdir.

Sözün kısası, acaip ve garip gezinti yeri bir tekkedir ki övülmesinde dil kısa kalır. Çeşit çeşit sofalar, gül-i gülistanlı odalar, kiler, mutfak ile süslenmiş ve türlü türlü misafirhaneler ile bezenmiş büyük bir tekkedir. Şeyhi Hazret-i Şeyh Ali Efendi yârândan ârif-i billah sofra sahibi, gurbete düşmüşleri sever bir er, hünerli bir yiğit, nefes sahibi, tarikat önderi, sadık amil, araştırıcı âlim kimse idi.

Yedi gece konuğu olup Murtaza Paşa efendimizin gönderdiği hediyelerini teslim edip hayır dualarıyla nasiplenip hisse sahibi olduk. Bir adam yedi gece ve yedi gündüz bu tekkeyi ziyaret etse yedi dileği yerine gelir. Saf suyundan hafakan (yürek oynaması) hastalığına yakalanan adam içse Allah'ın emriyle o hastalıktan kurtulur. Onun için bu Urfa halkında hafakan hastalığı olmayıp sağlıklı olurlar.

Bu kutlu türbede nice fakr u fâka erenleri olmuş yalın ayak başı kabak *"fakirlikle övünür"* (---) (---) tarikatında hâl sâhibi dünyayı terk etmiş, ârif-i billahlar var, himmetleri hazır u nazır ola. Ve,

Seyyid Mancınık Tekkesi: Bunun da fukaraları çoktur ve nimetleri seçkin ve halktan herkese minnetsiz bol bol dağıtılır. Bunun da şeyhi temiz, dindar, ermiş, kâmil mürşid erdir.

Urfa'nın yüz suyu hamamlarının özellikleri

Hepsi 8 hamamdır. Evvelâ Paşa Hamamı gayet hoş suyu, havası ve binası var. Samsat Kapısı Hamamı, Hacı Bey Hamamı, Cıncıklı Hamamı, Arasta Hamamı, Muharrem Hamamı, Keçeci Hamamı ve Meydan Hamamı. Bunların hepsi seçkin ve halk hamamlarıdır, ama ayrıca 75 adet saray hamamları vardır.

Evvelâ Tayyar Mehmed Paşa Sarayı'nda iki hoş hamamdır ki padişahane yapılmış seyre değer bir aydınlık güzel hamamdır. *[56b]* Gürz Paşa Sarayı Hamamı ve Celâlî Kadı Sarayı Hamamı. Bildiğimiz özel hamamlar bunlardır ama kâhîce bazı ahbaptan esirgenir hamamlar değildir.

Tüccar hanlarının anlatılması

Tamamı (---) adet kara ve deniz tüccarlarının konukevleridir. Evvelâ çarşı içinde Yemiş Hanı kârgir sağlam yapıdır. Ala Han, şenlikli handır, İbrahim Halil Nehri, içinden geçer. Hacı İbrahim Hanı, Samsat Kapısı Hanı, Bey Kapısı Hanı, Bey Kapısı'ndan dışarıda Sebil Hanı ve Samsat Kapısı'ndan dışarıda mağaralardan hanlar var ki her biri beşer-altışar yüz at alır. On adet kudret eli ile kayadan oyulmuş benzersiz kervansaraylardır ki içinde insan kaybolur. Tanrı'nın hikmeti Temmuz'da bu kaya hanlar serindir ve kış vaktinde de sıcaktır.

Sultan Çarşısı dükkânlarının anlatılması: Tamamı 400 dükkândır. Şehrine göre çarşı pazarı bakımlı, süslü ve şirin değildir. Ancak yine de bütün değerli şeyler bolca ve minnetsizce bulunur, ama saraçhanesi İbrahim Halil Nehri kenarında bulunduğundan tertemiz Bağdad serdabı (soğukluğu) şekilli bir soğuk sulanmış anayolun iki tarafında bakımlı, süslü, gül mevsiminde, zambak mevsiminde ve türlü türlü çiçekler mevsiminde bu ferah çarşıyı süsleyip gelen gidenlerin dimağları kokulanır. Bütün maarif erbabının ve nice bin âşıkların toplantı merkezi ve dinlenme yeri üstadlar saraçhanesidir.

Ama bu şehrin iki bedesteni var. Biri eski yapı kârgir kubbeli sağlam binadır. Ve biri, Tayyaroğlu Ahmed Paşa tarafından yapılmıştır, baştan başa kârgir toloz yapıdır ve uzunlamasına kurulmuştur. Üç adet demir kapıları var, bütün değerli lâl, yâkût, zümrüt ve elmas bolca mevcuttur.

Un değirmenlerinin anlatılması: Şehrin içinde ve dışında toplam (---) adet un değirmenleri vardır ki bu diyarda benzeri yoktur.

Evvelâ Pazar Değirmeni, her gün ellişer kile un öğütür, mesiregâh değirmendir. Onun duvarına celî güzel yazı ile bu beyti yazdık:

Âsiyâb-ı felek âhir öğüdür dânemizi
Çün gelir nevbetimiz etmese devrân acele

Arasta değirmeni, Tayyar Değirmeni, Sebak Fakı Değirmeni, Arastabaşı Değirmeni ve Mazı Değirmenleri tabaklarındır ki hesapsızdır. Debbağhanesi de süslüdür. Onlardan aşağı Çürüksu üzere nice değirmenlere bokluca değirmenler derler, beğenilmez.

Urfa'nın suyunun ve havasının anlatılması: Suyu ve havası gayetle orta karar olup yazı yazdır; kışı kıştır. Kış vaktinde kar yağar; bahar vaktinde rahmet yağmurları yağar. Hattâ Hayy ve Kadîr Allah'ın nazargâhı bir sudur ki bir damla içen hayat bulur.

Urfa'nın ikliminin anlatılması: Gerçek dördüncü iklimde olup örfî iklimin on yedincisinde bulunmuştur. Usturlab ilmi ile nice kere yükseklik alınmıştır. O hesap üzre enlemi (---) (---) (---) ve boylamı (---) (---).

Urfa şehrinin taliinin anlatılması: Bütün kara ve deniz gezginleri ve dünyayı dolaşan kimseler ki felek ilminde (astronomi) kamil ve usta olanları bu Urfa şehrinin tâliini ay burcunda bulmuşlar. Onun için halkı mü'min, muvahhid, yumuşak huylu adamlardır.

Güzellerinin anlatılması: Suyunun ve havasının tatlılığından hoşgörülü, yârândan, tabiat sahibi, şirin edalı dilberleri olur. Mahbubeleri pâk u pâkize, iffetli, edep sahibi, perde ehli, saf kalpli kadınları var.

Genç ve yaşlı halkın elbiseleri ve dillerinin anlatılması: İleri gelenleri baştan başa samur, sincap ve cılkava kürk ve atlas elbise giyerler, ama orta hallileri *"Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır."* deyip kısa çeşit çeşit elbise giyip Ermeni, Türkmen ve Kürt dillerini konuşur fasih dilli bir kavimdir.

Usta sanatlarının anlatılması: Pamuk ipliğinden ince bezi olur ki Musul bezinden ince ve temiz beyaz bezdir.

................(1 satır boş) ....

Hububat ürünlerinin övülmesi: Buğdayı, arpası, mercimeği, nohudu ve pamuğu.

................(1 satır boş) ....

Yiyeceklerinin ve içeceklerinin anlatılması: Bu Urfa şehrinin Harran tarafına Halil Nehri'nin tarafı baştan başa bağ, bahçe ve müşebbek bostanlar olduğundan yazda ve kışta sebzeleri boldur. İç kalenin ensesindeki Damlacık Dağı üzeri de tamamen bağ ve bahçedir. Bir okka ve 500 dirhem gelir adam kellesi kadar narı olup yemesi gayet hoş olur.

Bağdad şehrinde, Sivas *[57a]* Niksar'ında ve Bursa Gemlik'inde böyle sulu ve taneli narı olur, ama İstanbul'un ve Karaferye'nin ekşi narına ve feyz narına yan başı gelir. Zira Arz-ı Mukaddes'de bu Urfa narı meşhurdur. Maraş narı gerçi çok olup fırında biraz kurutup diyar diyar götürürler, çok olduğundan meşhurdur ama bu Urfa narı bütün âlemde beğenilir. Hattâ *"En-nâru fâkihetü'ş-şitâ-Nar, (ateş) kış meyvesidir."* demişler. Yârânın biri, fâkihe kelimesi olduğundan nardan kastedilen bu Urfa narını zann edip özellikle Urfa'nın melesi narı ola demiş. Niceleri *"[İkisinden de her türlü meyveler] hurma ve nar [vardır]"* [Rahman, 68] âyetinden kastedilen Urfa'nın narı ola demişler. Tâ bu derece taneli, sulu ve yemesi hoş narı vardır. Diğer çeşit çeşit meyveleri de beğenilir.

Has ve beyaz lavaşa ekmeği, sacda pişen gül pembe yaprağı gibi yufka beyaz ekmeği, tandır kebabı, helvası, dut şarabı ve ipeği gayet meşhurdur.

Bu Urfa halkı gayetle garip dostu ve gönül okşayan adamlardır. Gece ve gündüz misâfirsiz yemek yemezler. Cesur, yiğit, binici, asker meydan erleri vardır. Cenâb-ı Bârî bu şehir halkına İbrahim Halilullâh berekâtı vermiş, gayet bolluk şehirdir. Halilürrahman'ın yurdu olduğundan burada zulm eden hâkim aslâ uzun yaşamaz. Elbette gökten inecek bir kazaya yakalanır.

Zulmün etkisinin eserleri: Büyük menkıbedir ki görüp vakıf olmuşuz. Bu hakîr [10]56 [1646] tarihinde seyahat âleminde bu Halilürrahman korumasındaki Urfa şehrine geldiğimizde Trabzonlu Ketenci Ömer Paşazâde Bâkî Paşa bu şehre hâkim idi. Sarayında konuk olup sabah ve akşam kendisiyle güzel geçinirdik. Bir gün Hazret-i Halilürrahman vakıflarını yoklamaya ve teftiş etmeye kalkışıp halka suret-i hakdan görünüp nice yerlerini tamir eder şeklinde mal toplama derdine düştü. O gece rüyasına çok uzun boylu bir ihtiyar girer. Elinde bir asası (deyneği) var, dilinde "Yâ Kahhâr" ismiyle zikir çekerek gelip paşanın piş-tahtası

üzere pençe buyurdusunu alıp elindeki asa ile paşayı döve döve tamam edip,

"Benim evkafıma niçin el uzatmak istersin?" derken hemen Bâkî Paşa can havliyle uykudan uyanıp Halilullah evkafını yoklamadan vaz geçip sabahleyin aklı başından gitmiş. Bu rüyayı imamına ve hakîre yordurduğunda,

"Hayr ola sultanım. Halilullah fukarasına sadaka ve kurbanlar gönderip ruhları için hatm-ı şerifler okutturun" dedim. Gerçekten de paşa öylece edip eşiğine yüz sürüp her şeyden tövbe edip temizlendi. İmdi Urfa şehri Halilullah himayesinde böyle bir Halil nazargahıdır. Bütün şehir halkı Halil-sıfat gönüllerin sevgilisi mü'min, muvahhid ve ehl-i sünnet ve'l-cemaat dindar adamlardır.

Urfa'nın acaip ve garip yapılarının anlatılması

Urfa iç kalesinin doğu tarafı ensesinde Damlacık adıyla bilinen yüksek bir dağ vardır. Melun Nemrud'un yaylağı ve tahtgahı idi. Bu yüksek dağın eteğinde ve şehir içinde nice bin mağaralar vardır ki her birine ikişer-üçer yüz at ve diğer binek hayvanları gibi hayvanlar sığar. Ve nice bin Arap ve Kürt kavimleri konar mağaralardır, ama Âzer oğlu Hazret-i Halil İbrahim makamı olan mağara bir aydınlık mağaradır. Ve bir daracık kapısı vardır. Melun Nemrud Hazret-i İbrahim'i ateşe atmazdan önce bu mağaraya aç ve susuz olsun diye haps eder. Tanrı'nın emriyle mağaranın bir tarafından saf bir kaynayıp dışarı akmaya başlar. Bu mucizeyi nice ikarcılar görünce,

"Lâ ilâhe illâllâh İbrahim Halilullâh (Allah birdir, İbrahim Allah'ın halilidir)" diye İslâm ile şereflenirler. Hâlâ o İbrahim makamı mağaradan o saf su akıp durmadadır. Her kim bu sudan içse koyun eti yemiş kadar olup sağlıklı olur.

Başka özellik: Kırk gün içen kırk türlü hastalıklardan kurtulup vücudu beyaz inci tanesi gibi ola.

Diğer özellik: Üç sabah içen hileden, sevdâdan, mâlihulyâdan, korku ve dehşetten kurtulup saf ayar ola.

Başka bir özellik: Bir adam ne kadar evhamlı olsa bu kaynaktan üç gün içse gayet cesur ola.

Diğer bir özellik: Bir adam o sudan içse zahîr (iç ağrısı) hastalığına da tutulsa bile kurtulur.

Özellik: Eğer o adamın tabiatı kuruluk ise mutedil (orta halli) ola. Allahu Taalâ'nın emriyle bu su Hazret-i İbrahim Halil için aktığından ve içerek susuzluğunu ve açlığını giderdiğinden tabiat sahibi hekim meşrepli olanlar bu pâk pınarın yetmiş adet faydasını gözlemlemişler, gayet denenmiştir. Allah'ın emriyle süt lezzetindedir. Temmuz'da gayet soğukdur, kış vaktinde *[57b]* gayet ılıcadır gusl olunur. Kısacası Halilullah mağarası ziyaret yeridir.

Diğer acaiplik: Bu Urfa şehri kayalarında büyük mağaraların çok olmasının aslı kefere asrında her biri birer çeşit puthane imiş. Ve her birinde nice bin ruhban, kıssis, patrik, kalayoroz, keşiş, ladika, rahip ve vesveci şeytan şekilli kefereler ile dopdolu imiş. Ve her bir mağaranın birer gün ziyareti olurmuş. Bu hesap üzere gün başına birer puthane mağaraları vardır. Yunanlı *Yanvan Tarihi*'ne göre Hazret-i Davud Kudüs-i Şerif'de Mescid-i Aksâ'yı yapmadan önce Nasârâ'nın kıblesi mabedhanesi bu Urfa şehri idi. Hâlâ Kudüs'den sonra bütün Hıristiyan milletler bu Urfa'yı ziyaret ederler. Daha sonra Hazret-i Mesih Kudüs'de Beytüllahm adlı yerde doğduğu için ona itibar eder, ama yine bütün Hıristiyanlar bu Urfa kiliselerine dip Frengistan'dan adaklar gönderirler.

Hazret-i Mesih mucizesinin anlatılması

Urfa şehri içinde Halilürrahman Tekkesi yakınında Çanlı Kilise derler eski yapı bir sanatlı büyük kilisedir. Hazret-i Mesih mübârek yüzlerini sildiği makrama (havlu, mendil) ondadır ki o kilisenin hazinesinde çok sıkı saklanmaktadır. Zira melikler tarafından korkarlar ki sultanlar haberdar olurlarsa o havluyu hazineye alırlar diye korkup saklarlar. Şehir ileri gelenlerinin bile bile bu Hazret-i İsâ'nın mendilinden haberleri yoktur, ama bu hakîr Rumlar ile çok kaynaşıp onların Yanvan Tarihlerini dinlediğimden dolayı Bağdad'a giderken bu Urfa içinde o kiliseye girip ruhbanlardan makramayı görmeyi ricâ ettim.

"Bizim kilisemizde o çeşit makrama yoktur" diye inkâr ettiler.

Hakîr İncillerine ve Hazret-i İsâ hakkına yemin edip kimseye o makramanın durumunu açıklamam diye söz verdiğimde hakîri bir karanlık mağaraya götürdüler.

Hizmetçilerim dışarıda kalıp o mağara içini 12 cevahir kandille aydınlattılar. Bir dolaptan bir sanduka ve o sandukadan bir

cevahirli kutu çıkardılar. Türlü türlü ağlayış ve inleyişlerle cevahir kutuyu açınca dimağımı misk ve ham amber kokusu kokulandırıp el havlusunu görmüş olduk.

Dört köşe bir bal renginde havludur. Uzunluğu ve genişliği iki arşın gelir. Mekke hurması lifinden eğirilip dokunmuş. Hazret-i İsâ, Tûr-ı Sînâ'ya Rabbü'l-izzetin cemâlinin tecellîsi için çıktığında kendine tecellî nasip olmuş, Rabbü'l-izzet'den utandığından İsâ Nebî terlediklerinde bu mendil ile mübârek yüzlerini silmişlerdi. Allahu Taalâ'nın emriyle mübârek yüzlerinin nurlu şekli mendile tesir edip kudret eliyle yazılmış bir açık sihir gibi İsâ resmidir ki gören onu canlı zan eder.

Hemen bir nefese muhtaç Mesih suretidir ki işve ve bakışta tebessümde sanki hayattadır. Hele bu hakîrin şüphesi kalmadı ki Hazret-i İsâ tesirinin şeklidir.

Ve hakîr bu kadar maarif erbabı ile görüşmemizde ve bu seyahat koşuşturmalarımızda nice bin sihir mertebesi hayâl-pesend marifetler gördüm, bu da onlar gibi bir ruhî boya ile Frenk Mânî kalemi olmasın diye çok dikkatlice bu şekle tam dikkatle baktım, ama yakin ilmi ve gerçek yakin hâsıl ettim ki hemen bu mendildeki heybetli şekil Hazret-i İsâ suretidir. Zira insanoğlu gördüğünde vücuduna titreme gelip insanı dehşet alır. Bu şekilde bir makremedir. Teberrüken bu hakîr sağ elimle makremeyi mesh edip yüzüme sürüp bu makremeyi bu şekilde seyr ettim. *Vesselâm.*

Bu kilisede Hazret-i İsâ zamanında erganun ve çanı bir çeşit makam ile çaldıklarında o makama Rehâvî dediler. Zirâ şehrinin ismi de Ruha'dır. Onun için Rehâvî derler.

Garip ibret verici hikmet: Hazret-i Halilürrahman Tekkesi yakınında yüksek bir ağaç vardır ki dünyanın acaipliklerinden garip bir ağaçtır. Her ne zaman ki yedi iklimde iki padişah birbiriyle savaşmaya ve çarpışmaya kalkışsalar Tanrı'nın emriyle o mağlup tarafına ağacın bir tarafı oyulup kırmızı kanlı su akmaya başlar. Hattâ IV. Murad Han cennet benzeri Bağdad'ı kalleş Kızılbaş elinden feth etmeye yönelip bu Urfa'ya geldiklerinde bu ağacın Bağdad tarafından 40 adet delik delinip ondan kanlı su akmaya başlar. Bağdad'da 40.000 adamdan kan akması işareti derler. Hâlâ "Akan kanlı suyu o sene gördük" diyen adamlar ile konuştuk.

Diğer menkıbe: Yine bir kere bu ağacın Rum tarafından bir büyük dalı kırılıp yere düşer. Bütün belde halkı Rum'da bir

padişah ölür derler. Meğer Sultan Osman Han asrında bir dalı kırılıp Osman Han Hotin seferinden geldiği gibi Sultan Osman üzere kul ayaklanıp Osman Hanı şehit ederler.

Tanrı'nın hikmeti Murad Han Bağdad'ı feth edip 40.000 dizçöken Kızılbaşı kılıçtan *[58a]* geçirir. Anılan ağacın kırk yerinden kanlı su akması işareti bu şekilde ortaya çıktı. Ve bir büyük dalının kırılması, Murad Han Bağdad'ı feth edip Âsitâne-i saadetine varınca vefat etmesi işaretidir.

Bu gibi misal Mısır'da da Cuşî Dağı'nda elbette bir padişah ölse bir kaya parçası kopar. Bu da büyük bir alâmettir ki meşhurdur, ama bu Urfa'daki garip ağacın yedi adet büyük dalları var ki yedi iklim padişahına ve yedi gezegene delâlet ederler, ama hakîr ağacından kanın aktığını görmeyip, "Gördük" diyen yaşlı, mümin, muvahhid ve güvenilir adamların tanıklıklarıyla yazdık.

Tanrı'nın hikmetinin işareti: Halilürrahman makamının içinden akan İbrahim pınarında olan balıklar, herhangi bir diyarda iki padişah birbiriyle ceng edecekleri sırada bu akarsuyu içinde bir tane balık kalmayıp kaybolur. Nice zamandan sonra bütün balıklar ortaya çıkıp kanları akarak ve ciğerleri çıkarak gelip kimi ölür, kimi solur, kimi eski eşini bulur ve kimi ölmeden kurtulup zayıf ve bitkin gezerler. Aceb büyük hikmettir.

Diğer hikmet: Bu Halilullah makamında olan balıkları avlamak yasaktır. Bir kere bir herif bu balıklara semmü's-semek yani balık otu döküp nice bin balıklar zehirlenip öldüklerinde kötü işli herif ölü balıkları eteğine doldurarak evine götürüp yediğinde balıklardaki zehir herife ve çoluk çocuğuna tesir ederek yedi adet insan zehirlenerek ölürler. Yakın zamanda olduğundan bilinir, ama İbrahim Peygamber makamı dışındaki balıklar avlansa aslâ zarar etmez. Bu da Tanrı'nın bir sırrıdır.

Diğer gariplik: Urfa yakınında Temaşalık adında bir dere var. Onda nice yüz adamlar atları, develeri ve katırlarıyla Allahu Taalâ'nın emriyle tamamen kara taş olmuşlardır. Hattâ bunlar hakkında vilâyet ileri gelenlerinden nice âlim, fazıl ve salih kimseler buyurdular ki "Hazret-i İbrahim'i melun Nemrud ateşe attığında bu taş olan adamlar canla başla dağlardan odun getirirken Hazret-i İbrahim beddua edip bütün mallarıyla taş olmuşlardır. O mahalde katırlara da beddua edip 'Katır doğurmasın, ama gayet cefâkâr ve yük çekici olsun' demişlerdir." Hâlâ günümüzde de katır doğurmaz.

İbrahim Halil mancınığının özellikleri

Urfa'nın yukarı kalesi içinde bir yalçın tepe üzerinde göklere baş çekmiş şehre eğimli bir kızıl kaya üzerinde mancınık alâmeti odur ki; Hazret-i İbrahim melun Nemrud'u dine davet ettiğinde İbrahim Nebî'yi haps edip bu mancınıkı icat etmiştir. Anılan kaya üzerinde minare mili gibi iki adet yapma sütunlar vardır ki göklere baş uzatmıştır. O zamanda zemberekleri, sapan keffi (tabanı) gibi keffi ve kalın ipleri var imiş. Hâlâ zamanımızda mübârek bayramlarda bid'at olan salıncak tabir ettikleri gibi salıncağa Hazret-i İbrahim'i koyup nice yüz Nemrud kavmini salıp tâ anılan mahalle gelince İbrahim Nebî havalandığı an zemberekleri bırakınca İbrahim Nebî havaya uçar. Yedi kere yıldırım gibi Cebrail inip,

"Ey İbrahim seni kurtarayım" deyince,

"Beni Allah kurtarır, sığınağım odur" der ve ateş içine düşünce Cenâb-ı Kibriya, Hazret-i İbrahim'e ateşi gülistan eyledi. Hâlâ o iki adet mancınık direkleri kalede bellidir ki ibret verici eserlerdir ama hâlâ âletleri yoktur, *vesselâm.*

Bu Urfa şehri içinde nice bin acaip ve garip eserler vardır ki ayrıntılarıyla yazılmaya muhtaçtır ama bu hakîrin bu kadar bilgisi olduğundan bu kadarca yazdık, *vesselâm.*

Urfa şehrinin ziyaret yerlerini bildirir

Evvelâ şehir içinde bir büyük ağaç kökü vardır, ona **İbrahim ağacı kökü makamı ziyareti** derler. Melun Nemrud zamanında Hazret-i İbrahim dünyaya geldiğinde bütün müneccimler,

"Ey Nemrud! Bu saatte bir çocuk dünyaya geldi, senin devletine, dinine ve canına kasd ediserdir, tez onu buldur" diye uyardıklarında bütün şehri araştırıp anasından yeni doğmuş bütün taze bebeklerin nice binini o saatte öldürdüklerini İbrahim Peygamber'in annesi duyunca İbrahim'i anılan ağaç kovuğu içinde saklayıp gider.

Derhâl Hazret-i Cibril-i Emin Hak tarafından bu ağaç kovuğu içine girip Hazret-i İbrahim'e dadısı gibi hizmet eder, İbrahim parmağını ağzına koyup emer. Allah'ın emriyle Hazret-i İbrahim'in yine kendi parmağından süt akıp İbrahim Nebî onunla karnını doyururdu. Hâlâ zamanımızda da bebeklerin beşik çağında iken parmaklarını emmeleri mukarrer olduğu Hazret-i Cibril-i Emin'in *[58b]* öğretmesiyle Hazret-i İbrahim'den kalmıştır. Hâlâ

o ağaç nice bin yıldan beri çürüyüp zeminde kökleri kalıp bilen kimseler ziyaret ederler ki İbrahim Nebî makamı derler.

Şehir içinde **Hekim Dede ziyareti** *Allah sırrını aziz etsin* ve **Yahya Bermekî ziyareti** 191 [805] tarihinde ölmüştür. Ömürleri 70 sene olmuştur. Nurdolu kabirleri o kadar bakımlı ve şenlikli değildir, ama seçkin ve halk bütün insanların ziyaret yeridir.

Fazl ibn Yahya Bermekî ziyareti hapiste iken öldü, ömür müddetleri 45 sene idi.

................(2 satır boş) ....

Bu ziyaretgâhları da tamam edip Urfa'dan avlanarak doğu tarafına doğru 6 saatte,

Seydî Gazi Köyü menzili: Urfa toprağında Murat kenarında İrem Bağlı bakımlı kasaba gibi cami ve hanlı şenlikli köydür. Bu mamur köy yakınında,

(---) (---) kalesinin özellikleri

Kisralar yapısıdır ama yapanın ismini bilmiyorum. Fırat Nehri kenarında yüksek bir tepe üzerinde göklere baş çekmiş henüz üstad mühendis elinden çıkmış sağlam surlu bir kaledir, ama içinde aslâ yapı cinsinden bir şey yoktur. Kış günlerinde bazı Türkmen Etrakleri içinde kışlarlar. Bu kale dibinde gemiler ile Fırat'ı karşı tarafa geçip Maraş toprağında,

Gevrik Kasabası'nın özellikleri

Fırat Nehri kenarında 1.000 haneli, camili, hanlı, hamamlı, küçük çarşılı, bağlı, bahçeli ve pamuk mahsüllü bakımlı kasabadır. 150 akçe kazadır. Ve (---) subaşılıktır. Ve ona yakın (---) saatte Fırat Nehri kenarında ve Maraş toprağında,

Samsat Kasabası'nın özellikleri

Dicle Nehri ki Şattü'l-Arab'dır, Fırat ile Dicle ceziresinde bir bakımlı camili, han ve hamamlı, küçük çarşılı ve (---) kadar toprak ile örtülü bakımlı haneli şirin kasabadır. Diyarbakır ile Harput arasında vaki olmuştur. Maraş sancağı beyinin tahtıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Oradan yine **Urfa Kalesi**. Oradan güney yönüne 9 saatte,

Çiftçi yurdu, Harran Kalesi'nin özellikleri

Bu da melun Nemrud yapılarından eski kaledir. Urfa toprağında çölistanda Dicle havzasında bulunan bir tepe üzerinde çöle

meyilli gayet sağlam bir kaledir. Beşgen şekilli taş yapı yüksek bir kaledir. 922 [1516] tarihinde Sultan Gavrî hükmünde iken Selim Han'a itaat ettiler. Şehrini çıplak Araplar harap ettiğinden namus sahibi kimseleri de göçüp şehri harap, haneleri toprak olup kalesinde de insanoğlundan bir canlı kalmadı. Ancak kârgir yapı camileri, han ve hamamları ve başka harap haneleri içinde Keys ve Mevâl Arapları kış aylarında otururlar, ama kalesi sanki henüz üstad mimar elinden çıkmıştır ve gayet dayanıklı olarak yapılmıştır. Abbasîoğulları'ndan el-Müttakî-billah zamanında bu diyarın ipeği ve diğer mahsulatlarından üç Mısır hazinesi mal elde edilir. Ancak şimdi harbe ucundan (kılıç zoruyla) Urfa paşası Araplardan kışla hakkı 100 guruş alabilir. Bu Harran yakınında,

Ayn-i ruz ziyaret yeri

Bu Harran toprağında Dehdaniye Nehri derler, bir akarsudur. Rakka Kalesi yakınında Peliç Nehri ile bir olup Fırat Nehri'ne katılır İkisi de âbıhayattır. Yani pirinç gölü demektir. Hazret-i Ali *radiyallahu anh* Muaviye ile bu yerde Sıffîn cengini ederken bu mahalde pirinç ekip bu akarsu ile sulamıştır. Hâlâ onların kerametiyle hüdâyî pirinç yetiştiğinden bu göle Ayn-i ruz derler. Türkmen kabilesi girip yıkanırlar. Arapların ve yaman Türkmenlerin meşhur ziyaret yeridir. Ve,

Şeyh Yahya-yı Hayatî ziyareti

Harran dibindedir. (---) (---) Sultan halifelerinden kutupluğa ayak basmış ulu sultandır ki Harran Kalesi'nin yakınında çöl tarafında büyük bir türbe içinde gömülüdür. Çöl Arapları bu sultana gayet inanırlar. Hattâ Araplar arasında büyük bir madde için birine yemin gerekse tâ Basra, Lahsa, Umman, Cezayir ve Kurna'dan gelip bu sultan üzerine "Yahya-yı Hayatî sırrına" diye türbesi duvarına el ursa kasem-billah yerine kabul ederler.

Bu sultana Yahya-yı Hayatî demelerinin aslı bir seccade üzerinde tahiyyâtta ve hayatta oturur gibi oturduğundan dolayıdır. Bu yüzden Yahya-yı Hayatî derler. Bu ziyaret ile Urfa arasında, yukarıda yazılan ibret verici taş olan adamlar bu mahalle yakındır.

Oradan kıbleye doğru çöle 18 saatte,

Eski eyalet merkezi Rakka Kalesi'nin özellikleri

Yapıcısı (---) (---) dır. Nice melikten melike değmiştir. Sonunda Mısır Sultanı Gavrî'nin elinden 922 [1516] tarihinde Selim Han'a halkı itaat etmiştir. Süleyman Han yazımı üzere Rakka eyaleti *[59a]* tahtı olup yakın zamanlarda çöl Arapları ve Türkmen eşkıyası ve şerlileri elinden harap olup Rakka tahtı hâlâ Urfa şehri olmuştur, ama bu Rakka Kalesi çölde Fırat Nehri ve Dicle Nehri arasındaki havza ortasına yakın bir tepe üzerinde büyük bir kaledir, ama içinde çöl Arapları ve Türkmen kışlar. Temmuz'da bir adam bulunmaz. Mamur olması zamanının yapı kalıntıları harap, yıkık, toprak olmuş yatar. Bağları ve dut bahçeleri kendi biter kendi yiter gider. Harabını görmesi insana keder verir.

Eski zamanda büyük şehir olup Bağdad bunun doğu tarafındadır. Bu Rakka halifelik merkezi Bağdad'ın batı tarafında Cezire-i Dicle'dedir. Amber kokulu temiz toprağı yine Urfa paşası hükmünde olduğundan Urban (çöl Arapları) ve Türkmen'inden otlak hakkını Urfa paşası alır.

Ulu Pilice Nehri'nin anlatılması

Harran'da Dehaniye derler bir tatlı sudur, Pilice Nehri'yle bir olup doğu tarafına akarak bu Rakka şehrinin doğu tarafına uğrar, daha sonra bu Rıkka'dan aşağı akarak Fırat Nehri'ne katılır, *vesselâm.*

Bu Rakka Kalesi yakınında kıblesi tarafında 6 saatte,

Bük Gölü'nün özellikleri

Piliç Nehri taşkınlık ile geldiğinde büyük bir göl olur. Çevresi sık ağaçlı, ormanlı ve dut bağlı gül-i gülistanlı verimli bir safa yeridir. Ancak içinde âsi çöl Arapları oturur. Semek Arapları derler bir melun kavimdir. Ve Şâvî Arapları, Etrisoğlu hükmündedir. Harran, Rakka, Caber, Bâlis, Aneh, Seleme ve Haddise kalelerini berbat etmiştir. Bu anılan Bük içinde sakin olup güzel ipek üretip Urfa paşasına harbe (mızrak) ucuyla biraz öşür verirler. Rakka'dan doğu tarafına 10 saatte,

Caber Kalesi'nin özellikleri

Melik Mender'in kölesi Duseriyye adında namlı bir vezir, ilk defa inşa eden bu zat idi. Daha sonra Cafer Kuşeyrî buranın

halkına ve toprağına malik olup bu kaleyi gayetle dayanıklılık ve sağlamlık üzere tamir edip 70 sene mutasarrıf olduğundan onun Cafer adıyla bilinir. Türk dilinde Caber Kalesi derler. Oradan Selçuklu meliki bu kaleyi kuşatıp yedi ayda ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl ederek inatçı Ad Kürtleri elinden zorla ve kahır ile feth etti.

Daha sonra nice melike intikal edip sonunda 922 [1516] tarihinde Mısır sultanı Gavrî elinden Selim Şah sulh ile feth etti. Süleyman Han yazımı üzere (---) eyaleti toprağında (---) lıktır. Ve 150 akçe kazadır, ama gelirsizdir. Dizdarı ve kale neferatı vardır. Yetecek kadar cebehanesi de vardır. Diyarbakır, Mardin ve Musul'dan Haleb'e gider ana yol üzerinde bulunduğundan şenliklidir. Fırat Nehri'nin doğu tarafı kenarında göklere doğru boy uzatmış bir kızıl heybetli kaya üzere taş yapı ve dörtgen şeklinden biraz uzunlamasına bulunmuş burçları ve bedenleri sağlam ve dayanıklı (---) tarafına bakar bir kapılı hendeksiz yüksek bir kaledir. Fırdolayı büyüklüğünü bilmiyorum, ama küçüktür.

Dizdarı, neferatları ve kale içinde 40 adet toprak ile örtülü neferat haneleri, tahıl ambarları, küçük bir camii ve kayalar içinde aşağı Fırat'a inilir merdivenli su yolları var. Kale içinde başka yapı kalıntısı yoktur, ama aşağı nehir kıyısında ufak tefek bir kasabası vardır. Camii, hanı ve küçük çarşısı vardır, ama imaret, medrese, darülhadis, hamamı ve başka büyük yapıları yoktur. Yer yer dut bahçeleri çoktur. Bütün halkı Türkmen'dir. Bu kale dibinde,

Süleyman Şah ziyaret yeri

Osmanoğulları'nın büyük atası Ertuğrul Bay'ın babası Süleyman Şah'dır ki Mahan ülkesinden çıkıp Selçuklulara gelirken bu Caber Kalesi dibinde bütün adamlarıyla konaklamıştı. Süleyman Şah'a gusül gerektiğinde Fırat Nehri'nde yıkanırken Allah'ın emriyle boğulmuştur. Mübârek naaşı kale eteğinde bir tepe üzerinde defnedilmiştir. Hâlâ Osmanoğulları'nın atası diye seçkin ve halk bütün insanların ziyaret yeridir. Oradan oğlu Ertuğrul dosdoğru doğrulayup Sultan Alâeddin'e gelip boy beği olur. Daha sonra oğlu Osmancık ilk defa Osmanlı devletine bey olur. Devletleri dünyanın sonuna kadar devam etsin *âmîn yâ Muîn!*

Ama yine Caber Kalesi karşısı ki Haleb toprağında batı tarafıdır, oradan,

Ashâb-ı kiramın seçkinlerinin ziyaret yerleri
Allah onların hepsinden razı olsun

Bu mahal gerçi Arz-ı Mukaddes'dir, ama bu mahalde seçkin sahabelerin gömülü olmalarının sebebi odur ki Hicretin (---) tarihinde Hazret-i Ali ile Muaviye bu Caber Kalesi karşısında büyük ceng edip iki taraftan nice bin sahabe-i kiram, Erbab-ı Soffa, *[59b]* Muhâcirîn, Ensar ve tebe-i tâbiîn şehit olmuştur. Hâlâ o Caber Sahrası'nda nurlu kabirleri, mezar taşları ve türbeleriyle nice yüz nur dolu kabirler açıkta bellidir.

Evvelâ Beşir ibn Hâtem-i Tayy kabri, Musa ibn Hazret-i Zübeyr, Zeyneddin ibn Ukayl ibn Ebî Tâlib, İsmail ibn Huzeyme, Siracüddin ibn Halid ve Salih Berkî ibn Abdî Rey kabirleri. Bunlardan başka nice bin sahabeler defnedilmişlerdir ama bunları ziyaret edip mübârek ruhları için at üzerinde Kur'an okuduk. Yine Fırat'a gelip gemiyle karşı Caber tarafına geçip istirahat ettik. Oradan yine gemiyle beri Haleb toprağına geçip batı tarafa çölistan içinde (---) saatte,

Bâlis Kasabası'nın özellikleri

İlk defa yapıcısı Cafer Devanikî'nin veziri Bâlis adında himmet sahibi bir şahıstır. Fırat Nehri'nin batı tarafı çölündedir. Haleb eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. Beyinin hâssı padişah kanunu üzere 220.000 yük akçedir. Kılıç zeameti 14, kılıç timarı erbabı 57'dir, çeribaşısı ve alaybeyisi vardır. Sefer sırasında beyinin askeriyle bütün cebelüleriyle 1.060 kılıç asker olur. Sipah kethüdayeri ve yeniçeri serdarı yoktur, ama 150 akçe kadısı vardır. Şehri tamamen temiz toprak ile örtülü, yer yer bahçeli (---) adet hanelerdir. Camii, hanı, hamamı, ufak tefek bir çarşısı vardır. Rakka Kalesi bu Bâlis'in doğusunda bir konak menzil çöldür. Rakka yoluna da yakındır, ama Canpolatoğulları zamanında bakımlı ve şenlikli, dut bağlı işlek şehir imiş. Tâ Fırat Nehri'nden gelir arkları kenarında bakımlı ve şenlikli köyleri var imiş. Canpolat'tan sonra harap olmuş. Oradan (---) tarafına saatte,

Rusafe-i kebir (Büyük Rasafe) Kasabası'nın anlatılması: İlk kurucusu eski tarihçilerin görüşlerine göre, Hişam ibn Abdülmelik

ibn Mervan'dır. Şam'da Emevîoğullarına ve diğerlerine taun (veba) bulaşınca Hişam, Şam'dan veba dolayısıyla kaçıp bu çöl-i çölistanda çadır ve ağırlıklarıyla konakladı. Ceylan avından ve havasından hoşlanıp bu yerde yerleşti, ama suyu olmadığından hendese ilmine sahip kimseler ile danışarak zemin üzerine irtifa alıp Fırat Nehri'nin yüksek yerinde doğu tarafından büyük bir rasif (bend?) yapıp sed çekti. Fırat Nehri'nin alçaldığı sırada iki kere yüz bin (200.000) adam deryasını üşürüp çadır ve ağırlığı olan mahalle denizler gibi Fırat Nehri'ni getirdi. Rasif kelimesi 380'dir. Rasif o günde tamam olduğu için çadırının yerine bir şehir yapıp ismine de onun için Rusafe dediler. Fırat'tan tam bir günlük uzak yoldur, ama zamanın geçmesiyle rasifi (bendi?) toz toprak ile doldu. Nice yerleri 40-50 kulaç yerden su çıkarıp susuzluklarını giderirler. Hâlâ bir kurak toprak olduğundan o kadar imar değildir. Hâlâ (---) toprağında bir küçük kasabadır. Kalesi de harab ve yebab olmuştur.

...............(1.5 satır boş) ....

Hişam, Şam vebasından kurtulmak için bu şehri imar etti. Ne Hişam, ne şehri, ne rasifi ve Rusafı kalmayıp yine Hişam bu şehirde vebadan ölüp buraya gömüldü. Hişam ibn Abdülmelik kabri ziyareti; büyük kubbe ile aydınlık bir kabri var. Urban (çöl Arapları) ziyaretgâhıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Oradan (---) yönüne saatte,

Merkisa eski şehrinin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ama ilk defa kurucusu (---) (---) dur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) toprağında geniş ova içinde eski zamanda büyük şehir imiş. Hâlâ harabe olmada bir kasaba kalmıştır. Camii, hanı, hamamı ve birkaç dükkânı vardır. Rakka yakınında Cezire-i Düceyle'de Fırat Nehri kenarında Habur Nehri'nin Fırat'a katıldığı yerde büyük şehir imiş. Fırat Nehri kenarında ve doğu tarafındadır. Habur Nehri'nin ilk doğduğu yer Re'sü'l-ayn Nehri'dir. Oradan bu mahalde Fırat Nehri'ne katılır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Oradan (---) yönüne saatte,

Ane Kalesi'nin özellikleri

Yapıcısı (---) dır. Şam toprağında eski zamanlarda büyük şehir olup Fırat Nehri arklarıyla sulanır şehir imiş. Hâlâ çöl

Arapları eşkıyası derdinden harap olup Mevâl Urbanı harabistanı içinde kalmaktadırlar. Fırat ve Dicle ceziresinde (havzasında) kalesi bir tepe üzerinde dörtgen şekilli taş yapıdır. Dizdarı

................(1 satır boş) ....*[60a]*

Bu kale Fırat Nehri'nden bir kol (ark) gelip kuşatmıştır. Uçurum yerleri (hendekleri) tamamen toz toprakla dolmuştur. Cennet kokulu Şam'dan Bağdad topcubaşısı Frenk kafile başı olup büyük kervan ile ve develer üzere şahî toplarıyla Şam'dan çıkıp bu Ane, Seleme, Dir Kalesi ve Hıdde Kalesi üzere Bağdad'a bu çölistan ile gelip ulaşırlar. Oradan doğu tarafına (---) saatte,

Dir Kalesi'nin özellikleri

(---) toprağında, yapıcısı (---) (---) (---) dır. Hâlâ dizdarı ve neferatları var, bakımlıdır. Nil Nehri kenarında bir Dir şehri daha vardır. (---) (---) (---)

Oradan (---) tarafına saatte,

Irak Hıddesi Kalesi'nin özellikleri

Bir Hıdde de Mekke-i Mükerreme ile Cidde benderi arasında kasabacıktır, ama bu Irak Hıddesi (---) (---) yapısıdır. Fırat Nehri'nin batı tarafında Seleme ve Ane toprağında bakımlı kaledir. Dizdarı, neferatı ve mâdiye geçit gemileri vardır, ama bu mahalde Murat'ı geçmeyip yine batı tarafa çöl ile (---) menzilde amansız Urban (çöl Arapları) obalarında konaklayıp korku ve ürküntü çekerek (---) günde,

Haddise Kalesi'nin özellikleri

İlk defa yapıcısı, (---) (---) eyaletindedir. Fırat Nehri'nin ortasında bir sarp ve sağlam taş yapı güzel bir kaledir ki Fırat Nehri bu kalenin dört tarafını kuşatmıştır. Dizdarı ve neferatları vardır.

................(1.5 satır boş) ....

Oradan kuzey tarafına çöl ile (---) saatte,

Cüllâb Kasabası'nın özellikleri

(---) yapısıdır ve Urfa toprağında bin haneli, bağ ve bahçeli çölde bakımlı kasabadır. Köylerinde pirinç çeltiği hasıl olur. Suyu ve havası tatlı verimli bir beldedir. Bu beldenin akarsuları

Adana Köyü pınarından doğup Arar Rakka Kalesi altında Fırat Nehri'ne katılır. Bu kasabanın camii ve mescitleri, han ve hamamı ve birkaç dükkânı vardır. Birkaç da un değirmenleri var. Bu şehrin yarısı hâss-ı hümâyûndur ve yarısı zeamettir.

Şeyh Hazret-i Câbirü'l-Ensarî ziyareti *Allah sırrını aziz eylesin*: Bir ufak tefek kubbede medfundur, ama bu hakîr Mısır İskenderiyesi dışında Remle hurmalığı içinde bir Câbirü'l-Ensarî ziyaret ettim. O ashâb-ı güzindir. Camii ve tekkesinin üst eşiğinde tarihiyle yazılıdır ama bu Cüllâb'daki Câbirü'l-Ensarî ne mene kimse idiğini bilmiyorum. Daha sonra Cüllâb'dan yine kuzeye doğru (---) saatte,

Siverek Sancağı Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---) (---). İlk yapıcısı (---) (---) (---) dır. Diyarbakır eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. Beyinin padişah tarafından hâssı 203.043 akçedir. Timarı 123 ve kılıç zeameti 4. Alaybeyi ve çeribaşısı vardır. Cebelüleri ile ve beyinin askeriyle hepsi 1.200 silâhlı asker olur. 150 akçe kazadır. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, Diyarbakır voyvodası emini, müftüsü, nakibi ve kale neferatları vardır. Tamamı (---) adet temiz toprak ile örtülü bağlı, bahçeli evleri, pek çok camileri, han ve hamamları, mektepleri ve süslü çarşı pazarı vardır.

Siverek Kalesi'nin şekilleri:

................(2 satır boş) ....

Oradan (---) yönüne saatte,

Değirmen Boğazı menzili: Diyarbakır toprağında bir taşlık ve kayalık yerde sarp boğazdır. Oradan (---) saatte,

Ruhbe Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi; ruhban kilisesinden bozma Ruhbe derler. Ve yapıcısı Nemrud'dur. Urfa eyaleti toprağında sancakbeyi tahtıdır. Beyinin hâssı 600.000 akçedir. Zeameti 10 ve kılıç timarı 156. Alaybeyi ve çeribaşısı var. Tamamı 800 asker olup sefer eşerler. 150 akçe âsumanî kazadır. Kethüdayeri, serdarı, dizdarı ve murdar neferatı vardır. Kalesi Dicle ve Fırat arasında ve Diyarbakır zemininde büyük bir ovada yapılmış taş yapı bir güzel kaledir ve dörtgen şeklinden uzunlamasınadır. Rakka Kalesi'ne *[60b]* yakın ve Ane Kalesi'ne beş menzil uzak kaldı, ama Ruhbe Kalesi Fırat Nehri kıyısında gayet sarp ve sağlam dayanıklı bir

kaledir. İkinci yapıcısı Melik Bertuk tamir edip müstahkem etti. Buna Yeni Ruhbe derler. Kalesi kaya üzere değildir, bir topraklı bayır üzere küçük sağlam kaledir. Şam ve Haleb tüccarları Bağdad'a bu mahalden geçerler. Urban (çöl Arapları) yatağı yerlerdir. Oradan (---) tarafına saatte,

Sinn-i Ruha harap kalesinin özelikleri

Urfa Ruhası'nı bina eden Ruha, Nemrud'dan evvel yapıp burada ölüp gömüldüğü için Sinn-i Ruha (Ruha mezarı) derler. İbret verici sütun; Burada somaki yüksek bir sütun vardır. O sütunun doğu tarafında bir tür İbrî yazı vardır. Bütün maarif erbabı seyyahlar gelip onu okuyup,

"Hazret-i İdris aleyhisselâm yazısıdır" derler. Tufan'dan evvel yapılmış büyük şehir imiş. Kara Âmid ile Ruha Kalesi yani Urfa arasındadır. Hâlâ Yahudi kavmi, Kıpti kavmi ve Mağrip kavmi o İdris Peygamber yazısı olan sütuna bakıp derin ah çekip,

"Bu harap şehirde kırk büyük gömülü hazine vardır ve bu dünyada kıyamet devrine kadar, tâ kıyamet alâmetleri çıkıncaya kadar ne olacak ise bu sütunda yazılıdır" diye Mağrip kavimleri gömülü hazine için derin ah çekerler.

Sin Kalesi'nin şekilleri: Dicle Nehri üzerinde bir sarp ve sağlam yapılı Şeddadî eski yapıdır ki doğu tarafında Zarb-ı Asgar (Küçük Zap) Nehri bu kale dibinde Dicle'ye katılır. Bu Zarb-ı Ali Nehri'nin ilk doğduğu yer Şehrizol Dağları'dır. Buradan çıkıp Erbil Kalesi ile Dakuka Kalesi arasından geçüp Dicle Nehri'ne katılır. Âbıhayat nehirdir.

Bu kaleyi 579 [1183] tarihinde Mısır halifelerinden el-Melik el-Eşref b. Âdil b. Eyyub yedi ay kuşatarak zorluk çekip fethettiği için fetihten sonra derya gibi asker üşürüp yıkmıştır, ama imar olacak kaledir. Hâlâ (---) eyaleti toprağında cami, han, mescit, hamam ve küçük çarşılı kasabacıkdır.

...............(1.5 satır boş) ....

Oradan (---) tarafına saatte,

...............(1 satır boş) ....

Oradan yine (---) tarafına saatte yine Siverek Kalesi, oradan Diyarbakır yolunda Ali Pınarı'na gitmeyip Siverek'ten batı tarafa (---),

Karakayık menzili: Kasabadır. Oradan gemi ile Fırat Nehri'ni geçip (---) tarafına (---) saatte,

Gerger (---) özellikleri

İlk defa yapıcısı (---) dır. Fırat Nehri'nin batı tarafında Malatya eyaleti toprağı subaşılığıdır. Bir geniş düz yerde bağlı ve bahçeli,

................(5.5 satır boş) ....

Oradan gemi ile karşı tarafa geçip,

Eski ılıca Çermik (---) özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi odur ki bu Diyarbakır toprağında ılıcaya çermik derler. Bu şehirde ılıcalar olduğundan o isim ile isimlenmiş güzel bir şehirdir. Burada Melek Ahmed Paşa efendimizin kethüdası Kudde Mehmed Kethüda hanesinde konuk olup bu şehri gezip dolaşmaya başladık. Fırat Nehri'nin doğu tarafı kenarında (---) adet bakımlı ve süslü, bağlı ve bahçeli güzel hanelerdir. Sancakbeyi tahtıdır. Hâssı 22.940 akçedir. Timarı 9, zeameti 105 dir ve alaybeğisi vardır. 150 akçe kazadır. Nahiyesi (---) adet köylerdir. Kethüdayeri ve serdarı vardır.

................(1.5 satır boş) ....

Çermik şehrinin ılıcasının özellikleri

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[61a]*

Oradan yine Çermik yakınında yine Diyarbakır toprağında, **Çüngüş Kasabası menzili:**

.... (1.5 satır boş) ....

Oradan **Abdi-Her Kasabası**: Bu da Diyarbakır hanı hükmünde ve Fırat Nehri kenarında bağlı ve bahçeli,

.... (2 satır boş) ....

Bu Abdi-Her'den yine Fırat Nehri ile Gerger şehrini geçip oradan 50adet salt atlı yoldaşlar ile batı tarafına doğru (---) saatte,

Sufraz Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---) (---) dir. Yapıcısı Türkmenoğulları'ndan Sultan Alâüddevle'dir. (---) eyaleti toprağında Göksu Nehri'ne yakın acaip bir Türkmen şehridir ki bağı ve bahçesi ve akarsuları cihanı sulamış şirin bir şehirdir.

.... (2.5 satır boş) ....

Oradan Karga Sekmez tarafından Sufraz Kasabası'na yakın,

Süre Kasabası'nın özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi odur ki (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) yapısıdır. Tamamı 1.000 kadar bağlı ve bahçeli, suyu ve havası hoş, camili, hanlı, hamamlı ve süslü çarşılı şirin kasabadır. Malatya hâkimi subaşılığıdır. Bu şehir Kömür Dağı eteğinde bulunduğundan akarsuları boldur. Bütün bahçeleri ve şebekeli bostanlarını Kömür Dağı suları sulayıp doğu yönüne doğru akarak Fırat Nehri'ne katılır, ama bu şehir Fırat'dan uzaktır.

.... (2.5 satır boş) ....

Oradan yine kuzey tarafa (---) saatte,

Kâhta Kasabası'nın özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---) (---) dir. İlk defa yapıcısı (---) Bu da Kömür Dağı eteğinde (---) adet haneli, bağlı, bahçeli ve eski tarz hanelerdir. Bunun da bütün halkı Türkmen taifesidir. Hâkimleri Malatya paşasının subaşısıdır. 150 akçe şerif kazadır. Halkı şeriat-ı mutahharaya gayet bağlıdırlar. Serdarı ve kethüdayeri hâkimleri vardır. Bu şehrin yakınındaki Kömür Dağı'nın ilerisi Malatya Aspozusu İrem Bağı'dır. Bu şehir de Fırat Nehri'nden uzaktır. Pek çok camileri, hanları ve hamamı ve sultan çarşısı var bir bakımlı kasabadır.

.... (1.5 satır boş) ....

Oradan (---) tarafına saatte,

Hasîn-i Mansur sağlam surunun özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi odur ki ilk yapıcısı Mansur b. Caune b. el-Hârisü'l-Âmirî inşa etmiştir. "hasîn" kale manasına olduğundan Hasîn ismi Mansur'a izafetiyle Hasîn-i Mansur derler, ama halkın dilinde meşhur galatı daha tercih edildiğinden Hısn-ı Mansur derler. Maraş toprağında subaşılıktır. Ve 150 akçe kazadır. Nahiyesi toplam 70 pare Türkmenlerin oturduğu bakımlı köylerdir. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, naibi ve bâcdârı vardır, ama müftüsü ve nakibi Maraş'dadır.

Kale dizdarı ve (---) adet kale neferatları vardır. Ancak kalesi Fırat Nehri'nin batı tarafında Simyat şehri kalesine çok çok yakındır. Emevîoğulları'ndan Mervan b. Muhammed el-Ca'dî bu kaleyi tamir etmiştir. Surun duvarında tamir tarihi yazılıdır.

Gerçi bir küçük kaledir, ama gayet saap olduğundan Mısır halifeleri bazı sürgün edilecek adamları buraya sürüp haps ederlerdi. Azrak Nehri'nin kuzeyindedir ve Fırat Nehri'nin güneyiyle batısı arasındadır, ama yine bu iki nehir bu kaleye yakındırlar.

Hısn-ı Mansur Kalesi'nin şekilleri: *[61b]* Bir (---) üzerinde yuvarlak şekilli taş yapı benzersiz bir kaledir. Siyâh ve beyaz cilalı ve parlak taşları vardır. (---) tarafına bakar bir yeni ve sağlam kale kapısı vardır. Kale içinde 40 adet hane, bir cami, cebehane ve yetecek kadar topları var, ama aşağı yerleşim yeri bakımlı ve şenliklidir,

.... (2.5 satır boş) ....

Şirin şehirdir. Bu şehir halkı Malatya'ya ve onlar bu Hısn-ı Mansur'a öğle vaktine dek varıp gelirler. Zira ikisinin arasında Kömür Dağı vardır. Güney tarafta Ayntab iki menzildir. Maraş bir gergi menzildir.

Osmanoğlu devletinde on adet Hasan (hüsn, hısn) isimli kale vardır. Evvelâ Erzurum'da Hasankalesi, Mahmudiye'de Hasanî Kalesi, Şehrezol'da Hasan Mazlum Kalesi, Diyarbakır'da Hasan Keyf, Malatya'da Hasan Badrık, Maan Dağı'nda Hasanâbâd, Trablus-Şam'da Hüsün Kalesi ve bu Hısn-ı Mansur meşhurları bunlardır. (---) (---) (---) (---) (---)

Oradan (---) tarafına saatte,

Simyat Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---) (---) (---) yapıcısı (---) (---) toprağında,

.... (2.5 satır boş) ....

Meliki'l-Afdal ziyareti: Mısır hâkimiyken cimriliği ve alçaklığından kul ayaklanarak bunu azlederek bu Simyat şehrine sürdüler. Üzüntü ve tasasından ağlayıp inleyerek öldü. Simyat'ın dut bağları içinde yüksek bir kubbede gamsız olarak yatar. *Allah rahmet eylesin.*

Oradan yine batı tarafa bakımlı ve şenlikli köyler içinden Maraş tarafına (---) saatte,

Sadr-ı Bâz (Doğan göğsü) Kalesi yani Besni Kalesi'nin özellikleri

Sadr-ı Bâz adıyla bütün tarihlerde yazılıdır ki "doğan gögsü" gibi belli amansız bir kaledir. Nice devlet melikleri Alâüddevle

elinden almaya niyetlendiler ama sahip olamadılar. (---) cildimizde hacc-ı şerife giderken Zülkadiroğlu (---) Bey ile bu kaleyi seyredip dolaştığımızı ayrıntılarıyla yazıldığından tekrara gerek yoktur.

Oradan yine güney ve batı tarafı arasında (---) saatte gidip,

Eski kale ve büyük şehir Maraş'ın özellikleri

Bunun da bütün özellikleri ve övgüleri (---) cildimizde yetmiş çeşit güzellikleriyle yazılıp övülmüştür, ama önceki seyahatimizde bu Maraş şehrinin eski kalesini ve eski Maraş şehrinin zeminini ve nice eserlerini görmemiş idik.

(Maraş'da) Yeni gördüklerimizi bildirir

Bu yeni şehrin kıble tarafında, hâlâ bağların olduğu zemininde eski Maraş büyük şehir imiş. Hâlâ yapı kalıntıları bellidir, viran olmasının sebebi odur ki Hazret-i Ömer *radiyallahu anh* halifelikleri zamanında bizzat kendileri Kudüs-i şerifi feth edip,

"Ayâ kayser ülkesi nice ola?" diye birkaç bin Müslüman gaziler ve Düldül-süvârisi Esedullah Hazret-i Ali ile Haleb'e, Ayntab'a, Kayseriye'ye ve Maraş Arz-ı Mukaddes'in sonudur diye gelip Maraş kayseri olan Cimcime'ye ve Maraş halkına bir mektup yazıp Esved ibn Mikdâd ile mektubu Cimcime kaysere gönderir. Mektup okunur,

"Evvel bir Allah, ikinci olarak onun peygamberi Muhammed levlâk, üçüncüsü Çâr-yâr-ı güzin adına mektubumuz ulaştığında evvelâ din-i mübini kabul edesiz, ikinci olarak kaleyi teslim edesiz, üçüncü olarak harac kabul edesiz" der.

Mektupta yazanları bu şekilde işittiklerinde derhâl Maraş kavmi şehri boş bırakıp Şir Dağı'na kaçarlar. Esved ibn Mikdâd bu hâli gördüğü şekilde Hazret-i Ömer'e ve Hazret-i Ali'ye bildirince bütün sahabeler bir yere toplanıp,

"Maraş boş ve viran kala" diye beddua edip yine Kudüs'e ve Medine'ye giderler. O sebepten eski Maraş harap olur.

Daha sonra (---) tarihinde Alâüddevle Zülkadiriye yani Maraş sahibi olup bu Maraş'ı imar eder. Ufak tefek bu kaleyi, bir vadinin ortasında Şir Dağı'nın eteğinde Omuzu Keçili adlı bir tepe üzerinde Maraş Kalesi'ni yapar. Daha sonra Süleyman Şah yeniden bu kaleyi yapıp içine er koyarak Maraş eyaletine mutasarrıf olduğu daha önce ayrıntılarıyla yazılmıştı.

Şir Dağı'ndan bu şehre *[62a]* bir akarsu gelir. İsmine Pınarbaşı derler. Bir mesire, gezinti ve dinlenme yerdir. Şehrin bütün maarif erbabı orada cilvelenirler. O su şehre girip sekiz adet un değirmeni döndürür. Şehrin kıble tarafında Elmalı Köyü tarafından bir nehir daha şehrin bahçeleri içinde akarak 16 göz değirmen daha döndürür. Bu 24 göz değirmen tamamen vakıftır. Bunlardan şehir içinde Alâüddevle Camii avlusundaki değirmen gayet hızlı değirmendir. Bütün kalabalık cemaat bunun musluklarından abdestlerini tazelerler.

Bu şehrin (---) tarafında yaylak yüksek bir dağ vardır. İsmine (---) (---) (---) derler, bir yüksek dağdır ki anlatılmasında dil kısa kalır. O yüksek dağın ta en yüksek yerinde büyük bir havuz vardır, sanki göl gibidir. İsmine Karagöl derler. Maraş şehrine üç saat yerdir. Bu Karagöl havuzu yakınında büyük bir sarnıç vardır. Uzunluğu ve genişliği dörder yüz adımdır. Eski zamanlarda Cimcime kayserin bu yaylalarda ve Göksun Yaylası'nda 70.000 sürü koyunu, keçisi, camusu ve sığırı var imiş. Bütün çobanlar bu hayvanları sağıp bol sütünü bu havuza dökülür, oradan Maraş şehrine üç saatlik yer altından beyaz mermer kariz (yer altı su yolu) ile Cimcime Sarayı'nda havuzlara dökülüp oradan bütün halka halis süt dağıtılırmış. Geri kalanı Keykavus mutfağında kullanılıp gelen giden yolculara sütlü aş dağıtılırmış.

Bu kayser Cimcime öyle debdebeye sahip imiş ki mutfağına, diğer ihtiyaçlarına ve bütün koyunlarına her gün yetmiş katır yükü tuz harcanır imiş. Tâ bu derece bir Cem şanlı Rum kayseri imiş. Anın zamanında bu Maraş öyle mamur imiş ki şehrin bir ucundan bir tarafına horoz damdan dama sıçrayıp bir tuzağa yakalanmazmış. Hâlâ yine bakımlı bir süslü şehirdir.

Bu şehrin doğu tarafı dağları ardı Elbistan Sahrası'dır. Orada bir nehir akar ki (---) dağlarından gelir Aksu derler, Maraş ve Ayntab'ın bütün pamuk ve pirinci onda hasıl olur. O nehrin beri tarafı Maraş'dır, öte tarafı Ayntab'dır ki arasında Şir Dağı vardır. Tâ Arafat Dağı'na ulaşan yüksek bir dağdır. Bu dağlarda ve beldelerde tamamen Türkmen kavmi oturmaktadırlar ki eski dili konuşurlar. İlk dilleri Tatar-ı Buhara'dan (---) (---) (---) (---) (---) kalmıştır.

Sahih Etrak (Türk) dili: On iki türde konuşurlar. Bu kavmin ilk çıktıkları yer, Mâveraünnehir'de Mahan şehridir. Buradan çıkıp Dânişmenoğulları, Akkoyunluoğuları ve Selçuklular ile ilk

önce Anadolu'nun bu diyarlarına ayak basıp her biri birer ülkeyi istilâ etmişlerdir. Türlü türlü özel lehçeleri vardır. Eski Türk dili Tatar dilidir. Onların da on iki çeşit dilleri (lehçeleri) vardır. Bu Türkmen dili onlardan ayrılmadır.

Türkmen dilinin anlatılması

Aded hesapları yine bir, iki, üç, dört, beş, diye vd. sayarlar, ama diğer ıstılahları (kelimeleri) yazılır. Evvelâ:

Cenâb-ı Bârîye Çalap Allah derler.	*yalavaç* peygamber	*yüce Çelep* yüce Allah
heykel tılsım	*eyne* cami	*mezgit* mescit
fakı imam	*ünlen* müezzin	*Kancarıdaydın* Nerede idin?
acarlı yeni	*arvana* dişi deve	*Darcıkma* Darılma!
Onat düz Eyi eyle!	*Kancarı yılıgan be* Nereye gidersin bire?	
gümeç ekmek	*levaşa* ekmek	*pişi* ekmek

Kızlarının ve kadınlarının isimleri: Zahrufâ, Çiğdem, Mavzine, Aşide, Cam Cameb, Gülhan, Gülcan, Gülfam, Susam, Canzar, Lelezar, Cuybar, Hüma, Asida, Ayşa, Ayişe, Hücan, Hündü, Döndü.

Türkmen cariyelerinin isimleri: Yumalak, Dumalak, Peymene, Erbiye, Naric, Narice, Hava, Rehan, Surhan, Meneyşe, Varka.

Türkmen kölelerinin isimleri: Mısmar, Yüzulu, Yüzkulu, Yaşar, Fehred, Kahraman.

Türkmen seçkinleri erkek isimleri: Elemşah, Kılıçalp, Dişbudak, Korkut, Boğaalp, Musladin, Yezid, Mezid, Mevzud, Merden, Seyfali.

Türkmen kabilelerinin isimleri: Evvelâ Zülkadirlioğlu, Karakeçili, Deveyli, Akkoyunlu, (---) (---), Mamaylı ve Pehlivanlı

bütün Türkmenlere serdardır. Kaçarlı, Dermelik, Yuvacık, Keçeli, Avşarlı, Avcılar, Dedeler ve Torunlar. Bunlar bütün Beğdili kabilesi sayılıp Arapkir ile Divriği arasında Sarıkeçili Dağı'nda yaylarlar.

ballı gara harnup	*kekremsi* şarap	*dutuk* duvak
helat hil'at	*Muhıdı geyen mi* Ferace giyer misin	*Bargım yavıncıdı* Karnım ağrıdı

Çöngeldim
Kocadım.

Bu-gaz ancılayın düz neccâr
Bu kere şöyle yap dülger! *[62b]*

kıranda şarlı kekremsi hörpüldedir.
Taşrada şehirli şarap içerler.

Irmağa çimen mi uşak?
Suya girer misin oğlan?

Naşı avanla heleşi mi eden hemi uşak
Bilmediğin adamla söyleşir miydin oğlan?

Eyne damının fakı muzallakıdır şu kişi
Camiin büyük imamıdır o kişi.

ham halet çerçi esvâbı	*şarıkdı* Şehirli oldu.	*sındı* makas
emcik meme	*damdazlak* çırçıplak	

Derimde bana oyan mı deyen be uşak
Çadırda bana benzeyeyi mi dersin bre oğlan?

Gıllı gışlı şarlı gara hörpüldedirler
Kinli kibirli şehirli kahve içerler.

alat samat tez fevrice	*Öykünen mi kişi* Uyar mısın adam?	*Be niden şu çepeli* Bre neylersin su murdarı?

Belki dehleye gen yerden el bizi de danlayalar kişi
Belki gözde uzak yerden halk bizi acebleye adam!

gözgü	*tuşuma geldi*	*gökçek*
ayna	- Fikrime geldi.	güzel
Cıllıkdırır bağrım	*tahıl*	*dehle*
Oynadır yüreğim.	buğday	gözet

Birikdi alan yere cum cumât
Bir yere geldi meydana cümle cemaat.

Çokuşman kızan	*taraş*	*göblez*
Üşmen oğlanlar!	zağar	küçük zağar
yitken	*tula*	*maftıl*
tazı	zağâr	pazubend
Avnadım	*haşal it*	*sankı*
Yuvarlandım.	uyuz köpek	bengi

Bu Türkmenlerin nice yüz türlü özel lehçeleri vardır ki birbirlerinin dillerini tercüman ile anlarlar, ama hepsinden Çağatay Türklerinin dili fasihdir. Moğol kavmi, Boğol kavmi, Kozak Etraki kavmi, Heşdek kavmi, Dağıstan kavmi, Lezgi kavmi, Kumuk kavmi, Buhara Tatarı kavmi, Urumbat Nogayı kavmi, Ulu Nogay kavmi, Kiçi Nogay kavmi, Şıdak Nogay kavmi, Haydak kavmi, Kırım Badrakı kavmi ve (---) (---) (---) kavmi, bunların tamamı Tatar Türkü dili konuşurlar. Türkmen ve Osmanoğulları da tamamen bunlardandır.

Ama Kalmuk Tatarı, Çin, Fağfur, Hıta, Hoten ve Moskov ötesinde karanlık dünyaya varıncaya kadar Kalmuk kavmi başka Tatar'dır. 12 taifesi şahları ve padişah şehzâdeleri olup 12 adet dilleri var ki birbirlerinin dillerini anlamaları ihtimâlleri yoktur. Cihanı tutmuş bir alay kavimdir. Moskov kralı, Fağfur ve Kozak taifesi bu Kalmah (Kalmuk) kavminden bıkıp usanmışlardır. Cenâb-ı Allah Yeryüzünde iki kavmi hesapsız yaratmıştır. Biri Mısır bölgesinde on iki melik hükmünde Karalar kavmi, çoktur. Biri de bu Kalmak kavmi çoktur. İnşaallah mahalliyle bu Kalmak kavimleri de yazılır. Hemen Cenâb-ı Bârî beden sıhhati, tam seyahat ve son nefesde iman nasip ede! Bu Maraş şehrini seyredip dolaştıktan sonra Maraş'dan batı tarafa (---) saatte,

Maraş Karsı Kalesi'nin özellikleri

Osmanoğlu devletinde üç Kars vardır. Biri Erzurum Karsı, biri Silifke sancağında Karataşlık Karsı harap olmada bir beldedir; biri de bu Maraş Karsı'dır.

Kars'ın isimlendirilmesinin sebebi odur ki (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve yapıcısı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Maraş toprağında sancakbeyi tahtıdır.

Sancakbeyinin hâssı (---) akçedir. Zeamet sahipleri (---) timar sahipleri (---) alaybeyi ve çeribaşısı vardır. Savaş sırasında paşasının askeri ile toplam 800 asker olup sefer eşerler. 150 akçe kazadır. Tamamı (---) adet nahiye köylerdir. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve muhtesibi vardır.

Kalesi (---) üzere dörtgen şeklinden uzunlamasına bir taş yapı güzel kaledir. İçinde toplam (---) hane ve camii var, ama çarşı pazarı yoktur. (---) bakar bir kapısı var.

Aşağı varoşun tamamı (---) adet toprak örtülü bağlı, bahçeli ve âbıhayat sulu bakımlı kasabadır. Şehir (---) den (---) küçük nehri akıp edip iner, (---) nehrine katılır. Bu şehrin genellikle halkı Mamalı Türkmenî'dir (---).

.... (3 satır boş) ....

Oradan yine batıya (---) saatte Celâlî olan Gürcü Nebî şehri Develi (---) tarafımızda kalıp (---) saatte,

Sarıkamış Köyü menzili: bağlı ve bahçeli bakımlı ve *[63a]* şenlikli eski kenttir. Oradan (---) saatte,

Göksun Dağı Yaylası'nın özellikleri

(---) (---) suresinde *"Göklerin ve yerin kilitleri O'nundur..."* [Zümer, 63] âyetinin yorumunda *"mekâlîd"* kelimesi kilit manasına inmiştir. Yani yeryüzünü mekalidler ile kilitledim. yani dağlar ile kilitleyip "Yeryüzünü dağlar ile kilitledim" manasıyla bütün tefsirciler yorumlamışlardır.

Nebe suresinde *"Biz, yapmadık mı arzı bir döşek"* [Nebe, 6] âyeti de o manayı verir. Yani "Habibim Muhammed'im! Biz dağları yeryüzüne kilit ve direk yarattık" buyururlar.

Zira yeryüzünde ulu dağlar olmasa yeryüzünü titreme sarardı. Kara ve denizler seyyahları ve gece gündüz dünya gezgini olan *Papamonta* yazarı, *Atlas, Minör* ve *Coğraf* kitâbları yazarlarının sağlam görüşleri üzere yeryüzünde toplam 148 adet ulu dağ vardır ki yukarıda yazılmıştır.

Bu Göksun Yaylası Dağı da anılan 148 yüksek dağın birisidir. Öyle yüksek bir dağdır ki övgüsünde felekteki melekler acizlerdir. Öyle büyük bir dağdır ki on kere yüz bin (bir milyon) adam ve yüz kere yüz bin (on milyon) hayvan yaylasa rahatça ve genişçe gezip dolaşırlar.

Konya eyaleti ve Maraş eyaleti halkı ve nice boy Türkmenleri bu yaylada cilvelenirler ancak birbirlerinden haberleri olmaz. Bu yüksek dağda olan otlar, bitkiler, çiçekler ve ispeçar (deva otları) bir ülke yaylağında yoktur. Ancak Erzurum ensesinde Bingöl Yaylası'nda hadsiz hesapsız otlar vardır.

Nice bin kaynak akarsular var ki her biri birer âbıhayattan nişan verir. Böyle geniş bir dağdır. Hatta 922 [1516] tarihinde I. Selim Şah İran ülkesi şahı Şah İsmail üzerine sefere giderken Zülkadriyye sahibi Sultan Alâüddevle Mısır'da Sultan Gavrî'nin kışkırtmasıyla Osmanoğlu askerinin ilerisini ve gerisini yağmaladığında Selim Han Sultan Gavrî'ye mektuplar göndererek,

"Şu Alâüddevle'yi zabt edin, İslâm askeri geçiş yeri üzerinde yol kesicilik eder. Hakkından gelin yohsa hakkından gelirim" diye mektuplar gönderdiğinde Gavrî mektubu okuyup yazdığı cevapta,

"Hakkından gelmeye kâdir isen gel" deyip Selim Han'a mektup gönderir. Bir mektup da Alâüddevle'ye gönderip,

"Göreyim seni Şah İsmail'e nice yardım edersin" der.

Selim Han Çıldır (Çaldıran) Sahrası'nda Şah İsmail ile ceng ederken görse ki 20.000 kırmızı şalvarlı Mısır silâhşörü pür-silâh asker ve 20.000 Alâüddevle'nin Zülkadirli, Mamaylı, Pehlivanlı ve Yeni-illi Türkmen askeri ve şah askeri, Selim Şah'ı askeriyle ortaya alıp kıra kıra imha etmek üzere iken Cenâb-ı Bârî yardım edince yardım rüzgârı Selim Han tarafına esti. Bütün Mısırlıları. Türkmenleri ve Şah askerini tamamen kılıçtan geçirdi. Şah İsmail ancak 70 adet kimse ile Azerbaycan'a can attı. Selim Han İran ülkesi şahının yedi adet beylerbeyilik yerlerini feth edip İstanbul'a geldi.

Oradan dört mezhep şeyhülislâmlardan sağlam fetvalar alıp Mısır Sultanı Gavrî'nin Kızılbaş'a yardım ettiği için üzerine sefer açtı. Selim Han Kayseri'ye geldiği sırada Maraş hâkimi Alâüddevle bu Göksun Yaylası'nda 100.000 asker toplayarak Selim Han'ın Mısır üzere gitmemesine uğraşıp türlü türlü yol kesicilikler

ederken Selim Han veziriazamı olan Tavâşî Sinan Paşa'yı ve Vezir Ayas Paşa'yı 40.000 asker ile Göksun Yaylası'na gönderdi.

Alâüddevle ile öyle büyük bir ceng ettiler ki Osmanoğlunun 11 büyük cenginin biri de bu Göksun cengidir. Sonunda Tanrı'ın emriyle Sinan Paşa galip gelerek zafer elde etti. Sultan Alâüddevle'yi yetmiş boybeyleriyle ve yetmiş adet beyleriyle tamamen katl etti. Selim Han kellelerini mektuplar ile Gavrî'ye gönderip, "İşte haklarından geldim, hazır ol vaktine!" diye haber gönderdi. Gavrî, 100.000 asker ile Mercidabık Sahrası'nda yenilince Mısır'a kaçar. Hâlâ Mısırlıların kemikleri Mercidabık Ovası'nda öbek öbek yığılıdır. Türkmen kemikleri Göksun Yaylası'nda yığın yığındır ki hâlâ Alâüddevle'nin kabri ve 70.000 Türkmen bu Göksun'da gömülüdür. Diller ile anlatılmaz ve kalemlerle yazılmaz. Övülmeye ihtiyacı olmayan güzel bir yayladır. Oradan yine batı tarafa (---) saatte,

Künek Köyü menzili: Bağlı, bahçeli, âbıhayat sulu ve kiliseli Ermeni köyüdür. Bu yaylanın batı tarafı Kayseri toprağıdır. Oradan yine batı tarafına (---) saat gidip,

Değirmen Boğazı menzili: 500 haneli bakımlı ve kiliseli Ermeni köyüdür.

.... (1.5 satır boş) ....

Oradan batı tarafa (---) saatte, *[63b]*

Kayserlerin taht yeri, büyük şehir ve eski yapı Kayseri Kalesi'nin özellikleri

İlk yapıcısı Hazret-i Zekeriyya zamanında Kayser Erciş'dir. Nice kraldan krala geçmiştir. Sonunda Hazret-i Ömer'in halifeliği zamanında kayser Melik Harkil tamir ederek gâh bunda kalırdı ve gâh Konya'da Meram Bağı faslı ederdi.

Harkil'in bir kardeşi Kayser Cimcime Maraş'ı yaptı. Bir kardeşi Kayser Sives, Sivas Kalesi'ni inşa etti. Birbirine denk büyük şehirler idi ki o zamanda Mısır, Şam ve Irak'dan sonra bu üç şehre benzer şehir yok idi, ama bu Kayseri, Maraş ve Sivas'dan fazla bakımlı, süslü ve sağlamlık üzere yapılmış idi. Kayseri derya gibi askere sahip idi ki bütün askerleri Rum taifesi idi. Onun için bu şehir Rum beldelerindendir.

Kısacası Hazret-i Ömer *radıyallahu anh* bizzat Kudüs'ü feth edip 80.000 askere Halid ibn Velid hazretlerini başkumandan ederek Peygamberimizin hicretinin (---) tarihinde bu Kayseri'yi

feth edip içine yetecek kadar azeban askeri koyduktan sonra Halid, Medine'ye gider. Kayser ülkesi küffarı yine cünüp askeriyle gelip bu kaleyi kuşatırlar. Bütün sığınan Müslüman gazileri şehit edip kaleyi istilâ edecek sırada bu kalenin (---) tarafı ensesine eğimli dağdan bir büyük ordu mavi renkli sancaklarla ortaya çıkıp bütün küffârı kırarlar, ama bütün küffârın pis leşlerinde silâh âletlerinden bir yara bulunmaz. Ancak bütün fecerelerin dudaklarının sağ tarafları yaralı olup ölmüşlerdir.

Daha sonra bu Kayseri boş ve atıl kalıp bir hiç bir kral istila etmeye cesaret edemedi.

Bu "Kayseri'yi istîlâ ederiz" diyen küffarları Kayseri ensesinde dağdan ortaya çıkan Ricâlü'l-gayb askeri, küffarı kırdığı için hâlâ Kayseri'ye yakın büyük dağ Er-ceyş Dağı yani erenler askeri dağı demeden meşhur galat Ercis (Erciyes) Dağı derler.

Gerçekten Kayseri Kalesi bu yüksek dağın (---) (kuzey) tarafı eteğinde yüksekçe havadar bakımlı bir şehirdir. Halk dilinde Kayseriyye derler, ama doğrusu Kaysariyye'dir, zira yapıcıları kayserlerdir ve kayserler taht merkezidir. Ancak sin harfi ile sad harfının ses benzerlikleri olduğundan meşhur galat evlâdır diye Kayseriyye derler.

O zamanda Rum keferesi meliklerine Rum kayseri derlerdi. Bunun çoğuluna kayasıra derler. Meselâ Irak padişahlarına kisra derler. Birkaç kisraya ekâsire derler. Yemen melikleri biraraya gelse tebâbia derler.

Daha sonra bu Kayseri (---) sene boş yatıp kör Harkil kayser oğlu (---) adında kötü isimli, inat uğursuz velet inat edip bütün ülkelerden adam sürerek Kayseri'yi imar eder. Mekke, Medine ve Kudüs taraflarına çeri (asker) çekmeye başladığında hicretin (---) tarihinde Muaviye, Şam'da Emevîoğulları halifesi iken 80.000 askere Hazret-i Ubeyde ibn Cerrah'ı kumandan edip zorla ve kahren yetmiş günde bilek zoruyla ile Rum keferesi elinden Kayseri'yi feth eder. İkinci fatih Muaviye, Ubeyde ibn Cerrah eliyle, oldu.

Daha sonra hicretin (---) tarihinde Abbasîoğullarından el-Musta'sım-billah'ın Bağdad'da Hülagu Han elinde helâk olduğunu kayser fecereleri duyunca fırsatı ganîimet bilip yine Kayseri'yi istilâ ederler. Tâ (---) tarihine gelinceye kadar küffar elinde kalıp bu tarihte Mahan ülkesinden Dânişmendliler, Çobanoğulları ve Selçuklular çıkarak Rum ülkesini feth ederler.

Anılan senede bu Kayseri Kalesi'ni Sultan Alâeddin 476 [1082-83] tarihinde kefereden elinden feth ederek üçüncü fatih olur. Kayserler bu senede Tanrı'ya hamd olsun son bulur, halen günümüzde de Kayseri Kalesi İslâm elindedir, ama Türkmen kavimleri zorla zapt ederler. (---) tarihinde Osmanoğullarından (---) tarihinde Sultan (---) Han fethidir. Daha sonra Süleyman Han yazımı üzere Karaman eyaletinde Kayseri paşası sancağı tahtıdır. Beyinin kanun üzere hâss-ı hümâyûnı (---) akçedir.

Zeamet sahipleri (---) ve timar sahipleri (---), alaybeği ve çeribaşısı vardır. Paşanın askeriyle toplam 1.500 mükemmel askerdir. 500 akçe pâyesiyle 300 akçe şerif mollalıktır. Nahiyeleri toplam (---) adettir, bakımlı ve şenlikli nahiyelerinden mollasına bir senede, 5.000 guruş hâsıl olur. Paşasına 40.000 guruş hâsıl olur. Nice kere arpalık şeklinde üç tuğlu vezirlere bağışlanmıştır.

Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, şehir naibi, muhtesibi, şahbenderi, sipah kethüdayeri, dergâh-ı âlî yeniçeri serdarı, kale dizdarı ve (---) adet kale neferatları vardır.

Kayseri iç kalesinin şekilleri: Evvelâ şehrin kuzeyi tarafındaki Erciyes Dağı eteğinde yüksek bir tepe üzerinde Rum melikleri fil cüssesi kadar yontulmuş taş ile sağlam olarak yaptı. Daha sonra Dânişmendliler Rum elinden feth edip daha genişletip imâr etti, ama hâlâ şenlikli olan yeni Kayseri bu eski Kayseri'den 8.000 adım uzakta bir bakımlı ve süslü şehir, eski yapı sağlam kaledir. Sivas şehri bu Kayseri'nin doğu tarafında beş menzil yerdir.

Bu iç kale kapısı (---) tarafına bakıp kapının kemeri üstünde karşı karşıya ve yan yana biri arslan ve biri kaplan *[64a]* heykelleri vardır. Bu kapıdan içeri zahire ambarlarına darı, buğday, pirinc ve peksimat tâ fetihden beri durur ve gönden akçe vardır. Ve diğer silâhları ve cebehane hesapsızdır.

Tamamı 200 hanedir. Mevlâhane Mahallesi, Kazancılar Mahallesi, Kiçikapu Mahallesi. Kale kapısından çıkınca attarlar, berberler ve köhne çizmeci dükkânları vardır. Dizdar kapısı önünde bahçe ve şadırvanlar ile şenliklidir.

Kayseri şehrinin anlatılması: Aşağı şehir bir düz geniş zeminde dörtgen şekilli yontulmuş taşlar ile yapılmış geçmiş melikler yapısı bir köhne kaleli büyük varoştur. Şehir altında Koyun Köprüsü Nehri'ne Gerezler Suyu derler. Bu büyük varoş (---) bin kiremitli ve toprak ile örtülü büyük saraylar, eski yapı iki katlı

ve tek katlı bakımlı hanelerdir. Bu varoşun çevresi fırdolayı eski surdur.

Tamamı (---) adet varoş kapularıdır. Evvelâ Boyacı Kapısı ve Kiçi Kapısı güneşe bakmaktadır. Mahkeme yakınında Asarönü Kapısı doğuya açılmaktadır. Odunpazarı Kapısı kuzeye meyillidir ve Atpazarı Kapısı kuzeyde paşa sarayı yakınındadır.

Bu kapıların etrafında olan varoş duvarı fırdolayı Kayseri şehri (---) adımdır ve bu surun etrafı hendektir. Kış günlerinde bu büyük hendek su ile dolar. Bahar günlerinden bu hendek içine bostan ekerler, güzel sebzeleri olur.

Mahallelerinin isimleri: Tamamı (---) adet mahalledir. Evvelâ Büyük Çeşme Mahallesi, Küçük Çeşme Mahallesi, Müftü Hamamı önündedir, İshak Çelebi Mahallesi, Sayacı Mahallesi, Katırcıoğlu Mahallesi, Oduncu Mahallesi, Fırıncı Mahallesi, Tekkeovası Pazarı Mahallesi ve Kiçikapısı'nda Hüseyni (Hasinni?) Mahallesi, Kürtler Mahallesi, Hacı Kılıç Mahallesi, Hasır Mahallesi, Tabaklar ve Hacı İvazlar Mahallesi (---) (---) (---).

Seçkin sarayların adetleri ve isimleri: Toplam (---) adet ileri gelen sarayı vardır. Evvelâ bunlardan Atpazarı Kapısı yakınında Paşa Sarayı, büyük bir hanedir ki avlusu cirit meydanı kadar geniştir. Yer yer söğüt ağaçları gölgesinde sofalar ve âbıhayat çeşmeler vardır.

Dilâver Paşa Sarayı, Gerez Paşa Sarayı, Küçük Hasan Paşa Sarayı, Ali Çavuş Sarayı, Çiğ-delizâde Sarayı ve (---) (---) (---) (---) .

Kayseri camilerinin özellikleri: Tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ bütün camilerden eski,

Ebî Muhammed ibn Tâlib Camii: Dua kabul olunan hacet sahiplerinin ziyaret yeri ibret verici bir camidir ki diller ile anlatılıp tarif edilmez nur dolu bir camidir. Halk dilinde Ulucami derler. Bir uzun tuğla minareye sahiptir ki benzeri meğer Niksar şehrinde Melik Gazi Camii'nin minaresi ola. Kayseri şehrinde bundan büyük ve eski cami yoktur. Tamamen kârgir sağlam yapıdır. Bütün duvarları (---) ile kaplıdır. Avlusu baştan başa salkım söğüt ve sultan söğüdü ağaçlarıyla süslenmiştir. Bu camiye, Boyacı Kapısı ve Kadı Hamamı yakındır.

.... (1.5 satır boş) ....

Şeyh Emir Sultan Camii: Eski mabetgahtır (---) (---) (---).

Lala Paşa Cami, Osman Paşa Camii ve **Hacı Paşa Camii:** Bu üç adet cami Süleyman Han vezirleri yapısıdır ve onun zamanında Koca Mimar Sinan üstad eseridir.

Çiğ-delizâde Cami: Sivas Kapısı'nın iç yüzündedir ve kalabalık cemaate sahip bir minareli camidir. Ve,

Âhund Hanım Cami: Eski melik hanımlarından Âhund adında bir melike hatunun camiidir ki medrese ve imareti vardır ve cemaati çok boldur.

Katırcıoğlu Cami: Sanatlı bir minareli güzel bir camidir.

Kurşunlu Cami: (---) yapısıdır ki ortasında bir şadırvanı ve havuzu bulunan aydınlık bir camidir.

Elvan Camii: Bir uzun minarelidir ve Kurşunlu Camiye yakındır.

Hacı İvazlar Cami: (---) (---) (---) ve,

Hacı Kılıç Cami: Medrese ve imareti vardır. Tabahane yakınında bulunduğundan cemaati çoktur, evkafı gayet sağlamdır, imamları, hatipleri ve hademeleri mevcuttur.

Yeni Cami: (---) Kurşunlu gönül açan bir camidir. Dilâver Paşa Sarayı yakınındadır. Ve,

Diğer Yeni Cami: Süleyman Çelebi'nindir. Sahibi hayatta olduğundan evkafı sağlamdır.

Tabaklar Camii (---) ve **Gönül Camii:** Kiçikapısı'nda Hüseyni Mahallesi'ndedir, ama müferrih camidir.

Akkaş Çorbacı Camii: Yeni bir camidir ve hayrat sahibi hayatta olduğundan gayet bakımlı nur dolu bir camidir.

Mescitlerinin anlatılması: Tamamı (---) adet mahalle mescitleridir. Evvelâ,

.... (2.5 satır boş) ....

bildiklerimiz bunlardır.

Âlim medreselerinin anlatılması: Tamamı (---) adet ilim öğrenilen ders yuvalarıdır. Evvelâ,

Sultan Eretna Medresesi: Gayet sanatlı eski yapıdır.

Âhund Hanım Medresesi: Mübârek bir medresedir ki burada bir kere *Bismillâh* diyen mahrum kalmayıp elbette müfessir (Kuran'ı yorumlayan), muhaddis (hadis ilmiyle uğraşan) ve mü'ellif (yazar) olmuştur.

Hacı Kılıç Medresesi ve **Müftü Medresesi:** Sivas Kapısı'ndadır ve,

.... (1 satır boş) .... *[64b]*

Hazret-i Kur'an darülkurralarının anlatılması: Tamamı (---) adet Hazret-i Kur'an'ın öğretildiği yerlerdir. Önceki zamanlarda belde halkı hazret-i Kur'an'a riayet edip harflerin mahreçlerini gerçek hakkıyla icra edemezlerdi, ama günümüzde her camide Hafs kıraatı üzere Kur'an-ı Kerim okunur.

Peygamber darülhadislerinin anlatılması: Toplam (---) adet mahalde hadis ilmi okunur. Zira genellikle halkı zeki, zevk sahibi, bilgili, müellif, musannif ve zeka sahibi çok adamları vardır. Her camide ve her medresede hadis ilmi görülür, ama özel darülhadis yoktur.

Ebced okuyan çocuk mekteplerinin anlatılması: Tamamı (---) adet göz nuru çocuk mekteleridir. Bu şehrin ciğer-köşeleri gayet zeki, yetkin ve tez kavrayışlı olduklarından Kur'an hafızı ve *Muhammediyye* kitabı okuyanları gayet çoktur. Yukarıda yazılan camilerde elbette birer mektep bulunmaktadır. Evvelâ (---) (---) (---) mektebi (---) (---) (---) (---) (---).

Şanlı derviş tekkelerinin anlatılması: Tamamı (---) adet hırka giyen, dünyayı terk etmiş âriflerin mekanı tekkeler vardır. Evvelâ,

Hazret-i Celâleddin-i Rumî Tekkesi: Mevlevîhane'dir ki bütün maarif erbabı, fakirlik erenleriyle dopdoludur. Haftada iki kere Mevlânâ âyini edip semâ ederek bütün vefalı dostlar cilvelenirler. Bu tekkenin bahçe kapısı önünde bir âbıhayat çeşmesi vardır. Bütün dervişler onda susuzluklarını giderirler. Tekke içinde pek çok oda ve sofalar olup mutfak ile süslenmiş, semâhane ve mutrıbhane ile süslenmiş eski bir tekkedir. Ve,

Seyyid (---) ve **Seyyid Battal Cafer Gazi Tekkesi:** Şehrin (---) de Bektaşî Tekkesi'dir. Bütün fukarası âşıklardır. Gelen giden canlara nimetleri boldur ve Kırk Nisalar (kırk kızlar) burada gömülü olduğundan büyük ziyaret yeridir.

Kırk Nisa hikâyesi: Bu kırk hatun dokuz ay on günde anne rahimlerinden kırkı, bir kereden doğup yeryüzüne ayak basıp kırkı da kırkar sene yaşamışlardır. Her biri Râbia-i Adeviyye mertebesinde merd kişi sözünü işitmeden ve nâmerd yüzünü görmeden kırkı da açılmamış bâkire kırkar yaşında iken kırkı da bir anda ruhlarını teslim ederler. Garip ve acaip menkıbeleri vardır, ama biz kısalttık. Tanrı'nın hikmeti bir batında bir müddette kırk nisa vücûda gele ve hepsi kırkar sene yaşayıp bir anda merhume ola-

lar. Âyet "... *Allah dilediğini yapar"* [İbrahim, 27] *kudretiyle hükmeder.*

Kayseri'nin (---) tarafında Yılanlı Dağı'nda **Koyun Baba Tekkesi:** Bu da Bektaşî Tekkesi'dir.

Eski Kayseri yakınında **Kalenderler Tekkesi:** Eski tekkedir. Hâlâ birkaç adet Bektaşî fukaralarından fenâ-fillâh canlar vardır. Ara sıra şehre gelip birşeyler toplayıp onunla gıda ihtiyaçlarını giderirler.

Koyun Baba Sultan Tekkesi: Yılanlı Dağı'nda her yeri gören bir Bektaşî Tekkesi'dir. (---) (---) (---) tekkesi ve (---) (---) (---) (---) tekkesi ve,

.... (1.5 satır boş) ....

bildiğimiz tekkeler bunlardır.

Hayat suyu çeşmelerinin anlatılması: Tamamı (---) adet can bağışlayan tatlı su çeşmeleridir. Bunlardan şarâb-ı tahûr Mevlevîhane'nin bahçesi kapısı önündeki tatlı sudur. Ondan Büyük Çeşme Mahallesi'nde ve Küçük Çeşme Mahallesi'nde âbıhayat pınarlardır. Ondan Siremitli Çeşmesi, Kiçikapısı Çeşmesi, Paşa Sarayı Çeşmeleri, Kuyumcularbaşı Çeşmesi ve,

.... (1 satır boş) ....

Bunlardan başka daha nice yüz çeşmeler var.

Susamışlar sebilhanelerinin anlatılması: Tamamı (---) adet Kerbela Çölü şehitlerinin ruhları için can bağışlayan sebillerdir. Evvelâ şehrin sultan çarşısı kalabalığı mahallerinde ve bazı anayolların sağında ve solunda sanatlı yapı ile yapılmış can besleyen sebiller vardır.

Evvelâ **Kığlamaz sebili** ve **Hundiyye sebili** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bu anılan sebilhanelerin ve yukarıda yazılan hayat suyu çeşmelerin tatlı suları genellikle şehrin (---) tarafında bulunan Ayn-i Kines (Kines Pınarı) derler bir pınar gibi turna gözü sâf, berrak, duru bir Hallâk ve Rezzâk Allah yapısı Kevser suyudur ki bu Ayn-i Kines Germürî adlı bir (---) önünden çıkar. Nice bağ ve bostanları sulayarak akıp şehrin bütün imaretlerini sulayıp şehri imar eder.

Kervansarayların anlatılması: Tamamı (---) adet gelen ve giden yolcuların konuk olduğu kervansaraydır.

.... (1.5 satır boş) ....

Tüccar ve esnaf hanlarının anlatılması: Hepsi (---) adet esnaf ve tüccar hanlarıdır. Evvelâ Boyacı Kapısı'nda **Kığlamazzâde Hanı** kârgir kalabalık güzel bir handır. **Kapan Hanı** gayet kalabalık sağlam handır. **Gön Hanı** Uzun çarşı içinde kârgir yapı güzel handır. *[65a]*

Sultan çarşı pazarının özellikleri: Hepsi (---) adet sultan çarşısı dükkânlarıdır. Evvelâ bu Kayseri şehrinin Bursa, Edirne ve İstanbul gibi iki yerde kârgir yapı güzel bedestenleri vardır. Biri kuyumculardır ki bütün dünyanın değerli altınlı eşyaları ve nadir cevahir türü kap kacak bulunur. Cevher satan altın ustaları mücevher şeyler işlerler. Büyük bedestende zengin tüccarlar heybeler ile alış veriş edip nice bin türlü değerli kumaşlar satılır. Misk ve amber kokusu ihtiyaç sahiplerinin dimağlarını kokulandırır.

Ana cadde dükkânlarının anlatılması: Bunlardan Uzun Çarşı süslüdür ama Atpazarı yanında sâfî **Kapamacılar Çarşısı**'dır. Bunun sağ tarafında un kapanı vardır. Bütün ince has ve beyaz un bu yerde satılır. Acaip hikmettir ki bu şehirde un çuvalı içine yovanca otu kosalar unu on sene dursa aslâ çürümeyip yine has ve beyaz ekmeği ve çöreği olur.

İçkale kapısına çıkınca **Attarlar Çarşısı**'dır ki bütün ıtriyatın (güzel kokular) ve türlü türlü ilaçların güzel kokusundan gelen geçenlerin dimağları misk ve amber kokusu olur.

Attarlardan aşağı pâk u pâkize Selman-ı Pâk berberler dükkânlarıdır ki her birinde pâk etekli ve pâk yüzlü berber civanları vardır.

Ondan aşağı Papuççular Çarşısı, yani eski pabuc ve çizme yamayıcı dükkânlarıdır.

Ondan yine anayolun iki tarafı Karakeçili dükkânına varıncaya kadar tümden kapama (cüppe gibi üste giyilen bir giysi) ve zubun (bir çeşit iş önlüğü veya iç çamaşırı) işler terzi dükkânlarıdır. Ondan pâk ve pâkize ballı ve yağlı sözler eder bakkal civanları dükkânlarıdır. Muhtesib dükkânı bu mahaldedir ki bir sanat ehli sultan tartısına aykırı davranıp bir dirhem eksik vermeye kâdir değildir.

Bu mahal tamamen kasap dükkânlarıdır ki nice yüz adet boğazlanmış Karaman koyunlarını ve kuzularını parça parça edip her parçaya gül yaprağı takıp ve safran sürüp satarlar.

Bu kasapların alt yanında hâs ve beyaz çörekçiler ve börekçiler dükkânlarıdır ki türlü türlü biberli börek, bademli, susamlı ve çörek otlu çörek ve katmerli ve kaymak börek pişirirler. Tâ saraçhane başına varıncaya kadar böyle nimet pişer çörekçi, börekçi, aşçı, başçı ve türlü türlü hoşafçı dükkânlarıdır.

Muhtesib ağa dükkânını geçince **Arpacılar Çarşısı, Kazancılar Pazarı** ve **Semerciler Çarşısı**'dır.

Ondan iç kale önüne varılır ve sol tarafı Mevlevîhane bahçesi kapısıdır ve **Uzun Çarşı**'sı gâyet süslüdür. Tâ Uzun Çarşı başında son bulur.

Saraçhane ile Haffafhane Pazarı aydınlık, bakımlı ve kalabalık pazardır. Debbâhlar pazarı pâkdir, Ahi Evran pirleriyle mamurdur.

Odun Pazarı kale kapısı önünde olduğundan Odunpazarı Kapısı derler. Atpazarı Kapısı, Paşa Sarayı yakınındadır ve Koyunpazarı,

.... (2 satır boş) ....

Yaşlı ve gençlerinin yüz renklerinin anlatılması: Bu eski şehir Erciyes Dağı eteğinde olduğundan havası soğukçadır. Bütün halkı zinde ve yigitlik kârı özünde, kimi yüz'ünde ve kimi yüz altmıştan yüz yetmişe yetmiş buğday enli (benizli) ve siyah püskürme benli yaşlı ve genç adamları vardır. Bütün cesur, genç ve yiğit erler birbirinden yeğ server ve hünerverlerdir (---) (---) (---).

Mahbublarının özellikleri: Bu şehir Erciyes Dağı eteğinde bulunduğundan havası itidal üzeredir ve genellikle halkı düzgün vücutlu olup mahbub ve mahbubesi çoktur, ama mahbubu tez sakallanıp fetâ yiğit olup avlanmaya ve avan zümresine (ayak takımı) meyilli olurlar.

İleri gelenlerin ve seçkinlerin anlatılması: Evvelâ Dilâverpaşazâde Murad Paşa, Müftü Efendi, Nakibüleşraf Efendi, Ali Çavuş, Çiğ-delizâde, Akkaş Ağa, Kamışçızâde, Musa Efendi ve seyyidlerden eski müftü Kamışçızâde, Mulaylı Ali Ağa ve Hüseyin Efendizâde.

.... (1 satır boş) ....

Usta tabiplerinin anlatılması: Evvelâ bunlardan teşbihsiz mükemmel hekim, usta cerrah Elkayıranoğlu gayet üstaddır. Özellikle nabız ilminde sanki Restetalis'dir, ama sihir ilminde sanki eski kahin Kalimon hekim olmuştur. Bu şehirde Türkler hekime el-kayıran derler.

Usta cerrahların anlatılması: Evvelâ bunlardan Boyacı Kapısında zimmî Karakaş Ermeni gayet üstad cerrahtır. Cerrahlık ilmini tamamlamak için Frengistan'ın İspanya ülkesine gitmiştir. Hattâ bir adamın dişi ağrısa bir mavi su sürer dişin ağrısı diner. Eğer o dişi çıkartmak istersen o ağrıyan dişe bir kırmızı renkli su sürer kelpedene muhtaç eylemeyip o dişi kendi elinle çıkarırsın. *[65b]*

Bu cerrah Karakaş zimmînin iki oğlu var, biri Ucan ve biri Balıhan ikisi de benzersiz ve tartışmasız üstadlardır.

Şeyhlerinin anlatılması: Evvelâ halkın salihlerinden Ali Efendi, Şeyh, ilmiyle âmildir.

.... (1.5 satır boş) ....

Şairlerinin anlatılması: Bu Kayseri şehrinin kışı şiddetli olduğundan belde halkı ilimle meşgullerdir. Zeki tabiatlı ve tez anlayışlı olduklarından şairleri çoktur. Bunlardan Şehab Çelebi divan sahibidir. Hicranî Çelebi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ermişlerinin ve meczuplarının anlatılması: Evvelâ Uryan Derviş Mustafa, yaz ve kış gömleksiz gezer, ama şiddetli kışta İlâhî aşk ile gece ve gündüz kıpkırmızı çehre ile tere batmış gezer. Derviş Ahmed Halhalî, meczuplardan ermiş bir Tanrı eridir.

Erkek ve kadınlarının giyeceklerinin anlatılması: Evvelâ şehir ayanı tamamen saya çuka ile samur, zerdeva, tilki boğazı, nafesî ve sincap kürk giyip atlas kaftan giyerler. Orta hâlli olanları iskerled ve londura çuka ve boğası kaftan giyerler. Kadınları sivri takke giyip üzerlerine izar (çar) bürünürler.

Halkın dillerinin anlatılması: Evvelâ şehir zarifleri Farsça ve Arapça konuşurlar, ama halkın dili Etrak dilidir. "Abba", "Bre alatla", "Bre götüberi" şekilli sözleri vardır. Genellikle Ermeni dilini reâyâlarıyla konuşurlar, ama Kürt dilini ve Rum lisanını konuşamazlar.

Cana can katan güzel esen havasının anlatılması: Şehrin zemini Erciyes Dağı eteğinde olduğundan şehrin bütün hanelerinin yüzü kuzey tarafa dönüktür. O yüzden saba rüzgârı gibi bir tür ruhlara rahatlık veren havası vardır ki seher vakti kalkan can havayı kokladığında nesim havasını müşahede eder.

Beldenin ikliminin anlatılması: Batlamyus'a göre bu şehir gerçek ilmini üçüncüsünde ve örfî (yerel) iklimin on yedincisinin

ortasında bulunmuştur. Onun için enlemi (---) dir ve boylamı (---) saat ve derecedir. en uzun gecesi yine öyle bulunmuştur.

İmâristanının taliinin anlatılması: Bilgin Kolon'a göre bu şehrin imaret talii sünbüle burcu ve beyt-i utarid (Utarid-Merkür evi) turâbîde (toprak) bulunmuştur. Onun için her sene mahsulleri ve sebzeleri bolca olup ganimet olur (---) (---). Ve halkının tabiatları toprak gibi süflî mertebedirler.

Evlerdeki tatlı su kuyularının anlatılması: Tamamı 3.000 adet hayat suyu kuyularıdır. Elbette ve elbette her hanede birer ve ikişer kuyular bulunur.

.... (1 satır boş) ....

Tatlı su nehirlerinin anlatılması: Bu Kayseri şehrinin dört tarafında 117 adet arklar, kaynak ve akarsular vardır. Genellikle bu şehre eğimli olan Erciyes Dağı Yaylası'ndan doğan akarsulardır, ama şehrin alt yanında Koyun Köprüsü suyuna **Gerizler Suyu** derler. Adı geçen Koyun Köprüsü'nden geçip akarak Mazlumoğlu Köprüsü'nden iner Ali Köprüsü'ne varır. Ondan akıp Saz'a karışır. Ondan Yalınızgöz Köprüsü yanında büyük nehir Kızılırmak'a katılır.

Bir nehir de **Ayn-i Kines** derler. Germürî adlı yerden çıkıp şehri, bağ ve bahçeleri sulayarak iner ve Kızılırmak Nehri'ne katılır. Kızılırmak da Karadeniz kıyısında Bafra Kasabası yakınında Karadeniz'e karışır.

.... (1.5 satır boş) ....

Diğer nehirler yine Karadeniz'e karışır.

İbret verici yapıların anlatılması: Bu eski şehrin çarşısı dükkânları, han, cami, imaret, medrese ve diğer çeşit çeşit hayrat yapıları elden geldiği kadar yazılıp anlatılmıştır, ama şehrin batı tarafında Kızılırmak Nehri üzerinde bir saat şehre yakın iki kaya arasında Birgöz köprü adlı bir benzersiz köprü vardır ki Süleyman Han zamanında Koca Mimar Sinan ömrünün nice yıllarını geçirip var gücünü sarf ederek bir ebemkuşağı (gökkuşağı) gibi benzersiz köprü yapmış ki kara ve deniz seyyahları içinde meşhurdur. Bosna vilâyetinde Hersek sancağında Mostar Köprüsü ve bu Karaman eyaletinde Kayseri sancağında bu Yalınızgöz Köprüsü meşhurdur. Şehre yakın Koyun Köprüsü, Mazlumoğlu Köprüsü, Ali Köprüsü ve ibret verici Ulucami, kale binası ve,

.... (1 satır boş) ....

Hamamların anlatılması

Tamamı (---) adet hoş havalı hamamlardır. Evvelâ iç kalede,

Kadı Hamamı: Gayet iç açıcı hoş havalı ve çifte hamamdır.

Gürcü Hamamı: İç kalede tekli aydınlık hamamdır. Yine iç kalede,

Yeni Kadı Hamamı: Yeni yapı güzel bir hamamdır. *[66a]* Taşra varoşta,

Hundî Hanım Hamamı: Gayet eski hamamdır. Hattâ bazı tarihçiler Hekim Belinas'ın hikmet ilmi ile yapıp bir siric (meşale, kandil) kandili yağ ile hamam ve suyu ısınıp şiddetli sıcağına yıkananların tahammül edemediği sıcak olan hamam budur, derler.

Hazret-i Risâlet'in doğduğu gecesi siric kandili sönüp hamam muattal kalmıştır. Daha sonra Dânişmendliler melikelerinden Hundî Hanım bu hamamı tamir etmiştir diye tarihçiler yazmışlardır, ama nice yaşlı adamlar o Hekim Belinas'ın tılsım ilmi ile yaptığı hamam eski Kayseri'de yapı kalıntıları, nice kubbeleri kandilinin külhanı yeri bellidir dediler. Sorumluluk anlatana aittir, ama hakîr görmedim. Bu hamamın özellikleri aşağıda şehrin özellikleri yazıldığında yeriyle yazılır. Yine aşağı kalede,

Hüseyin Paşa Hamamı: Süleyman Han asrında Koca Mimar Sinan yapısı olduğundan gayet sanatlı güzel tarhlı hoş yapı aydınlık bir hamamdır.

Paşa Hamamı: Bu da Koca Mimar Sinan yapısıdır ki Süleyman Han Irak-ı Acem seferine giderken girmiştir.

Meydan Hamamı: (---) (---) (---).

Sultan Hamamı: (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Salahaddin Hamamı: Gayet hoş eski hamamdır.

Kadınlar için ona bitişik bir hamam daha vardır. Bu hamam önünde kale hendeği kenarında bir İrem Bağı gibi cennet bahçesinden nişan verir bir bahçesi vardır. Hamamdan sonra nice canlar bu bahçede cananlarıyla can sohbeti ederler.

Eski Pamukçular Hamamı: (---) (---) (---) (---).

Gerez Paşa Hamamı: (---) (---) (---) (---).

Tekke yakınında müftünün yeni hamamı oldukça iç açıcı, rahat, geniş, pâk ve aydınlık temiz hamamdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

İleri gelenlerin özel hamamlarının anlatılması: Tamamı (---) adet ileri gelen ve ayanın saray hamamları vardır ve gerçekte muhakkakdır ki sicillâtta yazılıdır. Bütün ileri gelen, eşraf ve devlet ayanı "Şehr-i Kayseri'mizde bu kadar saray hamamlarımız vardır" diye övünç vesilesi ederler.

Erkeklerin isimlerinin yazılması: Genellikle ileri gelenlerinin isimleri Mehmed, Ahmed, Mahmud, Mustafa, Halil, Ali ve Veli olduğundan başka lakaplı adamları çoktur. Meselâ Caferoğlu, Hatiboğlu, Sinzâde, Budakzâde, Akkaş, Karakaş ve Salbaş gibi nam sâhibi adamları vardır.

Kadınlarının isimleri:

.... (2 satır boş) ....

Kölelerinin isimleri:

.... (2 satır boş) ....

Cariyelerinin isimleri:

.... (2 satır boş) ....

Kiliselerinin isimleri: Tamamı (---) adet rahip, bıtrik ve kıssis kiliseleridir, ama bunlardan Kiçikapısı'nın iç yüzünde iki adet eski kilise vardır. Tâ Kör Kayser Harkil'in zamanından kalmıştır. İkisi de Ermenilerindir. Bütün Hıristiyan milletler arasında saygın kiliselerdir. Mevlevîhane yakınında bir kilise de Rumlarındır, ama Frenk kilisesi yoktur. Bir tapınak (havra) Yahudilerindir.

.... (2 satır boş) ....

Güzel havasının özellikleri: Rum ülkesinin ortasında Erciyes Dağı'nın kuzey, yıldız ve batı tarafı açık olup faydasız lodos rüzgârı tarafı kapalı olduğundan yaz aylarında güz günlerinde daima havası saba rüzgârı ve nesim rüzgârıdır.

Hububat ürünlerinin anlatılması: Bu şehir âlemin yaratıcısının ihsanıyla yazda kışta yerli yerince yağmur yağıp zemini sulayıp 77 çeşit hububat, yeşillikler, 77 türlü sebzevat ve otlar hasıl olur. Genellikle buğdayı ve arpası meşhurdur.

Sanatları ve kazançlarının anlatıması: Bu şehirde gerçi bütün sanat ehli mevcut olup işleri ve sanatları beğenilir ama dağlarında mazısı gayet çok olduğundan debbağlar keçi derisini tabaklayıp sarı sahtiyan yaparlar, sanki altun sarısıdır ki insanın yüzünün rengi belli olur. Hattâ halk dilinde darb-ı meseldir ki

"Kayseri sahtiyanı gibi gıcır gıcır öter" derler. Pabucu, mesti ve içi dârâyili (İran'da dokunan renkli ve kalın bir kumaş) sarı tabanlı çizmesi yeryüzünde yoktur. Bütün vezirlere hediye gider. (---) (---) (---) (---) *[66b]*

Yiyeceklerinin anlatılması: Evvelâ hâs ve beyaz ekmeği, lavaşa yufkası, katmer çöreği, katmerli baharatlı böreği, lahm-ı kadid (kurutulmuş et) adıyla meşhur olan kimyonlu ve baharatlı sığır pastırması ve kokulu et sucuğu yeryüzünde yoktur. Padişahlara hediye gider.

Susuzlukları giderici içeceklerin anlatılması:

.... (2 satır boş) ....

Meyvelerinin anlatılması:

.... (2 satır boş) ....

İmaret aşevinin anlatılması: Bu bakımlı şehir içinde eski zamanlarda kırk yerde ziyafet evi imareti var idi ki gelip giden yolculara ay ve yıl nimetleri bol bol dağıtılırdı. Hâlâ mamur olan imareti Hundî Hanım'ın ve (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cennet bahçelerinin anlatılması:

.... (2 satır boş) ....

İrem Bağları gibi mesire yerlerinin anlatılması: Tamamı 103 adet gezinti yeri, dinlenme yeri ve seyir yeri vardır. Evvelâ bunlardan,

Hisarcık Mesireyeri: Şehrin (---) tarafında Erciyes Dağı'nın eteğinde âbıhayat sulu ve çemenzârlı bir ağaçlıklı teferrüc yeridir ki Rum, Arap ve Acem'de türlü türlü kirazı meşhurdur.

Şehir içinde yaşlı insanlara **Mevlevîhane Mesireyeri.**

Atlılara eski Kayseri'de **Bektaşî Tekkesi Mesireyeri**. Ve yine yaşlı insanlara,

Namazgâh Mesireyeri: Bütün ileri gelenler, küçükler, büyükler bu musallâya istiskâ duasına (yağmur duasına) çıkarlar bir yeşillik ibâdetgâhdır. Şehrin (---) tarafında,

Alâeddin Köşkü Mesireyeri: Acaip ve ferahlık verici yeşillik bir yerdir. Şehrin (---) tarafında,

Alidağı Dinlenmeyeri: Ahmed Tayerânî hazretleri orada medfundur.

Asesdağı Mesireyeri: Hazret-i Resul zamanında Kur'ân-ı azime nazîre diyen melun İmrü'l-Kays Hazret-i Ömer korkusun-

dan Harkil Kayser krala kaçıp öldüğünde bu dağa gömülmüştü. Bu dağda maşadı (mezarı) vardır.

Eski sultanların kabirleri yakınında **Ziyaretçiler Kasrı Mesireyeri.**

Şehrin (---) yönünde **Oğlancık Mesireyeri.**

Ve ona yakın **Haydar Köşkü Dinlenmeyeri.**

Erciyes Dağı'nda **Baba Riten Yaylası** ve Baba Riten-i Hindî 800 sene yaşamış olup sahabe-i kiramdan seçkin kimsedir. Şehrin (---) tarafında Yuvarlak Dede ziyareti yakınında Kuşçu Paşa Tepesi'nde,

Cirit Meydanı Mesireyeri: Şehrin bütün at binici şahbaz gençleri bu vadide silâhşörlük edip cirit oynarlar. Sanki bir dümdüz ovadır.

Şehrin doğu tarafında **(---) Köşkü Dinlenmeyeri.**

Bu beldenin (---) tarafında Yılanlı Dağı'nda **Koyun Baba Tekkesi Mesireyeri:** Her yeri gören güzel bir tekkedir.

Şehrin (---) tarafında **Efza Mesireyeri** adında maarif erbabı, sadık âşıklar mekanı bir dinlenme yeridir ki şehrin genellikle ileri gelenleri, seçkinleri yaşlı ve gençleri, şairleri ve meddâhları, gazelhan, hanende ve sazendeleri tatil günleri bu iç açıcı Efza mekanına gelip içip eğlenirer, köşe köşe Harzemşah nevruzu sohbetleri edip felekten zerre kadar kâm aldık zann ederler. Efzâ adında bir her yerin seyredildiği bir Meram Bağı'dır. Hattâ (---) sultan onda gömülü olduğundan insanların ziyaret yeridir.

.... (10 satır boş) .... *[67a]*

Kayseri külliyatı: Bu Kayseri'nin doğu tarafında Sivas şehri (---) menzil yerdir. Kıble yönünde Göksun Yaylası aşırı Maraş şehri (---) menzildir. Güney tarafında ara yatı menzilde Niğde şehridir. Batı tarafında Aksaray şehri tam üç menzildir. Doğu tarafında Malatya Kalesi beş günlük yoldur. Batı tarafında Ürgüp Kasabası üç konaktır. Kayseri'den batı tarafa Niğde şehrini geçip üç menzilde Ereğli Kasabası'na gelinir.

.... (1.5 satır boş) ....

İbret verici Erciyes Dağı ve diğer acaip eserleri bildirir

Bu şehrin hemen eteklerine kurulduğu Erciyes Dağı'nda aslâ yılan, çıyan, akrep ve diğer zehirli canavar haşaratları yoktur. Bir rivayette "Bu yüksek dağ Ricâlü'l-gayb makamı olduğundan yırtıcı canavar ve zehirli yaratıklar olmaz" derler.

Başka bir rivayette "Hazret-i Ömer asrındaki fethinde 800 sene ömür süren Baba Riten-i Hindî hazretleri, ashâb-ı güzinin güzidesi idi, bu dağda sakin olup onların hayr duası berekâtıyla bu zehirli hayvanlar olmaz" derler.

Hâlâ bu yüksek dağ üzerinde Baba Riten Bağı derler, kendi biter ve kendi yiter çeşit çeşit meyve verir ağaçlar vardır. Zira Baba Riten bağbânların pîridir. Mübârek ismi Ebu Zeyd-i Hindî Baba Riten'dir. Ashâb-ı güzinden bu kadar yaşlı kimse olmamıştır, ama tam perhiz ile uzun yaşamıştır, derler. Kabri yine Hindistan'dadır. Hazret huzurunda Selman-ı Farisî belini bağladı. Hâlâ Baba Riten Bağı Erciyes Dağı'nda bellidir. Bunların mübârek nutuklarıyla bu dağda zehirli hayvan olmaz.

Diğer bir rivayette "Hazret-i Yahya zamanında Kayser Erces bu şehri yaptığında eski hekimlerden Falaska adındaki hekim bu yüksek dağa çıkıp yetmiş adet zararlı haşeratların şekillerini birer direk üzere yaparak her birine birer tılsım yapar. Onun için bu dağda aslâ zehirli hayvan yoktur derler.

Bu Erciyes Dağı'nın güz ve kışta günümüzde de kar ve billûr gibi buz parçası eksik değildir ve âb-ı zülâl de bulunur derler, ama görenimiz olmadı.

Diğer ibret verici: Bu Kayseri içinde bir eski hamam vardır kim Belinas hekim hikmet ile yapmıştır. "Tılsım ilmiyle külhanında gece ve gündüz bir kandil ile yanıp hamamın suyu ve havası öyle sıcak olurdu ki yıkananlar hamamcıya feryat edip "Sıcak suyuna birazcık soğuk su karıştırıp halvet kapılarını aç!" derlerdi, ama hâlâ öyle kandil ile ısıtılan hamam görmedim ve girmedim. Nice kimseler "Bu hamam eski Kayseri'de idi hâlâ temellerinin kalıntıları bellidir" diye anlattılar.

.... (1.5 satır boş) ....*[67b]*

Kayseri şehrinde yatmakta olan büyük ermişlerin nur dolu kabirlerini bildirir
Allah hepsine rahmet eylesin ve sırlarını aziz eylesin

Evvelâ mü'minlerin emiri **Ali ibn Ebî Tâlib oğlu Muhammed b. Hanefî makamı:** Burada haps olduğu makâm hâlâ bütün halkın ziyaret yeridir ve duaların kabul olduğu bir yerdir.

Ondan **Seyyid Burhaneddin-i Muhakkık-ı Tirmizî ziyareti:** Vefat tarihi 474 [1080-81]. Bazıları "Mevlânâ Celâleddin-i Rumî

Burhaneddin'i değildir o zat Konya'da medfundur" derler, ama doğrusu (---) (---) (---) (---) (---) öyledir.

Sonra **Şeyh Rükneddin-i Sincanî**: Vefat tarihi 482 [1089]. Oğlancık Mesireyeri'nin Haydar Köşkü adlı mahallinde medfundur. Gayet iç açıcı ve dinlendirici yerdir ki şehrin bütün maarif erbabı orada cilvelenirler.

Şeyh Hazret-i Evhadüddin-i Kirmânî ziyareti: Sultan Eretna Medresesi yakınında medfundur, vefat tarihi 597 [1201].

Şeyh Şerefeddin-i Musulî: Hazret-i Seyyid Burhaneddin-i Tirmizî yakınında yatmaktadır.

Hasan-ı Kayserî *Allah sırrını aziz eylesin* ve **Şeyh Hazret-i Seyyid Şerif** ikisi bir yerde medfunlardır ki aralarında aslâ ve kat'a mezarlık yoktur.

Yine ona yakın **Şeyh Şemsü'l-eimmetü'l-Hulvânî** *Allah ırrını aziz etsin.*

Şeyh Rûzbehan-ı Baklî, ona yakın **Şeyh Nurbahş-ı Kâmrânî mezarı**: Nurbahşiyye tarikatında ulu sultandır.

Hazret-i Molla Tatar: (---) Fetvada *Tatarhaniyye* kitabı sahibidir ki bütün şer'i meseleler onun içinde vardır.

Şeyh Hazret-i Davud-ı Kayserî: Bütün çarşı halkına ve bütün sanat ehline kemer bağlamış ve kuşak bağlamış olduğundan bütün esnaf bir kalfayı post sahibi ettiklerinde bütün pîrler ve önderler ile Davud-ı Kayserî'yi yâd ederler. *Allah sırrını aziz etsin.*

Sultan Melik Muhammed el-Gazi: Dânişmendoğulları'ndan büyük şan sahibi bey idi. Kayseri'yi küffâr istilâ edince bunlar yer götürmez asker ile gelip Kayseri'yi feth ettiksen sonra vefat etmişlerdir.

Şeyh Hazret-i İbrahim Tennûrî: Vefat tarihi 887 [1482].

Şeyh Abdurrahman Tennûrî: *Allah sırlarını aziz etsin.*

Sultan Harzemşah merkadi.

Şeyh Hazret-i Necmürrâzî: Vefat tarihi 584 [1188].

Muhammed Şah ibn Harzemşah merkadi.

Arslan Dede ziyareti.

Kutbeddin-i Şirazî ziyareti.

Şeyh Seyfullah Efendi ziyareti: Nakşibendî tarikatında ulu sultandır.

Şeyh Fethullâh Tennûrî ve **Hazret-i Zeynelâbidin** makamı Enuşirvan zamanında İmam Zeynelâbidin seyahat ederken bu Kayseri'ye uğrayup Erciyes Dağı'nda Baba Riten ile karşılaşmıştır. Orada ulu makamları vardır. Hâlâ halkın ziyaret yeridir.

Ve **Şeyh Ali Tennurî ziyareti** ve Alidağı'nda **Şeyh Ahmed Tayerânî**: Nice kere vücuduyla göklerde uçtuğu için Ahmed-i Tayerânî derler. İhtiyaç sahiplerinin ziyaret yeri olan ulu sultandır, *Allah sırrını aziz etsin.*

Battal Tekkesi ziyareti: Nice yüz büyük ermiş ulu sultanlar yatmaktadır ama mübârek isimlerini bilmiyorum.

Yoğun Burç yakınında **Şeyh Hazret-i Ebu İshak:** Peygamberimizin alemdarıdır, ulu ziyarettir.

Şeyh Hazret-i Hamid ibn Musa el-Kayserî: Keramet sahibi büyük bir zattır. Hazret-i Hızır ile nice kere müşerref olmuşlardır. Efzâ adlı bir mesire ve dinelenme yerinde nice yüz tarikat önderi kimseler ile yatmaktadır.

Şeyh Hazret-i Abdî Dede büyük ziyaret yeri: Yakın zamanda olduğundan kerâmetini görmüş hâl sahibi insanlardan dinlenerek açık kerametleri yazılmıştır.

Abdî Dede menkıbeleri: Halkdan uzaklaşmış, mihnethanesi köşesinde didarı hazinesine ulaşmış bir er olup meyveli ağaç olduğundan zalim halk,

"Abdî şeriattan taş kopardı" diye vücut ağacına taş atmakla yetinmeyip ibadethanesindeki Hazret-i Kur'ân'dan (---) suresindeki *"...helak olanın açık bir delille helak olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması için..."* [Enfâl, 42] âyetini okurken Abdî Dede'nin elini kolunu bağlayarak hâkim huzuruna götürürler. O an aman vermeyip arasta başında asarlar. Geride kalan eşyalarını zaptetmek için ibadethanesine vardıklarında görseler ki Hazret-i Osman'ın okurken şehit ettikleri *"Onlara karşı Allah sana yeter..."* [Bakara, 137] (---) suresindeki âyeti okur. Hemen,

"Bre astığımız yerden kurtulmuş" diye yine bağlayarak hâkim huzuruna götürüp oradan yine yine arasta başına götürürler.

Görseler ki evvel astıkları Abdî asılı durur. Hemen Abdî Dede asılı vücuda,

"Es-Selâmü aleyküm yâ Abd-i Hakk!" der. Hemen asılı cesetten,

"Ve aleyküm selâm yâ Abd-i sırr-ı Hakk!" der.

Bu sözleri bu kadar bin insan duyduktan sonra hep birlikte ikinci Abdî'yi de birinci Abdî'nin yanına asarlar. Yine hanesinde esvaplarını zaptetmeye vardıklarında yine yüksek sesle (---) suresindeki *"Tevrat'ta onlara şöyle yazdık: Cana can..."* [Mâide, 45] bu âyeti okurken yine bağlayarak götürüp arasta başında daha önce astıkları iki adet *[68a]* Abdî Dede'leri görünce,

"Es-Selâmü aleyküm ey Seyyidü'l-kevneyn ümmeti iki Abdî" deyince hemen daha önce asılan iki Abdî,

"Ve aleyküm selâm yâ Abdurrahman Hû! Hû!" diye selam alır. Yine aman vermeyerek asarlar.

Üç Abdî Dede'nin birden bir günde asıldığını nice insanlar görünce eski sultan ve meliklerin taht merkezi olan Kayseri şehrinin bütün muvahhid ve inançlı adamları hep birlikte ayaklanarak Abdî Dede'nin katledilmesine fetva veren müftüyü ve aleyhinde olan zahir âlimlerini, kısacası yedi nefer kimseyi üç adet Abdî Dede yanına bir seviyede asarlar.

Abdîleri indirerek o mahalde yıkayıp (---) (---) mahalde üçünü bir nur dolu mezara defnederler. Hâlâ üçü de mezar taşlarıyla bilinen bütün halkın ziyaret ettiği yerdir. *Allah sırlarını aziz ve daim etsin.* Kayseri yakınında Ases Dağı'nda,

Usta şair İmrü'l-Kays maşadı: O İmrü'l-Kays'dır ki Hazret-i Risâlet-penâh'ın kutlu zamanlarında Kureyş'in fasih ve beliğlerinden idi. O zamanda şiir ilmine rağbet olduğundan nice bir şairler sultanları var idi, ama bunların hepsinin üstünü Abdurrahman Hassân ve bu İmrü'l-Kays idi. Çok güzel beliğ şiirlerini Hazret-i Resul okuyup Seb'a-yı Mu'allaka (Yedi Askı) adlı yerdeki levhaya asınca makbul şiir olmuş olurdu, ama Hassân İslâm ile şereflenip sahabe-i kiramın seçkini oldu. Hatta Mısır'dan Kıbtî Melik Mukavkıs, Hazret'e Düldül katırı, Zülfikâr kılıcı, Mariya cariyeyi ve kızkardeşini Hazret-i Zünnûn-ı Mısrî ile hediye göndermişti. Hediyeler Peygamber huzurunda makbule geçmiş, Düldül'ü ve Zülfikâr'ı Hazret-i Ali'ye bağışlamıştı. Mariya cariyeyi Hazret kendilerine alıkoyup Peygamber evlâdı İbrahim ondan oldu. Mariya cariyenin kızkardeşini bu Hassân şaire verip şairler sultanı oldu. Elçi Zünnûn-ı Mısrî de İslâm ile şereflenip sahabe-i kiramdan olarak bütün hekimlere pîr oldu ve Mısır'da medfundur.

Ama bu İmrü'l-Kays *"Şairler, onlara da sapıklar uyarlar."* [Şuarâ, 224] zümresinden olup İslâm ile şereflenmedi. Zira yıldızlar ilminde melun Ebu Leheb'in öğrencilerinden idi. Hattâ bu İmrü'l-Kays Hazret-i Kur'an-ı azim ve furkân-ı mecid Hak tarafından Cibril-i emin vasıtasıyla Peygamber Efendimize indirilmezden yedi sene önce *"Kahrolası insan! Ne nankördür!"* [Abese, 17] mübârek lafızlarından önceki tarih ile İmrü'l-Kays manzum etmiştir ki İmrü'l-Kays'ın güftesi:

Yetemennü'l-mer'ü fi's-sayfi'ş-şitâ
Feizâ câe'ş-şitâ enkereh
Velâ yerzâ bihâli vâhidin
Kutile'l-insânu mâ ekfereh[1]

Bu beyitlerden sonra Abese suresinde *"Kahrolası insan! Ne nankördür!"* [Abese, 17] âyeti nâzil olup Hazret-i Resul İmrü'l-Kays hakkında *"Allah'ın la'neti İmrü'l-Kays'ın üzerine olsun."* deyince yüzü kara olup Mekke şehrinde yüzünün nuru kalmayıp insanların nefret ettiği kimse olunca iç yarasından Medine-i Münevvere yakınında Hayberistan vilâyetine gelip orada sâkin oldu.

Peygamberlik geldikten sonra Peygamber Efendimiz Hayber üzere Seriyye seferi ferman eyleyip Hayber'e doğru yola çıktığında İmrü'l-Kays yıldız ilmi ile bildi ki Muhammed bu diyarı feth eder. Oradan firar edip Rum elleri diyerek bu Kayseri'de Rum kayserine gelip yerleşti. Hazret-i Ömer halifeliğinde bildi ki bu Kayseri şehrini Hazret-i Ömer feth eder. İç acısından gebe-rip bu Kayseri dışında toprağa gömülmüştür. Eski maşad olduğundan yapısı belli tapınaktır.

Şeyh Hazret-i Abdüssamed Efendi: Hâcegân yolundan ulu sultandır diye halkın ziyaret yeridir. Yine Kayseri temiz toprağından pâk gönüllü Hudâ merdi bir kimse imiş. Nice uzun yıllar Âsitâne-i saadette Osmanlı padişahlarıyla hem-sohbet olup daha sonra memleketlerine gitmiştir. Oraya vardığında cennete gidip usulüyle dâr-ı bâkîde karar ettiğine nur dolu merkadinin mezar taşı tarihidir:

Bin sûz-ı girye ile gûş eyleyince târîh
Dedim ki irtihâl-i Abdüssamed Efendi. *Sene 918 [1512]*

Şeyh Ramazan Mevlânâ Sinaneddin Yusuf (meşhur Arap Sinan) ziyareti: Haleb eyaletinde Antakya şehrinde yetişip Bağdad mevleviyyetinden gelirken bu Kayseri'de vefat ettiğini bilir adamlar vardır. Bütün yazdıkları Ulucami'de vakıfdır. Nur dolu kabirleri Hazret-i Ali-i Tennûrî yakınında muhteşem bir kabirdir.

---

1 Kişi yaz vaktinde kışı arzular.
Kış gelince de ondan şikayet eder.
Hiç bir hâle razı olmaz. (Nitekim Allah buyurur):
"Kahrolası insan! Ne nankördür!"

Mevlânâ Sefer ibn Mehmed Kapanî: Kayseri toprağında Muhtesibzâde namıyla meşhur seçkin âlimlerden imiş. Şeyh Hamid civarında Hundî Hatun Medresesi'nde dersiâm iken vefat etmiştir, orada medfundur.

Kırk Nisa ziyareti: Battal Gazi Tekkesi'nde kırkının da gömülü olduğu yukarıda tekkeler anlatılırken yazılmıştır.

Yuvarlak Dede ziyareti: Kuşçu Paşa'nın Cirit Meydanı Tepesi yakınında medfundur.

Geçmiş meliklerin ziyaret yerleri ve Muhammed ibn Hanefî ziyaret yeri: Burada habs olduğu (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[68b]*

.... (36 satır boş) .... *[69a]*

.... (2 satır boş) ....

Niğde şehrinden doğu tarafa meyillice (---) (---) (---) (---) (---) (---) bir menzilde ve 9 saatte şenlikli köyleri geçip,

Eski şehir, zor pehlivanlar yurdu yani eski Bor Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---) (---) dir. Fatihi Selçuklulardan Kılıç Arslan İzzeddin ibn Mesud'dur. 569 [1172-73] tarihinde Dânişmendoğulları'nın yardımıyla bu Rum şehrini Yunanlılar elinden zorla feth etmiştir. Daha sonra Antalya'dan küffâr hareket edip Selçukluların yıkıldığı sırada bu Bor Kalesi'ni istilâ edip bûr iken bî-nûr (nursuz) oldu. Daha sonra (---) tarihinde Osmanlılardan Orhan Gazi Hacı Bektaş-ı Velî yardımıyla feth etti. Orhan Gazi'den sonra Karamanoğlu İbrahim Bey bu şehre mutasarrıf oldu. Daha sonra (---) tarihinde Yıldırım Bayezid Han zorla aldı, hâlen Osmanlıların elindedir.

Süleyman Han yazımı üzere Konya eyaletinde Niğde beyi sancağı hükmünde 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır ve nahiyesi toplam 13 adet köydür. Kadılara senede bir yük akçe hasıl olur. Padişah tarafından hâkimi vâlide kethüdasıdır ki hâss-ı hümâyûndan ayrılmadır. Hâlâ şehirden 60.000 akçe hasıl olup vâlide sultanlara gider, ama daha önce bu şehir içinde akan Hemam çayı üzerinde olan siyah barut değirmenlerine hâs idi. Günümüzde kaldırılmış olup vâlide voyvodası zabt eder.

Kethüdayeri, serdarı, dizdarı, muhtesibi ve subaşısı vardır, ama müftüsü ve nakibüleşrafı yoktur, zira iki tarafında Niğde ve

Aksaray şehri vardır v ebiraz daha uzakta Kayseri şehri müftülerine müracaat ederler.

Bor Kalesi'nin özelliği: Eski yapı harap bir kaledir. İç ilde bulunduğu için kaleye ihtiyaç olmadığından gözden uzak kalmış, tamir ilgisinden mahrum olmuştur. Bu kalenin temel yapısını eski ustalar, bir düz yerde alçak kaya üzere beşgen şekilli yontma taş ile sağlam bir kale yapmış, ama zamanın geçmesiyle yer yer harap olmuş, ama hâlâ hisar içinde bir mahalle, 50 adet fukara haneleri ve İlyaslı Cami namıyla eski bir cami var ve bir adet köhne kale kapısı var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Süslü Bor şehrinin özellikleri

Bir düz geniş yerde bağlı ve bahçeli bakımlı varoştur ki kale dibinden Niğde şehrinden ve Hemam'dan gelen Hemam Çayı akıp 22 göz su değirmenleri döndürüp köylerine uğradıktan sonra Ereğli sazlığına karışır, ama Bor şehri toplam (---) mahalle (---) ve toplam (---) adet (---) örtülü hanelerdir. Tamamı 53 adet mihraptır. Evvelâ çarşı yakınındaki,

Eski Cami: Sultan Alâeddin'indir. Bütün camilerden büyüktür, ama minaresi yoktur.

Gözlüzâde Camii: Adanalı Ramazanoğlu vakfıdır. Lâkin **Kale Camii** namıyla meşhur bir minareli nur dolu Bor camiidir.

Şehid Mehmed Paşa Cami yani **Sokollu Vezir Camii:** çarşı içinde iki katlı nûrânî bir camidir. Altında baştan başa 60 adet arasta dükkânlı, minareli ve kurşunlu ayınlık camidir.

Çayırlı Cami: Hacı Mahmud Mahallesi'nde bir minareli camidir.

Orta Mahalle Cami: tahta minarelidir.

Sufiyan Mahallesi Camii: Minaresizdir.

Bunlardan başka 46 adet mescit vardır.

Her camide medrese, darülhadis ve Kur'an-ı azim darülkurrası bulunmaktadır.

Kırk adet sıbyan mektebi vardır, ama derviş tekkeleri on adettir.

Evvelâ kale içinde **Gözlü Sultan Tekkesi.**

Ve yine kale içinde **Kesbî Mustafa Efendi Tekkesi** büyük tekkedir.

Çayırlı Camii'nde **Es'ad Efendi Tekkesi** şeyhi Himmet Efendi halifesidir ki aziz bir zattır.

Ve eski mezarlıkta **Sarı Saltık Sultan** ziyareti şanlı Bektaşî Tekkesi'dir.

Tamamı (---) adet hamamdır. Çarşı yakınında Sokollu Şehid Mehmed Paşa Hamamı müferrih çifte hamamdır.

Hepsi üç adet hanlardır, lâkin biri kervansaraydır biri kapan hanıdır, diğeri bekar hanıdır.

Tamamı (---) adet dükkânlardır. Bunlardan bakımlı ve süslü iki başları demir kapılı 60 adet dükkân, cami altında arasta ve 70 adet bedesten dükkânı tamamen Şehid Mehmed Paşa yapısıdır ve başka sanat ehlinin tamamı mevcutlardır.

Suyu ve havası gayet hoş olduğundan yer yer mahbub ve mahbubeleri vardır. Halkı gayet Salihlerdir. İleri gelenleri ve seçkinleri fukara severleridir. Bağ ve bahçesinde mesire yerleri çoktur.

Beğenilenlerinden; çeşit çeşit üzümünden başka kişmiş adıyla meşhur olan kuş üzümü, köfteri, armut kakı, kayısısı, güherçile ve siyah barudu yani top otu meşhurlardır (---) (---) (---) (---) (---).

Bor şehrinin ziyaret yerlerinin anlatılması: İç kalede Gözlü Sultan ve eski mezarlıkta Sarı Saltık Sultan ve,

.... (1.5 satır boş) ....

Bu Bor Kalesi'nden batı tarafa Niğde Kalesi yarım konak yerdir ki Bor Camii minaresinden Niğde şehri görünür (---) *[69b]*

Bor Kalesi'nden (---) yönüne, Aksaray şehrine gittiğimiz menzilleri bildirir

Evvelâ (---) tarafına (---) saatte,

Ortaköy menzili: Aksaray sancağında 150 akçe payesiyle başka kazadır. Bir geniş verimli ovada bağlı ve bahçeli, cami ve mescitli kasaba gibi bakımlı köydür. Bu köye tabi toplam 36 pare köyler vardır. (---) (---) (---) (---) (---). Oradan yine kuzey yönüne bakımlı ve şenlikli köyleri geçerek ederek bir menzilde,

Hırvadeli Köyü: Bu da bir açık ve geniş yerde gayet mamur ve müzeyyen han ve camili Müslüman köyüdür ve Aksaray Kazası nahiyeleri köylerindendir (---).

Oradan kuzey tarafa (---) saatte,

Bay şehri salihler yurdu, yani İrem beldesi Aksaray Kalesi'nin özellikleri

Nice Yunan tarihçileri bu şehrin ilk yapıcıları hakkında tâ Hazret-i İsâ asrında havarilerden Şem'un-ı Safâ görüşüyle bu

şehir yapılmıştır, derler. Nice kraldan krala intikal etmiştir. Sonunda kayserlerden Kör Harkil'in oğlu Helina adındaki namsız kral genişleterek yapmıştır.

Arap kavmi üzere seferler etmeye başlayıp nice bin cünüp askeriyle Şam'a doğru giderken Sufraz adlı yerde askeriyle yenildi. O şiddetli savaşta Helina kral da yok olup onun uğursuz veledi Mikale kral oldu.

Sonunda onun elinden, Selçuklulardan Sultan İzzeddin Kılıç Arslan ibn Melik Mes'ud, 569 [1172-73] tarihinde Rum küffârı elinden pazu zoruyla Rum keferesini kıra kıra amân vermeyip feth ettiklerinde Hıristiyan askerlerinden inatçı ve uğursuz bir fert kalmaz. Meğer bu zaferli fetihte 70 adet büyük veliler hazır imiş. Fetihten sonra ilk cuma nazamında Şeyh Kerimeddin-i Kirmânî el kaldırıp meclistekilerin hepsi, âmin dediklerinde Şeyh Kerimeddin hazretleri,

"İlâhî bu İslâm şehrinde yere gelesi küffârdan biri sakin olmaya. Ve ticaret ile gelip gide ve karar ederse ömürlü olmaya!" diye bütün büyük veliler dua ederler. Onun için günümüzde de Aksaray'da hâlâ küffârdan nâm ve nişan yoktur. Yerleşmek isteseler belde halkı komazlar ve hâkim kuvvetiyle kalırsa aslâ ömürlü olmazlar.

Fetihten sonra bu şehirde 700 büyük veliler ikâmet demiri bırakıp kaldılar. Onun için bazı tarihçiler bu şehre "Dâr-ı sulehâ" diye isim vermişler. Daha sonra Aksaray fatihi Kılıç Arslan Şah bu şehri anılan evliyâullahların nazarıyla öyle imar eder ki sanki Konya Meramı olur.

Aksaray şehrinin isimlendirilmesinin sebebinin anlatılması

Kılıç Arslan Şah'ın bu şehir tahtgâhı olduğundan (---) adlı mahallinde büyük bir saray yapar ki nice yerde İrem köşkleri, Havernak kasırları, kisra kasırları ve hakan eyvanlarına denk sofalar ile bezeyip Meram gibi cennet bahçeleri ve hıyabanlar (iki tarafı ağaçlı yol) ile süslemiştir. Bu büyük sarayın 7.000 adet kapıları ve pencereleri, 3.000 adet bukalemun nakışlı odaları var idi.

Kılıç Arslan yapısı olduğundan saadet hanesinin sağında ve solunda tunçtan iki adet heybetli arslan heykeli inşa ettirmişti. Mağrib ülkesi üstadlarından iki iyi üstada bu arslanlara birer

ilim ile tılsım edip bir arslanın ağzından ateş saçılırdı. Bir arslanın ağzından öldürücü bir ses çıkardı. Tâ ki bir adam bu saraya kötü niyet ile girse veya saraydan bir şey çalıp dışarı çıkarken bu ateş saçan arslanın kıvılcımlarından ve öbür arslanın narasından haramî ve hırsız herifler helak olurdu.

Bu şehir bu aydınlık ve beyaz saray ile tanındığından bu şehre Aksaray diye isim verdiler, ama kefere zamanında bu şehre Yunanca ile Pigahelina derler. Hazret-i İsâ asrında imar olduğunu Rumlar doğru olarak yazmışlardır.

Daha sonra (---) tarihinde Karamanoğlu Yakub Bey eline girip ondan (---) tarihinde Yıldırım Han eline girdi. Ondan zorba Timur Han (---) tarihinde Yıldırım Bayezid Han'a rağmen bu şehri harap, halkını kebap, hanelerini ve Aksaray'ını toprak ettiğinden hâlâ Türkler saraya yazıkları geldiğinden yani acıdıklarından "Ah saray" derler. Nicesi "Ak saray" derler. Bu gibi isim ile isimlenmiş güzel bir şehirdir.

Hâlâ Osmanoğulları elinde Gazi Süleyman Han yazımı üzere Karaman eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. Kanun üzere beyinin hâssı (---) akçedir. Adalet üzere 20 kese hâsıl olur. 500 askere sahip bir tuğlu sancakbeyidir. Yönetimi altında (---) adet timar ve zeamet vardır. Alaybeyi, çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere cebelüleri ile (---) asker olur. Beyinin sancağı altında memur oldukları sefere giderler.

Bir hâkimi de Resul şeriati tarafından 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Toplam (---) adet nahiye köylerinde her sene kadıya beş kese adalet üzere hasıl olur. Müftüsü, nakibi, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, muhtesibi ve şehir subaşısı *[70a]* vardır. İleri gelenleri, seçkinleri, salih şeyhleri çok boldur (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Aksaray, Ahsaray ve Ah-ı saray Kalesi'nin şekillerinin anlatılması

Evvelâ Rum şehirlerinden sayılır bir geniş düz ovada kalesi Uluırmak Nehri kenarında dörtgen şekilli yontma taş ile yapılmış sağlam bir kaledir ki ta şehrin ortasına kondurulmuştur, ama burçları ve beden dişleri o kadan yüksek değildir. Lâkin eskinin mimar mühendisleri yine bütün burçlarını, beden dişlerini ve mazgal deliklerini tamamen hendese (geometri) ile yaparak güzel bir kale inşa etmişlerdir. Tamamı (---) adet kuleleri birbir-

lerine bakmaktadır ki kuşatma sırasında her kulenin cengâver yiğitleri tüfenk ile kuleleri korurlar.

Bu kalenin fırdolayı çevresi (---) adet germe adımdır. Van, Diyarbakır ve Erzurum kaleleri kadar büyük değildir. Dört tarafında hendeği (---) (---).

Bu büyüklükte olan bu sağlam kalenin etrafında beş kapı vardır. Evvelâ Küçük Kapı batı tarafa bakmaktadır. Demir Kapı kıbleye doğru açılmıştır. Kiçi Kapısı da kıble yönüne açıktır. Ereğli Kapısı güney yönüne bakmaktadır. Konya Kapısı batı tarafa bakar. Bu anılan kapıların bekçileri, bâcdâr ve muhtesib adamlarıdır.

Bu büyüklükte olan kale içinde toplam (---) adet tek katlı ve iki katlı bağ ve bahçesiz güzel haneleri vardır. Hisar içinde her hayrat ve hasenat mevcut olduğundan başka celâlî zamanında tahıl anbarları vardır, ama cebehanesi yoktur. Ancak Ramazan ayının hilâli belli olduğunda, iki bayram günlerinde ve beylerbeyiler geldiklerinde şenlik topları atacak kadar siyah barutu ve birkaç adet şahî topları vardır, ama gayri cebehanesi, mühimmat ve levâzımatı yoktur. Diğer yapılardan (---) camii,

.... (1.5 satır boş) ....

Aksaray şehrinin süslü varoşunun özellikleri

Şehir kethüdasının söylediğine göre bu Ahsaray şehri toplam (---) adet tek katlı ve iki katlı, bağ ve bahçeli, her haneden haneye gider akarsulu hanedanlar, yüksek saraylar ve diğer evler vardır. Genellikle kerpiç ve taş duvarlı, yüzeyleri kireç ve toprak ile kaplı bakımlı hanelerdir.

Aksaray şehrinin saraylarının anlatılması

Bunlardan,

.... (1.5 satır boş) ....

Aksaray şehrinin mahallelerinin sayıları ve anlatılması

Tamamı 32 mahalledir. Evvelâ Kârhane Mahallesi, Cuvallakı Mahallesi, Sofular Mahallesi, Çömlekçiler Mahallesi, Şeyhli Mahallesi, Timarhane Mahallesi, Kızılca Mahallesi, Kalınlar Mahallesi, Vildan Gölü Mahallesi, Meydan Mahallesi, Bilecik Mahallesi, Pamukçular Mahallesi, Şeyh Gaznevî Mahal-

lesi, Terhacı Mahallesi, Paşacık Mahallesi, Gergi Mahallesi, Cami-i Kebir Mahallesi, Bâb-ı Sağir Mahallesi, Hacı Fikreddin Mahallesi, Borapazarı Mahallesi, Ereğli Kapısı Mahallesi, Yandılı Mahallesi, Zencirli Mahallesi, Kaval Mahallesi, Taşpazarı Mahallesi ve (---) (---) (---) (---) (---).

Bu kadar mahalleler içinde olan camileri bildirir.

Selçuklu sultanları camileri ve diğer mabetlerin özellikleri

Tamamı (---) adet eski sultanların camileri ve diğer mabedgâhlardır. Evvelâ bunlardan (---) semtinde,

Karamanoğlu İbrahim Bey Camii: Eski secdegâhdır. Cami içinde dört adet kisra kemerinden nişan verir gökkuşağı kemerleri üzerinde kârgir kubbe ve toloz rıhtım küçük kemerler vardır. Cami içinde 12 adet yapma uzun sütunlar vardır. İki adet de sanatlı kapısı vardır. Mihrabı, minberi ve müezzinler mahfili eski tarz sade güzelidir. Gösterişli avize ve şamdanlarla süslenmiş değildir. Ancak eski mabedgâh olduğundan bu camide gayet ruhaniyet vardır. Bu şehir içinde bundan ulu cami yoktur. Lâkin uzunluğunun ve genişliğinin ne kadar adım olduğunu ve ne kadar adam aldığını öğrenemedim, ama bir mevzun minaresi camiden uzakta olup camiin kubbelerinin kireç ile sıvanmış olduğunu biliyorum.

Şeyh Hamid-i Velî Camii: Şeyhler Mahallesi'nde kubbeli, kemerli ve bir minareli sağlam camidir.

Tabaklar Camii: Kireç duvar ile yapılmıştır, ama gayet kalabalık cemaati vardır.

Hacı Seyyid Hasan Efendi Camii: Başköprü yakınında şirin ve gönül açıcı bir camidir.

Kârhane Camii: Yine Kârhane Mahallesi'nde ruhaniyetli ve dua kabul olunur aydınlık bir camidir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Mahalle mescitlerinin anlatılması

Hepsi 32 adet mahallede 98 mahalle mezgitleri (mescitleri) vardır. Bu diyarda mescitlere mezgit *[70b]* de derler. Evvelâ yukarıda yazılan mahallelerin isimleriyle anılan birer mahalle mescitleri olduğundan başka meşhur olan mezgitler ve eyne damları yani ezine günü mescitleri vardır. Bu diyarın reâyâsı mescitlere eyne damı derler ki o mescitler bunlardır.

.... (1 satır boş) ....

Medreselerin anlatılması

Tamamı (---) adet taliplere ders yuvaları vardır. Evvelâ (---) (---) semtinde **Yılancık Medresesi** eski yapı ve büyük hayrat bir ilim yuvasıdır.

Sulu Medrese: Çeşitli bilgilerin mekanı mübârek yerdir ki başka bir özellik vardır.

Karamanoğlu Camii Medresesi.

Bunlar meşhur medreselerdir ve vakıf tarafından talebeleri ve dersiâmlarına aydan aya belirli maaşları, et bahası, mum bahası ve oda ücretleri verilir.

Diğer cami ve mescitlerde nice hasbî dersiâmlar vardır ki türlü türlü bilimler öğretilir. Aksaray halkı genellikle müfessir, muhaddis (hadis ilmiyle uğraşanlar) ve fakih (İslâm hukukçusu) olurlar. Feraiz (İslâmın miras hukuku) ilmini baba ve dedelerinden beri okuya gelmişlerdir, ama bu şehirde özel darülkurra yoktur, lâkin Kur'an hâfızı çoktur, ama kıraat ilminde (Kur'ân'ın usûl ve kaidesine göre okunması) tecvid (Kur'an-ı Kerim'i hatasız okumayı öğreten bir ilim) ile İbn Kesir kıraatı, Seb'a kıraatı, Aşere kıraatı ve takrib kıraatı ilmi okur yoktur, ama tecvid, hıfz (Kur'an'ı ezberde tutma) ilmi okur çoktur. Ve hadis ilmi için başka darülhadisleri yoktur, ama her medrese ve camilerde hadis ilmi okunur.

Hece okuyan sıbyan mekteplerinin bildirilmesi: Tamamı (---) adet yetişmemiş çocukların öğrenim gördüğü yuvalardır. Evvelâ (---),

Derviş tekkelerinin anlatılması: Cümle (---) adet zâviyelerdir.

Akarsu çeşmeleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Can kaynağı sebilhaneler: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tüccar hanları: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Çarşı ve bedesten: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Yaşlı ve gençlerin yüz renkleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Mahbub (güzel) ve mahbubelerinin övülmesi: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Seçkin ve ileri gelenleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Üstad hekimler: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cerrahlar: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Salih şeyhler: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Musannif (yazarlar) ve şairler: (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Meczuplar ve ermişler: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Erkeklerinin giydikleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Kadın kısmının giyecekleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Erkeklerinin isimleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Kadınlarının isimleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Kölelerinin isimleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Cariyelerinin isimleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Can veren güzel havası: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Evlerdeki su kuyuları: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Halkın dili ve lehçesi: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Beldenin ikliminin anlatılması: Müneccimlerin görüşüne göre bu şehir on yedinci örfi (yerel) iklimdendir. Enlemi (---) ve boylamı (---)

İmâristanının taliinin anlatılması: Usturlab ilmine göre bu şehir Balık burcunda temel kurulup Müşterî (Mars) evinde bulunmuştur. *[71a]*

.... (2 satır boş) ....

Hayat suyu ve nehirleri: Şehrin ortasında akan Uluırmak (---) dağdan gelip şehrin bütün imaretlerini sulayıp Alâeddin Köprüsü'nden geçerek (---) karışır. Bu şehrin Bursa gibi her hanesinde akarsular ve nice pınarlar vardır.

Hamamlarının anlatılması: Tamanı (---) adet ferah hamamları vardır. Evvelâ Bey Hamamı gayet eski ve hoş yapılı hamamdır. Ondan Azebler Hamamı binası, suyu ve havası tatlı hoş kokulu bir hamamdır. Ondan Tezpazar Hamamı, Paşa Sarayı yakınındadır. Bunlardan başkası saray hamamlarıdır.

İbret verici şenlikli görüntüler: Evvelâ şehir ortasında akan Uluırmak üzere Sultan Alâeddin yapısı bir göz sihirli bir köprüsü ve Seyyid Hacı Hasan Camii yakınında Başköprü seyr etmeye değerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ziyafet evi imaretlerinin övülmesi: Evvelâ Paşa Sarayı İmareti, Karamanoğlu İbrahim Bey Camii İmareti ve (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş) ....

Hububat mahsulünün özellikleri: Genellikle bol mahsulatı türlü türlü buğday, arpa ve bakladır (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş) ....

Sanayiinin beğenilenlerinin anlatılması:

.... (2 satır boş) ....

Yiyeceklerinin övülmesi:

.... (2 satır boş) ....

Yenen meyvelerinin anlatılması: Bu şehrin havası ılıman olduğundan cennet bahçeleri türlü türlü İrem köşkleriyle bezenmiş ve türlü türlü meyve ağaçlarıyla süslenmiş olup her türlü meyvesi beğenilir, ama (---) (---) (---) (---) (---),

İçecek türlerinin anlatılması:

.... (2 satır boş) ....

Esnafının kazançları ve işleri:

.... (2 satır boş) ....

İrem Bağı mesireyerlerinin anlatılması: Evvelâ Hıdırlık Mesireyeri, Kırkkızlar mesireyeri (---)

.... (1 satır boş) ....

Cennet bağlarının adetleri ve anlatılması:

.... (2 satır boş) ....

Külliyatının övülmesi

Şöyle biline ki bu sancak Karaman eyaletinde üç kaza yerdir. Evvelâ Ortaköy Kazası, (---) kazası ve (---) kazası.

Bu Aksaray'dan kıble tarafına ve doğu yönüne meyilli Kayseri Kalesi üç konaktır ve 48 fersah yerdir.

Yine Aksaray'dan Bor'a giden doğu tarafa Hırvadeli Köyü, ondan Ortaköy Köyü ondan üçüncü menzilde Bor Kalesi'dir.

Bor şehrinden Niğde Kalesi batı tarafa bir konaktır, ama Aksaray'dan kuzey tarafa Hacı Bektaş-ı Velî'nin Kırşehri (---) konaktır.

Ondan Çaşnigir Köprüsü Kızılırmak Nehri üzeredir ve yine Aksaray'dan güney yönüne ara yatıda Karaman Ereğlisi Kalesi'dir. İkisinin arasında Taşpınar Köyü'ne konup ertesi günü Ereğli Kalesi'nde konaklar.

Yine Aksaray'dan batı tarafına Bağlı Köyü Ilıcası vardır. Karapınar kadılığıdır.

Ondan Eşbey Köyü, Konya Kazası'nda 1.000 haneli bakımlı köydür.

Oradan üçüncü günde erken Aksaray'dan Konya'ya dahil olunur. İkisinin arası üç merhale yerdir.

Yine Aksaray'dan Ankara'ya kuzey yönüne doğru altı konaktır. Evvelâ Saymaz Köyü, Saray Kazası'dır. Koçhisar Tuzlası Kalesi (---) kazasıdır, Sofular Köyü ve Karazirve Köyü, bunlar Ankara sınırıdır. Çakallar Köyü ve Oruncak Köyü, ondan Ankara Kalesi'ne gelinir.

Bu Aksaray'dan Malatya Kalesi, kendine dair olan dağların kuzey tarafında bulunmaktadır, *vesselâm.*

Bu Aksaray bu adı geçen şehirlerin ortasında kurulmuştur. (---) (---) *[71b]*

Büyük veliler yurdu Aksaray'ın ziyaret yerlerinin anlatılması

Evvelâ Dâr-ı Ervah (Ruhlar evi) adlı ruhani mekanda 7.000 seçkin büyük evliyâların yattığı tevatürle sabittir. Zirâ nice bin kere Kadir gecelerinde, Mirac-ı Nebî gecesinde ve diğer mübârek gecelerde İlâhî nur indiği açık seçik görülmüştür. Bu kabristanda öyle ruhaniyet var ki kedere gömülmüş bir adam bu mezarlığa gelip ziyaret ettiği an sıkıntılarından o an kurtulup şen ve neşeli olur. Bu âsitanede gömülü olanlardan evvelâ,

Şeyh Hamid-i Velî mezarlıktaki ruhların serçeşmesdir. Üstü açık yüksek bir türbede yatmaktadır ki seçkin ve halk herkesin ziyaret yeridir, ama genellikle saralı kimseler ziyaret ederler. Bu sultan yakınında,

Şeyh Kemâl Sultan: Niceleri "Kemâl Ata Sultan bunlardır" derler, ama yanıştır. Bunlar Kümeylî tarikatında yolunu tekmil etmiş Kümeylî tarikatı kurucusu ve pîri Kemâl Sultan'dır. Bu azize yakın,

Şeyh Pertevî Sultan: Bu zat Yesevî tarikatında ulu erdir. Kırklar Dağı'nda,

Kırk Kızlar ziyareti: Genellikle kadınlar taifesi ziyaret ederler. Bir her yeri görebilen yüksek yere yapılmıştır. Ve,

Şeyh Necmeddin-i Kübrâ: Niceleri Necmüddâ'i-yi Kübrâ derler. Ulu sultandır. *Allah sırrını aziz etsin.* Ve,

Bedreddin Sultan Velî ve **Hımarlı Dede Sultan,** şehir içinde **Külhanî Ali Dede** ve yine şehir içinde yatmakta olan,

Şeyh Gaznevî Sultan ve **Şeyh Hamid-i Velî oğlu Şeyh Hakikî Sultan:** Bunlar Hacı Bayram-ı Velî'nin kâmil öğrencilerinden olup Ankara şehrinde ledün ilmini (ilâhî sırları öğreten ilim) tekmil edip bu Aksaray şehrinde Bayramiye tarikatında önder olup sonunda *"Rabbine dön!"* [Fecr, 28] emriyle Bayramîler de gerçek bayram etti. Ve,

Şeyh Battak: Taşpazarı Mahallesi'nde gömülü olup gönül erbabının ziyaret yeridir. Cennet Deresi semtinde,

Çelebilik ziyaret yeri. Bu âsitanenin üst yanında,

Hıdırlık ziyareti: Tamamen şehre eğimli yüksek bir makam olduğundan bütün belde halkının seyir yeridir. Bazı hali karışık ve bozuk olan kimseler Hıdırlık kubbesinde bir gece itikâf niyetiyle konuk olup Tanrı'nın emriyle o gece şifa bulurlar. Hıdırlık Türbesi'nde,

Kılıç Arslan Sultan ziyareti: Aksaray şehrinin fatihi ve yapıcısıdır. Sivas şehrinin içinde ibret verici Kızıl Medrese bu Kılıç Arslan'ın hayratlarındandır. Ve yine bu Hıdırlık'a yakın,

Şeyh Hamza Sultan: Bayramiye tarikatında ulu erdir. Ve,

Şeyh Hızır Efendi (---) (---) (---)

.... (18 satır boş) .... *[72a]*

Aksaray'dan **Sarı Atlı Köyü menzili**: Oradan,

Duteli menzili: Ürgüp Kazası'dır. Müslümanlardır. Oradan,

Muşkara Köyü menzili. Oradan **Kayseri Kalesi.**

.... (36 satır boş) .... *[72b]*

.... (36 satır boş) .... *[73a]*

Sivas'a gittiğimiz menzilleri bildirir

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) günde Maraş Karsı toprağı sağ tarafımızda kalıp Maraş toprağında,

Eski kasaba Elbistan'ın özellikleri

Bir düz sahrada (---) çayı kenarında ensesi Ashâb-ı Kehf dağlı, bahçe ve bağlı, bin kadar haneli, temiz toprak ile örtülü şehirdir. Maraş paşası hâssı olduğundan subaşılıktır ve 150 akçe kazadır. Nahiyesi (---) adet köydür. Kethüdayeri ve yeniçeri serdarı vardır. Genellikle halkı Türkmen'dir.

Bu şehrin doğu tarafı zamana şenlikli imiş. Ancak zulümden bu kadar bakımlıdır. Camii, hanı, hamamı ve küçük çarşısı vardır. Haftada bir büyük pazarı durur. Bu şehrin (---) tarafı dışında bir hayli uzak mesafede,

Ashâb-ı Kehf ziyareti

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ama Adana Tarsusu'ndaki mağaralarda olan Ashâb-ı Kehf gibi bu Elbistan'da Ashâb-ı Kehf'in sesleri gelmez. Bu hakîr Ashâb-ı Kehf'i üç yerde ziyaret ettik. Hangisi gerçek ola, bilmiyorum. Yoksa Takyanus zulmünden her biri birer diyara mı firar ettiler. Bu hususta Tarsus ulemasıyla Maraş ulemalarının aralarında büyük tartışmalar olur.

Tarsus halkı "Ashâb-ı Kehf bizde medfundur", der.

Maraşlı "Bizim Elbistan'daki mağaralarda hayatta olup nice kere köpeklerinin sesleri işitilmiştir" derler, ama bu hakîr kul gayet dikkat ettim, ancak bu Elbistan'daki mağarada aslâ bir ses seda duymadım. Oradan kuzeye doğru (---) saatte,

Aşdı Kasabası'nın özellikleri

(---) toprağında Türkmen ağası hükmündedir ve 150 akçe kazadır. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve muhtesibi (belediye reisi, şehremini) vardır. Şehri bir çukur yerde (---) deresi kenarında 1.000 haneli ve baştan başa temiz toprak ile örtülü tek katlı ve iki katlı Türkmen halkı sakin bağlı ve bahçeli güzel hanelerdir. Pek çok camileri, mescitleri, han, hamam ve küçük bir çarşı pazarı vardır. Oradan yine kuzey tarafa (---) saatte,

Gürün Kasabası'nın özellikleri

(---) eyaletinde Vangel toprağında 150 akçe payesiyle nahiye kazasıdır. Türkmen ağası hükmünde 1.000 adet temiz toprak ile örtülmüş bağlı ve bahçeli, camili ve mescitli, hanlı, hamamlı ve sultan çarşılı güzel kasabadır. Kethüdayeri, serdarı ve muhtesibi vardır. Şehri içinden (---) nehri akıp (---) karışır âbıhayattır. Bütün halkı Okçuoğlu kürkü giyer Türkmen kavmidir.

Ama suyu ve havası tatlı olduğundan halkı gayet sağlıklı olup mahbubesi âlemce beğenilir. Oradan yine kuzey tarafa düz sahralar ile (---) saatte,

Darende Kalesi'nin özellikleri

Sivas eyaleti toprağında Türkmen ağası hükmünde 150 akçe şerif kazadır. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve subaşısı vardır.

Müftüsü, nakibi ve uleması vardır. Kalesi bir yalçın taşlık yerde yüksek bir tepe üzerinde dörtgen şekilli Hazret-i Ömer evlâdı Malatya fatihi (---) nin yapısıdır. Ermen vilayetini ele geçirmek için yapmıştır ama zamanın geçmesiyle yer yer biraz yıkılmış olup dizdarı ve neferatları yoktur.

Şehri, Karadoruk toprağında (---) nehri kenarında 1.000 adet tek katlı ve iki katlı taş ve kerpiç ile yapılmış cir ve toprak ile örtülü bağlı ve bahçeli, yedi mescitli, hanlı, hamamlı ve çarşı pazarı süslü bakımlı bir şehir, dere kenarında Darende şehridir. Bütün halkı Türkmen ve Ermenilerdir. Debbağhanesi meşhurdur.

Beğenilenlerinden kırkar ellişer dirhem gelir sulu zerdâlisi, Acem diyarının Tesü, Ordubar, Hoy ve Merend şehirlerinde yoktur. Rum'a, Arap ve Acem'e kurusunu hediye götürürler.

İleri gelenlerinden Şeyhoğlu ile üç gün beylik has sohbetler ettik.

Darende ziyaret yerleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Oradan yine kuzey tarafa (---) saatte,

Sazcığaz Köyü menzili: Sivas toprağında mamur köydür. Müslümanı ve Ermeni reâyâları vardır. Bir hanı var ve bir kayadan bir âbıhayat kaynak suyu çıkar. Oradan yine kuzeye doğru (---) saatte,

Mancılık Köyü: Türkmen ağası hükmünde, Sivas toprağında Ermeni köyüdür ve zeamettir. Bir Ermeni kilisesi vardır. Oradan (---) saatte kuzey tarafa doğru gidip,

Ulaş Kasabası: Sivas toprağında Türkmen ağası ulus göçümü zamanı burada sakin olup Türkmen'den yayla hakkı alır kadısı var. Tamamı 500 kadar Müslüman ve Ermeni haneleri vardır. Camii, Memi Kethüda'nındır ve Mimar Sinan yapısıdır ki Sultan Süleyman fermanıyla yapılmıştır. Hanı ve birkaç dükkânları var, ama *[73b]* hamamı, başka imareti, bağ ve bahçesi yoktur.

Oradan yine kuzey tarafa (---) saatte Sivas Sahrası'na büyük Kızılırmak Nehri üzerinde **Zığzığı Köprüsü** yani **Eğriköprü** on sekiz göz musallâlı büyük köprüdür. Kızılırmak Nehri, Erzurum ve Niksar Dağları'ndan ve Beğdağı'ndan doğup nice köyleri ve beldeleri sulayarak Eğriköprü'den geçip (---) (---) (---) tâ Kayseri altında bir göz köprüsü altından geçer, ondan batı tarafa (---) (---) şehirleri ve köyleri sulayıp Çaşnigir Köprüsü'nden geçip Osmancık Kalesi'nden, Hacı Hamza'dan ve Tosya yakınından geçerek

Karadeniz'e Bafra şehri yakınında, kayalardan kendini denize atar, feryadı insanı sağır edip Karadeniz'e katılır.

Ondan bu Sivas Sahrası'ndan, **Eğriköprü**'yü geçip yine o sahra ile bakımlı ve şenlikli köyleri (---) saatte geçip,

Eski taht merkezi Sivas Kalesi

İlk kurucusu Hazret-i Zekeriyya asrında Kayseri'yi bina eden Ercesoğulları'ndan Harkil Kayser'in bir kardeşi Cimcime Maraş'ı yaptı, bir kardeşi Ermen Kayser Sivas'ı yaptı. Ermeni taifesi buna Siv-asvas derler. Perhiz ve ibadet ile altı ayda bir iftar ettiğinden Hıristiyan Ermeniler bunu kutup mertebesine tutarlardı. Ermeni tarihlerinde bu Siv-asvas Sivas'ı yapmıştır, ona Geyümers Şah derler.

Bir görüşlerinde Sivas'ı Dahhâk-ı Mârî inşa etti derler, ama Geyümers Sivas'da gömülüdür. Bunun zamanında Sivas şehri öyle bakımlı idi kim Sivas Ovası'nda aslâ ziraat olunur ekim yeri yok idi. Tâ Kızılırmak Nehri kenarına dek bakımlı ve şenlikli yerler idi. Hâlâ yapı kalıntıları açık seçik bellidir. Nice bin kral ve sultanlardan geçmişin sultanların eline geçmiştir.

Sonunda İslâmlar eline Abbasîoğulları'ndan hicretin (---) senesinde Bağdad halifesi mü'minlerin emiri Harun Reşid'in zamanında Seyyid Battal Cafer Gazi yardımıyla Müslümanların eline girip İslâm ülkesi oldu. Sonra yine küffâr istilâ etti. Seyyid Battal Malatya şehrinde doğup orada oturmakla her zaman bu Sivas şehrine gece baskınlarında bulundu. Harun Reşid oğlu Me'mun Halife zamanında yine fethedildi.

Seyyid Battal İstanbul fethinden sonra Üsküdar'da muhafazada iken İstanbul içinde sulhla Silivrikapısı'nda kalıp küffar elinde tamamen şehit olan Müslüman gazilerin içler acısı hâllerini ve İstanbul'a küffârın istilâsını işitip Kız Kulesi'nden İstanbul tekfuru kızını kaptı. Hâlâ Seyyid Battal Kasabası olan mahalle sevgilisi olan bâkire kız ile geldi.

Burada Seyyid Battal uykuda iken ardınca kovan baskıncı küffârlar Seyyid Battal üzerine hücum ettiklerinde Seyyid Battal'ın sevgilisi olan kral kızı Battal Gazi'yi uykudan uyandırmak için bir fiske taşı atar. Hay ve Kadir olan Allah'ın emriyle bu taş Battal Gazi'nin kulağına isabet edip şehit olduğunu Sivas küffârları işitip her taraftan nice yüz bin Ermeniler ayaklanarak yine Sivas şehrini istilâ ederler.

Sonunda Dânişmendoğulları'ndan Niksar fatihi Sultan Melik Gazi Selçukluların yardımıyla Sivas Kalesi'ni (---) tarihinde feth edip tekrar İslâm eline girdi. Selçuklular Rum vilâyetlerinden olan Konya'yı feth ederken yine Dânişmendoğulları ona yardım edip bütün Rum ülkesini ve Yunan vilâyetlerini feth edip İslâm ülkesi oldu.

Daha sonra (---) tarihinde Osmanoğulları'ndan Yıldırım Bayezid Han Türkmenler elinden feth etti. Daha sonra Osmanlılar üzerine Timur Han yürüyüp Sivas üzerine geldi. 40.000 ebced okuyan yetişmemiş küçük çocukların boyunlarına Kelâm-ı izzetlerini asıp Timur'u karşılamaya çıktıklarında hemen Timur Şah bu erişmemiş çocuklar üzerine at sürdü. Tamamı Timur askerlerinin atlarının nalları altında bu 40.000 masum çocuklar yerlere serilip toprağa bulandı. O saat Sivas halkından 70.000 adet âlim, salih ve yaşlı başlı musannif ve mü'ellif adamları göz açıp kapayıncaya kadar kılıçların dişlerinden geçirip yedi günde Sivas Kalesi'ni yerle bir etti ki hâlâ yıkıntıları bellidir. İnsanların dilinde meşhur sözdür ki "Sana bir iş edeyim ki Timurlenk Sivas'a etmemiş ola" diye atasözü olmuştur.

Sözün kısası, Nasreddin Hoca eşkıya Timur'un has nedimi olduğundan konuşma sırasında Timur'a,

"Sultanım, Niçin Sivas'da 40.000 çocuğu Kelâm-ı izzetleriyle Tatar atlarının ayaklarının altına atıp 70.000 Tanrı mahlûku temiz ve dindar kimseleri katl ettiniz?" deyince,

"Vallahi efendi! Sivas kavmi mezhebsiz olup 'Kur'ân-ı azim *sümme hâşâ* mahlûkdur' diye mensuh (hükmü kaldırılmış) âyetlere nazîre âyet ettiklerinden başka yedi âyet şekilli uydurma kelâmlar eklediklerinden çocuklarının boğazındaki Kelâm, izzetlikden çıkmış idi. Genellikle o çocukları veled-i haramlar *[74a]* idi ve ihtiyarları tamamen Şiî, Mu'tezilî, Hurufî, Cebrî ve Kaderî-mezhep olmuşlardı. Âlemi ıslah için Tanrı'nın ilhamı ile Hazret-i Hızır'ın vesileliğiyle bütün küçük evlatlarını ve sakallılarını kırıp şehirlerini harap ettim, ama Nasreddin Hoca senin şehrini sana bağışladım, korkma harap etmem" der.

Gerçekten de Timur beş iklimde 700 pâre şehir harap etmiş ve üzengisi önünde 70 adet hâkim, sultan ve melik yaya yürümüşlerdir. Tâ bu mertebe Allah tarafından gönderilmiş cihangir kimse idi.

Osmanoğulları'ndan Yıldırım Bayezid Han'ı da (---) ovasında büyük savaşla bozguna uğratmıştı. Yıldırım Han'ı huzuruna yaya getirdiklerinde Yıldırım Han'a ayağa kalkıp tazim ederek "Eyle olur felek hâlidir" diye Neşrah suresinden *"Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır."* [İnşirâh, 5-6] âyetini okuyup bol bol tesellîler verip gönlünü almaya çalıştı. Ama Yıldırım Han bir Cem yapılı öfkeli padişah olduğundan Timur'u aslâ mezar taşı yerine bile komayup nice kere,

"Behey Timur-i bî-nûr (nursuz), leng-i (topal) meks-i bî-kes!" derdi. Bir konuşma sırasında Timur,

"Ey Yıldırım Han? Sen beni böyle yenip beni huzuruna yaya getirseler beni neylerdin?" der. Hemen Yıldırım Han,

"Seni bir demir kafes içine koyup Bursa şehrine götürüp ondan Amasya gibi Kahkaha Kalesi'nde seni haps ederdim" deyince Timur tez bir demir kafes düzdürüp,

"Yıldırım Han'ı demir kafese koyun, İran'a götürem" derken Yıldırım Han ateşli hummaya (sıtmaya) yakalanıp kafeste iken ruh kuşu uçup Illiyyin cennetinde karar ettiği gün ardınca Çelebi Sultan Mehmed 70.000 "Benim, diğeri değil!" diyen yiğit, cesur ve dilâver nice korkusuz ve hünerli erler ile Timur askerine vurup (---) (---) adlı yerin ovasında Timur'a bir kılıç çalıp babası Yıldırım Han'ın âhını aldı.

Timur o mahalden 700 atlı ile ancak kaçıp Azerbaycan'a can attı. Orada da duramayıp (---) şehrinde vefât etti, hâlâ orada gömülüdür.

Çelebi Sultan Mehmed Bursa'da padişah oldu, ama Rumeli'nde bir kardeşi İsâ Çelebi, bir kardeşi Musa Çelebi ve bir kardeşi Süleyman Çelebi Rumeli'nde sikke ve hutbe sahipleri oldular. Nice zamandan sonra Çelebi Sultan Mehmed bu adı geçen üç adet can-beraber kardeşlerini dünya devleti için, her birini bir büyük cengle ile katl edip Anadolu'ya ve Rum'a müstakil padişah oldu. Bu anılan Sivas Kalesi'ni bakımlı ve şenlikli etmeğe (---) tarihinde başlayıp iki adet kale inşa eyledi.

Daha sonra (---) tarihinde Bayezid-i Velî asrında Acem şahlarından (---) Şah, Erzurum, Kemah, Sivas ve Tokat'ı "Miras kalmış mülküm ve benim Arpaçukuru'mdur" diye istilâ etti.

Daha sonra I. Selim Şah (---) tarihinde Acemlerin elinden zor ile alıp tâ Çıldır Ovası'nda at başı çelip orada Şah İsmail ile

şiddetli savaş ederek muzaffer oldu. Acem elinden yedi hanlık (sancakbeyliği), yetmiş sultanlık ve yedi tümen tenlik Gürcistan hanlığı ülkeler feth etti. Hâlâ günümüzde de İslâm elinde olup Süleyman Han yazımı üzerine Rum eyaleti olup (---) tarihinde Murtaza Paşa efendimize vezirlik ile Sivas eyaleti bağışlandı.

Haleb'den Urfa, Rakka, Harran, Maraş ve Kayseri seyahatlerinden beri dört ay seyahat edip Sivas'da sohbetleri şerefiyle şereflendik. Paşa Kalesi'nde saraya bitişik Çavuşzâde hanesini fakire konak olarak bağışlayıp bol bol tayinatlarımızı (maaştan ayrı olan yiyecek ve erzak) aldık.

Sivas şehrinin padişah defteri üzere ve sicillâtta yazıldığı gibi hakîr de Sivas imaretlerini yazdığımızı bildirir

Sivas şehrinin imaretlerinin durumu: Evvelâ Süleyman Han Kanunnamesi üzere Sivas vezirinin hâss-ı hümâyûnu dokuz kere yüz bin (900,000) akçedir. Sivas sancağında zeamet sahipleri 48 ve timar sahipleri 928'dir. Alaybeyisi ve çeribaşısı vardır.

Sivas eyaleti sancakları bunlardır

Evvelâ Amasya sancağı, Çorum sancağı, Bozok sancağı, Divriği sancağı, Canik sancağı, Arapkir sancağı ve Sivas sancağı paşa sancağı tahtıdır. Hazine defterdarı yoktur, ama zeamet defter kethüdası vardır. Hâssı 80.200 akçedir. Zeamet ve timar defterdarı vardır. Hâssı 62.530. Defter emini, çavuşlar kethüdası *[74b]* ve çavuşlar emini vardır. Rum eyaleti yani Sivas bütün sancağıyla 3.133 kılıçtır. 109'u zeamettir. Geri kalanı tezkireli ve tezkiresiz timarlardır. Beyleri, zeamet sahipleri ve timar sahiplerinin kanun üzere cebelüleriyle toplam 10.000 namlı, seçkin ve silâhlı askeri olur. Bu toplam askerin senelik gelirleri yüz otuz bir kere yüz bin ve seksen yedi bin üç yüz yirmi yedi (13.187.327) akçe olur.

300 akçe şerif kazadır. Bütün nahiyesi (---) adet köylerdir. Bu köylerden mollasına adalet üzere 6.000 guruş olur, ama vezirine kanun üzere 40.000 guruş olur.

Sivas sancağında toplam (---) adet kazadır. Evvelâ (---) kazası,

.... (2 satır boş) ....

Sivas şehrinde Hanefî mezhebi müftüsü vardır, ama Mâlikî, Hanbelî, Şâfiî mezhebi mütfüsü yoktur. Onlar Arabistan'a mah-

sûstur, ama yine şer'i meselelerde dört mezhebe göre fetva verebilecek kadar bilgili, meslekî bilimleri iyi öğrenmiş ulemaları vardır.

Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şehir naibi, muhtesibi, bâcdârı, kapancısı, şehir subaşı, şahbenderi, 40 adet esnaf kethüdaları, şeyhleri ve çavuşları vardır. İki dizdarı, toplam (---) adet kale neferatları ve haraccısı vardır.

Sivas Kalesi yapılarının şekilleri: Evvelâ Sivas şehrinin kuzey tarafı ensesindeki dağlara Sıpnişan Dağı ve Tuzasar (Tuzhisar) Dağı derler. O yüksek dağların eteğine kurulmuş büyük bir şehirdir. Bütün evlerinin yüzleri kıbleye doğru, Sivas Sahrası'na Eğriköprü tarafına bakmaktadır. Aşağı, Timur harap ettiği kale düzde yapılmış olup fırdolayı büyüklüğü 10.500 adımdır.

Timur'un Sivas'ı harap ettiğinin tarihidir:

Der-harab ez âteş-i ceyş-i Timur
Der-şuhûr-ı sâl-i târih-eş "ḫarâb"

Sene 803 [1399-1400]

Gerçi haraptır, ama gayet sağlam ve dayanıklı rıhtım dolma, horasanî tuğla ve taş yapı büyük bir kaledir. Yer yer burç ve bedenleri vardır, ama nice yerleri haraptır. Yine az şey ile tamir olunması mümkündür.

Bu aşağı harap hisarın fırdolayı çevresinde toplam beş adet kapı vardır. Evvelâ doğu tarafa Kayseri Kapısı, yine doğu tarafa Pelaş Kapısı, yine doğuya Tokmak Kapısı, kuzey tarafa Cancun Kapısı ve yıldız tarafına Pulur Kapısı. Gerçi bu kale kapıya muhtaç değildir, nice yerlerinden arabalar girer.

Bu aşağı varoş kale içinde toplam 4.600 bağsız ve bahçesiz âbıhayat sulu ve toprak ile örtülü bakımlı haneler vardır.

Tamamı 40 adet mahalledir. Evvelâ Kayseri Kapısı Mahallesi, Ermenilerdir, iki mahalledir. Bir Rum Mahallesi vardır, Yahudiler aslâ yoktur. Ondan Ağcabüke Mahallesi, Örtülüpınar Mahallesi, Köhne Civan Mahallesi, Çarşı Mahallesi, Meydan Mahallesi, Oğlan Çavuş Mahallesi, Ağa Değirmeni Mahallesi, Bezirci Tarlası Mahallesi, Bıldır Pazar Mahallesi, Şayak Çoban Mahallesi, Kale Ardı Mahallesi, Hacı Zahid Mahallesi, Ulucami Mahallesi, Pulur Tepe ve (---) (---) (---) (---) Mahallesi. Bütün mahalleler bunlardır, bakımlı ve meşhurdurlar.

İki adet iç kalenin şekilleri: Birbirlerinden bir ok menzili uzaklıktadır.

Biri kıble tarafına **Yüksek Kale** (---) tarihinde Çelebi Sultan Mehmed yapısıdır. Dörtgen şekilli dört köşe, hendeksiz, yalın kat, iki kapılı ve bir topraklı tepe üzerine yapılmıştır. İşlek kapısı kıble tarafına, aşağı şehre açıktır. Ve bir kapısı doğu yönüne uğrun kapıdır, daima kapalıdır. İçinde 200 neferat hanesi, bir camii, tahıl anbarları, su sarnıcı, cebehanesi ve 40 küçük şahî topları vardır. Bu kale bütün şehre havaledir ve Paşa Kalesi'nden yüksektir.

Paşa Hisarı iç kalesinin şekli: Bütün Osmanlı memleketlerinde beylerbeyiler, vezirler iç kalelerde otura gelmemişlerdir, ama Diyarbakır'da ve bu Sivas'da paşaların iç kalede oturmaları kanundur. Zira bu Sivas'ın paşa olduğu aşağı hisara yukarı iç kale hisarı havaledir. Paşası isyan etse aman vermeyip yukarı hisar topları Paşa hisarını harap eder, ama bu Paşa hisarını Timur harabından daha önce 486 [1093] tarihinde Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad tamir etmiştir. Fırdolayı iki kat yontma taş ile yapılmış sağlam bir kaledir. Bütün çevresi 1.500 adımdır ve bir alçak hendeği var. *[75a]*

Kaleyi hendek kuşatmıştır. Tamamı 20 adet kule ve 680 beden dişleridir. Duvarının boyu 27 melik arşını yüksekliktedir. İki kapısı var; biri kuzey tarafa dağ yolu tarafında şehzâdelerin mezarlığına çıkar iki kat demir kapıdır. Daima dizdarı ve gözcüleri bu kapının iç yüzünde bekçilik ederler. Bir kapısı kıble tarafına açılır, aşağı şehre gider.

Bu kale içinde toplam 300 adet dar ve kasvetli bağsız ve bahçesiz toprak örtülü bakımlı haneler vardır. Paşa Sarayı bundadır. Daha önce dar ve basık bir dam idi. Murtaza efendimiz çeşitli odalar, holler, divanhane ve iç oğlanlarına odalar ve bir hamam inşa edip ihya etti.

Bu kalede de bir cami, bir hamam ve bir medrese vardır. Ve on kadar da dükkânçeleri vardır. Bu aşağı kale yukarı iç kaleden bakımlı ve süslüdür. Zira paşa burada oturduğundan haftada dört kere divan olup büyük kalabalık olur.

Bu kale dağ eteğine yapıldığından dörtgen şekilli yapılmıştır. Âbıhayat suları vardır, ama öbür yüksek kale halkın geçit ve uğrak yeri olmadığından insanlar oraya varmazlar. Ancak celâlî ve cemâlî korkusundan şehir ileri gelenlerinin bütü değerli eşyaları bu yukarı kalede saklanmaktadır.

Bu Sivas şehrinin eğer bu iki iç kalesinde ve aşağı Timur'un harap ettiği varoş kalesinin toplam olarak içinde ve dışında 6.060 hane vardır, tas-tamam.

Sivas şehri camilerinin özellikleri

Tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ aşağı varoşta,

Ulucami: Bedesten yakınında uzunlamasına ve genişliğine ikişer yüz ayak eski bir camidir. (---) tarihinde Sultan Kılıç Arslan yapısıdır. Bir minaresi var. Tamamen toprak ile örtülü bakımlı yapıdır. Ancak cami içinde ne kadar direk vardır ve ne kadar sütun üzerine yapıldığını bilmiyorum.

Kızıl Cami: Bir minareli eski mabeddir.

Sivasî Efendi Camii: Bir minareli yeni yapı nur dolu bir camidir. Cami içinde daima tevhid çekilir ve zikredilir.

Musa Efendizâde Camii: Sağlam yapıdır.

Kilise Camii ve pazar yerinde **Koca Hasan Paşa Camii:** (---) hanın vezirlerinden kırk sene Sivas eyaletine mutasarrıf olup helâl ü zülâl mal ile bu camii yapmıştır. Gece ve gündüz kabalalık cemaatten hâlî değildir. Dört tarafındaki dükkânlar ve kuyumcular çarşısı tamamen bunun evkafıdır. Kıble kapısı üzere tarihi budur? (---) suresindeki âyet-i şerif *"... takvâ üzerine kurulan mescid..."* [Tevbe, 108] sene [971/1562-63]

Yukarı Kale Camii ve **Aşağı Kale Camii** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bunlardan başka (---) adede varıncaya kadar mahalle mescitleridir. Her mahallede birer ikişer zâviye bulunmaktadır, zira halkı gayet musallîlerdir (namazlarını kılarlar).

İlim öğrenilen öğretim yerlerinin anlatılması: Tamamı (---) adet medresedir. Evvelâ bunlardan,

Kızıl Medrese derler ibret verici bir medresedir ki İslâm ülkelerinde öyle bir ilim yuvası ne yapılmıştır ve de yapılabilir. Timur gördüğünde parmaklarını ısırıp yapısına hayran kalmıştır. Kale kapısı gibi yüksek bir kapısı var. Gören adamın aklı perişan olur. Üstad mermerci bu kapının sağında, solunda, üst tarafında ve Havernak kemerlerindeki mermerlere öyle keser vurmuş, Cenâb-ı Bârî'nin kudret eliyle yarattığı bütün çiçeklerin resimlerini aynısı yapıp çiçeklerin şekillerini bu kapıya işleyip öyle ince kalem

vurmuş ki sanki her bir çiçek birer çeşit ter ü taze açmış gül, menekşe, erguvan, sünbül, reyhan, islimîler, zerrin ve kefes gibi örülmüş Rumîlerdir.

Yetmiş seksen kat girişme zihleri (kenar çizgisi) kapının sağına ve soluna öyle işlemiş ki sanki her biri Mânî nakşı, Erjeng, Bihzad, Ağa Rıza ve Frenk Mânî nakşıdır ki her bir tasarrufları birer türde sihir mertebesinde ibret verici bukalemun nakışlarıdır. Kapının üst eşiği üzerinde tarihi budur:

Netîce-i kelâmı Kılıç Arslan bin Mes'ûd
Sene tis'a ve sittîn ve hamse-mi'e demiş.

[569/1172-73]

Ve nice satır tarihler yazmış. Gerçekten de sikkeyi mermerde kazmış, ama zamanın geçmesi ile zor işli felek rüzgârı nice yerlerini bozmuş. Kısacası övgüsünde övgücülerin dili kısa ve kalemi cevher saçan hattatların kalemi kırıktır. Bütün gezginler, kara ve deniz tüccarı olup dünyayı dolaşanların dilinde övgü düzülen, seyre değer bir medresedir.

Medresenin içinde iki katlı ve tek katlı 80 adet talebe *[75b]* odaları vardır. Kış günlerinde yer kat odalarda kalırlar. Yaz aylarında ise üst kattaki odalarda ilim öğrenirler. Hayrat sahibi zamanında öyle sağlam vakıf imiş ki ziyafet evi imaretinde bütün talebelere ikişer kere şekerli, nebat özsulu, kokulu yemekleri fağfurî, hıtayî ve mertabanî kâseler ile dağıtılırmış, ama hâlâ talebeleri birer hasıra sahip değil gösterişsiz ümmetin salihlerinden kimselerdir. Tanrı imar eyleye! Ondan yüksek kale altında,

Hamam Medresesi: Yapıcısını öğrenmiş değilim.

Aşağı Hisar Medresesi: Paşa Sarayı yakınında olduğundan talebesi çoktur.

Hasan Paşa Medresesi: Aşağı varoştaki cami avlusu etrafında talebe odalarıdır. Ve,

Sivasî Efendi Medresesi: Öğrenebildiğim medreseler bunlardır. Ancak özel darülhadisi yoktur, lâkin diğer camilerde de hadis ilmi dersiâmmları vardır.

Yetişmemiş çocukların öğrenim gördüğü mekteplerin anlatılması: Tamamı 140 adet ebced okuyan çocuk mektepleri vardır. Kırkının evkafları sağlamdır. Geri kalanı hasbî mekteblerdir. Nicesinde de muallimleri ücret ile çocukları okuturlar.

Derviş tekkelerinin anlatılması: Tamamı 11 tekkedir. Evvelâ Arpacızâde Efendi Tekkesi, Sivasî Efendi Tekkesi, Halvetî Tekkesi, şehrin dışında doğu tarafında bir kaya üzere Süheyb-i Rumî ki Abdülvehhab Gazi Tekkesi derler, ulu tekkedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tüccar konuk saraylarının anlatılması: Tamamı küçük ve büyük 18 handır. Evvelâ saraçhane içinde Behram Ağa Hanı yeni yapı güzel bir handır ki tamamı 50 ocakdır. Ve ona karşılık Kapan Hanı ve Hasan Paşa Hanı; niceleri Muhtesib Hanı derler, zira muhtesib ağa orada işlerini yürütür. Kaşıkçızâde Hanı, Şeyh Efendi Hanı, Nalbantlar Hanı, İbrahim Efendi Hanı ve Taşhan (---) (---) (---) (---) (---). Meşhur hanlar bunlardır.

Sivas hamamlarının anlatılması: Tamamı (---) adet hamamdır. Evvelâ köprü başında,

Koca Hasan Paşa Hamamı: Suyu ve havası hoş ve eski yapı olduğundan Süleyman Han ve Bağdad fatihi Murad Han'ın girdiği hoş havalı hamamdır ki hâlâ o sultan halveti kapalıdır. Yabancı kimseler girip yıkanamazlar. Kale altında eski,

Hasan Paşa Hamamı; Hoş ve güzel aydınlık hamamdır.

Pazar meydanında, Meydan Hamamı, Taşhan Hamamı, Medrese Hamamı, Paşa Kalesi Hamamı bu hamamların tamamı çifte hamamlardır. Bunlardan başka 110 adet saraylar ve başka hane hamamları vardır.

Çeşmeleri: Tamamı 45 adet âbıhayat çeşmeleri vardır. Bütün suları şehrin kuzeyinde Sıpnişan Dağı'ndan ve Tuzhisar Dağı'ndan gelir âbıhayat kaynak sularıdır. Bunlardan Kale Çeşmesi, Kuyumcular Bedesteni Çeşmesi, Pazaryeri Çeşmesi, Medrese Çeşmesi ve Ulucami yakınındaki çeşme, Temmuz ayında buz parçası gibi çeşmelerdir.

Şehrin içinden akan büyük çay Meraküm Nehri, tâ şehrin ortasından geçer, bir kaç küçük köprüleri vardır. Taşkın olarak aktığında büyük bir çay olur. İlk doğduğu yerler Tuzlahisar ve Neki Dağları ve Sıpnişan Dağları'dır. Buralardan toplanıp şehir ensesinde 70-80 adet un değirmenlerini döndürüp oradan Sivas Ovası'nda büyük Kızılırmak Nehri'ne karışır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sultan çarşısının özellikleri: Tamamı 1.000 adet süslü dükkânlardır. Ulucami yakınında bedesteni bakımlıdır. Sipahpazarı meşhurdur ve saraçhanesini Sultan Murad vâlidesi, Behram Ağa

yeniden kârgir yapı olarak yaptırmıştır. Ana yol üzerinde bir tertip dizilmiş, üstleri kapalı bakımlı saraçhanedir. Debbağhanesi, haffafhanesi (ayakkabı, terlik ve saire yapan ve satan) ve kuyumcular işliği başka güzellikler çarşısı, süslü dükkânlardır..

Sivas halkının yüz renklerinin özellikleri: Suyunun ve havasının tatlılığından halkı tenperver ve buğday benizli, kırmızı yanaklı adamları olur.

Sivas halkının giysileri ve dilleri: Seçkinleri çeşit çeşit değerli elbiseler giyerler. Orta hâllileri londura çuka (kumaş çeşidi) ve renkli boğası (astarlık seyrek dokunmuş bez) giyerler. Dilleri Türkçe ve Kürdçe konuşurlar. Ermeni vilâyeti olduğundan genellikle bütün halkı Ermenice konuşurlar.

Mahbub (güzel) ve mahbubelerinin özellikleri: Yer yer mahbubları olur, ama tez sakal sahibi olur, ama mahbubesi sağlam vücutlu bâkireleri olur. *[76a]*

Havasının ve suyunun anlatılması: Suyu tatlı ve gayet soğuktur. Temmuz ayında sanki buz parçasıdır, ama havası gayet sert olduğundan bağ ve bahçesi yoktur, ama hububat mahsulatları çoktur. Bütün dağları çıplaktır, ağaçları yoktur.

İkliminin anlatılması: Dördüncü gerçek iklimde ve on yedinci örfî iklimde ilmi usturlab ile bulunmuştur. Enlemi (---), boylamı (---) (---) ve en uzun gecesi (---)

Tahıl mahsulatının anlatılması: Buğdayı, arpası, nohudu ve mercimeği gayet çok olur. Bir kilesi kırk kile ürün verir. Bir okka (1 okka=1283 gr) ekmek bir akçeyedir ve altı okka bir at yemi bir akçeyedir. Ve şebekeli bostanları gayet çoktur.

Sanayiinin beğenilenlerinin anlatılması: Evvelâ pamuk bezi gayet beyaz ve incedir. Bir çift pabuç ve mest 15 akçeyedir. Ve içi al boğası kaplı ağavat çizmesi 30 akçeye ve hoş yorgan yüzleri ve basma nakışlı perdeler birer rub'adır (dörtte bir, çeyrek).

Yiyeceklerinin ve içeceklerinin özellikleri: Evvelâ has ve beyaz kirde ekmeği, kete çöreği, tavuk böreği, herisesi ve tovğa çobrası yeryüzünde yoktur. Narı Maraş'dan, pekmezi Ayntab'dan, üzümü Amasya'dan, şırası (---) gelir.

Salih şeyhleri, âlimleri ve eşrafının anlatılması: Evvelâ müttakî ve mütedeyyin Şeyh Hazret-i Arpacızâde, Bekir Efendi, Abaza Deli Dilâver Ağa, Koca Ali Ağa, Selâm Çelebi, Hacı Ke-

rim Çavuşzâde ve Nasıf Ağa'ya Ömerbeyzâde derler, Müftî Ahmed Efendi ve Sivasî Şeyhi.

İbret verici kiliselerinin isimleri ve anlatılması

Tamamı (---) adet Ermeni ve Rum kilisesi vardır. Bu diyarda kiliselere vang derler. Şehrin kuzeyi tarafındaki Tuzaşar Dağı eteğinde,

Eski Kilise: Geyümers yapısıdır derler. Türkçe Tuzhisar vangı derler, zira bir lezzetli tuzu hâsıl olur, ama Ermeniler Site Kabid derler. Bin atlı konar ve göçer. Herkese nimeti boldur.

Gelenlerin gönlünü hoş tutup ruhbanları ve muğpiçeleri gelenler ve gidenlerin önüne durup hizmet eder. Bir Nakkaş Mânî gibi bir papası var, ismi Nürdik ruhban idi. Hâşâ ki papas olaydı. Halim-selim, yumuşak huylu, dedi-kodudan uzak, ruhban yapılı güzel konuşan bir yiğit idi. Hattâ Murtaza Paşa efendimizin inşa ettiği Sivas Sarayı'nın bütün yapılarını bu rahip bukalemun nakşı etmiştir. Bütün ilimlerde, hey'et, hikmet, yıldızlar ilminde ve diğer felsefî ilimlerde olgunluğa ermişti, ama *"Allah kime yol gösterirse, işte yolu bulan odur..."* [A'râf, 178] ölçüsü üzere yanlış inançta kalmış görünür bir Mığdısî idi. Oradan,

Sıpnişan Kilisesi: Bu da şehrin kuzeyinde dağın eteğinde acaip ve garip yapılı bir Ermeni kilisesidir. Hind ve Sind muganından (ateşe tapanlar) adaklar gelir, ama her gece 100-200 misafire yemek çekip atlarına çul ve torba çıkartmazlar. Ve buna yakın ibret verici,

Meryem Ana Kilisesi: Bu da dağ eteğinde eski yapı bir Ermeni kilisesidir.

Şehir içinde çarşıdan yukarı kaleye giderken ana yola yakın **Meryem Ana kilisesi**. Oradan Kayseri Kapısı'na yakın sağ tarafta Acaip,

Hızır-İlyas Kilisesi: Evkafı çoktur. Bütün Ermeniler bu kiliseye itibar ettiklerinden başka Sivas şehrinin zarifleri bu kiliseye varıp içip eğlenirler, bir misafirhanedir. Ve yine şehir içinde Pehlice Değirmeni yakınında,

Aya Yorgi kilisesi: O kadar mükellef yapı değildir, ama Ermenilere rağmen Rumlar bu kiliseyi gayet süslü etmişlerdir. İstanbul patriğinden her sene adakları gelir.

Rumların bundan gayri ve Ermenilerin yazılan beş adet kiliselerinden başka büt-gedeleri yoktur.

Bu şehirde Frenk, Yahudi, Çingene ve Acem oturmaz ve Yahudi aslâ yaşamaz, ticaret edip giderler. Bütün şehrin Hıristiyan haracı (---) adet haraç verir keferesi vardır ve (---) adet hane-i avarıza bağlıdır.

Tamamı 31 örfî vergiler verir itaatkâr ve bağlı reâyâ ve berâyâsı vardır. Her sene padişah tarafına bu şehirden padişah malı toplam 1.100 kese hasıl olur. 200 kese de vezirine hasıl olur. Cenâb-ı İzzet mallarına bolluk ve bereket vermiş bir diyardır.

Bütün tarihçiler bu Sivas şehrine "beldelerin anası" demişler ve tüccarlar ve seyyahlar da "Rum şehri" demişler. Acem dilinde Arpaçukuru diye isimlendirmişler. Gerçekten de beldelerin anasıdır. Bütün Arabistan'da kıtlık ve yokluk olsa dünyanın anası Mısır bütün Arz-ı Mukaddes'i, doğu illerini, batı illerini ve Irak toprağını doyurur, ama Rum diyarında, *[76b]* Yunanistan'da Makedonya ükesinde buğday kıtlığı olsa bu beldelerin anası olan Sivas vilâyeti o vilâyetleri doyurur. Bu yüzden beldelerin anası diye isimlendirmişlerdir.

Gerçekten de bir toprakları geniş, bolluk ucuzluk yer, vilayeti geniş, bütün halkı mutlu, ülkesi güzel ve beğenilir, ekinlikleri bol, hayrat ve berekâtları çok, halkının nimetleri çok bol, her taraftan pınarları ve ırmakları kaynar ve akar şenlikli bir şehirdir. Gerçi Türkmen ve Ermeni diyarıdır ama halkı gayet garip dostu olduklarından her gece hanlarda kalan garip ve kimsesizleri hanelerine davet edip ikram edip üç dört gün hizmetinde olup hayır dualarını alırlar. Her hususta tâ bu derece bolluk içinde büyük bir şehirdir.

Bu Sivas şehrinin doğu tarafında Erzurum şehri, Niksar tarafından 8 konaktır. Kuzey tarafında Amasya Kalesi, Merzifon ve Lâdik dörder konaktır. Batı tarafında Tokat Kalesi üç menzildir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sivas şehrinin külliyatının anlatılması

.... (3.5 satır boş) ....

Rum vilayeti tahtı, şirin belde, Sivas şehrinin ziyaret yerlerinin anlatılması

Evvelâ Sivas şehrinin ta ortasında Koca Hasan Paşa Camii avlusunun kuzey tarafında kutlu bir türbede medfun,

Şeyh Hazret-i Kara Şems Efendi Sultan: Eğri fatihi Sultan III. Mehmed şeyhlerinden olup Eğri gazasında birlikte idiler. Hattâ Osmanoğlu askeri bozulmuş iken bu aziz Mehmed Han'ın saba sür'ati atının yularından sıkı tutup "Sabr eyle beğim! Şimdi fırsat ganimettir!" diye İslâm askerini cenge teşvik ederken Tanrı'nın hikmeti ile zafer rüzgârı İslâm tarafına esip bir anda 100.000 küffârı Eğri yakınında Hiraştuş Sahrası'nda kılıçtan geçirip bütün Müslüman gaziler muzaffer oldular. Macar-ı füccâr-dan 76 parça kaleyi feth edip Eğre'yi sağlam ve korunaklı eder-ler. Hâlen Osmanoğlu elinde Eğri gibi sağlam ve dayanıklı serhat sonunda sağlam kale yoktur. İnşaallah yeri geldiğinde yazılır.

Osmanoğulları devletinde iki Şemseddin vardır. Biri Fatih Sultan Mehmed Han ile İstanbul fethinde bulunan Akşemsed-din'dir ki İstanbul'un yedi sene önce fethedileceğini Fatih'e müjdelemişti. Bursa toprağında Türbeli Göynük'de medfundur. Biri de bu Sivasî Kara Şemseddin'dir ki Eğri gazasında Osmanoğlunun yüzünü ak eylemiştir. Sivas içinde yazılan Hasan Paşa Camii avlusunda medfundur. Yedi sene kutbiyyete ayak basmış derler. (---) tarikatında ulu sultandır. *Allah sırrını aziz etsin.* Oradan,

Muhlis Paşa ziyareti: Süleyman Han şehzâdesi Bayezid Han yanında medfundur. Ölüm tarihi 954 [1547]'tür.

Said ve şehid Şehzâde Bayezid Han ibn Süleyman Han hikâyesi ve ziyaret yeri *Allah hepsine rahmet eylesin:* (---) tarihinde Şehzâde (II.) Selim Manisa sancağına mutasarrıf iken Şehzâde Bayezid Kütahya sancağına hâkim idi. Süleyman Han bu iki kardeşi mansıplarından azl edip Selim Han'a Konya'yı; Sultan Bayezid'e Amasya'yı verdi.

Selim Han "İşittim ve itaat ettim" deyip Konya'yı zabt etti, ama Şehzâde Bayezid Kütahya Âsitane'ye yakın olup Amasya sancağı uzak olduğundan hiç hoşlanmayıp gayetle üzüldü., ama ne çare. Kütahya'dan mecburen kalkıp Amasya'yı zabtederek rahat dururken Konya ile Amasya sınırı bitişik olduğundan iki şehzâde-nin asker haşeratları birbirleriyle çatışıp vuruşmuşlardı.

Sözün kısası iki şehzâdenin arasına iki yüzlüler ve bozguncu-lar düşüp ikisi birbirinin askerini kırmaya başladılar.

Bu içler acısı durum babaları Süleyman Han'a aksedince Süleyman Han dördüncü vezir Mehmed Paşa'yı Konya'da Şehzâde Selim'e gönderdi. Pertev Paşa'yı Amasya'da Bayezid'e gönderip iki şehzâdenin arasını *"İki kişinin arasını bulan, şehid*

sevabı alır" hadisi uyarınca iki veziri arayı düzeltmeye gönderdi.

Şehzâde Bayezid aslâ *[77a]* barışa rağbet etmeyip kardeşi Selim Han'ı savaş meydanına davet etti. Şehzâde Selim, Bayezid'in bu şekildeki mektubunu Konya'dan Süleyman Han'a gönderdi. Bayezid'in mektubu okununca Süleyman Han Bayezid'in aklının azlığına ve olgunlaşmadığına yükleyip Osmanlı tahtının layıkı olmayacağına inandı.

O an Anadolu beylerbeyisi Cenabî Ahmed Paşa'yı, Karaman beylerbeyisi Solak Ferhad Paşa'yı, daha önce Şehzâde Selim'e lala olan Maraş Paşası Geylan Ali Paşa'yı, Adana eyaletine mutasarrıf Ramazanoğlu Pîrî Paşa'yı ve nice beylerbeyi ve sancakbeylerini Konya'da Şehzâde Selim'e yardım etsinler diye 47.000 askeri gönderip Konya Ovası'nda çadır kurup hazır durdular.

Bu askerin ardınca üçüncü vezir Tavil Mehmed Paşa'yı 3.000 yeniçeri ve dört aşağı bölük sipahisiyle, cebeci ve topçular ile toplam 20.000 askere Mehmed Paşa'yı kumandan edip Konya altında Şehzâde Selim'e ulaştırdı. Gece gündüz Bayezid Sultan ile cengi beklemekte idiler.

Daha sonra İstanbul tarafında sonunu düşünen Süleyman Han "Bu iki sefih şehzâdenin âyâ işleri neye müncer ola!" deyip Serdar Mehmed Paşa ardınca bütün Osmanlı askeriyle 933 senesi Şaban ayının 28. [30.05.1527] gününde Üsküdar Sahrası'nda otağını kurdu.

Konya Ovası'nda iki şehzâde cenginin hikâyesi: O yılın 22 Şabanı [24.05.1527] Şehzâde Bayezid inatçı askerleriyle Konya Ovası'nda belirdi. Beri Selim tarafından da Vezir Uzun Mehmed Paşa saf saf çarha alayını dizip öncü asker Zülkadriyye Paşası 20.000 Türkmen ile Cüm Ekradı oldu. Yedi koldan bütün sipahiler, yeniçeriler, zeamet ve timar sahipleri, müteferrikalar, çavuşlar, silâhdar ve sipahan zümresi iki koldan sağda ve solda savaş âletlerine gömülmüş olarak cenge hazır oldular.

İki çarha askeri (Osmanlı ordusunun öncü kuvveti) birbirine girip Bayezid askeri Selim çarhasına galip geldi.

Selim çarhası geri kazan dibi asker üzere düşüp iki dip alay birbirine karılıp katılıp zemin çiftçi elinde atılır gibi nadaz nadaz olup iki büyük alayın seçkini, belki daha fazlası şehitlik şerbetini içip kendilerinden geçtiler, ama genellikle Bayezid'in yabani, isyancı ve azgın askeri zillet toprağına düşüp can verdi-

ler. Tâ akşam vaktine dek şehzâdeler cengi olup herkes kollu kollarına gidip iki taraftan dinlenme davulları çalındı.

Sabah vakti olunca bizzat Selim Şehzâde atına binip İslâm askerini dolaşarak bol bol vaatlerde bulunarak ve çeşit çeşit gönül alıcı sözler söyleyerek savaşa teşvik edip,

"İnşaallah fırsat ve nusret bize nasip olursa boş tama'a düşüp kelepir tahsili sevdasına düşmen" diye tenbih ve te'kidler etti.

Oradan yine Şehzâde Bayezid tarafından asker hücum edip cenge karıştı. Üç saat çok şiddetli ve sıcak savaş oldu. Cenâb-ı Bârî yardımcı olup zafer rüzgârı Şehzâde Selim tarafına esti.

Konya askeri Bayezid askerine öyle Selim satırı vurdular ki yirmi binden fazlası öğle vaktine dek toprağa düşüp Konya Ovası âdemoğlu kanı ile kan deryası olup celâlî kellelerini kan seli yuvarlardı. Bu cenge tarihtir:

Eyledi Sultan Selim ile kıtâli Bayezid

Sene 933 [1527]

Dertli ve yenilmiş Bayezid, oğlu Orhan ile at başı beraber kılıç artıkları 700 kimse ile Amasya deyip can attı. O gece kötü huylu Kuduz Ferhad, Aka Seyfeddin adındaki dinsiz ve nice yüz kötü namlı, soyu bozuk ve uğursuz hainler Şehzâde Bayezid'in kanına girip,

"Sana kurtuluş Acem şahına firar etmekten gayri çare yoktur" diye kandırdılar.

Şehzâde Bayezid babası Süleyman Han'a bir muhabbet usluplu mektup içinde,

"Benim isyanıma sebep Lala Mustafa Paşa ve Rüstem Paşa melunlar olmuştur. Rûz-ı mahşerde (mahşer gününde) hakkımdır, işte benim pederim padişahım, işte Acem şahına korkumdan firar ettim" diye Süleyman Han'a mektubu gönderip kendisi Amasya'dan dört adet evlâdını alıp 700 silâhlı askeri ile bütün değerli kaplarını ve cevahirlerini alıp Sivas üstünden Revan ve İsfahan deyip giderken Temerrüd Ali Paşa Sivas beylerbeyisi idi, şehzâde korkusundan Sivas Kalesi'ne kapandı ve daha önce "Şehzâde Bayezid ol tarafa varırsa yol verme!" diye emirler gelmişti.

Toykun Paşa'nın kardeşi Mustafa Paşa Malatya hâkimi idi. Nice beyler ve paşalar Bayezid Han'ın ardına düştüler ve başına arı gibi üşdüler ve nice yerde döğüştüler, ama bir beylerbeyi şehzâdeye karşı zafer bulamadılar. Saat Çukuru adlı mahalde

hâlâ Şehzâde Bayezid'in kırdığı askerlerin mezarları bellidir. Zira şehzâde *[77b]* Konya'da yenilip Amasya'dan sonra 12.000 can ve başdan geçmiş ölüm eri "Benim diğeri değil!" diyen adamlar toplayıp İran ülkesi deyip yola çıkmıştı.

Yedi yerde büyük ceng ederek Erzurum'a varınca 20.000 cengâver, gözü kara, korkusuz, hünerli ve cesur asker oldular. Erzurum altında bir gün konakladılar. Erzurum valisi, Yanık Kalesi'ni feth eden Koca Sinan Paşa'nın büyük karındaşı idi. Şehzâde Bayezid'i basmayıp göz yumarak gizliden gizliye yiyecek, içecek ve birkaç yük nal ve mıh gönderdiği haberi Süleyman Han'a ulaşınca fakir paşayı katl ettiler.

Erzurum'u Malatya beyi Şehzâde Bayezid'in önünü alıp ceng ettiği için Mustafa Bey'e bağışlandı. Şehzâde Bayezid ılgar (atın hızlı sürülmesi) ile Kars ve Kağızman üzerinden Acem ülkesine gitmede.

Şehzâde Bayezid'in İran ülkesine ayak bastığını ve daha sonra içler acısı durumunu bildirir

Revan hanı Şah Kulı Sultan Şehzâde Bayezid'e izzet ikram edip İsterâbâd diyarında Şehzâde Bayezid'in geldiğini Şah Tahmasb'a bildirir. Bu sırada İran ülkesi şahı Şah Tahmasb olduğuna tarihdir:

Saltanat şod "Cây-i peder giriftî"

Sene 930 [1524]

Şah Tahmasb'ın tahta çıktığının diğer tarihi:

Lafz-ı "zıll" *Sene 930 [1524]*

Şahdan haber gelinceye kadar Şehzâde Bayezid iki ay Revan'da konuk olup hayli askeri açlıktan parekende ve perişan oldu. Bayezid Han ancak 700 adamıyla kaldı. Sonra şah, Bayezid'i davet edip nedimlerine,

"Ey hâslar hası nedimler! Daha önce benim kardeşim Elkas Mirza Süleyman Han'a benden kaçıp vardı. Şimdi ona karşılık nimet olarak Süleyman Han oğlu Bayezid dörd adet oğullarıyla benim eşiğime düştü. Sabrımız berekâtıyla Murtaza Ali bize yardımcı oldu" derdi.

Bu minval üzere Şehzâde Bayezid Kazvin şehrine girerken bütün İran ülkesi askerleri karşılamaya çıkıp yedi adet han

(sancakbeyi) atının önünde yaya yürüyüp hanlar hanıyla atbaşı beraber olup büyük bir alay ile Kazvin şehrine girerken bütün Anadolu silâhşörleri at üzerinde türlü türlü oyunlar ile marifetlerini sergilediler.

Daha sonra Bayezid Han şah ile karşılaştığında Şah Tahmasb Bayezid'in başına cevahir saçıp 967 [1558] tarihinde Bayezid Han'a Şirvan hanlığını verdi. Ancak Şehzâde Bayezid kabul etmedi. Hadsiz hesapsız tayinat, akçe ve 200 boğça verip büyük bir sarayı altınlarla süsleyip onda konakladı. Bütün sohbeti şah ile olup avlarda can sohbeti ederlerdi.

Bir gün Bayezid Han, Şahı hanesine davet etti. Büyük bir ziyafet verip nice 100.000 guruş değer kıymetli mücevher hançer, kılıç, gaddare (ağır ve iki tarafı keskin bir nevi kılıç), saf altından yapılmış elli adet mücevher sahanlar, gümüş kap kacak, siniler, leğen, ibrik, buhurdan, gülâbdan ve münebbid (kabartmalı) Hıtayî kâseler hediye verip şahın başına cevahir saçtı.

Sohbetten sonra şah sarayına giderken üç baş mücevher koşumlu küheylân at çekip şah bindiğinde koltuğuna girip yine başına cevahir ve değerli inciler saçar. Şahın ardınca üç kese altın gönderir.

Şahın bütün nökerlerini (askerlerini) ihsan ile Bayezid Han bây-ı yezîd eyledi. İran ülkesi şehirlerinde hal bu şekilde dedikodu olurdu ki,

"Allah bilir Bayezid Han ihsan ve in'âm ile İran ülkesine şah olacaktır" derlerdi.

Aslında Şirvan ve Şamahı'dan ve Dağıstan'dan Bayezid'e ol kadar Sünnîler gelmişlerdi ki ayaklanır diye Acem kavmi korkarlardı. Birkaç kere Kuduz Ferhad,

"Gel şehzâde! İran ülkesine bir kılıç uralım Atlas feleğinde nâmımız söylenip İran ve Turan şahı olup babana ve din ve devlete hizmet edip suçumuzu afv ettirmiş oluruz" dedikde Bayezid Han,

"Bir dahi bu cevabı duymuyayım, yohsa seni katl ederim" derdi.

Bundan sonra nice askerlerini başından savdı. Zira başına çok haşerat askeri toplanıp dedikoduya sebep oldu.

Şehzâde Bayezid'i talep için Der-i devletten elçiler gittiğidir: Beri taraftan Âsitane-i Saadet'de Süleyman Han, şah ile Şehzâde Bayezid'in iyi geçinip beraber olduklarını duyunca

başkapıcılarından Sinan Bey adında bir Ebü'l-Me'âlî gibi söz eri, güzel konuşan ve nüktedan bir kimseyi mektup ile şaha gönderip Bayezid'i talep ettiler. Konya'da Şehzâde Selim de,

"Elbette benim can düşmanım olan kardeşim Bayezid'i gönder, yohsa İran ülkesinde ve Azerbaycan diyarında taşı taş üzre komam" diye mektubuyla mirahuru Turak Ağa'yı gönderdi.

Şah Tahmasb'a elçiler varıp mektuplar okununca içindekiler belli olunca bir mektup ile Tabut adında bir ağayı Süleyman Han'a gönderip Bayezid Han'ı rica eyledi.

Şehzâde Selim'e Seyfeddin Ağa'sını gönderip afv olunmasını rica eyledi. İki tarafta da şahın ricası kabul olmayup tekrar birer elçiyi, Sofu Ali Paşa'yı ve Kapıcıbaşı Hasan Ağa'yı şaha gönderdiler.

Yine Şehzâde Selim tarafından Kara Mahmud Ağa elçi gidip sayısız değerli hediyeler ile şaha *[78a]* üç adet elçi gök kazası gibi varınca şaşkın şah bildi ki,

"Fakir Bayezid'in kurtulması mümkün değildir, ama ola ki Bayezid askeri canı acımış kavimdir, olmaya ki bir el kaldıralar ve İran ülkesinde bir bed-namlık edeler" diye Bayezid Han'a suret-i hakdan görünüp,

"Sizin Rum bahadırlarınızdan 3.000 yiğit bizim sipahsâlârımızla (kumandanımızla) İsterâbâd ülkesini vurmağa gidip ganimet mallarıyla bay (zengin) olsunlar" diye rica edince saf kalpli Bayezid hile ve şeytanlıktan uzak,

"Can baş üstüne" deyip 3.000 nâmlı yigitleri İsterâbâd urgunculuğuna gönderip Bayezid 700 kadar askerle kaldı.

Bir gün Bayezid'in nedimlerinden Kara Mehmed adlı bir dinsiz şahı yalnız bulup,

"Şahım! Sakın bu Bayezid bir bencil ve hunhar (kan dökücü) sefihtir. Babasına ve büyük kardeşine âsî oldu. İran ülkesine sahip olmak için birkaç nökerine mal verip sizi yaralayıp İran tahtına otursa gerek" deyince şahın aklı başından gidip başka hazırlıklara başladı.

Şehzâde, Arap Mehmed'in şaha gammazladığını öğrenince aslâ söyletmeden boynunu vurdu.

Hemen Aksak Seyfeddin adlı dinsiz ve Amasya miralayı dedikleri şaşkın sarhoş, şehzâdenin Kara Mehmed'i öldürdüğünü görüp huzursuz oldular ve şehzâdenin kendilerine gücenmiş oldu-

ğunu da öğrendiler. Bunun üzerine üç münafık hizmetçi doğru şaha varıp Bayezid'i kendi istedikleri şekilde geçtiler. Şah dibelik (büsbütün) ateşpare olup şehzâdeyi ziyafet vermek için sarayına davet edip bir karanlık köşede Şehzâde Bayezid'i ve 50 adet yiğit arkadaşlarına acımasız cellatlar üşüşüp şehzâdeyi yakalayıp bağladılar ve bütün adamlarını öldürdüler.

Kazvin şehri içinde Bayezid'in binden fazla adamlarını şehit ederler. Kuduz Ferhad adındaki bu yiğit ve cesur adamın 70 adet Kızılbaşa hançer ve kılıç yetiştirdiği sabittir. Nice tarihlerde,

"Şehzâde Bayezid'i şah huzurunda sakalını tıraş edip eynine bir kirli esvap giydirip işkence ve eziyet ederek katl ettiler" diye yazmışlar, ama yanlış yazmışlar.

Bu Bayezid maddesi için İstanbul'dan altı kere Acem şahına elçiler gitti. Bütün elçiler orada mevcut iken Şehzâde Bayezid'i bağlayarak ve dörd nefer evlatlarıyla elçilere teslim ettiklerini o sırada Acem ülkesinde bulunan Vefalı İsâ Ağa, Sultan Süleyman rikâbdarı Koz Ali Ağa ve amcamız Kara Mustafa alaybeyi Elkas Mirza maddesi için Tahmasb Şah'a gitmişti. Şehzâde Bayezid Han hikâyesini onlardan dinlediğimiz kimselerden yazmışızdır. Onların nakli üzere Şehzâde Bayezid evlatlarıyla Der-i devlete gelirken Şehzâde Selim ve Rüstem Paşa,

"İhtimâldir ki Bayezid Der-i devlete gelip suçu affedilir. Süleyman Han'ın âhir ömrüdür, belki Bayezid tac ve taht sahibi olup bizim hakkımızdan gele" diye Süleyman Han'a telkinde bulundular. Alelacele bir elçi daha gidip,

"Bayezid'e nerede rast gelirsen orada katl eyleyip kabrini belli eyle" diye hatt-ı şerifler verdiler.

Elçi ılgar ile gitti. Sivas şehrinde rast gelip Sivas Paşası Temerrüd Ali Paşa huzurunda Şehzâde Bayezid'i, büyük oğlu Şehzâde Orhan ile üç oğlunu boğarak şehit ettiler.

Bu Sivas şehrinin Paşa Kalesi'nin kuzey kapısı önünde defn ettiklerini bilir yaşlı adamlar ile konuştuk. Bu hakîr şehzâdeleri de ziyaret ettik. Onun için Sivas şehri ziyaretgâhında yazıldı. Bir ufak tefek kubbesi vardır. Anayol üzerinde olmakla herkesin ziyaret ettiği bir yerdir. Her sabah üzerlerinde Kur'andan cüzler okunur.

Beri taraftan yine biz konuya dönelim.

Sivas'ın ziyaret yerleri

Yine şehzâdeler yakınında **Şeyh Büdelâ Hasırcı Dede** ve şehrin doğu tarafı dışında göklere doğru boy uzatmış bir yalçın kaya üzere büyük türbe,

Şeyh Hazret-i Süheyb-i Rumî yani Abdülvehhab Gazi ziyaret yeri: Yine bu Rum Sivas şehrindendir. Hazret'e âşık olup Peygamberimizin huzurunda İslâm ile şereflenmiştir. Hazret-i Ali kemerini bağlayıp debbağlara (deri işleyicisi) pîr olmuştur. Hâlâ bütün ahîler ve âhîlerin silsilesi bu Süheyb-i Rumî'ye çıkar.

Süheyb'in hikâyesi: Bir gün bu Abdülvehhab, Hazret'e "Ey Allah'ın elçisi! Bu gece rüyamda mübârek elinizle yedi kere benim ağzıma beyaz darı doldurdunuz" der. Hazret-i Habib buyurdular ki,

"Ey Süheyb! Müjde sana ki cihan süsü seçkin âlimlerden, müfessir, muhaddis ve musannif olup Ebü'l-Me'âl olursun" buyurdular. Ondan sonra bu Süheyb-i Rumî benzersiz âlim oldu. Tâ Hazret-i İmam-ı A'zam ve Hümâm-ı Akdem'e gelinceye kadar yaşayıp İmam-ı A'zam ile ilim tartışmaları yaptılar. İmam bu zattan abdest ve gusül şartlarını, rüku ve secde tertibini Resulullah'ın sünneti üzere bunlardan almıştır. Hazret asrında bu Süheyb *[78b]* öyle usta şair, Resul meddâhı ve Hazret-i Hamza gazavâtı meddâhı oldu ki sanki Ebü'l-Me'âl-i Kayserî oldu.

Zamanında onunla ilim tartışmaları yapmaya ve şiir söyleşmeye İmrü'l-Kays, Hassân ve Raduy-i Belhî kadir değiller idi. Hazret-i Resul huzurunda ve bütün ashâb-ı güzin arasında kıssahanlık ederdi. Bütün meddâhların silsilesi ana çıkar. Ashâb-ı güzin hayret edip rüyasında Hazret-i Resul Süheyb'in ağzına darı doldurduğu rüyası tesiridir, derlerdi.

Hazret-i Resul'ün âhirete intikalinden sonra Çâryâr-ı Güzîn'in halifeliklerinde hizmet etti. Hazret-i Ali'den sonra halifelik Muaviye'ye değdi. Onlar cimri, alçak ve obur olduğundan onlar ile ülfet etmeyip seyahate çıktı. Hatta Muaviye oğlu Yezid zamanında Kerbela Çölü'nde İmam Hüseyin tarafında bulundu.

O içler acısı olayda dibelik (büsbütün) iç yarası hasıl edip Basra'ya kaçtı. Orada da karar edemeyip Acem ülkesinde çok seyahat etti. Sonunda asıl vatanı olan Sivas-ı Rum şehrine geldi. Orada hâlâ kabri olan kaya üzerinde eski bir mağara içinde halkdan uzak taat ve ibadetle meşgul iken Rum kayseri kızı buna

âşık oldu. O da ona meyl ve muhabbet edip dinden döndü, derler. *Hâşâ sümme hâşâ!*

O kızı, kızın babasını ve 3.000 adet adamlarını tamamen İslâm ile şereflendirdi. Daha sonra 110 sene daha yaşadı. Nice müctehidler (din alimleri) bunlardan ve Baba Riten-i Hindî'den dinî meseleleri öğrenmişlerdir. Zira Baba Riten de ashâb-ı güzînden olup bütün ömrü müddeti 800 sene olmuştur. Zira arkasını Hazret-i Resûl sığamıştır.

Ama bu Süheyb, Baba Riten kadar ömürlü olmadı, ama maarif denizi ve hakikat ummanı olup sonunda gönül kuşu ecel avcısından kurtulamayıp mezar tuzağına yakalandı. Sivas dışında adı geçen kaya üzerinde bir ulu türbede medfundur.

Bunların hakkında Hazret-i Habib-i Hudâ buyururlar ki, hadis-i şeriftir ki *Firdevsü'l-Ahbâr*'da yazılıdır: "*Hz. Peygamberden rivayet olunduğuna göre, O; Kevser havuzundan ilk içecek kişi Suheyb-i Rumî'dir*" buyurmuşlardır. Gerçekten de tekkesi bir yalçın kaya üzeredir, ama sarnıcında âbıhayat suyu vardır, sanki Nebî havuzunun zülâl suyudur. Tekkesi her yerin görüldüğü bir ziyaret yeridir ki bütün Sivas halkının maarif erbabına ve kara ve deni seyyahlarına dinlenme yeri ve mesiregâh bir yerdir.

Bütün Sivas Ovası bukelamun nakşı gibi belli olduğundan başka Sivas şehrinin bütün yapıları bu mahalden güzel görünür. Gerçi Sivas şehrinde o zamanda aslâ kurşun ile örtülü mamur yapı yok idi, ama gayet şenlikli bir süslü şehirdir. Bu Abdülvehhab Tekkesi'nin bütün duvarlarının yüzünde o kadar çeşit çeşit ibret verici yazılar ile şiirler yazılmıştır. Bir yere toplansa on adet ciltli büyük mecmuma olur. Hatta Bağdad fatihi olan Murad Han'ın şikeste talik hattıyla bu beyt yazılmıştır, müfred:

Şu denlü devr ede bu çarh-ı devvâr
Ne ben kalam ne kat kala ne dîvâr

yazılmıştır.

Yine IV. Murad Han bu nurlu kabri ziyaret edip "*Tereddüde düştüğünüz bir işte kabir ehlinden istimdâd ediniz (yardım isteyiniz)*" [1] hadisi ölçüsü üzere ziyaret edip ruhaniyetlerinden yardım talep ederken Murad Han kalbine Rabbanî ilhâm ile doğup,

---

1 Bu hadis muteber hadis kitaplarında yer almamaktadır

Fetahnâ'l-Irâk hakk *(---)*

lafzı geldi, Tanrı'nın emri ile tarih önce olur. O sevinç ile Murad Han Abdülvehhab'ın nurlu kabrinden dışarı çıkar. Silâhdar Melek Ahmed Ağa'dan bir mızrak alıp şehre bakan kaya üzerinde bakınırken Hayy ve Kadîr olan Allah'ın emriyle bir kara kartal kuşu havada süzülüp dolaşırken Murad Han,

"Bağdad'ı feth edersem şu kuş avım olsun, ey Şeyh Süheyb!" diye sınama için mızrağı nasıl atarsa Tanrı'nın emriyle mızrak kartala isabet eder.

"Tanrı'ya hamd olsun Bağdad benimdir. İmam-ı A'zam'ı kalleş Kızılbaş elinden kurtarırım" diye sevinir. Hâlâ o ciridin zemine düşdüğü yerde yüksek bir sütundan öyle bir nişângâhı vardır ki bütün ok atıcılar ve yaycılar o mızrak menzili nişanına pota, hekî, azmayiş ve pişrev oku ile yetişmeye acizlerdir. Hâlâ ol nişangâh taşının üzerinde celî yazı ile Cevrî Çelebi güftesi,

Biri kalkıp dedi ana tarih
Âferîn dilîr-i Sâm-akrân *Sene 1048 [1637-38]*

Bu Abdülvehhab Tekkesi'nde nice görülmeye değer alâmetler vardır. Ondan bu Abdülvehhab Tekkesi'nin kuzey tarafında dağ eteğinde Sıpnişan Kilisesi yakınında,

Geyümers Şah ve Givmers ve Geyümers kabri: Üç çeşit harf ile yazılır Cem yapılı bir padişah imiş. Ermenilerin tarihinde Hazret-i (---) iman getirmiş ulu padişahtır. Bu Sivas'ı onların da yaptığı muhakkaktır, zira yapı kalıntılarında tarihleriyle bellidir.

Mığdısî Ermenileri ziyaret yeri ve dinlenme yeridir. Onların kanaatınca Geyümers tapınağında secde ederken daima secdede birer saat ağlayıp inleyerek Rabbü'l-izzet'e ererdi. Hasımları fırsat bulup başına bir taş vurarak öldürmüşlerdir. Bu taş hâlâ Sıpnişan Kilisesi'nde saklıdır. *[79a]* Sıpnişan Geyümers'in üçüncü dedesidir. Abdülvehhab Gazi ki Süheyb-i Rumî'dir, o Sıpnişan neslinden olduğundan Süheyb-nişan-ı Rumî derlerdi. Silsilesi Geyümers'e ondan Sıpnişan'a ulaşır.

.... (1.5 satır boş) ....

Bu Sivas şehrinde nice bin büyük ermişler gömülüdür, ama bildiklerimiz bu yazılan sultanlardır. *Allah onların hepsinden razı olsun.*

Allah'ın hikmetinin eseri acaip ve garip bir olay: Silâhdar Kara Murtaza Paşa 1059 [1649] tarihinde Sivas-i Rum valisiyken Turhal nahiyelerinde bir köy halkının tamamı paşa huzuruna gelip padişah divanında bir kutu içinde bir ter ü taze beyaz fil yavrucuğu getirip,

"Sultanım bu filceğizi bizim köyümüzde bir bâkire kız doğurdu. Şimdi hâkimimiz kızı, babasını, annesini ve akrabalarını hepsini haps etmiştir ve bu filceğiz hayatta idi. Subaşı ebeye boğdurdu. Sultanımdan rica olunur ki bir iyi niyetli ağa kulunuzu gönderip kızı ve annesini hapisten çıkarıp huzurunuzda hakkın yerini bulmasını rica ederiz" deyince bütün Sivas-Rum divan ehli bu fil yavrusunu görüp hayretler içinde kaldılar. Hemen Murtaza Paşa hakîre,

"Evliyâ Çelebi bu hizmeti sana verdim. Hepsini Rum divanına hazır edelim. Görelim ki kız oğlan kız ola ve âdemoğlundan olup fil doğura. Bu bir İlâhî sırdır, tez var bunu edenlerin hakkından gelip divanı hazır eyle" diye lüzumsuz teklifte bulunca hakîr,

"Bu kabahatı edenin hakkından gel, buyurdunuz. Bunu eden fâil-i muhtar Rabbü'l-âlemindir. Yaratma hikmetini göstermek için böyle etmiş. Ben kimin hakkından geleyim, benim sultanım. Bu sırrı açıklarsanız, bütün dünyada 'Osmanoğlu vilâyetinde avratlar fil doğururmuş' diye dillerde destan olur. Hemen bu meseleyi görmezlikten gelin" dedim. Nice musahipler:

"Sultanım; direm, dirhem ve önemli masraflar tahsili mahallidir. Bu hususa bir sert ve çabuk adam gerektir ki Allah'dan korkmaya ve 'Fili niçin katl ettirdiniz?' diye katl edenleri ve bütün köy halkını bağlayarak divana hazır edin ve eğer fili katl etmemiş olsalar, henüz tahta çıkmış Sultan Mehmed'e o filceğizi hedâya gönderseniz. Bu dünya duralı bir padişah, bir sultana öyle hediye göndermemiş olaydı" diye paşa huzurunda kutu içinde duran fil ölüsünün kulakları, dudakları hortumu, gözlerini, kuyruğunu ve dört ayağını övüp "Allah'ın azameti" diye hayrette kalıp,

"Hey sultanım! Şu masum fili boğan anadan on bin guruş, doğurandan ve ana babasından kırk-elli bin guruş alın!" diye ısrar ettiler.

Buyurdu (emirname) ile bütün köy halkını, fili doğuran kızı ve bütün akrabalarını hazır etmeye çadır mehterbaşısı memur oldu.

Üç günde Rum divanına yetmiş nefer kimse eli kolu bağlı olarak getirildi. Önce fili doğuran kızı söylettiler. Kız,

"Sultanım üç sene önce Hind padişahından Sultan İbrahim Han'a iki fil hediye giderken bizim Turhal Ovası'nda konaklamışlar. Bütün bölge halkı ve bütün köy ve kasaba halkı görüp seyretmeye gittiler. Biz de beş-on kız gökçek bir yere gelip arabalara binip seyrine vardık.

'İşte yakın geldik inin arabalardan' diye giderken yanımdaki hatunlar,

'Allah, bu ne ulu hayvan olur!' diye söyleşirler. Ben de,

'A ana, kanı fil?' diye ileri vardım. Beş direk üstünde bir kara dam gördüm. Bir direği sallayıp kımıldardı.

'A nene! kanı filcik?' diye ileri vardım. Hemen bütün adamlar,

'Bre bre kız! İleri varma!' derken onu gördüm. O kara büyük dam yürüyüp bir şey beni kaparak havaya kaldırdı, bir karanlık ıssı yerde kaldım.

'Meded hây' diye feryat edip dört yanıma çabalaklandım (çırpındım). Elim ayağım sıcak ete yapışırdı.

Bir saatten sonra onu gördüm beni bir şey alıp dışarı aydınlığa bıraktı. Aklım başımdan gidip üç saat cansız yattım. Beni alıp eve götürmüşler. Onu bilirim ki günden güne karnım şişip üç yıldan sonra bu filceğizi doğurdum. Bir ay yaşadı, sonra ebe karı subaşı kandırmasıyla fil oğlumu öldürdüler. Hakkımı al!" diye bağırınca bütün Turhal halkı, İnepazarlılar ve Kazova kavmi böyle olduğuna tanıklık ettiler.

Murtaza Paşa 70 adet kimseleri tamamen zincire vurup haps etti. Yirmi günde hepsinden 20.000 guruş alıp fil yavrusunu tuzlayıp,

"Âsitâne-i Saadete *[79b]* gönderirim" diye saklardı.

Tanrı'nın sırrı bu hâl böyle olup gözümüzle gördük. *"... Muhakkak ki Allah her şeye kâdirdir."* [Bakara, 20].

Fâil-i muhtar Allah'ın ezelî iradesi böyle gerçekleşmişti ki fil o bâkireyi yutup karnında üç saat durmakla açılmamış kız hâmile kalıp ondan bir filceğiz doğdu. *"Kudretiyle Allah dilediğini yapar..."* [İbrâhim, 27] izzetiyle *"Allah dilediğine hükmeder..."* [Mâide, 1] *"Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir!"* [A'râf, 54] âyeti bütün hikmetine delil ve kanıttır.

Bir acaiplik daha: O senede yine Turhal Ovası'nda çiftçiler ziraat edip Hayy ve Kadîr olan Allah'ın emriyle bir buğday tanesinden bir kökte yetmiş çatal kardeş hasıl olup her başak başında yüzer tane deve dişi kırmızı buğday kendi kendinden hasıl olmayıp bu da Tanrı'nın bir çeşit hikmeti ve yaratmasıdır ki *"... her başağında yüz dane ..."* [Bakara, 261] âyeti üzere her başakta yüzer buğday tanesi hasıl olmuştu, ama sapı adam pazusu kalınlığı var idi. *"... Muhakkak ki Allah her şeye kâdirdir"* [Bakara, 20] (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Eski millet Ermeni dili

Bu Sivas memleketi eski belde olduğundan yapıcısı Amalak zamanından beri Ermeni kavmi elinde olup Ays ibn İshak Nebîye ulaşır cebbar kavim idi. Ermeni dilini onların zannınca Amalak kavmi peyda etti derler.

Bu dilin fasih ve düzgünü Sivas şehrinde konuşulur. Yakubî milletidir. Daha sonra Hazret-i Mesih'e iman getirip Mesihî kavimlerden olup İncil'e inanırlar. Bunlar da yedi bölük ve yedi lehçe üzere konuşurlar, ama tamamı İsevî olduklarından İncil'le amel edip İncil okurlar. Arabistan'ın Ermenilerine Yakubî derler. Şam'da, Haleb'de ve Irak'da hepsi Yakubî dilini konuşurlar. Âyinleri de değişiktir. Yakubî dili de yeri geldiğinde yazılacaktır.

Mığdısî kavmi dili de başka dildir ki bazı kelimeleri ve nice lügatleri Farsça'ya yakındır. Gayet fasih dilleri vardır. Ve (---) dili Kürt diline yakındır. (---) dili Arapça'ya yakındır. (---) dili Gürcüceye yakındır. Bunlar Enuşirvanî'dir. (---) dilinin de bir dile benzerliği yoktur. Ermeni kavminin Çingenesidir, ama hepsi İncilî ve Mesihî millettir. Ancak batıl mezhepleri Rum gibi değildir. Hıristiyanların Yumurta Bayramı gecesi Ermeni yağlı yer. Oruçlarında Rumlar sabahısı yağlı yerler.

Bu Ermeni dili de âlem seyyahı ve insan nedimi olanlara çok gerekli dillerden olduğundan bu kadarca yazıldı ki bazı menzillerde, köy ve kasabalarda ihtiyacını sağlayıp herkesle hüsn-i ülfet etsin. Bunun için yetecek kadar yazıldı. Evvelâ,

Ermeni dilinde sayılar: Yedi adet dilin sayıları birbirine aykırıdır.

meg	*erguk*	*erek*	*çors*	*hink*
1	2	3	4	5

veç	*yot*	*ut*	*ını*	das
6	7	8	9	10
meg-das	*erguk-das*	*asvas*	*haç*	*çur*
11	12	Allah	ekmek	şu
mis	*ğavoh*	*çamiç*	*eku*	*kına*
et	yaş üzüm	kuru üzüm	gel	git

nısti	*el*	*kıni*	*hıncor*
otur	kalk	uyukla	elma

Zu kına per kari
Bre yürü arpa getir.

çıka
yoktur

Kına, pındırdı
Var, araştır.

Yur kıdınam
Nerede bulayım?

Kına kıdıni zu gınikıd kunem
Var, getir yohsa avratını filân...

Zu kına
Bre gel!

kurtank bostanı kini hmink
Gel gidelim bostana şarâb içelim.

ah imhokiz dığa
Ah canım oğlan.

ahbar eku inç kuzes imhokiz
Kardaş gel ne istersin canım.

Bahadır hist kizi kısirem
Bahadır pek seni severim.

Yes-iz kezi kısirem
Ben de seni severim.

Ekü ertank mir duni
Gel gidelim bizim eve hem.

bak mı dur inć bake ah dıga
bir şeftali ver bana ah canım oğlan

Vagı kıkum tun kini
Yarın gelirim, hemen şarâb al.

Ez-nistenk hımenk
Oturalım içelim.

Bahadur inc kıgına ez kişer kıgına eku kınik
Bahadır ne olursa bu gece olur, gel yatalım!

.... 2 satır boş ....*[80a]*

(---) tarihinde Sivas şehrinden Murtaza Paşa efendimizin Diyarbakır eyaletinde (---) hâkimi olan (---) da kese malı olup tahsili için bu hakîri gönderip,

Sivas eyaletinde ve Diyarbakır eyaletinde gezip dolaştığımız beldeleri, şehirleri, kaleleri, akarsuları, ibret verici yapı kalıntılarını, nice kaza ve nahiyeleri bildirir

Evvelâ *Bismillâh* ile **Sivas Kalesi**'nden doğu tarafa, Sivas Ovası içinde akan Kızılırmak Nehri'ni **Zığzığı Köprüsü**;18 göz büyük köprüdür, ta ortasında namazgâhı vardır. Eğri Köprü adıyla meşhur ebemkuşağından nişan verir samanyolu gibi her Havernak kemeri göklere baş çekmiş büyük bir köprüdür, onu geçip yine doğu tarafa,

Zığzığı Köyü menzili: Bütün halkı Ermenilerdir. Oradan yine doğuya 8 saatte,

Tapanoğlu Köyü menzili: Karabel dibinde ve Karabel Çayı kenarında 100 haneli Müslüman köyüdür ve bir camii var. Bu Karabel çayı o dağlardan toplanıp batı tarafa akarak Kızılırmak Nehri'ne katılır. Daha sonra Karabel'i aşıp (---) saatte,

Yağbasan Köyü menzili: Bütün halkı Müslümanlardır. Hattâ Ali Dede Tekkesi, bir ulu tekkesi var. Oradan doğu tarafa (---) saatte,

Ziniski Köyü menzili: Kasaba gibi bağlı, bahçeli ve (---) haneli, camili, hanlı ve hafta pazarı durur bir bakımlı ve süslü köydür. Âsitâne-i Saadette Başbakıkulu İbrahim Ağa'nın köyüdür ve âbıhayat Fırat Nehri kenarındadır, ancak Sivas tarafındadır. Oradan atlar ile Fırat Nehri'ni geçip doğu tarafa 6 saatte,

Div Riğ hapishanesi, kedi şehri, kedi kalesi, dayanıklı sed, sağlam kale, yüksek tepe yani Divriği surunun özellikleri

İlk yapılışına sebep *Yanvan Tarihi'n*in yazdığına göre Hazret-i Süleyman'dır. Div-Riğ adında amansız bir dev vardı. Edincik şehrinde Belkıs'a büyük bir saray yaparken bu Div-Riğ hizmet etmemekte direnince bağlayarak bu Divriğ kaya mağarasında haps ettiler. Nice mahpus kaldı. Daha sonra Hazret-i Zekeriyya asrında Sivas Kalesi sahibi bu Divriğ'i yaptı, Süleyman Nebî'nin haps ettiği devin ismini koyarak Divriği diye isimlendirdiler.

Daha sonra nice melikten melike değip sonunda 200 [814-5] tarihinde Dânişmendoğulları yardımıyla Hazret-i Ömer evlâdlarından Malatya'yı feth eden Emir Ömer b. Lokman halife Ermeniler elinden feth etti. Yine Ermeni keferekeri istilâ etti.

Daha sonra 478 [1085] tarihinde Selçuklulardan (---) ın eline girmiştir. Ondan Osmanoğulları'ndan Yıldırım Han oğlu Çelebi Sultan Mehmed (---) tarihinde pazu zoruyla Ermeniler elinden feth etti. (---) tarihinde Bayezid-i Velî zamanında Acem şahı Sivas'a ve Tokat'a gelinceye kadar istilâ etti. (---) tarihinde halkı Çaldıran savaşından sonra I. Selim Şah'a itaat ettiler.

Sivas eyaletinde sancakbeyi tahtı oldu. Padişah tarafından Süleyman Han kanunnamesi üzere beyinin hâss-ı hümâyûnu (---) yük akçedir. Sancağında timar sahipleri (---) zeamet sahipleri (---) ve paşası askeriyle toplam 2.000 asker olur. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, paşalar ve beyleri, ileri gelenleri, seçkinleri, âlim ve salihleri çoktur, Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı vardır ve 300 akçe pâyesiyle şerif kazadır.

Şehir naibi, muhtesibi ve bâcdârı vardır. Kadısına toplam (---) adet köylerinden altı kese hasıl olur. Paşasına adalet üzere bütün geliri otuz kese hâsıl olur, zira itaatkar halkı vardır.

Divriği Kalesi'nin şekilleri: Büyük Fırat Nehri kenarında göklere doğru baş çekmiş yalçın kanara (sarp) kaya üzerinde eski yapı ibret verici bir büyük kaledir. Van Kalesi, Mekü Kalesi, Şebin Kalesi ve Mardin Kalesi'nden sonra bu Divriği Kalesi'dir. Gerçekten de Süleyman Nebî'nin Div-Riğ'i haps ettiği kadar vardı. Öyle yüksek bir kaledir ki kuşatma sonunda aman dileyip fethola, yoksa bir şekilde bir taraftan lağım, siba (siper) ve metris etmek mümkün değildir. Meğer kale içinde kıtlık ve sıkıntı ola.

Ama suya sıkıntı çekmezler, zira yukarı iç kale kayasının tâ en yüksek kısmında 2.000 ayak kesme taş merdiven ile Fırat Nehri'ne inilir. Bir çeşit sanatlı su yolu var ki *[80b]* diller ile anlatılmaz ve kalemler ile yazılmaz. Suya gidenin başka yolu vardır. Su getirenlerin farklı yolu vardır. Yine birbirlerine bakmaktadırlar. Garip tarzlı bir acaip yoldur. Bundan başka kale içinde yine yağmur suyunun toplandığı su sarnıçları vardır.

Buğday anbarları, cebehaneleri ve kale içinde tamamı 300 adet temiz toprak ile örtülü haneleri, bir camii ve kalenin batı tarafına bakar bir demir kapısı vardır, aşağı şehre açılmaktadır.

Kalesi yuvarlak şekilli Şeddadî taş binadır. Burçları ve bedenleri sağlam ve güzeldir. Fırdolayı çevresi (---) adımdır. Yeniçeri ocağından kale dizdarı ve (---) adet kale neferatları

vardır. Gerçi iç ildir serhad değildir, ama celâlî ve cemâlî sığınmasın için neferatları, yetecek kadar cebehanesi ve şahane hoş topları her bayram günlerinde ve mübârek gecelerde atılıp şehir gürültüsünden inler.

Ama bu kale içinde bağ, bahçe, çarşı-pazar, hamam ve bedesten yoktur. Zira göklere doğru baş uzatmış çıkması çok zor yüksek bir kaledir.

Bu kalenin dibindeki cirit meydanından köprü ile Fırat Nehri'ni geçip Divriği'nin su aşırısından,

Kestigan Kalesi: Bu da Divriği'ye denk benzersiz kale, seyre değer bir surdur, ama neferatı ve ayan ile mamur değildir. Kayserlerin kızlarından Kestigan adında bir açılmamış bir bâkire inşa etmiştir. Fırat Nehri'nin karşı tarafında bir verimli temiz toprakta kurulmuş seyre değer ibret verici güzel bir kaledir.

Divriği Kalesi'yle bu Kestigan Kalesi arasında Fırat Nehri akıp ondan Eğin Kalesi'ne, ondan Arapkir'e, ondan Çemizkezek Kalesi'ne varıp onun yakınından Çat adlı yerde Fırat Nehri'ne katılır. Nice kalelere uğradıktan sonra Birecik'e, ondan 20 konakta Basra yakınında Kurna Kalesi dibinde Şat Nehri'ne katılarak Şattü'l-Arap olduğu Fırat Nehri'nin doğduğu yerin Erzurum'da olduğu yerde batımına dek Fırat Nehri'nin özellikleri âyetlerle, hadis-i şerif ile ve Ali kelâmı ile ayrıntılı olarak yazılmıştır. Zira Arz-ı Mukaddes içinde bu Fırat Nehri ile Âsî Nehri'nden başka ulu su yoktur, ama bu Divriği Kalesi'ne geldiği yerde de başlangıç yeri sayılır. Büyük nehir olmayıp Temmuz ayında at ile geçilmek mümkündür. Bütün Divriği halkı bu âbıhayattan içerler.

Divriği şehri aşağı varoşunun anlatılması: Ensesi kale bayırına yamanmış bütün haneleri batı tarafına bakar hayat suyu Fırat Nehri kenarında bağlı, bahçeli, bakımlı ve şenlikli tamamı (---) adet güzel haneler ve büyük saraylar ile süslenmiş, Cennet bahçeleri ile bezenmiş süslü bir şehirdir. Tamamı 46 mahalledir.

Mahallelerinin isimleri: Ali Paşa Mahallesi, Hamis Ağa Mahallesi, Bekir Çavuş Mahallesi, Keyvan Ağa Mahallesi ve (---). Bakımlı mahalleler bunlardır.

Vezirlerin, ayanın ve seçkinlerin hane ve sarayların isimleri: Tamamı (---) adet saraylardır. Evvela çarşı başında Paşa Sarayı, Ali Paşa Sarayı, dere karşısındadır ve Mehmed Ağa Sarayı çarşı başındadır. Mahkemesi Ulucami yakınındadır.

Divriği camilerinin özellikleri: Tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ bunlar içinde eski mabed **Ulucami** bu varoştadır. Bu şehir içinde bundan büyük cami yoktur. Uzunluğu ve genişliği (---) ayaktır. Cami içinde toplam (---) adet yüksek sütunlar vardır. Üç kapısı ve bir ibret verici minaresi vardır. Bu camiin yapıcısı Selçuklulardan Sultan Alâeddin'dir. "Bu camiye yedi Rum haracı harcanmıştır" diye duvarının yüzünde tarihi ve bütün vakıfları yazılmıştır.

Mermer ustası bu camiye öyle emek sarf edip duvar yüzlerini öyle bukalemun nakşı etmiştir ki ne Ayasulug'da Sultan Yakub Camii, ne Bursa'da Yıldırım Han'ın Ulu Camii, ne Sinop şehrindeki minber nakşı, ne Rum ülkesinde Atina'da Ebülfeth (Fatih) Camii ve ne Budin serhaddinde Estergon Kalesi Camii bu Divriği Camii'nin işçiliğindeki ustalığa denk olamazlar. Kısacası övgüsünü yapmakta diller kısa kalır. Duaların kabul olduğu yer olduğundan gece ve gündüz kalabalık cemaatten hâlî değildir. (---) (---) (---) (---) *[81a]*

Kızıl Medrese Camii: Çarşıbaşında (---) (---)

Hatib Camii. Şems-i Bezmgâh Camii.

Bunlardan başkası mescitlerdir.

.... (3 satır boş) ....

Divriği medreselerinin anlatılması: Cümle (---) adet ilim öğrenim yuvalarıdır. Evvelâ Ulucami Medresesi, Kızıl Medrese, Hatibzâde Medresesi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ebced okuyan sıbyan mekteplerinin anlatılması: Hepsi (---) adet sıbyan mektebidir. (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş) ....

Divriği hamamlarının tarifi: Tamamı (---) adet hamamdır. Evvelâ Hatib Hamamı, Sıya Hamamı, Bekir Çavuş Hamamı.

.... (1 satır boş) ....

Tüccar hanlarının tarifi: Tamamı (---) adet tüccar hanlarıdır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.... (1 satır boş) ....

Sultan Çarşısı'nın anlatılması: Tamamı (---) adet dükkândır ve gayet süslüdür. Bütün yollarının üzerleri örtülüdür, ama bedesteni (---)

.... (1 satır boş) ....

Güzellerinin anlatılması:

.... (2 satır boş) ....

Yiyecek ve içeceklerinin anlatılması: Bunlardan Resulullah evkafı olan dut meyvesinin renklileri meşhurdur. Özellikle siyah dutu, mor dutu ve beyaz dutunun hoşafı, pekmezi ve şerbeti yeryüzünde yoktur (---)

.... (1 satır boş) ....

Divriği halkıyla hüsn-i ülfet: İleri gelen ve seçkinleri gayet çoktur. Bütün halkı garip dostlarıdırlar. İnsanların dilinde Divriği hurânı (iri gözlü cennet kızları) meşhurdur, ama acımasız saçma bir sözdür.

Bütün gariplerinin her gece misafirsiz olmaları ihtimâlleri yoktur. Ayanı çoktur. Halkı Ervam'dır (Rumlardır), reâyâsı Türkmen, Kürt ve Ermeni'dir. Malatya şehri bu Divriği'nin kıblesi tarafında bir menzil yakın olduğundan bu Divriği toprağında sakin olan reâyâ ve berayanın örfî (yerel) vergilerini tamamen Malatya muhassılı alır.

Divriği külliyatının özellikleri: Garip temaşadır ki bu şehir Fırat Nehri kenarında olduğundan yomca odunu adıyla bir tür kısacık tomruk odunları olur. Fırat'dan yukarı dağlarda herkes odunu kesip birer tür işaret koyarak Fırat Nehri'ne bırakırlar. Şehir yakınında bendlerde bütün odunlar toplanıp herkes işaretleriyle odunlarını alıp yemek pişirirler, seyirliktir.

Garip temaşa: Rum, Arap ve Acem'de bu Divriği'nin kedisi kadar nazlı, cana yakın, sevimli, avcı ve edepli kedi olmaz. Gerçi Mısır Elvâhı'nın Trabzon'un ve Sinop şehrinin kedisi de meşhurdur, ama bu Divriği'nin şişman, iri ve samur gibi parlak postlu nice bin renkte kedisi olur. Hatta Rum'dan Acem diyarında Erdebil şehrine hediye götürürler. Acem'de kafes içinde dellâl başında gezdirip şah pazarında ve bedestende "Bir tümen iki tümen akçe!" diye şah mezadında satılır Divriği kedisi olur. Özellikle ahta (iğdiş edilmiş) kedi olursa ona paha biçilmez. Zira Erdebil şehri içinde kedi yaşamadığından Erdebil faresi gayet meşhurdur. Gerçi Acem kavminin sakalları cimberistir ama bıyıklarını tamamen sıçan yediklerinden Divriği kedisini yüksek pahaya alırlar. Erdebil kedi dellâlılın bağırması:

Ey tâlibân-ı mirrâbe (kedi isteyenler)
Ve sinnûre-i sayyâde (avcı kedi)
Ve mü'eddebe-i hirrâbe (terbiyeli kedi)
Ve mûnis-i tarrâbe (cana yakın kedi)
Ve hasmâne-i fârâbe! (fare düşmanı)
Lâkin serrâke değildir (ancak hırsız değildir)
Mûnis-i gam-hâredir (kederinize can yoldaşıdır)

diye kedi dellâlları *[81b]* bayatî makâmıyla okuyarak kafesleriyle Divriği kedilerini başları üzerinde gezdirip satarlar. Zira halkının elbiseleri yırtık (peşmine) hırka gibi fare derdinden parça parça olmuştur. Onun için Erdebil şehrinde hirre yani gürbe yani kutta yani sinnûre yani mirrâbe yani maçı, pistan ve mestan yani kedi kıymetli olup Erdebil mezadında satılır. Tâ bu mertebe Divriği kedisi meşhurdur.

Ama fakir kedilere Divriği kadılarının müflisçe olanları gayet hasımdır. Senede 40-50 adet kedileri gizlice katl edip tabaklattırıp kış günlerinde kürk edip giyerler, Moskof ülkesinin sincap kürkünden aslâ ayırt edilmez. Kırmızı renkli kedileri Azak cılkavası kürkünden fark olunmaz.

Bu şehrin batı tarafında olan dağların üzeri bağlardır. Kuru Kavak Yaylası derler bir âbıhayat suyu var. Havası da gayet tatlı ve hoş güzel bir şehirdir. (---)

.... 2 satır boş ....

Büyük ermişlerin ziyaret yerlerinin anlatılması
Allah hepsinden razı olsun.

Evvelâ **Şeyh Mahmud Efendi** Halvetî tarikatından ulu sultandır. Bu Şeyh Mahmud Efendi'nin oğlu **Şeyh İbrahim,** bu zatın oğlu **Şeyh Osman** ve kale içinde **Şeyh Beşir Efendi** *Allah sırlarını aziz etsin.* Herkesin ziyaret ettiği bir yerdir.

.... (2 satır boş) ....

Divriği'den doğu tarafa 3 saatte **Niğ Çayırı**'nı geçip bir tirfil, yoncalı yeşillik vadi yerdir ki sanki Pasin Ovası ve Muş Ovası'dır. Bu mahalle yakın Niğ Çayırı başında,

Kâluk Deresi: Divriği ve Eğin şehri dağlarından toplanıp iner Fırat Nehri'ne katılır küçük akarsudur. Bu Kâluk Nehri'ni köprü ile geçip karşı tarafta,

Toğud Köyü menzili: Bu Toğud Çayı kenarında bağlı, bahçeli ve 150 haneli bakımlı köydür. Çayı Fırat Nehri'ne katılır. Oradan yine doğu tarafa bakımlı ve şenlikli köyler geçtikten sonra Sarı Çiçek Gölü'nde çayını ve köprüsünü kolaylıkla geçtik. Bu köprü altından (---) nehri akar. (---) dağlarından toplanıp bu mahalle yakın Fırat Nehri'ne katılır. Oradan,

Yaycılar yurdu, sağlam kale yani Eğin'in özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi odur ki; kayserlerden Avih kızı Agin adında bir kız yaptığı içindir. (---) tarihinde Hazret-i Ömer evlatlarından Malatya fatihi Emir Ömer ibn Lokman feth etmiştir. Daha sonra Ermeni kralları istilâ etmiştir. Harun Reşid zamanında Seyyid Cafer Battal Gazi tarafından feth edilmiştir. Daha sonra yine kefere istilâ etmiş, bunlardan Selçuklulardan Sultan Alâeddin feth etmiştir.

Oradan yine küffâr çıkıp tasarrufları altına almışlardır. (---) tarihinde Timur olayından sonra Çelebi Sultan Mehmed'e Ermeni halkı aman ile kaleyi teslim ederek bütün halkı itaat ettiler. Onun için hâlâ 300 adet kefereleri 47 örfî (yerel) vergilerden muaf ve müsellemdirler.

Kalesi Fırat Nehri kenarında bir tepe üzerinde dörtgen şekilli Şeddadî taş yapı bir eski bir kaledir. İç il olduğundan o kadar süslü değildir. Fırdolayı büyüklüğü (---) dir. (---) tarafına bakar bir kapısı var. İçinde toplam (---) hane vardır. Fırat'dan su alınır yolu vardır. Yetecek kadar cebehanesi vardır.

Süleyman Han yazımı üzere Sivas eyaletinde (---) ve 150 akçe şerif kazadır. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı ve kale neferatları ve muhtesibi ve şehir naibi vardır, ama şeyhülislâmı ve nakibüleşrafı bir konak yakın Malatya Kalesi'ndedir ve bütün köylerinde olan reâyâlarının vergilerini Malatya muhassılı tahsil eder.

Bu şehrin genellikle imaretleri tamamen kayalar üzerinde olup bütün İrem Bağları aşağı Fırat Nehri kenarında bulunmaktadır. Fırat Nehri üzerinde ibret verici Burma köprü bu şehre yakındır. Kalede ve aşağı şehirde tamamı (---) bin adet temiz toprak ile örtülü şenlikli ve bakımlı güzel haneler vardır.

Tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ (---) cami (---) (---) (---). Bunların dışındakiler mescitlerdir. *[82a]* Üç medrese ve kırk sıbyan mektebi vardır.

.... (5.5 satır boş) ....

Eğin'in yiyeceklerinin, içeceklerinin ve sanayiinin beğenilenleri: Evvelâ Acem diyarında Şiraz yayından sonra Anadolu toprağında Eğin yayı herkesçe bilinir. Bir sultan çarşısı baştan başa yaycılardır. Halkı genellikle kemandar (yaycı) olduklarından beldelerin isimleri arasında bu şehre "Dâr-ı kemandârân-Yaycılar yurdu"" derler. Bütün askerisi ve Ermeni reâyâları da tamamen sînekeş, kemânkeş ve serkeş yiğitlerdir. Tamamı (---) adet sultan çarşısı dükkânlarıdır.

Eğin'in ziyaret yerlerinin anlatılması:

.... (1.5 satır boş) ....

Buradan doğuya doğru bakımlı yerler içinde 7 saatte,

Eski şehir, büyük Arz-ı Mukaddes, Urban tahtı eski Arapkir Kalesi'nin özellikleri

İlk defa yapan belli değildir. Lakin Hazret-i Risâlet-penâh yedi yaşına ulaştığında Arap Hâtem-i Tayy Medayin'de Enuşirvan derdinden Mekke'ye gelip Hazret-i Resulle buluştuğunda Hazret'in dedesi Abdülmuttalib 120 yaşında idi. Onların izniyle bu Hâtem-i Tayy bu Arapkir'e gelip mesken edinerek Enuşirvan'ın baskısından kurtuldu.

Bu Arapkir'de asker sahibi olup Enuşirvan'a galip gelerek Arapkir'i Enuşirvan'dan aldığı ganimet mallarıyla imar ettiği için Arapkir derler. Nice melikten melike aktarılıp sonunda Selçukluların eline girdi. Ondan 816 [1413] tarihinde Çelebi Sultan Mehmed eline girdi. Süleyman Han yazımı üzerine Sivas eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. Beyinin hâssı (---) akçedir. Timar (---) ve zeameti (---), alaybeyisi ve çeribaşısı vardır. Savaş sırasında toplam 2.000 silâhlı asker olur.

Adalet üzere paşasına 10.000 guruş olur. 300 pâyesiyle şerif kazadır, senede 2.000 guruş hasıl olur. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, neferatları, muhtesibi ve şehir subaşısı vardır.

Arapkir Kalesi'nin şekilleri: Bu Arapkir Kalesi'ni Hâtem-i Tayy imar edip yedi sene zabt u rabtında olup bu diyarın halkını zengin ederek bağışları ve nimetleriyle Kârûn malına boğdu. Yine Enuşirvan Urban asker çekerek Şam yakınında Müzeyrib adlı kaleye varıp Busra şehri üzere vardığında Enuşirvan'ın öldüğü ve

Mekke'de de Hazret'in dedesi Abdülmuttalib'in vefat ettiği haberi geldiği sırada Hâtem-i Tayy da vefat etti.

Enuşirvan, Abdülmuttalib ve Hâtem'in vefatları bir hafta içinde olmuştur. Hâtem Müzeyrib yakınında gömülüdür. Daha sonra Arapkir'i Bermekiler zabt edip Arapkir dibine Fırat Nehri'ni akıtarak bütün ovaları sulayarak imar etti. Arapkir'in bir tarafından (---) çayı akıp yarım saatte Fırat Nehri'ne katılır. Kalesi (---) üzre (---) . *[82b]*

.... (5 satır boş) ....

Oradan yine doğu tarafa (---) saatte,

.... (1 satır boş) ....

Dutluca Köyü menzili: Fırat Nehri kenarında bakımlı köydür ve geçit başıdır. Bu mahalde büyük Fırat Nehri'ni kelekler (sallar) ile geçtik.

Bundan ötesi gayri büyük Diyarbakır eyaletidir ve Çemişkezek sancağı sınıdır. Bu mahalde bir köyde konuk olduk, ama ismi hatırımda değildir. Oradan yine düz vadi içinde doğu tarafa doğru (---) saatte Murat Nehri'ni gemilerle geçip karşı tarafta yine Diyarbakır toprağında,

Aşıvan Köyü menzili: Harput sınırında bu mahalde Fırat Nehri ve Murat Nehri'nin birbirine yakın geçtiği yerdir. Zira bir menzil uzaklıkta Çat adlı yerde birbirine katılırlar. Onun için Murad ve Fırat bir günde geçilir. Adı geçen Aşıvan Köyü Ermeni köyüdür. Murat kenarında bağsız ve bahçesiz bakımlı büyük köydür. Oradan doğuya (---) saatte,

Bağnik Köyü menzili: Harbid Nahiyesi'nde bağlı, bahçeli ve camili Müslüman köyüdür, ama gayet bakımlıdır. Aşıvan ile ve Habusı Köyü ile toprakları komşudur. Oradan (---) saatte,

Hüsn-i Ziyad şehri, Harbid beldesi yani Harput Kalesi'nin özellikleri

Mığdısî Tarihi'nin yazdığına göre Hazret-i Zekeriyya zamanında Buhtunnasr yapısıdır. Daha sonra Hazret-i İsâ göklere yükseldiğinde İsâ Peygamberin eşeği kalınca havarileri ve ümmetleri bu "İsâ Eşeği"ni bu Harput çerâgâhına (otluk) koyup tâ Hazret-i Risâlet-penâhın kutlu zamanlarında eşek hâlâ hayatta olup bütün Mesih milletleri o eşeğe taptıklarından Acem dilinde bu şehre "Dâr-ı Har-put" dediler.

Başka bir görüşe göre yine Acem dilinde havarilere gölgelik olmuş bir dikenli söğüt-ağacı var idi. Onun için Har-bîd dediler. Başka bir görüşte Hârberîd derler, yani diken getirici derler. Nicesi Har-bürd derler (---). Kimileri Har-bûd yani (---) (---) derler. (---) (---) (---) (---) (---)

Sözün kısası her değişik dillerin lehçeleri üzere birer türlü isimlendirilme sebebi var, ama Osmanlıların eski Defterhanesinde Hüsn-i Ziyad ülkesi yazıldığında sefer-i hümâyûnlar olduğunda her vilâyetin birer çeşit isimleri olup alaylarda ve büyük toplantılarda bir şehir halkı bulunmak istense Haleb şehri halkında "Yâ ahad" derler, buna oran derler. Bu "Yâ ahad" sesini Haleb halkı işitince onlar da "Yâ ahad" derler. Kalabalık seferlerde her kavim oranıyla bulunur. Sivas'a "Rum Rum" çağırılır, Diyarbakır'a "Âmid Âmid" oran çağırılır, ama bu Harput'a "Hüsn-i Ziyad" çağırılır. Gerçekten de mahbub ve mahhubesi çok olduğundan Hüsn-i ziyâd derler. Hakk daha fazla eyleye.

Bu kale nice yüz melikten melike kalmıştır. Sonunda (---) tarihinde Sultan I. Selim Çıldır (Çaldıran) savaşından sonra veziri Bıyıklı Vezir Mehmed Paşa'yı kumandan tayin edip Diyarbakır'ı (---) (---) elinden aman ile fethettiğinde bu Harput Kalesi de itaat edip aman ile kaleyi teslim ettiler. Hâlâ Diyarbakır eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. Beyinin hâssı (---) yük akçedir. Timarı (---) ve zeameti vardır. Alaybeyi, çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Sefer sırasında beyinin askeriyle tamamı 1.200 silâhlı asker olur. 300 payesiyle kazadır. Tamamı (---) adet nahiye köyleri vardır. Bu nahiyelerden kadıya senede altı kese hasıl olur. Sancakbeyine sancağında 20 kaza yerden 18.000 guruş hasıl olur. Müftüsü, nakibüleşrafı, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şehir subaşısı ve muhtesibi vardır.

Harput Kalesi'nin özellikleri: İç kalesi göklere baş çekmiş bir acaip ve tuhaf yalçın kaya üzere dörtgen şekilliden uzunlamasına taş yapı bir sağlam ve dayanıklı hoy kaledir. (---) tarafına bakar bir kapısı var. Kale içinde toplam 1.000 kadar temiz toprak ile örtülü bakımlı haneleri var. Minaresiz eski bir camii var. Su sarnıçları ve tahıl ambarları buradadır. Dizdarı, kethüdası, mehterhanesi, (---) adet kale neferatları, yetecek kadar cebehaneleri ve iyi şahî topları vardır. Bir kere Timur fethetmekte zorlanmış, dönüşünce kuşatmış, ancak aman ile sahip olmuştur. Gayet sağlam sarp kaledir. Gerçi havalesi şekilli yüksek dağları

var, ama ondan zarar *[83a]* isabet etmez. Bu iç kale yalçın kaya üzerinde olduğundan çevresinde hendeği (---) ve fırdolayı bu iç kale kapısı önünde (---) hamamı, gayet suyu, havası ve yapısı hoş beğenilen bir hamamdır.

Dış kalenin özellikleri: Bu iç kaleye varoş yerleşim yeri olmuştur. Bu da eski zamanlarda sağlam bir kale imiş, ancak şimdi tamire ve bakıma muhtaçtır. Fırdolayı çevresi (---) adet adımdır. İki adet kapısı vardır, biri batı tarafa Dağ Kapısı, biri kıble tarafına Metris Kapısı'dır. Bu kale içinde cibis (alçı), kireç ve temiz toprak ile örtülü dış duvarlı bakımlı ve şenlikli haneler vardır. Hepsinin pencereleri (---) tarafına bakar hoş evlerdir.

Seçkin saraylardan: Evvelâ kalede Münzirzâde Sarayı ve Kösezâde Sarayı (---)

Harput camilerinin anlatılması: Evvelâ **İçkale Camii** minaresizdir.

Ulucami: Gerçekten de hepsinden büyük camidir. Bunların içinde eski bir mabedgah ve dua kabul olunan bir secde mekanıdır. Bir sanatlı eski tarz minaresi vardır.

Meydan Camii, Sâre Hatun Camii minaresizdir, **Arslanlı Camii, Zuhriyye Camii** medresesi vardır, **Azar Hatun Cami, Vasudiye Camii** ve **Ağa Camii** nazik minareli güzel camidir.

.... (1 satır boş) ....

Bunlardan başkası mescitlerdir.

Medreselerinin anlatılması: Tamamı altı adet medresedir. Her camide dershane bulunur, ama Zuhriye Medresesi, Ulucami Medresesi ve Hatuniye Medresesi vakıf tarafından müderrisleri vardır. Hepsinde hadis ilmi de görülür.

Sevgili ciğer köşesi yavruların eğitim gördükleri mekteplerin anlatılması: Tamamı 50 adet mekteptir ki vakıf tarafından yetimlere her sene birer kat ipek elbiseleri, çanta ve hediyeleri verilmektedir.

Şanlı derviş tekkelerinin anlatılması: Tamamı (---) adet tekkegâhdır. Evvelâ kaleden dışarıda Feth-i Bâb Tekkesi, ulu tekkedir ve Ankuz Baba Tekkesi fakirlerin konuk evleridir. (---) (---) (---) (---)

Hamamlarının özellikleri: Tamamı (---) adet hamamdır. Evvelâ kale hamamı, bunlar seçkin, halk herkes için hoş hamamlardır, ama 120 adet hane hamamları vardır.

Tüccar ve esnaf hanlarının anlatılması: Hepsi yedi handır, ama donanımlısı eski bedesten yakınında çarşı hanı gayet bakımlıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sultan çarşılarının anlatılması: Tamamı 600 adet müzeyyen güzellik çarşısı dükkânlarıdır ki gayet süslü ve bakımlıdır. Saraçhanesi hepsinden şirindir ve gayet sanatlı saraç takımları işlenir. Yüncüleri de beğenilir.

Güzellik beldesi şehrin güzellerinin anlatılması: Gerçi Kürd sınırıdır, ama suyunun ve havasının tatlılığından civanı ve güzelleri beğenilir. Halkı; Türkçe, Kürtçe ve Ermeniceyi güzel konuşurlar. Reâyâsı Kürt ve Ermenilerdir.

Yiyecek ve içeceklerinin anlatılması: Evvelâ beyaz ve has ekmeği, çöreği, böreği ve bağlarında hezarî adında bir çeşit elması olur ki *ve râhın rah râhın misl-i tüffâh* (elma gibi faydası boldur) misâli bu elma hakkındadır. Lezzette sanki İstanbul yakınında Kocaeli sancağında misket elması gibi hoş kokulu yuvarlak bir elmadır. Devamlı bu elmadan yiyen bütün hastalıklardan kurtulur. Kısacası yeryüzünde benzeri yoktur. Bağlarında ağribnik üzümü Şam'ın zeynî üzümünden taze ve lezzetli üzümdür.

.... (1 satır boş) ....

Harput'un seçkinlerinin isimleri: Evvelâ Büyük Köseler, ikinci Diyarbakır'a gidişimizde Melek Ahmed Paşa efendimize krallara layık büyük bir ziyafet çekip 2.000 guruş hediye ve soylu atlardan bir tavla at peşkeş çekti. Küçük Köseler ve Hüseyinhanoğulları hanedan sahipleridir keremlerini görmüşüz. Çavuş kardeşioğulları, Münziroğulları.

İbret verici Harput Gölü'nün özellikleri: Bu şehrin batı tarafında bağ ve bahçeler ile komşu şehirden iki saat uzaklıkta bir göl vardır. Bir günde süratle iki adam dolaşabilir. Yılan zehiri gibi çok acı bir göldür. Bazı tarihçiler: *[83b]*

"Bu gölün kaynağı Van denizidir ki yer altından geçit yeri bulup bu Harput'ta göl olmuştur" derler. Zira Van denizinin balıkları bu gölde de bulunur. *"Gerçekten Allah'ın her şeye gücü yeter."* [Bakara, 20]

Bu göl içinde bir ada vardır. Onda bir büyük Ermeni Köyü vardır. Tahminen 300 hane vardır. Bütün halkı boyacı ve terzi Ermenilerdir. Adı geçen gölün çevresinde olan Habusı Köyü'nden ve başka köylerden kayıklar ile bütün halk gelip bu gölü seyreder gezip dolaşırlar.

Acaiplik ve gariplik: Bu adada bir Ermeni kilisesi vardır. Hazret-i İsâ'nın eşeği (---) sene yaşayıp öldüğünde bütün bıtrik, keşiş, ruhban ve papazlar İsâ eşeğinin ölüsünü mumyalamışlar.

Bu kilise içinde yer altında saklanmaktadır ki onu o kilisenin hizmetçileri bile bilmezler. Hâlâ eşek vücudu endamıyla dört ayak üzerinde ayakta durur şeb-çerâg gözlü yaldızlı çullu bir eşektir diye gücenilir insanlardan haber aldık, ama bu hakîr görmedim. Eski zamanlarda Hıristiyan milletler bu eşeğe tapındıklarından "Har-put şehri" derler.

Acaip ve garip sırlı hikmet: Harput şehrinin kıblesi tarafındaki bağlar içinde yalçın kayalarda büyük mağaralar vardır. Orada Temmuz ayı olunca akan sular donup buz olur. O şiddetli sıcaklarda donmuş buzlardan halk kullanıp ciğerleri tazelenir. Temmuz günleri gidip şiddetli kış gelince bütün buzlar eriyip suları hamam suyu gibi olur. Mağaraların içi o kadar sıcak olur ki nice memleketinden ayrı düşmüş insanlar oraya varıp hamam gibi yıkanırlar. Gariplik bunda ki şiddetli sıcaklarda sıcak olup sert kış günlerinde soğuk olacakken Fâil-i Muhtar Allah gücünü göstermek için böyle yaratmış. Âyet (---) (---)"*Allah dilediğini yaratır...*" [Nûr, 45]

Tanrı'nın diğer bir sanatı: Bu şehrin ovasında bir çeşit kaynak su çıkar. Her sene kabak mevsimi geldiğinde bütün uzak ve yakın yerlerden zengin ve yoksul, garip ve miskinler gelip bu ovada çadırları ve ağırlıklarıyla konaklarlar. Öncelikle üç gün tuzlu yemeden, yağlı ve ağır yemek yemeden kaçınıp sabahleyin bir fincan içince üç amel eder, bir fincan daha içene üç amel eder.

Bu tertip üzere on fincan içen sağlam bünyeli adama tam otuz amel eder. Bazı adamlara istifra ettirip tahammül edemeyene tövbe ettirir. *"Günahından tövbe eden, günahsız kimse gibidir."* [Hadis-i Şerif] Sözü uyarınca pâk ve temiz olup sıkıntı ve darlıklarından, bütün hastalık ve rahatsızlıklarından temizlenir. Onun için bu Harput halkı sağlam bünyeli, kırmızı yanaklı olup hekimlere muhtaç değillerdir. Ancak Hakîm-i Mutlak'a muhtaçlardır ki âyet; *"Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir."* [Hûd, 6] (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Harput evliyâlarının nur dolu merkadlerinin ziyaret yerleri:

.... (1.5 satır boş) ....

Daha sonra Harput şehrinden doğu tarafa bakımlı ve şenlikli köyler ve sarp taşlık kayalık yolları (---) saatte gemiyle Murat Nehri'ni geçip,

Eski Per-teng şehri, Pertek Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi Moğol dilinde per-teng karakuşa derler. Kalesi üzerinde tunçtan bir karakuş heykeli var idi. Her sene Harzemşah nevruzunda ıslık gibi ses çıkarırdı.

Bütün Kürt ve Mığdısi (Ermeni) kavmi sesini işiterek bu şehrin pazarına toplanırlar, böylece insanlarla dolu büyük bir kalabalık oluşurdu. Peygamberin hicretinin 19. yılında Halid ibn Velid Diyarbakır Kalesi'ni feth ettikten sonra bu Perteng Kalesi'ni de feth ederek kuş heykelini yıkınca büyük kalabalık toplanmaz oldu. Hâlâ ol kuş tılsımı yeri kalenin zirvesinde bellidir. O tılsımlı kuşun ismiyle bu şehre Per-tengden meşhur galat daha yaygınlaşarak ve kelime hafifleştirilerek Pertek derler.

İlk defa yapan kisralardan (---) kisra yapısıdır. Onda nice yüz sene nice meliklere geçtikten sonra Molla İdris'in yardımıyla 921 [1514] tarihinde I. Selim'e Pertek hâkimi itaat ederek kaleyi Bıyıklı Mehmed Paşa'ya teslim edip bağlandığından yine hâkimine ebedî olarak yurdluk ve ocaklık yoluyla verildi. Hâlâ beyi mutasarrıftır ki Âsitâne-i Saadet tarafından gelen padişah emirlerinde bunların elkâbına "Cem-cenâb" yazılır. Miriliva elkâbı yazılmaz, zira hükûmettir.

Eski zamanlarda *[84a]* yönetimleri altında timar ve zeametten bir şey yoktur. Hâlâ gelir kapıları kendilerine hâss olarak ayrılıp hâssına göre asker toplayıp sefer eşer.

Beylerinin soyu sona erse Devlet-i aliyyeden sancağı başkasına tevcih olunur. Hâssı Süleyman Han kanunu üzere 380.000 akçedir. Beyi sefer sırasında 800 askere sahiptir. Adalet üzere beyine senede 10 kese hasıl olur. 150 akçe âsumânî kazadır. Kethüdayeri, serdarı, müftüsü ve nakibi yoktur, ama şehir subaşısı vardır.

Kalesi Murat Nehri kenarında yalçın kayalı güzel bir tepe üzerinde dörtgen şekilli bir küçük Şeddadî yontma taşlı bir beyaz taşlı kaledir. Dizdarı, neferatları ve cebehanesi padişah tarafından değildir, ancak beyi hükm eder.

.... (3.5 satır boş) ....

Oradan yine doğu tarafa sarp taşlıklı yollar ile bir menzilde,

Sağmal definesi şehri, Sağman Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi İldrîs yazdığına göre Abbasîoğulları zamanında Kara-Âmid meliki (---) bu kayalarda keklik kuşu avlarken bir kayadan sağmal (sütü alınan koyun, inek vesaire) sesi gelir, hemen melik o kaya üzerinde kurbanlar kesince kaya iki parça olup bir gün bir gece Takyanus altınları akar. O mal ile bu kaleyi inşâ edip ismine sağmaldan bozma Sağman derler. Bitlis hanı Abdal Han'a göre "Sağman adında bir Kürt beyi yaptı. Atamız *Şerefnâme* sahibi Şeref Han böyle yazmıştır" buyurdular.

Bu da Halid ibn Velid fethidir. Daha sonra 922 [1516] tarihinde Selim Han'a itaat ettiler, Molla İdris ve Bıyıklı Mehmed Paşa eliyle. Bu da Diyarbakır eyaletinde yurdluk ve ocaklık ile mutasarrıf sancakbeyi tasarruf eder. Timar ve zeamet yoktur. Beyinin Süleyman Han kanunu üzere hâssı 369.057'dir. Sancakbeyi 850 askere sahiptir. Müftüsü, nakibi, kethüdayeri ve serdarı tamamen Diyarbakır'dadır, ama 150 akçe kadısı ve şehir muhtesibi vardır. Kale dizdarı beyi tarafındadır. Kalesi Murat Nehri kenarında bir yalçın kaya üzerinde dörtgen şekilden uzunlamasına ...

.... (4.5 satır boş) ....

Cemşid-kenizek (Çemişgezek) Kalesi'nin özellikleri

İsimlenmesinin sebebi odur ki Cemşid'in bir kölesi bir (---) firar edip bu sarp ülkede yerleşerek Kârûn malına sahip olarak Cemşid korkusundan bu kaleyi inşa ettiklerinden Cemşid-kenizek'den bozma Çemişkezek derler.

Nice bin krallar eline girmiştir ama Cemşid üzerine geldiği halde zafer bulamayıp hüsrana uğramış olarak Ayasluğ vilayetine geri gitmiştir. Orada tanrılık davasına kalkışarak yedi iklim krallarını kendine bağlamıştır. Ancak Şeddad ibn Âd itaat etmemiştir. Oğluyla Melik Dahhâk 100.000 askere başkumandan edip Cemşid'i Ayasuluğ'da koparıp savaşla yenmiş ve testere ile Cemşid'i iki parça etmiştir. Böylece bütün Tanrı yaratıkları derttenve sıkıntıdan kurtulmuşlardır. Hâlâ Ayasuluğ'da yatar, kefereler her pazar varıp dolaşırlar.

Oradan Cemşid kenizeki (küçük cariye) bu Çemişkezek'de müstakil hâkim oldu. Nice yüz sene gâh Abbasî Ekradı gâh Azerbaycan Acemi mutasarrıf oldu.

Sonunda (---) tarihinde I. Selim Şah'a halkı itaat etti. Hâlâ Diyarbakır eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. Beyinin hâssı 334.223 akçedir. Zeamet 2 ve timar 17. Alaybeyisi ve çeribaşısı vardır. Sefer sırasında beyini bayrağı altında tamamı 1.100 adet silâhlı askeri olur. 150 akçe kazadır. Müftüsü, nakibi (bir kabilenin başkanı veya vekili) ve muhtesibi (belediye reisi, şehremini) vardır. Dizdarı ve kale neferatı da vardır.

Kalesinin şekilleri: Murat'dan uzak,

.... (1 satır boş) .... *[84b]*

.... (3 satır boş) ....

Munzur Baba Nehri'ni anlatılması

Ovacık Nahiyesi'nde Munzur Baba'nın dağlarından doğar küçük bir pınar Murat Nehri'ne karışır. Bu nehir her sene ağustosta 40 gün acı ve 40 gün tatlı akar. Bu nehrin lezzetli alabalığı olur. Avcılar ziyaretten aşağıda balığı avlarlar. Eğer ziyaret yanında avlasalar balıkları pişmez. Bu kaynağın kuzeyinde bir dağ vardır. Orada Munzur Baba'nın diktiği bir ağaç vardır gayet siyahtır. O ağaçtan kim keserse zarar çeker.

Mağazbird Kalesi'nin özellikleri

.... (13.5 satır boş) ....

Sağlam Kahkaha Kalesi, dayanıklı sur, Palu Kalesi'nin özellikleri

İsimlenmesinin sebebi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) yapıcısı (---) (---) (---) (---) 921 [1515] tarihinde Selim Han veziri Bıyıklı Mehmed Paşa'ya hâkimi itaat etmiştir. Yine kendine mülkiyet üzere vilâyeti bağışlanmıştır. Hâlâ Diyarbakır eyaletinde ebedî hükûmettir. Evlattan evlâda mutasarrıf olurlar. Emirlerinde bunlara da "Cem-cenâb" yazılır.

Eyaleti geliri kendilerine hâss-ı hümâyûn olarak ayrılmıştır. Yönetimi altında timar, zeamet, alaybeyi ve çeribaşı yoktur. Savaş sırasında hâkimi 2.000 askerle sefere katılır. Bütün askeri silâhlı, cesur kavim, başı telli, alaca serbendli (sarıklı), şal şabikli, pansadi (bir çeşit kundura), sıdisi (bir çeşit kundura) ve hezarı mıhlı, poçikli (yemeninin arkasında bulunan, giyerken tutup çekmeye yarayan kuyruk), papuşlu, alaca sakallı acaip suratlı yiğit askerler ile sefer eşer. (---) (---) (---)

İstanbul tarafından 150 akçe kazadır. Müftüsü, nakibüleşrafı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, dizdarı ve neferatları yoktur, ama muhtesibi ve şehir voyvodası vardır.

Palu Kalesi'nin şekilleri: Murat Nehri kenarında gerçekten de Kahkaha Kalesi'ne denk göklere baş çekmiş bir taş yapı küçük bir kaledir, ama bir taraftan havalesi olmadığından bir şekilde zafer mümkün değildir. Hattâ Timur görüp aslâ ilgilenmeyerek geçmiştir. Kale içinde İbrahim Bey'den başka askeriyle sakin olur hiçbir fert yoktur ve sakin olması da mümkün değildir. Zira her zaman kaleye çıkmakta zorluk çekerler.

Kale içinde bir cami, cebehane, mahzenler ve su sarnıçları vardır. Murat Nehri'ne iner kayalar içinde gizlenmiş bir su yolu vardır. Bütün burçları ve bedenleri gayet dayanıklıdır ve (---) tarafına açılır bir sağlam demir kapısı var.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Palu varoşunun anlatılması: Murat Nehri kıyısında (---) bin adet toprak ile örtülü (---) lı bakımlı evleri vardır.

.... (1.5 satır boş) ....

Palu'nun batısında Ergani ve Eğil birer konaktır. Kuzeyinde Harput bir menzildir. Kıblesinde Diyarbakır iki menzildir. (---) (---) *[85a]* Ondan bu Palu Kalesi ensesinde bağın ardında İrem Bağı gibi bir köy vardır.

Bu yerlerde tanınmış ve bilinen bir mesireyeri, dinlenme yeri ve ağaçlık bir mekandır ki Palu beylerinin hâssıdır.

Ondan bir tatlı kaynak bir kayadan doğar, âbıhayattan nişan verir. Şattü'l-Arab'ın üç başı vardır. İlk olanı budur ki yeryüzünde benzersiz hayat suyu bir nehirdir.

İskender'in bu mahalde bir nişimeni (dinlenme yeri) vardır. Şatt'ın bir parçası da Ergani sırtında Taht-Maşat adlı bir yerden turna gözü gibi arı duru bir temiz sudur ki bu da benzersiz can bağışlayan tatlı sudur.

Şatt'ın bir kolu da Harput ile Ergani arasında Demirkapı ile Çınarlı Deresi'nden gelir. Anılan üç kol Şatt Nehri, Bırdınıç adlı bir göz büyük köprü ki bir kayadan bir kayaya yapılmış Kisra kemerinden nişan verir göklere baş çekmiş yüksek bir köprünün altında üç adet Şattü'l-Arab bir yere toplanır. Daha sonra Berrecil Nehri katılır.

Kara köprü altından akan (---) nehri katılıp Diyarbakır'ın Fıs Kayası altından geçip çay bostanlığını ve reyhanlığını sulayıp 170 parça kale, kasaba ve şehirleri sulayıp cennet benzeri Bağdad'a varıncaya kadar 150 adet büyük nehirler karışıp Bağdad'dan aşağı Diyale, Çarka, Zarb-ı Ali ve 60 adet büyük nehirler karışır.

Basra'dan yukarı üç menzilde Kurna Kalesi burnunda Fırat Nehri ile Murat Nehri bir yerden gelip Kurna'da Şatt'a karışır. Şattü'l-Arap derler.

Basra önünde Hindistan ve Portugal gemileri gelip yanaşır. Umman denizi gibi bir Şattü'l-Arap olur.

Nice tarihçiler bu Şatt'ın, Murat ve Fırat Nehri'nin ta doğuşlarından Basra önünde Umman denizine katılıncaya kadar bu üç büyük nehre küçük ve büyük 2.060 nehirler katılır, diye hey'et (astronomi) kitaplarında yazılmıştır. İnşâallahu Taalâ Musul, Şehrezol, Bağdad ve Basra seyahatleri yazıldığı sırada bütün nehirleri birer birer ayrıntılı olarak yazılır. *Allahım hayr ve âfiyetle nasip eyle.*

Ama bu Palu Kalesi dibinde akan Murat'ın doğduğu yer yakındır. Erzurum ile Muş Sahrası arasında Bingöl Yaylağı'nda bin gölden fazla göllerden toplanıp Muş Ovası'ndan geçerek bu Palu Kalesi altından akıp İzoli adlı mahallerde Çat adlı köyde Fırat Nehri'ne katılır. Nice yazdığımız kalelerden sonra Birecik Kalesi'ne ulaşır, ondan aşağı Kurna'ya varıncaya kadar uğradığı kaleler Birecik seyâhatinde yazılmıştır, *vesselâm.*

Daha sonra bu Palu'da İbrahim Bey'den ihsanlar ve yoldaşlar alıp (---) tarafına sarp çalılıklar ve kayalık yerler ile bakımlı köyler içinde (---) saatte gidip,

Bakımlı şehir, yani büyük Çapakçur Kalesi ve Bitlis Pınarı'nın özelliği: *Mığdısî Tarihi*'nin yazdığına göre İskender-i Zülkarneyn derlerdi, ama İskender bu iki boynuzun acısından bir saat rahat uykusunda olamazdı. Boynuzlarının acısına ilaç ve çare bulmak için nice zaman gezip dolaşıp nice bin hekimler ile görüştü. Ancak boynuzlarının acısının giderilmesine çare bulamadı. Tâ karanlıklar ülkesine gidip âbıhayattan şifâ bulayım dedi. Sonunda ölümsüzlüğü ve şifayı bulamayıp Basra'da Şattü'l-Arab'dan içerek boynuzlarının acısı diner ve boynuzları da küçülmeye başlar.

Sözün kısası Şatt suyundan içip Şatt başına gelerek Diyarbakır'a geldi, ondan Batman Nehri'ne gelip faydasını göremeyince Batman Nehri'ne karışan Kefindir suyundan içince ondan hoşlandı. Onun kenarınca içerek Bitlis şehrine gelince nehir iki çatal olur. Avih Deresi'nden gelen nehirden içer, ancak faydasını göremez.

Bitlis Kalesi'nin sağ tarafında akan nehirden içince hemen kale kayası dibinde rahat uykusuna varıp dinlenir. Uykudan uyanınca o nehrin doğduğu yere vararak yedi gün içerek yeniden hayat bulur, boynuzunun biri düşünce bir boynuz kalır.

"Bre meded Basra'dan beri faydasını göre göre içtiğim hayat sularına meğer bu tatlı su karışırmış " deyip Bedlis adlı hazinedarına nice bin kese bol mal verip,

"Tez bu mahalde Bedlis, bana bir kale inşa et ki azametimle ben kuşatsam ben de fethinde aciz olam" diye buyurunca hazinedar Bedlis, Bitlis Kalesi'nin yapılmasına başladı.

Yine İskender *[85b]* hekimlerinin kışkırtmasıyla seyahat ederek Bitlis'ten bir günde Muş Ovası'na, ondan menzilleri katlayarak Murat suyunu içerek muradına ermeye bu Çapakçur Dağı eteğinde İskenderî çadırını kurup zevk u safâya dalıp Murat suyunu içerek bir boynuzu daha düşer. Murat Nehri'nin yararını görünce "Ne çapak çur" der. Mığdısî (Ermeni) dilinde "çapak çur", cennet suyu demektir. Hâlâ Ermeni-i Yârmeni dilinde "çur" suya derler. Gerçekten de Murat Nehri âbıhayattır. İskender hekimlerinden Filikos (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) katına çağırıp,

"Bu kadar zaman benim dostum ve has hizmetçilerimden idiniz. Benim boynuzlarımın ağrısına bir çare bulmaya kâdir olmadınız. Çaresi, Cenâb-ı Allah'ın cennet nehirlerinden oldu. Tez bu mahalde benim için bir sağlam ve dayanıklı bir kale yapılıp ismini Çapakçur kosunlar" diye emr edince kaleyi 315 günde tamam edip ismine Çapakçur dediler.

Çapakçur kelimesi, kalenin yapımına başlanmasından tamamlanmasına kadar İskender fermanıyla tarih olmuştur. Murat Nehri kenarında göklere doğru baş çekmiş bir yalçın kaya üzerinde sağlam ve dayanıklı bir taş yapı eski bir kale, bir Ferhad işi yapıdır. Burçları ve bedenleri gayetle sağlam olarak inşa olunmuş kayaların üzerine kondurulmuş beşgen şekilli eski bir sur-

dur. Fırdolayı çevresinin büyüklüğü (---) adımdır ve tamamı (---) kapıdır. (---) tarafına (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kale içinde tamamı (---) adet bağsız ve bahçesiz hanelerdir ki tamamı temiz toprak ile örtülmüşevlerdir. Camii, tahıl ambarları, cebehanesi, su sarnıçları ve Murat Nehri'nden susuzluğun giderilmesi için su alınır hayat su yolları var.

.... (1 satır boş) ....

Bu kale nice kraldan krala yüzlerce defa intikal etmiştir. Sonunda Abbasîoğulları'ndan Bitlis hâkimi Abdal Han efendimizin yüce atalarından Sultan Evhadullâh eline girip nice zaman mutasarrıf olmuştur.

Onların elinde iken Muş Ermeni küffârları bir yolla kaleyi ele geçirip yedi sene mutasarrıf oldular. Daha sonra Kürt beylerinden hâlâ günümüzde hâkim olan (---) Bey'in atası Suhran-can feth edip canının istediği gibi babadan oğula yönetimleri altında iken 921 [1515] tarihinde Çıldır (Çaldıran) savaşından sonra I. Selim Şah'a itaat edip Bıyıklı Mehmed Paşa'ya anahtarlarını teslim ettiklerinde padişah tarafından onların itaatına karşılık vilâyetleri kendilerine mülkiyet üzere yurdluk ve ocaklık olarak bağışlanan dokuz adet ocaklık sancağın biri de bu Çapakçur'dur, ama ülkesi bir beylerbeyilik kadar geniş hükûmettir.

Senede 40 yük akçe hasıl olup 2.000 atlı ile yönetir. Soyları son bulsa Osmanlı Devleti tarafından sancağın başkasına verilmesi Süleyman Han kanunudur. Beyinin hâssı 337.000, zeamet 5, timar 35. Kanun üzere cebelüleriyle alaybeyisi ve çeribaşı sancağı altında toplam 300 asker olur. 150 akçe âsumanî kazadır. Müftü, nakib, kethüdayeri, serdarı, dizdarı ve neferatları yoktur. Kale beyinin hükmünde olup küçük topları vardır.

Aşağı varoşu Murat Nehri kenarında tamamı temiz toprak ile örtülü (---) adet bakımlı haneleri vardır, ama suyu ve havası, mahbub (güzel) ve mahbubesi beğenilir. Tamamı (---) adet mihraptır.

.... (1.5 satır boş) ....

Bu şehre Palu Kalesi'nden sekiz saatte gelirken Murat Nehri üzerinde Çapakçur büyük köprüsünden geçerken Bingöl Yaylası'na çıkan Haltî aşireti, Çekvanî aşireti, Yezidî aşireti, Zaza aşireti, Zebarî aşireti, Lolo aşireti, İzoli aşireti, Şakakî aşireti ve Giygi aşiretleri ki tamamı 200.000 Kürt adamı ve on kere yüz bin (bir

milyon) koyun sürüsü olup bu köprü üzerinde Çapakçur beyinin adamları kuş uçurmayıp öşür alırlar ve yayladan dönüşleri sırasında hediyelerini alıp çok büyük gelirleri olur.

.... (4 satır boş) .... *[86a]*

Oradan (---) (---) tarafına (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Dinç Kalesi, Genç hükûmetinin özellikleri

İsimlenmesinin sebebi (---) (---) (---) (---) (---) (---) dir. Abbasîoğulları'ndan (---) (---) yapısıdır. Nice devlet eline girip sonunda (---) tarihinde halkı ve hâkimi Selim Şah'ın atının ayaklarının tozuna yüz sürüp kalenin yetmiş adet anahtarıyla Selim Han'a teslim ettiler.

Hizmetleri ve yaptıklarının karşılığında halkını bütün ağır vergilerden muaf edip sancakbeyinin hâkimliğini yine elinde bıraktılar.

Diyarbakır eyaletinde mefruzü'l-kadem ve maktuu'l-kalem olan beş adet hükûmetlerdir. Biri Cezire (Cizre) hükûmeti, biri Eğil hükûmeti, Palu hükûmeti, biri Hazzo hükûmeti ve biri de bu Dinç hükûmetidir. Bunlara padişah tarafından emirler, yarlığlar ve fermanlar gelse bu hâkimlerin elkâb ibaretlerinde "Cenâbme'âb" diye yazılır beş hükûmettir.

Bunların en ulusu Cezire hükûmetidir. Ondan ikincisi bu Dinç hükûmetidir. Eski zamanlarda 3.000 asker ile sefer eşermiş, ama hâlâ hâkimi Ali Bey 1.000 askere sahiptir. Muş Sahrası'yla komşu bakımlı ve şenlikli bir hükûmettir.

Bütün gelir kapıları beyine hâs olarak ayrılmıştır. Eyaletinde timar ve zeamet yoktur. Osmanlılar tarafından 300 akçe payesiyle bir kadı gelip adalet işlerini icra eder. Adalet üzere dört ve beş kese tahsil eder. Şeyhülislâmı, nakibi Bitlis şehrindedir. Zira bütün halkı Şâfiî Kürtlerdir. Yezidî Kürtleri ve Ermenilerinin tamamı reâyâdır.

Sipah kethüdayeri, serdarı, dizdarı ve neferatı yoktur. Kalesi hâkimi hükmünde olup Âsitane tarafından yeniçeri müstahfızları yoktur ve Kürt âlimleri gayet çoktur. Gerçekten de Dinç şehri olduğundan suyu ve havasının güzelliğinden halkı dinçtir ve memleketi günçdür.

Bütün ileri gelenleri zengindir, geniş vilayeti gülünçtür. Bir koyun on akçeye, bir sığır bir rub'a, iki okka beyaz ekmek bir

akçeye, bir somar (12 İstanbul kilesi = 307.966 kg) buğday (---) at yemi olur 10 akçeye. Diğer yiyecekler, içecekler ve tahıllar da ona göre kıyaslanmalıdır.

Dinç Kalesi'nin şekilleri: Kalesi Murat Nehri kıyısında (---) göklere doğru uzun boyunu uzatmış yüksek bir tepe üzerinde altıgen şekilli Şeddadî ibret verici bir taş yapıdır. (---) tarafına bir kapısı var. Fırdolayı çevresinin büyüklüğü (---) adımdır. Bütün burçları mimarî ilmi ile dayanıklı olarak inşa olunmuştur. Kale içinde tamamı toprak ile örtülü (---) adet bakımlı hanelerdir. Camii, anbarları ve sahrıncı vardır, ama hamam, han ve çarşı pazardan bir işaret yoktur.

Kale duvarının boyu 12 melikî ziradır ve her tarafı göklere doğru baş baş çekmiş yüksek duvarlardır. Kuzey tarafı Muş Ovası'na gider düzgün yoldur. Bu şehrin kıble tarafında Mifarıkin Kalesi iki menzil yerdir, ama yolları taşlıktır. Bitlis şehri doğu tarafında Mudikî Kalesi üzerinde yine iki menzildir, ama sarp ve sıkıntılı bela yollardır. Bu Dinç Kalesi Van eyaletiyle komşu bir geniş vilâyettir.

.... (6.5 satır boş) ....

Bu şehirden,

.... (1 satır boş) ....

Atak eski Kalesi'nin anlatılması : İsimlendirilmesinin sebebi,

.... (1 satır boş) ....

İlk yapıcısı (---) (---) (---) (---) (---) (---) Yezdan Behram elinden Şah İsmail alıp Çıldır gazasında Selim Han eliyle Şah İsmail bozguna uğrayınca kale içinde bulunan kötü işli askerlerini eski hâkimi Yezdan Behram tamamen katledip kaleyi Suran müftüsü Molla İdris eliyle *[86b]* Selim Han'a teslim etti. Selim Han da itaat ettikleri için vilâyetini yurdluk ve ocaklık yoluyla yine hâkimi Yezdan Behram'a bağışladı.

Hâlâ Diyarbakır eyaletinde ocaklık hükûmettir. Beyinin hâssı 447.300 akçedir. Zeamet 9, timar 76. Tamamı 800 asker olur. Alaybeyisi, çeribaşısı vardır ve 150 akçe kazadır. Kethüdayeri, serdarı, müftüsü, nakibi ve dizdarı yoktur, ama subaşısı ve muhtesibi vardır.

Atak Kalesi'nin şekilleri: (---) nehri kenarında (---) yüksek bir tepe üzernide dörtgen şekilli taş yapı hoş bir kaledir.

Fırdolayı büyüklüğü (---) adımdır ve (---) tarafına bir kapısı var. Kale içinde,

.... (1.5 satır boş) ....

(---) (---) tarafına,

Cıska mamur kasabasının özellikleri

Diyarbakır eyaletinde Dinç toprağında ve (---) kenarında İrem Bağı gibi süslü bir şehir, 2.000 haneli, cami, han ve hamamlı bakımlı kasabadır. Hâkimleri (---) (---) (---). Bütün halkı Davud işi yapar (yani demirci) ki burada işlenen şeyhanî, maarravî ve zıvzıgî kılıçlar, bıçak ve hançerler Diyarbakır'da ve İsfahan'da yapılmaz. Cıska hançeri ve çakısı meşhurdur.

.... (1 satır boş) ....

(---) (---) tarafına,

Kulp Eski Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi (---). Yapıcısı, Abbasîoğulları'ndan el-Mu'temid-billah'dır. Nice kralların eline geçmiştir. Sonunda halkı I. Selim'e itaat ettiklerinden yine hâkimine ocaklık ve yurdluk yoluyla bağışlanmıştır. Beyinin hâssı 166.668 akçedir. Zeamet 2 ve timar 74. Alaybeyisi vardır. Sancakbeyiyle toplam 700 Kürt askeri olur ve 150 akçe kazadır. Kale dizdarı ve başka hâkimi yoktur. Kulp Kalesi,

.... (5 satır boş) ....

(---) (---) (---) tarafına,

Celil Dağı, yani Tercil Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---) (---). Yapıcısı (---) (---). Bunun da hâkimi Selim Han'a itaat edip ocaklık (bir aileye, babadan oğula geçmesi için verilen mülk) hükûmet olmuştur, ama beyinin soyu son bulsa Diyarbakır valisi arzıyla Der-i devlette sancağı hak eden başka birine bağışlanır. Beyinin hâssı 445.300 akçedir. Zeameti 4, timarı 163 ve alaybeğisi var. Tamamı 1.000 adet seçkin asker olur. 150 akçe kazadır. Başka hâkimi yoktur. Kalesi sancakbeyi hükmündedir.

Tercil Kalesi'nin özellikleri

.... (4.5 satır boş) ....

Şatt'ın bir kolu da bu Tercil'den doğar. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bu Tercil, Hazzo'ya 8 saat yakındır. Bu yukarıda yazılan Dinç, Atak, Cıska, Kulp, Tercil ve Mihran birbirlerine birer uzun menzil yakındır. (---) (---) (---) tarafına.

Şems-hanî şehri, yani Mihranî Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve yapıcısı (---) (---). Bunun hâkimi de Selim Han veziri Kemah fatihi Bıyıklı Mehmed Paşa'ya itaat ettiler, Suranlı Molla İdris eliyle. Bu o İdris'dir ki I. Selim Trabzon'da şehzâde olarak hâkim iken (---) tarihinde,

"Kayser ülkesi şahı olup İran ülkesi şahını bozguna uğratarak Kürt illerini, Alâüddevle, ümm-i dünya Mısır, Mekke ve Medine şahı olursun" diye müjdeleyen Molla İdris'dir ki yıldızlar ilminde sanki İdris Nebî idi. Gerçekten de I. Selim yedi sene, hatta daha fazla Hâdim-i Haremeyn olup 770 hutbe sahibi oldu.

Mihranî Kalesi'nin özellikleri

(---) (---) (---) (---) (---)

Beyinin hâssı 200.000 akçedir ve ocaklık hükûmettir. Timar 101 ve zeamet 9'dur ve alaybeği vardır. Tamamı 500 asker olur ve 150 akçe kazadır.

.... (1.5 satır boş) ....*[87a]*

Buradan kuzey tarafa doğru (---) gidip,

Faresiz ova yani bî-huş Muş Sahrası'nın özellikleri

Van eyaleti hükmünde Bitlis hanı, Atak ve Tercil hanları hududuyla komşu geniş bir ovadır. Ortasında akan Murat Nehri'nde çok çeşitli balıklar bulunur ki sanki her biri Musa Sofrası'dır. Bu ovanın yeşillikleri üzerinde cemapur (çapulcu) askeri konaklasa atlarına ve diğer hayvanlarına yedirse yine evvelkisi gibi bütün otları ve yeşillikleri yerinde durur. Cenâb-ı Bârî bu sahraya nazar etmiştir.

Doğudan batıya uzunlamasına olup uzunluğu tam üç menzildir. Genişliği iki konaktır ve daha azdır. Bu ovanın kıblesi tarafında Mifarıkin Kalesi vardır. İkisinin arası uzun iri merhaledir. Bu uçsuz bucaksız geniş ovanın özelliklerini görebildiğimiz üzere ne gibi aşiretler, kabileler konaklar, onları yazsak, ne kadar

bakımlı ve şenlikli köyler var onları kaydetsek ciltli büyük bir kitap olur. Ancak bu ovadan kuzey tarafa giderken Murat Nehri'ni at ayağıyla geçtik. Zira doğduğu yer olan Bingöl Dağı yakındır. Oradan,

Melun Şeddad'ın kalesi, eski şehir Muş'un anlatılması

Van eyaleti hükmünde Van Gölü kıyısında Tahtıvan subaşılığına iki menzildir. Bitlis'e uzun bir menzil uzaklıktadır. *Şerefnâme Tarihi*'nin yazdığına göre bu Muş şehri Âzerbaycan-ı Ermen şehirlerinden büyük bir şehir idi. Âd ibn Şeddad Van Denizi zemininde göklere doğru yükselmiş bir sed yapıp, *hâşâ sümme hâşâ* Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet ile ceng etmeye niyetlenip o seddi tamamlayınca Cibril-i emin Allah'nın emri ile o seddin alt tarafından kanat vurup göklere doğru o kadar çıkardı ki bütün yapı ustalarının bağırış ve çığlıklarını bütün gökteki melekler işitip Allah'ın azabından yine Allah'a sığınırlardı.

O binayı Cibril-i emin dört parça edip yeryüzüne öyle vurdu ki bir parçasından Karadeniz ortaya çıktı. Bir parçasının darbesinden Hazar Denizi ortaya çıktı, bir parçasından Tebriz Gölü meydana çıktı. Diğer bir parçasından da Van Denizi (gölü) ortaya çıktı. Diğer işçilerin tamamı itleri, atları ve katırlarıyla taş taşırlarken taş olmuşlardır. Hâlâ bütün Tanrı yaratıkları, Van Gölü'nün batı kıyısındaki Rahova adlı yerde taş olan yaratıkların kimi ayakları üzerinde durur, kimi çöküp yüklenmiş durur, kimi yıkılmış durur ibret verici bir seyirliktir.

Daha sonra Van Gölü'nün kuzeyinde Adilcevaz Kalesi yakınındaki Sübhan Dağı'nda hâlâ tutuklu durup 40-50 senede bir sesi işitilip 70-80 senede bir kere beş on gün Sübhan kayasından kuyruğu çıkan yedi başlı ejder o zamanlarda kurtularak bütün Nemrutluları yedikten sonra Hayy ve Kadîr olan Allah'ın emriyle yine anılan ejder Sübhan Dağı'ndaki mağarasına girip haps olur. İnşaallah bu ejder de, iman seddi Van seyahatinde gördüğümüz kadarıyla yazılacaktır.

Daha sonra yine melun Nemrud kavmine Cenâb-ı Hayy u Kadîr Muş Sahrası'ndan büyük bir fare çıkarır, bütün Nemrutluları yiyerek Muş şehri halkını helâk ettiği için Muş şehri derler. Zira bu şehir yakınında muşun (farenin) çıktığı büyük mağara bellidir. Bu mağara içinde olan türlü türlü fare, sıçan, pündika ve mûş bir diyarda yoktur, ama Tanrı'nın emriyle

İskender Filikos'u tılsımı sebebiyle Muş Ovası'nda aslâ sıçan olmaz, ama eski zamanda büyük fare (mûş) sebebiyle muş şehri derler.

(---) tarihinde Osmanoğlu üzerine nursuz Timur yürüdüğünde bu Muş şehrini harap etmiş, halkını kebap ve hanelerini toprak etmiştir. Hâlâ büyük kalıntıları açık seçik bellidir. Ancak bir kasaba gibi bakımlı beldedir ki Muş Ovası'nın ağzında bir dağın eteğindedir. Bu harap olmuş şehrini seyrettikten sonra ertesi günü kuzey tarafa doğru yine Muş Ovası içinde (---) saatte gidip,

Ermenilerin meşhur Çanlı Kilisesini anlatılması

Yedi iklimde bütün milletlerce meşhur bir kilise olup yılda bir kere (---) vaktinde nice yüz bin adam toplanıp yedi gün yedi gece çadırlar kurulup alış verişler olur, yük bozulup yük bağlanıp kervan gelip Revan tarafına ve başka diyarlara yollanmadadır.

Bu mahalde Van veziri müsellimi ve Atak beyi müsellimi hazır olup bütün tüccarları ve diğer canlıları korurlar. Zira bu Çanlı mahalli üç hükûmet arasında bulunduğundan celâlî ve cemâlî gelen giden yolcuları yağmalamasın *[87b]* için, Van müsellimi fazla askerle gelip fazlaca bâc (vergi) alır. Zira aslında Van eyaleti hudududur.

Çanlı Kilisenin şekilleri: Muş Ovası'nın kuzeyinde bir sık ağaçlık, koruluk, ormanlık, güllük, bağ ve bostan içinde iki adet göklere doğru baş uzatmış büyük kubbeli bir Mığdısi kilisesidir. Yapıcısını Ermeniler de bilmiyorlar. Bazıları Şeddad yapısıdır, derler. Gerçekten de Şeddadî yapıdan nişan verir. Avlusunu dört tarafında nice yüz ruhban, bıtrik, papaz ve keşiş odaları vardır. İmaretinde her gün nice bin sahan yemeği gelen gidenlere bol bol dağıtılır.

Bayram günlerinde yüz koyun, beş sığır ve ellişer somar buğday pişip misafirine dağıtılır. Üç yüzden fazla rahipleri ve muğpiçeleri var ki her biri deyr-i Mesih'de dem vurup rehavî makamında İncil okuduklarında sanki Mesih demi ile ölü gönüller dirilip her dem, can bahşeden dem olur. Bütün konuklara o kadar hizmet ve ikram ederler ki şir-hurmâ ve Hama'nın katr-ı nebâtı yedirip her gece nice yüz diba, şib ve sırmalı gecelik elbiseler getirip konuklarına hizmet ederler, büyük evkaftır.

Paşaya beş kese, hana beş kese ve Atak beyine iki kese hizmet edip sınırsız hediyeler verirler, ama her sene gelen adamlardan

bin kat o kadar fazla mal elde ederler. Bütün kâfiristâna papasları giderler. Nice bin kuruş adakları Dip Frengistan'dan toplarlar.

Yedi iklimde seyr ettiğimiz yedi büyük manastır vardır. Biri Revan yakınında Üç Kilise, biri Nahçıvan yakınında Yedi Kilise, üçüncüsü yine Van yakınında Vereg Kilisesi, dördüncüsü Nemçe çâsârı olan Beç'de (Viyana'da) İstefan Kilisesi, beşincisi Macaristan'da Tise Nehri'ne bir menzil yakın Faşa Kilisesi, altıncısı Kudüs-i şerif yakınında Hazret-i İsâ'nın doğduğu Beytüllahm Kilisesi, yedincisi Kudüs-i şerif içinde bütün Hıristiyanların bile teşbih mabedgâhları olan Kumame Kilisesi. O da acaip ve garip sanatlı büyük kilisedir ki anlatılmıştır, ama bu Çanlı Kilise de ibret verici acaip bir yapıdır.

Çanlı Kilise'de toplanılmasının sebebini bildirir

Garip hikmet: Tılsımların etkisi midir, ayâ nedir ki nice bin insan Rum, Arap ve Acem'den gelip toplanır. Herkes adaklarını getirip kilise içine girip adaklarını yerine getirip içinde ne gibi hayırlı istekleri var ise dua edip dışarı çıkar. Tanrı'nın hikmeti günden güne bütün istekleri hasıl olur" diye bir alay haşerat cinsleri toplanıp yanlış inanç hevesine kapılmışlar. Gariplik bu ki, bazı mümin ve Müslüman Ebülhevl (taşkafa), zırcahil ve ebleh ümmî adamlar adaklarını verip ilim isteyip kurban keser.

Tanrı'nın hikmeti acaip ve garip ilimler açılır, nice Müslim ve gayrimüslimler tanbur, çeng, rebab, santur, ney, mûsikâr, çeşde, ravza ve karadüzenini ve çöğürünü bu kilisede ziyaret mahalline koyup ertesi günü sazını ele alup üstâdca bir fasıl eder ki sanki Hüseyin Baykara faslıdır. Genellikle Ermeni taifeleri usta şair olup,

"Bize bu şiir ilmi Çanlı'da verildi" diye yanlış şeye inanırlar, ama kilise içinde karanlık bir köşede bir kabir vardır. Ermeniler o kabrin ismine Sıp Garabıt derler. Gerçek Ermenilerden sordum; Hazret-i Yahya'nın amcasıdır, dediler.

Rum Hıristiyanlarından sordum; Hazret-i İsâ aleyhisselâmın 12 havari halifesi var idi, onlardan (---) bir havarîdir, dediler. Sözün kısası, garip ve acaip seyre değer ibret verici bir yapıdır, *vesselâm*.

Bu kilisede Atak beyi müselliminden Murtaza Paşa efendimizin memur ettiği üç kese guruşu tamamen altın olarak alıp yine Sivas tarafına,

Muş Ovası'ndan Sivas'a
yöneldiğimiz menzilleri bildirir
Tanrı kolay ede!

Evvelâ Çanlı kiliseden Atak beyi adamlarıyla kuzey tarafa çıplak dağlar ile 7 saatte boş arazi bir yeşillik boğazda bütün atlarımız otlara ve çayırlara salıp bir gece can sohbeti ettik. Oradan sabahleyin yine kuzey tarafa 10 saatte çıkıp,

Tanrı'nın eski yapısı, büyük yüksek
tepe, ibret verici dağ, yüksek kilit,
büyük tepe, Demavend Dağı'na denk
yaylalar seçkini yani Bingöl Yaylası

Tarihçilerin, hey'et (astronomi) ilmi sahibi yazarların, Tanrı'nın kudret eliyle yarattıklarını görüp yazan Atlas kitabı, Papamonta ve Coğrafya kitaplarının yazdıklarına göre bu dünya yüzü Umman Denizi içre büyüklüğü fırdolayı 87.000 mil bir dünya adasıdır. Nice bin eski hekimler bu âlmde yeryüzünde dolaşıp nice bin kere bu geçici dünyayı karadan ve denizden dere ve tepesi ile ve nice bin akarsularıyla, beldeleri ve kaleleriyle, suyu ve *[88a]* bütün taşı ve toprağıyla, sözün kısası bütün kudret eliyle yaratılan zerre ve şemme ibret verici şeyleri ile bu dünyanın şekilleriyle yedi iklimi bölümleyip hatt-ı istivâdan (ekvator) tâ karanlık dünyayı ve *"fetahtâ"* lafzı tarihinde batı tarafta bulunan yeni dünya ve *"fetahtemâ"* lafzı tarihinde bulunan Okyanusu, içinde olan adaları ve bütün madenlerini belirtmişlerdir. Gerçekten de bu dünya adası içinde bütün hey'et sahipleri bu bukalemun renkli Atlası konuşan ve cevher saçan kalemleriyle gördükleri üzere öyle yazmışlar ki bu yeryüzünde toplam 148 adet büyük dağlar var, nice yüz bin küçük ve büyük dağlar vardır.

Ama bu 148 yüksek dağlardan yüksek, göklere doğru baş uzatmış ve baş olmuş dağlar yoktur demişler. Bu dağları Cenâb-ı İzzet yeryüzü nizam ve düzen bulsun için makâlîd yaratmıştır, makâlîd kilid manasıdır. Âyet: *"Göklerin ve yerin anahtarları..."* [Zümer, 63] âyetinden kasıt, yeryüzünün dağlar kilididir.

Bir âyet-i şerifede de *" Dağları da direk (kılamadık mı?)"* [Nebe, 7] buyurmuştur. Zira bu dağlar olmasa yeryüzü sallanırdı,

ama anılan 148 dağlardan büyüğü bu dünya adasını Muhit Denizi, Umman Denizi ve Okyanus Denizi, denizlerin ötesinden kuşatıp dünyayı sağlam tutan Kaf Dağı'dır ki onun hakkında *"Kâf; şanlı Kur'an'a and olsun ki..."* [Kâf, 1] buyurmuştur.

Kaf Dağı'nın ötesini Cenâb-ı Bârî bilir ki *el-ilmü indallah.* Onu akıllı olanın sormaması gerek. Hey'et kitaplarında da yazılmamıştır. Onun araştırılması inanca zarar verir, zira *"Allah'ın fiillerini düşünün ama zâtını düşünmeyin"* buyurulmuştur, ama bu dünya adasının doğu ve kuzey tarafı arasında Moskof ülkesi, Ye'cüc ve Me'cüc seddine Allah'ın izniyle İskender-i Zülkarneyn varıp orada bütün madenlerinden bir sed yapıp o boğazı kapattı ki o boğazdan dışarı Ye'cüc kavmi çıkmayalar. Kehf suresinde, *"Dediler ki. Ey Zülkarneyn! Doğrusu Ye'cüc ile Me'cüc bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar"* [Kef, 94] âyeti indirilmiştir ki İskender'den başka bu Ye'cüc seddine Kılmak taifesi ellişer senede bir kere büyük kalabalık ile karanlık denizini şiddetli kışta buz üzerinden ılgar (dörtnala hızla) ile geçerler, yine aydınlığa çıkarlar.

Oradan Ye'cüc seddi eteklerinde İskender'in tunçtan dört köşe ve dört pencereli olarak yaptığı tılsımlı kubbeye varırlar. O kubbe Kılmah kavminin bilâ-teşbih Kabeleridir.

Ellişer senede bir kere Kılmah'ın oraya gidip Ye'cüc kavminin seslerini duydukları tespit edilmiştir, ama Ye'cüc seddi idiğini bilmez bir alay aşağılık türü Kılmahlardır ki Çin, Hoten, Fağfur, Kozak, Riyan ve Moskov ülkesinin ötesini kuşatıp anılan ülkelere yayılmış sarışın ırk, kavgacı, cesur ve yiğit hululî (Tanrı'nın cisimleştiğine inanan) mezhepli bir kavimdir.

Ama onlar Ye'cüc seddine Cıldırak Tav derler yani Yalabır Dağ derler, ama Ye'cüc Dağı'na Yecüc kavminin seslerinin korkusundan yakın varamayıp ancak seslerini işitirler. Bilâ-teşbih İskender yapısı tunçtan kubbe Kabelerine vardıkları inşaallah Kırım ülkesi, Deşt-i Kıpçak, Dağıstan, Heyhat, Kazan, Heşdek ve Alatır vilayetleri seyahatleri ettiğimiz sırada bu Kılmakların durumu ayrıntılı olarak yazılacaktır.

Ama bu Dağıstan mahallinde olan 148 yüksek dağdan biri Elbruz Dağı idi ki (---) tarihinde Erzurum'dan Acem ülkesine Şirvan, Şamahı, Bakü ve Demirkapı seyahatlerinde yazılmıştır, ama Elbruz Dağı'nın benzeri bu anılan Bingöl Yaylağı'dır ki yüksek zirvesine iki buçuk günde ve üç günde çıkılır.

Elburz Dağı'nın zirvesi bulutlar içinde olduğundan karanlıktır. Şiddetli yıkıcı rüzgârdan kar, tipi ve buz olmaz. Yüksek zirvesinde ağaç olmayıp yıkıcı rüzgârlar ağaçları kökünden söker. Yalçın kayaları güçlükle yerinde durur, ama gulyabanileri gayet çoktur. O yüzden ve kışın yıkıcı rüzgârından insanlar çıkamazlar ve çıkmış yoktur. Ancak üç günlük yüksek yol olan yerlerine Kaytak, Haydak, Kumuk, Kımık ve Burgusand ve Çerkez ve Kabartay kavimleri çıkıp bazı madenler çıkarırlar. Yoksa yaylamağa çıkmazlar. Zira kendilerinin aslında şehirleri tamamen yaylaktır.

Ama bu Bingöl Yaylası beşinci iklimin ortasında asıl zemini yüksek olup kendisi de üç günlük yüksek yol olduğundan yüksek zirvesi açık 70 adet yeşillik büyük ovalardır.

Batı tarafta bir ucu Kiğı Dağları'dır. Doğu tarafından Acem ülkesi *[88b]* toprağında Revan Kalesi dibinde akan Zengi Nehri'nin karşıbatı tarafında Osmanlı hududunda Ağrı Dağı'na varır. Bir uzun sıra dağlar Bingöl Yaylağı'dır. Kiğı ile Revan arasında uzunluğu 16 konaktır.

Bu yaylanın kuzey tarafı Erzurum Ovası'dır ki ortasından Fırat Nehri akar. Kıble tarafı Muş Ovası'dır.

Muş Ovası'nın ortasından Murat Nehri akar ki doğduğu yer bu Bingöl Dağları'ndadır. Fırat ve Murat Arz-ı Mukaddes'e akar. Adı geçen iki nehrin ve ovaların ortalarında bu Bingöl Yaylası'nın iki menzil, üç ve dört menzil genişliği yerleri var, daha fazla değildir, ama uzunlamasına vaki olmuştur.

Kuzeyinde Erzurum eyaleti, batı tarafında Sivas eyaleti, kıble yönünde Diyarbakır eyaleti ve doğu tarafında Van eyaleti ve Acem ülkesi vardır. Gayet bakımlı ve şenlikli vilâyetlerin tâ ortasında bu Bingöl Yaylası bulunduğundan yedi ay âdemoğlu ile mamur olur. Ondan sonra şiddetli kış gelince herkes ılıman yerlere inerler.

Bingöl halkını bildirir

Evvelâ Zaza, Lulu, İzoli, Yezidî ve Haltî, Çekvanî, Şakakî, Gigî, Biseyanî, Mudikî Kürtleri ve,

.... (1.5 satır boş) ....

Bunun gibi nice bin aşiretler ve kabileler nice kere yüz bin hayvanlarıyla çıkıp yeni hayat bulup Erzurum vezirine yayla hakkı verirler. Zira Erzurum sınırında Erzurum şehrinin kıblesi yakınındadır.

Bingöl'ün ibret verici ürünleri: Cümle hey'et (astronomi) sahipleri aynı görüşte birleşmektedirler ki beşinci iklimde 29 dağ vardır. Bunların içinde bu Bingöl Dağı mahsüllüdür. Nice bin türlü otlar ve ağaçlar olduğundan başka kimya otu vardır. Nice bin kere koyunların dişleri altın ve gümüş gibi yaldızlanmış olduğu görülmüştür. Sarı tutya, kırmızı tutya ve mor tutyalar var ki güzel kokusundan insanın burnu kokulanır.

Bütün kehhâllar (göz hekimleri) bu tutyaları toplayıp göz ağrısına tutulanların gözlerine sürerler. Allah'ın emriyle görme kuvveti ve gözünün ışığı artar. 70-80 haneli müşk-i Rum, perçemli beyaz ve mavi sünbülleri olur. Ve kırk-elli renkli yirmişer haneli mis kokulu zerrinleri olur. Beyaz, sarı ve kırmızı zambağı, renk renk fûl (yasemin), menekşe ve reyhan, fülfül ve erguvan, rîbâs (hekimlikte kullanılan ot, rheum ribes) ve merisî ve gülleri içinde türlü türlü nilüferleri ve çilek meyvesi olur ki her tanesi Arapkir dutu kadar lezzetli olur.

Çeşit çeşit yergülü, kengeri (enginarı), evşesi (şebnemi), râvendi (kökleri ve sapları ilaç olarak kullanılan bitki), yebrûhu's-sanemi (abdüsselâm, kankurutan otu) ve sünbül-i Rumîsi ve usfûru (yalancı safranı) ve nergisi kısacası bütün hekimlere layık ağaçları ve otları olur ki hesabını Cenâb-ı Bârî bilir.

Bin-göl'ün faydalarının anlatılması

Bin-göl derler, ama nice bin göl vardır. Evvelâ Hızır Gölü, İlyas Gölü, Zülyezen Gölü, Can Gölü, Meryem Gölü, Huvaren Gölü, Bel'am Gölü, Bel'am ibn Baûr bu gölün kuzeyinde Erzurum'a eğimli Eğerli Dağda yatar. İmansız gittiğinden hâlâ mezarı leş gibi kokar. Ve,

Kuş Gölü: Bir kuşu avcı avlayıp yüzdükten sonra kuşu bu gölde yıkarken kuş dirilerek göle dalıp kaybolduktan sonra Allah'ın emriyle bin göl ortaya çıktığından hangisi âbıhayat gölüdür, kaybolur. Onun için Kuş Gölü derler.

Hurme Gölü: Avratlar girip karnındaki yavrusu iri, kendisi etli ve küsâmı (dişilik organının dış kısmı) büyük olup doğum sırasında zorluk çekmeyip kolaylıkla doğum yapar.

Er Gölü: Bir adam yıkanıp dışarı çıkınca küçük biraderi tavakâna (erkeklik organı kalkma, sertleşme) gelip yine cimâ eder.

Kıllı Göl: Bir büluğa ermemiş masum iken üç kere girip yıkansa kıllı olup bıyık ve sakal sahibi ola. Ve,

Miskin Gölü: İçenler cüzamdan kurtula. Ve,

Mütarmık Gölü: Sar'a tutan içse istifrâ ede ede kurtulur veya ölür, denenmiştir. Ve,

Muhannes Gölü: Elbette içen korkak olur. Ve,

Cebbar Gölü: İçen âdemoğlu ve hayvanlar rahimsiz olur.

Ballı Göl: Şekerden lezzetli olup sabah vakti kenarında Diyarbakır'ın gezengevîsi (efsanevî kudret helvasısı) gibi kudret helvası bulunur.

Kanlı Göl: Bilmeyip girenden elbette her sene birer adam boğulur. Ve,

İçme Gölü: Üç kere içen on beş kere müshil şerbet içmiş kadar amel edip hekim şerbetine muhtaç olmayıp sağlıklı olur. Ve,

Salbaş Gölü: Bir kaç kere içenin başı salbaş olur. Ve,

Aynü'l-hayât Gölü: Elbette yedi kere içen bütün rahatsızlıklardan kurtulup sağlam vücutlu olur.

Bike Gölü: Bunda bir balık olur, onu yiyen cimâdan bıkar, gayet kuvvetlendiricidir. *[89a]*

Hatun Gölü: Bundan içen kadınlar Allah'ın emriyle hamile kalıp cimâı lezzetli ola. Ve,

Sindiban Gölü: Her an içen kötü ahlâklı olup öfkeli ve kavgacı ola. Ve,

Kasım Gölü: Bir küçük göldür. İçinde cevahir, altın ve gümüş boldur, ama insan almak niyetiyle bu göle girse boğulur. Çobanoğulları'ndan aç gözlü bir melik bu gölü kesip başka bir yere akıtayım derken göl içinde hesapsız köpek balıkları ve türlü türlü haşeratlar ortaya çıkıp nice yüz adet işçi ve ustaları helâk ederler. Ve,

Kerkes Gölü: Her sene nice bin akbaba kuşu gelip bu gölde çimip gider. Bu gölde bir yıkanıp suyundan içse sakalı ak olur. Ve,

Zırnık Gölü: Bu göle genellikle Yezidî, Haltî ve Çekvânî Kürtleri girer. Barak (kaba tüylü köpek) gibi kıllı vücutlarındaki bütün kılları dökülüp vücutları kılsız olur, ancak yine Yezidîlikleri kalır. Ve,

Şûr Gölü: Her hangi yemek pişirilirken bu sudan yetecek kadar katsalar lezzetli tuz yerini tutar, onun için Şûr Gölü derler.

Bundan başka göller âbıhayattan nişan verir. Esvap yıkarken aslâ sabun kullanılmaz. Tanrı'nın hikmeti bu kadar bin küçük ve büyük haliç ve göller vardır. Bir gölde olan balıklar başka bir gölde yoktur. Bunlardan kırgı balığı ve ala balığının türlü türlüsü,

harun balığı, sıka balığı, sırık balığı, alcık balığı, çüngüs balığı, acarlı balık, pullu balık ve yassı balık daha nice bin türlü balıkları vardır. Aslâ birinde balık kokusu yoktur. Tamamı güçlendirici ve rahatlatıcıdır. Herbirinin suyu ve havası o kadar tatlıdır ki diller ile anlatılmaz. Melikler ve geçmiş sultanların yapı kalıntıları var ki her biri Kisra kemerinden nişan verir.

Eğlence yeri seçkin yaylağın anlatılması

Bu Bingöl'in özelliklerini *Kaytak Tarihi*'nde acaip yazmıştır. Ancak bu hakîr on gün konaklayıp bu kadarca durumlarını görüp öğrenmişiz.

Kısacası, Anadolu ülkesinde toplam 360 büyük yayla vardır. Bunların içinde meşhuru bu Bingöl'dür. Ondan Adana yakınında Ramazanoğlu Yaylağı, Karaman'da Dölendi Yaylağı, Alâiyye ensesinde Koç Davud Yaylağı, Adaliye yakınında Istanaz Yaylağı, Silifke'de Mut Yaylağı, Kayseri'de Erciyes Yaylağı, ona yakın Maraş yakınında Göksun Yaylağı, Malatya'da Aspozu Yaylağı, Diyarbakır'da Karadağ Yaylağı, Sincar Yaylağı, Cezir Yaylağı, Ardilân Yaylağı, Van yakınında Vereg Yaylağı, Pinyanişî Yaylağı, yine Van Gölü kenarında Sübhan Dağı Yaylağı, Revan dibinde Ağrı Yaylağı, Erzurum yakınında Bayburd'a yakın Hoşoğlan Yaylağı, Sivas yakınında Kangal Yaylası, Tokat yakınında Yıldız Yaylası, Bursa yakınında Ruhban Dağı Yaylası, Manisa yakınında Hünkar Yaylası, Tire yakınında Balpınarı Yaylası, Birgi yakınında Bozdağ Yaylası, Bayas dibinde Şolkay Yaylası, ona yakın Bakra Yaylası, Arz yakınında Cüm Yaylası ve Urfa yakınında.

.... (8 satır boş) ....

Kısacası Anadolu ülksinde bildiğimiz yaylaların hepsinden en beğenileni ve cihan süsü olanları bu yazılan büyük yaylalardır, ama yine bunların içinde bu Bingöl Yaylası daha seçkindir ki bütün özelliklerine Erzurum halkı vâkıf olmuşlardır, *vesselâm.* *[89b]*

Bingöl'den hizmetkârlarımız ve yoldaşlarımızla yine kuzey tarafa (---) saatte,

Büyükçayır menzili: Tirfil otlu bir çemenzâr yerdir. Aslâ yapıdan belirti yoktur, ama Erzurum eyaleti sancaklarından Tekman sancağı sınırıdır. Oradan sabahleyin kalkıp sağ tarafda Erzurum yoluna gitmeyip,

.... (32 satır boş) ....*[90a]*

Tanrı'ya hamd olsun sağlık ve esenlikle Sivas şehrine girerek Kara Murtaza Paşa efendimizle yine müşerref olup can sohbetleri ettik ve nice türlü seyirlik ve gezintiler edip nice bin içler acısı durumlar öğrendik. Sonunda Murtaza Paşa efendimiz bir yıldız ve kutlu baht sahibi şanı yüce vezir olduğundan Âsitane tarafından Sadrazam Kara Murad Paşa mühür sahibi olur diye korkuya kapılıp Azak'a kâh Kazak'a, kâh Silifke ve Kars'a istediğinde Murtaza Paşa da Âsitane tarafında Koca Vâlide Sultan'a ve kızlarağasına yirmişer bin altın gönderip kendini Der-i devlete getirtmeye çalıştı.

Bu sırada Melek Ahmed Paşa efendimiz de Bağdad eyaletinden azledilmiş olarak Sivas'a geldi. Evvelki Bağdad'a gidişimizi anarak,

"Ne yazık ki Bağdad henüz yeniçeriler zulmünden harap olmadadır" diye üzülürdü.

Üç gün o kış mevsiminde Sivas şehri içinde konaklayıp Murtaza Paşa efendimiz her gün yüzer koyun, beşer yüz somar arpa, onar bin ekmek, diğer sebze, yiyecek ve içeceklerden başka şeker, kahve, misk, ham amber, safran ve balmumuna varıncaya kadar tayinlerini verirdi.

Bundan başka üç kere büyük ziyafet çekti, birer İbrahim Han kürkü giydirip birer altın koşumlu ve gümüş takımlı atlar hediye çekerek Melek Paşa'ya saygı gösterir ve ikramda bulunurdu.

Vedadan bir gün önce Melek Paşa'ya beş katırı koşum ve takımlarıyla çekti. Melek Paşa Murtaza Paşa mirahuruna bir samur kürk giydirdi. Melek Ahmed Paşa da Murtaza Paşa'yı hanesine davet edip büyük bir ziyafet vermiştir ki diller ile anlatılıp kalemler ile yazılmaz.

Bu ziyafet sırasında İstanbul tarafından Murtaza Paşa efendimizin ulağı Tatar Aliş gelip mazullük haberi getirince Murtaza memnun oldu.

Ertesi günü Melek Ahmed Paşa vedalaşıp gidince hakîr beş saat birlikte gittim. Onlar Yenişehir'e gittiler, hakîr yine Sivas'a geldim. Yol hazırlığı görmeye çalışırken İstanbul tarafından Trablus-Şam'dan azledilmiş Hamalı Arnavut Mehmed Paşa'ya Sivas eyaleti bağışlandı. (---) tarihinde (---) ayının (---)

birinde müsellim gelip padişah divanında Murtaza Paşa padişah emrini okutturup,

"Bu dünya mansıbı bir el mendili gibi elden ele gezer. Paşa kardaşımıza Allah mübârek eyleye!" diye Müsellim Kafirzâde'ye bir samur lipaçe (elbise) giydirip bütün vilayet ileri gelenleri müsellimi alıp gittiler. Paşa sarayda on gün daha konaklayıp bütün yol hazırlıklarını görerek konakçıyla doğru Eskişehir'e gitti. Sivas eyaletine tamamı sekiz ay mutasarrıf olmuşuzdur.

İşbu 1060 Cemaziyelevvel'in birinde [02.05.1650] Sivas şehrinden İstanbul'a doğru yola çıktığımız menzilleri, kale ve beldeleri bildirir

Evvelâ Murtaza Paşa efendimiz 40 ağaya birer kese, 50 adet yetki sahibi ağalara toplam 70 kese, dört müteferrikaya birer kese ve bütün karakollukçulara 20 kese harcırah bahşiş verdi. 200 has kölelere 10 kese bağışlayıp *Bismillah* ile hayır dua ve senâ ile bütün Sivas seçkinleriyle vedalaşıp Sivas'dan batı tarafa 10 saatte,

Sivas Yenişehri Kasabası menzilinin özellikleri

Bir düz vadide Sivas bölgesinde bağsız ve bahçesiz toprak ile örtülü bin haneli Müslüman ve Ermenilerin oturduğu yeni yapılmış güzel bir şehirdir. (---) tarihinde Sultan IV. Murad Han Bağdad'a yöneldiğinde ikinci vezir Kara Mustafa Paşa yapısıdır.

Bir camii, bir hamamı, iki mescidi bir sıbyan mektebi ve kârgir yapı büyük hanı vardır.

Bütün bu yapılar kiremit ile örtülüdür. Hanına 100 tavla at alır büyük bir kervansaraydır. Hanın önündeki anayolun sağında ve solunda 50 adet küçük dükkânlar vardır. Günden güne imâr olmadadır, zira Sivas'dan Zile'ye ve Tokat'a giderken arada çok gerekli bir menzil yeridir.

Han ve çarşının iki başında kale kapıları gibi büyük kapıları vardır. Dış tarafı bakımlı hanelerdir. Daha önce tehlikeli ve korkulu derbend idi. Onun için hâlâ bütün oturan reâyâ ve berayaları tamamen örfi vergilerden muaf ve müsellem Müslüman ve Ermenilerdir. Mâ-tekaddem bir mahûf u muhâtara (korkunç ve tehlikeli) derbend-i çalındır idi. Anıniçün hâlâ Hanın Sivas kapısı içinde Hindî Baba ziyareti; seçkin ve sıradan bütün halkın ziyaret yeridir. *[90b]*

Oradan kuzey tarafa 8 saatte Çamlıbel mahalleri,

Artıkova Kasabası menzili: Sivas sancağı toprağında bir acaip verimli bakımlı ve şenlikli, köy köy üzere üzere büyük varoşa denk süslü bir beldedir. 150 akçe kazâdır ve tamamı 70 köydür. Camileri, köylerinde han ve hamamları ve yer yer pazarı durur bakımlı beldelerdir. Yeniçeri serdarı ve sipah kethüdayeri vardır. Gerçi büyük bir şehri yoktur, ama sipahisi ve başka askeri taifesi gayetle çoktur. Bu yerlere yakın,

Sivas eyaleti sancaklarını, nahiyelerini, köyleri ve kasabalarının uzak ve yakınını bildirir

Evvelâ Erzurum seyahati dönüşünde Sivas eyaletinin Çorum sancağı yazılmıştır.

Onunla komşu olan **Bozok sancağı** Sivas sancağıdır. Bakımlı büyük şehri yoktur. Bütün nahiyeleri dolaşır sancakbeyidir. Beyinin padişah tarafından hâssı 300.275 akçedir. 19 zeameti ve 731 timarı var. Alaybeyisi, çeribaşısı, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, 150 akçe kazası ve toplam (---) adet köyleri vardır. Kadıya 3.000 guruş hâsıl olur. Beyine 11.000 guruş hâsıl olur. Sancağı timar sahipleri ve kendi askeriyle toplam 1.100 adet silâhlı asker olup sefer eşerler.

Bozok, Kırşehri'nin Dinek Keskin'i subaşılığı ile komşudur. Çankırı'nın Türkmen Keskin'i ile komşudur ki Kalecik subaşılığıdır. Keskin-içi başka kazadır ki yazılmıştır.

Çorum şehri sancağından Bozok sancağına ve Keskin'e gider yakın komşudur.

Keskin'den Kızılırmak üzere Çaşnigir Köprüsü'ne gider nehrin kıbleye beri tarafı Karakeçili Kırşehir sancağı toprağıdır ve Konya sınırıdır ki Sivas toprağıyla komşudur. Kızılırmak'ın öte tarafı Ankara toprağında Çukurca Kazası'dır. Bu İmadiçi Mahallesi Çorum ile Bozok sancağı arasında Demirli Karahisar Kazası'dır.

Bozok sancağı özelliği odur ki, Sivas eyaletinde dokuz kadılık bakımlı sancaklardır. Evvelâ bakımlı,

Sorkun Kazası: 70 pâre bakımlı köylerdir.

Akdağ Kazası: 100 adet şenlikli köydür.

Hüseyinova Kazası: Cihanın kutbu Şeyh Çin Osman hazretleri bu mahallerde bir bakımlı köyde gömülüdür ki Bozok sancağı köylerinden Kürkçükıran Köyü'nde büyük Osman Paşa Tekkesi'nde

gömülüdür. Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî atamızın yedinci halifesidir. Çin diyarında bir tahta kılıç ile bir yedi başlı ejderi katl ettiğinden Emir-i Çin Osman diye tanındılar. *Allah sırrını aziz etsin*. Hâlâ bütün insanların ziyaret yeridir.

Bozok'un bir kazası da Budaközü'dür, Kızılkocalı Kazası ve Gedikçubuk Kazası'dır. Beşiközü Nahiyesi ve Sunkuriçi Nahiyesi Hüseyinova Kazası'nda ulu nahiyedir. Sunkuroğlu'nun hanedanı dibinde 400 yıldan beri taşları aşınmamış bir su değirmeni vardır. Büyük velilerin nazarıyla şenlikli bir su değirmenidir, ama Kazovası Tokat'a bir konaktır. Gayetle bol ürünlü bir diyardır.

Kazova Kasabası'nın özellikleri

Tokat şehri toprağında 150 akçe kazadır. Kethüdayeri, serdarı, camii, hanı, hamamı ve küçük çarşısı vardır. Bu Kazova'dan Tavukçu Köprüsü'nü geçince Tozanlı Nehri'dir. Bunu geçince Tokat şehrine varır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve,

Eski İnepazarı'nın anlatılması

Kazova şehri toprağında 150 akçe kazadır. Sipah kethüdayeri ve serdarı vardır. Bir bakımlı hanı var. Kazova'ya gayet yakındır. İnepazarı'ndan bir konakta Turhal Kalesidir.

.... (1.5 satır boş) ....

Dimorta Kasabası'nın özellikleri

Amasya sancağı toprağında Amasya yakınında vezirler hâssıdır ve 150 akçe kazadır. Kethüdayeri ve serdarı vardır. Camii, hanı, hamamı ve çarşı-pazarı vardır. Gürcü Köyü bu mahalle yakındır. Bütün reâyâsı Ermenilerdir. Kasaba gibi 1.000 haneli bakımlı köydür. Haftada bir kere büyük pazarı olup büyük kalabalık olur. Allah bilir zamanın geçmesiyle bu Gürcü Köyü büyük bir şehir olur. Zira dört tarafı bakımlı ve şenlikli köyler ile bezenmiş bir köydür. Turhal Ovası Kazova'ya bitişiktir ve yolumuz üzerinde olan Artukova ile de komşudur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[91a]*

Beri taraftan yine Sivas'dan İstanbul'a yola çıkmamız konusuna dönelim. Adı geçen Artukova'dan yine kuzeye doğru Çamlıbel eteğini aşıp (---) saatte,

Zile Ovası'nda Şeyh Nusret Tekkesi menzili

Hacı Bektaş ile Horasan diyarından gelmiş, atamız Hoca Ahmed Yesevî müritlerinden Horasan erenlerindendir. Zile Ovası'nda bakımlı ve şenlikli, imaret, mescit ve misafirhaneli büyük bir tekkedir. Yalın ayak başı kabak yetmiş adet fukaraları vardır. Bu bölgenin halkı aziz Şeyh Nusret'e çok inanırlar. Hatta tekkesinin önünde bir büyük eski dut ağacı vardır, bir tarafı çürümüştür. O çürükten bir kıymık koparıp ateşli sıtmaya ve nöbete yakalanan insanlara tütsü etseler Allah'ın emriyle şifa bulur, gayet denenmiştir.

Tanrı'nın hikmeti bu güzel ağacın çürüğünü cihan halkı 400 yıldan beri alırlar. Öyle nice kere yüz bin ağaç kalmazdı, ama herkes birer kıymık koparıp ilaç eder, ama Allah'ın emriyle o çürük yeri kaybolup eskisi gibi durur. Hakîr de öyle gördüm ve ufak bir parçasını teberrüken alıp sakladık. Bu değerli ağacın bir tarafı öyle lezzetli ve sulu dut verir ki sanki misk kokusu kokulanır.

Dervişler, Zile şehrinin ileri gelenlerine bu duttan hediye gtürüp bağış alırlar. ve bu şecere-i mu'teberenin bir tarafı eyle lezîz ve âbdâr (sulu) dud verir kim gûyâ misk râhiyası şemm olunur. Bu tekkeden kuzey tarafına saatte,

Gönül erbabının kalblerine huzur veren
Zile Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi; Türk dilinde halı ve kilime "zili" derler. Bu şehirde dokunmakla Zile denir. Kurucusu kayserlerden Avanıh adındaki kayserdir. Nice meliklerin hükmüne girmiştir. Sonunda İslâm eline Selçuklulardan Mesud Şah oğlu Kılıç Arslan eliyle girmiştir. Sonra Timur istila edip harap etmedi. Ondan (---) tarihinde Osmanoğulları'ndan Çelebi Sultan Mehmed Türkmen eşkıyası elinden feth etti.

Daha sonra Süleyman Han yazımı üzere Sivas eyaletinde vâlide sultanlara hâs olup günümüzde de darüssaade ağaları ve vâlide sultan kethüdaları tarafından bir şanlı ağa 300 atlı ile gelip yönetir. Senelik (---) yük akçe mal vâlide için ve kırk kese de hâkim kendi için tahsil eder.

Eski zamanda Sivas sancağı beyi mutasarrıf idi. Hâlâ 300 payesiyle 150 akçe şerif kazadır ve tamamı (---) adet köylerdir. Bu köylerden kadıya senede adalet üzere 5.000 guruş hasıl olur.

Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, ileri gelenleri, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şehir subaşısı, şehir naibi, şehir muhtesibi, şehir kethüdası ve bâcdârı vardır.

Zile Kalesi yapılarının durumu

Zile Ovası'nın kuzeyinde göklere doğru uzanmış yalçın kaya üzere beşgen şeklinde taş yapı bir sağlam ve dapanıklı kaledir. Tamamı 26 kuledir. Kıbleye bakan bir demir kale kapısı var. Kale içinde toplam 300 hane ve bir camii var. Cebehanesi, tahıl ambarları ve su sarnıçları vardır, ama bu kalede hamam, çarşı-pazar ve başka yapı yoktur. Ancak kale dizdarı ve 100 adet kale neferatı burada kalıp her gece iki nöbet mehterhanesi çalınır, bakımlı ve korunmalı kaledir. Zira celâlî ve eşkıyaların eline girip onlar sığınmasın diye neferatları daima gözçülük ve bekçilik ederler. Zira şehir ileri gelenlerinin ve diğer köylerin ileri gelenlerinin değerli erzakları bu kalede saklanmaktadır. Ölçülü şahane topları olup Murtaza Paşa efendimize 20 pare hoş geldin topları attılar.

Zile şehrinin aşağı varoşunun anlatılması

Zile Kalesi'nin eteğinde batı tarafında kale kayasından aşağı batı tarafa ve kıbleye bakan bağlı ve bahçeli 3.000 adet temiz toprak ile örtülü evler ve bakımlı haneler vardır ki bunların tamamı 21 adet mahalledir.

Bu mahalleler: Ulucami Mahallesi, Küçük Minare Mahallesi, Dutlu Pınar Mahallesi, Mumcu Ömer Mahallesi, Yeni Mahalle, Tabahane Mahallesi, Pazar Mahallesi, Tekke Mahallesi, Paşa Mahallesi, Kethüda Mahallesi. Bildiğimiz mahalleler bunlardır. Bu anılan mahallelerin içinde bulunan,

Zile saraylarının özellikleri: Evvelâ Ferruh Çavuş Sarayı, Murtaza Paşa Sarayı, Fazlı Paşa Sarayı, Çavuşzâde Mehmed Paşa Sarayı, Voyvoda Sarayı, Kadı Sarayı bakımlı saraylar bunlardır. Bu derece geniş olan büyük şehir içinde,

Zile camilerinin anlatılması: Tamamı 75 adet eski ibadethanelerdir. Evvelâ Yukarı Kale Camii ve Ulucamii minarelidir. Ve Tabahane Camii, Dutlu Pınar Camii, Kuyumcu Ömer Ağa Camii ve Boyacı Hasan Ağa Camii yakın zamanda yapılmıştır ama bakımlı ve aydınlık güzel bir camidir.

Küçük Mâ (---) Camii, Arnavut Camii, Alaca Mescit Camii, [91b] Zincirli Kuyu Camii, Kadı Mahallesi Camii ve Yeni Mahalle Camii. Bildiğimiz eski ibadethaneler bunlardır. Bunlardan başka 64 adet mahalle mescidleri vardır.

Yedi camide dershanesi, talebeleri ve dersiâmları vardır, ama özel darülhadisi yoktur, ama toplam 12 adet ebced okuyan sıbyan mektepleri vardır.

Toplam 3 adet hamamı vardır. Evvelâ Pazaryeri Hamamı çiftedir, Tekke Hamamı çiftedir ve Paşa Hamamı gayet rahat ve iç açıcı güzel hamamdır. Bunlardan başka 21 saray hamamları vardır.

Hepsi üç adet tüccar hanlarıdır. Bunlardan Behram Ağa Hanı ve Boyacı Hassân Ağa Hanı gayet bakımlı hanlar bunlardır.

Tamamı 800 adet dükkândır, ama Şam ve Haleb Sultan Çarşısı gibi süslü çarşı değildir, ama dört kapılı bir bakımlı bedesteni vardır. Suyu ve havasının tatlı olduğundan bu şehrin mahbub ve mahbubesi gayet meşhurdur. Halkı tamamen Türkistan halkıdır ve reâyâları Ermenilerdir.

Beğenilenlerinden; bağ ve bahçesi tâ Tekke Köyü'ne varır İrem Bağları vardır. Armudu ve sirgi üzümü gayet meşhurdur.

.... (1.5 satır boş) ....

Zile ziyaret yerlerinin anlatılması: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu Zile şehrini gezip dolaştıktan sonra kuzey tarafa (---) saatte,

Kazankaya menzili: Sivas eyaletinde Zile hükmünde bakımlı köydür. Ondan yine kuzey tarafa (---) saatte,

Sunkuroğlu Köyü: Bozok sancağı sınırında değirmenli evliyâ nazargâhı bakımlı bir köydür. Bir bayır başına kurulmuş şenlikli beldedir. Oradan yine kuzey tarafa (---) saatte,

Elvan Çelebi Köyü menzili: Hüseyin Ovası bu yer yakınındadır ki Bozok sancağı kazasındadır. Gayet bakımlı köydür, zira Sivas eyaletinde meşhur ziyaretli köydür.

Hazret-i Elvan Çelebi ziyaret yeri

.... (1.5 satır boş) ....

Oradan yine kuzey tarafa 4 saatte,

Çorum Kalesi menzilinin anlatılması

Sivas eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. 150 akçe kazası, kalesi bütün yapılarıyla 1057 [1647] tarihinde Erzurum seyahati dönüşünde Defterdarzâde Mehmed Paşa ile serseri gezerken bu Çorum'un bütün özellikleri ayrıntılarıyla yazılmıştır, fihriste bakılsın. Oradan yine kuzey tarafa (---) saatte,

(---) şehri yani İskilip Kalesi'nin özellikleri

İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) dir. Kurucusu (---) dur. Selçuklular'dan Sultan Alâeddin fethidir. Daha sonra 817 [1414] tarihinde Etrak şerlileri elinden Çelebi Sultan Mehmed fethidir. Zira bu tarafların eşkıyaları Timur olayında isyan ederek yüzlerce bakımlı beldeleri ve sağlam kaleleri zabt u rabt ettiler. Daha sonra hepsini Çelebi Mehmed Han yeniden feth etti. Daha sonra Süleyman Han yazımı üzere Sivas eyaletinde ve Çorum toprağında Âsitâne-i saadette şeyhülislâmlara hâss-ı hümayûn tayin olunup ayrılmış hâsdır. Bütün gelirleri şeyhülislâmlara gider ve 150 akçe şerif kazadır. Tamamı (---) adet köyleri var. Sipah kethüdayeri, yeniçeri serdarı, şehir subaşısı ve şehir kethüdası vardır.

İskilip Kalesi'nin şekilleri: Göklere doğru uzanmış yüksek bir dağın en yüksek yerinde bütün burçları ve beden dişleri yontma taş ile yapılmış altıgen şeklinde bir kapılı yüksek kaledir. Kale içinde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) , ama aşağı şehri bir dereli ve bağlı ve bahçeli yerde kurulmuş cümle (---) adet hâk-i pâk ile mestûr haneli ma'mûr şehirdir, ama ol kadar müzeyyen ve kebîr değildir. Cümle (---) adet mihrâbdır. Evvelâ çarşı içinde (---) (---) .

.... (1 satır boş) ....

Âlimleri gayet çok olduğundan her camide medresesi, müderrisleri ve öğrencileri vardır. Zira hevâ ve heves yeri değildir, ilim ü hilm yurdudur. Zira yetkin ve temiz çocukları ve 300 adet Kur'an hâfızı vardır. *[92a]* Toplam 40 adet ebced okuyan sıbyan mektepleri vardır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) .

Ve toplam (---) adet aydınlık hamamı vardır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve tamamı (---) adet tüccar hanları vardır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve hepsi (---) adet çarsı-pazar ve dükkânlar vardır, ama bedesteni yoktur ve gayri şehir çarşısı gibi süslü değildir.

Yer yer mahbub ve mahbubesi vardır. Gerçi Etrak şehridir, ama halkı halkdan münzevîlerdir (köşesine çekilip kimse ile görüşmeyen). Hattâ Murtaza Paşa efendimizi kondurmamak istediler. Reâyâsına rağmen hakareten üç gün konaklayıp bedavadan yiyip içip konup göçdü. Beğenilenlerinden,

.... (1.5 satır boş) ....

İskilip ziyaret yerlerinin anlatılması

Tarikat nurlarının mazharı, hakikat sırlarının keşfedicisi, din denizinin yüzgeci ve Gönül gözü incisinin deryası Büyük **Şeyh Hazret-i Muhyiddin el-İskilibî.** *Allah sırrını aziz etsin:* Aşağı şehir dışında gömülüdür ki bütün halkın dolaştığı bir ziyaret yeridir.

İlim ve hikmet hazinesi, hilm (yumuşak huylu) yeganesi, sırların mahremi ve iyilerin öncüsü **Şeyh Hazret-i Muslihiddin ibn Attar ziyaret yeri.** Bu aziz hazretleri Akşemseddin halifesindendir ve Keskin Nahiyesi'nde gömülüdür. Şeyh Hamza-yı Şamî ve Karahisar-ı Sahib'de gömülü olan Şeyh Abdurrahim-i Mısrî ve Şeyh İbrahim Tennurî. Bu dört halife Akşemseddin'in izinleriyle halvete girip önce İbrahim Tennurî post sahibi oldu. Daha sonra bu Muslihiddin-i İskilibî tarikat önderi oldu. Ondan sonra Şeyh Hamza-yı Şamî, ondan sonra da Abdurrahim-i Mısrî irşad sahibi oldu, ama bu Şeyh Muslihiddin-i İskilibî 40.000 müride sahip olup kutupluğa ayak basmış büyük velilerdendir. Hâlâ bu zat İskilip şehri içinde gömülü olup bütün halkın ziyaret ettiği bir yerdir.

Şeyh Fahreddin-i İskilibî, Yavsî derler. Ali Kuşçu'nun damadıdır ve Ebussuud'un atasıdır. 903 [1496-97] yılında vefat etmiştir ve bu İskilip'de gömülüdür. *Allah sırrını aziz etsin.*

Daha sonra bu şehirden kalkıp yine kuzey tarafa (---) saatte lokmacılık ederek (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Oradan yine kuzeye (---) saatte,

Eski şehir Merzifon Kalesi'nin anlatılması: Paşa efendimiz Tabanıyassı silâhdarı Dilâver Ağa hanesinde konuk olup üç gün konaklamak ferman olundu. Daha önce bu şehrin özellikleri 1057 [1647] senesinde Defterdarzâde ile Erzurum'dan gelişte ayrıntıla-

rıyla yazılmıştır. Yeniden yazılması gerekli değildir. Oradan batı tarafa (---) saatte,

Murtaza Paşa Çiftliği menzili: Sivas'da iken reâyâ ve berâyâ ağasıyla 200 kese olup kale gibi büyük bir çiftliktir. Oradan yine batıya (---) saat gidip,

Harap kale Gümüş şehri: Daha önce Defterdarzâde Mehmed Paşa ile geçtiğimizde bakımlı idi. Hâlâ o kadar mamur değil idi, ama kalesi halk zulmünden emin olup gümüş hanesi emini de mutlak emin olurdu. Oradan batı tarafa bir öz (vadi) içinde gidip,

Dankaza Köyü menzili: Bakımlı köydür. Gümüş Kazası toprağındadır. Bu mahalde Köse Şaban Paşa Çiftliği'nde üç gün konaklamayı ferman ettikde hakîr Kızılırmağı gizlice geçmek için hizmetçileri ve kölelerimle Dankaza Köyü'nden kalkıp bir öz içinde bağlı ve bahçeli yerde (---) saatte giderken,

Hakîr Evliyâ'nın başından geçenler: Kuşluk vaktinde at üzere virdlerimi (okunması adet olan kuran cüzleri) ve zikirlerimi okuyup giderken Sührâb adındaki kölem,

"Ağa! Önümüzden dört salt (yalnız) atlı gelir" deyince baktım, dört küheylân atlı ve dev heybetli gelmede ve silâhlarına davranmada.

Hakîr baş aşağı gitmede, onlar yokuş yukarı gelmededirler.

Hakîr kölelerime "Silâhlarınıza mukayyet olun" diye tenbih edip birbirimize yakın olmada iken onu gördük; sağ tarafımızdan dört atlı daha pür silâh fitilleri ellerinde üzerimizde gelmede, ama daha önce görünen dört atlı hemen dal-mızrak dördü bir hamleden saldırarak biri hakîri mızrak altına aldı.

Hakîr okluğuma el atınca biri üzerime at yıkıp bir mızrağı nasıl salladı, ancak Tanrı'ya hamd olsun isabet etmedi.

Öbürleri seyishanelere sarılınca hakîr *[92b]* yine hizmetçilerimle "Allah!" deyip hücûm ettikde seyishaneleri bırakıp hepsi birden hakîrin üstüne saldırarak bir kaç kurşun attılar, ama aslâ isabet etmedi, ama gördüm ki hizmetçilerimden bana yardım eder yok.

Hemen *"Firâren an tevâli'l-kesürât"* diye gramerciler kuralı üzere kesretten kaçıp (---) suresindeki âyet; *"...Elinizle kendinizi tehlikeye atmayınız..."* [Bakara, 195] nassı üzere kendimi tehlikeye atmayıp hizmetçilerimle kaçarken ardımca bir İpşir mızrağı atıp zemine üç karış geçip altımdaki saba rüzgârı gibi hızlı atıma bütün gayretimle ökçe vurup kaçarken sağ tarafımızda bir bağ

içinde dört atlı daha belli olup ellerindeki peştemaller ile üzümleri bırakıp dal-kılıç üzerime gelip elimizi kaldırmaya gücümüz olmayıp attan aşağı başaşağı tekerlendik.

Sekiz kölemizin dördü kaçıp diğer dört köle ile bu hakîri ellerimi kollarımı altımda kısrağa biri binip hakîri bir başka ata bindirip kölelerimle derbeste,

"Aşın beye götürelim! Yok öldürelim! Yok elbisesini soyup bırakalım!" diye nice türlü sözler ettiler. Hakîr,

"Gaziler bu kadar malımı ve kölelerimi aldınız. Allah aşkına olsun canıma kıyman!" dedim. Biri,

"Bre malını kim aldı? Biz bağda üzüm yemeye geldik" deyince,

"İşte malımı götürüyorlar" dedim. Hemen biri,

"Bre bakalım bu avı alanlar bizden midir? Bre Habib sen bunları bir hoşca beye götür! İsterse boyunlarını vurup atların alsın, isterse serbest bıraksın" diye üçü bizim yenildiğimiz yere at bırakıp gittiler.

Onların bir adamı bizim beşimizi eşimizle bağlayıp bağlar içinde az üzerinde götürmede. Bin adım kadar gitmeden onu gördüm; bir çemenzâr vadi içinde 15 adet küçük çadırlar kurulmuş. Hakîr,

"Şehbâzım bu çadırlar nedir kim?" dedim. O yiğit,

"Bizim Çomar Bey'dir" dedi.

Hemen canım başıma gelip yüz bin hamd ü sena edip,

"İlâhi! Sen kalblerin fatihisin" diye sonsuz şükürler ve sayısız hamdler ettim. Zira bu hakîri Şam-ı Şerif'den Murtaza Paşa ulaklık ile Âsitane-i Saadete gönderdiğinde Sadrazam Murad Paşa ile Gürcü Nebî, Katırcıoğlu ve Çomar Bölükbaşı ceng edip yenilmiş olarak Gürcü Nebî, Katırcıoğlu ve Çomar Bölükbaşı'ya rast gelip Şam-ı şerife götürüp Murtaza Paşa efendimize Bölükbaşı yazdırmıştım ve Dürzü vilâyetinde de birlikte idik. Sivas mansıbında da birlikte olup Niksar subaşısı idi. Bu kadar hukukumuz var. Daha sonra,

Çomar Bölükbaşı isyanının sebebi: Murtaza Paşa efendimiz cennet benzeri Şam Dağları'nda Dürzîler ile ceng ettiğinde bu Çomar Bölükbaşı'nın o cengde ettiği yiğitliği bir meydan eri ve silâh sahibi bir pehlivan etmemiştir. Onun karşılığında Murtaza Paşa efendimiz Sivas valisi olduğunda Çomar Bölükbaşı'ya Niksar voyvodalığını 150 yiğidinin ulufeleri altında bağışlamıştı.

Altı aydan Niksar subaşılığını Çomar üzerinden Tabanıyassılı Merzifonlu Dilâver Ağa alıp zabt ettiğinde Çomar'ın muhasebesini görmüş, o zaman Çomar,

"Bu subaşılık benim bayrağım altındaki yiğitlerimin ulufesi altında sadaka olunmuştur" demişti. Fakat aslâ feryadına bakmayıp Çomar Bölükbaşı'yı ile Niksar şehri içinde haps edip bu kadar malını menalini muhasebesi altına almıştı.

Çomar Bölükbaşı 150 bahadır yiğidiyle ancak birer atlarıyla kalıp gönül yaralarıyla Niksar şehrinden Sivas'a gelip Murtaza Paşa'ya şikayet ederek,

"Devletli vezir! Niksar'ı benim bayrağım yiğitleri ulufesi altında bağışlamıştınız. Şimdi beni Dilâver Ağa bu hâle kodu" deyince Murtaza Paşa,

"Öyle olur hâlâ subaşılığı Dilâver Ağa'ya verdim ben muhasebeyi ondan eksiksiz alırım" deyince Çomar Bölükbaşı,

"Balık baştan kokar, haberin sıhhatini Lokman'dan aldım" deyip bir nezâketle Sivas'dan çıkarak bir gecede ılgar ile Merzifon'da Dilâver Ağa'nın çiftliğin basıp bu kadar mal alıp çiftlik kethüdasını asıp cariyelerine çirkin fiil çektirip bu kadar koyunları reâyâlarının gözleri önünde *[93a]* kurban edip namlı küheylân atlara binip çiftliği ateşe vurup dağ beyi olup isyana başlayıp Niksar'da alınan malının 70.000 kadar fazlasını aldıktan sonra tam olarak haramîliğe başladı. Tâ ki Murtaza Paşa Sivas'dan azledilip Murtaza Paşa bu Merzifon şehrine gelince Çomar Bölükbaşı Murtaza Paşa'yı Direklibel'den Osmancık şehri üzere gider düşüncesinde olup Kızılırmak'da saklanarak 700 yiğit ile Diyarbakır'dan azledilmiş olan Saçbağı Paşa'yı beklermiş.

Tanrı'nın hikmeti. Bu hakîr bilmeden onların haşeratı ateşine yanıp bu kadar malım gidip eli kolu bağlanarak dört adet hizmetkârlarım ile Çomar Bölükbaşı huzuruna giderim, ama içimi rahatlatan husus var. Bizi bağlayarak Çomar'a götürmeye görevli bir nefer yiğide,

"Şahbazım koç başın için olsun ve taşıdığın silâh hakkı için olsun, yol erkanınızda başka çıktığınız zaman kulağınıza fıslanan söz için olsun sana sözden söz attım. Beni bizim Bölükbaşı Çomar huzuruna böyle bağlı götürme, ayıptır! 'Niçin böyle verilip bağlandın?' diye bizi yola çeker" dediğimde hemen o yiğit,

"Be sen Sarıca'dan silâhlı mısın?" dedi.

"Evet! Melek Ahmed Paşalı Serçeşme Zıpır Bölükbaşı'dan silâhlı olup Bağdad derneğinde başka çıktım" deyince hemen atıyla yanıma gelip,

"Nefes sözünden sana söz attım, sakın el kaldırma" dedi. Hakîr,

"Sözüm pîr sözü olsun" deyince hemen hakîrin elini çözüp birbirlerimizle öpüştük.

Hakîr öbür kölelerimin ellerini çözüp o yere yakın hemen Çomar Bölükbaşı çadırları içine girerek at bırakıp Çomar Bey'in çadırı önünde attan indik.

Çomar Bölükbaşı hakîri görünce çadırından dışarı çıkarak hakîri bağrına basınca hemen içimin yanmasından iki gözlerim ıslanarak,

"Aman kardaş, silâhdaş ve yoldaş, sırdaş! İki seyishane malımı senin tabilerin işte şu bayırda alıp gittiler. Dört yiğit de beni ansızın basıp elimi kolumu bağlayarak bu yiğide teslim ettiler. Bu yiğit beni üstâdımızın silâhı berekâtıyla nefes verip azat edip sana getirdi. Sarıca amanı olsun bana malım!" diye sızlanınca bizi getiren yiğide,

"Bre Habib! Niçesi oldu?" diye sorunca hisse alınarak hikâyeyi bir bir anlattı. Hemen at isteyip eğersiz binerek 300 kadar ateş gibi yiğit ile hakîr birlikte gidip,

"Evliyâ Çelebi elem çekme. Helâl malın ise yabana gitmez" diye gönlüme teselli verip,

"Hemen bize ceng edip malın alındığı yeri göster, biz onların izinden tozundan buluruz" deyip ılgar ile giderken onu gördük; karşı tarafımızdan yokuş aşağı üç yiğit gelip biri attan aşağı inerek Çomar'ın dizin öpüp,

"Beyim, ahşamın çadırlarda Meyremoğlu, Sincanlı Hüseyin ve Tokatlı Ali yolumuza söz atıp sabah lânet okuyup gittiler. Onlara dört yiğidimiz de katılıp sekiz adam olup kaçtılar. Bu beye de rast gelip iki seyishanesini ve dört kölesini aldılar. Bu yiğit onlar ile ceng ede ede sekiz adam ile başa çıkamadı. Bir bağ içinde biz üzüm yerken bu yiğit üzerimize gelip ansızdan dizginine yapışıp bağlı size gönderdik. Biz de Meyremoğlu'na doğru bu yiğidin malına gittik. Biz onlara varınca bize pay vermeyip üçümüze silâh çektiler, ancak biz onlara silâh kaldırmadık, yoldan taş koparmadık. İşte bizim Şıvka Ali'yi yaraladılar. Malı

dağa götürüp pay etseler gerek. Malı dağda gömmeden yetişelim!" deyince,

"Bre bre hay!." deyip dörtnala kurt lingi at bırakıp bir saat ılgar ile giderken onu gördük; sekiz kişi, bizim ileri varan yiğitlerimize at bırakıp *Allah köpeği domuza musallat etsin (itin dişi domuzun derisine)* sözü uyarınca birbirlerine girdiler. Çomar'dan bir yiğit ölüp geriden de birkaç atlı yetişip sekizini de ortaya aldılar. Daha önce hakîre mızrak atan melunun elini kolunu bağlayarak Çomar huzuruna getirdiler.

"Bre seyishanelere yetişin!" deyip nice atlılar seğirterek bir orman içinde seyishaneleri bulup dört adet kölemle Çomar önüne getirdiler. Tanrı'ya hamd olsun orada iki seyishane (yük beygiri) yükü mâlımı dört kölemle teslim etti. *[93b]*

Hakîrin esvabını alan yiğitlerin sekizini de önüne getirip,

"Bre kahbeler! Ahşam çadırlarda niçin Ocağa söz atıp lânet okuyup sabahısı kaçıp bu yiğit ile döğüşüp iki seyishane malını aldınız ve ardınızca varan silâhdaşlarınıza kılıç kaldırıp Çömez Hüseyin'i parelediniz" deyince,

"Öyle olur beyim yiğitliktir. Canımızdan usandık. Murtaza Paşa denizler gibi askerle geliyor, bizi bir yerde çevirir diye korkumuzdan nara atıp kaçarken bu yiğide rast gelip elleşerek atı yeğin imiş, kendi kaçtı, malını aldık, böyle olur" deyince Çomar,

"Dayılar bu kahpelere ne lâzım?" deyince hepsi birden,

"Yolsuz düşüp ahid bozdular, yolumuza söz atıp lânet ettiler. Bunlara ibret için pâreleriz" deyince aman diyesiye kalmadı, hepsi birden sekiz kişiye kılıç üşürüp sekiz yiğidi pâre pâre eylediler.

İkisinin atlarını ve silâhlarını hakîre hibe eyleyip iki saatte çadırlarına gelerek bir gece orada konuk olup safâ ederken Murtaza Paşa'nın Direklibel üzere gitmeyip bu semtte Kızılırmak geçidinden geçmeye niyetlendiği haberini çaşıtları (casusları) getirince hemen o gece bütün çadırlarını bozarak ağırlıklarını yükletip Murtaza Paşa önünden bir tarafa savuşmaya karar verdi. Hakîre bir kemer guruş, sekiz köleme ellişer guruş ve öldürülenlerin birer atlarını verip hakîr ile öpüşerek ekmek ve tuz hakkını helâlleşip,

"Murtaza Paşa efendimizin ayağını öperim, emanet olsun, benim efendimdir" deyip kendisi Kızılırmak tarafında Çorum'a doğru gitti.

Bu başımdan geçenlerin anlatılmasının anlamı odur ki bu hakîr Şam'a ılgar ile gelirken Çomar Üsküdar cenginde bozulup başı korkusundan dağlarda gezerken Akşehir yakınında Çomar'a rast gelip Şam'da Murtaza Paşa efendimize getirip bayrak açtırıp sanki bir iyilik eyledik. Tanrı'nın hikmeti o iyilik karşısında Cenâb-ı İzzet onların elinden bizi malımızla canımızla kurtardı. Sözün kısası insanlarla görüşüp kaynaşanlar kimselere iyilik eylemek gerektir. Şahidî'nin mısraı:

Yoktur iki âlemde iylik gibi sermâye

Diğer Şahidî mısraı:

Kamuya sen iylik eyle sana öğüd işte benden

demişler. Acaip öğüt!..

Ondan hakîr Kızılırmak Nehri menzili kenarında konakladım. Ertesi gün Murtaza Paşa efendimiz gelip,

"Bre Evliyâ Efendi, şükür sağlığa! Bre seyishanelerin (yük beygirlerin) ile malın ve kölelerin nece oldu?" dedi.

"Tanrı'ya hamd olsun! Sultanımın yüce himmeti sayesinde bir habbem kaybolmayıp bir kemer guruş ve kölelerime sekiz baş silâhlarıyla küheylân atlar ve yine kölelerime ellişer guruş bağışladılar. Hakîre kasd edip malımı alanların sekizini de kılıç üşürüp pâre pâre ettirip intikam aldırdım" Beyt:

Eğerçi gerçi müşkildir kişi dünyâda kâm almak
Bütün dünyâ değer ama adüvdan intikâm almak

diye bu beyti okuduktan sonra nasıl ceng edip nice aman deyip nasıl kaçtığımı ve nasıl yakayı ele verdiğimi, nice Çomar'a gelip ılgar ile malımın üzerine gidip hasımlarıma yetişip nice Çomarlıyla ceng edip hasımlarımı pâre pâre ettiğimi bir bir paşaya anlatınca gülmekten kararı kalmayıp çok hoşlanarak,

"İmdi Evliyâ Çelebi, er oğlusun. Cenâb-ı Bârî kuş canını kurtardı. Senin ilmin ve yumuşak huyluluğun berekâtıyla ve Çomar'a iyilik edip Akşehir'den Şam'da bana getirip yapıştırıp iyiliğin karşılığında Cenâb-ı Hak seni kurtardı. O saat sen ceng edip malllarıyın ve köleleriyin gittiği haberi gelince dağlara, bellere ve yollara adam gönderip beş saatten sonra köy halkından adamlar gelip,

"Sultanım sizin ağanız ile Çomar Bölükbaşı gelip ağanızın malını alan yine kendinden kaçan Çomar adamlarıymış. Onlara

yetişip niçin bensiz harâmîlik edersiz diye sekizini de pâre pâre edip ağanıza kölelerin seyishanelerini verip Kızılırmağa doğru gitti" diye haber getirdiler.

Şimdi bu mahalle gelirken seninle ceng eden harâmîlerin sekizinin de leşleri pâre pâre yol üzere yatıp bu gece nice yerlerini kurtlar, tilki ve çakallar yemiş.

"Evliyâ'nın hışmına uğrayanlardır, şunları bir köşeye defn edin" diye köy halkına bağışlarda bulunup,

"Bu mahalde seni, Tanrı'ya hamd olsun selâmet ve sıhhatte gördük" diye bu hikâyeyi Murtaza Paşa efendimiz anlatınca,

"Sultanım, Çomar bendeniz mübârek ayağınızın tozuna yüz sürüp selâmlar söyledi. 'Ben efendimin garibi idim. Efendimden Niksar maddesi için Dilâver Ağa beni ayırdı. Allah onu din ve imanından ayırsın! Ben de ondan intikam alıp çiftliğini yakıp malından mülkünden ayırdım, ama efendimden ayrıldığıma ağlarım. Hak canımı onun kapısında ala' diye ağlayıp, suçumu affedip beni kapısına ala" diye rica etti diye hakîr Murtaza Paşa'nın eteğini öptüm. Murtaza Paşa,

"Evliyâ Efendi, şimdi biz Âsitane-i *[94a]* saadete gideriz, o gibi kötülenen ve itham edilen harâmî yanımızda olamaz, ama inşaallah ya Haleb ve Şam, Erzurum, Diyarbakır ve Bağdad eyaletleri nasip olursa senin hatırın için alalım" diye söz verdi.

Ondan sonra Kızılırmağı geçmeye başlayıp hayli sıkıntı çektik, ama 1057 [1647]'de Defterdarzâde ile geçtiğimiz kadar zorluk çekilmedi. Ancak beş adam boğulup bazı ağaların ağırlıkları yıkıldı, ancak yine kurtuldu. Nice ağalar da Çaşnigir Köprüsü tarafına gittiler. Paşa efendimizle Tanrı'ya hamd olsun selâmetle ırmağı geçip nehir kıyısında,

Kurtlar Sarayı Kasabası menzili: Defterdarzâde ile geçtiğimizde Çankırı sancağı toprağında Kalecik Kazası'nda Çankırı subaşılığı olduğu yukarıda ayrıntılarıyla yazılmıştır. Oradan yine kuzey tarafa 6 saatte,

Boyalı Köyü menzili: Bu da Çankırı toprağında bakımlı köydür. Oradan yine kuzey tarafa (---) saatte,

Arslan Paşa Çiftliği Köyü menzili: Kale gibi bir çiftliktir. Oradan kuzeye (---) saatte,

Keskinkırı Kalesi, yani Kankırı (Çankırı) surunun anlatılması

İsimlendirilmesinin sebebi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve yapıcısı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) dır. Kalecik Kalesi sol tarafında Keskin sahralarında bir konak yerde kalıp bu Çankırı Kalesi Kalecik'in doğusunda dağlık ve Türkistan içinde kalıp Türkistan vilâyetidir. (---) tarihinde Kastamonu hâkimi Kötürüm Muharrem adındaki melik Bursa Rum tekfuru elinden feth edip daha sonra Türk eşkıyası elinden Yıldırım Han fethidir.

Daha sonra Çelebi Sultan Mehmed Han 822 [1419] tarihinde feth etmiştir. Anadolu eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. Beyinin hâssı 258.081 akçedir. 7 zeamet ve 381 timar var. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere cebelüleri ile beyinin sancağı altında toplam 1.500 asker olur ve 300 pâyesiyle şerif kazadır.

Nahiyesi toplam (---) adet bakımlı ve şenlikli köylerdir. Üçdivan, Dörtdivan, Yedidivan, Kızılöz, Alacaöz ve Alacamescit divanlarına varınca on iki divan nahiyeleri vardır.

Bu nahiyelerden kadıya her sene 3.000 guruş gelir. Beyine 10.000 guruş hasıl olur, ama şerli, belalı, şeytan, fesat ve iblis kavmi vardır, ama sipah yeri olduğundan kethüdayeri, yeniçeri serdarı, müftüsü, nakibi, muhtesibi, şehir kethüdası ve şehir subaşısı vardır.

Çankırı Kalesi'nin şekilleri: Bir (---) yerde dörtgen şekilli taşyapı bir küçük kaledir. (---) yönünde bir kapısı var. Kale içinde (---) (---) (---) (---)

Çankırı varoşunun anlatılması: Bir geniş ovada bağlı ve bahçeli 4.000 adet (---) örtülü bakımlı hanelerdir.

Ve toplam (---) adet mahalle ve toplam (---) adet mihraptır. Bunlardan çarşı içinde kalabalık cemaate sahip Sultan Süleyman Han camii bir minareli ve kurşun ile örtülü bir süslü ve bakımlı camidir.

................(1 satır boş) ....

Geri kalanı mescitlerdir.

Tamamı (---) adet sıbyan mektebidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hepsi (---) adet derviş tekkeleridir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hepsi (---) adet handır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tamamı (---) adet hamamdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hepsi (---) adet dükkândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Suyu ve havası tatlıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Beğenilenlerinden beyaz ekmeği ve pirinç bozası (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Halkı gayet garip dostlarıdır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Çankırı ziyaret yerleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[94b]*

Çankırı'dan doğu ve kuzey yönüne (---) saatte **Tosya Kalesi menzili**, oradan,

Gerede Kasabası menzili: Bu mahalde anayoldan çıkıp sol tarafta dağlar içinde Çankırı sancağında **Alacamescit Köyü menzili**, oradan **Kızılöz menzili**, oradan **Dörtdivan menzili**.

Daha önce (---) tarihinde Defterdarzâde Mehmed Paşa ile Erzurum seyahatine giderken bu yazılan menziller ta Tosya Kalesi'ne varıncaya kadar köyleri, kasabaları, dere ve tepeleriyle ayrıntılı olarak yazılmıştır. Oradan,

Çağa Gölü menzilinin özellikleri

Anadolu eyaletinde Bolu sancağı toprağında Çağa Kasabası; 150 akçe kazadır ve nahiyesi (---) köydür. Kethüdayeri ve serdarı Gergen'de oturur subaşısı vardır. Gayet bakımlı ve şenlikli bağlı ve bahçeli mamur köyleri vardır. Kasabasında camii, hanı, hamamı, mescitleri ve bakımlı küçük çarşısı vardır. Çağa şehri yayı derler bir çeşit yayı çok beğenilir ki karada ve denizde seyahat eden kimseler kullanır. Aslâ başları bir tarafa yılıkmaz (eğilmez) ve yenleri birbirine kavuşsa ıvanmaz (kırılmaz) bir tür köten yayı olur. Ve acarlı zilisi yani halısı, nefneci yani zâteri (geyikotu) ve yel otu, yani eğirotu olur. Bu çeşit dilleri ve ağızları olan Türkmenleri olur.

Çağa Gölü'nün anlatılması: Dört tarafı 47 pâre köyler ile çevrili bakımlı ve şenlikli âbıhayattan nişan verir bir göldür. Büyüklüğü fırdolayı 11 mildir. İçinde adası yoktur. Derinliği 20 kulaçdır. Tatlı su olduğundan etrafında olan köylerin halkı tamamen bu göl kenarında çamaşırlarını yıkarlar, aslâ sabun sürmeden üç kere bir gömleği yıkasalar beyaz pamuk gülü gibi olur.

Gölün beğenilenleri: Yedi çeşit balıkları olur ki her biri beşer onar okka turna, sazan, yılan ve alabalığının her türlüsü olur ki aslâ balık kokusu olmaz ve ne kadar yense aslâ ağırlık vermeyip yangınlık ve kuruluk vermez. Gayet besleyicidir ve eti gayet tazedir. Zira balıklar, bu gölde yetişen eğirotu kökünü yerler.

Eğirin özelliği: Cenâb-ı Bârî bu gölde o kadar eğir kökü yaratmış ki bütün Çağa halkı eğir köklerini mevsiminde su içinden toplayıp iplere dizerler. Başka tüccarları vardır, bütün memleketlere yük yük götürüp ticaret ederler, gayet yararlıdır. Bir adam yellenmeye ve mide rahatsızlığına yakalansa bu Çağa eğirinden yemekten önce açken bir dank (bir dirhemin altıda biri) miktarı kullansa midesi ve karnında olan yeli komaz. Yemek iştahını kabartıp görme kuvvetini artırır ve midesini düzeltir. Zira "Eğir ye de geğir" demişler. Gerçi Osmanlı devletinde Azak eğiri ve Kanije eğiri meşhurdur ama bu Çağa Gölü eğiri kadar hoş, böyle hazmı kolaylaştıran eğir olmaz.

Bu yerden Murtaza Paşa efendimiz hakîri, Kastamonu diyarında (---) tarikatından Kastamonî Şaban Efendi halifesi Şeyh İsmail Efendi azize gönderdi. Paşadan hediyeler ve harcırah alıp,

Çağa Gölü'nden Kastamonu vilayeti, Bakır Küresi, Devrekânî, Taşköprü ve (---) (---) (---) gidip gezip dolaştığımız belde, kasaba, kaleleri, şehirleri ve ibret verici yapıları bildirir

................(10 satır boş) ....*[95a]*

Eski şehir, iğne yurdu. Bolu toprağı, Mudurnu Kalesi

İsimlendirilmesinin sebebi odur ki *Yanvan Tarihi*'nin yazdığına göre Yanko ibn Madyan'dan sonra Hazret-i Zekeriyya aleyhisselâm asrında yapıcısı Bursa tekfurunun bir bahtı kötü kızıdır. İsmi Mudurnı olduğundan Yunan diline göre bu kızın ismiyle isimlenmiş eski harap bir kaledir.

Selçuklular zamanında Osmanoğulları'nın atası Ertuğrul bu kaleyi nice kere yağmalamıştır, ama sarp ve sağlam bir kale olduğundan bütün yerle bir olası küffarı kaleye sığındığından fethedilmesi nasip olmazdı. Sonunda 722 [1322] tarihinde *"Evvelâ Osman"* lafzı tarihtir, Osman Gazi Rum diyarına sikke ve hutbe sahibi müstakil padişah olunca *Bismillah* ile ilk gazası bu Mudurnu Kalesi olmuştur.

Bolu sancağında Yeniçeri ocağından sancak payesiyle (---) adet yaya beyi yönetiminde muaf ve müsellem hükûmettir. Ve 150 akçe pâyesiyle şerif kazadır. Nâhiyesi (---) toplam adet bakımlı köylerdir. Şehir subaşısı, sipah kethüdayeri ve yeniçeri serdarı vardır, ama müftü ve nakibi Bolu'dadır. Yaya beyi tarafından muhtesibi, kapanı ve bâc-ı bazarı zabt eder.

Mudurnu Kalesi'nin şekilleri: Göklere doğru yükselmiş yüksek bir dağın tepesinde sekizgen şeklinde 20 kuleli ve bir kapılı taş yapı bir eski yapı kararmış kalmış, yer yer burçları ve bedenleri yıkılmış yüksek surdur. İç el olması dolayısıyla o kadar cebehanesi ve çevresinde hendeği yoktur. Ancak bir kaç şahî topu ve yetecek kadar cebehanesi vardır, ama kale içinde (---) adet haneler ve bir cami vardır, ama çarşı Pazar, han, hamam ve imaret yoktur. Kaleden aşağı şehre kayalardan çam oluklar ile âbıhayatlar akar.

Aşağı şehrin anlatılması: (---) Hanı kenarında bir dere ve tepeli, iki tarafı kayalı, kale şehre eğimli kaya üzere bağlı ve bahçeli, bakımlı, süslü, şirin bir şehirdir. Toplam 17 mahalle ve 3.000 adet duvarları baştan başa çam tahtası ile örtülü tamamı ahşap levhalar ile bakımlı ve şenlikli bir mamur şehirdir. Yer yer tek katlı ve iki katlı kârgir yapı haneler vardır, ama yine damları şindire (çatı kaplama tahtası) tahta örtülülür.

Ve tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ Aşağı çarşıda Yıldırım Han Camii, eski yapıdır.

................(1.5 satır boş) ....

Bundan başkası mescitlerdir.

Yıldırım Han medresesi, bir darülhadis, 13 adet darüttalim, sıbyan mektebi, üç adet han ve (---) hamam, Hünkâr Hamamı gayet tatlı güzel hoş havalı bir yapıdır. (---) (---)

Hepsi (---) adet dükkânlardır. Genellikle iğneci dükkânları çoktur. Bütün Anadolu diyarına ve diğer bölgelere bu şehirden nice

bin yük iğne gider. Bu şehrin küçüğü ve büyüğü iğneciler olduğundan bu şehrin ismine tarihçiler beldeler isimleri içinde "Dâr-ı sûzen (İğne yurdu)" derler.

Bütün iğne yapıcıların anlattıklarına göre dükkânlarda ve hanelerimizde 1.100 adet iğne tezgâhı ve hadde (madenî tel yapmağa, mahsus çelikten mamul alet) dolapları vardır, derler.

Gerçekten de bütün kadınları da Davud sanatında iğnecilerdir. Onun için bu şehrin "kız iğnesi" derler küçük hayâl nakış iğnesi vardır, âlemce beğenilir, ama hakîr ona hayranım öyle küçük iğneyi öyle çabukça yaparlar ki iğne deliğinden 500 yıllık yol gökyüzünü seyr edenin gözü ermez ve sıkıntısı kârına değmez, gayet ucuzdur. İğnesine göre en aşağısının yirmisi, bir akçeye, en yükseğinin onu, bir akçeyedir.

Bütün halkı onunla *"el-Kâsibü habîbullah* (Alın teriyle kazanan, Allah'ın sevgilisidir)" deyip geçinirler. Terzilerin pîri Hazret-i İdris duasıyla demircilerin pîri Hazret-i Davud duasıyla bu iğnecilere Cenâb-ı İzzet bir berekât vermiş. Zekat ve sadakalarından görme kuvvetlerinin fazla olması için bütün fukaralara iğne dağıtırlar.

Başka bir beğenileni: Bağlarında ceviz ağacı cihanı süslemiştir. Şahdâne (iri inci tanesi) kâğıt gibi ince kabuğu olur. Badem lezzetinde bir çeşit cevizi olur ki Mudurnu cevizi diye meşhurdur.

Başka bir beğenileni: *[95b]* Bütün yüksek dağları çamlık olduğundan köylerinde ikişer kulplu çam bardakları olur. İkisini bir eşeğe yüklerler. Onun içinden bir damla saf su içen âbıhayat içmiş olur. Hind ülkesine hediye götürürler. Çam bardak diye Hindistan'da meşhurdur. Hatta Hindistan diyarında bir kadın kocasına gücense,

"Ben senin neni gördüm. Yohsa bana Rum'un sanevber (fıstık çamı) kûzesinden (bardağından) âbıhayat mı içirttin?" diye kocasına sitem eder.

Gerçekten de hoş, türlü türlü sanatlı çam bardakları ve ibrikleri yaparlar, meşhurdur. Bu diyarda o bardaklara boduç ve şenek derler. Rumeli'ye de hediye gider.

Bir başka beğenileni: Dağlarında onar arşın uzunluğunda ve ikişer arşın genişliğinde kalın hoş levhaları olur ki bu diyara mahsustur. İskelesi İzmit Akçaşarkıdır. Arabalar ile kereste ve tahtaları iskelelere gelip oradan gemiyle İstanbul'a ve başka diyarlara gider. Bütün reâyâ ve berâyâsı gâyet rençber kavmdirler.

Ve ehl-i sünnet, verâ (takva) sahibi, dindar ve garip dostudurlar. Tamamı tevhid ehli ve namaz kılan insanlardır.

Mudurnu şehri ziyaret yerleri: Evvelâ gönül gözü sahibi, Şeyh Hazret-i Fahreddin Sultan, seçkin ve halk herkesin ziyaret yeridir. *Allah sırrını aziz etsin.*

Şeyh Vâiz Efendi ve Hümam Çelebi ziyareti: (---) (---) (---)

Bu şehirden kalkıp batı tarafa bakımlı ve şenlikli köyler içinde (---) saatte gidip,

Türbeli Göynük kasabası menzili: Akşemseddin burada medfundur. *Allah sırrını aziz etsin.*

Ondan **Taraklı Kalesi** menzili, ondan **Geyve Kalesi** menzili, ondan **Sabanca** menzili, ondan **İzmit Kalesi** menzili.

Bu yukarıda yazılan menzillerin özellikleri **Mudurnu** şehrine varıncaya kadar ayrıntılı olarak yazılmıştır.

Hakîr bu İzmit şehrinde bütün ağırlıklarımı akrabalarımızdan Kuloğlu Mehmed Çelebi gemisine koyup kendimiz atlar ile karadan (---) saatte **Gebze Kasabası** menzili, oradan (---) saatte **Üsküdar** şehri menzili, oradan 1060 Receb ayının 15. günü [14.07.1650] Tanrı'ya hamd olsun 8 kölemiz, 4 hizmetçimiz, 17 baş atlarımız ve seyishanelerimiz ile **Belde-i Tayyibe, mahmiyye-i Kostantiniyye, yani İstanbul** şehrinde minnetsiz hanemize girip ertesi günü sabahleyin Murtaza Paşa efendimizin mübârek ellerini öpüp Kastamonu'da Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin hediyelerini ve mektuplarını teslim ettik.

Hakîre bir samur kafası kürk, bir kat esvap ve 100 altın bağışlayıp bütün tayinatlarımızı da verip yine hizmetlerinde olduk.

Ertesi gün Melek Ahmed Paşa efendimize Kubbealtı'nda ikinci vezir rütbesi sadaka olunup Sadrazam Kara Murad Paşa ile padişah divanı hizmetinde oldular.

Ertesi gün Yeniçeri ağası Kara Çavuş'a, Bektaş Ağa'ya, Çelebi Kul Kethüdası'na, Şeyhülislâm Aziz Efendi'ye, Bahaî Efendi ve Ebu Said Efendi'ye kısacası hukukunu kazandığımız efendilerime gidip sohbetleri şerefiyle şereflendik, ama çoğu vakitte Melek Ahmed Paşa ile Sultan Murad asrından beri saray-ı hâssada eski hukukumuz ve annemiz tarafından eski yakınlığımız dolayısıyla her zaman yanına varıp birkaç gece konuk olup gece ve gündüz bütün adamları ve hizmetçileri ile hüsn-i ülfet ederdik.

Melek Ahmed Paşa sadrazamlığının anlatılması

İşbu 1060 Şaban'ının evvelki günü [15.07.1650], padişah Sultan IV. Mehmed Han Çemensoffa adlı Havernak köşkünde bütün âlimler, salihler, vezirler ve ileri gelenler ile *"... İş hakkında onlara danış..."* [Âl-i İmrân, 159] kesin nassı üzere işlerini danışıp cennet benzeri Bağdad hâkimi Nogay oğlu Arslan Paşa öldüğü için,

"Bağdad eyaletini kime tevcih eylesek?" diye kalabalık bir toplulukta danıştığı için genellikle ileri gelenler ve Sadrazam Murad Paşa,

"Padişahım, Melek Ahmed Paşa lalan henüz Bağdad'dan gelmiştir ve Bağdad'ın ahvâlini yahşı (iyi, güzel) bilmiştir ve Acem ile yahşı geçinmiştir, ona bağışlayınız" dediler.

"Tez Melek Ahmed Paşa lalam gelsin" deyince Melek Ahmed Paşa padişah huzuruna gelip padişah tarafından hoş karşılandığından sevindi. Hemen Cem yapılı padişah,

"Melek Lala! Sana yine Bağdad eyaletini ihsan eyledim!" deyince,

"Padişahım kabul ettim, ama yeniçerilerin halka zulüm ve baskıları hadden aşkın olup yeniçeri ağası, Bağdad vezirleri üzere zorbalık etmişlerdir. Onların on adet zulümlerinin kaldırılması için fermanlar bağışlayın!" deyince padişah 3 kese altın harcırah, 50 zırh, tüfenk, 50 katar deve, 50 katar katır ve bir Irak işi otağ ile *[96a]* serdarlık fermanıyla bir hil'at-ı fâhire bağışladı.

Hemen padişahın elini öpüp nice öğütlerden sonra paşa, padişah ile ve bütün vezirler ve ileri gelenler ile vedalaşıp Sarayburnu'nda Sinan Paşa Köşkü'nden kayıklara binip *Bismillah* ile Bağdad'a gitmeye Üsküdar şehrine geçildi. Sarayda konaklanılıp Kaya Sultan da göç edip geldi.

Hakîr o gün Bağdad'a gitmek için Melek Ahmed Paşa efendimize intisap edip müezzinbaşılığı ve musahipliği hizmetinde oldum.

Kudde Kethüda müsellim ve Zühdi Efendi Düceylân hâkimi olup hakîre Rum nahiye hâsı bağışlanıp ulaklık ile hakîr Bağdad'a gitmeye karar verdik. Yol hazırlıklarımızı görmeye başlayıp hazır iken Tanrı'nın hikmeti 1060 Şaban'ının 8. günü Cuma [05.08.1650] günü idi, Hâsodabaşı Hasan Ağa bir bostancı sandalıyla gelip,

"Buyurun, sizi saadetlü padişah hazretleri ister!" deyince melek huylu paşa,

"Ağa hayır mıdır?" dedi. Ağa,

"Hayır, hayır. Müjdesi bizimdir!" deyince paşa ile ikisi bir kayığa binip Sarayburnu'na doğru deniz üzerinden giderken Sarayburnu'nda Sinan Paşa köşkünden bir kayık da avanta edip gelmede; bizler varmada.

Deniz ortasında paşaya ulaştığımızda meğer Darüssaade ağası (---) Ağa gelip paşaya,

"Mübârek olsun, hayırdır!", dedi.

Ama başka söz söylemeyip Sarayburnu'na vardığımızda bostancıbaşı ve Harem-i Hasın diğer ileri gelenleri paşayı karşılamaya çıkmışlar.

Paşayı Hâsbahçe'de Çemensoffa adlı yere götürdü. Orada bütün divan erbabı, yedi kubbe veziri, şeyhülislâm, iki kadıasker, diğer ileri gelenler, musahipler ve mukarrebler (padişah gibi kimselere hizmette yaklaşmış olanlar) mevcut olup paşaya hepsi izzet ve ikramda bulunduklarından hakîr şüphelendim ve dört tarafa baktım. Orada Veziriazam Murad Paşa hazır değil idi. Onu gördük saadetlü padişah gelip herkese selâm vererek yüce tahtında karar edip,

"Melek Lalam, yolun yakın olup Bağdad'a gitmekten kurtuldun. Sana mühr-i şerifimi bağışladım, kabul edesin. Vallahi böyledir ki bir ferdin söylemesiyle ve bir kişinin kayırmasıyla değil. Özellikle kendi düşüncemden sana mührümü verip mutlak vekil ettim" derken Veziriazam Murad Paşa'dan mührü alıp saadetlü padişah mührü mübârek eliyle Melek Ahmed Paşa'ya verdi. Hemen Melek Paşa yer öperek,

"Padişahım! İnci gibi sözlerinizin kabul olması için mührü aldım, kabul ettim, ama benim işime içeriden ve dışarıdan bir kimse mani olmayıp kimse bir habbelik şey isteyip Müslümanların işine hiçbir kimse karışmasın. Benim arz ve telhisim olmadan bir iş olmasın. Ve hazineden bin kese borç verdiniz. Bir büyük donanma çıkarıp Venedik küffârından bir intikam alıp Girit Adası'na mühür ile gidip Kandiye'yi feth edelim. Ümiddir ki padişahıma hayır dua olup din-i mübin gayretine nice işler görüp yüz akları edelim" deyince padişah,

"İşte Murad Paşa Lalamda bin kesem var, onu tahsil edip donanma mühimmatına sarf eyle" deyince paşa,

"Padişahım, o bin keseyi Murad Paşa Lalan kendü levâzımâtına mı sarf etti, yohsa dîn-i mübin için mi sarf etti. O bin keseyi ben padişahıma vereyim. Murad Paşa Lalana Budin eyaletini bağışla!" deyince ricası kabul edilerek Murad Paşa'ya Budin bağışlandı.

Murad Paşa taze can bulup bin kese kurtulduktan başka Budin sahibi oldu.

Paşanın istekleri üzere bütün ricaları kabul kabul olundu ve paşanın bir işine kimse mani olup rica etmemeleri için yemin billah ve kasem tallah edip Fâtiha okunduktan sonra paşa padişahın elini öptü.

İki samur hil'at-i fâhire, biri biri üzere giyip yer öperek büyük alay ile sarayına gitti. Sarayının kapı eşiğinde 100 adet kurban kesildi. İlk başta Bağdad eyaletini Şâtır Hüseyin Paşa'ya bağışlayıp bütün eyaletlere kapıcıbaşıları mukarrernameler götürdü. Hakîr de Kıbrıs eyaleti mukerreri için (---) Paşa kapu kethüdasından 13 kese alıp vezirin hizmetinde olduk.

Ondan devlet yaver olup baht ve talih mes'ud olup bütün devlet ileri gelenleri, ihtiyaç sahipleri gece ve gündüz saraya gelip gitmeye başlayıp adam deryası kalabalığından sarayımızda bir adım boş yer kalmadı. Yedi günde mal deryası akıp yedi günde 7.000 kese hasıl oldu. Sözün kısası bütün tabiler, adamları ve hakîr zeamet, *[96b]* timar, cehet (görev, makam) ve türlü türlü hizmetler ile akçe almadan elimiz değmez oldu. *"... Bu, Rabbimin bana (ihsan ettiği) faziletlerdendir..."* [Neml, 40].

Yine mühür bağışlandığı gün kızlarağasıyla padişahdan duanâme ile ferman gelip,

"İki dünya saadetinde yüzün ak olsun! Ümidim odur ki Cenâb-ı İzzet her işinde yardımcın ve destekçin ola, her işinde Feyyâz-ı Mutlak yardımını arkadaş ede. Göreyin seni, her işe nice ihtimamla çalışıp dört elle sarılarak uğurumda nice gayret gösteresin! Âkıbetin hayr ola" diye bir kat hil'at-ı fâhire ve bir yeşil renkli çuka ile samur kürk gelip paşa sırtına giyince bütün divan çavuşları,

"Hil'atin mübârek olsun ve yaşın uzun olsun. Tanrı padişaha çok yıllar ömürler versin!" diye alkışladılar. Paşa, Darüssaade ağasına bir kese altın ve bir samur kürk bağışlayıp gitti.

Kaya Sultan efendimiz gayet memnun oldu. Hizmette hazır olmayıp da başka yerde bulunan bütün ağalara 20 kese bağışladı.

Hakîre 300 guruş hisse düştü. Ondan bütün divan erbabı sevinçler gösterdi, bütün hizmet ehlini mutluluklar kaplayıp yaşlı ve genç, fakir ve zengin o kadar şad oldular ki felek zühresi (Çoban yıldızı) raksa başladı.

Paşa efendimiz mutluluk tahtında ve adalet divanında revnak ve gençlik bulup Ramazan'ın 14. Çarşamba [10.09.1650] günü sadrazamlık kanunu üzre kola binip (devriyeye çıkmak) İstanbul mollası önü sıra da öncü ayak naibi de önden muhtesib ağası, bu tertip üzere büyük alay ile Unkapanı mahzeni yanında Fatih Sultan Mehmed Han'ın divanhanesinde bütün Karadeniz reislerini, bütün somuncuları, bütün uncuları ve bütün vurguncu, karaborsacı navluncuları toplayıp Karadeniz kıyısında Varna, Palçığ, Kavarna, Keligra, Mankalya, Karahırman, Köstence, Tolça, Beştepe, İsmail, Kili ve Akkirman adlı kale ve iskelelerde tahılın kaça alındığını sorup ona göre çeşni (darphanede ayar tâyini) tuttu.

Tahılın ekmek pişirilmesi harç ve masraflarından sonra 300 dirhem beyaz ekmek parçasının bir akçeye el vermesiyle öyle narh verdi. Besili (iyi) ete 7 akçe narh verdi.

Ondan sonra Yemiş İskelesi'nde Fatih'in sebzehane divanına gelip bütün yiyecek ve içeceklere narh verdi.

Oradan Fatih'in yeniçeri ve muhtesib divanı çardağına gelip orada hububattan pirinç, bakla, nohut, mercimek, keten, kına, şeker ve kahveye ve diğer şeylere sultan narhı vererek gelip sarayında karar etti. Gecelerimiz Kadir gündüzlerimiz bayram günü olup gece gündüz büyük işleri seyr ederdik.

Melek Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı zamanında olan güzel işler ve kötü olayları bildirir

Evvelâ: Melek Ahmed Paşa efendimiz sadrazam olduğuna altı aylık kul mevâcibi (maaşı) çıkmamış idi, ama kapı arası hazinesinde 17 kese var, hemen o gün borç olarak Bektaş Ağa'dan 400 kese, Kara Yeniçeri ağasından 500 kese, Çelebi Kethüda'dan 700 kese, Alahoz'dan 100 kese, Zurnazen Defterdar Paşa'dan 1.000 kese, Kudde Kethüda'dan 1.000 kese, Kaya Sultan'dan 1.000 kese, padişahdan 1.000 kese, Koca Vâlide'den 1.000 kese, Topkapılı'dan, Gümrük Emini Hasan Çelebi'den, Deli Birader'den, Mevkufatî Mehmed Efendi'den, Başbakıkulu Moralı Mustafa Çelebi'den, Salih Çelebi'den, kısacası üç günde 11.060 adet kese tahsil

edip üçüncü gün galebe (ulufe dağıtılması divanı) divanı edip mevâcib çıktığında 1.640 kese yeniçeri kaldırdığı bir padişah devrinde olmamıştır.

Bütün padişah kulu bir kümeden mevâcib kaldırdığı Kara Mustafa Paşa sadrazamlığından beri olmamış idi. Bu minval üzere bütün İstanbul'da olan padişah kulları muayyen maaşlarını tamamıyla alıp bütün halk mutlu ve sevinçli oldu.

İkinci tedbir: Paşa toplam 70 yük akçe gelirler ve diğer kalemlerden hasıl olan kalemiye gelirlerini tamamıyla eksiksiz olarak padişah hazinesine koyup aldığı borçları (karz-ı hasen) öderdi. Hâlâ sadrazam hâssı ve büyük vezir kalemiyesinin hazineye katılması Melek Paşa kanunu olarak kaldı.

Üçüncü tedbir: Deli Hüseyin Paşa'dan feryatçılar gelip "Girit Adası'nda asker kalmadı" haberi gelince Osmanoğlu'nun bütün defterhanesini katipleriyle ve defter eminiyle tamamen Hüseyin Paşa defterhanesine gönderip,

"Her kime dirliği (devletçe verilen aylığı) lâzım *[97a]* ise birden bine, binden yüz bine varınca Girit'e gitsin" diye bütün Osmanlı Devletini bütün bölgelerine asker sürücü kapıcıbaşılar ve beylerbeyiler tayin olunup bir ayda Girit Adası'na yüz bin asker geçti.

O Şevvâl ayında [Ekim 1650] Seline Kalesi, Aya Koron Kalesi, Miselonka Kalesi ve yedi pâre kale de feth oldu.

O sene Marko kâfir yüz bin cünüp askeriyle yenilip yüz bin esir alındı, nice yüz köy ve kasabalar yağmalanıp 300 parça köy itaat altına alınarak haraca bağlandılar. Bunların tamamı Melek Paşa zamanında meydana gelmiştir.

Dördüncü tedbir: Girit Adası'na bir daha yardım için 3.000 sipah ve 3.000 yeniçeri kapısı edip yedi eyalet veziri eyaletleri ile Girit Adası'na geçtiler. Girit Adası'nda Bıyıklı Mustafa Paşa'ya bir tuğ da gönderip Serdar Hüseyin Paşa'ya Mir Mehmed ile mukarrer (yerinde bırakma) ve kılıç kaftan gitti.

Bıyıklı Mustafa Paşa'ya bir tuğ daha vardığında ölüm döşeğinde imiş. Tuğu görünce hamd edip şehâdet kelimesi ile ruhunu teslim ederek tuğlarını bâkî dünya menziline dikti.

Beşinci tedbir: O kış mevsiminde herkesin görüşleriyle (---) Kapudan Paşa'yı azl edip Rodoslu Derya Martısı Hüsam oğlu Ali Paşa'ya vezirlik ile kapudan paşalığı bağışladı. 60 adet derya beyiyle toplam 70 parça kadırgaya 3.000 kese Girit askeri

mevâcibini (maaşlarını) koydu, 2.000 şedde (balya, 1 balya=205 kg) siyah barut, 70.000 kıradışka güllesi gönderip ve nice bin türlü mühimmat, levazımat cebehaneleri ve nice bin komana (sağlam halat), palamarlar (büyük halatlar), 1.000 sipah, 2.000 yeniçeri, 1.000 cebeci ve 1.000 adet topçu askerlerini Kapudan Ali Paşa'ya teslim etti.

O şiddetli kışta Beşiktaş'dan Allah'a tevekkül edip bütün derya beyleriyle firişka (serin rüzgâr) uygun hava ile Allah'ın emriyle yedi gün yedi gecede Girit Adası'nda Hanya Kalesi'ne girerek asker, cebehane ve diğer mühimmatı dökünce Serdar Hüseyin Paşa ve bütün Müslüman gaziler taze can buldu.

Bu sırada Pençpirim oğlu 70.000 küffâr ile Aya Koron yakınında büyük ceng etti. Hayy [u] Kadîr Allah'ın emriyle küffarın yenilgiye uğradığı haberi Melek Ahmed Paşa efendimize gelip yine Hüseyin Paşa'ya istiklâl hil'ati gitti.

Altıncı tedbir: Kapudan Ali Paşa Girit Adası'ndan zaferle gelince Tershane-i Âmire'de 100 parça kadırga ve 50 parça kalyon inşa etmeye başlandı.

Ereğli'de, Sinop ve Amasra'da, Bartın'da, Çayağzı'nda, Balıklağa ve Varna'da, Üsküdar, Tophane ve Bahçekapısı'nda, Sinan Paşa Köşkü'nde, Tershane'de ve Şahkulu İskelesi'nde, bu bütün adı geçen deniz kıyılarında kalyonlar yapılıp İstanbul, Galata ve Kasımpaşa'da Osmanlı velvele ve gulgulesi olup derya gibi asker toplandı.

Bütün Anadolu ve Rumeli'ne asker sürücüler gidip İslâm askerini İstanbul'a, Boğazhisarlara, Sakız karşısında Çeşme ve Mora Yarımadası'nda Benefşe Kalesi'nde nice bin asker hazır ettiler.

Ondan Vâlide Sultan iki kalyon, Bektaş Ağa bir kalyon, Kara Çavuş bir kalyon, Çelebi Kethüda bir kalyon ve efendimiz Melek Ahmed Paşa Bahçekapısı'nda büyük bir kalyon -dört anbarlı idi- yaptı.

Tamam olduğunda tedbir almadan denize indirirken kalyon sulara gömüldü. Bununla birlikte 150 adam da boğuldu. İster istemez yine bu batan kalyonu denizin derinliklerinden çıkarıp bütün kalyon ve kadırgaları donatarak Beşiktaş'da demir attılar. Diğer mühimmat ve levazımatlarını görüp Tophane'de 1.060 adet küçük ve büyük toplar döküldü.

Bütün gemileri pür-silâh edip 43.000 askerle 180 pare kalyon, kadırga ve 300 pare mühimmat gemilerinden şayka, karamürsel,

pink ve kalyonlar ümmet-i Muhammed ile dolup tamamı 500 adet yelken oldu. 50.000 pür-silâh cengâver asker olup hayır dualarla ve övgülerle Beşiktaş'dan uygun hava ile Boğazhisar'a varıldı. Orada da Rumeli ve Anadolu askerlerini tamamen gemilere doldurup tamamı 80.000 adet cengâver, yiğit ve hünerli askerler gemilerde hazır oldu.

Cezayirli, Tunuslu ve Trabluslu da 40 pâre gemiyle 10.000 yiğit, cesur ve korkusuz erler geldi.

Kapdan Paşa *Bismillah* ile uygun rüzgâr ile yelkenlerini açarak yerleri cehennem olası küffâr "Ha şunda ve ha bunda" diyerek işbu (---) ayının (---) gününde (---) adlı mahalde Venedik donanmasına Osmanoğlu donanması rast geldi.

Öyle bir sultan cengi olmuştur ki diller ile anlatılmaz *[97b]* ve kalemler ile yazılmaz. Zira bu Melek Ahmed Paşa donanması Osmanoğlu devrinden beri böyle bir donanma ve böyle bir seçkin istekli (seçme) asker toplanmamıştır.

Sözün kısası küffardan bir kalyon ve iki kadırga alındı. Yedi pâre gemi onlardan battı. Akşam vaktine kadar iki taraftan öyle şiddetli çarpışmalar oldu ki denizin yüzü insan kanıyla kıpkırmızı olup dalgalanmaya başladı.

Kötü işli murdar küffâr bu içler acısı durumu görüp günbatımı vaktinde âlem gece karanlığında iken *"Firâren an tevâli'l-kesürât"* deyip önce Duka gemileri daha sonra Malta gemileri, daha sonra Mesina gemileri birer birer kararı firara (dayanmayı kaçmaya) çevirdi.

Daha sonra Venedik donanması da cehennem yurtları taraflarına kaçıp bir yerde duç-karar edip (birbirine rastlaşıp) toplantı yapıp danışarak çaşıt (casus) gönderirler. Bizim Osmanoğlu donanması,

"Küffâr firar edip meydan bizde kaldı" diye gurura kapılıp Nakşa adlı mahalde limana girip demir atarak yatarlar.

Bütün Osmanlı askerleri gemilerden dışarı çıkıp bağlara ve bahçelere gidip dağılırlar. Kimi esvap yıkayıp her biri bir işle meşgul.

Gemicilerin danışma toplantısındaki ıstılahların anlatılması

Melek Ahmed Paşa kalyonun kapdanı Kapudan Ali Paşa'ya,

"Gel kapudan filandıra (uzun ve ensiz bayrak) kaldıralım. Top atıp askeri toplayıp salpa demir edip avanta ribaçsa, tente

fora ve sök yelken edip alarka deryada yatalım, yahut orsa poça, buruna ve babafinko yelken kullanıp deryada volta uralım, olmaya illâ hayr" diye gemici ıstılâhlarıyla nice çeşit gemili sözleri konuştu.

Bu sözlere Kapudan Ali Paşa kulak asmayıp bu öğüt verici sözleri kulağına küpe etmeyip,

"Bre balıkçı! Venedik küffârı ne olsa gerek?" diye mağrur bir şekilde nice ham sözler söyler. Sonunda seher vaktinde,

"Küffârın donanması, bre geldi!" deyince bütün asker taşrada, bütün gemilerin askerlerini toplamaya güçleri olmayıp salpa demir etmeden nice bin çapa demirlerinin halat, palamar, gomana ve cankurtaranlarına balta urup demirler denizde kalıp denize çıkalım derken bütün bizim gemiler biri biri üzerine düşüp can korkusu çekmede iken küffâr gemileri bizim donanma içine girip cenge başladı.

Denizde demir üzere yatan kalyon, Cezayirli ve altı pare mavunalarımız kâfiri ortaya alıp topa tutulmış maymuna döndürünce kâfirden yedi pâre gemi battı.

Elli pâre gemi bizden karaya düştü. Geri kalan askerleri de karaya dökülüp bey gemileri, Cezayir gemileri ve diğer kalyonlar küffâr ile Nakşa ve Berre kaleleri altında tam yedi saat ceng ede ede Vâlide kalyonu, Melek Paşa kalyonu ve Ereğli kalyonunda Mustafa Forsa Kapudan kalyonu içinde Anadolu Valisi Abaza Ahmed Paşa kâfiri ortaya alıp canla başla öyle bir ceng ederler ki sanki Ayamavra cengidir.

Küffâr yenilmişken Duka, Malta, Papa, Mesina, Korsika, Sardalya ve Alakorna gemileri zede ve büve yememiş kırk pâre gemiler, Osmanoğlu donanmasının yarısı karaya düşmüş, yarısı yedi saat ceng etmiş güçsüz mecalsiz gemiler içine Malta gemileri girince Venedik küffârları taze can bulup üç saat daha şiddetli ceng ettiler. İlk başta derya beyleri firar edince daha sonra kalyonların her biri birer taraf deyip perakende ve perişan oldu.

Varna'da yapılan Burunsuz kalyon bir gecede Girit Adası'nda Hanya'ya düşer. Kimi Rodos'a, kimi Nakşa, Berre, Foça ve İşkatoz'a, Hereke, İliye, Zacca, Darahıye, İstanköy'e, Sakız'a ve Midilli'ye düşüp her biri bu adı geçen kalelere düşüp can kurtarırlar.

Ama savaş meydanında Ereğli Kapudanı kalyonu Ahmed Paşa ile Mağribli Ali Kapudan, Kara Mavuna ve Vâlide kal-

yonuyla tamamı yedi adet kalyon bir gün bir gece ceng ede ede küffârdan 40 pâre kalyon, kadırga ve mavuna yok eder.

Sonunda Ahmed Paşa şehit olunca Mustafa Kapdan uluç âdemîsi (kaba saba) idi, gemisinde kimse kalmayıp gemiyi ateşe vurup şehit oldu.

Diğer gemiler ile Melek Paşa kalyonu da ateşe vurdu. Bu gibi kötü tedbir ile öyle bir büyük donanma yenildi.

Toplam 40 parça gemi eksilip geri kalanı Sakız limanına esenlikle ve ganimetle geldiğini Adana Paşası Abdullah Paşa haber getirince efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın aklı başından gitti, sanki sar'a tutup o an padişaha telhis etti, hemen ardından kendisi padişaha girip *[98a]* mührü vermek istedi. Padişah aslâ razı olmayıp,

"Eyle olur Lala! Neşrah suresinde *"Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır."* [İnşirâh, 5, 6] *"Elhamdü lillahi Rabbi'l-âlemîn [Âlemlerin Rabbi]"*dir, *"Rabbu'l-müslimîn [Müslümanların Rabbi]"* değildir. Ezelî hikmeti ve kudreti böyle imiş" deyince,

"İmdi, padişahım! Var kuvveti pazuya getirip böyle büyük bir donanma edip bu da böyle olunca belli oldu ki küffâr ile deryada çatışmak ve karşılaşıp dayanmak müşkildir. Bu intikâmı küffâra komayalım. Yüce atalarınızın pâk ruhları için ve Hazret-i Peygamberin mübârek ruhu için olsun mühür ile karadan denizler gibi asker ile tâ Arnavudluk içinde Kilimente, Karadağ, Pava, Nikşik, Zaterbak, Durubnak ve Banyan asilerini kırarak Hersek sancağı sınırında Kotur Kalesi'ni, Kilis Kalesi'ni, İspilet Kalesi'ni, Kamin, Kaminkrad, Ribniçe, Mandaline, Bodgoriçse, Tekeli Paşa dövdüğü Şibenik Kalesi, Zadra Kalesi, Kotur vilâyeti ve Dodonişka vilâyetleri bu saydığım kalelerin tamamı bizim Bosna eyaleti sınırında deniz kenarında küçük ve büyük kalelerdir, bunları karadan birer birer kuşatalım. Küffâr bunların hazırlığında iken başına sıkıntı düşüp Girit Adası boş kalıp serdarın Hüseyin Paşa lalanda defterhane ile 100.000 asker vardır. Onlar da Kandiye Kalesi'ni kuşatalar. Allahu Taalâ'nın emriyle her taraftan küffâra göz açtırmayıp bu donanmamızın intikâmını alırız" deyince saadetlü padişah,

"Allah kolay getire, bir düşünüp danışalım edelim" dediler.

Yedinci tedbir: Yine Melek Ahmed Paşa tershaneye geçip Tershane Bahçesi, Cirit Meydanı Köşkü'nde 3.000 sipah ve 3.000

başka uyanık asker yazıp Girit Adası'na ve diğer adalara yardım askeri gönderip bütün Osmanlı Devleti iskelelerine fermanlar ile birer gönderip küffâra zahire verilmesi yasaklandı.

Yedinci tedbir: Melek Ahmed Paşa'nın görüş ve tedbiriyle Budin'de vali olan Kara Murad Paşa Nemse çasarından bir elçi gönderip İstanbul'a gösterişli bir alay ile girmiştir ki Osmanoğlu devleti olalı böyle muazzam kefere-i fecere gelmemiştir. Padişah huzuruna geldiğinde ona bir Osmanoğlu büyüklük, tantana ve ululuğu gösterilip öyle ziyafetler olmuştur ki geçmiş sultanlardan hiçbiri etmemiştir.

................(15.5 satır boş) .... *[98b]*

Melek Ahmed Paşa efendimizin sadrazamlığı zamanında bunun benzeri nice tedbirler ve olaylar çıktı. Kimi güzel sonuç verdi ve kimi de kötü sonuçlandı.

Bütün ocak halkının meşveretiyle İslâm askerini bir maaşı kalmayıp üç aydan ulufeler çıkıp her taraf bakımlı ve şenlikli idi. Eğer sadrazamlığı zamanında olan bütün günlük olayları tek tek yazsak başka bir kitap olur. Ancak bütün halk ile güzel ilişkileri vardı, yumuşak huylu ve tahammüllü idi.

Hizmetinde Aristo akıllı zeki, dürüst ve sonunu düşünen adamlar saklardı. Hatta kethüdası Diyarbakır'ın Çermik'inden Kudde Mehmed Kethüda, büyük tezkirecisi Gınâyî Efendi, küçük tezkirecisi Zühdi Efendi, hazinedarı Ahmed Ağa, Mühürdar Osman Ağa, hakîrin selefi (öncesi) imam efendi ve Reisülküttab Mevkufatî Mehmed Efendi, bunlar seçkin, tedbirli, kâmil, ayar sahibi nedimler idi.

Dış hizmetkârlarından Zurnazen Mustafa Paşa'yı azl edip Kırkçeşmeli Emir Paşa'yı defterdar ederek kötü tedbir etti. Zira açgözlü, şaşkın ve (işi) savsaklayan adam idi.

Ve Koca İbrahim Ağa'yı çavuşbaşı etti. Münafık (iki yüzlü), bozguncu ve kapı kapı dolaşan cinsindendi.

Ancak Bektaş Ağa, Kara Çavuş ve Çelebi Kethüda ile ve Şeyhülislâm Bahayî Efendi ile güzel geçinip her işini onlara danışır ve onların sözlerine göre işlem yapardı.

Veziriazam Melek Ahmed Paşa'nın azledilmesine sebep olan kötü tedbirli işin sonu

İlk başta azledilmesinin sebebi odur ki Türkmen Ağası Abaza Kara Hasan Ağa, Sultan İbrahim Han asrında Kara Haydaroğlu

adlı haramîyi ele getirip bağlayarak Mehmed Han'ın tahta geçmesinin başlarında -Mehmed Han'ın gazasıdır ki- o haramîyi Parmakkapı'da Hasan Ağa eliyle asıp Anadolu memleketleri şerrinden belasından emin olmuştu.

Bu hizmeti karşılığında fermanlar ile Kara Hasan Ağa'ya Türkmen ağalığı ebedî kayd-ı hayat ile verilip her sene beratını yenileyip kalemiyesini padişah hazinesine teslim edip canının istediği gibi tasarruf ederdi. Tâ Melek Ahmed Paşa efendimiz sadrazamlığına gelinceye kadar mutasarrıf olup 70 kese kalemiyesini ödeyerek beratını yenilerdi.

Melek Ahmed Paşa efendimizle vedalaşarak Üsküdar'a gidip asker toplayıp Türkmen ağalığı hizmetine gitmek niyetinde iken Yeniçeri ocağından Bektaş Ağa, Kara Yeniçeri ağası, Çelebi Kul kethüdası ve Paşa kethüdası Kudde Kethüda, bunlar elbirliğiyle Hasan Ağa'dan Türkmen ağalığını alıp "mevâcib (maaş) zamanıdır" diye yüz kese parasını da alıp Türkmen ağalığını Ak Ali Ağa'ya verdiler.

Hemen Abaza Hasan Ağa, Üsküdar'dan 300 adet cana başa kalmaz kafadar yiğitler ile Ahırkapı'ya gelip yüz adet yiğidi kayıkların başında koyup kendisi yüz adet emanet atlılar ile Paşa Sarayı'na gelirken; hakîr, Kudde Kethüda ve Mektupçu Ramazan Efendi ve Mektupçu halifesi Behcetî Efendi bir yerde hazır idi.

"Abaza Hasan Ağa geldi", dediklerinde saray içinde bir karmaşa olup Kudde Mehmed Kethüda'nın aklı gitti. Kara Hasan Ağa doğru paşanın yanına varıp kararıp bozarıp,

"Bak a sultanım, efendiciğim! Benim 70 kese kalemiyemi alıp bu kadar masraf çekip ve bu kadar zamandan berü hatt-ı şerif ile Türkmen ağalığı benim ola. Lâyık mıdır ki beni böyle hor, hakîr, kötü namlı edesiz. Aşiret gayreti yok mu?" diye ağlayınca Paşa,

"Hasan Ağa! Bu sene öyle olur. Çok yerden rica ettiler. Senin 70 kesen yerine şimdi 100 kese verelim. Bu sene sabr eyle" dedi. Hasan Ağa,

"Ben bilirim, kabahat kimdedir" diye taşra çıkup gitti. Hemen Kudde Kethüda'yı dışarıda görünce,

"Bak a Kudde! Hak Taalâ Hasan'ın canını almasın, ben sana bunu korsam!" deyince Kudde Kethüda,

"Ey Kara Hasan! Her kansı taş katıdır, başını ana ur galan!" diye Diyarbakır ağzıyla nice çeşit meydan okur ve tehdit eder

sözler söyleyince hemen Hasan Ağa dal-hançer olup Kudde Kethüda'yı yakasından altına aldı. Tam öldüreceği sırada orada hazır bulunanların hepsi Hasan Ağa'nın üzerine üşüşüp Kudde Kethüda'yı kurtardılar. Kudde, paşaya girip feryat edince Hasan Ağa gitti.

"Kudde, senin çirkün pisliği benim filânıma olsun, sana bunu kosam!" deyip merdivenden aşağı inerek atına bindi, korkmadan çekinmeden at sürüp Ahırkapı'da kayıklara yetişti.

Derhâl Üsküdar'a *[99a]* geçip bütün hanlarda olan sipahiyi başına topladığı saltanat tarafına yansıyınca hemen Bektaş Ağa, Yeniçeri ağası, Çelebi Kethüda ve Kudde Kethüda kışkırtmasıyla paşaya gelip,

"Zorbadır, eşkıyadır ve katledilmesi gereken bir fesat kaynağıdır. Elbette bu ayda Hasan Ağa'yı katl edersin. Yoksa ne sen, ne biz ve ne padişah ve ne Üsküdar şehri kalır" diye Hasan Ağa'nın katledilmesi için Paşa'ya baskı yaparak olmadık tekliflerde bulundular.

İster istemez Hasan Ağa'nın katline emir alıp Küçük Tezkireci Zühdi Efendi, silâhdar ve sipah bölük ağaları hazır olurken Hasan Ağa'nın sadık bir dostu Üsküdar'a haber uçurup Hasan Ağa o an firar eder.

Bu haber iftirasını hakîre isnâd ettiler ama Allah bilir, Allah şahit, Allah yeterli ve Resulullah Muhammed şahit aslâ ve kat'a ruhumuzun bile haberi yok idi.

Haber eden yine annemin aşiretinden paşanın haftancıbaşısı Abaza Parmaksız Sefer Ağa var idi, o haber göndermiş. Hasan Ağa kaçınca katline varanlar Hasan Ağa'yı bulamayıp hüsrana uğrayıp geldiler.

Hasan Ağa bir günde ılgar ile dağlardan İzmit'e varıp ne kadar ulufeye gelir sipah var ise gerü dönderip 1.000 atlı olur. Ondan Bolu'ya varınca 3.000 atlı olur. Osmancık'a varınca 5.000 asker olur. İpşir Paşa'ya varıp İpşirle birlikte kırk-elli bin asker olunca Der-i devlete haber gönderip,

"Kul kethüdasını, Kara Çavuş'u, Kudde Kethüda'yı, Defterdar Emir Paşa'yı, filanı ve falanı istemezüz" derler.

Bu haber gelince padişah tarafından bunların katledilmesi hakkında ferman çıkar. Bu ferman Paşaya gelince,

"Mührü feragat ederim. Ben onların haksız yere katledilmelerini ferman etmem!" deyip -bu sadâ gizlice oldu-.

Bu sırada Siyavuş Paşa da Budin'den azledilmiş olarak gelip kubbenişin vezir oldu.

Abaza Hasan'dan ve İpşir'den kendine gizlice mektuplar gelip perde gerisinden mührü almağa lağımlar etmeye başladı. 1061 [Ağustos 1651] yılı Şabanı'nın yarısında,

Büyük zulüm ve acı musibetin anlatılması

Bu Hasan Paşa firarından sonra Ak Ali Ağa Türkmen ağalığını zapt etmekten korkunca Türkmen ağalığı aralıkta kaldı. Sipahi sınıfından Hanifî Halife ve Daşnık İmirza ağalar eskiden hizmet ehli olup Bozulus, Karaulus, Atkeşân ve Üsküdar Türkmen ağalıklarına aday çıkıp zorbalık yoluyla birer ekmek parçasına nail olalım diye mîrîye nice yüz keseler geçmişken bunları da uyutup ertelediler.

Bunlar da başları korkusundan ve canları acısından bir gecede İstanbul'dan kaybolup Üsküdar'a geçerek firar ettiler. Beri tarafta Bektaş Ağa, yeniçeri ağası ve kul kethüdası paşaya gelip,

"Bunlar da âsî, celâlî ve cemalîdir. Bre meded sultanım, bunlara aman vermeyip katl edip mallarını mülklerini alın. Yoksa İpşir Paşa'ya ve Hasan Ağa'ya varırlarsa iş karışır ve zorlaşır, elbette katl edin" dediklerinde derya gönüllü Paşa,

"Malları ile bir alay hizmet ehli, garazsız Müslüman, namuslu ve hırsı olmayan adamlar. Hasan Ağa'dan ibret almadınız mı? Mîrîye 70 kese vermişken ebedî hizmetini elinden alıp hak etmeyene verdiniz. O da zabt etmeye korkunca padişah hizmeti meydanda kaldı. Göz göre göre bir adamı celâlî ettiniz. Şimdi bu Hanifî Halife'den ne istersiniz. Vallahi yakın zamanda ben de sizin ateşinize yanarım, ama sizler yanıp kebap olursuz" dedi.

Bunlar paşaya gücenip gittiklerinde hemen arkasından Daşnık İmirza ve Hanifî Halife bu dedikoduları duydular.

O an; "Üsküdar'dan 600 adet atlı ile dörtnala Dil İskelesi'ne varıp onda bir gecede Dil deryasını geçip Haleb altına Celâlî Hasan Ağa ile İpşir Paşa yanına kaçmaya karar verip gitmededir" diye paşaya haber gelip nice türlü insanlar arasında dedikodular oldu.

O saat bu kötü hâl ocak ağalarına yansıyınca yine paşaya gelip fakir Hanifî Halife ve Daşnık İmirza'nın katline ferman istediler. Paşa da mecburen telhis edip katillerine padişah fermanı çıktı.

Derhâl Bektaş Ağa'dan 200 cebe ve cevşene gömülmüş küheyl atlı, Yeniçeri ağası Kara Çavuş'dan 300 cebelü ve cevşenli cilfidan atlı, Çelebi Kethüda'dan tam 500 cengâver, dilâver, yiğit, hünerli silâhına kadir cirit-atar, *"Benim, diğeri değildir"* diyen şehbazlar ve bizim paşadan 700 Abaza, Çerkez ve Gürcü iş görmüş silâhşör ve binici yarar namlı askerler hazır oldu.

Silâhdar ve sipahilerden *[99b]* de 500 adet silâhlı yiğitler toplanıp hepsi 2.500 salt küheylân atlı iyi binici seçkin kılıçlı, gözü kanlı askere Melek Ahmed Paşa efendimizin çerağı Abdullah Paşa 500 adet seçkin Kürt yiğitleriyle serdar oldu.

Hakîrin de o zamanda zindeliğim tam olmakla sekiz kafadar kölemle saba rüzgârı süratli atıma binip Paşadan izin alarak Abdullah Paşa ve bütün Melek Ahmed Paşalı ile bir gecede İstanbul'da olan gemilerin sandalları, kayıkları ve mavunaları toplam 3.000 askeri bir gecede Üsküdar'a geçirip oradan ılgar ile Gebze'ye, ondan gayretle bir günde Dil'i geçtik. Ondan Derbend'i geçtik. Orada yöre halkından Hanifî Halife'yi sorduk,

"İki gündür, bundan 700 soylu atlılar ile gelip ikişer günlük yemlerini akçeleriyle alıp ve yiyecek ve içeceklerini alıp dağlarda yatmak üzere yola koyuldular. Yollarda ulufeye gelen sipahileri geri dönderip asker toplayarak gidiyorlar" diye yalan yanlış cevap verdiler, hikmet haberini Lokman'dan aldılar.

"Bre yakın imiş, dahi haşerat askeri toplamadan erelim ve yetişelim" diye Derbend'den ılgar ile İznik Kalesi'ne varıp oranda ikişer gecelik yemler ve yol azıkları alıp yine ılgar ile Allah'a tevekkül ederek giderken Bektaş Ağalıdan ve Yeniçeri Ağalıdan nice yüz küheylân semiz atlar şiddetli sıcaktan ve çok hızlı gitmekten kalıp nice adamlar yaya İznik'de kaldılar. Nicesi dağlarda atları yanında kaldılar. Biz asker ile İznik'i geçip bir yeşillik yerde yemler kestirdik. O mahalde gelen ve gidenlerden haber alınıp,

"Lefke'de binden fazla adam olup yemler alıp Söğüt Kasabası'na doğru yol alıyorlar" dediklerinde,

"Bre kalk a!" diye alay çavuşları bağırıp yine dörtnala Lefke Kasabası'nı geçtik.

Yine haber aldık ki Lefke ile Söğüt arasında,

"Ahmed Bey Çeşmesi adlı bir kırlığın doğu tarafında bir pirinç çeltikliği başında kimi ormanda kimi çadırlarla harmanda seyisleriyle konaklamışlar" diye haber alındı.

Derhâl bütün askeri serdarımız Kara Abdullah Paşa başına toplayıp bütün iş erleriyle daşınıp,

"Şâfiî vaktinde basmak makuldür" diye söze son verilerek Fâtiha okundu.

Gece yarısında kalkıp âheste yürüyüş ile bütün asker kılavuzla gitmede. Hakîr çarha askeriyle ileri ılgar edip gerçekte Şâfiî vaktinden evvel o mahut yere ince karakolumuz vardı.

Yetmiş seksen kadar çadır ve ağırlıklar ile donanmış bir hayli ordu görüp geri haber getirdiler. Biz de çarhacıyla ileri vardık ama göz gözü görmez uzak bir mesafede durup at dinlendirerek geriden askerin gelmesini bekledik. Şâfiî vaktinin girmesini gözleyerek iğdiş atlı olanlarla hakîr ileri vardım ki, iğdiş at aykır at gibi tepinip kişneyip düşmanı uyandırmaz.

Bu şekilde ileri vardık. Herkes dünyadan habersiz, herkes birer yüksek ağacın gölgesinde uyku boruları çalıp (horlayıp) Ashâb-ı Kehf rüyasını görüp kimi çadırlarda naz uykusunda, kimi ağaçlıkla içinde hem-nâzda, ama çoğu ormanlık içinde gizlenip yatarlar.

Acaip ve gariplik: Ancak bir şehbâz, perhiz sahibi bir yiğit kalkıp çıplak olarak atını *Bismillah* ile timar ederken hazin sesle bu mânîyi bayatî makamında bu yeşillik yerde söylemeye başladı. Mânî:

Eyle mi hâlim felek
Dil bilmez zâlim felek
Kesipsen cân bağ(çe)sinden
İki nihâlim felek

"Ey Felek, ey felek" diye felekden şikayet eder derin manalı bir mânî söyledi. Hakîr âlem-i hayrette kalup tefe'ül (hayra yormak) ettim. Yine bir mânî daha okudu. Beyt:

Baba kitab-ile sen
Okı ki tâ bile sen
Bunda bir iş et galan
Sinde yatabilesen

Diğer mânî:

Lelenin dünyasına
Aldanma dünyasına
Dünya menim diyenin
Gitmişdik dün yasına

diye bu gibi mânîleri gönül acısıyla ile garipçe ciğer yakan bir sesle söyleyerek ağlıyor, yanında uyumakta olan arkadaşına seslenerek,

"Ey Ali can, kalk! Ne çok yatarsın, sabah yakındır. Bütün kurt, kuş, koyun ve insanlar seherin kalkıp rahmet kapıları açık iken dua edip kimi dünya, kimi âhiret ister. Kalk hey gök bahtlı, biz seninle şehitlik isteyelim. Bre kalk hey it" dedi.

Arkadaşı da uykudan uyanıp: "Hayr ola Veli! *[100a]* Şimdi bir düş görürdüm. Elimde bir yanmış mum var idi. Sen benim elimden mumu alıp püf deyip söndürüp elimden mumu aldın, başıma o mum ile vurup başımı yardın. Sandım ki başım kesdin" deyince,

"Hayr ola, ben de bu gece huzur edemeyip kalktım, atcağızımı tımar ettim. Sen de atını eğerle, sabah yakındır" dediler, ama bunlardan başka uyanık kimse yok idi.

Yedi sekiz kişi bunların konuşmalarını can kulağıyla dinleyip geri çarha kümesine vararak dinlediğimiz mânîleri ve sessiz sedasız yatan gafil insanların durumlarını bir bir anlatıp geride olan askere haber gönderdik. Seher vakti olunca onu gördük, geriden bizim askerin ilerisine gerisine bakmayıp,

"Kopar bre kopar, at boynuna düşmüşler, yanımıza gelip bize bakmadan. Bre Allah Allah" diye bir ağızdan Allah Allah seslerine yol buldurup rahat uykusunda yatan askerin içlerine at bırakıp bütün çadırlarını başlarına yıktık.

Kimi çıplak, kimi ağlayarak ve inleyerek onu onda ve bunu bunda, "işte şu şunda" diye her biri birer çalılıklara perem perem olup göz açtırmayıp içlerine kılıç vurulmaya başlandı.

İlk başta mânî okuyup atını tımar eden garip yiğit ve onun arkadaşı ki, uykudan kalkıp rüya gördüm diyen yiğit, iki çıplak olarak bellerine kılıçlarını çalıp ve çıplak atlarına yular ile eğer vurmadan yularsız binip o an bizden üçer adam toprağa düşürdüler. Meğer cesur yarar yiğitler imiş.

Hemen Melek Ahmed Paşalı Kürt Haydar Ağa bu iki yiğidin üzerlerine at sürüp ikisin de şehit eyledi. Aceb sırdır kim mânî okuduğunda,

"Kesipsen cân bâğçesinden / İki nihâlim felek" dediği ikisinin şehit olması imiş. Öbürü rüyasında,

"Elimdeki mumu söndürüp başıma vurup başım düştü zannettim" dediği rüyası gerçek olup ruhunun çırası sönerek kellesinin yuvarlanması imiş.

Sonuç; Bu kana bulanmış mekanda mızrak ve kılıç ile gece baskıncısı gaziler kelleleri yuvarlayıp oyun oynarken meğer Hanifî Halife ve Daşnık İmirza Ağalar sonunu düşünerek çadırlarını ovaya kurarak kelepirlerini meydanda komuşlar, kendileri pür-silâh yiğitleriyle çalılıkların, ormanın ve ağaçlıkların içinde sığınak yapmışlardı.

Bu ovada çadırları, ağırlıkları ve karakollukçu cinsinden seyisleri kelle paça olup yağmalanırken bunlar dağlar içinde yavaş hareket ederek pür-silâh olup Hanefî vakti olunca, sığınaklardan 700-800 soylu atlı yedi koldan orman içinde yaralanmış arslan sığınaktan çıkar gibi çıkıp yırtıcı arslan gibi "Allah Allah" narasına yol buldurdular.

Bizden "Allah Allah", onlardan "Allah Allah" bağırışmalarıyla iki İslâm askeri birbirine karılıp katılıp cenge başlayıp bir hücum ettiler ki sanki her biri birer yedi başlı ejder idiler.

Hanifî Halife kendü askerini teşvik edip "Koma kurtlarım!" deyip başı kabak savaş meydanında yedi sekiz adam aktardı.

Üstünde ok kirpi gibi dizilmiş idi. Meğer bir kerevke zırhı var imiş. Atı da giyimli idi. Onların atları dinç, bizim atlarımız iki gün üç gece birer yem ile yorgun argın ve durgun...

Atlarımızın nicesi bu mahalde sahibini ele verdi ve askerimizin gerisi dökülüp gelmede, çapulcu askeri gibi henüz toplanmada. İleri varanlarımızdan ceng öncesinde 53 namlı adam toprağa düştü. Melekli Deli Dilâver Ağa, Hanifî Halife üstüne hamle edip dizgin aşırı ona bir ipşir kargısını öyle sapladı ki cübbesinden geçtikten sonra uyluğundan atına geçip atı kıçını serpince bir kenara çıktı.

Derhâl yoldaşları Hanifî Halife'nin başına üşüşüp yedek yetiştirince onlardan bir yiğit bizim Sivaslı Dilâver Ağa'nın altından mızrak ile atını yıktı.

Dilâver Ağa yaya oklaşarak bizim alaya gelip derhâl yine atlandı. Onlardan yine biri bizim Melekli Deli Şahin Ağa'yı mızrakla vurup arkasından iki karış yalman gösterip alayımıza geldi, mızrağı çıkarıp sardılar. Ve bizim elvend ağalarından iki adam aktarıp henüz ceng karışmaya başladı.

Ama Tanrı'ya hamd olsun iki tarafta da aslâ tüfenk atılmadı, herkes meydan erliğini göstermeye başlayıp herkesin cesaret damarları hareket etti, ama Tanrı bilir, onlar habersiz iken basılıp bu kadar Ali cengi ettiler ki bizim askere galip gelecekler iken

ısıtıcı güneş felek kulesinden bir mızrak boyu yükselince geriden Bektaş Ağa ve yeniçeri *[100b]* ağası askerleri Hak bela versin kimi at kolanı, kimi palan çekmek ve kimi sabah namazı kılmak bahanesiyle tamamen geride kalıp atları yorgun ve durgun, hepsi gayret edip onlar da bir kere Hanifîliye sûr salup bir yaylım kurşun atmaya başlayınca meğer Hanifîli de orman içinde 300 yaya köpek ayağı gibi ayak dayanıp öyle kurşun vurdular.

Melekliden, Bektaşlı ve Kara Çavuşludan 76 adam toprağa düşüp yaralandılar ve şehit oldular. Henüz ceng kızışıp hemen Serdar Abdullah Paşa bizimle gelen sipah askerine "Bre koman kurtlarım!" diye bağırır.

Bağırıp çağırışmalar ne fayda. Hanifî Halife ve Daşnık İmirza sipahidir. Beride bizimle gelen sipahi, sipaha kılıç çeker mi? Ancak bir küme sipah haşerâtı bizimle gelip cemedan gibi dururlar.

Kumandan onlara "Bre koman gaziler" dedikçe onlar laf olsun bir kere at sıçratıp kırmızı ve sarı bayrak ile geri döner.

Kısacası bu hâl üzere yenimiş olarak geri dönmek sadedinde iken serdarımız Abdullah Paşa,

"Bre gaziler! Biz 3.000 askeriz, onlar bin kadar adamlardır. Gerçi atınız yorulmuştur ama hele bir kere gayret eyleyelim" dedi.

Yeniçeri Kethüdası Çelebi Ağa'nın da zedelenmemiş, yorulmamış ve geriden yavaş yavaş gelmiş askerine varıp,

"Bre gaziler, efendilerimize ne yüzle varalım. Bre şu Celâlîlere bir kere de derun-ı dilden ve can u gönülden hücum edelim. Olmaya illâ hayr; ya taht ola, ya baht!" diye görüşmekte iken Celâlîler fırsat bulup ormandan dışarı çıkarak belli oldular. Hemen Bektaşlı ve Kara Çavuşlu dağların ardına doğru gittiler.

Beri tarafta Melekli, Çelebi Kethüdalı ve Silâhdar Sipahlı bir yere gelip topdan "Allah Allah" diyerek at başı beraber at sürünce bizim çarha (öncü) askeri de taze can bulup insan leşleri çiğneyerek alay çavuşları davullarını çalarak,

"Bre koma gaziler, Kelbela günüdür, bre ha koma!" diye herkes birbirine takviye verdi. Tanrıya hamd olsun zafer rüzgârı bizim eser gibi esip nice yiğitlerimiz,

"Bre gaziler şu yatan şehitlerimizin kanını şu Celâlîlerden alalım" diye birbirlerini cenge teşvik ettiler.

Herkes kana susayıp yedi başlı ejdere dönerek kol, kelle paça alınmaya başlandı.

Hakîr de Abdullah Paşa sancağı dibinde Fetih suresini okurdum. Onu gördüm, bir köleyi atına aykırı yükletip yanıma getirdiler.

Feth'i unutup aklım başımdan gidip at üzere ne eyer, ne kılıç ve ne gaddare bir şey kalmamış. Köle biraz durduktan sonra öldü. Atı berk bağlayıp köleyi yere bırakarak yine sancak dibinde Feth-i Şerif'e başladım.

Zannettim ki, *"Biz Allah'tanız ve elbette O'na döneceğiz."* [Bakara, 156] âyetini okurdum. Hemen aklım başıma gelip "Hüküm Allah'ındır, dahi neler olacaktır" diye ileri at depretip nice temaşalar ettik.

Sözün kısası, yedi kere onlar bize, biz onlara hamleler edip tam üç yıldız saati şiddetli kavgalar ve savaşlar oldu ki Azak cenginden beri böyle bir kahramanca ceng olmamıştır, ama onların da atları daha önce bizimle şafaktan beri ceng ettiklerinden mecalsiz ve dermansız kalmışlardı.

Sonunda dağlara yan verir şeklinde olunca bizim asker fırsatı yakalayıp üzerlerine fazlaca saldırdıklarında hepsi seyrek ağaçlı ormanlara "*Ormanos keres* (ver elini ormana)" deyip kaçınca Daşnık Mirza'nın kethüdası, 12 namlı ağası ve 12 iç ağası Çelebi Kethüda koluna düştüler. O an onlara aman vermeyip toprağa düşürdüler.

Ve Celâlîler ormandan var kuvveti pazuya getirip bir daha saldırdılar. 70 adet adamlarını da kellelerinin düştüğünü gördüklerinde kararları firara döndü. Ardlarında kova kıra kellelerini mızrak süsü edip serdarımıza getirip ihsanlar ve bağışlar alındı.

"Herkes kellesini korusun" diye fermanlar olundu. Herkes sevinç ve şenlikte iken onu duyduk ki dağlar içinde bir "Allah Allah" sesleri koptu.

"Bre nedir o?", diye ormanlar içine bizim asker girdi.

Meğer Bektaşlı ve Kara Çavuşlu daha önce geriden ormanların ardını kollayarak gitmişlerdi.

Hanifî Halife ve Daşnık Mirza askerinin kılıç artıklarıyla kaçarken onlar rast gelip cenge başlayarak "Allah Allah" demişler. Bizim Melekli de imdada yetişip onu gördük.

Daşnik Mirza'yı 46 adet adamıyla karşı getirdiler. Hepsini bağlamışlar.

"Bre Hanifî Halife nice oldu?"

"İşte firar ediyor" dediler.

"Yaralıdır, yetişirsiz" diye ardınca at bırakıp yarım saatte yetiştiler.

13 adamıyla Melekliler onu da *[101a]* ellerini ve ayaklarını bağlayarak kumandanın huzuruna getirdiler. Ta öğle vakti oluncaya kadar kelle ve esir gelmesinin ardı kesilmedi.

Sonunda Celâlîlerin çadırlarını kurup alınan giyecekleri bir yere yığdık. Şehitlerimiz ve ölen Celâlîlerin leşleri yanında konaklanıp bir gün oturak ferman olundu ve Yüce Devlet kapısına mutlu zafer haberi müjdecileri gitti, ama atlarımızda ve bütün gazilerimizde zerre kadar güç kuvvet kalmamış idi.

Derhâl kumandanın buyruğu ile Celâlîlerden alınan 800 adet ganimet atlarına bizim askerler bindiler, isteyen kendi atıyla küme küme olup kılıç artığı olan Celâlîleri ardlarınca kovmaya memur oldular.

Derhâl kumandan Kara Abdullah Paşa İznik, Lefke, Söğüt, Eskişehir ve Seydî Gazi kadılarına hitaben Celâlîleri ele getirip bağlayarak Devlet kapısına getirmeleri için (12 adet kadıya) buyurdular yazıp kapıcıbaşılar ile yola çıkardılar.

Hemen bütün halk "Genel seferberlik emri geldi" diye fırsat bulup dağlarda hayvan avlarlar iken insanoğlu avlamaya başlayıp ertesi güne dek eli bağlı ve ciğeri dağlı ümmet-i Muhammedleri yakalayıp soyup kebap edip başlarında birer keçe külâh ile elini kolunu ederek kumandanın huzuruna getirirlerdi.

O vuruşma meydanında Ahmed Bey Çeşmesi yakınında anayolun iki tarafına 170 adet şehitlerimizi defn ettik. Ve 146 adam yaralandığı için cerrahlar tayin olundu.

Bunların kimini arabalara ve kimini sallara yükledik. Celâlîlerden tam 600 "*beynehu beynallah [Allah ile kendi arasında]*" şehit olmayıp oradaki çimenlikte olan ağaçların altında insanların naaşları Vakvak ağacı altı gibi insan cesedi ile süslenmişti ki yeryüzünde sanki adamotu ile donanmıştı.

Kimi bir çalışta iki parça olmuş, kimi süngü yalmanıyla ölmüş, kimi kelle paça olmuş, kimi hamayil bağı çalınıp kol ve kelle uçmuş, kimi tepesinden göğsüne kadar iki parça olmuş, kimi

sepetleme çalınmış, kimi kurşun ile alınmış, kimi okçuların hedefi olarak terzi iğnesinden ipliğin geçmesi gibi geçip ölmüş.

Tanrının hikmeti, ezelî irade böyle gerçekleşip bu cengde de Azak ve Hanya savaşından fazla ibret aldık, aceb Tanrı sırrı idi.

Bu ölüler de anayolun iki tarafına, halka kazdırılan 15 adet kuyuya dolduruldu. Kelleleri ise mızrak süsü oldu.

Ganimet mallarından 800 at, pek çok mal, çadır, çerge vesaire pek çok şey alındı.

Nice kimseler, kılıç, gaddare, kalkan, zırh, tüfeng, giyecek ve sevimli kölelere sahip oldular ama develeri yok idi. Ancak 20 katır var idi.

Buradan zafer kazanmış olarak iki günde Dil adlı yere gelinceye kadar ardımızca 140 esir adam ve 70 kelle kazalardan gelip yetişti. Anılan Dil'den gemilerle dilleri (esirleri) ve bütün ganimet mallarını geçirip Gebze Kasabası'nda konakladık.

Oradan kalkıp Üsküdar'a yakın Bostancıbaşı Köprüsü adlı yere gelince Âsitane-i Saadet'de Melek Ahmed Paşa efendimizden emir gelip,

"Sen ki Serdar Abdullah Paşa'sın! Emr-i şerifim ulaştığında yakalanan Celâlîlerin tamamını katl edip devletsiz kellelerini Der-i devlete getirip yuvarlayasın" diye yazan ferman okununca bütün askerler adı geçen köprü başında bir gürültü kopup,

"Bu kadar baş var. Hâkimin başları kurusun. Bu kadar baş ile bir baş İstanbul'a varırız, ya bu fakirleri ne kırarız" diye büyük dedikodu oldu.

Çok açık bir zulüm: Abdullah Paşa "Ferman-ı şerif gereğince bütün bunları katl ederim" deyince hemen bütün Müslüman gaziler bir uğurdan paşa üzerine saldırıp,

"Bir alay maldan, rızıktan ve ırzdan ayrılmış gurbete düşmüş, evsiz barksız Tanrı'nın kullarını kırdırmazız. Der-i devlete götürürüz. Ümmittir ki her biri birer yolla kurtula" diye serdara rica ettiler.

İşin sonunda serdar bunların ricalarını kabul edince bazı adamları bostan içine gizlediler. Nicesini de bu Bostancıbaşı Köprüsü altında sazlık ve kamışlık içine saklattılar.

Bir kısmını kıyafet değiştirip salıverdiler. Nicesini sipahi elbisesiyle ata bindirip Üsküdar'a getirip serbest bıraktılar. 6 adamı da serdardan birer yolla *[101b]* bu hakîr kul, kusurlu Evliyâ

rica edip altısını da serbest bıraktım, ama Daşnık Mirza Bey ve Hanifî Halife için rica geçmedi.

Köprü kenarında 46 adamlarıyla sıraya dizildiler. Daşnık Mirza ve Halife kelime-i şehadeti getirdikten sonra Hanifî Halife,

"İlâhî! Bu hususta Melek Ahmed Paşa mecbur, mağlup ve günahsızdır, ama ey Kahhâr Padişah beni Kahr ismine mazhar etmişsin. Takdirinde ezelin ezelinde alnıma kaza kalemiyle böyle yazmışsın. Umarım sen Kahhâr Padişah'dan ki benim katlime sebep olanları yakın zamanda benim gibi katl edesin" dedikten sonra *Bismillah* deyip kelime-i şehadetle kıbleye dönüp,

"Al imdi emanetin efendim" deyince Aşçı Ali adlı bir şaki dal-kılıç olup el kaldıram derken hemen Hanifî Halife ayak üzere kalkıp Aşçı Ali'ye nasıl bir tepme urdu ise aslâ şaşlayıp Aşçı Ali'nin canı çıktı.

Derhâl serdarımızın silâhdarı bir alçaklar alçağı at üzere dururken Hanifî Halife'ye bir ok ile vurdu ki eli bağlı adam zemine yüzü üzere düştü.

Bütün asker güneş gibi açık gördüler ki yüzü üzere düşmüşken kendi kendine kıbleye yönelip arkası üzere yattı. Cümle asker *Allah büyük* deyip nice akıllı adam kaçan kaçanın oldu.

Sonra Daşnık Mirza'yı kestiler. Aslâ fakir dünya sözü söylemedi. 46 isyancının da birer birer şehadet kelimesi getirterek kellelerini kesip cesedlerini köprü başında gömdüler. Bütün kelleler ile Üsküdar'a, oradan İstanbul'a geldi. Bahçekapısı'ndan büyük alay toplam 814 adet kelleler mızraklara takılıp Divan'da sa'adetlü Sultan Mehmed Han Gazi'nin huzurundan geçip,

"Her zaman devlet hainlerinin kelleleri rikab-ı hümâyûnumda bu şekilde yuvarlana" diye bütün kelleleri yere vurup sonra Bâb-ı hümâyûn önünde bırakıp bütün kelleler çevgan topu gibi gelen gidenlerin ayakları altında toz toprağa bulanırdı.

Tanrı'nın hikmeti ol gece Bâb-ı hümâyûn önünde Hanifî Halife ve Daşnık İmirza'nın kellelerinin üzerine üç kere nur indiğini ümmetin salihlerinden nice kimselerin gördüğü tesbit edilmiştir. Hemen ol gece nice yüz kelleleri kaldırıp Bâb-ı hümâyûn'da ancak yüz kelle kaldı. Ve o gece İstanbul içinde Fenerkapısı'nın iç yüzünde Bektaş Ağa Odaları adındaki kefere evleri yıkıldı ve yine o gece üç yerde küçük yangınlar çıkıp nice belirtiler ortaya çıkıp Macuncu'da Barudhane tutuştu.

Melek Ahmed Paşa'nın azline sebep olan madde ve-sanat ehlinin ayaklanması

Azline birinci sebep: Sui tedbir edip haksız yere Hanifî Halife ve Daşnık Mirza'nın katledilmesidir. Bu yüzden günden güne kendinden, bütün tabilerinden ve bütün ocak ağalarından İstanbul halkının tamamı yüz çevirip üzerlerine uğursuzluk çöktü.

Azline sebep olan ikinci madde: (---) tarihinde Karadeniz bitiminde Azak kalasını asi Kazak, Moskof, Potnak, Yunak ve Boynak muhasara etmişti. Mehmed Giray Han'ın yardımıyla Azak Kalesi küffarın kuşatmasından kurtarıldı. Ancak Azak Kalesi'ndeki iş erlerinden feryatçılar gelip,

"Zahire, cebehanemiz, yiyecek ve hayvan yemimiz kalmayıp bir senedir maaş yüzü görmedik. Elbette belli ücretlerimiz gelmezse Azak Kalesi'ni hâli üzere bırakıp dağılırız" diye 47 bölük ağalarından feryatçılar gelince Melek Ahmed Paşa bütün divan erbabının ihtiyarlarıyla toplantı yaptı. Sözün sonu budur ki,

"Eğer zahire, cebehane ve ulufelerini Karadeniz'den gönders-ek, deryanın fırtına hâli daima tehlikedir ve Karadeniz'de Azak Kazağı ve Özü Kazağı hâli istilâ edip 200 parça kayıklar ile gezmektedirler. Azak'a yardım etmek müşkildir.

Hemen bütün zahire ve cebehaneyi Kefe eyaletine mutasarrıf İbrahim Paşa'ya ferman edelim, Kefe'den kolaylıkla Azak'a ulaşır. Ücretleri için buradan, padişah hazinesinden 70.000 guruş çıkarıp bütün sanat ehline akçe dağıtıp sultan çarşısı rayici üzerine şerifi altın toplayıp 40-50 adet ulakları bu mahaldan Kırkkilise beyine ulaştırırız. Onlar da Özü vezirine, onlar da Özü beğine, onlar da Kırım hanına, han da rüzgâr hızında, düşman kıran Tatar ile Azak'a ulaştırır.

Bunun arz-ı mahzarlarla 25 günde gidip geldikleri haberi gelir. Bu güzel bir tedbirdir" diye Fâtiha okunur.

Padişah hazinesinden *[102a]* 70.000 guruş çıkarıp bütün sanat ehline, şeyhlere ve kethüdalarına tenbih ederler. Kudde Kethüda, Defterdar Emir Paşa, Gümrük Emini Hasan Çelebi, Moralı Mustafa Çelebi ve diğer iş başında olan efendi hainleri 70.000 adet hazine guruşlarını değiştirip ayarı bozuk kuş gözü kalp Moralı akçesini esnafa verirler.

Kudde Kethüda Diyarbakır Çermik'inden olması sebebiyle 70 deve yükü kırmızı Diyarbakır bezi, kuyumcu şapı ve Kayseri'nin sarı sahtiyanını bütün esnafa döküp üçer kat bahalarını istediler.

Kuş gözü akçe ile çarşı esnafından altın 180 akçeye iken hurde akçe ile 120 akçeye istediler. Bütün sanat ehlinin ihtiyarları Melek Ahmed Paşa efendimizin kendi divanına gelerek ayak tozuna yüz sürüp,

"Sultanım, bize zulümdür. Diyarbakır bezini üç kat bahasına üzerimize döktüler. Ve şap ve sahtiyan döküp kuş gözü akçeyle yüz yirmiye Azak mevâcibi diye altın isterler. Aziz başın için bu çarşı fukarasına Haccac Yusuf zulmüdür. Bunu men ve eyle" diye rica eylediklerinde Paşa,

"Adamlar! Biz size Diyarbakır bezi, şap ve sahtiyan vermedik. 70.000 Sivilya riyal guruş verip sultan çarşısında rayiç olduğu gibi altın isteriz" dedikten sonra Defterdar'a ve Kudde'ye,

"Bu ibadullaha nasıl kırmızı bez, şap ve sahtiyan vermişsiniz" deyince Defterdar ve Kudde Kethüda,

"Sultanım! Hoca Hanı'nda bir bezirgân âhirete gidince bu kadar malı mirî adına alındı. Bu aralıkta bezlerini, şap ve sahtiyanını bu esnafa öylesine verdik. Ne var, Azak askerine yardım etseler, ne olur" dediklerinde paşa da onların sözlerine uyup,

"Yürün ümmet-i Muhammed ile olsun, Müslüman gazilere yardım edin. Azak'a ulufe gönderelim" der. Bunun üzerine bütün sanat ehli,

"Vâveylâ ve vâveledâ! Nedir bu zulüm, ümmet-i Muhammed yok mu?" diye bütün ak sakallı, varlıklı ve muhteşem ihtiyarlar ve nice yüz seyyidlerden kimseler ileri gelip,

"Etme vezir! Bu zulmü yok eyle!" dediklerinde hemen paşa öfkelenerek çavuşbaşı elinden deyneği kapıp bir alay ibadullahı Divanhane'de önüne katarak onu orada vurarak kimi kendini merdivenden aşağı atarak, kiminin eli ayağı kırılarak kaçarlar. Seyyidler,

"İhtiyar müzevir herifler, şahit olun, bre Yahudi deyip üzerimize gelip asa ile vurup yaraladı ve zulmümüzü def etmedi. Bunun vezirliği ve hükûmeti caiz değildir. Emir Resulün şeriatinindir!" diye doğru nakibüleşrafa ve Şeyhülislâm Aziz Efendi'ye varıp istekleri doğrultusunda fetvalar aldılar ki paşanın üzerine küfür isbat ettiler.

Tatar Haniyye nakli üzerine: *Men şeteme tâlibe'l-ilmi fî hâleti'l-gadabı bi-lafzı'l-himârı evi'l-hınzîri ev gayri zâlike, fekad kefere* [Kim ki kızgınlıkla ulemaya eşek veya domuz gibi sözlerle söverse kafir olur]" mazmunu üzere ellerine nice çeşit fetvalar alıp ertesi sabahleyin;

Kalplerin kırılmasının eseri, Siyavuş Paşa ve Ebu Said Efendi'nin kışkırtmasıyla sanat ehlinin ve halkın umumi ayaklanmasının sonucu Melek Ahmed Paşa'nın azledilmesi

Saraçhane'den Ahiler ilk başta bayrak, davul ve kudüm kaldırarak bütün dükkânları kapanıp ve camileri kapanıp,

"Ümmet-i Muhammed olan sancak dibine gelsin. Padişaha rik'a (dilekçe) sunalım!" diye 150.000 *'Kazanan Allah'ın sevgilisidir'* hadisini kendisine rehber edinmiş çarşı halkı pür-silâh, "Allah Allah" sadasına yol buldurup derya gibi insanlar dalgalanarak 1061 yılının Ramazan ayının dördüncü pazartesi [21.08.1651] gün idi ki Daşnık Mirza ve Hanifî Halifelerin haksız kelleleri Bâb-ı hümâyûn önüne döküldüğünün 12 gün sonrası idi, Atmeydanı'nda yer yer "Allah Allah" sesleri göklere yükselip İstanbul içi karışıklık, patırtı, gösteri ve feryad ü figan ile doldu.

İnsanlar bölük bölük gelip Bâb-ı hümâyûn önünde toplandı. Şeyhülislâm Aziz Efendi Ayasofya Camii'nde kalup herkes silâhlarıyla, nobut ve zerdestesiyle kimi ucu yanmış köseği odunuyla ve koyunlarında birer somunlar ile Bâb-ı hümâyûn önünde feryat ve imdad Allah Allah dediklerinde bu sesler Cem yapılı padişah tarafına ulaşınca Bâb-ı hümâyûn kapatılıp topları kuleler üzre hazır etmek ferman olundu. Bâb-ı hümâyûn burcundan Haseki Ağa padişah adına sorarak,

"Ey ibadullah! Bu büyük kalabalık nedir?" deyince,

"Bize zulmeden Veziriazamı, Defterdar Emir Paşa'yı, *[102b]* Başbakıkulu Moralı Mustafa Çelebi'yi, Çavuşbaşı İbrahim Ağa'yı, Koskafırınlı Muhzır Ağa'yı, Kudde Kethüda'yı, Topkapulu'yu, Gümrük eminini, Vâlide Sultan'ı, Bektaş Ağa'yı, Kara Çavuş Yeniçeri Ağasını, Kul Kethüdası Çelebi Ağa'yı ve Alahoz Mehmed Efendi'yi, Sarı Katibi, Bostancıbaşı'yı, Mevkufatî Mehmed Efendi'yi kısacası Celâlî Hasan Ağa'dan ve İpşir Paşa'dan daha önce gelen defter üzere cümle 150 adet adamı istemeziz. Katl olunup vezir azledilsin, Sadrazam Siyavuş Paşa olsun" diye Bâb-ı hümâyûn önünde bağırıp çağırmaya başladılar. Bu haber saadetli padişaha ulaşınca Servikapısı'ndan haseki ağa paşaya gelip,

"Saadetlü padişah selâm edip şu ayaklanmanın aslı nedir? Bunları makul bir yolla dağıtsın" deyip gitti.

Paşa da feryatçılardan bir alay ihtiyarları, dindar şeyhleri, sürmeli gözlü, başı misvaklı, eli tesbihli seyyidleri ve acı sözlü söz anlamaz zalimleri çağırdı. Onlar da sızlanarak ve feryat ederek Melek Paşa'nın huzuruna çıkıp,

"Saadetlü vezir, senden hoşnuduz ama Kudde Kethüda ve Emir defterdarı istemeziz. Bize zulümleri haddi aşmıştır. Senin haberin yoktur. Azak bahanesiyçün perde arkasından bir Mısır hazinesi altını bu İstanbul içinden topluyorlar" dediler. Paşa,

"Ey Allah'ın kulları! Hepsi 70.000 guruşluk altındır. Ondan fazla vermeyin" deyince hepsi birden,

"Ey Allah razı ola. Nola verelim! Ve işittik ki Azak'a bir yıldan beri hazine varmayıp ağalarını parçalamışlar. Siz de Kudde Kethüda'yı ve Emir Paşa'yı parça parça edin, tesellî bulalım. Tez haklarından gelin. Yoksa biz onların haklarından gelecek vakti biliriz" diye ısrar ettiler ve direndiler. Paşa bunlara,

"Ben seyyidlerden olan Emir Paşa'yı katl edemem. Emir, Resul-i mübinin şeriatinindir" diye her birine birer tatlı sözlerle kalplerini rahatlatacak cevaplar verdi. İnsaflı olanları razı olup ısrar etmediler. İnsafsız olanlar,

"Mardalı (ıskarta) esvap istemeziz. Hemen nakit akçe guruş alıp altın veririz" diye bağırıp çağırdılar.

Şanlı paşa akıllıca hareket edip her birine gönül okşayıcı sözler etti.

"Bu söze razı olalım" diye tesellî olup hayır dualar ederek merdivenlerden aşağı inip gittiler.

Hakîr onu gördüm, Ebu Sa'id ve Aziz Efendi adamlarından 70-80 kadar adamlar aşağıdaki insanların eşkıya ve zorba şekilli olanlarını aldatıp kışkırttılar. Bunun üzerine hemen aşağıdan yüzlerce adam merdivenlerden yukarı bağırarak Divanhane'ye çıkıp paşanın yüzüne karşı çirkin küfürler edip türlü türlü hakaretler ettiler.

Tanrı'nın hikmeti, paşa mecburen öfkelenip bunları yine sopa ile çarpıştırmaya başladı. Bunlar merdivenlerden aşağı kaçarak doğru yine Bâb-ı hümâyûn önüne varınca kapıcılar Bâb-ı saadeti kapadılar. Tekrar "Allah Allah" sesleri göklere yükselerek üç saat patırtı gürültü oldu. Meğer Büyük Ayasofya içinde bütün ulemâ ile Şeyhülislâm Aziz Efendi hazır imiş.

"Ümmet-i Muhammed yine vezire varıp huzurunda yanıp yakıldılar. Ondan uyanıp zulmü def eylemedi mi?"

"Hayır sultanım! Yine bu kadar seyyidleri ve bu kadar Allahın kullarını sopa ile vurarak yaraladı, nice adamlar ölüm mertebesindedir" dediklerinde,

"Ümmet-i Muhammed! Onunn vezirliği lâzım değildir, yok edilmesi lâzımdır. Hemen padişaha hâlinizi bildirip Allah Allah deyin" diye halkı fitne ve fesâda kışkırtırdı. Bu hâlde iken paşa buyurdu ki,

"Ayâ bizden bir akıllı, tahammüllü ve yumuşak huylu kimse kim var ki bu inatçı kalabalık huzurumuzda sizden razı olduk, diye hoşnut olarak gittiler. Ayâ aslı ne ola, bundan kim haber getirebilir" deyince dört tarafına bir hayli bakındı. Aslâ bir yiğit gelip,

"Sultanım fermanınız olursa ben giderim" demediler. Hemen Kudde Mehmed Kethüda,

"Sultanım, bu şirret ve azgın kalabalığın def'ine çare budur ki bunlar bir alay çakkal, bakkal, tefeci saraç, gazzaz, bezzaz, cemmal (deveci) ve hamal adamlardır. Bunlar ölüm erleri değillerdir. Her biri İsmihan, Ümmühan, Gülistan, Bostan, Râbia ve Fatıma'sından geçmezler. Bu bizim sarayda hâlâ 1.700 harc alır ağalar ve karakollukçu vardır. Karşı hanımızda Daşnık Mirza ve Hanifî Halife cengini görmüş ve Diyarbakır'da Sincar Dağı'nda Saçlı Kürdü kırdığımız cengleri görmüş 3.000 ceng eri *[103a]* Abaza, Çerkez, Gürcü, Kürt ve Arnavut yiğitlerimiz var. Ve 150 baltacı, tüfeng atıcı var. Ve can başa kalmaz tam 400 iç ağaları var. Hepsi 6.000 adet asker olur. İlk başta tenbih edelim, Ayasofya kapısını kapasınlar. Sonra bostancıbaşıya haber edelim, Servikapısı içinde bostancılar silâhlarıyla hazır olarak dursunlar. Hemen biz saray kapısını açıp 3.000 atlı ve yaya Bâb-ı hümâyûna doğru 3.000 yiğit de Cebehane yoluna çıkalım. Bu halkın ardını alıp Ayasofya kapısı kapanmış üç askerin ortasında kalan bakkal ve çakkal gidilerini ortaya alıp öyle kılıç vuralım ki Tabanıyassı Mehmed Paşa Haleb'de askere vurmamış ola. Bu tarafa kaçanları Muhzır ağa yoldaşları ve handa olan adamlarımız kurşuna tutsunlar. Bir zaman dost dillerinde söylene. Hemen sultanım, bütün adamlarımıza cebehane verelim. Sincar Dağı'ndan ganimet aldığımız 1.000 kadar mükemmel tüfengimiz vardır. Ve ok ve yayımız hadden aşkındır" diyerek bu gibi cenge teşvik edecek yollar gösterdi. Herkes cenge hazır iken,

"Ayâ görelim, daha ne zuhur eder?" diye beklerken Koskafırınlı Muhzır Ağa kıyafet değiştirerek aşağı baltacıların Harem kapısından dışarı kaçtığı haberi paşaya gelince paşa hayli kederlenip beddua ederek "İflâh olmasın" buyurdular.

Yine Bâb-ı hümâyûn önünde de fazlaca "Allah Allah" sesleri göklere yükseldi.

Telhisçi Mazlum Hüseyin Ağa'nın acaip ve garip durumu: Daha önce halkın gürültüsünden,

"Ayâ bir haber kim ala!." diye paşa efendimiz buyurduklarında hiç bir kimse kadir olmadı ki,

"Ben haber getireyim" demedi. Hemen Telhisçi Hüseyin Ağa,

"Sultanım, *'Acele şeytandandır, te'ennî ise Allah'tan."* [Hadîs-i Şerîf] sabr eylen. Görelim âyine-i devrân ne suret gösterir" dedikten sonra,

"Gerçi sultanım bu bizim askerimiz Kethüda Bey'in buyurduğu üzere Abaza, Çerkez, Gürcü ve Kürt cengâver, korkusuz ve cesaretlidirler. Bu insanların hepsinin aklı gözlerindedir. Bin kadar yiğidimiz Harem ardındaki kapıdan Cebehane sokağında Sarıkçılar tarafından vur eyleseler, iki bini büyük demir kapıdan Bâb-ı hümâyûna varınca vur eyleseler ve nice iç ağaları pencerelerden Bâb-ı hümâyûn önünde olanlara kurşun vursalar Tanrı hakkı için onlardan bir can kurtulmazdı, ama sizin Melek namınız kötü ad olup bütün halk size hayır dua ederlerken beddua etmesinler. Gel evvel ben senin yoluna canımı başımı feda edip ol ayaklanma mahalline varayım, göreyim, söz alayım, lutf ile söz vereyim, mudarayı elden komayım. Hemen beni hayr duadan unutman" deyince Paşa,

"Hoş, ne güzel Allah kurtara, ama Hüseyin Ağa katı konuşmacısın. *'İnsanlara idrâkleri ölçüsünde söz söyle!'* [Hadîs-i Şerîf] hadisini bilmez misin? Onlar bir alay haşerattır. Zira sen fodulcasın. Korkarım uygunsuz bir söz söylersin. Onlara bu mahalde gönüllerini alıcı, mudaralı ve yumuşakça sözler etmek lâzımdır. Onlara selâm vererek şeyhülislâma varıp elini öpüp 'İsteğiniz üzere altın toplanması kaldırıldı' diyesin" diye nice öğüt verici sözlerle talimatlar verip "Göreyim seni" diye eski alışkanlıkları üzere bir Fâtiha okuyup Hüseyin Ağa'yı şeyhülislâma ve Ahi Evrân serçeşmesi Ahî Baba'ya selâm ile gönderip,

"Yürü Evliyâm, sen de Hüseyin Ağa'nın yanından ayrılmayıp müşavere ederek gidin. Bu kalabalıktan korkma. Sana bir nesne

yoktur. Yürü Allah işin onara" diye bir Fâtiha okuyup hakîrin üzerine üfledi.

Hemen hakîr tıraşlı olduğumdan başımdan destmâlimi çıkarıp bir yedekçi takkesi ve bir çuka dolama giyerek etek topladık, Hüseyin Ağa ile bizim saray kapısından dışarı çıktık. Kölemin bir serhaddîsini giyip altına pala kılıcı kemerime bağladıktan sonra *tevekkeltü-alallah (Allah'a tevekkül ettim)* dedik. Büyük kapıdan avlu kapısına dek aslâ adam yok idi. Zira sarayımızın pençereleri dibine gelmekten korkarlardı.

Sonra Hüseyin Ağa ile işin sonuna dair bazı sözler ederek bin bir ayak bir ayak üzere pür-silâh hazır olmuş denizler gibi asker içine girince çatal fitil kokusundan geçilmez, cebe ve cevşen, kılıç ve kalkan aynası *[103b]* parıltısından adam seçilmez.

Hakîr bu büyük kalabalığı görünce şaşırıp kaldım. Hüseyin Ağa gayet muhteşemâne sofa kaplı kakum kürk ve musahib sarığı ile ardında 12 adet renkli değerli kumaşlı elbiseler giymiş muhteşem hizmetkârlarıyla iki tarafına selâm vererek Bâb-ı hümâyûn önünde abdest musluklarına varınca bir alay çapulcu askerini sökerek giderken,

"Dur a ağa! Nereye gidersin" dediler.

"İleride zorbabaşınıza giderim" deyince aklım gitti. Onlar da,

"İşte biz zorbabaşıyız. Söyleyeceğin var ise bize söyle! Ne dersin?" dediler. Hemen Hüseyin Ağa,

"Bre ben sözümü adam ağızlı adama söylerim" diye ileri gitmeye niyet edince içlerinden biri,

"Bre avradını filân ettiğim. Bizi beğenemedin mi? Ne saçma sapan konuşursun?" dediler. Hakîr,

"Gaziler, niyeti sizi beğenmemek değildir. Ancak dinimiz direği müftü hazretlerine gider. Vezir sizlere selâm etti. Bütün ümmet-i Muhammed'in istekleri üzere vergi olarak salınan altını kaldırdım, diye bu ağayı Ayasofya içinde şeyhülislâmımıza gönderdi" dediğimde,

"Hay Allah vezirden razı olsun" diye taraf taraf,

"Mâkul mâkul ağaya yol verin" diye yol açıp ileri giderken hemen yine Hüseyin Ağa,

"Bre adamlar! Bu fesat için ne toplanmışsız. Kadızâde hazretleri bu Ayasofya Camii'nde her cuma günü kürsüde vaz ve nasihat edip 'toplanmak yasaktır' diye kahvehaneleri yasaklattırmadı mı? Ya siz ne toplanmışsız, dağılın, varın yerli yeri-

nize. Yohsa şimdi Bâb-ı hümâyûn kulelerindeki toplara ateş edip vezir sarayından hazırda olan asker iki tarafından sizi çevirirse hepiniz yok olur" deyince hakîr biraz gerice kaldım.

Hemen askerden biri Hüseyin Ağa'nın başından musahib sarığını tüfenk ucuyla kakıp düşürdü. Hemen Hüseyin Ağa Laz adamı olduğundan kendi özel lehçesiyle,

"Bak a asılacağı! Ben padişahın telhiscisi olam, iki padişahın aralarını düzeltmeye kadir olam, ben sizi ıslâh etmeye gelmede, benim başımdan sarığımı düşürürsüz" diye bir adama elini uzatarak vurunca gördüm ki çer çöp ateşi tutuştu.

Hemen hakîr diğer halk içinde kendimi saklayıp onu gördüm "Bre vur gidiyi" oldu.

Öncelikle Hüseyin Ağa'ya sille, tokat, tepme, pontal ve muşta vurarak sonra matrak tırtaka tak tak vurarak Hüseyin Ağa kaçarak arkasından kakum kürkü almışlar. Meyan kemer yine musluklar yanına geldiğinde "Bre parala gidiyi" deyince Tanrı'nın büyüklüğü, Hüseyin Ağa'ya kılıç üşürmeye başladılar.

Can havliyle yokuş aşağı Melek Paşa'nın harem kapısı önüne gelinceye kadar kılıç üşürüp nice yerden yaralayıp delik deşik ettikten sonra leşini harem kapısı önünde bırakıp koynundan bir telhis kesesini, saati, bıçak ve hançeri yağma ettiler.

Melek Sarayı'ndan kurşun ile vururlar diye katiller kaçtılar.

Hüseyin Ağa'nın naaşı meydanda çabalayarak debelenerek kaldı. Hakîr hemen yokuş aşağı seğirtip hemen bizim saray kapısına gelip,

"Bre Yıldırım kapıcı, açın kapıyı. Ben Evliyâ Çelebi'yim" diye kasığım patlayıncaya kadar bağırdım. Hele bin mihnet ile kapıyı açıp hakîri içeri aldılar. Paşa huzuruna varıp gördüğüm şeyleri yazdığım şekilde paşaya bir bir anlatıp,

"İşte leşi bizim iç ağalarının pençereleri önünde çabalayıp yatar" dedim. Paşa,

"Ben demedim mi, foduldur. İşte gördün mü?" deyip,

"*İnnâ lillâh* ama inşaallah hayat bulur" dedi.

"Sultanım, şimdi gördük, dahi can çekişip çabalar" dediler. Hemen Paşa,

"Bre şunu içeri alır bir yiğit yok mu? Yüz altın vereyim" deyince adamlar gitti. Hakîr ağalar penceresine varıp,

"Hüseyin Ağa nice olur ve nice ölür" derken onu gördüm, bir adam yerden bir büyük taş kopardı, Tophane'nin İsâ Çelebi somunu kadar var idi, omuzuna alıp Hüseyin Ağa'nın leşi üzerine gelip,

"Bre zâlim, bre melun, bre pirave oğlu, Sarı Gınayî Efendi'nin kuvvetiyle sen değil misin benim Gönye dizdarlığını elimden alan? İşte buldun belanı" deyip elindeki taşı Hüseyin Ağa'nın göğsüne vurdu.

Herif kaçınca hemen Hüseyin Ağa Allahu Taalâ'nın emriyle hayat bulup ayak üzere kalkıp yine yıkıldı. Ve yine kalkıp sersem ve serseri düşe kalkarken hemen *[104a]* Abdurrahman adında bir Hızır-benzeri köle yetişip efendisini çuval gibi arkasına vurup bizim saray kapusuna getirdi. Güç ile kapıyı açıp derhâl Hüseyin Ağa'nın yaraların sardılar. Cerrah gelince at fışkısı içine boğazına dek gömdüler.

Hemen bu sırada bütün paşa askeri pür-silâh olup ayaklananlar üzerine yürümek için saray kapısı açılınca, Tanrı'nın hikmeti dışarıdan içeri 70-80 kapıcıyla Hünkâr Kapıcılar Kethüdası İbrahim Ağa, paşaya gelip,

"Buyurun sizi saadetlü âlem-penâh padişah hazretleri ister" dedi. Paşa,

"Ağa, bu isyan edip ayaklanmış haşerat içinden nice gideyim. Lütf eyle, padişahın ayağını öperim. Güzel bir şekilde hâlimizi arz eyle" deyip koynundan mührü çıkarıp verdi. İbrahim Ağa,

"Sultanım, *hâşâ sümme hâşâ,* ben mührü almaya gelmedim" dedi. Paşa,

"Al imdi şu bin altını, var olan biteni, halimizi arz eyle. Yine hizmet bakî" diye gönderdi. Yine ayaklanan haşeratların bağırıp çağırışları göklere yükselirdi.

Kısacası 3 kere saadetlü padişah tarafından kapıcılar kethüdası, baş haseki ağa ve hâsodabaşı gelip paşayı davet ettiler. Paşa,

"(---) [Bakara] suresinin âyetinde *"Kendi kendinizi elinizle tehlikeye atmayınız."* [Bakara, 195] kesin nassı üzere ben kendimi tehlikeye atıp bu çapulcu askeri topluluğu içinden padişah huzuruna varamam, umuma muhalefet büyük hatadandır, elbette gidemem" deyince dördüncü defada kapıcılar kethüdasıyla Hâsodabaşı Hasan Ağa gelip,

"Ya padişah huzuruna gelirsin, size zarar yoktur; ya mührü verirsin!" deyince paşa Tanrı'ya hamd etti. Paşa:

"Ağalar! Vallahi ben mührü padişahıma üç kere verdim, almadılardı. Bana bir ekmek kapısı ihsan eylesinler, bir eyaletine gideyim" diye mührü kapıcılar kethüdasına verdi.

Sonra birer kese altın ve birer samur hil'at verip:

"Padişahımın saadetlü ayaklarına yüzüm sürerim" dedi. Onlar giderken,

"İşte mührü vezirden aldık. Dağılın ümmet-i Muhammed" dediklerinde bağırış çağırışlarını daha da artırıp,

"Biz 70 adamın katledilmesini isteriz" dediler.

Hemen Bâb-ı hümâyûn açılıp Şeyhülislâm Aziz Efendi'yi içeri padişah huzuruna davet edip 150 kadar ulema ve işbaşında olan ihtiyarlar ile padişahın huzuruna vararak danıştılar.

Mührü Siyavuş Paşa'ya verip büyük alay ile Siyavuş Paşa Bâb-ı hümâyûn'dan dışarı çıkınca,

"Allah mübârek eyleye. Hemen defterimizde olan 70 adet adamları katl edip müstakil veziriazam olasın" dediler ve bütün isyan için toplanan halk dağılıp gittiler.

Hemen o dem Bektaş Ağa, yeniçeri ağası ve kul kethüdası beşer altışar yüz küheylân atlı pür-silâh askerleriyle paşaya gelip buluştuklarında,

"Sultanım, niçin bize haber etmeden mührü verdiniz? Senin uğuruna hepimiz kırılırdık" diye paşaya sitemli sözler söyleyip ağladılar. Paşa,

"Bak a ağalar! Allah sizden razı ola. Sizler ile güzelce kaynaşıp 14 ay sadrazam olup yüce dine elimizden geldiği kadar hizmet eyledik. Tanrı'ya hamd olsun selâmetle kurtuldum, ama sizler şimden gerü başınızın çaresine bakın" deyince,

"Biz bize ne ettikse kendi kendimize ettik" deyip ağlaşarak paşa ile ekmek tuz hakkını helâlleşerek çekilip büyük alay ile Siyavuş Paşa'ya rağmen kapısı önünden geçerek mübârek olsuna varmadıklarından Siyavuş Paşa müteessir oldu. Ertesi gün Hâsodabaşı'yla ferman gelip,

"Benim lalam Melek Ahmed Paşa! Sana Mısır'ı, Bağdad'ı, Budin'i ve Özü eyaletini ihsan etmişimdir. Hangi eyaleti istersen kalemiyesiz sadaka olunmuştur, arz edesin" diye padişah buyruğu gelince paşa Özü eyaletini arz edip 3 kese altın, 50 katır, 50 deve ve bir otak bağışlandı.

Saadetlü padişaha vedaya varıp oradan Sadrazam Siyavuş Paşa'ya vardı. Birbirleriyle o kadar yapmacık âşinalık ettiler ki insan hayran kalırdı. Nice bin öğüt verici sözleri birbirlerine söylediler, daha sonra şerbet ve buhur geldi.

Bundan sonra Siyavuş Paşa bir samur kürk ve iki kese altın bizim paşaya verip birbirleriyle öpüşüp vedalaştılar.

Oradan şeyhülislâma varıp oradan paşa artık saraya gelmedi. *Bismillah* ile doğru Edirnekapısı'ndan dışarı çıkıp paşanın Otakçılar adlı sarayında konaklayınca paşanın tuğlarıyla ve bütün askeriyle Kudde Mehmed Kethüda paşanın mehterhanesini döverek Topçular'a gelip konakladılar.

Paşa efendimizin ardınca Kaya Sultan efendimiz de göç etti. Diğer mühimmat ve levazimatlar görülürken *[104b]* işbu 1061 tarihinin mübârek Ramazan ayının altıncı çarşamba [23.08.1651] günü idi, İstanbul içinde büyük bir karışıklık olup İstanbul kapıları kapandı.

Bektaş Ağa'ya Bursa sancağı ve Yeniçeri ağasına Erzurum, Çelebi Kul Kethüdasına (---) verildi. (---) (---) (---) (---) iken Siyavuş Paşa, Bektaş Ağa'yı elini ayağını bağlayarak bir hamalın semerli beygiri üzerinde katl etti ve Yeniçeri ağasını katl etti.

Sarı Katib bu berbat hali, felâketi işitince kendini bıçağıyla yaralayıp öldürdü. Ve yüzlerce adamları katl edip Bektaş Ağa, Çelebi Kethüda ve (---) Yeniçeri ağasının bütün mallarına mülklerine el koyup yer altından nice defineler çıkarıldı ve padişah hazinesine teslim olundu.

Yine o saatte ümm-i dünya (dünya annesi) olan Sultan Ahmed Han hatunu olan Osman Han'ın, Orhan Han'ın, Bayezid Han'ın, Murad Han'ın ve İbrahim Han'ın annesi olan Koca Kösem Vâlide'nin Kızlarağası Dev Süleyman Ağa, bu annenin saçlarını boğazına bağlayıp boğarak öldürdü.

O hayrat sahibesi hatunu şehide eylediler. İstanbul halkı bu hâli duyunca üç gün üç gece İstanbul içinde camiler ve çarşı pazarlar kapandı, büyük bir karışıklık olup perde arkasından ve açıktan yüzlerce insan öldürülüp İstanbul içi allak bullak oldu.

Melek Ahmed Paşa efendimiz bu içler acısı berbat durumları duyunca Siyavuş Paşa hakkında,

"50-60 gün veziriazam olmak için ümm-i dünya olan efendimiz Murad Han ve İbrahim Han annesi fakireyi mazlumen haksız yere katl etti, ama Siyavuş Paşa iflâh olmaz. Hemen Cenâb-ı Hak anasını ağlatmayıp kardeşi Hüseyin Bey sağ ola ve Tanrı selâmetle vezirlikten kurtara. Büyük vartada vezir oldu" diye Melek Paşa'nın gözleri kan çanağına döndü.

Bundan sonra ertesi gün Siyavuş Paşa tarafından on adet haberci çavuşlar gelip,

"Elbette Özü eyaletine gidersiz!" diye ısrar eylediler. Paşa,

"Emir padişahın. Tez tuğlar gitsin!" diye çavuşlar huzurunda tuğları Çekmecelere gönderdi, çavuşlara bağışlarda bulunup gittiler. (---) tarihinde Ramazan ayının 4. günü Melek Ahmed Paşa efendimiz sadrazamlıktan azledilip sadrazamlık Siyavuş Paşa'ya verildi.

Efendimiz Melek Ahmed Paşa ile Özü eyaletine bu hakîrin ilk defa Rumeli'ne seyahate çıkıp seyrettiğimiz köyleri, kasabaları ve kaleleri bildirir

Evvelâ İstanbul'da Topçular adlı mahalden *Bismillah* ile güney tarafa Davud Paşa Bahçesi'ni, taşlığı ve bakımlı köyleri geçip (---) saatte,

Küçük Çeşmece Kasabası'nın anlatılması

Eyüp mollası hükmünde naipliktir. Ve (---) evkafı olup gölü eminliktir. Kalesi, deniz kıyısında haraptır. Şehri, deniz kıyısı ile göl kıyısında yarısı düzde ve diğer yarısı bayırlar üzerinde toplam 600 haneli, bağlı, bahçeli, âbıhayat sulu ve baştan başa kiremit örtülü güzel evleri vardır.

Ve hepsi 17 mihraptır. bunlar içinde bayır başında Tekke Camii, bir minareli ve kurşun örtülü camidir. İmareti ve medresesi Abdüsselâm Bey'indir.

Ve Çarşı Camii, kalabalık cemaate sahip bir minareli ve kurşun balıksırtı kubbe ile örtülü küçük camidir. Bunlardan başkası mescitlerdir.

Ve bir hamamı ve yedi adet kârgir bina hanları, sıbyan mektepleri ve 300 kadar dükkânları vardır.

Ve Sultan Çarşısı anayol üzerinde bulunduğundan bütün caddeleri baştan başa beyaz taş kaldırım döşelidir.

Küçük Çekmece Gölü'nün özellikleri: İstanbul denizinin kenarına bitişik küçük bir göldür. Fırdolayı büyüklüğü 7 mildir, ama o kadar tuzlu değildir. Zira,

Çekmece Gölü'nün oluşmasının anlatılması

O zaman ki Yanko ibn Madyan İstanbul Kalesi'ni yapmaya başladığında, kardeşi tarih sahibi Yanvan Kral kahin ve hendese ilminde zamanın en seçkini idi,

İstanbul'a Tuna Nehri'ni akıtmayı taahhüt edip beş kere yüz bin adam ile Tuna'nın yüksekliğin hendese ilmi üzere aldı, hâlâ Tuna'nın Demirkapı ve Tahtalı adlı mahallinden kazıp yedi senede Tuna lağımlarını İstanbul yakınında Azadlı adlı yere getirdi. Kendisi kardeşi Yanko ibn Madyan'a gelip,

"İşte bu mahalde Tuna'yı koyverdiler. İşte avret gibi saçından yedip getirirler" deyince Tanrı'nın emri ile Tuna Nehri *[105a]* İstanbul şehrine girip Yenibahçe içinden akıp Lanka Kapısı yakınında denize katılmış iken hemen adı geçen Azadlı Köyü'nden kaybolup Kırkkilise yakınında Yenihisar'da, Pınarhisar'da, Pravadi yakınında Devne değirmenlerinde ve bu Küçük Çekmece ve Büyük Çekmece'de Tuna Nehri ortaya çıkar. Zira Tuna'dan geldiği menfezleri nice yerden bellidir. Bazı zaman Tuna Nehri'ne mahsus morina balığı, mersin balığı ve çıka balıkları bu gölden çıkar.

Bir kere Çekmece Gölü kıyısında Topkapılı Mahmud Ağa yalısında otururken balıkçılar bir küçük morina balığı avlayıp Sultan İbrahim Han'a hediye götürdüler.

Bundan belli oldu ki Tuna'dan menfezi vardır. Onun için pek acı değildir. Acı deniz ile bu gölün arası bir ok menzili alarkadır, ama kış günlerinde nice dere gelip bu göle katılır. Ayağı daime denize akar. Üzerinde temeli Süleyman Han'ın olan büyük bir köprü vardır. Tamamlanması II. Selim Han zamanına nasip olmuştur ki Kisra kemerlerinden gökkuşağından nişan verir (---) göz bir revnaklı dokuz taklı köprüdür. İstanbul'dan Rumeli diyarlarına giden bütün insanların geçiş yeridir ki büyük hayrattır. Bu gölün üç tarafı bakımlı ve şenlikli, bağlı ve bahçeli çiftliklerdir.

Beğenilenlerinden, yılan balığı, pisi balığı ve yılarya (bir tür kefal) balığı olur, gayet lezzetlidir.

Bu kasabadan yine güney tarafa doğru göldeki töprüden geçip (---) saatte,

Büyük Çekmece Kasabası'nın özellikleri

Bu da Eyüp mollalığı nahiyelerinden deniz kıyısı ile göl kenarından bin adet güzel haneli, bağlı, bahçeli ve âbıhayat akar çeşmeli, hepsi kiremit örtülü altlı üstlü kârgir yapı haneli bakımlı ve şenlikli, süslü bir kasabadır. (---) (---) evkafı yönetimindedir. Subaşısı ve yasakçısı vardır. İstanbul yakınında olduğundan kethüdayeri ve yeniçeri serdarı yoktur. Deniz kıyısında kalesi haraptır. Tamamı (---) adet mihraptır. Evvelâ,

................(1.5 satır boş) ....

Mahmud Paşa Mescidi, Mimar Sinan Ağa yapısıdır. Bunlardan başkası mescitlerdir. Ve 11 adet küçük ve büyük kurşunlu iri hanları ve kurşunsuz mihmansarayları vardır.

Ve imareti, medreseleri, sıbyan mektebi ve çarşı pazarı vardır. Kurşunlu hanlar önündeki meydanda büyük bir çınarının dibinde bir âbıhayat çeşmesinin tarihi budur:

(---) (---) (---) (---) (---) (---)

Yine aktı cihâna âb-ı kevser *Sene 968 [1559-60]*

Abdüsselâm Medresesi, büyük medresedir. Talebeleri ve hocalarıyla imar olmuş has kurşun ile örtülü mamur medresedir. Ve gelen giden yolculara nimeti bolca dağıtılır aşevi vardır. Ve çeşitli kervansarayları, tüccarlara konaklama yeri olan hanları, hamamları, sıbyan mektebi, bakımlı ve süslü yetecek kadar dükkânları vardır. Ve mahkeme yakınında Büyük Kervansaray 1.000 at alır büyük yapıdır. Suyu ve havası tatlıdır.

Çekmece Gölü'nün anlatılması

Daha önce birinci cildimizde İstanbul'un mesire yerlerinin anlatılması kısmında bu Çekmece'nin özellikleri Tuna balıklarının çıktığı ile ayrıntılı olarak anlatılmıştır, ama bu Çekmece ile Küçük Çekmece arası denizden 12 mildir. Ve bunun büyüklüğü fırdolayı 12 mil kuşatır, çevresinden yedi adet dereler kendine katılır.

Evvelâ Azadlı Deresi, Çatalca Deresi, Baba Nakkaş Deresi ve Kovukdere Deresi gelip karışır. Ve yer altından menfezi olup Tuna Nehri de katılıp morina balığı çıkar. Şiddetli kışlarda bu göl de deniz olup İstanbul denizine katışır, biraz tuzlucadır.

Gölünün başka emini vardır. Ve yeniçeri kolluğu ve gümrük emini vardır ki köprü başında gelen giden yolcuların mallarını, kaçkın köleleri ve haramîleri yakalayıp geçen yüklerden bac (vergi) alırlar. Gölünde pisi balığı ve yılan balığı beğenilir. Bu göl ile deniz arasında akan göl üzerinde,

Büyük Çekmece'nin ibret verici köprüsünün anlatılması

Bu göl üzerinde ilk yapıcısı Süleyman Han'dır. Tamamlanması nasip olmamış ve Sultan II. Selim Han tamamlamıştır, Koca Mimar Sinan eliyle. Tamamı 26 göz samanyolu gibi göklere baş

çekmiş her köprü gözü ebemkuşağından nişan verir. *[105b]* Kuzeyden güneye uzunluğu tam bir mildir. Tamamı dağ kazan Ferhad çekiciyle tıraş olmuş parlak ve cilalı taş ile yapılmış sağlam bir köprüdür ki Osmanoğulları ülkesinde Geyve Köprüsü, Osmancık Köprüsü, Amasya Köprüsü, Batman Köprüsü, Çoban Köprüsü, Altın Halkalı Köprü ve Rumeli'nde Vişgrad Köprüsü ve Mosdar Köprüsü gibi köprülere denk ibret verici, benzersiz ve yüksek bir köprüdür. Bu da Rumeli'ne gelip gidenlerin geçit yeri ibretle seyredilecek büyük bir köprüdür. Gayet geniştir ki bütün kara ve deniz seyyahları arasında meşhur kemerli köprüdür.

Köprünün ortasında bir beyaz ham mermer üzerine Karahisarî Hasan Çelebisi hattıyla Osmanoğullarının atalarının isimleriyle,

"Sultanu'l-memâlik ve'l-Arab ve'l-Acem es-sultan ibnü's-sultan es-Sultan Selim Han ibn Sultan Süleyman Han ibn fülân fülân, tâ, ilâ nihâyeti Âl-i Osman [Memleketlerin, Arabın ve Acemi sultanı, sultan oğlu sultan, Sultan Süleyman Han oğlu Sultan Selim Han, ta Osmanoğullarının ilk başlangıcına kadar]" diye öyle yazmış ki gerçekten mermer yontucusu usta mermer üzerine yazmış ama sikkeyi mermerde kazmış. Hâlâ zamanımızın ustaları ona bir çekiç ve keski vurmaya kâdir değillerdir. Bu büyüleyici yazıların altında yazılan köprünün tarihidir:

Dedi tarihin Hüdâyî ol zama
Yapdı âb üzre bu cisri Şeh Selim *Sene 975 [1566-67]*

Diğer tarih:

Temme emr-i cisr *Sene 975 [1566-67]*

Hüdâyî'nin diğer tarihi:

Eyledi kâmil Süleyman köprisin Sultan Selim
Sene 975 [1566-67]

Köprünün masrafları için 114 yük 73.853 akçe sarf olunmuştur. Sözün kısası bütün köprülerin övgüsünde Ergene Köprüsü övgüsünden sonra bu Çekmece Köprüsü âlemce beğenilir ve dünyaca meşhurdur, *vesselâm.*

Daha sonra bu köprüden yine bütün Melekli askeri geçip güney ve batı yönüne eğimli bakımlı ve şenlikli köyleri geçip (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) adındaki kasabaları da geçip (---) saatte,

Silivri Kalesi'nin anlatılması

Yanko ibn Madyan'ın Silvir adında bir oğlu yaptığından Yunan dili üzere anılır bir kaledir ki deniz tarafı göklere baş kaldırmış yalçın kayalar üzere (---) tarihinde Gazi Hudavendigâr ki, Edirne fatihi I. Murad Han'dır ki, Edirne'den sonra gece baskını ile bu kaleyi feth etmiştir. Daha sonra Sultan Hudavendigâr Kosova cenginde zaferden sonra Hıristiyan ölüleri ibret için seyrederken pis leşlerin içinden, Miloş Koblaki adındaki melun kâfir leşler içinden kalkıp Murad Han'ı şehit etti. Bazıları elçilik ile gelip Murad Han'ı gamgam kılıcından nişan verir bıçak ile vura vura şehit edip Miloş melunu da bütün has gılmanlar (köleler) parça parça ettiler.

Ondan sonra yeri cehenmem olası küffârın kararları kalmayıp taraf taraf fırsat bulup İslâm elinde olan kaleleri istilâ edip bu Silivri Kalesi'ni de kuşatarak ele geçirdiler. Daha sonra (---) tarihinde Yıldırım Bayezid Han İstanbul'un yarısını sulh ile feth edip Cebe Ali Kapısı, Aya Kapısı ve Petre Kapısı'na dek İslâm elinde olup Gül Camii mabedhanemiz, Sirkeci Tekkesi mahkememiz olduğu sene bu Silivri Kalesi'ni Yıldırım Bayezid Han, Alemşah Şehzâde eliyle feth etmişlerdi.

Daha sonra (---) tarihinde Timur olayında Yıldırım Han bozguna uğrayınca kahrından ölmüştü. İstanbul tekfuru İstanbul içinden bütün Müslümanları Bursa'ya ve Edirne'ye sürdü.

Bu Silivri Kalesi'ni de Müslümanlar hâli üzere bırakıp karşı Anadolu tarafına geçtiklerin, o devirde Edirne'de İsâ Çelebi Rumeli'ne padişah olmuştu. Derhâl Edirne'den dörtnala ile Silivri Kalesi'ne gelip ansızın baskın yaparak ele geçirip zabt etti.

Daha sonra Yıldırım Han oğullarından İsâ Çelebi, Musa Çelebi, Süleyman Çelebi ve Mehmed Çelebi aralarına taht kavgası girip Rumeli'den Anadolu'ya, Anadolu'dan Rumeli'ye bir kaç kere dört kardeş biri birleri üzere seferler ettiler. İşin sonunda meydan Çelebi Mehmed'e kalıp üç kardeşini katletti, birini de köylüler şehit edince Çelebi Mehmed Han Rumeli'ye ve Anadolu'ya müstakil padişah oldu, ama bu sırada Rum küffârı Silivri Kalesi'ni istilâ edip tamir ederek sağlamlaştırdı.

Bu kale özelliklerini ve kuşatılmalarını Rum tarihlerinde ayrıntılarıyla yazmışlardır. Daha sonra (---) tarihinde bu Silivri Kalesi'ni Fatih Sultan Mehmed Han feth eylemiştir, Velî Mahmud Paşa eliyle.

Eyüp Kazası toprağında 150 akçe kazadır. Ve nâhiyesi (---) adet köydür. (---) hükmünde subaşısı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve muhtesibi vardır. Müftüsü ve nakibi yoktur, ama ayan ve eşrafı çoktur.

Silivri Kalesi'nin şekilleri

Marmara denizi kıyısında İstanbul toprağında bir yalçın tepe üzerinde dörtgen şekilli, *[106a]* 47 kuleli, kuzey tarafa açılır bir kapılı, fırdolayı büyüklüğü 2500 adımlı ve kale içinde 2.000 adamlı eski bir kale, taş yapı güzel bir surdur.

Kale içinde 500 adet hepsi kiremit ile örtülü denize bakar bakımlı evleri vardır. Kiliseden çevrilmiş Hünkâr Camii var. Bu kalede han, hamam, bağ, bahçe ve çarşı-pazar yoktur, ama havadar haneleri çoktur. Bunlardan Haydar Ağazâde Sarayı, denize bakar her yeri görür güzel bir saraydır. Ama,

Silivri şehri varoşunun anlatılması

Deniz kıyısında 17 mahalle ve toplam 1.600 bakımlı bağlı, bahçeli ve âbıhayat sulu haneli bakımlı bir şehirdir ki İstanbul'un bir mahallesidir. Gerçekten de *Yanvan Tarihi*'nin yazdığı üzere bu Silivri, İstanbul Kalesi'nin bir köşesi olduğu muhakkaktır ki İstanbul'dan bu yere gelinceye kadar kale duvarı belirtileri açıktır. Bir köşesi de Karadeniz kıyısında Terkos Kalesi'dir ki Silivri'yle Terkos arası 11 saat yerdir. Karadeniz'den Akdeniz'de bu Silivri Kalesi'ne gelinceye kadar yedi kat germe kale duvarı ve yedi kat hendek hisarı hâlâ nice bin yerlerde burçları ve bedenleriyle açık seçik belli olduğu hâlen ispat edilebilmektedir.

Bir köşesinde yine Karadeniz kıyısında Karadeniz Boğazı'nda Yoroz kaleleri imiş. Oradan Tarabya, Yeniköy, Rumeli Hisarı, Ortaköy, Beşiktaş ve Tophane'de Kurşunlu Mahzenburnu'na gelinceye kadar kale duvarı imiş, ama Meyyit İskelesi'nden Kasımpaşa ve Hasköy'e, Sütlüce ve Eyüp'e varıncaya kadar da körfez içinde kenarda kale duvarı yok imiş. Zira Sarayburnu, Kurşunlu Mahzenburnu ve Kızkulesi'nde büyük toplar bulunduğu için korkuları olmadığından Kasımpaşa taraflarında kale duvarı yok imiş. Ve Yedikule'den yine deniz kıyısı ile tâ Silivri'ye gelinceye kadar kale duvarı imiş.

Bu hesap üzere o zamanda şimdiki İstanbul Kalesi dış kaleye iç kale imiş. Daha sonra Rumeli'nden el öpmek için İspanya kralı oğlu (---) adlı melun gönül ve söz birliği ederek İstanbul'u karadan kuşatıp Silivri'den Karadeniz kenarında Terkoz Kalesi'ne varıncaya kadar anılan yedi kat germe kaleyi harap edip İstanbul Makdonyası'nı istilâ edenler birinci cildimizde ayrıntılarıyla yazılmıştır.

Bundan dolayı İstanbul'un bir köşesinde bu Silivri Kalesi İstanbul'un bir mahallesi gibi bakımlı kalmıştır.

Tamamı 18 mihraptır. Bunlardan donanımlı ve selâtin camii gibi olan bir minareli ve büyük avlulu,

Kara Pîrî Paşa Camii: I. Selim Han vezirlerindendir. Hazret-i Ebubekir neslindendir. Kalabalık cemaate sahiptir. Dış avlusunda mihrap sofası üzerindeki balgamî direkler bir diyarda yoktur. İmareti, medresesi ve sıbyan mektebi, bütün bu yapıların tamamı nilgun renkli saf kurşun ile örtülü bakımlı bir camidir. Bundan başka camiinin olduğuna dair bilgim yoktur.

Ve büyük ve küçük 16 adet bakımlı hanlarının tamamı al renkli kırmızı kiremit ile örtülüdür, ama bunların içinde yeni yapı Kassam Çelebi Hanı ve çarşısı bakımlı, donanımlı ve süslü handır. Kassam Çelebi, ulu cami sahibi Pîrî Paşa soyundandır. Ve Kassam Çelebi Çarşısıyla toplam 400 dükkândır ki her sanattan mevcuttur, ama insanların geçit yeri olduğundan nalbandı çoktur.

Ve iki adet hamamı var. Biri Pîrî Paşa'nındır. Suyu, havası ve yapısı gayet güzeldir. Ve Hünkâr Bahçesi vardır. Bostancıları ve bahçe ustası ile bakımlıdır.

Ve bu şehrin bütün bakımlı haneleri deniz kıyısında olmak ile bütün pencereleri kıble yönüne bakmaktadır. Ve kat kat şahnişinli (balkonlu) bakımlı sarayları vardır. Doğu tarafı baştan başa bağlardır. Ve kalenin dibinde yel değirmenleri vardır.

Ve bu şehrin batı tarafında Çorlu yolu üzerinde Süleyman Han'ın 33 göz uzun bir köprüsü var. Gerçi alçak köprüdür ve kemerleri küçüktür ama tam yerinde inşa olunmuştur. Bu köprünün başında şehir tarafında,

Sa'dî Baba ziyareti: Bektaşî Tekkesi içinde gömülüdür. Zira kendileri de Bektaşî fukaralarındandır. *Allah sırrını aziz etsin.*

Vezir Haydar Ağazâde ziyareti: Yine bu köprü başındaki tekke içinde Sa'dî Baba yanında gömülüdür. Osmanoğullarının yüksek mansıplarında yeniçeri ağası ve Bağdad, Diyarbakır ve

Mısır valisi, kapdan ve kaimmakam olup Silistre eyaleti verilmişti. *[106b]* Boynueğri Mehmed Paşa kendisini bu Silivri'de öldürdükten sonra kellesini İstanbul'a götürüp cenazesini bu tekkede defn ettiler. *Allah rahmet eylesin.*

Buradan batı tarafına doğru bakımlı ve şenlikli köyleri geçerek,

Çorlu Eski Kalesi'nin durumu

Kurucusu Yanko ibn Madyan'dır. İlk önce 720 [1320] tarihinde Edirne fatihi Gazi Hudavendigâr fethidir. Yerlere kadar yıkmıştır. Kendileri Kosova'da şehit olduktan sonra küffâr yeniden tamir edip (---) yıl ellerinde kalmıştır. Daha sonra (---) tarihinde Yıldırım Bayezid Han feth edip bütün duvarlarını yıkmıştır. Hâlâ yapı kalıntıları Çorlu şehrinin kuzey tarafında bellidir.

Daha sonra (---) tarihinde Fatih Mehmed Han feth etmiştir. Edirne hâkimi hükmünde (---) (---) 150 akçe şerif kazadır. Ve nahiyesi 30 parça köydür. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi ve yeniçeri kolluğu yasakçıları vardır.

İsimlendirilmesinin sebebi odur ki; Koca Gazi Hudavendigâr bu kaleyi feth etmede zorluk çektiğinden "Şu Çorlu dahi feth olmadı" demiştir. Fethedildiğinde ismine çorlu (hastalıklı, dertli) dediler. Gerçi yayla yerde havası tatlı yerdir ama genellikle Çorlu halkı çorlulardır, ama padişah seferi olduğunda her memleket halkının birer çeşit oran (haykırış) derler isimleri vardır. O isim ile birbirlerini çağırıp çadırlarını, tabilerini ve adamlarını bulurlar. Haleb diyarının oranı "Yâ ahad"dir. Diyarbakır'in "Âmid"dir. Bu Çorlu'nun oranı olan "Bey" çağrılır, Çorlu çağrılmaz.

Eski şehirdir. Kefere zamanında bunda bir deyr-i metîn var idi. Sarı Saltuk orada makam edinmekle onun şerefiyetine bu şehir gayet bakımlı ve şenlikli idi. Hâlâ nice bin yerde yapı kalıntıları açık seçik bellidir, ama şimdi Osmanoğlu elinde tamamı 3.000 kiremit örtülü altlı üstlü kârgir mamur binalardır. Ve toplam 15 Müslüman mahallesi ve 15 kefere mahallesi sayılır, tâ kefere zamanındaki imaretten kalmış keferelerdir.

Müslüman mahallelerinin anlatılması: Evvelâ Arabacıbaşı Mahallesi, Muslihiddin Efendi Mahallesi, Keçecizâde Mahallesi, Abbaszâde Mahallesi, Karacaahmed Sultan Mahallesi,

Burhanzâde Mahallesi, Hisar Mahallesi, Hacı Ganî Mahallesi, Mustafa Efendi Mahallesi, Odunpazarı ve (---) mahallesi. Meşhur bakımlı mahalleler bunlardır. Ve her bir mahallede birer mescit vardır, ama üç yerde cuma namazı kılınır, kalabalık cemaate sahip büyük camiler vardır. Evvelâ,

Arabacıbaşı Mahallesi Camii kiremitlidir.

Eski Cami de kurşunsuz zengin ve fakir, seçkin ve halktan herkese nimeti bol bol dağıtılan aşevi vardır. Ve,

İmaret Camii: Sultan Süleyman Han'ındır. Yüksek kubbeli, süslü mermerli, kıble kapısı tarafında yan sofalı ve bir geniş avlulu, aydınlık yapılı, süslü bir minareli aydınlık bir ibadet evidir. Kıble kapısı üzerinde yazılan tarihtir:

Şeh Süleyman sahibü'l-hayrât
Kıldı bu cami-i şerifi binâ

Fikr-i gerdümle gûy-imiş tarih
Küned ân vakt-i în sadâ peydâ

Hâtif-i Gaybî guft tariheş:
Kad büniye ma'beden li-hubbi Hudâ

Sene 928 [1522].

Bu cami kapısından içeri girerken sol tarafta duvar yüzünde yine celî hat ile yazılan tamiri tarihidir.

Du'â edip Esîrî dedi tarih
Şükür Vehhâb'a cami oldu ma'mûr

Sene 1006 [1596-97].

Ve çarşı içinde **Fatih Camii**, kiremitlidir, ama bu İmaret Camii, imaretiyle ve bütün kubbeleri ile baştan başa mavi renkli saf kurşun ile örtülü, hizmet edenleri mutlu nurlu bir camidir.

Bu camilerden başka yazılan mahalle mescitleridir.

Ve iki adet ilim öğrenilen dershanesi vardır. Ancak İmaret Camii yakınında Süleyman Han'ın Kurşunlu Medresesi bakımlıdır. Talebeleri, dersiâmları, vakıf tarafından talebelerine oda kirası, et ücreti, aydınlatma (mum) ücreti ve belli aylıkları daima vardır. Ve 20 adet de sıbyan mektebi vardır. İki adet imareti vardır ki bütün konuklarına her gün iki öğün yemeği bolca verilir.

Ve (---) adet çeşmeleri vardır, ama yüksek yayla yerinde bulunduğundan bütün melikler bu şehri sulayıp insanların susuzluklarını gidermede acizlik çekmişlerdir. Sonunda hesapsız ve bol paralar ve mallar harcayarak şehir içine kuyular gibi sarnıçlar kazmışlardır. Oradan at dolaplarıyla suları çekilip çeşmelere paylaştırılır.

Evvelâ eski Süleyman Han Çeşmesi tarihidir:

Şeh Süleyman sâhibü'l-hayrât
Mâlikü'l-bahr u padişah-ı ber
Hak Te'âlâ behişte ede kabûl
Geldi tarihî "ecruhü'l-kevser" *Sene 965 [1558]*

Ve Taya Kadın Çeşmesi, üç adet akar pınardır.

Kürd Sefer Ağa Çeşmesi, İmaret Çeşmesi, kefere mahallesindeki *[107a]* Acıçeşme, İmaret hanı yakınında IV. Murad Han'ın Ruznamecisi İbrahim Efendi Çeşmesi ve çarşı içinde Kul Kethüdası Süleyman Ağa Çeşmesi tarihidir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve hepsi (---) adet sufi ve derviş tekkeleridir Evvelâ Abdî Halife Tekkesi, Karaca Ahmed Sultan Tekkesi ve Davud Dede Tekkesi. Bunlar meşhur tevhid ehli tekkeleridir.

Ve tamamı 18 adet büyük hanlardır. Zira gayet işlek bir yol olup haftada iki kere büyük pazar durduğundan adam deryası toplandığından bakımlı hanları çoktur.

Evvelâ dört hanı baştanbaşa kurşunludur. Bunlardan, bakımlı ve donanımlısı İmaret Hanı'dır ki gelen giden yolcular için hasbi kervansaraydır.

Çarşı başında Ahmed Efendi Hanı, Tekkecizâde Hanı ve Odabaşı Hanı, Hızır Ağa yolundadır.

Ve Yumurucakzâde Hanı, Akçakoyunoğlu Hanı, Osman Dede Hanı, Davudzâde Hanı, Hidayetullah Çelebi Hanı, katır nalbandı Mustafa Beşe Hanı, Kızılbaşzâde Hanı ve Hüsam Dede Hanı. Bunlar bakımlı hanlar, tüccarların ve gelen giden yolcuların konukevleridir.

Ve hepsi iki hamamdır. Evvelâ Taye Hatun Hamamı, yapısı ve havası tatlı çifte hamamdır ama suları acıdır.

Ve İmaret Hamamı, Süleyman Han'ındır, bu da çiftedir. Bunlardan başka halk için genel hamam yoktur. Ancak 26 halkın seçkinleri için hanedan hamamları vardır.

Ve ayandan seçkin hanedan sahiplerinden Şemsizâde Çelebi ve Alimî Efendiler, İbrî Efendi, Balı Efendi, Serdar Ali Beşe ve Arabacızâde vardır ki meşhuru bunlardır.

Ve toplam 600 adet dükkândır ama bedesteni yoktur. Ancak bütün sanat ehlinden mevcut olup her hanları birer sağlam bedesten gibi olup bütün değerli şeyler bulunur, ama bütün güzellik çarşısı büyük bir caddenin iki tarafına düşüp üzerleri örtülüdür.

Bütün caddeleri beyaz taşlarla döşenmiş pâk sultan çarşısıdır, ama Bakkallar çarşısı bir semte düşüp düzgünce sıra ile yapıldığından birbirlerine rağmen öyle bakımlı bakkal dükkânlarıdır ki yiyecekler ve içecekler ile süslenmiş güzellik pazarıdır.

Havası gayet tatlıdır. Bağları vardır ama üzümü pek beğenilmez. Beğenilenlerinden; peyniri Rum, Arap ve Acem'de meşhurdur. Hatta küçük küçük Çorlu peyniri, dil peyniri ve kaşkaval peyniri ne Kemah katığı peynirine benzer, ne Midilli peynirine ve ne Şam karişesine (ekşimik) benzer. Padişahlara ve bütün diyarlara hediye gider bir tür Çorlu'nun kaşkaval peyniridir ki Mısır'ın cübin-i ḥalûmu (halum peyniri) onun yanında sanki Varna peyniridir. Zira bu Çorlu ovalarında nice kere yüz bin sürü koyunları var. Hepsi yeşillik vadinin nice bin çeşit otlarından ve yeşilliklerinden otlayıp süt hasıl edip ondan peynir ederler. Büyük düzlük geniş ovalardır ki halk arasında: "İlâhî seni Çorlu kırında pitireyim?" derler. Bu söz halk arasında atasözü olmuştur.

Ve bu şehrin halkı gayet ikram sahibi adamlardır ve nice bin sürü koyun sahipleridir.

Ve bu Çorlu şehrinin kıblesinde Marmara denizi kıyısında Tekirdağı şehri bir konaktır ve kuzey tarafında Kırkkilise (Kırklareli) şehri de bir konaktır. Batı tarafında Edirne dört konaktır, ama dört tarafı gayet bakımlı köylerdir.

................(1 satır boş) ....

Çorlu'nun ziyaret yerleri: Evvelâ Köprücü semtinde Osman Dede ziyareti, bütün bölge halkı adaklarıyla varırlar. Ve,

Mevlânâ Behiştî Efendi ziyaret yeri: Behiştî kabre erdi, behişt oldu. Vize şehrindendir. Çorlu'da zâviyesi sahasında gömülüdür. Mezar taşına *"Kad intekale el-merhum"* diye kendi el yazısıyla 6 gün önce yazdıktan sonra ölmüştür, eserleri çoktur. Ve,

Mevlânâ Uzun Balı Efendi: İmaret müderrisiyken vefat etmiştir. Medrese yakınında anayol üzerinde gömülüdür. Âlim, fazıl, musannif ve mü'ellif kimse idi. Hadis ilminde zamanın seçkini idi. (---) (---) (---)

Bu şehri tamam seyr edip oradan batı tarafına şehir kenarında viran kalesi yakınında kefere mahallesinden taş köprüden geçip **Olan Bey** Köyü'nü geçip 6 saatte,

Karıştıran Hanı Köyü: (---) kazası toprağında yüz haneli, bir camili ve bir hanlı bakımlı köydür, ama Çorlu ve Burgaz arasında kış günleri tamam altı saat *[107b]* büyük bir menzildir ki kış günlerinde çamurunu Mahmudî fili, Menkerûsî fili, Adana camusu ve boğası sökemeyip beher sene nice bin at ve araba boğulduğundan çamurunu karışdırdıkları için "Karıştıran" derler. Buradan yine batıya (---) saatte,

Pürgaz Kalesi yani Birgaz (Burgaz) şehrinin fethinin anlatılması

İsimlendirilmesinin sebebi: Rum dilinde kalelere "pirgaz" derler. O isim ile isimlendirilmiş güzel bir kale idi. (---) İdrivne kralı yapıp Yanko oğlu Aline Kral'a hibe eyledi. O kadar ma'mur oldu ki Aline Kral İstanbul'da Tekfur Sarayı'nda sakin olurdu. Gizlice bu Burgaz'da kışlayıp bahar günlerinde Istıranca Dağı'na yaylağa çıkardı. Bu Burgaz böyle büyük bir şehir idi. Hâlâ yapılarının kalıntıları bellidir. Genellikle bu şehri II. Selim Han'ın Sokollu Mehmed Paşa'sı imâr ettiğinde yapılarını yıkıp Burgaz şehrini imar etti, ama ilk fatihi 720 [1320] tarihinde Gazi Hudavendigâr'dır. Feth etmede zorluk çekip,

"Bre gaziler şu Burgaz'ı feth edip yıkalım" deyip fetihten sonra temelinden yıkmıştır. Nice yüz yerde yapıların kalıntıları bellidir.

Hâlâ Kırkkilise sancağı toprağında ayrılmış ve vergilerden kurtulmuş Sokollu Mehmed Paşa evkafıdır. 200 atlı ile mütevellîsi hâkimdir. Ve şer'î hâkimi 150 akçe kazadır. Ve nahiyesi (---) adet köylerdir.

Şehri bir düz geniş ova içinde 700 haneli, bağlı, bahçeli ve tamamen kırmızı kiremit örtülü taltlı üstlü kârgir bakımlı binalı evlerdir.

Ve tamamı altı mahalle ve beş mihraptır; üçünde cuma namazı kılınır. Bunlar içinde büyük cami eski ibadethane

Sokollu Mehmed Paşa Camii: Süleyman Han, II. Selim Han ve III. Murad Han gibi üç padişaha kırk sene vezirlikle değerli ömrü geçip padişah divanında bir serhad gazisi göğsünden kortela bıçağıyla Kubbealtı'nda vurup şehit etmiştir. Mehmed Paşa'nın vasiyetiyle katil kurtulmuştur. Bu güzel cami akıllı ve bilgili vezirin hayratıdır, ama övülmesinde dil kısa kalır ve cevher saçan kalem işe yaramaz. Lâkin elimizden geldiği kadar denizde damla ve güneşte zerre yazalım,

Evvelâ şehrin içinde kalabalık cemaatten fırsat bulunmaz bir mesireyeri, mabedgâh dinlenme yeridir. Ve dış avlulu fıskiye ve şadırvan havuzlu, nice yüz çınar, dağ servisi, kestane ve güzel ağaçlar ile gölgelenmiş bir şirin bir avludur ki gelen giden misafirler ve Müslüman cemaat orada Tanrıya ibadet edip şükrederler. Yazda ve kışta bu avlu içine ateş saçan güneşin aslâ etkisi olmaz.

Bu büyük avlunun dört tarafı yan sofalar, odalar, sofalar üzerinde ince belli sütunlar ve bunların üzerinde mavi renkli kaseler gibi tersine dönmüş kubbelerin her biri felek kubbelerinden belirti verir.

Cami içi öyle süslü ve sanatlıdır ki Osmanoğlu diyarında buna denk bir vezir camii yoktur. Meğer İstanbul'da Ebâ Eyyub-ı Ensarî'de Zal Paşa Camii ve Silivrikapısı'nın iç yüzünde Süleyman Han'ın Tavaşî İbrahim Paşası Camii ola, ama bu Burgaz Camii onlardan sanatlı ve şirin işli nur dolu bir camidir. Yüksek kubbesi göklere baş çekmiş dokuz kat gökkubbedir. Kıble tarafında bir yarım kubbesi vardır. Büyük kubbesinin çevresi kandilleri asacak tabakalar, müezzin mahfili ve maksureler ile süslenmiştir.

Minber ve mihrabının ve dört tarafında olan pencerelerinin övülmesinde Rum ülkesi övücüleri aciz kalmışlardır. Bunda olan bukalemun nakışlı ibret verici türlü türlü cam, billûr, necef ve moran cami içine ışık verdiğinde *"Allah, göklerin nûrudur..."* [Nûr, 35] âyeti nurun alâ nur okunur. Zira bu camiin fırdolayı çevresinde ibret verici mübârek kelâmlar var ki her biri Yâkût-ı Musta'sımî, Abbas-ı Mürsî(?), Şeyh Bayezidî, Abdullah Kırımî, Ahmed Karahisarî, Hasan Çelebi ve Dede Mehmed Çelebi Kelâm-ı izzetleri var ki İstanbul'da Sultan Ahmed Camii'nde yoktur. Meğer Medine'de Peygamber Efendimizin Ravza-i Mutahhara'sında ola.

Ve hoş sesli hamele-i Kur'an, imamları, hatipleri ve müezzinleri var ki sanki her biri birer zamanın yegâneleridir. Bu camiin düzgün bir tabaka minaresi var ki büyüleyicidir. Süleyman

Han Camiini yapan Koca Mimar Sinan ibn Abdülmennan yapıp o yapıcılar ustası el becerisini açık seçik göstermiştir. Kıble kapısı üzere tarihi budur:

Hâtif-i Kudsî dedi tarihini
Mescidü'l-Aksâ vü beytü's-sâlihîn

Sene 856 [1452]

Ve Ergene Köprüsü başında (---) (---) camii, acaip tarzlı cemaatten mahrum camidir. *[108a]*

Bunlardan başkası mahalle mescitleridir.

Bir medrese ve bir imareti var, ay ve yıl, sabahları ve akşamları, zengine ve yoksula, gençlere ve yaşlılara iki öğün gelen giden yolculara birer sahan çorba, birer ekmek parçası, her ocağa birer zeytinyağı ve her at başına birer yem verilir, sabah akşam nimeti bol bol dağıtılır. İster Müslüman ve ister gayrimüslim olsun her cuma gecesi birer sini pilâv, yahni, zerde ve çorbası devamlı verilir. Dünyanın sonuna kadar devamlı ola, *âmin yâ Mu'in.*

Ve yedi adet sıbyan mektebi vardır.

Ve bir acaip aydınlık yapı hoş havalı hamamı vardır.

Ve tamamı 300 adet çarşı pazardır ama bedesteni yoktur. Ancak her kıymetli şey bolca bulunur.

Ve bu şehirde kiraz mevsiminde panayır pazarı durur. Rum, Arap ve Acem'de Burgaz'ın sığır pazarı meşhurdur ki kırk gün kırk gece çok canlı muhabbet pazarı olup öyle alış satışlar olur ki yük bozulup düzülüp sevinç ve şenlikler, eğlence ve âlemler olur. Ergene Nehri kenarında tâ Sokollu Mehmed Paşa Köprüsü'ne varıncaya kadar şehir tarafında bin adetten fazla ufak tefek sazdan kamıştan ve derme çatma kulübelerden dükkânlar vardır. Zengin bezirgânlar için kârgir dükkânlar da vardır ama azdır.

Bu pazarbaşındaki dokuz göz büyük köprüdür ki Koca Mimar Sinan yapısıdır. 70 adet büyük köprü yapmıştır, biri de bu sanatlı köprüdür. Adı geçen sultan pazarından elde edilen bâc-ı pazarı (pazar vergisini) mütevellî toplayıp bütün vakıftan geçinen fakirlere ve diğer gerekli olan yerlere sarf eder.

Bu şehrin suyu ve havası gayet tatlıdır. Bağ ve bahçesi bakımlıdır. Koyunu, kuzusu ve tereyağısı meşhurdur. Sokollu Paşa duasıyla şenlikli, halkı zengin ve mutludur.

Burgaz Kervansarayı'nın anlatılması: Büyük bir kapı içinde büyük kale gibi karşı karşıya 150 ocak büyük handır. İçli, dışlı, avlulu, develikli ve at ahırlı büyük bir konuk sarayıdır ki 3.000 hayvan alır. Kapısında daima gözcüleri bekçilik etmededir. Akşam sonrası olduğunda kapıda mehterhane davulu çalınıp içeriden dışarı ve dışarıdan içeri gelip gittiklerinde kapıyı kapatırlar, hanlar içinde vakıf tarafından kandilleri yakıp kapı dibinde yatarlar. Eğer gece yarısında dışarıdan yolcu gelirse kapıyı açıp içeri korlar ve hazır yemek getirirler, ama cihan yıkılsa içeriden dışarı bir adam koymazlar, vakıf şartı böyledir. Tâ bütün konuklar kalkıp mehterhane döğülüp herkes malından haberdâr olduktan sonra hazırlanıp hancılar dellâllar gibi,

"Ey ümmet-i Muhammed! Malınız, canınız, atınız ve donunuz tamam mıdır?" diye bağırırlar. Hepsi,

"Tamamdır. Hayrat sahibine Hak rahmet eyleye" dediklerinde kapıcılar seher vaktinde kapıları açarlar ve yine kapı dibinde,

"Yollarda gâfil gitmen, bisat (kilim, yaygı) kaybetmen, herkesi yoldaş etmen. Yürü Allah rast getire" diye öğüt yollu sözler ettikten sonra herkes bir tarafa doğru yollanırlar.

Ve bu hanın batı tarafında başka vezirler, vekiller ve ileri gelenler için avlulu, divanhaneli, 150 odalı, hamamlı, kiler ve mutfaklı büyük bir saray var ki diller ile anlatılmaz bir vezir sarayıdır ki övgüsünde dil kısa kalır.

Kısacası bu süslü şehir içinde yazdığımız ve övgüler dizdiğimiz bütün yapılar tamamen Sokollu şehit Mehmed Paşa'nındır ki bütün yapıları kârgir olup aslâ ahşaptan bir eser yoktur. Meğer dükkânların çenekleri ola. Ve bütün bu mamur yapılar baştan ayağa mavi renkli saf kurşun ile örtülmüş, masmavi deniz gibi dalgalanır büyük bir hayrat ve eski yapılardır. *Allah rahmet eylesin.*

Ve bu anlatılan büyük kervansarayın cami kapısına karşılık demir kapısının kemeri üzerinde beyaz mermerde Karahisarî Hasan Çelebisi hattıyla yaldızlı ve parlak tarih budur (---) (---) (---) (---)

Bu kârbânsaraya (saraya) gelen oldu hep revân,
(---) (---) (---) (---) (---) .

Sene 973 [1564-65].

Daha sonra Burgaz şehrinden kuzey tarafa meyilli bakımlı ve şenlikli köyler içinden geçerken Ergene Nehri'ni atlar ile geçip (---) saat gittik. Bu Ergene Nehri'nin ilk doğduğu yer Karadeniz kıyısında Istıranca Dağları'dır. Buradan çıktıktan sonra Uzunhacılı köyleri köprüsünden geçip gelir, bu Burgaz'dan geçer.

Buradan Edirne yakınında Sultan I. Murad Koca Gazi Hudavendigâr Köprüsü ki ona *[108a]* Ergene Köprüsü derler, 170 göz köprüdür. Osmanoğulları devletinde değil başka ülkelerde de böyle büyük ve uzun köprüyü görmüş değiliz.

Bu anılan Ergene Nehri bu köprünün altından geçip iner (---) (---) (---) Akdeniz'e karışır. Öyle bir büyük nehir değildir ama ilkbaharda dağların, dere ve tepelerin karları sökün eylediğinde derya gibi akıp nice bin büyük büyük ağaçları kökünden söküp denize döker. Böyle bir çoşkun ve taşkın tatlı nehirdir.

Beri taraftan, bu nehri adı geçen Burgaz yakınında atlar ile ayaktan geçip (---) saatte,

Eski Poloz Kalesi'nin övülmesi

Edirne tekfurunun akrabalarından Poloz adında bir rahibin bu mahalde bir mabedi var idi. Onun sebebiyle bu kaleyi Edirne kralı yaptı. Yunanca dili üzerine Pürgaz-ı Poloz (Poloz Kalesi) derler. Poloz, Kaleyoroz, Mavramoloz ve Zarbiçeyoroz Rum dilinde tamamen papas ve patrik ismidir.

Daha sonra (---) tarihinde Edirne'den önce Gazi Hudavendigâr kuşatmış ve fethinde zorluk çekmiştir. Fethettikten sonra kalesinin yer yer burçlarını ve bedenlerini yıkmıştır, ama bakım ve onarımı kolaydır. Bir yere yaslanmayan yüksek bir tepe üzerinde doğudan batıya uzunlamasına kurulmuş taş yapı, eski bir sur, bir kapılı kaledir ama yüksek bir dağ üzerinde bulunduğundan çıkmakta zorluk çekilmektedir. Bu yüzden kale içinde insanooğlu cinsinden bir kadın ve erkek hiç kimse yoktur.

Kırkkilise sancağı toprağında Burgaz Kazası hükmünde aşağı kale altında 200 haneli kefere köyüdür. Taşlık yerler olduğundan lezzetli ve sulu şıralı üzümü olur. Buradan kuzey tarafa (---) saatte,

Fakılar Köyü menzili: Kırkkilise sancağı kazası ve toprağında bir dere içinde bir hanlı ve 300 haneli Bulgar Köyü ve zeamettir. Bu mahalde Yüce Saltanat tarafından paşa efendimize bir hünkâr haseki ağasıyla ferman gelip,

"Benim Melek lalam, Kul Kethüdası Çelebi Ağa o taraflara kaçmıştır. Elbette ele getirip bağlayarak Der-i devletime gönderesin!" diye hat geldi. Haseki ağaya bir kese guruş ücret verildi. Oradan yine kuzey tarafa (---) saatte,

Karapınar Köyü menzili: Kırkkilise sancağında 200 haneli Bulgar Köyü'dür, ama gayet bakımlıdır. Hatta Vezir Siyavuş Paşa büyük bir han yapınca daha da şenlikli oldu. Kale içinden (---) (---) nehri geçer. Istıranca Dağları'ndan doğup Ergene Nehri'ne katılır. Bu köy de zeamettir. Buradan yine kuzeye (---) saatte,

Sasalar Köyü menzili: Gazi Hudavendigâr'ın Sasa Koca adındaki bir yarar namlı yiğidi orada ilk defa mesken edindiğinden Sasa Köyü derler. 200 Müslüman ve gayrimüslim haneleri vardır. Hatta Boşnak İshak Ağa burada oturduğundan dört köşe yüksek bir kule yapıp haydut ve haramîlerin şerrinden kurtuldu. Tatar Süleyman Ağa da bir han yapınca köyü daha da bakımlı oldu. Bu beldenin dağlarında olan otlar, tohumlar ve çiçeklerin çeşitliliğinin çokluğundan ve gülün gülistanın bolluğundan bu köyde o kadar has ve beyaz saf bal olur ki Tanrı bilir beyaz tülbentten ayırt edilmez. Yiyene aslâ ve kat'a yangınlık vermeyip güzel kokusundan insanın dimağı kokulanır. Gerçekten de (---) suresinde *"... süzme baldan [ırmaklar vardır]..."* [Muhammed, 15] âyeti bu bal hakkında indirilmiştir. Bu köyün camiinin imâmı Ali Efendi 70 sene dünya nimetlerine oruç tutmuş ümmetin salihlerinden ermiş bir kimsedir. Buradan yine kuzeye (---) saatte,

Aydos Kalesi'nin özellikleri

Bu kaleyi de Yunanlılardan Aydos adındaki şeytan kefere yapmıştır. 814 [1411] tarihinde Yıldırım Han oğlu Sultan Musa feth etmiştir, Mehmed Bey eliyle. Kırkkilise sancağı toprağında 150 akçe kazadır ve nahiyesi (---) adet köydür. Kethüdayeri, yeniçeri serdarı ve muhtesibi vardır. Kalesi bir topraklı ve kil kayalı yüksek bir tepenin en yüksek yerinde beşgen şekilli bir kapılı, taş yapı güzel bir surdur ama içinde insanoğlu yoktur.

Ama aşağı şehri bir dere kenarında 1.000 adet kiremit ile örtülü bağlı ve bahçeli bakımlı hanelerdir. Halkının Müslümanı ve gayrimüslimi genellikle Bulgar taifesidir.

Tamamı beş mahalle ve beş mihraptır. Akan Çenge Deresi üzerinde bir göz köprü başında bir minareli ve kiremit ile örtülü bakımlı bir camii var, kalabalık cemaate sahiptir.

Altı adet hanları, 150 adet dükkânları ve un değirmenleri var. Hâkimi; Silistre *[109a]* paşası voyvodası yönetir. Ancak suyu ve havası ağırdır.

Aydos şehri ılıcasının anlatılması: Kudret eli ile ısıtılmış acı bir suyu vardır. Hayrat sahibinin biri o ılıcadan akıtarak ufak tefek bir hamam yapmış ama suyu gayet faydalıdır. Beğenilenlerinden biri de üzümüdür, bağlarının sulu üzümü meşhurdur.

Buradan yine kuzeye Çenge Dağı'na çıkıp büyük balkanında göklere baş uzatmış büyük ağaçlarını ve nice bin Yaratıcının güzel eserlerini ve sanatlarını seyredip Kurt Mahallesi adlı bir Türk ve Bulgar köyün geçtikten sonra,

Çenge [kalesi]: *Yanvan Tarihi* yazdığına göre Yanko ibn Madyan yapmıştır ki öte Pravadi'de Dobruca kralı Bulgar meliklerinden idi. Onun ile Yanko kral komşu olduğundan bu Çenge balkanının tâ en yüksek yerinin ortasında bu kaleyi Yanko yapmıştır ki gelen giden tüccardan bac (vergi) alıp esenlikle tüccarı geçirtir idi.

Daha sonra 814 [1411] tarihinde Musa Çelebi feth edip kaleyi harap etmiştir. Hâlâ nice yerde ağaçlıklar içinde burçları ve bedenleri belli olup haramîler yatağı ve haydud kâfirleri durağı olmuştur, ama bu mahalde büyük yapı kalıntısı odur ki; bu kale dibinden bir kale duvarı batı tarafına bu balkan üzere Kazan balkanına, Şıpka balkanına, Torvakurudan balkanına, Televe balkanına kısacası on konak ileride tâ Alacahisar balkanlarına varıncaya kadar bu kale duvarını Yanko ibn Madyan hükmüdür ki Dobruca kralı tarafından Solkat kavmi yani Tatar kavmi Rum'a geçmeye diye büyük hendek de yapmıştır, ama insanın yapabileceği iş değildir. Nice kere balkanları aşarken bu duvarlara rast gelip hayrette kalmışız.

Ve yine bu Çenge Kalesi'nin doğu tarafında bu duvar tâ Sücülü ve Koparan balkanları içinde Karadeniz sahilinde Varna Kalesi karşısında Galata burnundan 50 mil deniz içine yapılmış bir duvardır. Zamanın geçmesiyle denizin dalgasından deniz içinde olan duvar yıkılmıştır ki denizin derinliklerinde temelleri bellidir.

Karadeniz'in gemicileri ve denizcileri o duvardan korkup açıktan geçerler. İnsanoğlunun garip işlerindendir. Bu seyirleri Çenge balkanı içinde ederek geçip yine (---) saatte kuzeye doğru Çenge'dan aşağıya inip,

Çenge Köyü: Yüz adet hasır ile kaplı evli Bulgar keferesi köyüdür. Hepsi haramî ve âsilerdir. Ve vergilerden muaf ve müsellemlerdir. Ancak balkan içinde derbend davulu çalıp koruyup gözetmeye memurlardır. Bu köyde Pravadi şehirli Hacı Ahmed, Allah rızası için büyük bir han yapmıştır. Bu köyü geçip iki saatte,

Yeniköy Kasabası menzili

Bir geniş verimli bağlı ve bahçeli köyün ortasında Kamçı Nehri kenarında tamamı 600 adet kiremitli ve hasır saz örtülü müslim ve gayrimüslim Bulgar haneleridir. Bir camii var, minareli ve kiremitlidir. Ve bir hanı ve 20 adet dükkânları var. Haftada bir büyük pazar olur. Ayanından hanedan sahibi (---) ağadır.

Bu mahalde İstanbul'dan ulak gelip paşaya "Elbette Özü Kalesi muhâfazasına gidesin" diye fermanlar geldi.

Ve yeniçeri ocağında Çelebi Kethüda'ya (---) eyaleti ihsan olunup acele ile mansıbına giderken kaçtı diye Defterdarzâde Mehmed Paşa Mora valiliğine giderken kul kethüdasının katline memur oldu.

Rumeli'nde Gümülcine adlı şehir yakınında yetişip Gümülcine şehrinde, Anadoluhisarlı Ustazâde Ahmed Çelebi eliyle, şehit eyledi. Cesedini Gümülcine kabristanına da gömüp kellesini Devlet kapısına getirdiklerinin haberi de gelince Melek Ahmed Paşa efendimiz hayli sızlanıp ağladı.

Sonra bu Yeniköy'den kalkıp yine ormanlıklar içinde Kamçı Nehri'ni büyük ağaç köprüsünden geçtik. Adı geçen nehir Kazan Dağları'ndan, Şıpka balkanlarından ve Kazanlık ensesindeki Kabrova Dağları'ndan toplanıp bu mahalden geçip Köprülü'ye varır. Orada ağaç köprü altından geçip geçit vermez büyük bir nehir olup Varna Kalesiyle Galata Burnu arasında Karadeniz'e katılır bir hayat suyudur. Şiddetli kışlarda Karadeniz gemileri kışlar büyük bir nehirdir. Bu Nehri, anılan Yeniköy dibinden geçip bakımlı ve şenlikli köyleri geçip kuzeye (---) saatte,

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'sinin üçüncü cildinde Anadolu, Arabistan ve Rumeli üçgeninde yaptığı geziler, yaşadığı ilginç olaylar, anlatılmaya değer yerler, şaşılası ve tadına doyulmaz güzelliklerle örüyor kozasını. İki eski Türk payitahtı Konya ve Edirne bu cildin gözdesi gibi. Bu iki şehir için kaleme alınmış küçük birer monografi bu bölümler...

İstanbul'dan Şam'a (İznik, Eskişehir, Konya, Karaman, Payas, Antakya, Hama, Humus, Şam...), Şam'dan İstanbul'a (Haleb, Urfa, Maraş, Kayseri, Aksaray, Sivas, Harput, Zile, Çankırı, Kastamonu, İstanbul) ve buradan Rumeli'ye (Silistre, Filibe, Sofya, Edirne...) gidiş gelişlerini, yer yer kişisel yönler de katarak anlatan Evliyâ Çelebi, aynı zamanda tarihe, tarihsel olaylara tanıklık da ediyor.

Aslından fazla uzaklaştırılmadan günümüz diliyle ve iki kitap halinde sunulan üçüncü cilt, merak edilebilecek her şeyin bulunabilmesini kolaylaştıracak ayrıntılı bir dizinle de zenginleştirilmiştir.

Kapaktaki "Konya Pazar Kapısı" gravürünün kaynağı:
Charles Texier, *Description de l'Asie Mineure*,
C. 2, Paris, 1849 (Gravür: A. Guillaumot)

Takım ISBN 975-08-1103-8
ISBN 975-08-1101-1
35 YTL
9 789750 811012